

ก้ากิดแม่ญิง

ชุมชนล้านนากับการจัดการสุรา

โดย
ศูนย์สตรีศึกษา ภาควิชาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
และ ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กำกับแม่ฉิ่ง: ชุมชนล้านนากับการจัดการสุรา

บรรณาธิการ	พุดผิงค์ นวกิจบำรุง
ผู้เขียน	ไพบุลย์ เฮงสุวรรณ, พูนสุข ชันธาโรจน์, วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์ เยาวลักษณ์ ยานูช, วิเศษ สุจินพรัหม, สหัลยา วิเศษ
พิมพ์ครั้งแรก	กุมภาพันธ์ 2559
จำนวน	2,000 เล่ม
ปก/รูปเล่ม	สุ่ม ชีวภาพติดเย็บ
พิมพ์ที่	ห้างหุ้นส่วนสามัญบมมิ่งศรีเอช
จัดพิมพ์โดย	ศูนย์สตรีศึกษา ภาควิชาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

กำกับแม่ฉิ่ง: ชุมชนล้านนากับการจัดการสุรา.-- กรุงเทพฯ :

ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2559. 273 หน้า.

1. สุรา. I. พุดผิงค์ นวกิจบำรุง II. ชื่อเรื่อง. 362.292 ISBN 978-616-407-017-2

กิตติกรรมประกาศ

หนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมผลงานการวิจัยในชุดโครงการวิจัยเรื่อง “การวิจัยสุรภาคเหนือตอนบน: การควบคุมของท้องถิ่นในมุมมองสตรีนิยม” ที่ดำเนินการโดยศูนย์สตรีศึกษา ภาควิชาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยความร่วมมือและสนับสนุนงบประมาณการวิจัยจากศูนย์วิจัยปัญหาสุรา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในช่วงระยะเวลา 9 เดือน (ธันวาคม 2557 ถึงสิงหาคม 2558)

งานวิจัยดังกล่าวสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี จากความร่วมมือของผู้หญิงและเครือข่าย และการให้ข้อมูลของชาวบ้านในพื้นที่วิจัยอย่างดี อีกทั้งความช่วยเหลือของเจ้าหน้าที่ของศูนย์วิจัยปัญหาสุรา และเจ้าหน้าที่ภาควิชาสตรีศึกษา คณะผู้เขียนขอขอบคุณผู้หญิงและเครือข่าย ชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน มา ณ โอกาสนี้

คณะผู้เขียนขอขอบคุณคณาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิ ในการให้ความเห็นและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อชุดงานวิจัยนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ให้ความกรุณาต่อคณะนักวิจัยอย่างมากมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสิ้นสุดโครงการ รศ.ดร.นวลน้อย ตรีรัตน์ ศ.ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร และผู้ทรงคุณวุฒิแห่งศูนย์วิจัยปัญหาสุรา ที่กรุณาให้ข้อคิดเห็นในการปรับปรุงชุดโครงการวิจัย ดร.นพพล วิทย์วรพงศ์ ให้ข้อสังเกตเชิงวิชาการต่อการนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ รศ. สรिता ธีระวัฒน์สกุล อาจารย์กนิษฐา ไทยกกล้า ให้ความเห็นและมอบเอกสารงานวิจัยที่เป็นประโยชน์ อาจารย์สุรียา สมุทคุปดี ผศ.ดร. เทพินทร์ พัทธานรักษ์ ศ.ดร. ยศ สันตสมบัติ รศ.ดร. ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี และคุณศิริพร ยอดดกมลศาสตร์ ช่วยให้ความเห็นและข้อแนะนำในการปรับปรุงงานวิจัยอย่างดี รวมทั้งขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ศูนย์ประสานงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า ภาคเหนือตอนบนทุกท่านที่ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ และให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์

คณะผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะช่วยเพิ่มพูนความรู้และความเข้าใจใน “ปัญหาสุรา” ให้เพิ่มมากขึ้น และน่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านและผู้สนใจทั่วไป

คณะผู้เขียน

30 มกราคม 2559

คำนำ

ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

การกินเหล้า สูบบุหรี่ เล่นการพนันถูกถือว่าเป็นปัญหาสังคมในประเทศไทยและอีกหลายประเทศ ส่วนใหญ่มาจากฐานคิดทางศีลธรรมที่แตกต่างหลากหลายซับซ้อนเลื่อนไหลของแต่ละประเทศแต่ละสังคม ในกรณีของประเทศไทยการแก้ปัญหานี้เท่าที่ผ่านมาจนปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า ส่วนใหญ่เป็นปฏิบัติการ ซึ่งมีที่มาจากวิธีคิดแบบพุทธศาสนา แต่เนื่องจากพุทธศาสนาในฐานะที่เป็น “ชุดความรู้” ถูกชุดความรู้ใหม่ที่มาพร้อมกับความทันสมัยและรัฐสมัยใหม่เข้ามาทำหน้าที่ในการกำหนดนิยามมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่า อะไรเป็นอะไร อะไรสัมพันธ์กับอะไร อะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นผล อะไรถูก อะไรผิด อะไรเป็นปัญหา อะไรไม่ใช่ปัญหา และ ฯลฯ การกินเหล้าสูบบุหรี่ก็เช่นเดียวกับ “การสูบบุหรี่ กินกัญชา” ถูกกำหนดโดยรัฐว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่ดีงามและสำคัญที่สุดคือผิดกฎหมาย นี่ยังไม่พูดถึงความเชื่อเรื่องผีกับอำนาจและการปฏิบัติตามพิธีกรรมและธรรมเนียมต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกับพุทธศาสนาและกฎหมาย

อย่างไรก็ตามรัฐสมัยใหม่ก็แทบไม่ต่างจากรัฐสมัยเก่าคือ ต้องการรายได้มาใช้จ่ายในการปกครองบริหารประเทศ ดังนั้นในบางกรณี เช่น บุหรี่ เหล้า การพนัน หวย และสลากกินแบ่ง รัฐได้จัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาดำเนินการผลิตและจำหน่ายทำให้เกิดรายได้มหาศาล ส่วนการกระจายผลประโยชน์มักใช้ระบบให้สัมปทานเช่นเดียวกับการทำเหมืองแร่และป่าไม้ ซึ่งนอกจากทำให้รัฐมีรายได้ในรูปภาษีและค่าสัมปทานแล้วยังทำให้เกิดการผูกขาดตัดตอนที่สลับซับซ้อน จากกลุ่มทุนและเอกชนบางรายที่สามารถเข้ามามีส่วนกำหนดนโยบายการผลิต การกระจายและการบริโภคสินค้าที่ด้านหนึ่งถูกประทับตราบาปว่าผิดศีลธรรม นี่ยังไม่รวมถึงการนำเข้าเหล้า เบียร์ บุหรี่ต่างประเทศอีกมากมายมหาศาลทั้งถูกกฎหมายและผิดกฎหมายกับการฉ้อราษฎร์บังหลวงและการรีดไถของเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น

ภาพที่บรรยายข้างบนเป็นเพียงบางส่วนเล็ก ๆ ที่ชี้ให้เห็นว่าเรื่องราวที่งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการทำความเข้าใจเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมไทยที่สลับซับซ้อนเต็มไปด้วยความขัดแย้งและเลื่อนไหลไม่หยุดนิ่ง เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีมิติทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม สุขภาพ อนามัย ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม กฎหมายและอื่น ๆ ปรากฏการณ์นี้มีอยู่ในทุกระดับตั้งแต่ปัจเจกชน ครอบครัว ชุมชน จังหวัด และประเทศ ความซับซ้อนเช่นนี้ทำให้การสร้างกรอบคิดในการวิจัยเป็นเรื่องสำคัญ กรอบคิดในแนวเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่เพียงพอเนื่องจากเป็นการมุ่งประเด็นไปที่ความสำคัญโครงสร้างทางเศรษฐกิจอย่างตัดขาดจากโครงสร้างอื่น ๆ

ด้วยเหตุนี้กรอบคิดแบบเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) จึงถูกเลือกมาใช้ สาระสำคัญประการหนึ่งของกรอบคิดนี้คือเปิดโอกาสให้มองเห็นการปรากฏตัวของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

อันเกิดจากการผลิตวัตถุปัจจัยต่าง ๆ ในรูปแบบทุนนิยมอุตสาหกรรมที่ซ้อนทับอยู่กับความสัมพันธ์แบบศักดินาและการผลิตแบบชาวไร่ชาวนา ผลที่เกิดขึ้นตามมาคือความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ขัดแย้งซึ่งไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นความขัดแย้งทาง “ชนชั้น” ในความหมาย “นายทุน” กับ “กรรมกร” เท่านั้น แต่เป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐกับนายทุน เจ้าหน้าที่ของรัฐกับเจ้าหน้าที่ด้วยตนเอง และกับ “ชาวบ้าน” ผู้ต้มเหล้าเพื่อต้มกิน ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อและ “ยาตอง” เป็นต้น

อย่างไรก็ตามกรอบคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองดั้งเดิมขาดมิติทางด้านความสัมพันธ์เชิงอำนาจบนฐานของความแตกต่างทางเพศ/เพศภาวะ (sex/gender) การขยายกรอบออกไปตามแนวทางของเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวนักสตรีนิยม (Feminist Political Economy) จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะช่วยให้การวิจัยมองเห็นและพยายามทำความเข้าใจประเด็นเรื่องเพศ/เพศภาวะกับประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น การแบ่งงานกันทำระหว่างเพศ/เพศภาวะในสังคม ชุมชนและครอบครัวโดยเฉพาะการกำหนดนิยามว่าอะไรเป็น “งาน” (work) กับ “ไม่ใช่งาน” (non-work) และการบริโภค เช่น การมีบทบาทของผู้หญิงในการหมักเหล้า ต้มเหล้าในครัวเรือนในหมู่บ้าน ชุมชน เป็นต้น

การกำหนดนิยามว่าอะไรคืองาน “อะไรไม่ใช่งานนี้ช่วยให้เราเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “การแบ่งงานกันทำ” กับการให้ความสำคัญ เช่น ให้คุณค่าและมูลค่า (ในรูปค่าตอบแทน เป็นต้น) ว่า ใครควรทำอะไร ใครควรได้รับความสำคัญในฐานะผู้เลี้ยงดูครอบครัวและประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่สำคัญไม่น้อยไปกว่านั้นคือทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงวิธีคิดเรื่องการแบ่งงานกันทำ การใช้เวลารว่าง การพักผ่อนหย่อนใจกับการทำงานและไม่ทำงานและการบริโภค ซึ่งจากการวิจัยนี้เห็นได้ว่าเป็นเรื่องยากที่จะทำการแยกแยะพฤติกรรมเหล่านี้ออกจากกันอย่างเด็ดขาดและหลุดจากบริบทด้านเวลาและสถานที่ ตัวอย่างเช่น การกินเหล้าของผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก ผู้ใหญ่ถูกให้หรือใส่ความหมายที่แตกต่างกัน ผู้หญิงกินเหล้ามักถูกมองว่าเป็นเรื่องไม่ดีผิดปกติกจากเกณฑ์ความประพฤติของผู้หญิง แต่ในขณะที่การที่ผู้ชายกินเหล้ามักถูกมองว่าเป็นเรื่องปกติ นอกจากนั้น การต้มกินของผู้ชายตามสถานบันเทิง เช่น ร้านอาหาร โรงเบียร์เป็นการไปเสพสุข แต่ผู้หญิงโดยเฉพาะเด็กสาว ๆ ที่ทำงานบริการถูกมองว่าเป็น “งาน” บ้างไม่สมควรเป็นงานบ้าง หรือเป็นงานก็จริงแต่ไม่ต้องใช้ความรู้ เทคโนโลยีและความชำนาญ จึงสมควรรับค่าจ้างต่ำ เป็นต้น

หากเห็นด้วยกับข้อเสนอว่าการมองการต้มกินสุรายาเสพติดและเล่นการพนันในฐานะเป็นพฤติกรรมที่ไม่ดีงามของผู้คนในสังคมส่วนใหญ่มาจากฐานคิดทางศีลธรรมของสังคมนั้น ๆ ณ ช่วงเวลาหนึ่งเช่นนี้แล้ว มักจะนำพาความคิดว่าการแก้ปัญหาควรจะใช้มาตรการทางศีลธรรมเป็นหลักดังเช่นที่ปรากฏในงานวิจัยว่า ชุมชนบางแห่งผู้นำชุมชนตักปากรับคำกับผู้มีอำนาจภายนอกว่า จะห้ามประเพณีการต้มเหล้าในงานศพ ซึ่งก็เกิดมีการคัดค้านขึ้นแม้ว่าการออกกฎก็สามารถทำไปตามนั้นก็ตาม แต่ปัญหาที่งานวิจัยควรจะนำมาคิดตั้งเป็นโจทย์และนิยามเบื้องต้นเลยว่า ชุมชนคืออะไร ที่จะสามารถหาข้อมูลมาประเมินศักยภาพของชุมชนในการจัดการกับค่านิยมและค่านหาวิธีการจัดการกับปัญหานี้ตามลักษณะที่ซับซ้อน แตกต่าง ขัดแย้งและมีพลวัต

ในทางสังคมวิทยาเมื่อพูดถึงชุมชนมีแนวคิดที่ต่างกันอยู่อย่างน้อยสี่แนวคือ หนึ่ง ชุมชนในทางกายภาพ (พื้นที่ทางภูมิศาสตร์) สอง ระบบสังคมของท้องถิ่นหรือชุมชนความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้น ๆ สาม หมายถึงคุณภาพของความสัมพันธ์ที่ผลิตความหมายกับการให้ความรู้สึกที่แข็งแรงของอัตลักษณ์ร่วมที่เกิดจากประสบการณ์การต่อสู้ร่วมกัน เช่น การรักษาทรัพยากรของชุมชนที่ดี สิทธิในการเป็นพลเมืองที่ดีมีความสำคัญมาก สี่ ชุมชนเป็นสิ่งที่ถูกจินตนาการหรือถูกประกอบสร้างเช่นเป็นชุมชนวาทกรรม หนึ่งในทางปฏิบัติชุมชนมีความหมายหรือถูกใช้เหลื่อมทับกันทั้งสี่แนวประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นในงานวิจัยนี้

กล่าวอย่างรวบรัดคือ การศึกษาวิจัยชิ้นนี้เป็นการตั้งโจทย์ที่ส่วนหนึ่งคณะผู้วิจัยตั้งการสร้างความรอบการวิจัยและการจัดเก็บข้อมูล การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ “ชุมชน” บนนัยว่า “ชุมชน” และความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นหน่วยของการวิเคราะห์ที่มีไข่มุกเจกบุคคล อาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่านี่คือการมุ่งมองไปที่ “อัตลักษณ์ชุมชน” ซึ่งแน่นอนว่าย่อมมีความแตกต่าง ซับซ้อน หลากหลาย และมีพลวัต ดังเช่น อัตลักษณ์ทางชนชั้นทางเศรษฐกิจ (คนรวยคนจน ฯลฯ) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เพศ/เพศภาวะ อายุ และแนวการใช้ชีวิต (life styles) เป็นต้น ด้วยเหตุที่อัตลักษณ์ชุมชนเชื่อมโยงกับต้นทุนทางสังคมและประสบการณ์ร่วมของชุมชนที่มีผลต่อคุณภาพในการจัดการหรือจัดระบบชุมชน เช่นที่มักเรียกว่า “ความเข้มแข็ง” หรือ “ความสามัคคี” อีกทีหนึ่ง ดังนั้น หากจะมีการกระจายอำนาจให้กับชุมชนที่ดี การสนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็งผ่านทางการกระจายงบประมาณที่ดี การเปิดให้ชุมชนเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็ก ขนาดกลางที่ดีอันเป็นแนวทางหลักประการหนึ่งของรัฐในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ผ่านนโยบายสาธารณะในมิตินี้จึงจำเป็นต้องมีการวิจัยเป็นพื้นฐาน

หนึ่งงานวิจัยนี้อาจไม่ได้ตั้งโจทย์บางอย่างที่ผู้เขียนค่าน่ากล่าวไว้หรือตอบโจทย์หลายอย่างที่ไม่มีในค่าน่าก็ตาม อันเนื่องมาจากความแตกต่างหลากหลายของประสบการณ์และการลงทำงานสนาม ผู้เขียนค่าน่ายังเห็นว่างานวิจัยนี้เป็นอะไรที่น่าอ่าน น่าคิด น่าวิเคราะห์ และน่าศึกษาวิจัยต่อไป

ฉลาดชาย รมิตานนท์

ศูนย์สตรีศึกษา ภาควิชาสตรีศึกษา

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คำนำ

ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา

ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.) เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่สร้างองค์ความรู้เพื่อการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ศูนย์วิจัยปัญหาสุรามีวิธีการสร้างองค์ความรู้สามรูปแบบ รูปแบบแรก เป็นการสนับสนุนทุนให้กับงานวิจัยที่ดำเนินการโดยนักวิชาการนอกศูนย์ รูปแบบที่สอง เป็นการดำเนินการวิจัยโดยนักวิชาการภายในศูนย์ และรูปแบบสุดท้าย เป็นการสนับสนุนทุนให้กับการทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตนักศึกษาในระดับที่สูงกว่าปริญญาตรี โดยรูปแบบแรกนับเป็นวิธีการสร้างองค์ความรู้ที่สำคัญที่สุด ในแง่จำนวนชิ้นงานและการใช้ทรัพยากร

ในระยะเวลาที่ผ่านมาหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา ศูนย์วิจัยปัญหาสุราได้พิจารณาสนับสนุนทุนให้กับงานวิจัยที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม ห่วงข้อของงานวิจัยส่วนใหญ่ยังคงตั้งอยู่บนแนวคิดทางกฎหมาย ศาสนา และศีลธรรมที่มองว่าสุราเป็นต้นเหตุของปัญหาสังคม และการดื่มสุราเป็นเรื่อง “ผิด” แม้ว่าการสร้างองค์ความรู้ดังกล่าวจะได้รับเสียงสนับสนุน แต่ก็พบว่ามีความเสี่ยงต่อต้านเช่นกัน อาจเป็นเพราะกรอบแนวคิดที่ว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานของวาทกรรมที่ทำให้บุคคลบางกลุ่มถูก “เข้าใจผิด” จนกลายเป็นผู้ร้ายของสังคมไป โดยตัวอย่างที่สำคัญของ “ผู้ร้าย” เหล่านั้น ได้แก่ ชุมชนที่มีการผลิตสุรา และผู้หญิงที่ดื่ม (และผลิต) สุรา

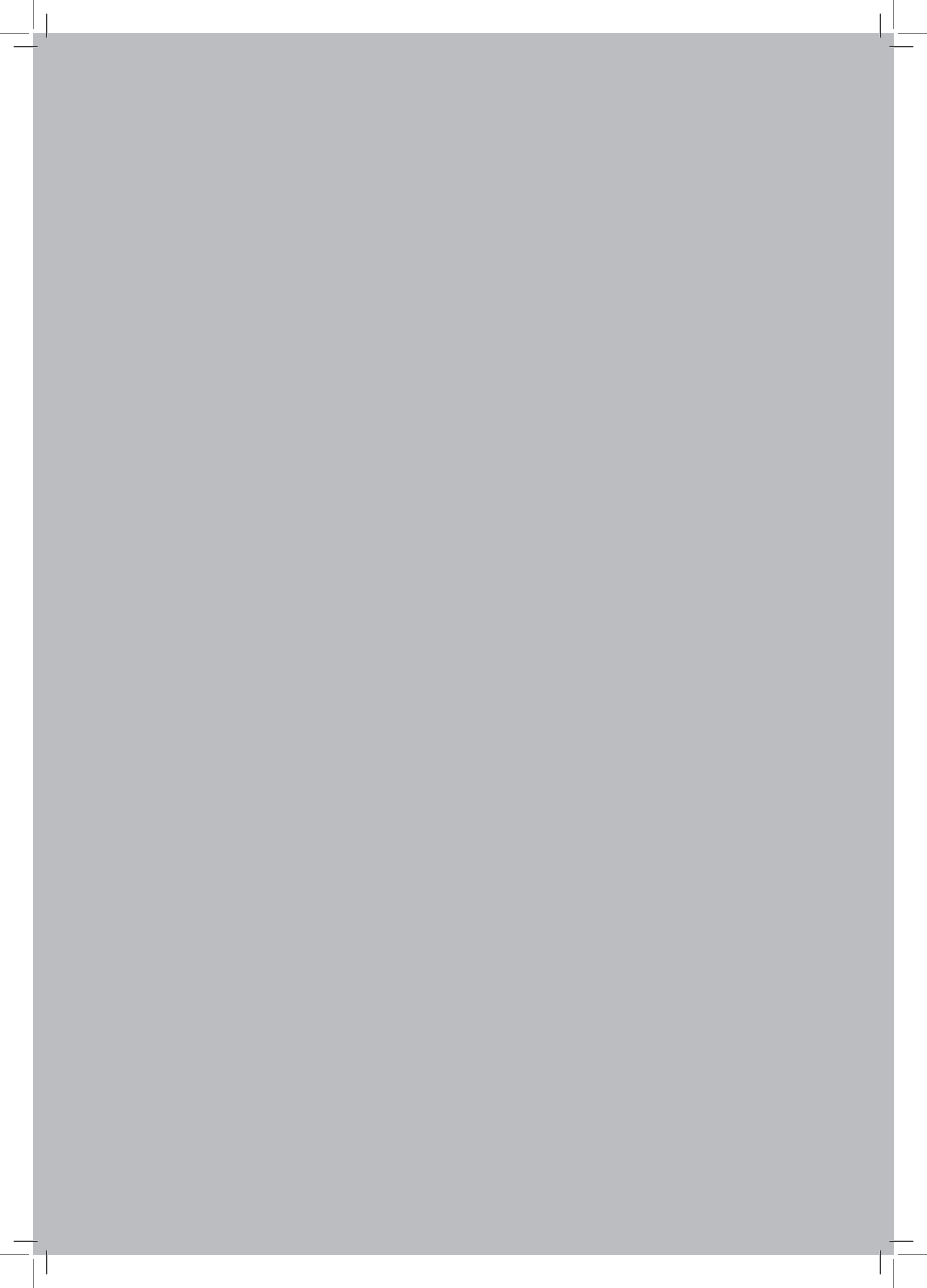
หนังสือ “กำกับแม่หญิง: ชุมชนล้านนากับการจัดการสุรา” เป็นความพยายามของศูนย์วิจัยปัญหาสุราในการนำเสนอแนวคิดการมอง “สุรา” ที่แตกต่างไปจากเดิม โดยเน้น 2 มิติหลักที่ขาดหายไปจากงานวิจัยในอดีต อันได้แก่ มิติของชุมชน (และอัตลักษณ์ชุมชน) และมิติทางเพศ (และเพศภาวะ) โดยหนังสือเล่มนี้จะช่วยเติมเต็มการมอง “สุรา” ให้มีความหมายที่กว้างกว่าการเป็นสินค้าที่สร้างผลกระทบต่อเชิงลบให้กับสังคมเท่านั้น หากแต่ยังเป็นสินค้าที่ผูกกับวิถีชีวิตของชุมชนและเพศภาวะอย่างแยกออกได้ยาก

ศูนย์วิจัยปัญหาสุราขอขอบคุณศูนย์สตรีศึกษา ภาควิชาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่รับทำงานวิจัยจนสำเร็จออกมาเป็นหนังสือเล่มนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาและวิพากษ์ปัญหาสุราภายใต้กรอบแนวคิดที่แตกต่างต่อไป อันจะทำให้การจัดการปัญหาสุราในอนาคตคำนึงถึงมิติรอบด้าน ส่งผลสืบเนื่องให้เกิดการยอมรับการ “ควบคุม” เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในวงกว้าง ไม่สร้างความแปลกแยก (social alienation) ให้กับชุมชนหรือบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และก่อให้เกิดความร่วมมือจากคนทุกกลุ่มในสังคมในที่สุด

นพพล วิทย์วรพงศ์

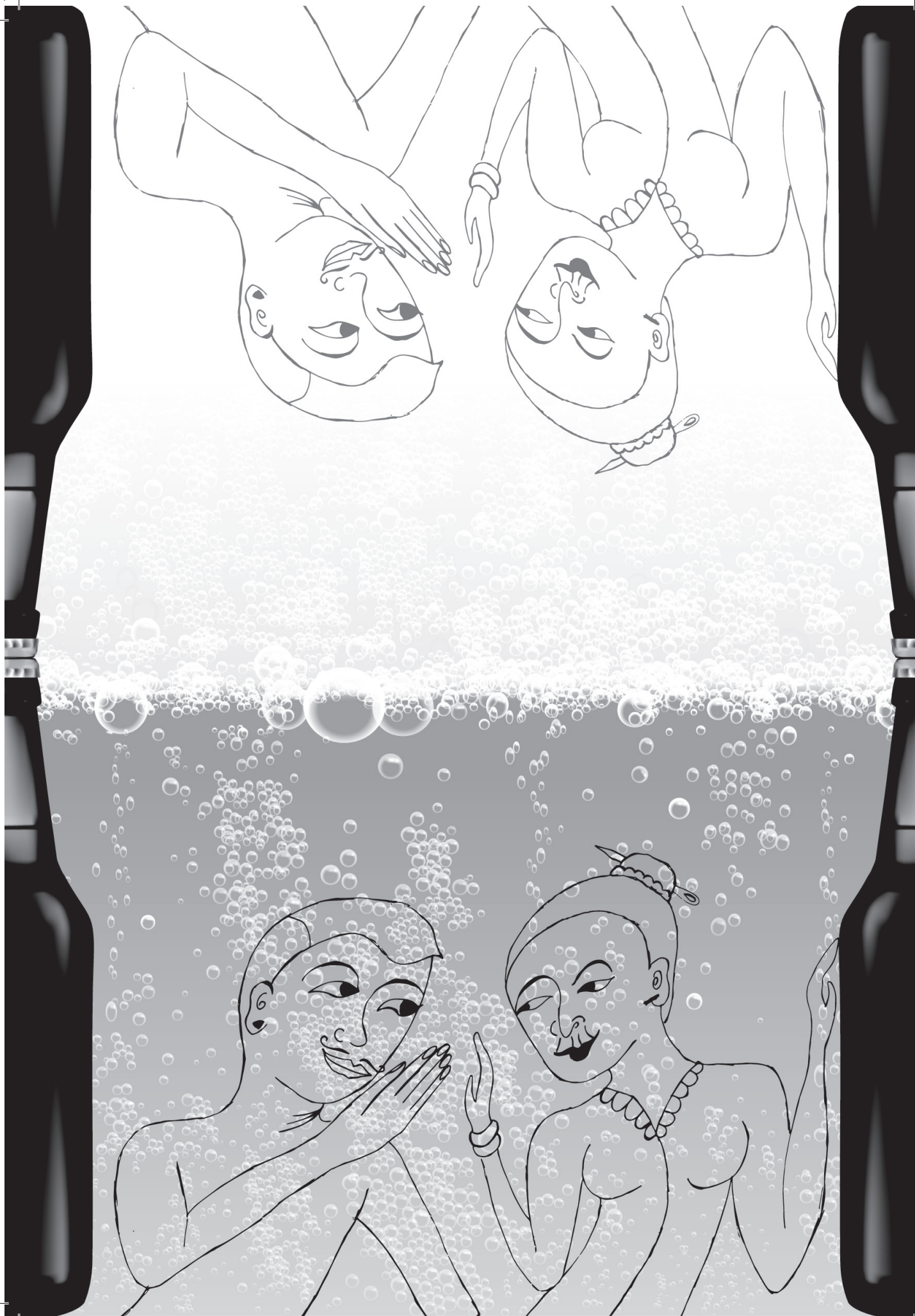
ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ	3
คำนำ ศูนย์สตรีศึกษา	4
คำนำ ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา	7
บทที่ 1 สุราภาคเหนือตอนบน: การควบคุมของท้องถิ่นในมุมมองสตรีนิยม <i>ไพบูลย์ เฮงสุวรรณ</i>	11
บทที่ 2 การจัดการปัญหาสุราของผู้หญิงในชุมชนเมือง: กรณีศึกษาชุมชนฟ้าใหม่ <i>พูนสุข ชันธาโรจน์</i>	37
บทที่ 3 การจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แบบมีส่วนร่วมของสตรีและชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์บ้านตีนธาตุ เพื่อยกระดับสุขบัญญัติท้องถิ่น <i>วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์</i>	79
บทที่ 4 สุรานารีกับการจัดการตนเองของชุมชนในจังหวัดพะเยา <i>วิเศษ สุจินพรัหม และ สหทัยา วิเศษ</i>	123
บทที่ 5 ผู้หญิงกับการจัดการ “สุราพื้นบ้าน” ของชุมชนสะเอียบ <i>เยาวลักษณ์ ยานุช</i>	175
บทที่ 6 สรุปและสังเคราะห์: ปัญหาสุราและการควบคุมของท้องถิ่น ในมุมมองเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวสตรีนิยม <i>ไพบูลย์ เฮงสุวรรณ</i>	219
บรรณานุกรม	256

บทที่ 1

สุรากลั่นเนื้อตอนบน: การควบคุมของท้องถิ่นในมุมมองสตรีนิยม

ไพฑูริย์ เฮงสุวรรณ

1.1 เกริ่นนำ

การควบคุมสุราโดยชุมชน ถือเป็นมาตรการทางสังคมที่จำเป็นในการจัดการพฤติกรรมการดื่มสุราของประชาชน เพราะที่ผ่านมาภาครัฐรับมือกับปัญหาสุรา โดยการใช้นโยบายและมาตรการทางกฎหมายเป็นเครื่องมือในการจัดการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เช่น วางเป้าหมายให้ “สังคมปลอดเหล้า” ดำเนินการภายใต้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ปี พ.ศ. 2551 แต่การจัดการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่ใช้มาตรการทางกฎหมายและกลไกภาครัฐ ไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอการบังคับใช้กฎหมายและการดำเนินงานยังไม่สัมฤทธิ์ผล งานในเชิงภารกิจบนพื้นฐานแนวคิดแบบ “ไม่เอาขวดเหล้า” เป็นเรื่องที่ยากจะทำให้สำเร็จได้ เนื่องจากมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจจัดการไว้ที่รัฐ และขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง ดังนั้นประชาชนจึงไม่สามารถฝากความหวังไว้ที่รัฐอย่างเดียวได้ ภาคส่วนอื่น ๆ ของสังคม รวมทั้งภาคประชาสังคม ชุมชน และผู้หญิง จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการควบคุมสุรา

ในระดับท้องถิ่น เมื่อชุมชนรู้ว่าปัญหาสุรา โดยเฉพาะการได้รับผลกระทบบางอย่าง เช่น ญาติเสียชีวิตจากการดื่ม ชาวบ้านได้ลุกขึ้นมาจัดการบางสิ่งบางอย่างด้วยตัวของเขาเอง ที่ผ่านมามีการรณรงค์งดเหล้าในชุมชน ซึ่งสามารถประมวลออกได้เป็น 4 ลักษณะคือ 1) การรณรงค์ในชุมชนร่วมมือกับภาครัฐ เช่น ดำเนินโครงการลด ละ เลิกเหล้าในงานศพ เป็นต้น 2) ปฏิบัติตามแผนรณรงค์ระดับประเทศ เช่น งดเหล้าเข้าพรรษา โดยเน้นประชาสัมพันธ์ 3) ปฏิบัติตาม พ.ร.บ. ควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 เช่น ไม่ดื่มในสถานที่ราชการ ไม่ดื่มในวัด เป็นต้น และ 4) กฎระเบียบในชุมชน

เช่น โครงการชุมชนลดเสี่ยง ห้ามกินเหล้าในงานศพ ห้ามกินเหล้าในงานของชุมชน โดยมีระดับตั้งแต่ การรณรงค์และตักเตือน จนกระทั่งการปรับหากฝ่าฝืน

ยิ่งไปกว่านั้นการขับเคลื่อนปัญหาสุรา ยังมีการผลักดันให้เป็นวาระของท้องถิ่น หรือมาตรการ ควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่กระทำผ่านกลไกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น อบต. ในแง่นโยบาย ระดับท้องถิ่น การออกระเบียบหรือสร้างบัญญัติท้องถิ่นขึ้น การกำหนดธรรมนูญชุมชนของตนเองขึ้นมา รวมทั้งความพยายามในการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้หญิง โดยอาศัยความรู้ในเชิงเพศภาวะ (Gendered Knowledge) เช่น การรวมกลุ่มของผู้หญิง และการพัฒนาเครือข่ายผู้หญิง เพื่อต่อสู้และต่อรองกับหน่วยงานรัฐ ข้าราชการ และนักการเมืองท้องถิ่น

แม้ว่าจะมีความพยายามรณรงค์ให้ประชาชนงดเหล้าและเลิกเหล้า ธุรกิจเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ กลับชักจูงส่งเสริมให้ประชาชนหันมาบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เพิ่มมากขึ้น โดยใช้วิธีการเจาะไปที่วิถีชีวิต หรือไลฟ์สไตล์ การส่งเสริมด้านการตลาด การโฆษณาชวนเชื่อ ลด แลก แจก แถม เพื่อ กระตุ้นยอดขาย ซึ่งสามารถเข้าถึงผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัยรุ่น หรือนักดื่มหน้า ใหม่ กลยุทธ์ด้านการตลาดที่ธุรกิจใช้ เช่น เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ถูกชอยตลาดให้มีอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มย่อย (Niche market) หรือจำแนกตลาดน้ำเมาตามเพศ วัย และอาชีพ เป็นต้น (โปรดดู นิษฐา หรุ่นเกษม, 2556: 6-17)

ในสภาวะสมัยใหม่ รัฐประสานเข้ากับตลาด ทำให้ประเด็นปัญหาสุรากลายเป็นตลาดเครื่องดื่ม แอลกอฮอล์ที่ไปเชื่อมร้อยเข้ากับวิทยาศาสตร์การแพทย์ ณ จุดนี้ ทำให้ไม่รู้ว่สำนักงานเครือข่ายองค์กร งดเหล้า (สคล.) จะปราบปรามใคร หรือพยายามไปกำกับเครื่องดื่มของใครกันแน่ เพราะภาครัฐได้เอื้อให้ กับการค้าเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ แต่พยายามกำกับประชาชน เช่น การต่อต้านสุราร้านบ้าน ฉะนั้นหลาย ๆ ครั้ง การทำงานของ สคล. กลายเป็นประโยชน์อย่างมากต่อกลุ่มทุนใหญ่ที่ผูกขาดการค้าเครื่องดื่ม แอลกอฮอล์ของประเทศไทย เป็นต้น

ด้วยเหตุที่งานศึกษาปัญหาสุราในแนวเศรษฐศาสตร์จากมุมมองสตรีนิยมค่อนข้างมีอยู่อย่างจำกัด ในปัจจุบัน งานวิจัยนี้สนใจปัญหาการดื่มสุราหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ชนิดต่าง ๆ ในบริบทที่แตกต่างกัน เช่น บริบทชุมชนเมือง ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทหรือชานเมือง ชุมชนเขตพาณิชย์ และชุมชนชาติพันธุ์ เพื่อทำความเข้าใจสถานะอำนาจของผู้หญิง รวมทั้งบทบาทของผู้หญิงในการจัดการกับพฤติกรรมเครื่องดื่ม สุรารภายในชุมชนว่าเป็นอย่างไรและเห็นความสำคัญที่จะต้องมีการสังเคราะห์องค์ความรู้การควบคุมสุรา โดยชุมชน โดยศึกษาผ่านประสบการณ์ที่เป็นจริงของผู้หญิงในชุมชน ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอกระบวนการทัศนในการจัดการและควบคุมสุรา บนพื้นฐานเศรษฐศาสตร์การเมือง แนวสตรีนิยม (Feminist political economy) รวมทั้งมองว่าการดื่มสุราเป็นผลพวงของการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมและขาดสมดุล ขณะเดียวกันก็เป็นการแสวงหาพื้นที่ของผู้หญิงและคนกลุ่มอื่น ๆ ในการ ต่อรองท่ามกลางการกดทับของอำนาจทุนและรัฐ

ดังนั้น ในชุดงานวิจัยนี้ใช้แนวคิดผู้หญิงแบกรับภาระความยากจน จากพื้นฐานทฤษฎี เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวสตรีนิยมที่เชื่อมโยงกับแนวคิดเพศภาวะและสังคมแบบปิตาธิปไตย รวมทั้ง อุดมการณ์การพัฒนาแบบทุนนิยมหรือลัทธิเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) และการสร้างพื้นที่ต่อรองของผู้หญิง ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ผ่านกิจกรรมด้านต่าง ๆ ทั้งการรณรงค์ ลด ละ เลิกเหล้า การผลิตและจำหน่ายสุรา การบริโภคสัญญา หรือไลฟ์สไตล์สมัยใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ 4 ประการคือ ประการแรก สังเคราะห์ภาพรวมงานวิจัยสุรามาภาคเหนือตอนบน ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดื่มสุรา และความพยายามในการต่อสู้ดิ้นรนในชีวิตประจำวันของคนจน ผู้หญิง ชาติพันธุ์ และเยาวชน เพื่อรับมือกับผลกระทบของปัญหาการดื่มสุราในชุมชน ประการที่สอง พัฒนาการความรู้ในการนิยาม “การดื่มสุรา” จากมิติที่หลากหลาย ประการที่สาม สังเคราะห์ปัญหาสุราบนพื้นฐานแนวคิดผู้หญิงแบกรับภาระความยากจน จากสำนักคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวสตรีนิยม และ ประการที่สี่ จัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย รวมทั้งหวังว่าชุดงานวิจัยนี้จะมีคุณูปการต่อการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์การเมือง (แนววิพากษ์) และสตรีศึกษาในสังคมไทยต่อไปในอนาคต

1.2 บริบทเชิงโครงสร้างของการจัดการและควบคุมสุรา

ในสังคมไทยการบริโภคสุรามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นซึ่งในปี พ.ศ. 2554 พบว่า ในบรรดาประเภทของ เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เช่น สุราขาว/สุรากลั่นชุมชน สุราสี ยาตองเหล้า สุราจีน วอดก้า วิสกี้ บรัันดี เบียร์ ไวน์ สุราแช่พื้นบ้าน ไวน์คูลเลอร์/สุราผสมน้ำผลไม้ และเหล้าปั่น นักดื่มไทยส่วนใหญ่ดื่มสุรา มากกว่าเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ประเภทอื่นคือ รวบรวมละ 55 (ทักษะพล ธรรมรังสี บก., 2556) ยิ่งกว่านั้น ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา ยังพบว่าสถานการณ์การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ (ตั้งแต่หลังปี พ.ศ. 2550) และจากสถิติในปี พ.ศ. 2554 พื้นที่ภาคเหนือของประเทศมีความชุกของ นักดื่มในกลุ่มผู้ใหญ่ทั่วไป (อายุ 15 ปีขึ้นไป) สูงมากกว่าพื้นที่อื่น ๆ คือ ร้อยละ 39.4 (ทักษะพล ธรรมรังสี บก., 2556: 6) และมีจังหวัดในภาคเหนือตอนบนที่ติดอันดับสูงสุดของความชุกของนักดื่มประชากร ผู้ใหญ่ คือ จังหวัดพะเยา (ร้อยละ 54) และอันดับรอง ๆ ลงมาคือ แพร่ เชียงราย น่าน ลำปาง (สุรศักดิ์ ไชยสงค์ และคณะ, 2556: 13) ยิ่งกว่านั้นยังพบว่า ผู้หญิงดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์สูงกว่าภาคอื่น ๆ ของประเทศ (ทักษะพล ธรรมรังสี บก., 2556)

ทำไมภาคเหนือตอนบนจึงมีความชุกของการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (โดยเฉพาะผู้หญิง) สูงกว่า ภาคอื่น ๆ การที่จะเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ได้อย่างชัดเจน เราจำเป็นต้องพิจารณาปัญหาในเชิง โครงสร้างที่เป็นเงื่อนไขปัจจัยของปัญหาสุรา 4 ประการคือ

ประการแรก สังคมไทยกำลังเป็นสังคมที่มีความเสี่ยงสูง (High risk society) เช่นอุบัติเหตุและการเสียชีวิตจากการจราจรเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกทุก ๆ ปีเช่นเดิมโดยเฉพาะในช่วงปีใหม่และเทศกาล

สงครามด์เกิดอุบัติเหตุรุนแรง การบาดเจ็บและเสียชีวิตสูงกว่าช่วงอื่น ๆ อย่างชัดเจน (ทักษพล ธรรมรังสี บก., 2556: 120) ในปี พ.ศ. 2558 พบว่าช่วงสัปดาห์ของปีใหม่ เกิดอุบัติเหตุทางถนนรวม 2,997 ครั้ง มีผู้เสียชีวิต 341 ราย บาดเจ็บ 3,117 คน (คม ชัด ลึก, 2558ก) และช่วงสัปดาห์ของเทศกาลสงกรานต์ เกิดอุบัติเหตุรวม 3,373 ครั้ง ผู้เสียชีวิตรวม 364 ราย ผู้บาดเจ็บ 3,559 คน (คม ชัด ลึก, 2558ข) อีกทั้งสาเหตุที่ทำให้เกิดอุบัติเหตุสูงสุดคือเมาสุรา ดังนั้นประชาชนและผู้หญิงจึงต้องเผชิญกับความเสี่ยงในชีวิตประจำวัน (ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน, 2557: 24)

ประการที่สอง บริบทความทันสมัย (Modernity) โดยทั่ว ๆ ไปเรามักเข้าใจว่าความทันสมัยนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมหรือสร้างค่านิยมใหม่ในสังคม เช่น การดื่มสุราของคนในสังคมที่เพิ่มมากขึ้นเป็นผลจากอิทธิพลของรูปแบบและคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม (Newman and Saranya, 1999) ซึ่งค่านิยมของการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของนักดื่ม (หน้าใหม่) ในสังคมสมัยใหม่ที่เน้นลัทธิบริโภคนิยม (Consumerism) โดยเฉพาะวัยรุ่นหรือเยาวชน ที่มองว่าการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นการแสดงออกซึ่งสิทธิ เสรีภาพของส่วนบุคคล เป็นความเก่ง โก้ และเท่ หรือเป็นการแสดงออกถึงภาพลักษณ์และตัวตนในสังคมสมัยใหม่ ความเป็นแมน (ลูกผู้ชาย) รวมทั้งความกล้าแกร่งแบบหญิงยุคใหม่ ทำให้มีอัตราการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของนักดื่ม (ผู้หญิง) เพิ่มขึ้นตามไปด้วย อีกด้านหนึ่ง มองว่าการผลิตสุราสมัยใหม่ในปัจจุบันและวิถีทางการตลาดมีแนวโน้มที่จะทำลายการควบคุมแบบจารีตและกระตุ้นการบริโภคที่ขาดสำนึกและความรับผิดชอบ โดยการโฆษณาชวนเชื่อและประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเห็นรูปแบบของชีวิตแบบตะวันตก และการส่งเสริมการบริโภคสุราอย่างไร้ความรับผิดชอบ (Newman and Saranya, 1999) ดังนั้นการมองปัญหาสุราในลักษณะข้างต้น สะท้อนให้เห็นมายาคติที่แฝงอยู่ กล่าวคือ คนไทยมีแนวโน้มมักจะไปกล่าวโทษตะวันตกว่าเป็นปัญหา ซึ่งแต่ก่อนเรามีจารีตประเพณีเดิมที่ดีอยู่แล้วในการกำกับควบคุมการใช้แอลกอฮอล์ของคน แต่ความเป็นตะวันตกเข้ามาแล้วประชาชนในสังคมปรับตัวไม่ทันทำให้สังคมเรายุ่งเหยิง อลหม่าน และเกิดการคอร์รัปชันกันมากมาย (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ สังคีต พิริยะรังสรรค์, 2537 อ้างใน สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2539: 70-71) ซึ่งเป็นวิกฤตการณ์ของความทันสมัยหลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา¹

อย่างไรก็ตาม ความทันสมัยไม่ใช่เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงค่านิยมเท่านั้นแต่เป็นการรับเอาวิธีคิดชุดหนึ่งเข้ามา แล้วใช้วิธีคิดนั้นเป็นพื้นฐานในการมองหรือจัดการปัญหา เช่น ความคิดด้วยเหตุผล (Rationality) (Flyvbjerg, 2000) โดยเฉพาะเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะของการมองปัญหาแบบแยกส่วน เพราะการจัดการปัญหาสุราในสังคมไทย โดยกระทรวงสาธารณสุขร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.) ตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้แบบวิทยาศาสตร์การแพทย์ (Medical Science) ทำให้เรามอง “การ

1 วิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทยนอกจากปัญหาคอร์รัปชันแล้ว ยังมีปัญหาโสเภณี ความยากจนในชนบทและชาวนาประทัง แรงงานย้ายถิ่น การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ และวิกฤตศรัทธาของคนไทยต่อพุทธศาสนาอีกด้วย (ดู สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2539: 70-79)

ดื่มสุรา” แบบแยกส่วนออกไปจากบริบทซึ่งเป็นกับดักของสิ่งที่เรียกว่า Superorganics หรือการที่เราคิดแบบวิทยาศาสตร์สุขภาพที่มองสังคมเป็นผู้ป่วยไปหมดต้องทำการรักษา แต่การมองเช่นนี้ไม่เข้าใจว่าคนในสังคมกำลังเผชิญหน้ากับอะไรอยู่ เมื่อมองแบบวิทยาศาสตร์สุขภาพแล้วเราก็จะหาทางแก้ปัญหาโดยการแก้กฎหมายแต่กลับไม่รู้จริง เช่น แก้ปัญหาการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในหมู่เยาวชน โดยกำหนดให้ร้านเหล้าต้องอยู่ไกลจากสถานศึกษา เป็นต้น

ประการที่สาม บริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชนชั้นในสังคมไทย ปัญหาต้องหยิบยกขึ้นมาพิจารณา การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของชนชั้นของสังคมถ้าพิจารณาในปัจจุบันเราจะเห็นได้ว่า สังคมไทยกำลังเป็นสังคมที่เหยียดชนชั้นอย่างมาก (เช่นเดียวกับที่สังคมเคยและยังเป็นสังคมที่เหยียดเพศและเหยียดสีผิว) ดังจะเห็นได้จากการสร้างชุดวาทกรรม “จน เครียด กินเหล้า” ของสสส. เพื่อสื่อสารกับสังคม โดยเฉพาะ “คนจน” เป็นเป้าหมายของการรณรงค์เลิกเหล้าหรือลดเหล้า เมื่อไม่มองโครงสร้างทางสังคมของการเปลี่ยนแปลงทางชนชั้นสังคมไทย ก็มักจะมองคนจนว่าเป็นเหยื่อถูกนักการเมืองหลอก เป็นคนโง่ที่ดูแลสุขภาพตัวเองก็ไม่เป็น และติดเหล้าเป็นคนไม่ดี ซึ่งเป็นการกล่าวโทษคนจนโดยตลอด เราจึงเห็นภาพของการรณรงค์ที่มองเฉพาะอาการของสังคม แต่ขาดความรู้ความเข้าใจปัญหาการเหยียดหยามทางชนชั้นซึ่งเป็นวิธีคิดที่ฝังลึก จนกระทั่งเมื่อไปดูปัญหาแล้วก็กลายเป็นสูตรสำเร็จไปหมด ที่จะต้องมีคนชั้นกลางระดับสูงหรือผู้นำรัฐบาลมาเหยียวยากับบรรดาคนจน (คนโง่ คนเลว) เหล่านี้ดังปรากฏให้เห็นในการขับเคลื่อนประเด็นปัญหาสุรา ผ่านกิจกรรมการรณรงค์สาธารณะ เช่น การรณรงค์ “งดเหล้าเข้าพรรษา” โดยเชื่อว่าจะทำให้ผู้ดื่มสุราหันมาหยุดดื่มหรือดื่มน้อย เพราะเชื่อว่าจะทำให้ได้บุญมาก บุญใหญ่ ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา แม้ว่าการรณรงค์เช่นนี้อาจจะช่วยบรรเทาปัญหาการดื่มสุรา แต่ประชาชนจำนวนมากไม่น้อยก็ยังคงดื่มสุราต่อไป เห็นได้ว่าการรณรงค์นี้ไม่ได้คำนึงถึงสภาพความเป็นจริงของชีวิตทางวัตถุ (Material life) ที่สังคมเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางชนชั้นไปจากสังคมชวานาในอดีตอย่างมาก การรณรงค์ขับเคลื่อนจึงไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะการรณรงค์ไม่ได้เสนอทางออกหรือทางแก้ไขปัญหาที่ผู้คน โดยเฉพาะคนยากจนและคนขายขอบที่ไร้อำนาจกำลังเผชิญอยู่

ประการที่สี่ บริบทของการเปลี่ยนแปลงสถานะอำนาจของผู้หญิง ประเด็นนี้มีความสำคัญมากในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน เนื่องจากโครงสร้างของครอบครัวและกลุ่มเครือญาติของสังคมภาคเหนือเป็นแบบมาตุพงศ์ ที่มีแบบแผนของการจัดที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานแบบ “มาตาลีย์” (Matrilineal) กลุ่มครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกันและสืบเชื้อสายร่วมกันมาทางแม่ มักอยู่อาศัยในละแวกเดียวกันของหมู่บ้าน อันเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่พบได้โดยทั่วไปในสังคมชวานาภาคเหนือ (ยศ สันตสมบัติ, 2535: 208; Davis, 1984; Wijeyewardene, 1984)² บทบาทฐานะของผู้หญิงในกลุ่มเครือญาติแบบมาตุพงศ์ได้รับการตอกย้ำอย่างชัดเจนในความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ เช่น การนับถือ “ผีปู่ย่า” ของคนเมือง และการนับถือ

2 งานเขียนเกี่ยวกับกลุ่มเครือญาติแบบมาตุพงศ์และลัทธิพิธีกรรมในภาคเหนือ สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ในวารสาร Mandkind, Vol. 14 No. 4 (August 1984)

“ผีมีผีเม็ง” ของคนมอญ³ ซึ่งเป็นวิญญาณบรรพบุรุษที่สืบเชื้อสายตกทอดกันมาทางฝ่ายมารดา และคอยปกป้องคุ้มครองสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติสายตระกูลฝ่ายแม่เดียวกัน มีส่วนสำคัญในการเชื่อมร้อยและยึดโยงคนในสายตระกูลเดียวกันไว้ด้วยกัน มีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น (ยศ สันตสมบัติ, 2535: 206-210; สุริยา สมุทคุปดี และคณะ, 2539: 44-51) ภายในกลุ่มครัวเรือนแบบมาตุพงศ์ ผู้หญิงเป็นแกนกลางของระบบครอบครัวและเครือญาติ ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมการผลิต การค้าขาย หรือกิจกรรมพิธีกรรมทางศาสนา ไปจนถึงกิจกรรมอื่น ๆ ของครัวเรือน ดังนั้นผู้หญิงจึงมีสถานภาพทางสังคมทัดเทียมกับผู้ชาย ไม่ได้ต่ำต้อยหรือไม่มีบทบาททางเศรษฐกิจ และสังคมอย่างที่ถูกทำให้เข้าใจกัน อีกทั้งผู้หญิงได้รับการปกป้องจากครอบครัวและเครือญาติ ในขณะที่ผู้ชายเป็นคนนอกที่แต่งงานเข้ามาอยู่ใหม่ในครอบครัว ทำให้อำนาจการต่อรองภายในกลุ่มเครือญาติยังมีน้อย บทบาทฐานะของผู้หญิงจึงมีความเข้มแข็งและมีหลักประกันที่แน่นอนชัดเจน (ยศ สันตสมบัติ, 2535: 200-210; วารุณี ภูริสินสิทธิ, 2542 อ้างใน วารุณี ภูริสินสิทธิ, 2545: 198)

แต่การพัฒนาตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ส่งผลให้พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษในชนบทภาคเหนือลดความสำคัญลง เนื่องจากการขยายตัวของอำนาจรัฐที่ดำเนินนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้เศรษฐกิจเติบโตขยายตัวมากขึ้น พลังแห่งความทันสมัย บริโคนิยมอุดมการณ์อำนาจของชนชั้นสูงที่ยึดมั่นในคตินิยมแบบ “ชายเป็นใหญ่” และการยอมรับค่านิยมทางเพศแบบตะวันตก ส่งผลให้รูปแบบการแต่งงานเปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งการที่ผู้หญิงเริ่มออกจากชุมชนเพื่อไปทำงานตามเมืองใหญ่ ๆ มากขึ้น เงื่อนไขเหล่านี้เองได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมมาตาลัย ทำให้บทบาทฐานะของผู้หญิงที่เคยเป็นแกนกลางของครอบครัวและเครือญาติถูกลดทอนลง เช่นเดียวกับที่พวกเธอถูกผลักออกจากการเป็นผู้ผลิตของสังคม สถานะอำนาจของผู้หญิงที่ถูกลดทอนทำให้สถานภาพของผู้หญิงในภาคเหนือตกต่ำลง (ยศ สันตสมบัติ, 2535: 210; Irvine, 1984: 315-324 อ้างใน สุริยา สมุทคุปดี และคณะ, 2539: 50)

ในความทันสมัยแต่ไม่พัฒนาของสังคมไทย (ยศ สันตสมบัติ, 2535; สุริยา สมุทคุปดี และคณะ, 2539) สภาพครอบครัวคลอนแคลน สภาวะที่ประชาชนไร้อำนาจ ปัญหาความยากจนไม่ได้รับการแก้ไข และยิ่งนานวันปัญหายิ่งทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ท่ามกลางปัญหาสังคมที่รุมเร้า และแรงกดดันจากความยากจน เช่น ภาคเกษตรกรรมล้มเหลว สูญเสียพื้นที่ทำกิน หรือสูญเสียความชำนาญ ฯลฯ การตีมูลค่าของคนในสังคมก็ยิ่งขยายวงเพิ่มมากขึ้น แต่ด้วยสำนึกรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของครอบครัว (ยศ สันตสมบัติ, 2535: 263) ผู้หญิงจึงต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของครอบครัว ผู้หญิงชนบทและผู้หญิงชาติพันธุ์บนที่สูงก็ต้องอพยพเข้าหรือลงมาสู่เมือง (ทวิข จตุวรพฤษ, 2541; นิวัตร สุวรรณพัฒนา, 2541; ยศ สันตสมบัติ, 2535; วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์, 2544) ขณะที่สถานการณ์ที่ภาคบริการทางเพศขยาย

3 พิธีผีเม็งเป็นพิธีที่ผู้หญิงมีอำนาจ บทบาทและสถานภาพสำคัญเทียบเท่าได้กับบทบาทของผู้ชายในเวทีของพุทธศาสนา แต่ก็ได้เน้นการแบ่งแยกความแตกต่างหรือเผชิญหน้าระหว่างเพศชายกับหญิง แต่ให้ความสำคัญกับอำนาจและบทบาทของทั้งสองเพศในสังคมในลักษณะที่รวมขอมกันมากกว่า (Tanabe, 1991, อ้างใน สุริยา สมุทคุปดี และคณะ, 2539: 47)

ตัวขึ้นโดยรัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายหรือส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้แก่ประเทศ ความต้องการแรงงานในตลาดแรงงานภาคบริการก็ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น เมื่อความต้องการแรงงานในภาคบริการมีขนาดใหญ่ มีการเปิดรับผู้หญิงให้เข้ามาเป็นแรงงานมากขึ้น ผู้หญิงส่วนหนึ่งก็ไปทำงานบาร์ (โสภิตา วิรุฒเทวัญ, 2546) หรือเข้าสู่งานบริการทางเพศซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องกับการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงการพัฒนาทั้งหลายเป็นกระบวนการครอบงำของชาย (Male Dominant Paradigm) ที่ผู้หญิงถูกผลักไสไล่ส่งให้ต้องออกไปจากภาคการเกษตรถูกกีดกันออกไปจากการเป็นผู้ผลิตในสังคม ขณะเดียวกันสังคมก็ยังผลักภาระให้ผู้หญิงมากขึ้นไปอีกเพราะเมื่อประสบปัญหา เช่น ปัญหาสุรา ผู้หญิงก็ยิ่งถูกเรียกร้องให้ต้องเข้ามาแก้ไขเยียวยาปัญหา แต่สังคมไม่ได้ยอมรับสถานะของผู้หญิง สังคมไม่ได้มอบอำนาจในการควบคุมและการจัดการให้แก่ผู้หญิงแต่อย่างใด ซึ่งถือว่าเป็นความอยุติธรรมทางสังคมและเพศภาวะที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย (ยศ สันตสมบัติ, 2535)

ฉะนั้นการพิจารณาแต่เพียงเรื่องศีลธรรมและจริยธรรม และความรู้แบบวิทยาศาสตร์การแพทย์ยังไม่ลึกซึ้งเพียงพอที่จะเข้าใจการบริโภคสุราในบริบทสังคมสมัยใหม่ เราจำเป็นจะต้องขยายมุมมองออกไปสู่มิติอื่น ๆ ทั้งมิติทางเพศภาวะที่ซับซ้อน โดยเฉพาะสถานะอำนาจของผู้หญิงที่ถูกกดทอนลง ปัญหาสุราเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากกระบวนการพัฒนาของรัฐแบบไม่เท่าเทียม เน้นเฉพาะการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยอ้างผลประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับจากการกระจายความมั่งคั่ง การกินดีอยู่ดีถ้วนหน้า ทั้ง ๆ ที่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเติบโตขึ้น แต่ความยากจนของประชาชนยังคงดำรงอยู่ อีกทั้งปัญหายิ่งทับถมและทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น และสุดท้ายก็กลายเป็นภาระให้ผู้หญิงต้องแบกรับอย่างหนัก ดังนั้นเราจะต้องคำนึงถึงสภาพความเป็นจริงของชีวิต (Material life) โดยเฉพาะของผู้หญิง ชาติพันธุ์ ฯลฯ และให้ความสำคัญกับพลังแห่งความทันสมัย บริโภคนิยม และการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม เพื่อจะเข้าใจสถานการณ์และความซับซ้อนของปัญหาสุราอย่างรู้เท่าทัน

1.3 แนวความคิดต่อเรื่องสุราในมุขสตรีนิยม

การศึกษานี้ได้ทบทวนประเด็นแนวคิดหลัก 4 ประการคือ 1) สุราในความหมายที่หลากหลาย 2) โรคยานุวัตรของสุรา 3) ปัญหาการบริโภคสุรากลายเป็นภาระที่ผู้หญิงแบกรับ และ 4) อำนาจท้องถิ่นกับการจัดการปัญหาสุรา ซึ่งมีเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

แนวคิดแรก สุราในความหมายที่หลากหลาย

การวิจัยสุรามีจำเป็นต้องศึกษาสุราในความหมายที่หลากหลายและมีบริบทแวดล้อมและเงื่อนไขที่ซับซ้อน ตัวอย่างงานศึกษาในลักษณะดังกล่าว เช่น เทพินทร์ พัทธานุรักษ์ (2541) ได้ทบทวนองค์

ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกรรมการบริโภคสุรา โดยพยายามทำความเข้าใจว่าสุราในความหมายทางสังคมแตกต่างไปจากสุราในความหมายทางการแพทย์อย่างไรบ้าง รวมถึงสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงแบบแผนพฤติกรรมกรรมการบริโภคสุรา และผลกระทบต่อภาวะสุขภาพและการจัดการด้านสุขภาพ ดังนั้นมิติที่หลากหลายที่ควรพิจารณาในที่นี้ ได้แก่ มิติวิทยาศาสตร์การแพทย์ มิติทางศาสนาและจริยธรรม มิติด้านพิธีกรรม มิติความบันเทิง มิติทางธุรกิจ มิติทางเศรษฐกิจสังคม มิติการเมือง และมิติทางกฎหมาย

มิติวิทยาศาสตร์การแพทย์ การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ส่งผลกระทบต่อใน 2 ด้านคือ ด้านสุขภาพ เช่น สุราเป็นตัวการภาวะโรค เป็นปัจจัยเสี่ยงทางสุขภาพอันดับหนึ่ง เป็นสาเหตุหลักของการเกิดอุบัติเหตุ จราจร ปัญหาสุขภาพจิต การบาดเจ็บช่วงเทศกาลวันหยุดยาว และด้านที่เกี่ยวข้องคือ สุราเป็นบ่อเกิด ความรุนแรง การละเมิดทางกาย การละเมิดทางเพศ การละเมิดทางวาจาและอารมณ์ ทำลายสายใยรัก ครอบครัว สุรายังสัมพันธ์กับปัญหาอาชญากรรมในลักษณะที่สลับซับซ้อน สูญเสียต้นทุนต่อสังคม และการสูญเสียผลิตภาพ เช่น ต้นทุนค่าเสียโอกาสของทรัพยากรจากการผลิต บริโภค และบริการ ต้นทุนค่ารักษาพยาบาล ต้นทุนจากทรัพย์สินที่สูญหาย ต้นทุนจากการบังคับใช้กฎหมายและการฟ้องร้องคดี ความ สูญเสียผลิตภาพจากการเสียชีวิตก่อนวัยอันควร การขาดงาน หรือขาดประสิทธิภาพการทำงาน โดยสรุปการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ “ได้ไม่คุ้มเสีย” (ทักษพล ธรรมรังสี บก., 2556: 107-165)

มิติทางศาสนาและจริยธรรม การดื่มสุราคือ “อบายมุข” ที่ขัดต่อหลักคำสอนทางด้านศาสนา เช่น หลักศีล 5 ในพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงการงดเว้นจากการดื่มสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทและความทุกข์ “เมวจนครองสติไม่อยู่” (ไกรศักดิ์ ศรีพนม, 2550: 41) ส่วนชาวคริสต์เดียนก็มองว่าการดื่มสุราเพื่อความเพลิดเพลินเป็นความบันเทิงที่ผิด เพราะขัดต่อมาตรฐานของพระเจ้า เป็นความบันเทิงที่เกิดจากความเห็นแก่ตัว ทำให้ตกเป็นทาส เป็นอันตรายที่นำไปสู่ความตายในที่สุด ดังนั้นด้วยหลักการศาสนาและจริยธรรม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.) และกระทรวงสาธารณสุข ได้ดำเนินการมาตรการทางสังคมและการรณรงค์สาธารณะ เพื่อสื่อสารกับสังคมถึงพิษและภัยของสุรา เช่น การจัดกิจกรรมและเทศกาลปลอดเหล้า “รณรงค์งดเหล้าเข้าพรรษา” ต่อเนื่องมากกว่า 10 ปี รัฐบาลประกาศให้วันเข้าพรรษาเป็น “วันงดเหล้าแห่งชาติ” และการรณรงค์ได้ขยายไปยังกิจกรรมอื่น ๆ ในช่วงเวลาและงานเทศกาลประเพณีอื่น ๆ เช่น กิจกรรมรณรงค์ปลอดเหล้า กีฬาและดนตรีปลอดเหล้า “งานสงกรานต์ปลอดเหล้า เขตพื้นที่ (โซนนิ่ง) เล่นน้ำปลอดภัย” และ “งานสวดมนต์ข้ามปี ปีใหม่ชีวิตใหม่ไร้แอลกอฮอล์” เป็นต้น (ทักษพล ธรรมรังสี บก., 2556: 183-184)

มิติด้านพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมทางพราหมณ์ ชาวบ้านเชื่อว่าเหล้าเป็นสิ่งบริสุทธิ์ที่เอาไว้อัน สรวงเทวดาอารักษ์ รวมไปถึงบรรดาภูตผีต่าง ๆ (ไกรศักดิ์ ศรีพนม, 2550: 48) ทำนองเดียวกันสุราเป็นส่วนประกอบหนึ่งของเครื่องเซ่นไหว้บูชาในพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ยังคงเคารพนับถือผีหรือจิตวิญญาณ โดยการนำสุราเป็นสื่อในการแสดงความอ่อนน้อมของมนุษย์ต่ออำนาจของสิ่งเหนือ

ธรรมชาติ (เทพินท์ พัทธานุกรักษ์, 2541: 19, 41) เช่น การฟ้อนผีมดผีเม็ง การเลี้ยงผีบรรพบุรุษ การเลี้ยงดง (ปู่และย่าและ) การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีฝ่าย การเลี้ยงผีตามหัวไร่ปลายนา การสืบชะตา งานแต่งงาน งานศพ ฯลฯ

มิติความบันเทิง การดื่มสุราเพื่อความเพลิดเพลิน เช่น การสังสรรค์กันในหมู่เพื่อนฝูง ญาติมิตร หรือเพื่อนร่วมงาน เป็นกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างและกระชับความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบหนึ่ง หรือเป็นการแสดงออกของการเป็นกลุ่มเดียวกันในสังคมใหญ่ (เทพินท์ พัทธานุกรักษ์, 2541: 2)

มิติทางธุรกิจ สุราหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นสินค้าที่สร้างรายได้จำนวนมากให้แก่ผู้ผลิตและผู้จำหน่าย ธุรกิจสุรามีการแข่งขันกันค่อนข้างสูง เมื่อการผลิต “สุราพื้นบ้าน” เริ่มขยายตัวมากขึ้นในท้องถิ่น ๆ หรือนโยบายการเปิดการค้าเสรี ที่ส่งผลต่อการนำเข้าแอลกอฮอล์ จึงเกิดการแข่งขันเพื่อการครอบครองส่วนแบ่งการตลาดแอลกอฮอล์ของเจ้าของธุรกิจ การสูญเสียส่วนแบ่งการตลาดแอลกอฮอล์อาจหมายถึงการสูญเสียผลประโยชน์ทางธุรกิจที่เคยผูกขาดการค้า ส่วนรัฐบาลก็ดำเนินมาตรการควบคุมแอลกอฮอล์ เช่น มาตรการจำกัดการผลิตสุราพื้นบ้าน ฯลฯ พร้อม ๆ กับการสนับสนุนของธุรกิจสุรารายใหญ่ และการประชาสัมพันธ์ของธุรกิจเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ผ่านโครงการความรับผิดชอบต่อสังคม หรือ CSR (นิษฐา หุ่นเกษม, 2556)

มิติทางเศรษฐกิจสังคม การดื่มสุราถูกใช้เป็นทางออกของการปลดปล่อยจากภาวะบีบคั้นที่บุคคลได้รับจากสังคม (เทพินท์ พัทธานุกรักษ์, 2541: 2) หรือเป็นช่องทางให้ “นักดื่ม” ที่ต้องการจะเมาเพื่อให้ลืมความจริงที่เขาเผชิญอยู่ซึ่งอาจจะเป็น “ความทุกข์” หรือความเครียดจากปัญหาความยากจนหรือปัญหาอื่น ๆ ก็ตาม แต่การดื่มสุราเพื่อจะหนีปัญหาของคนจน โดยเฉพาะผู้ชาย กลับกลายเป็นภาระให้กับผู้หญิงที่ต้องแบกรับทั้งค่าใช้จ่าย การดูแลด้านสุขภาพ และด้านอื่น ๆ ของครอบครัวในที่สุด

มิติการเมือง เมื่อรัฐต้องการรายได้ แต่ไม่สามารถเก็บภาษีจากคนรวย ธุรกิจการผลิตและจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จึงเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งของรัฐที่ทำให้ “นักดื่ม” ยินยอมพร้อมใจหรือยินดีจ่ายเงินให้กับรัฐในรูปแบบภาษี และส่วนใหญ่ผู้จ่ายคือคนจน

มิติทางกฎหมาย การผลิตและจำหน่ายสุราเป็นกิจกรรมที่ถูกกฎหมาย (Legal) หรือ “ผิดกฎหมาย” (Illegal) โดยนัยดังกล่าวเกี่ยวข้องกับมาตรการในการควบคุมการผลิต การจำหน่าย และการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (ดู เวชฐา รัชดาพรรัตนกุล และบุษณะ รุ่งปัจฉิม, 2552; พงษ์เดช สารการ, 2552) รวมทั้งมาตรการทางภาษีที่จะมีผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น เช่น สุราพื้นบ้านถูกมองว่าเป็น “เหล้าเถื่อน” ฝ่ายเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินการตามกฎหมายหรือจับกุมเมื่อพบว่ามีการผลิตเหล้าเถื่อนขึ้นในท้องที่ที่ตนดูแลรับผิดชอบ ฯลฯ

แนวคิดที่สอง โรคยานุวัตของสุรา

ในงานวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับมุมมองมานุษยวิทยาเชิงวิพากษ์ (Critical Anthropology)⁴ ในการศึกษาปัญหาสุราที่มีลักษณะของการทำให้ปัญหาสังคมกลายเป็นปัญหาโรคภัยไข้เจ็บทางการแพทย์ หรือกระบวนการที่เรียกว่า “โรคยานุวัต” (Medicalization) เนื่องจากมุมมองมานุษยวิทยาเชิงวิพากษ์เน้นที่องค์ประกอบในเรื่องอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ แทนการเน้นในเรื่องคุณภาพขององค์ประกอบในระบอบวัฒนธรรม ซึ่งมุมมองนี้ให้ความสำคัญกับโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ทำให้กลุ่มคน หรือสถาบันในสังคมมีอำนาจแตกต่างกัน (โกมาตร จิ่งเสถียรทรัพย์, 2549: 27)

แนวคิดโรคยานุวัต (Medicalization) ได้รับการพัฒนาขึ้นโดยนักสังคมวิทยาในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1970 และนักมานุษยวิทยาการแพทย์ได้ใช้แนวคิดนี้วิพากษ์วิจารณ์พื้นฐานความรู้ในการควบคุมและจัดการปัญหาสุขภาพทางการแพทย์ หรือวิพากษ์ปรากฏการณ์ที่ปัญหาโดยรากฐานไม่ใช่ปัญหาทางการแพทย์ เช่น ปัญหาความไม่เท่าเทียมทางสังคมและการกดขี่ทางการเมือง แต่กลับถูกทำให้เป็นปัญหาทางการแพทย์ (โกมาตร จิ่งเสถียรทรัพย์, 2549: 30) งานศึกษาดังกล่าว เช่น งานศึกษาของแนนซี เชเปออร์-ฮิวจ์ (Nancy Scheper-Hughes, 1992) เชเปออร์-ฮิวจ์ ชี้ให้เห็นว่าชีวิตของคนจนบราซิลในชุมชนแออัด ที่ต้องเผชิญกับความหิวโหย ความรุนแรง และปัญหาสุขภาพอนามัย รวมทั้งความเครียด การเจ็บป่วย และการตายของมารดาและทารกแรกเกิด ไม่ได้เป็นปัญหาเฉพาะทางการแพทย์อย่างที่คนทั่วไปเข้าใจกัน แต่เป็นปัญหาสังคมอันเนื่องมาจากความไม่เท่าเทียมและโครงสร้างที่เอารัดเอาเปรียบประชาชนของสังคมบราซิลเอง โดยวิพากษ์สถาบันทางการแพทย์ที่บิดเบือนสาเหตุของความอดอยากและเอารัดเอาเปรียบที่แท้จริง และหักเหความสนใจจากโครงสร้างของความไม่เป็นธรรมไปเป็นเรื่องของการบริการทางการแพทย์ ทั้ง ๆ ที่ คนจนในสลัมเจ็บป่วยด้วยโรคทางจิต ที่เกิดจากแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งความอดอยากยากแค้น แต่สถาบันการแพทย์มองว่าเป็นโรคจิตที่เกิดจากตัวผู้ป่วยเอง (โกมาตร จิ่งเสถียรทรัพย์, 2549: 29)

ส่วนแอลกอฮอล์ศึกษา (Alcohol Studies) ก็ให้ความสนใจในเรื่องปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมของการใช้แอลกอฮอล์ การใช้แอลกอฮอล์ถูกตีความในแง่ของ “การดื่ม” ซึ่งเป็นประเด็นถกเถียงกันในบรรดานักสังคมวิทยา โดยเฉพาะนักจิตวิทยาว่าปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมมีผลต่อการใช้หรือการดื่มสุราอย่างไร บางคนเสนอว่าการใช้แอลกอฮอล์ก็เหมือนกับเรื่องเครือญาติ ศาสนา หรือแม้แต่เรื่องการแข่งขันแย่งงานตามเพศ ช่วยเปิดประตูเชื่อมระหว่างความเชื่อชนิดต่าง ๆ กับพฤติกรรมที่คนแสดงออกมาได้ งานศึกษาบางชิ้นถึงกับชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมการเมา แม้ว่าจะเป็นผลกระทบของปัจจัยทางเภสัชประสาทและชีวเคมีก็ตาม มันเป็นผลผลิตของความคาดหวังและคุณค่าร่วมทางวัฒนธรรมเสียด้วยซ้ำไป (Heath, 1987: 102-103) การดื่มสุราอาจมีนัยยะของการคงอยู่ของความสัมพันธ์และการเป็นกลุ่ม

4 มานุษยวิทยาการแพทย์ในฐานะศาสตร์ประกอบด้วยพื้นฐานแนวคิดทฤษฎีที่มีความแตกต่างหลากหลาย ในการศึกษากระบวนการและวิถีคิดของวัฒนธรรมสุขภาพ เช่น แนวคิดวิวัฒนาการ แนวโครงสร้างนิยม แนวโครงสร้างหน้าที่ แนวมานุษยวิทยาสัญลักษณ์ แนวมานุษยวิทยาเชิงนิเวศ (วัฒนธรรม) และแนวมานุษยวิทยาเชิงวิพากษ์ (อำนาจทางการเมือง) (ดู โกมาตร จิ่งเสถียรทรัพย์, 2549)

เดียวกันในสังคม การใช้สุราเป็นสัญลักษณ์ของการเลื่อนสถานภาพหรือการเปลี่ยนสถานภาพจากเด็กสู่วัยผู้ใหญ่ (เทพินท์ พัชธานุรักษ์, 2541: 2, 21-22) ดังนั้นความรู้เกี่ยวกับการใช้หรือดื่มแอลกอฮอล์ไม่ควรจำกัดอยู่แต่ในวงการแพทย์สมัยใหม่เท่านั้น การดื่มหรือใช้แอลกอฮอล์ยังเป็นประเด็นในเชิงมานุษยวิทยาที่เราต้องศึกษาค้นคว้าด้วย เพื่อที่จะขยายพรมแดนความรู้ของมานุษยวิทยาการแพทย์ต่อไป

ในแง่ “ความรู้/อำนาจ” ในมานุษยวิทยาการแพทย์ของไทยที่เติบโตอย่างช้า ๆ ถือว่าเป็น “ความรู้ชายขอบ” ที่ดำรงอยู่ท่ามกลางอำนาจของวาทกรรมกระแสหลักของวิทยาศาสตร์การแพทย์ (เทพินท์ พัชธานุรักษ์, 2541: 4) ส่วนความรู้กระแสหลักของวิทยาศาสตร์การแพทย์นั้น อาร์เธอร์ ไคลน์แมน (Arthur Kleinman) เสนอว่าระบบการแพทย์เป็นระบบวัฒนธรรมอย่างหนึ่งซึ่งมีสัญลักษณ์ ความหมาย และตรรกะภายในของตนเอง และมองว่าวัฒนธรรมสุขภาพเป็นรากฐานของการสร้าง “ความเป็นจริง” (Medical reality) ที่ทำให้โลกสุขภาพของแต่ละวัฒนธรรมแตกต่างกัน (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2549: 17-18) ในแง่นี้วิทยาศาสตร์การแพทย์ได้สร้างชุดวาทกรรมขึ้นมา บนพื้นฐานวัฒนธรรมสุขภาพสมัยใหม่ซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนเช่นเดียวกันในกรณีปัญหาสุราในสังคมไทย เช่น การรณรงค์โดยใช้สโลแกนว่า “จน เครียด กินเหล้า” สะท้อนให้เห็นว่าพฤติกรรมของคนจนที่ไม่ดีเป็นต้นเหตุที่ต้องควบคุมและจัดการ หรือความเข้าใจที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้คน จากที่มองว่าสุราเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เช่น ใช้ประกอบพิธีกรรม เช่น ไห้ว กลับกลายเป็นปีศาจร้ายที่คร่าชีวิตมนุษย์ไปอย่างมากมาย มุมมองที่มีต่อสุราแปรเปลี่ยนไปได้อย่างไร มีกระบวนการหรือปฏิบัติการอย่างไร เช่นเดียวกันงานวิจัยนี้เองก็ถือว่าเป็นปฏิบัติการทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งด้วย ในแง่ของ “งานเขียนวัฒนธรรม” ตามทัศนะของคุณหมอบโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2549: 5) ซึ่งคุณูปการของงานวิจัยนี้ น่าที่จะผลิตสร้างชุดความรู้/อำนาจ เกี่ยวกับวัฒนธรรมสุราในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพหรือพหุลักษณะทางการแพทย์

แนวคิดที่สาม ปัญหาการบริโภคสุรากลายเป็นภาวะที่ผู้หญิงแบกรับ

งานศึกษาในประเด็นปัญหาสุรายังไม่ให้ความสำคัญกับมิติของผู้หญิงมากนัก ทำให้การแก้ไขปัญหาสุราและผลกระทบไม่มีความก้าวหน้าเท่าที่ควร ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทบทวนประเด็นผู้หญิงกับสุรา เพื่อทำความเข้าใจพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริบทสังคมสมัยใหม่ในมุมมองสตรีนิยม

1) แนวการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับประเด็นผู้หญิง

ในการวิเคราะห์ปัญหาของระบบเศรษฐกิจ แนวทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักให้ความสนใจเฉพาะด้านเศรษฐกิจ โดยไม่ให้ความสำคัญกับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ หรือมิติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในขณะที่ทฤษฎีแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองให้ความสำคัญในการเชื่อมโยงเศรษฐกิจกับมิติอื่น ๆ

ทั้งมิติสังคม วัฒนธรรม ประเพณี พฤติกรรมของคน กฎหมาย และการเมืองที่มีก็จะเกี่ยวข้องกับรัฐโดยตรง ดังนั้นทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง วิเคราะห์โครงสร้างของระบบเศรษฐกิจบนพื้นฐานความจริงทางสังคม เชื่อมโยงอำนาจทางการเมือง และการกระทำในประวัติศาสตร์ เพื่ออธิบายการพัฒนาเศรษฐกิจที่เติบโตขึ้นอย่างไม่สมดุล (Uneven development) (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2524; 2543: 4) แต่ทว่าทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (แนวมาร์กซิสต์) ก็ยังมีข้อจำกัด เช่น ข้อจำกัดของแนวคิดทฤษฎีแรงงานของมูลค่าของมาร์กซิสต์ (Marx' labor theory of value) ที่ให้ความสำคัญกับพลังแรงงาน (power-labor) ด้าน "การผลิต" (Production) ที่มองผู้ขายเป็นผู้สร้างมูลค่าแลกเปลี่ยนในพื้นที่นอกบ้านหรือพื้นที่สาธารณะผ่านกลไกตลาด ขณะที่แนวคิดนี้ไม่ได้ให้ความสนใจกับพื้นที่ส่วนตัวหรือพื้นที่ในบ้าน หรือ "การผลิตซ้ำทางสังคม" (Reproduction) ที่สนับสนุนเกื้อกูลให้กระบวนการสร้างมูลค่าแลกเปลี่ยนดำรงและดำเนินต่อไปได้ ซึ่งโดยทั่วไปเป็นงานของผู้หญิง (Mutari, 2000; กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2544; เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2558; อริยา เศวตามร์, 2557)

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวสตรีนิยม (Feminist political economy) ให้ความสนใจต่อการวิเคราะห์ที่อธิบายหรือบรรยายถึงสถานการณ์ ประสบการณ์ของผู้หญิง และปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไข รวมทั้งข้อเสนอแนะเชิงสนับสนุนเพื่อแก้ไขปัญหา (ฉลาดชาย รมิตานนท์, ม.ป.ป.) ภายใต้ความสัมพันธ์ทางเพศภาวะในกระบวนการผลิต เศรษฐศาสตร์การเมืองในมุมมองสตรีนิยม วิเคราะห์ประเด็นทางเศรษฐศาสตร์ โดยเชื่อมโยงตั้งแต่ระดับครัวเรือนจนถึงโครงสร้างระดับโลก โดยใช้แนวคิดเพศภาวะในการวิพากษ์การผลิต และการผลิตซ้ำทางสังคม ในรูปแบบของการแบ่งงาน/แรงงานตามเพศ (Sexual division of work/labor) หรือบทบาทเพศภาวะ (Gender role) ที่อยู่บนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่สมดุล (Rai and Waylen, 2014; อริยา เศวตามร์, 2557) เมื่อเพศภาวะกำหนดการแบ่งงาน/แรงงานทั้งในพื้นที่สาธารณะของการผลิตและพื้นที่ส่วนตัวในครัวเรือนที่เหลื่อมซ้อนกัน ไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวสตรีนิยม จึงมองว่าทั้งสองพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน โดยเสนอว่าการผลิตซ้ำทางสังคม งานดูแล (Care) ครอบครัวยุคใหม่และชุมชน ก็เป็นงานในด้านเศรษฐกิจเช่นเดียวกับการผลิต แต่กลับไม่ถูกนับว่าเป็นงานที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ (อริยา เศวตามร์, 2557)

นักสตรีนิยมมาร์กซิสต์ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ขาดมิติเพศภาวะ ทำให้มองไม่เห็นว่่างานบ้าน (Domestic work) เป็นงานที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามนักสตรีนิยมมาร์กซิสต์ในประเทศไทยเองก็มีความเห็นต่อข้อถกเถียงที่ว่่างานบ้านผลิตมูลค่าส่วนเกินหรือไม่ แตกต่างกันไป 2 แนวทางคือ กลุ่มที่ยึดการตีความมาร์กซิสต์อย่างเคร่งครัด เห็นว่่างานบ้านไม่ก่อให้เกิดผลผลิต (Productive labor) เพราะเป็นแรงงานที่ใช้การเปลี่ยนค่าจ้างของสามีให้เป็นผลผลิตสำหรับบริโภคของครอบครัวเป็นการผลิตมูลค่าใช้ (Use value) ไม่ใช่มูลค่าแลกเปลี่ยน (Exchange value) ส่วนกลุ่มที่ไม่เคร่งครัดต่อมาร์กซิสต์ เห็นว่่าแม่บ้านผลิตมูลค่าแลกเปลี่ยน และงานบ้านเป็นส่วนหนึ่งโดยตรงของมูลค่าที่ขายแรงงานให้กับทุน แต่มูลค่าส่วนเกินนี้ไม่ได้ค่าตอบแทนจากระบบทุน ดังนั้นการที่ผู้หญิงทำงาน

บ้านซึ่งเป็นภาระที่จำเป็นต่อการผลิตซ้ำของทุนโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ทำให้ทุนนิยมได้ประโยชน์จากความสัมพันธ์ทางการผลิตในลักษณะอุปถัมภ์ (เวทิน ชาติกุล, 2542: 15)

เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวสตรีนิยม วิพากษ์ว่าการที่มองไม่เห็นผู้หญิงในกระบวนการของการพัฒนา นำไปสู่นโยบายที่ไม่สมดุลภายใต้การครอบงำของสังคมแบบปิตาธิปไตยหรือสังคมชายเป็นใหญ่ (Patriarchal society) เพราะในความเป็นจริง งานของผู้หญิงช่วยสนับสนุน (Subsidize) การสะสมทุนแต่ไม่ถูกนับรวม ทำให้เห็นเพียงผู้ชายในฐานะหัวหน้าครอบครัวที่เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว (Breadwinner) สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจเท่านั้น ซึ่งเป็นอคติในการพัฒนาที่ถูกสถาปนาขึ้นโดยรัฐ และสร้างกรอบนโยบายโดยผู้ที่ไม่ใช่รัฐ (Rai and Waylen, 2014: 7) ดังนั้นเมื่อมองในแง่นี้ เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวสตรีนิยม มีลักษณะสอดคล้องกับเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ (Critical political economy) ที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ วิพากษ์ความรู้กระแสหลัก และอุดมการณ์ทุนนิยม/เสรีนิยมใหม่ เพื่อการรื้อถอนความคิด “การพัฒนา” ซึ่งผู้คนผู้ยากไร้ทั่วโลกกำลังต่อสู้เพื่อแสวงหาหนทางในการดำรงชีวิตของตนเองโดยตนเอง โดยมีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันทั้งหญิงและชาย (ปรีชา เปี่ยมพงศ์ สานต์, 2555: 203-204)

เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวสตรีนิยม เป็นผลลัพธ์ของการประยุกต์ใช้เลนส์ทางเพศภาวะเพื่อวิเคราะห์ทฤษฎีการพัฒนา นโยบายและการปฏิบัติด้วย โดยเฉพาะการปรากฏของกรอบคิดการพัฒนาในมุมมองสตรีนิยม (Feminist development framework) สองแนวทางคือ “ผู้หญิงในการพัฒนา” (Women in Development - WID) วิพากษ์ทฤษฎีการพัฒนาแนวเสรีนิยม หรือทฤษฎีความทันสมัย (Modernization theory) ที่มองว่าสังคมจารีตประเพณี (Traditional societies) รวมทั้งสังคมไทยด้วยเป็นสังคมที่ใช้อำนาจเด็ดขาดโดยผู้ปกครองไม่ให้ความสำคัญต่ออิสรภาพ สิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลในสังคม (Authoritarian Societies) และเป็นสังคมที่ครอบงำโดยผู้ชาย (Male-dominated) ขณะที่สังคมทันสมัย เช่น สังคมตะวันตกเป็นสังคมประชาธิปไตยที่ผู้คนเท่าเทียมกัน (Egalitarian societies) แต่จากการพัฒนาปรากฏว่าส่งผลกระทบต่อชีวิตและสภาวะการดำรงชีพของประชาชน โดยเฉพาะผู้หญิง นักสตรีนิยมเสรีนิยมที่ยอมรับโลกทัศน์แบบทฤษฎีความทันสมัย จึงผลักดันให้มีการบูรณาการผู้หญิงเข้าสู่การพัฒนาในฐานะที่เป็นแรงงาน/คนงานและผู้ผลิต ขณะที่นักสตรีนิยมแนวก้าวหน้า เช่น แนวมาร์กซิสต์ (Marxist feminists) แนวถึงรากเหง้า (Radical feminists) และสตรีนิยมโลกที่สาม (Third world feminists) มองว่าแท้จริงแล้วทฤษฎีความทันสมัยมีลักษณะทางเพศภาวะแฝงอยู่ข้างในในลักษณะที่ให้อภิสิทธิ์กับผู้ชาย และยังให้ภาพที่บิดเบี้ยวและเสียหายต่อผู้หญิงโลกที่สาม ยิ่งไปกว่านั้นยังเห็นว่าต้นทุนการเปลี่ยนหรือพัฒนาสังคมให้ทันสมัยนั้นตกเป็นภาระที่ผู้หญิงต้องแบกรับเสียเป็นส่วนใหญ่ (ฉลาดชาย รมิตานนท์, ม.ป.ป.: 2-5)

ส่วนกรอบแนวคิด “เพศภาวะและการพัฒนา (Gender and Development - GAD) ถูกเรียกว่าไม่ใช่ผู้หญิงหายไปจากการพัฒนา แต่ผู้หญิงถูกผนวกเข้าสู่ทุนนิยมโลกที่แผ่ขยายออกไปในลักษณะ

ของการถูกขูดรีด (Rai and Waylen, 2014: 3) กรอบแนวคิดเพศภาวะและการพัฒนานี้ แตกต่างจาก แนวทางการวิเคราะห์แบบผู้หญิงในการพัฒนา โดยถือว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อน เป็น สภาวะที่ประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ที่แต่ละส่วนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ (Discrete state) เป็นแนว การพัฒนาที่ไปไกลกว่าเรื่องการอยู่ดีกินดีทางเศรษฐกิจ และก้าวเข้าไปถึงการยกเรื่องความจำเป็นทาง สังคมและทางจิตใจของปัจเจกบุคคลเข้ามาเป็นประเด็นด้วย ยิ่งไปกว่านั้นกรอบแนวคิดเพศภาวะและ การพัฒนา ยังตอกย้ำที่การเพิ่มอำนาจให้กับผู้หญิง (Women's empowerment) และความรับผิดชอบ ของผู้ชายด้วย อีกทั้งยังเน้นรวมไปถึงบทบาทที่ชัดเจนของรัฐในการพัฒนาเรื่องต่าง ๆ ที่จะต้องทำให้ เกิดความเป็นธรรมระหว่างเพศต่าง ๆ ด้วย (Visvanathan *et al.*, 2007: 24 อ้างใน ฉลาดชาย รมิตา นนท์, ม.ป.ป.: 17)

ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจ มีสมมติฐานพื้นฐานว่าความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชาติจะ ถูกกระจายสู่คนอย่างเท่าเทียมกัน (Trickle down) ด้วยตรรกะเช่นนี้ “การพัฒนา” ที่ส่งผลให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมในหลายมิติ ทั้งเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จึงเป็น กระบวนการที่มีลักษณะเป็นเส้นตรง จากความด้อยพัฒนาสู่การพัฒนา จากความล้าหลังไปสู่ความ ทันสมัย (Reddock, 1996: 21) ซึ่งคนทั่วไปต่างก็เชื่อกันว่าการพัฒนาจะนำมาซึ่งสิ่งที่ดีและผลประโยชน์ แก่ทุกคน มิใช่เพื่อประโยชน์แก่รัฐ หรือแก่คนเพียงหมู่หนึ่งหมู่ใด (เกษียร เตชะพีระ, 2537: 5) แต่ทว่า การพัฒนายังไม่ได้นำมาซึ่งความกินดีอยู่ดีของประชาชนในประเทศยากจนเสมอไป บ่อยครั้งกลับพบว่า ผลประโยชน์ของการพัฒนากระจุกตัวอยู่กับบุคคลเพียงบางกลุ่มเท่านั้น โดยเฉพาะกลุ่มผู้มีอำนาจใน สังคม (กาญจนา แก้วเทพ, 2543; นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2541; 2543; ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2543) เพราะ ปัญหาเศรษฐกิจสังคมไทยที่สำคัญคือ ยิ่งพัฒนาคนไทยส่วนใหญ่ยิ่งยากจน ยิ่งพัฒนาสิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรธรรมชาติยิ่งถูกทำลายมากขึ้น แม้ว่าธุรกิจสมัยใหม่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว อำนาจเศรษฐกิจ ของธุรกิจเอกชนเพิ่มขึ้น แต่ขณะที่ประชาชน แรงงาน ผู้บริโภคต้องตกอยู่ในสภาพที่ “ไร้อำนาจ” (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2543: 28) มีปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในสังคม การกระจายตัวอย่างไม่เป็นธรรมของ ผลกระทบทางบวกและทางลบของกระบวนการพัฒนา เนื่องจากอำนาจของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการ ต่อรองเพื่อปกป้องหรือกอบโกยผลประโยชน์นั้นไม่เท่ากัน (ภูมิจิไล ศิริพลเดช, 2550: 2) ยิ่งไปกว่านั้นการ พัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่อ้างว่าเป็นกลาง แท้ที่จริงมีอคติทางเพศแฝงอยู่ในกรอบคิด ละเลยเรื่อง เพศ (Gender-blinded) ทำให้ “ไม่มีที่ว่างสำหรับผู้หญิงในการพัฒนา” ผู้หญิงถูกการพัฒนาเศรษฐกิจ เบียดขับออกไปจากสังคม โดยผ่านกลไกและวิธีการต่าง ๆ นานา เช่น การลดคุณค่างานที่ผู้หญิงทำ อยู่เป็นหลัก การลดอำนาจของผู้หญิง การทำลายองค์ความรู้และองค์กรของผู้หญิง ฯลฯ (กาญจนา แก้วเทพ, 2543: 273-274)

จากแนวคิด Feminization of Poverty (Pearce, 1978) เห็นว่าเราไม่สามารถละเลยประเด็น เพศภาวะในปัญหาความยากจนที่เกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมกระแสหลัก ซึ่งเกี่ยวเนื่องถึง

นโยบายเศรษฐกิจของรัฐ ทำให้ผู้หญิงที่ดำเนินชีวิตประจำวันต้องเผชิญกับปัญหาความยากจน แนวคิดนี้เสนอว่ารัฐจะต้องใช้การวิเคราะห์เพศภาวะ เพื่อปรับปรุงการสร้างนโยบายรัฐ การพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาล (Rai and Waylen, 2014: 6) เนื่องจากผู้หญิงยากจนกว่าผู้ชาย หรือผู้หญิงได้รับผลกระทบของความยากจนมากกว่าผู้ชาย (Pearce, 1978) การพัฒนาที่ไม่เสมอภาค เน้นแต่การขยายตัวทางธุรกิจ แต่ไม่ได้พิจารณาเรื่องความเหลื่อมล้ำทางสังคม ในการครอบครองทรัพย์สินสมบัติ โครงการพัฒนาเศรษฐกิจทำให้เศรษฐกิจเจริญขึ้น แต่ไม่ส่งเสริมการแก้ไขปัญหาความยากจน (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2543: 4) ท้ายที่สุด ผลกระทบของความยากจนก็กลายเป็นภาวะให้ผู้หญิงต้องออกมาแบกรับมากขึ้น ผู้หญิงจำนวนมากไม่ได้กลับบ้านเหมือนเดิม ต้องออกมาทำงานนอกบ้าน หนี้อยากเพื่อหารายได้จากแรงกดดันของภาวะเศรษฐกิจและความยากจน

การวิเคราะห์การดื่มสุรจากมุมมองสตรีนิยม จะช่วยเปิดมิติให้เห็นมุมมองใหม่ ๆ ที่แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง หรือรวมทั้งเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ไม่ได้ให้ความสำคัญ กล่าวคือ ปริมาณของพื้นที่ส่วนตัวหรือพื้นที่ในบ้านที่เป็น “การผลิตซ้ำทางสังคม” อย่างเช่น งานบ้าน การเลี้ยงลูก การคลอดลูก ดูแลผู้ชาย ฯลฯ งานเหล่านี้เป็นการรักษามูลค่าแรงงานทางเศรษฐกิจ รวมทั้งผู้หญิงต้องแบกรับผลกระทบของปัญหาจากการพัฒนาเศรษฐกิจอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ การศึกษาปัญหาสุราตามแนวคิด feminization of poverty หรือมุมมองเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวสตรีนิยม จึงมองการดื่มสุราของคนในครอบครัวเป็นผลลัพธ์ของการพัฒนาที่ไม่เสมอภาค ส่งผลลงมาสู่ผู้หญิงที่ต้องพยายามต่อสู้ดิ้นรนในชีวิตประจำวัน “เพื่อสร้างความมั่นคงแก่ชีวิต” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2541: 149) กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือการต่อสู้ดิ้นรนของผู้หญิงสะท้อนให้เห็นถึงการตกเป็นเหยื่อหรือ “ผู้ถูกกระทำ” จากการพัฒนาของรัฐและการเป็น “ผู้กระทำการ” ในฐานะผู้จัดการของครอบครัว ด้วยโลกทัศน์ของผู้หญิงบนพื้นฐานปรัชญา “จริยศาสตร์แห่งการดูแล” (เวทิน ขาดิกุล, 2542) เพราะในฐานะ “คนใน” หรือผู้หญิงในระดับล่าง พวกเขาต้องต่อสู้กับทั้งทุนนิยมและปีศาจปีศาจไทยมาอย่างยาวนาน จนแทบจะไม่สามารถปลดปล่อยพวกเขาและครอบครัวออกจากทุนนิยมปีศาจไทยได้ (อริยา เสวตาคมร์, 2557)

2) ผลกระทบของสุราต่อผู้หญิงและอุปสรรคในการมีส่วนร่วม

ปัญหาจากการดื่มสุราก่อให้เกิดปัญหาทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคม (ดารุณี จงอุดมการณ์ และคณะ, 2555; พีรธร บุญยรัตพันธุ์ และคณะ, 2555; สมควร จุลอักษร และคณะ, 2550; สิริตา ชีระวัฒน์สกุล และคณะ, 2549) ปัญหาต่อตนเอง เช่น ทำให้ขาดประสิทธิภาพในการทำงาน ถูกออกจากงาน สังคมรังเกียจ เกิดอุบัติเหตุ ทะเลาะวิวาท เจ็บป่วยเรื้อรัง สุขภาพจิตเสื่อม เสียบุคลิกภาพ ร่างกายพิการ เสียชีวิตก่อนวัยอันควร

ในระดับครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดจากผลของการดื่มสุราของสมาชิกในครัวเรือน พบว่าผู้หญิงต้องแบกรับภาระหนักที่สุด (รองลงมาคือเด็ก) เช่น ลิ่นเปลื้องค่าใช้จ่าย

ภายในการดูแลสุขภาพ ซึ่งทำให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจ นำไปสู่ปัญหาทะเลาะเบาะแว้ง การกระทำความรุนแรงในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น ผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากการตีมีสุราของผู้ชายและ/หรือผู้หญิงเองที่ตีมีสุรา ทำให้เป็นอุปสรรคให้ไม่สามารถมีส่วนร่วมกับการพัฒนาในการตัดสินใจในระดับครัวเรือนได้ โดยครอบครัวที่หัวหน้าครอบครัวป่วยด้วยโรคตีมีสุรา จะส่งผลกระทบต่อสมาชิกในครอบครัวอย่างมาก โดยเฉพาะผู้หญิงที่เป็นภรรยาต้องเผชิญปัญหาสุขภาพจิตที่ย่ำแย่ หรืออาจจะถึงขั้นเป็นโรคซึมเศร้า เพราะหัวหน้าครอบครัวที่ตีมีสุราไม่สามารถปฏิบัติบทบาทได้ ภรรยาจึงต้องทำหน้าที่แทน และมักจะใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ทำให้สัมพันธ์ภายในครอบครัวไม่ดี บุตรขาดความอบอุ่น ครอบครัวแตกแยก สามีและภรรยาทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกายบาดเจ็บและจิตใจบอบช้ำ บางครั้งจนถึงขั้นต้องหย่าร้างกันไป ขณะที่ผลกระทบต่อชุมชนและสังคม เช่น ทำให้ชุมชนไม่ได้รับการยอมรับเป็นจุดบอดของชุมชนยากต่อการพัฒนา เกิดแหล่งมั่วสุ่ม และพฤติกรรมเลียนแบบของวัยรุ่น หรือวัยรุ่นหญิงเสี่ยงปัญหาตั้งครรภ์ไม่พร้อม เป็นต้น

กรณีประเทศไทย กลุ่มผู้หญิงและกลุ่มวัยรุ่นมีการตีมีสุรามากขึ้น อีกทั้งยังพบว่าคนอายุน้อยตีมีเสี่ยงมากกว่าคนอายุมากกว่า (สริตา ธิระวัฒน์สกุล และคณะ, 2549) ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาในสก็อตแลนด์ ที่หญิงวัยกลางคน (35-50 ปี) ชาญฉลาดในการตีมีมากกว่าช่วงที่เป็นวัยรุ่น เช่น อายุมากขึ้นก็ตีมีน้อยลง สนใจในรสชาติมากกว่าผลลัพธ์ของสุรา ผู้หญิงรู้ตัวเองว่าต้องควบคุมการตีมี รู้ว่าตนเองตีมีได้ขนาดไหน แล้วผู้หญิงก็ดูจะมีทางเลือกในการเข้าสังคมแบบไม่ต้องใช้แอลกอฮอล์มากกว่าผู้ชายเสียอีก (Emslie *et al.*, 2012) ยิ่งกว่านั้น ยังพบว่า ศาสนา (พุทธ) มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของวัยรุ่นไทยว่าจะตีมีหรือไม่ตีมีเท่าไร มีการคิดใคร่ครวญว่าตีมีแล้วจะเกิดผลกระทบอย่างไรบ้าง แต่เมื่อตีมีแล้ว เหตุผลทางศาสนาก็ไม่มีผลต่อรูปแบบการตีมีว่าจะตีมีมากหรือน้อย เม้าหรือไม่เม้า (Newman *et al.*, 2006a)

3) เพศภาวะกับการตีมีสุรา

งานศึกษาในสังคมจีน การตีมีสุราระหว่างผู้หญิงและผู้ชายพบว่ามี ความแตกต่างกัน เช่น เด็กผู้ชายพัฒนาความสามารถของตนจากการฝึกตีมี ส่วนผู้หญิงไม่มีแนวโน้มว่าจะพัฒนาความสามารถในการตีมี ปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ ทำนองเดียวกัน สังคมจีนมีคติความเชื่อ เช่น ถ้าเด็กผู้ชายสามารถตีมีได้ ถือว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่ถ้าเด็กผู้หญิงสามารถตีมีได้ คนก็จะรู้สึกประหลาดใจ อีกทั้งสังคมยังเชื่อว่าผู้หญิงไม่ควรตีมี (เม้า) เพราะต้อง “รักษาหน้า” (Newman *et al.*, 2006b)

ส่วนในวัฒนธรรมไทยการใช้สุราเป็นสัญลักษณ์ของ “ความเป็นเพศชาย” และ “เสรีภาพ” สุราเป็นตัวแทนของความรู้สึกแห่งความเป็นชาย (Sense of masculine) เช่น วาทกรรมของการตีมีสุรา “ลูกผู้ชายตัวจริงต้องตีมีเหล้า” หรือแสดงถึงอำนาจในที่สาธารณะ (Autonomy in public) และเสรีภาพในการเคลื่อนที่ของเพศชาย (Freedom of movement) เช่น การออกนอกบ้านไปตีมีสุรากับเพื่อนของ

ผู้ชายมีนัยยะของความเป็นอิสระจากอำนาจของครอบครัว (दारुणी जगदुत्तमकार्ण २५५५; เทพินทร์ พัทธานารักษ์, 2541: 22)

อย่างไรก็ดีในสังคมสมัยใหม่ ผู้หญิงได้รับการศึกษาเทียบเท่าผู้ชาย และพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจมากขึ้น ผู้หญิงกลุ่มหนึ่งได้ใช้สุราเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของความเท่าเทียมทางเพศที่ผู้หญิงสามารถทำได้เช่นเดียวกับเพศชาย ทัดเทียมเท่าทันผู้ชาย รวมทั้งเพื่อต้องการได้รับการยอมรับว่าเป็นคนมั่นใจ แสดงออกว่าเป็น “หญิงเก่ง” “หญิงทำงาน” “พึ่งตนเอง” (दारुणी जगदुत्तमकार्ण २५५५; เทพินทร์ พัทธานารักษ์, 2541: 23) หรือ “ผู้หญิงทำงาน” แต่ดูเหมือนว่าจะมีข้อวิตกกังวลเมื่อพบว่าการดื่มของกลุ่มผู้หญิงและวัยรุ่นหญิงมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างน่าตกใจ อีกทั้งผู้หญิงที่ดื่มก็มีอายุน้อยลง (दारुणी जगदुत्तमकार्ण २५५५; พงษ์ศักดิ์ อ้นมอย, 2553)

ขณะเดียวกันก็มีการแบ่งประเภทของสุราตามเพศ เช่น เหล้าบรันดีเป็นสุราของเพศชาย ส่วนสุราที่มีรสหวานและมีระดับแอลกอฮอล์ต่ำกว่าเป็นของเพศหญิง (เทพินทร์ พัทธานารักษ์, 2541: 22) ยิ่งไปกว่านั้น สังคมได้กำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการดื่มสุรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎเกณฑ์ทางเพศเพื่อควบคุมพฤติกรรมของผู้หญิง ในช่วงเวลาปกติสังคมมีการควบคุมมิให้ผู้หญิงดื่มสุรา และมองว่า “การเมา” ของผู้หญิงเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง แต่จะยกเว้นให้เพศหญิงสามารถดื่มสุราได้เช่นเดียวกับชายในช่วงเทศกาล (เทพินทร์ พัทธานารักษ์, 2541: 41-42)

4) ความเป็นหญิงกับบทบาทในการจัดการสุรา

งานศึกษาทางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสุราจำนวนหนึ่ง จะเน้นที่ความเป็นเพศหญิงและบทบาทผู้หญิงในการจัดการสุรา ทั้งด้านการผลิตและสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตเหล้า การเสริมสร้างอำนาจ เพื่อแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน โดยชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมที่กระทบต่อสถานภาพของผู้หญิง

การใช้เพศภาวะของความเป็นหญิงในการขับเคลื่อนงานรณรงค์ให้ชุมชนตระหนักถึงพิษภัยของสุรา เช่น กุมภวาปีโมเดล “...พวกเราในฐานะเป็นเมีย เป็นแม่ และเป็นยายซึ่งผ่านความทุกข์ยากกับการดื่มสุราของคนในครอบครัวมามากแล้ว ถึงเวลาแล้วที่ต้องร่วมใจขับเคลื่อนไปกับโครงการลดปัญหาสุราในชุมชนของเรา...” ตัวอย่างดังกล่าวเป็นการใช้คุณสมบัติที่มีของความเป็นแม่ที่อาทร จริงใจ ความอดทน มีความสามารถในทางสื่อสารโน้มน้าวใจ เข้ากับคนง่าย สามารถนั่งฟังคนอื่นได้ เป็นได้ทั้งผู้นำและผู้ตามที่ดี ยืดหยุ่น ละเอียดลออ มีท่าทีดี นำไว้วางใจ ดูเสียสละอุทิศตน กล้าแสดงออกในการรณรงค์ มีความคล่องตัวและหลากหลายในตัวเองในการรับมือกับปัญหาสุรารายในชุมชนได้อย่างน่าสนใจ (दारुणी जगदुत्तमकार्ण २५५५)

บทบาทผู้หญิงในการผลิตและถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ในการผลิตเหล้า เช่น กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง (ปกากะญอ) เหล้าถือเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากในการประกอบพิธีกรรม โดยชาวบ้านยึดถือ

ว่าเหล่าที่จะใช้ในการประกอบพิธีกรรมจะต้องเป็นเหล่าที่ตัวเองเท่านั้น ไม่สามารถไปขอยืมจากผู้อื่นหรือซื้อมาใช้ได้ ดังนั้นแต่ละครอบครัวจะต้องมีผู้ที่ทำหน้าที่ผลิตเหล่าเพื่อใช้ประกอบในพิธีกรรมเอง รวมทั้งการสืบทอดและถ่ายทอดความรู้ในการผลิตเหล่าด้วย (ศิริรุ่ง ศรีสิทธิพิศาล, 2557: 248-249)

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย บทบาทของเหล่าได้เปลี่ยนแปลงไป โดยส่งผลต่อความสัมพันธ์ของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอใน 3 ระดับคือ ชุมชน ครอบครัว และระดับปัจเจกบุคคล เมื่อเหล่าถูกเปลี่ยนความหมายจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นสินค้าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ชุมชนจากที่เคยมีบรรทัดฐานคอยกำกับควบคุมการบริโภคเหล่าของสมาชิกในชุมชน จารีตประเพณีของชุมชนก็อ่อนกำลังลง ความเป็นผู้นำหรือศูนย์กลางในชุมชนได้ลดบทบาทลงไปอย่างมาก จนกระทั่งไม่สามารถที่จะกำกับควบคุมค่านิยมและพฤติกรรมการบริโภคของคนในชุมชนได้ ในระดับครอบครัว เมื่อเหล่าถูกแทนที่ด้วยเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ประเภทอื่น ๆ ที่หาซื้อได้จากภายนอกครอบครัว คุณค่าในเรื่องบทบาทหญิงชายและการสืบทอดองค์ความรู้อ่อนแรงลง ซึ่งอาจจะสูญหายไปได้ ส่วนในระดับปัจเจกบุคคล เมื่อเงินตรากลายเป็นสิ่งสำคัญ ทำให้คนพลัดถิ่นระแวกที่จากชุมชน พฤติกรรมการบริโภคเหล่าจึงเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่การบริโภคอยู่ภายใต้การกำกับของจารีตวัฒนธรรมประเพณี กลายมาเป็นการบริโภคเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง เช่น บริโภคเพื่อผ่อนคลายความเครียด ดังนั้นการบริโภคเหล่าจึงกลายเป็นค่านิยมของแต่ละปัจเจกบุคคล (ศิริรุ่ง ศรีสิทธิพิศาล, 2557: 249-251)

5) การสร้างตัวตนใหม่ในชุมชน “ปลอดเหล่า”

เอกสารเผยแพร่ที่เกี่ยวข้องกับโครงการชุมชนปลอดเหล่า ไม่ได้กล่าวถึงกระบวนการสร้างตัวตนใหม่ของผู้หญิง (รวมทั้งผู้ชาย) ไว้โดยตรง แต่ก็สามารถอนุมานได้ว่าโครงการชุมชนปลอดเหล่าที่ให้ความสำคัญกับการค้นหาบุคคลต้นแบบชีวิตปลอดเหล่า ได้เป็นเงื่อนไขไปสนับสนุนให้ผู้ที่เลิกดื่มสามารถแสดงอัตลักษณ์ใหม่ของตนเองได้ เช่น แม่ค้าหญิงที่เลิกขายเหล้าบุหรี มองว่าการขายเหล้าบุหรีเป็นบาป เป็นการมอมเมาผู้คนให้ขาดสติ ทำให้ครอบครัวไม่มีความสุข ซึ่งจะเห็นได้ว่าภาพลักษณ์ของ “ผู้หญิงดี” มีศีลธรรมถูกขบขัน และตัวแม่ค้าเองก็ได้รับความเคารพนับถือจากชุมชนทำนองเดียวกัน อัตลักษณ์ของผู้ชายก็ได้รับการยอมรับผ่านการยุติดื่มเหล้าเช่นกัน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเองเมื่อเป็นที่ยอมรับและนับถือของคนในชุมชน จากที่เคยเป็นคนดื่มเหล้า ไม่มีคนนับถือ (ไกรศักดิ์ ศรีพนม, 2550: 49)

แนวคิดที่สี่ อำนาจท้องถิ่นกับการจัดการปัญหาสุรา

ในปัจจุบันแทบจะไม่มีใครปฏิเสธเรื่องการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น แม้แต่รัฐไทยเองก็ให้การสนับสนุนกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นเช่นกัน การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นกลายเป็นฉันทามติในสังคมที่ทุกฝ่ายเห็นชอบและผลักดัน จนกลายเป็นแนวกระแสนของการรณรงค์ต่อเนื่องมาเรื่อย ๆ มองในแง่

นี้ การกระจายอำนาจได้ถูกประกอบสร้างจนกลายเป็น “เรื่องจริง” ที่ไม่มีใครกล้าปฏิเสธ และเป็นเสมือนเป้าหมายสูงสุดของระบอบประชาธิปไตยด้วยซ้ำไป เพราะ “อำนาจ” จะต้องไม่กระจุกรวมอยู่ที่ศูนย์กลาง ดังนั้น “ท้องถิ่น” จึงกลายเป็นเวทีที่เปิดให้ผู้คนและกลุ่มต่าง ๆ ได้เข้ามาหรือขึ้นมาเล่นหรือแสดงบทบาทต่าง ๆ ในการช่วงชิงการเข้าถึงทรัพยากร (ผ่านการควบคุม การต่อสู้ต่อรอง และต่อต้าน) ตามเบื้องหลังความคิดและผลประโยชน์ของแต่ละฝ่าย

ในเชิงทฤษฎี การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เรามักถูกทำให้เชื่อในแบบโรแมนติกว่าท้องถิ่นจะปลอดจากการควบคุมจากอำนาจที่รวมศูนย์ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจของรัฐส่วนกลาง หรืออำนาจของตลาด หรืออำนาจของความรู้ทางการแพทย์ หรือแม้กระทั่งอำนาจในเชิงศีลธรรมในแบบต่าง ๆ เช่น มหาเถรสมาคม สันติอโศก ธรรมกาย ฯลฯ ดังนั้นในแง่นี้โครงสร้างที่เคยมองกันว่าเป็นปีกแผ่นหรือเป็นก้อนที่มั่นคง เช่น โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ในปัจจุบันมุมมองเช่นนี้เริ่มไม่มีน้ำหนักหรือพลังในการอธิบายมากเหมือนที่ผ่านมาแล้ว การมองโครงสร้างเป็นก้อนหรือเป็นแท่งเดียวไม่ได้ช่วยให้เข้าใจสภาพการณ์หรือสถานการณ์ของสังคมที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน เพราะนั้น แนวคิดเรื่องการกระจายอำนาจก็ถูกเสนอขึ้นมา

อย่างไรก็ดี สิ่งที่เป็นระบบคิดหลักของสังคมสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การแพทย์ และประชาธิปไตย ต่างก็ต้องปรับเปลี่ยนไปในรูปแบบของการกระจายอำนาจเช่นเดียวกัน แต่การกระจายอำนาจที่ลงมาสู่ท้องถิ่นจริง ๆ นั้นกลับไม่ได้ดำเนินไปในแบบที่ผู้คนที่กักและมักเชื่อถือกันว่าประชาชนข้างล่างจะสามารถจัดการหรือควบคุมท้องถิ่นได้ด้วยตนเอง อย่างเช่นอิทธิพลของพรรคการเมืองต่อท้องถิ่น ในการจัดระบบการจัดตั้งแบบพรรคการเมือง ที่ทำให้เกิดการกระจายอำนาจ (แบบจำกัด) ที่ผูกขาดอยู่ที่กลุ่มคนจำนวนน้อย หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น พรรคการเมืองบางพรรค หรือไม่ก็พรรคเท่านั้น เป็นต้น ฉะนั้น มิใช่ว่าท้องถิ่นจะมีอำนาจเป็นของตนเองเสมอไปซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ในแง่ของการจัดการองค์กร เมื่อท้องถิ่นต้องสังกัดพรรคการเมือง ในแง่ของวิถีคิดท้องถิ่นก็จะคัดลอกจากข้างบนลงมาอีกทอดหนึ่ง

ขณะที่การทำงานสร้างเสริมสุขภาพประชาชนและครอบครัวในชุมชน ต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชน เพื่อให้เกิด “สุขภาวะในครอบครัว” (Healthy family) สร้างความรู้สึกว่าครอบครัวเป็นพื้นที่เปิดต่อชุมชนเพื่อให้เกิดการยอมรับ การสนับสนุน ดูแลรักษา ให้มีพยาบาลท้องถิ่นเข้ามีส่วนร่วมในการช่วยฟื้นฟู สร้างความรู้สึกร่วมว่าการดื่มสุราไม่ใช่เรื่อง “ส่วนตัว” (दारुณี จงอุดมการณ์ และคณะ, 2555) ดังนั้นในบริบทของการเมืองและการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ผู้หญิงในชุมชนเพื่อจัดการกับปัญหาสุราในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมจึงน่าจะเป็นประเด็นที่ควรพิจารณา

1.4 คำถามและระเบียบวิธีวิจัย

คำถามสำคัญในการวิจัย

1. ผู้หญิงหรือแม่บ้านนิยามความหมายของ “สุรา” และ “การดื่มสุรา” อย่างไร
2. ผู้หญิงมีกระบวนการจัดการปัญหาสุราในชุมชนอย่างไร และชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการปัญหาสุราของผู้หญิงอย่างไร
3. เพศภาวะมีความสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวเพื่อจัดการปัญหาสุราของผู้หญิงในชุมชนหรือไม่อย่างไร

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้มีรูปแบบของการวิจัย 3 ประการคือ

ประการแรก อาศัยวิธีการวิจัยทางวิชาการสมัยใหม่ที่เรียกว่า **ชาติพันธุ์วรรณาแบบพหุสนาม (Multi-sited Ethnography)** ที่เน้นทำงานภาคสนามอย่างเข้มข้นในพื้นที่ที่มีบริบทแตกต่างกัน 4 แห่ง การศึกษาวิจัยมีแนวประเด็นคำถามเดียวกัน มีกระบวนการวิจัยและวิธีการเก็บข้อมูล ทั้งการสัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการอภิปรายหรือประชุมกลุ่ม (Focus group) ตามโอกาสที่เหมาะสม เพื่อวิเคราะห์ปัญหาสุรา พฤติกรรมการดื่มของผู้หญิง การบำบัด และปฏิบัติการของกลุ่มผู้หญิงในชุมชน โดยใช้มุมมองด้านสตรีนิยมหรือมิติทางเพศภาวะและสังเคราะห์ระดับข้อมูลให้เห็นประเด็นวัฒนธรรมการดื่มและวัฒนธรรมบำบัด นอกจากการเก็บข้อมูลกรณีศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพแล้ว งานวิจัยยังใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยการเก็บข้อมูลแบบสอบถาม โดยเลือกแบบเจาะจงผู้หญิงที่มีประสบการณ์การดื่มเหล้า และประมวลความรู้ที่ได้อย่างเป็นระบบ (Systematic knowledge) เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย

ประการที่สอง งานวิจัยให้ความสำคัญกับมิติหญิง-ชายที่เกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก ดังนั้นในสถานการณ์จริง แนวกรหาข้อมูลจะใช้แนวความคิดของผู้หญิงเป็นหลักเพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้ความใกล้ชิดกับผู้หญิงที่เป็นหัวหน้าหอการค้า และเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดในครอบครัวและชุมชน แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ละเลยเสียงของผู้ชาย มีการสัมภาษณ์ผู้ชายในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาสุราพุ่งไปรวมที่ผู้หญิง และก็เป็นปัญหาที่ผู้ชายเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้นงานภาคสนามมีลักษณะทั้งใกล้ชิดผู้หญิงและให้ความสำคัญกับผู้ชายไปพร้อม ๆ กัน

ประการที่สาม ประเด็นปัญหาสุรามีความอ่อนไหวซับซ้อน นักวิจัยที่เป็นทั้งคนในและเป็นผู้หญิงสามารถที่จะเข้าถึงข้อมูลได้ง่ายกว่านักวิจัยชายจากภายนอก

พื้นที่กรณีศึกษา

พื้นที่ศึกษาวิจัยเป็นกรณีศึกษาอยู่ในเขตพื้นที่ 4 จังหวัดคือ 1) ชุมชนฟ้าใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 2) หมู่บ้านตำม่อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา 3) ชุมชนสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ และ 4) หมู่บ้านตีนธาตุ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยแต่ละพื้นที่มีลักษณะเฉพาะบางอย่าง ได้แก่

เป็นพื้นที่ที่นักวิจัยมีความคุ้นเคยชาวบ้าน รู้จักผู้นำเป็นอย่างดี เพราะในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลหรือจัดเวทีกลุ่มย่อยในชุมชน จำเป็นต้องอาศัยผู้นำเป็นผู้ชี้แจงสร้างความเข้าใจ

เป็นพื้นที่ที่มีเครือข่ายรณรงค์ปัญหาสุรา หรือมีประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาตามแนวทางการพัฒนาเอกชนหรือประชาสังคม เพราะเข้าใจแนวคิดกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมได้ดี

เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และคนในชุมชนสนใจหรือต้องการจะแก้ไขปัญหาการดื่มสุราในชุมชน

การเก็บข้อมูล

เน้นใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพควบคู่กับวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ วิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่จะใช้ ประกอบด้วย การสัมภาษณ์เจาะลึก (ผู้หญิงติดเหล้า) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการจัดประชุมกลุ่ม (Focus group) ตามโอกาสที่เหมาะสม เพื่อวิเคราะห์ปัญหาสุรา พฤติกรรมการดื่มของผู้หญิง การบำบัด และปฏิบัติการของกลุ่มผู้หญิงในชุมชน โดยใช้มุมมองด้านสตรีนิยมหรือมิติทางเพศภาวะและสังเคราะห์ระดับข้อมูลให้เห็นประเด็นวัฒนธรรมการดื่มและวัฒนธรรมบำบัด

ส่วนวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม (โปรดดูร่างแบบสอบถามข้างท้าย) โดยนักวิจัยแต่ละกรณีศึกษาจะทำการสัมภาษณ์ผู้หญิงที่มีประสบการณ์ในการดื่มโดยใช้แบบสอบถามร่วมของโครงการที่ได้ออกแบบไว้ ข้อมูลที่จัดเก็บได้จะนำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลเชิงคุณภาพ และประมวลความรู้ที่ได้อย่างเป็นระบบ (Systematic knowledge) เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย

1.5 กรณีศึกษา “ผู้หญิงกับสุรา” ในต่างประเทศ

ทั่วโลกมีการศึกษาช่องว่างทางเพศภาวะที่เกี่ยวข้องการดื่มเหล้า ซึ่งพบโดยทั่วไปว่าผู้ชายดื่มในปริมาณมากกว่าผู้หญิง และให้เหตุผลในเรื่องอิทธิพลทางชีววิทยา เช่น อัตราการเผาผลาญในร่างกายน้อยกว่าผู้ชาย ปริมาณน้ำในร่างกายน้อยกว่าผู้ชาย ผู้หญิงดื่มในปริมาณที่น้อยกว่าผู้ชาย แต่เกิดผลเท่ากัน หรือการควบคุมพฤติกรรมเมา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม นอกเหนือไปจากปัจจัยทางชีวภาพแล้ว ยังพบว่าปัจจัยทางด้านสังคมวัฒนธรรมที่ส่งอิทธิพลต่อการบริโภคแอลกอฮอล์ของผู้หญิง

และผู้ชายในแต่ละสังคมมักน้อยแตกต่างกันไป อิทธิพลทางสังคมวัฒนธรรมดังกล่าว ได้แก่ เรื่องของอำนาจ เพศ ความเสี่ยง และความรับผิดชอบ (Wilsnack *et al.*, 2005)⁵

ดังนั้นในหัวข้อนี้จะนำเสนอ การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของ 3 ประเทศ ได้แก่ อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ ซึ่งต่างก็มีลักษณะสังคมแบบชายเป็นใหญ่ แต่อาจจะมีปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมแตกต่างกัน

1) กรณีศึกษาประเทศอินโดนีเซีย

อินโดนีเซียเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ อย่างไรก็ตามประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิมมากที่สุดของโลก ศาสนาอิสลามมีอิทธิพลอย่างมากต่อพฤติกรรมของประชาชน เป็นพื้นฐานในมาตรการกฎหมาย (Global Post, 2010) มีข้อห้ามทางศาสนาให้ดื่มสุรา และความเชื่อทางศาสนายังมีอิทธิพลอย่างมากต่อกฎหมาย ที่สืบทอดมรดกของอาณาจักรมลายู ดัชนีที่เหยียดเชื้อชาติและเลือกปฏิบัติทางเพศ (Lindsey *ed.*, 1999 อ้างใน Mokate *ed.*, 2004: 147) กฎหมายครอบครัว และกฎหมายอื่น ๆ ที่อยู่บนฐานของศาสนาจารีต ที่ส่งผลต่อการคุกคามผู้หญิง ด้วยการตีความกฎหมายที่เน้นผู้ชายเป็นใหญ่ (Katjasungkana, 2004 อ้างใน Mokate *ed.*, 2004: 148)

ที่ผ่านมารัฐบาลใช้มาตรการทั้งทางกฎหมาย มาตรการทางภาษี และมาตรการอื่น ๆ เช่น การจำกัดผู้อุปถัมภ์ (Sponsor) โดยห้ามธุรกิจแอลกอฮอล์สนับสนุนรายงานกีฬาและรายการเยาวชนอย่างสิ้นเชิง (นิทัศน์ ศรีโชติรัตน์, 2554) เพื่อควบคุมและจัดการปัญหาสุรา แต่ยังไม่บรรลุผลนัก รัฐบาลออกกฎหมายควบคุมสุรา กำหนดข้อห้ามเพื่อควบคุมปริมาณการบริโภค และการจัดจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ถูกเก็บภาษีอย่างหนัก ส่งผลให้เครื่องดื่มแอลกอฮอล์มีราคาสูงมาก จนทำให้ผู้ดื่มหันไปหาเหล้าที่ผลิตในท้องถิ่น เช่น เหล้าผสมที่มาจากเขตต่าง ๆ เช่น Tuak หรือ Brem ในรัฐบาห์ลี ซึ่งมีราคาถูกกว่าแทน ตลาดมืดไวน์และสุราขยายใหญ่จนยากต่อการควบคุม อีกทั้งพบปัญหาเหล้าเถื่อนเจือปน มีรายงานผู้ดื่มเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก และส่งผลกระทบต่อธุรกิจการท่องเที่ยวในท้องถิ่น (Global Post, 2010; Jakarta Post, 2014; Telegraph, 2013; Thai PBS, 2015)

นอกจากนั้น ยังมีปัญหาอื่น ๆ ทั้งการผูกขาดธุรกิจนำเข้าสุรา โดยบริษัทที่รัฐบาลเป็นเจ้าของ (Global Post, 2010) แต่มีความพยายามจำกัดการผลิตเหล้าท้องถิ่นที่ใช้ในกิจกรรมทางวัฒนธรรมและพิธีกรรม (World Service Group, 2012) ขณะที่การดื่มเครื่องดื่มสุราผสมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม

5 การยืนยันอำนาจของความเป็นชายที่มีอิทธิพลเหนือกว่าผู้หญิง เช่น ดื่มเหล้าในหมู่ผู้ชายด้วยกัน หรือการเชื่อว่ายิ่งดื่มมากเท่าไรก็ยิ่งมีความเป็นชายมากขึ้นเท่านั้น เป็นต้น การดื่มเหล้าแล้วช่วยให้การแสดงออกทางเพศหรือความสนุกสนานเป็นไปได้อย่างเต็มที่ ทำให้เกิดกิจกรรมทางเพศง่ายขึ้น ส่วนผู้ชายรู้สึกว่าการเผชิญกับความเครียดมากกว่าผู้หญิง ขณะที่ผู้หญิงมักจะหลีกเลี่ยงความเสี่ยงแทน การเผชิญความเสี่ยงมักเกิดในช่วงวัยรุ่นตอนปลาย-ผู้ใหญ่ตอนต้น ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อก่อนการมีครอบครัว ยิ่งกว่านั้นผู้ชายมักจะดื่มเหล้าเพื่อละทิ้งบทบาทของความรับผิดชอบทางครอบครัว หรือภาวะผูกพันที่แบกรับอยู่ แต่ผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะจำกัดการดื่มของตน เนื่องจากความรับผิดชอบที่บ้าน (Wilsnack *et al.*, 2005: 1-10)

ย่อยในกลุ่มประชาชนกลุ่มที่มีรายได้น้อยที่คิดว่าการดื่มแสดงถึงความเป็นชายแท้ (Jakarta Post, 2014; Tempo.Co, 2014) และชาวบ้านที่ต้องการเลิกเหล้าไม่สามารถเข้าถึงบริการด้านการบำบัดได้ (The Cabin Chiang Mai, 2015)

ความรุนแรงในครอบครัวและการใช้แอลกอฮอล์มีส่วนสัมพันธ์กัน (BMC Women's Health, 2011: 5) ทั้งนี้ความไม่เท่าเทียมทางเพศ และอำนาจที่ไม่สมดุลระหว่างหญิงและชายเป็นสาเหตุรากฐานของความรุนแรงต่อผู้หญิง รวมทั้งปัจจัยทั้งระดับปัจเจกบุคคล ความสัมพันธ์ในชุมชน และสังคม ดังนั้นการหยุดความรุนแรงจากแอลกอฮอล์ ไม่ได้หมายความว่าความรุนแรงต่อผู้หญิงได้ (Partners for Prevention, 2013: 4)

อย่างไรก็ดี อินโดนีเซียมีลักษณะเด่นก็คือ บทบาทของผู้หญิงในยุคสมัยใหม่ ผู้หญิงสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างโดดเด่น เช่น กลุ่มการเคลื่อนไหวที่เรียกว่า "Voice for Concerned Mothers" หรือ Suara Ibu Pedali (SIP) ถือกำเนิดขึ้นมาในท่ามกลางวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจและการเมือง ในช่วงสิ้นสุดยุคการปกครองของซูฮาร์โต (พ.ศ. 2510-2541) ทำให้เห็นพลังของผู้หญิง และความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว ในประเด็นต่าง ๆ ที่มีผลกระทบกับชาติพันธุ์และผู้หญิงที่มีฐานะยากจน (Darunee Tantawiramanond, 2004 อ้างใน Mokate ed., 2004: 12) ผู้หญิงยากจนเองได้รุกขึ้นมาพัฒนาความเป็นผู้นำ ร่วมปฏิบัติการสร้างกลุ่มสมาคมของผู้หญิงอย่างกระตือรือร้น เพื่อแก้วงจรรูปปัญหาของความโดดเดี่ยว ความทุกข์ และการเพิกเฉย อย่างมีความหวังที่จะให้ชีวิตดีขึ้นในอนาคต มีทางเลือก ด้านสุขภาพ และเข้าถึงการศึกษา (Mokate ed., 2004: 12)

2) กรณีศึกษาประเทศญี่ปุ่น

สภาพสังคมสมัยใหม่ของญี่ปุ่นที่มีภาวะเบียดเบียนเข้มงวด ประชาชนอยู่ในสภาพที่มีแรงกดดันทางสังคมค่อนข้างสูง จึงต้องการการปลดปล่อย แอลกอฮอล์ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งในการปลดปล่อยความเครียดต่าง ๆ ทางสังคม และเกิดเป็นวัฒนธรรมการดื่มสุรา การเจรจาต่อรองทางธุรกิจจำนวนมากเกิดขึ้นในบาร์และร้านอาหาร การเมาอาจเป็นส่วนสำคัญหนึ่งของการทำงาน ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากจะหลีกเลี่ยง เช่น การดื่มเพื่อเข้ากลุ่มเข้าสังคม

การดื่มสุราคเคยเป็นพื้นที่หลักสำหรับผู้ชาย ธรรมเนียมสังคมญี่ปุ่นค่อนข้างมีความอดทนต่อการดื่มแอลกอฮอล์ของชายวัยกลางคน แต่ไม่ยอมรับการดื่มสุราในกลุ่มคนหนุ่มสาวและผู้หญิง และผู้หญิงจะดื่มน้อยกว่าผู้ชาย แต่แบบแผนทางวัฒนธรรมนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ปัจจุบันผู้หญิงได้เข้ามาแทรก มีแอลกอฮอล์ดาดซัน ทั้งไวน์ลูกพลัม เบียร์ ที่มุ่งเป้าไปที่กลุ่มหญิงสาว เบียร์เป็นที่นิยมมากที่สุดในปัจจุบันได้ เข้ามาแทนที่เหล้าพื้นบ้านญี่ปุ่น อย่างสาเกและโชชู การเข้าถึงก็สะดวกง่ายดาย เพราะสามารถหาซื้อได้จากตู้หยอดเหรียญอัตโนมัติ ที่ตั้งวางอยู่หน้าร้านค้า ร้านสะดวกซื้อ และซูเปอร์มาร์เก็ต (Higuchi et al., 2015)

ผู้หญิงมองว่าแอลกอฮอล์เป็นตัว “กระตุ้น” (Disinhibitor) และ “ปลดปล่อย” (Freeing) พวกเขาจากข้อจำกัดผูกมัด และความกดดันต่าง ๆ นานา แม้ว่าสังคมจะเปิดกว้างมากขึ้น แต่ความต้องการในการเชื่อมสานสัมพันธ์ทางอารมณ์ต่อกันยังคงอยู่ โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวที่ต้องการประสบการณ์ความสนุกสนาน แต่แรงกระตุ้นของกิจกรรมทางพิธีกรรมที่เชื่อมสัมพันธ์ของชุมชนได้ขาดหายไป ทำให้การใช้แอลกอฮอล์เข้ามาแทนที่ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเชื่อมสัมพันธ์ในกลุ่ม (Fox, 1989; The International Center for Alcohol Policies, 2008: 5)

กฎหมายของญี่ปุ่นมีความเข้มงวด และบทลงโทษสูง เช่น การเมาแล้วขับ มีโทษปรับเป็นเงิน ¥1,000,000 เยน หรือจำคุกสูงสุด 5 ปี (Chiba University, 2015) การโฆษณาและการอุปถัมภ์รายการในประเทศญี่ปุ่น เป็นไปอย่างเสรี อย่างไรก็ตาม อุตสาหกรรมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้สร้างข้อจำกัดในด้านเวลาชั่วโมงและเนื้อหาการโฆษณาอย่างสมัครใจ (นิทัศน์ ศิริโชครัตน์, 2554)

การพัฒนาอุตสาหกรรมเติบโตขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ตลาดแรงงานมีความต้องการแรงงานผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงออกมาทำงานนอกบ้านเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังต้องแบกรับภาระงานบ้าน ดูแลลูกและการศึกษาด้วย ระบบโครงสร้างครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นสาเหตุของการหย่าร้าง ปัญหาสุขภาพจิต การติดแอลกอฮอล์ และความรุนแรงภายในครอบครัว (Sasaki and Wilson, 1997; Sasaki, 2008) รัฐบาลสูญเสียงบประมาณจำนวนมากต่อปัญหาสุขภาพ ที่เกี่ยวข้องกับแอลกอฮอล์และปัญหาสังคม (Keiko, Atsuko and Takehito, 1993)

3) กรณีศึกษาสาธารณรัฐเกาหลีใต้

ในเกาหลีใต้ วัฒนธรรมลำดับชั้นยังมีอิทธิพลอยู่ในสังคม เกาหลีเป็นชาติที่รักในการดื่มแอลกอฮอล์ การดื่มแอลกอฮอล์เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต และกลายเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ระบบอาวุโสและเพื่อนร่วมงาน มิตรสหาย บ่อยครั้งการดื่มแอลกอฮอล์เกี่ยวข้องกับหน้าที่การงานที่หลีกเลี่ยงได้ยาก นอกจากนี้ เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ก็มีราคาสูง ทำให้คนสามารถเข้าถึงได้ โดยเฉลี่ยแล้วราคานั้นน้อยกว่า 2 ดอลลาร์ (Seoulitic, 2015) ในขณะที่ตามหลักคำสอนของขงจื้อ สังคมจารีตของเกาหลีอนุญาตให้ผู้ชายดื่มได้แต่ไม่ใช่สำหรับผู้หญิง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงร่วมสมัยมีการดื่มในอายุน้อยและดื่มแอลกอฮอล์ในปริมาณมากกว่าผู้หญิงในรุ่นก่อน ๆ หน้านี้ (Kim Wooksoo and Kim Sungiae, 2008)

การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในสังคมเกาหลีเป็นประสบการณ์ในการสร้างความสัมพันธ์ของสังคมแบบชนชั้นที่เรียกว่า Hoesik ซึ่งแปลตามตัวว่า “อาหารมื้อใหญ่กับพนักงาน” แนวคิดนี้ฝังแน่นอยู่ในวัฒนธรรมทางธุรกิจของเกาหลีใต้ ซึ่งมีการดื่มแอลกอฮอล์แบบไหลไปเรื่อย ๆ และมักจะบังคับ

พนักงานตำแหน่งระดับล่างให้ดื่ม และคาดหวังว่าพนักงานชั้นผู้น้อยต้องเอาใจ สร้างความบันเทิงใจให้กับพนักงานชั้นผู้ใหญ่กว่า อีกทั้งวัฒนธรรมการดื่มแอลกอฮอล์เป็นการสร้างการยอมรับเข้ากลุ่ม เช่น การระบุเรื่องความสามารถในการดื่มแอลกอฮอล์ไว้ในประวัติย่อบุคคลของผู้สมัครงานบางคน (The Wall Street Journal, 2012)

ผู้ใหญ่ชาวเกาหลีใต้ได้ชื่อว่าดื่มหนักที่สุดในโลก ข้อมูลจากองค์การอนามัยโลกตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2554 ระบุว่า ในปี พ.ศ. 2548 มีการดื่มสูงถึง 9.57 ล้านลิตรต่อหัว นอกจากนี้ ข้อมูลจากสหพันธ์อุตสาหกรรมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ระบุว่าโดยรวมมีการดื่มเบียร์ 9.5 ล้านขวดต่อวัน และเหล้าท้องถิ่นที่เรียกว่า โซจู (Soju) 9 ล้านขวดต่อวัน ซึ่งในจำนวนนี้เป็นผู้หญิงดื่มร้อยละ 30 เท่านั้น (The Grand Narrative, 2009) จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2555 พบว่าแอลกอฮอล์เป็นปัจจัยสูงถึงเกือบ 1 ใน 3 ของอาชญากรรมร้ายแรง การฆาตกรรม ลักขโมย และข่มขืน การเมาเหล้าและกระทำในที่สาธารณะร้อยละ 70 ความรุนแรงภายในครอบครัวร้อยละ 44 (McCurry, 2012) ส่วนอันตรายที่เกิดจากความเกี่ยวข้องกับแอลกอฮอล์ คิดเป็นมูลค่าต่อปีโดยประมาณ 2,100 ล้านดอลลาร์สหรัฐ หรือประมาณ 23.4 ล้านล้านบาท แต่ราคาที่ต้องจ่ายยังไม่รวมถึง 8.8 ล้านล้านบาท ที่มาจากความรุนแรงและอาชญากรรมที่เกี่ยวข้องกับแอลกอฮอล์ ดังนั้น แอลกอฮอล์จึงมีผลกระทบในทางลบอย่างกว้างขวางต่อปัจเจกบุคคล ครอบครัว และสังคม ทั้งยัง ส่งผลให้เกิดภาวะทางการเงินอย่างมหาดศาลต่อสังคมโดยรวม ซึ่งเป็นปัญหาภาวะในสังคมเกาหลีอย่างมาก (Lee, 2013)

ในด้านผลกระทบของแอลกอฮอล์ ผู้หญิงได้รับผลกระทบมากกว่าผู้ชาย เช่น ตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงระหว่างคู่ครอง อีกทั้งการดื่มแอลกอฮอล์สัมพันธ์กับการลงมือกระทำความผิดของผู้ดื่มอย่างมีนัยสำคัญ (Lee *et al.*, 2014) นอกจากนี้ แอลกอฮอล์ที่ก่อให้เกิดความรุนแรง เป็นเรื่องที่สังคมต้องอดทนอดกลั้นมาเป็นเวลายาวนาน ผู้กระทำความผิดแทบจะไม่มีใครจับกุม และการตัดสินลงโทษทางอาญาก็ถูกลดให้ต่ำลง ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2551 มีเด็กหญิงวัย 7 ขวบถูกข่มขืนโดยผู้ชายในเขตชานเมืองกรุงโซล ผู้กระทำผิดถูกดำเนินคดีเอาผิดให้ต้องจำคุกตลอดชีวิต แต่ศาลกลับวินิจฉัยว่าจำเลยเมาเกินกว่าที่จะรู้ว่าได้ทำอะไรลงไป จึงตัดสินให้จำคุกไม่เกิน 12 ปี (The Wall Street Journal, 2012)

ชุมชน

ผู้หญิง

สามัคคี

แปลกแยก

บทที่ 2

การจัดการปัญหาสุราของผู้หญิงในชุมชนเมือง กรณีศึกษาชุมชนฟ้าใหม่

พูนสุข ชันธาโรจน์

2.1 เกริ่นนำ

การที่สุรามีสถานะเป็นสินค้า และมีการยอมให้สุราสามารถแพร่กระจายอยู่ในที่พักอาศัยและตามสถานบันเทิงประเภทต่าง ๆ ในชุมชน ส่งผลให้ผู้คนมีทัศนคติต่อการดื่มสุราว่า การดื่มสุราเป็นเรื่องปกติวิสัยในสังคม ผิดกับยาเสพติดประเภทอื่นที่รัฐให้ความสำคัญต่อการควบคุมที่เข้มงวดมากกว่า แต่การแพร่กระจายของสุราในชุมชนและการดื่มสุราเกินขนาด ก็เป็นที่ยอมรับว่าได้สร้างปัญหามากมายประการทั้งต่อสุขภาพร่างกายของผู้ดื่มในฐานะที่การติดสุราเป็นปัญหาทางการแพทย์ สร้างปัญหาทางเศรษฐกิจในครัวเรือน สร้างความรุนแรง สร้างความทุกข์ให้สมาชิกในครอบครัวและคนใกล้ชิด สร้างความเดือดร้อนรำคาญต่อผู้ร่วมอาศัยในชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ก็มีการประทุษร้ายต่อผู้ดื่มสุราในเชิงด้วยคุณค่า รวมถึงชุมชนที่ยอมให้มีการแพร่กระจายของสุราก็จะถูกประทุษร้ายว่าเป็นพื้นที่อโคจร ชุมชนไม่มีความเข้มแข็ง

สุรากลายเป็นเครื่องดื่มที่มีวาทกรรมเชิงจริยธรรมกำกับ ทำให้ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้ได้รับผลกระทบจากสุรา พยายามเข้ามาจัดการกับกระบวนการเชิงศีลธรรมของการดื่มสุราและพื้นที่ที่มีการแพร่กระจายของสุรา ทว่าการควบคุมการดื่มสุราก็ไม่ได้รับความสนใจจากรัฐและไม่ได้อยู่ในระดับความเข้มงวดเท่าที่ควร แม้จะมีการรณรงค์เชิงจริยธรรม มาตราการทางกฎหมาย-การแพทย์ ตลอดจนนโยบายสาธารณะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องออกมาอย่างต่อเนื่องก็ตาม¹ เรายังพบว่าปัญหาถูกผลักให้เป็นหน้าที่ของพลเมืองของ

1 เช่น ประกาศห้ามโฆษณาประชาสัมพันธ์ตามระยะเวลาที่กำหนด ห้ามขายสุราให้กับเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี การห้ามขายสุราในสถานศึกษาและศาสนสถาน การเพิ่มภาษีสุรา การสนับสนุนงบประมาณเพื่อใช้ดำเนินการควบคุมปัญหาสุรากับ ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.) แผนงานนโยบายสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี และเครือข่ายองค์กรงดเหล้า ซึ่งรณรงค์กระแสการเลิกดื่มสุราในสังคมไทยกว้างขวาง เช่น โครงการรณรงค์งดเหล้าเข้าพรรษา กรีนปอดเหล้า ปีใหม่ไร้แอลกอฮอล์ ประเพณีสงกรานต์ปลอดเหล้า ้วยมันส์...รู้ทันแอลกอฮอล์ มหาวิทยาลัยสีเขียว รับน้องปลอดเหล้า ไม่ดื่มเหล้าในวัด เป็นต้น (นวพรรณ สามไพญูลย์, 2553: 66 – 69)

รัฐในการจำกัดการดื่มในระดับปัจเจกเสมอ ดังนั้น เมื่อกลไกของรัฐไม่ประสบความสำเร็จในการควบคุม การดื่มสุราและป้องกันผลกระทบที่ตามมาจากการดื่มสุราได้ ผู้ที่ได้รับผลกระทบในลำดับต้น ๆ เช่น แม่ ภรรยา สมาชิกในครอบครัว และคนในชุมชน จึงได้ออกมาทำกิจกรรมรณรงค์ เพื่อปกป้องคนใน ชุมชนให้พ้นจากปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากผู้ดื่มสุราเกินขนาดและปราศจากความรับผิดชอบต่อสังคม

“ชุมชนฟ้าใหม่” แขวงเมืองราย เทศบาลนครเชียงใหม่ พื้นที่ศึกษาในงานวิจัยนี้² เป็นชุมชนแออัด ในเมืองที่อยู่อาศัยตามแนวกำแพงเมืองเก่าซึ่งมีการดื่มสุราในชีวิตประจำวันอย่างแพร่หลาย ในชุมชนมี ร้านค้าซึ่งมีวิธีการจำหน่ายสุราที่หลากหลาย เอื้อให้ผู้มีรายได้น้อยสามารถเข้าถึงการดื่มสุราได้ง่ายและ ตลอดเวลา เมื่อสุราในชุมชนเข้าถึงง่าย โอกาสที่จะทำให้มีการดื่มสุราเกินขนาดของคนในชุมชนก็มีมาก ขึ้นเป็นเงา ปัญหาที่ตามมาโดยไม่อาจเลี่ยงคือครอบครัวของผู้ดื่มสุราเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ มีความ รุนแรงเกิดขึ้นกับผู้หญิงและเด็กในชุมชน ทั้งการทำร้ายร่างกายภรรยา ต่ำทอด้วยถ้อยคำที่เหยียดหยาม ทำร้ายคนในครอบครัวจนได้รับบาดเจ็บ มีการทะเลาะวิวาท ยกพวกตีกัน

ในปี พ.ศ. 2546 ผู้นำหญิงในชุมชนเริ่มต้นตัวกับปัญหาและมีความคิดว่า “ชุมชนต้องกล้าออก มาปกป้องผู้หญิงของตนเอง” จึงขอความร่วมมือจากกลุ่มผู้หญิงกลุ่มเล็ก ๆ ที่เผชิญความทุกข์ยาก จากการดื่มสุราเกินขนาดของผู้เป็นพ่อสามี หรือสมาชิกในครอบครัวมารวมตัวกันทำกิจกรรมรณรงค์ “โครงการลด ละ เลิกเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก” เป็นการส่งสัญญาณให้ผู้ดื่มสุราตระหนัก ถึงปัญหาความสัมพันธ์ของผู้คน ปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือน และปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับผู้ หญิงและเด็กในชุมชน โดยเน้นการชักชวนให้ผู้ดื่มสุราหันมาลดปริมาณการดื่ม ลดความถี่ในการดื่ม ลง มากกว่าจะให้เลิกโดยเด็ดขาด (แม้การเลิกสุราจะเป็นเป้าหมายสำคัญของโครงการ) ด้วยเข้าใจ ธรรมชาติของผู้ที่ดื่มสุรามาเป็นเวลานานว่าการจะให้เลิกดื่มโดยทันทีนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย และยอมรับได้ หากจะยังมีการดื่มสุราในชุมชนอยู่บ้างเล็กน้อย เนื่องจากสถานะของสุราในชุมชนยังคงเกี่ยวพันกับวิถี ชีวิตและประสบการณ์ของผู้คนในวาระต่าง ๆ อยู่มาก แต่มีข้อตกลงร่วมกันว่าการดื่มนั้นต้องไม่ทำร้าย ทำลาย และสร้างปัญหาให้สมาชิกในครอบครัวและส่วนรวม

ปัจจุบันเป็นเวลากว่า 10 ปี ที่ชุมชนฟ้าใหม่ได้ดำเนินกิจกรรม “โครงการลด ละ เลิกเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก” ในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง รูปธรรมที่เห็นได้ชัดจากกิจกรรมนี้คือ ชุมชน มีระบบการควบคุมการดื่มสุราจากคนในชุมชนด้วยตนเอง กลุ่มผู้ชายสามารถลดปริมาณการดื่มสุราลง ได้ และมีกลุ่มผู้ชายที่สามารถเลิกสุราได้อย่างเด็ดขาด มีคนต้นแบบในการเลิกดื่มสุรา มีการปิดตัวของ ร้านจำหน่ายสุรา ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวและชุมชนลดลงอย่างเห็นได้ชัด ฐานะทางเศรษฐกิจ ในครัวเรือนดีขึ้น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นไปอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ขณะทีรูปแบบและวิธีการ

2 ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ชุมชนฟ้าใหม่เป็นกรณีศึกษา แต่อาจมีการกล่าวถึงชุมชน 5 ธันวา ร่วมด้วยเนื่องจากทั้ง 2 ชุมชน ได้ร่วมกัน รณรงค์ “โครงการลด ละ เลิกเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก” มาตั้งแต่เริ่มต้น โดยการสนับสนุนของมูลนิธิเพื่อนหญิง แต่ชุมชนฟ้าใหม่เป็นชุมชนเดียวที่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องกระทั่งปัจจุบัน ทั้งนี้ชื่อกรณีศึกษาที่เป็นผู้ดื่มหรือเกี่ยวข้องกับผลกระทบจากการดื่มสุราที่เสนอในที่นี้เป็นชื่อสมมติทั้งหมด ขณะที่ชื่อผู้นำชุมชนและผู้นำหญิงเป็นชื่อจริง

ของโครงการลด ละ เลิกเหล้านี้ กำลังเผยแพร่ไปยังชุมชนใกล้เคียงผ่านผู้แทนอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เช่น ชุมชนกำแพงงาม ชุมชนห้าธันวา ชุมชนอินทรรักษ์ เป็นต้น

“การจัดการปัญหาสุราของผู้หญิงในชุมชนเมือง: กรณีศึกษาชุมชนฟ้าใหม่” มีวัตถุประสงค์เพื่อ บอกเล่าให้ผู้อ่านเห็นตัวอย่างของผู้หญิงในชุมชนเมืองที่เน้นแก้ปัญหาการดื่มสุราในชุมชนที่พวกเธอ พยายามให้ความสำคัญมากกว่าการเรียกร้องระดับใหญ่ที่ไกลกว่าระดับชุมชนตนเอง และชี้ให้เห็นว่าการไม่นิ่งเฉยต่อ ปัญหาความรุนแรงอันเนื่องมาจากการดื่มสุราเกินขนาดของสมาชิกในครอบครัว เป็นความสามารถของ ผู้หญิงในการดูแลสวัสดิภาพของตนเองและรักษาทรัพยากรทางเศรษฐกิจของครัวเรือน และดึงศักยภาพ ชุมชนให้เข้ามามีส่วนช่วยบรรณรงค์แก้ไข้ปัญหา อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาประเด็นเกี่ยวกับการจัดการปัญหา สุราผู้วิจัยเห็นว่า การแก้ปัญหาการดื่มสุราควรต้องมีการทบทวนสถานะขององค์ความรู้ในมิติที่หลากหลาย มากขึ้นกว่าการมีนโยบายควบคุมการดื่มสุราเพื่อป้องกันปัญหาสังคมภายใต้แนวคิด เช่น “สุรา เป็นภัยต่อสุขภาพและสังคม” “สังคมปลอดภัย” ซึ่งเป็นแนวคิดที่กระด้าง ตายตัว ถือเป็นการตัดสิน ชีวิตคนอื่นจากมุมมองของตนเอง โดยมองว่าชาวบ้านโดยเฉพาะคนจนไม่สามารถรับผิดชอบตนเองได้ จึงต้องควบคุมจัดการ

เนื้อหาในบทนี้มุ่งนำเสนอภาพแทนทางวัฒนธรรมของสุรารวมถึงการนิยามความหมายของสุรา ในมุมมองของผู้หญิง เพื่อสร้างความเข้าใจแบบแผนการดื่มที่เกิดขึ้นในบริบทของชุมชน และพิจารณา เชื่อมโยงกับปฏิบัติการจัดการปัญหาสุราของพวกเธอ ชี้ให้เห็นว่าเพศภาวะ (gender) มีความสัมพันธ์ กับการเคลื่อนไหวเพื่อจัดการกับปัญหาของผู้หญิงในชุมชนอย่างไร และทำไมผู้หญิงต้องลุกขึ้นมาเป็น แกนนำในการแก้ปัญหาสุรา

2.2 “ชุมชนฟ้าใหม่”

เนื้อหาส่วนนี้นำเสนอบริบทภาพรวมของชุมชน ความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่ในชุมชน เพศภาวะ ที่สัมพันธ์กับการพัฒนาและจัดการปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนโดยสังเขป

คำบอกเล่าประกอบกับเอกสารเล่มบาง ๆ ที่เขียนโดยลุงวิง มีเดช (2545) ประธานชุมชนฟ้า ใหม่ วัย 76 ปี ทำให้เราทราบว่า แต่เดิมชุมชนนี้มีชื่อว่า “บ้านประตูก้อม” เดิมเคยเป็นที่ตั้งประตู เมืองชั้นนอกอยู่ทางทิศใต้ของเมืองเชียงใหม่ ที่ตั้งของชุมชนทิศเหนือติดหมู่บ้านเงินซึ่งชาวบ้านส่วน ใหญ่มีอาชีพทำเครื่องเงินขาย ทิศใต้จากปากทางเข้าหมู่บ้านไปจรดถนนมทิดล มีลำน้ำแม่ป่าทอดยาว ตลอดสองฝั่งลำน้ำแม่ป่าเป็นป่าละเมาะและไม้ไผ่³ มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นทั้งสองฝั่งของลำน้ำแม่ป่า ทิศตะวันออกเป็นแนวกำแพงเมืองเก่าชั้นนอก ขนานไปกับลำน้ำแม่ป่า จรดวัดหัวฝาย ทิศตะวันตกเป็น

3 ปัจจุบันเป็นที่ตั้งชุมชนฟ้าใหม่เขต 1 และเขต 2

แนวกำแพงเมืองชั้นนอก ขนานไปกับลำน้ำคือไทร จรดชุมชน 5 ธันวา เมื่อ พ.ศ. 2529 ได้มีการพูดคุยกันในกลุ่มผู้นำประมาณ 4 - 5 คน เกี่ยวกับแนวคิดการรวมกลุ่มคนเพื่อจัดตั้งชุมชนขึ้น ชาวบ้านได้ทำหนังสือถึงเทศบาลและทำการคัดเลือกกรรมการ โดยเลือกนายประชา วุฒิเดช ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าแกนนำคนอื่น ๆ เป็นประธานกรรมการ มีการตั้งกลุ่ม อสม. กลุ่มแม่บ้าน หลังจากนั้นชุมชนได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ชุมชนฟ้าใหม่”⁴ แทนชื่อเดิมซึ่งเห็นว่าไม่เป็นมงคลต่อชุมชน

นอกจากการเปลี่ยนชื่อชุมชนใหม่แล้วชุมชนได้มีการจัดแบ่งอาณาเขตของชุมชนใหม่ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีพื้นที่ค่อนข้างใหญ่กว่าชุมชนแออัดอื่น ๆ ในแขวงเมืองราย เทศบาลจึงต้องการจัดเขตการปกครองเพื่อให้ง่ายต่อการดำเนินงานของราชการ โดยแบ่งชุมชนออกเป็น 4 เขต ได้แก่ บริเวณถนนประชาสัมพันธ์แบ่งเป็นชุมชนฟ้าใหม่เขต 1 และเขต 2 บริเวณถนนสุริยวงศ์เป็นชุมชนฟ้าใหม่เขต 3 และบริเวณถนนนันทารามเป็นชุมชนฟ้าใหม่เขต 4 ชุมชนฟ้าใหม่ทั้ง 4 เขตตั้งอยู่ตั้งอยู่ที่ตำบลหลายยา อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยพื้นที่เขต 1 และเขต 2 ตั้งอยู่ในพื้นที่สาธารณะประโยชน์ ส่วนเขต 3 และเขต 4 อยู่ในพื้นที่ราชพัสดุ มีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนเมืองอีกหลายชุมชน เช่น ชุมชนห้าธันวา ชุมชนกำแพงงาม ชุมชนอินทรรักษ์ ชุมชนศรัทธาวัดหัวฝาย ชุมชนวัดศรีปิงเมือง ปัจจุบันทั้ง 4 เขตมีประชากรอาศัยประมาณ 315 ครัวเรือน (วิง มีเดช, สัมภาษณ์ พฤษภาคม 2558)

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนฟ้าใหม่มีทั้งที่เป็นชาวบ้านดั้งเดิมในพื้นที่และผู้คนต่างถิ่นที่อพยพเข้ามาทำงานในเมืองและเลือกตั้งบ้านเรือนในพื้นที่สาธารณะ เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกับแหล่งการค้าและเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ เช่น ตลาดประตูเชียงใหม่ ตลาดไนท์บาซาร์ ถนนวัวลาย เป็นต้น โดยส่วนใหญ่ผู้อาวุโสในชุมชนซึ่งเป็นคนกลุ่มแรกที่อยู่ในพื้นที่ (อายุมากกว่า 60 ปี) จะประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้าง ทำงานภาคบริการในโรงแรม ร้านอาหาร หรือรับจ้างทั่วไปในตัวเมืองเชียงใหม่ สำหรับในรุ่นที่สองซึ่งเป็นรุ่นลูก (อายุประมาณ 35 - 60 ปี) มีทางเลือกในการประกอบอาชีพหลากหลายและมีแนวโน้มทางเศรษฐกิจดีขึ้นจากคนรุ่นพ่อแม่ โดยบางส่วนมีบ้านพักให้เช่าในชุมชนหรือมีธุรกิจส่วนตัวนอกชุมชนมีรายได้เพียงพอที่จะหาซื้อที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์นอกชุมชน บางส่วนเป็นข้าราชการและลูกจ้างหน่วยงานของรัฐ บางส่วนประกอบธุรกิจส่วนตัวขนาดย่อม ๆ เช่น ค้าขายที่ตลาดขายของชำหน้าบ้าน เปิดร้านอาหารตามสั่ง ทำงานหัตถกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อขายถนนคนเดิน บางส่วนเป็นกลุ่มแรงงานรับจ้าง รับเหมาก่อสร้าง สำหรับเด็กและเยาวชนในชุมชนต่างเข้ารับการศึกษาในระดับประถม มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา เด็กจำนวนหนึ่งที่เรียนจบเป็นผู้มีโอกาสในการเลือกประกอบอาชีพมักขยับขยายออกไปเช่าที่พักนอกชุมชน

ลักษณะบ้านเรือนของชาวบ้านชุมชนฟ้าใหม่ส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้หรือบ้านปูนชั้นเดียว ตั้งอยู่ในลักษณะแออัดแต่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและดูสะอาดตา ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2529 ชุมชนมีสภาพความเป็นอยู่ค่อนข้างลำบากไม่มีระบบสาธารณูปโภค ไฟฟ้า ประปา ชาวบ้านต้องรวมตัวกันเรียไรเงิน

4 คำว่า “ฟ้าใหม่” แปลว่าฟ้าที่เริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นท้องฟ้าที่สว่างสดใส

ซื้อดินทำถนนและขยายเขตไฟฟ้า ส่วนน้ำดื่มน้ำใช้ต้องขุดบ่อใช้กันเอง ต่อมาชุมชนได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิศุภนิมิตและมีการต่อรองกับกลุ่มการเมืองท้องถิ่นทำให้ชุมชนพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว มีการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค ไฟฟ้า น้ำประปา ถนนลาดยาง โทรศัพท และสภาพแวดล้อมในชุมชน ทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น⁵

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนฟ้าใหม่เกิดขึ้นบนพื้นฐานความสัมพันธ์เครือญาติ มีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นภายใต้บริบทความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยถึง 2 ครั้ง คือการรวมตัวกันสร้างชุมชนและรวมตัวกันเพื่อความมีตัวตนของชุมชนช่วงก่อนมีการรับรองการจัดตั้งชุมชนในปี พ.ศ. 2529 (สมยุทธ์ เสียงสุวรรณ 2550: 46) ในการต่อสู้เพื่อที่อยู่อาศัยชุมชนมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มต่าง ๆ ในหลายเวที ช่วงเวลาขณะนั้นถือเป็นช่วงที่ชุมชนต้องเผชิญกับแรงกดดันทั้งจากสื่อ การเมืองท้องถิ่น กลุ่มชนชั้นกลางในเมือง เจ้าหน้าที่ และนโยบายของรัฐ การรวมตัวกันต่อสู้เรียกร้องสิทธิที่อยู่อาศัยจึงทำให้คนในชุมชนไม่นับรวมบุคคลภายนอกที่หมุ่นเวียนเข้ามาเช่าพักในชุมชน เช่น ผู้คนจากต่างอำเภอ ต่างจังหวัด ต่างชาติพันธุ์ ว่าเป็นพวกเดียวกัน เนื่องจากสมาชิกในชุมชนเห็นว่าบุคคลที่เปลี่ยนผ่านเข้ามาอาศัยในชุมชนในลักษณะชั่วคราว ไม่ได้มีความรู้สึกร่วม ไม่มี ความผูกพัน ไม่ได้เสียสละ หรือไม่เคยช่วยเหลือกันในยามต้องต่อสู้ฝ่าฟันกับปัญหาความมั่นคงในที่อยู่อาศัยในอดีตที่ผ่านมา จึงเป็นหน้าที่ของเจ้าของหอพักที่ต้องทำหน้าที่สอดส่องช่วยเหลือ หากเกิดปัญหาที่ไม่รุนแรงผู้นำชุมชนจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง

ในมิติความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทหญิงชายในชุมชนพบว่า ผู้ชายได้รับการยอมรับให้มีบทบาทโดดเด่นภายนอกบ้าน ได้รับเลือกให้เป็นผู้นำชุมชน เป็นตัวแทนระดับต่าง ๆ เห็นได้จากสัดส่วนรายชื่อกรรมการชุมชนและกรรมการสหกรณ์เครดิตยูเนียนของชุมชนกว่าครึ่งเป็นผู้ชาย ในทัศนะของผู้นำชายการพัฒนาให้สมาชิกในชุมชนอยู่ดีมีสุขคือ การสร้างความมั่นคงในระบบสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐาน ส่วนเรื่องอื่น ๆ ที่คาดหวังว่าเป็นบทบาทหรือเป็นงานของผู้หญิง เช่น ดูแลสุขภาพ ดูแลเด็ก ดูแลผู้สูงอายุ ฯลฯ มอบให้เป็นสิ่งที่ผู้หญิงต้องรับผิดชอบ

“ผมก็ทำถนน ไฟฟ้า ประปา ผมทำหมด ทุกอย่างที่จะทำให้ชุมชนดีขึ้น ส่วนเรื่องอื่น ๆ เด็ก ผู้หญิง เหล้า ยา สุขภาพอะไรพวกนี้ พวก อสม. ผู้หญิงทำอยู่แล้ว เขาจะทำอะไร บ้างจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับงานของลุง นอกจากจะมาขอความช่วยเหลือให้ไปช่วยสร้างอะไร เราแยกไปคนละหน้าที่ เรื่องชุมชนเป็นหน้าที่ของเรา เรื่อง อสม. ให้ผู้หญิงรับผิดชอบไป” (วิง มีเดช, สัมภาษณ์พิเศษภาค 2558)

5 โครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิศุภนิมิตช่วง พ.ศ.2532 — พ.ศ. 2542 เช่น ปรับปรุงศาลาเอนกประสงค์ชุมชน ปรับปรุง ร่องน้ำลำเหมืองที่ตื้นเขิน ส่งเสริมกีฬาเยาวชน ซ่อมแซมสะพานข้ามแม่น้ำแม่ข่า พัฒนาลำน้ำแม่ข่าต่อต้านยาเสพติด สนับสนุน ทุนการศึกษาเด็กยากไร้ในชุมชน ปรับปรุงถนน ขยายประปา เป็นต้น

ขณะที่ผู้หญิงยังดำเนินชีวิตภายใต้อุดมการณ์ความเป็นแม่บ้าน มีบทบาทหลักในการดูแลบ้านเรือนและสมาชิกภายในครอบครัว ต้องรับผิดชอบหน้าที่ในการบริหารค่าใช้จ่ายเรื่องการเงินอยู่ของสมาชิกในบ้านให้เพียงพอในแต่ละวันหรือแต่ละเดือน การก้าวมาเป็นผู้นำของผู้หญิงในชุมชนนั้น สัมพันธ์กับความพยายามในการจัดการปัญหาความขัดแย้งภายในครอบครัวที่มีลักษณะเฉพาะของผู้หญิงโดยที่ชุมชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์ร่วมด้วย เมื่อมีปัญหาในชุมชนผู้หญิงมีส่วนสำคัญในการเข้ามาเป็นผู้คลี่คลายปัญหา คนในชุมชนจะได้รับการดูแลโดยใช้ระบบเครือญาติ มีการตั้งศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กในชุมชน มีการรวมกลุ่มผู้หญิงในชุมชน ตั้งเครือข่าย อสม. ขึ้นเพื่อดูแลปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัวและการใช้สารเสพติด บุหรี่ และสุราในชุมชน

2.3 สุราในชีวิต: ภาพแทนทางวัฒนธรรมของการดื่มสุราในชุมชนฟ้าใหม่

เนื้อหาส่วนนี้นำเสนอมิติของสุราในชุมชนและแสดงให้เห็นมิติการดื่มสุราของคนในชุมชนที่มีวัฒนธรรมกำกับอยู่ เพื่อทำความเข้าใจว่าชุมชนอนุญาตให้สมาชิกดื่มสุราได้หรือไม่ในวาระโอกาสใด เพราะเหตุใด การผ่อนคลายและความเคร่งครัดในการควบคุมปริมาณการดื่มสุราจึงนำไปสู่การกำหนดวิธีการรณรงค์ “โครงการลด ละ เลิกเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก” ของผู้หญิงในชุมชน

สถานะของสุราในพื้นที่ทางวัฒนธรรมของคนในชุมชนเมือง มีภาพแทนหลายอย่างแตกต่างกันไปตามประสบการณ์และเพศภาวะของผู้ดื่ม ในทางหนึ่งสุราได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างชุดความหมายให้กับชีวิตของผู้คนในมิติต่าง ๆ ได้แก่ การประกอบพิธีกรรม ยารักษาโรค การสันถนาการและพักผ่อนในกลุ่มเพื่อน เป้าหมายทางเศรษฐกิจและสังคม การเฉลิมฉลองในโอกาสพิเศษ แสดงสัญลักษณ์แห่งความเป็นชาย และเป็นพื้นที่ต่อรองเพื่อความเท่าเทียมระหว่างเพศ การปลดปล่อยตนเองจากความเครียดและความกดดันในชีวิต อีกด้านหนึ่งเมื่อการดื่มสุราถูกผูกโยงเข้ากับปัญหาเศรษฐกิจในครอบครัวตลอดจนความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงและเด็กในชุมชน การดื่มสุราจึงกลายเป็นปัญหาที่ผู้หญิงในชุมชนต้องค้นหาแบบแผนของการควบคุมปริมาณการดื่มด้วยปฏิบัติการต่าง ๆ และจำกัดให้สุรามีสถานะอยู่ในพื้นที่เฉพาะและโอกาสพิเศษเท่านั้น

สุราในพิธีกรรม

ประเพณีปฏิบัติของคนในชุมชนฟ้าใหม่ ยังยึดโยงกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของล้านนาอย่างเหนียวแน่น ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ สุรา เหล้าขาว ยาเส้น และเครื่องไหว้อื่น ๆ ถูกนำมาใช้เป็นส่วนประกอบในการแก้บน ไหว้สา บวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวิญญาณบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ เช่น การ

ไหว้ผีปู่ย่า ไหว้เจ้าที่ ตั้งขันเลี้ยงผีตามป่าเวณในวันพญาวัน (วันสงกรานต์) เป็นต้น สุราในพิธีกรรม จึงมีสถานะศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโลกของมนุษย์กับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ เชื่อมโลกของลูกหลานที่ยังมีชีวิตกับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับเพื่อแสดงความกตัญญู ทำให้ลูกหลานมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ สร้างความสามัคคีในกลุ่มเครือญาติ และสร้างความสงบร่มเย็นให้ผู้คนที่อยู่ในชุมชน ความหมายของสุราในแง่นี้จึงไม่ถูกตั้งคำถามและยังเป็นแบบแผนให้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

สุรารักษาโรค

สมาชิกในชุมชนฟ้าใหม่จำนวนหนึ่งใช้สุราในฐานะเป็นยาบำรุงร่างกายและยาอายุวัฒนะ บ้างก็เพิ่งมาเริ่มดื่มสุราเมื่ออายุประมาณ 40 กว่าปี ด้วยปัญหาสุขภาพโดยกล่าวว่า การดื่มสุราในปริมาณเล็กน้อย เช่น วันละ 1 เบ็ก (หรือ 1 แก้วเล็ก) ก่อนอาหารจะช่วยให้เจริญอาหาร เลือดลมเดินสะดวกและหลับสบาย ขณะที่บางคนเชื่อว่าการดื่มสุราจะช่วยอาการหน้ามืด มึนงง จากค่าความดันโลหิตต่ำได้⁶ โดยผู้ดื่มสามารถแบ่งซื้อได้จากร้านค้าที่มีอยู่ทั่วไปในชุมชนในราคาหลักสิบบาท

“โบราณเขาว่าจิบวันละหน่อยช่วยเป็นยาอายุวัฒนะ กินข้าวอร่อย กระปรี้กระเปร่า หลับสบาย แก่ตัวมารู้สึกหลับยาก บางทีก็เบื่ออาหาร ป้าเลยลองจิบ ๆ ดู เพิ่งมาดื่มตอนแก่นี้เอง” (ใจ สัมภาษณ์กุ่มภาพันธ์ 2558)

“บางวันรู้สึกไม่ค่อยสบาย เวียนหัว หน้ามืด รู้สึกว่าความดันจะต่ำ ก็มีคนแนะนำมาให้ลองดื่มเบียร์ หรือไวน์สักหน่อยจะช่วยได้ เราก็จะดื่มให้เลือดมันได้สูบฉีดหน่อย วันไหนไม่เป็นอะไรสบายดีก็ไม่ดื่ม วันไหนรู้สึกไม่ดีก็แวะไปซื้อที่ร้านสักเบ็กหนึ่ง 15 บาท พอแล้ว” (ชัย สัมภาษณ์กุ่มภาพันธ์ 2558)

แม้ว่าในทางการแพทย์สมัยใหม่จะมองว่าการดื่มสุราเป็นการทำลายสุขภาพ อีกด้านหนึ่งในวัฒนธรรมของคนในชุมชนบางกลุ่ม ยังเชื่อว่าการดื่มสุราในปริมาณน้อยถือเป็นยาบำรุงร่างกายขั้นดีที่ไม่ต้องใช้จ่ายราคาสูง ไม่ต้องพบแพทย์ก็สามารถดูแลสุขภาพตนเองได้

สุราเพื่อสันตนาการและการพักผ่อน

แดดร้อนลมตกจะเป็นเวลาที่นักดื่มเริ่มมารวมตัวกันตั้งวงสุราในแต่ละวัน ที่ชุมชนฟ้าใหม่บ้านของใครคนหนึ่งจะถูกเลือกให้เป็นพื้นที่สำหรับตั้งวงสุรา ส่วนใหญ่มักเป็นบ้านที่เดินทางไปได้สะดวกและมีแม่บ้านที่ทำอาหารประเภทกับแก้มอร่อย บ้างจะรับเป็นเจ้ามือเลี้ยงสุรา บ้างจะนำกับแก้มกลับบ้าน

6 มักมีการกล่าวอ้างว่าความดัน เลือดต่ำควรดื่มแอลกอฮอล์ (เหล้า เบียร์ ไวน์) จะได้เพิ่มความดัน สืบเนื่องมาจากว่า การดื่มแอลกอฮอล์ในปริมาณเกิน 260 มิลลิตร จะทำให้กลายเป็นความดันเลือดสูงได้ ซึ่งในปัจจุบันพบว่า ความดันเลือดที่สูงขึ้น กลับจะมีอันตรายมากกว่าความดันเลือดต่ำ วิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ไม่มีการแนะนำให้คนที่มีความดันเลือดต่ำดื่มแอลกอฮอล์แต่อย่างใด (<http://www.doctor.or.th/ask/detail/2633>)

ตนเองมาสมทบ บ้างก็สาวววนกับการตระเตรียมคาราโอเกะสำหรับสร้างความบันเทิง การดื่มจะดำเนินเรื่อยไปจนถึงเวลากลางคืนหรือจนกว่าสุราจะหมดลง จากนั้นทุกคนจะแยกย้ายกันกลับบ้าน ในวงสุรามักมีผู้ดื่มทั้งหญิงและชาย บางครอบครัวเป็นการดื่มกันเองระหว่างสามีภรรยา โดยมีสามีเป็นผู้ชักชวนให้ภรรยาดื่มเป็นเพื่อน ในอดีตพบว่าวงสุราเป็นพื้นที่ของผู้ชายเป็นส่วนใหญ่แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านเริ่มนิยมตั้งวงสุรากันมากขึ้น บางคนกล่าวว่ากาบบรรยากาศในวงสุราช่วย “คืนความสุขให้ตนเอง” ได้เป็นอย่างดี

“เพิ่งมาดื่มตอนมีลูกได้สามคนแล้ว ตอนแรกไม่ดื่มเขานั่นแหละนั่งด้วยกัน เอาเหล้าผสมได้ก็ให้เราชิม พอใส่ได้ก็แล้วมันหวานอร่อยดี พอเหล้าเข้าเส้นแล้วคุยอะไรก็สนุก จากนั้นเย็น ๆ มากี่จะนั่งดื่มกันสองคนผิวเมีย เหล้าแดงวันละขวดแบ่งกันคนละครึ่งกับลุงป้าเป็นคนทำกับข้าวให้ บางทีก็มีเพื่อนฝูงมากินด้วยกันบ้าง เฉากินกันให้พอหายเหนื่อยคลายเครียด ไม่ได้เดือดร้อนใคร” (แป้ว สัมภาษณ์กุมภาพันธ์ 2558)

“เห็นวัยรุ่นเขานั่งกินกัน เราก็คิดเอ...มันเป็นยังไง ลองชวนเพื่อนมากินดูบ้าง ปรากฏว่าสนุก ร้องรำทำเพลงกันใหญ่ เมื่อก่อนป้าซื้อเหล้าที่เป็นลัง ๆ ตกเย็นสักสี่โมง บ้านรอบ ๆ จะรู้แล้ว เขาจะทำกับแก้ม เราจะเป็นคนหาเหล้า ตอนนั้นเหล้าหงส์ทองลังไม่กี่ร้อย พอเหล้าหมดคนในวงก็ซื้อมาเติมเรื่อย ๆ กินกันถึงเที่ยงคืนถึงเลิก กลุ่มป้ากินแล้วไม่เคยทะเลาะกัน ร้องเพลงสนุกสนาน ที่เหนื่อยมาทั้งวันก็หาย” (บุญชิ้น สัมภาษณ์กุมภาพันธ์ 2558)

“เรากินบ่อยแต่เราก็ไม่ได้ติดเหล้า เวลากินเรากินเอาม่วน ไม่ได้กินจนเมามาขนาดนั้น แคได้มาสังสรรค์ ได้เข้าสังคมกับเพื่อน ๆ บางทีเครียดก็อยากคืนความสุขให้ตัวเองบ้าง” (สม สัมภาษณ์กุมภาพันธ์ 2558)

คนในวงสุรามักใช้พื้นที่นี้ในการบอกเล่าสารทุกข์สุกดิบ แบ่งปันประสบการณ์ชีวิตของตนเอง และคนในครอบครัว แลกเปลี่ยนความคิดเห็นประเด็นต่าง ๆ ทั้งที่เป็นประเด็นทางสังคม และเรื่องสัพเพเหระในชุมชน

“บรรยากาศในวงเหล้ามันสนุกเฮฮา เวลาได้มาเจอเพื่อนมันได้คุยกันสารพัด เหล้าเข้าปากมันทำให้พูดคล่อง บางทีก็พูดถึงลูกบ้านนั้น บ้านนี้ ลุงคนนั้น ตาคคนนี้ เขาไปทำอะไรมา ชุมชนเรากำลังจะทำอะไร จะไปร่วมไหม” (อ้ายบอม สัมภาษณ์กุมภาพันธ์ 2558)

“มันสนุกที่ได้มาคุยไปเรื่อย ๆ อยากคุยอะไรก็คุยกับพวกเรารวยเดียวกัน ใครก็ไม่ได้มาถือสา รุน้อย่างเราลูกเต้าก็โตกันหมด บางทีไปทำงานที่อื่น อยู่บ้านก็เหงา ได้มาเจอกันบางทีก็ได้ข้อคิดจากวงเหล้ากลับบ้านอยู่เหมือนกัน แต่จำได้ไม่หมดหรอกมันมีเม้า ๆ” (ลุงอิน สัมภาษณ์กุมภาพันธ์ 2558)

จะเห็นว่าสุราถูกใช้เป็นอาณาบริเวณของการสังสรรค์ระหว่างกันในกลุ่ม เพื่อการผ่อนคลายจากการทำงานหนักและความกดดันต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เป็นอาณาบริเวณที่เรื่องเล่าของผู้คนจะถูกถ่ายทอดออกไปโดยมีกรอบเขตที่ชัดเจน อาจเป็นการพูดคุยธรรมดา การนินทา กล่าวร้ายก็ได้ นอกจากการดื่มสุราจะเป็นการสร้างความเป็นกันเองและเกิดขึ้นเพื่อการพักผ่อนแล้ว การพูดจาในวงสุรายังเป็นการแบ่งปันประสบการณ์ชีวิตของคนในกลุ่มวัยเดียวกัน และยังใช้การดื่มสุราเพื่อเริ่มต้นความสัมพันธ์หรือกระชับความสัมพันธ์เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสถานะทางสังคมของผู้ดื่มอีกด้วย

สุราเพื่อเป้าหมายทางเศรษฐกิจและสังคม

ในชุมชนใกล้เคียงกับชุมชนฟ้าใหม่อย่างชุมชนห้าอันหา การดื่มสุราเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมให้เกิดขึ้น โดยอาศัยความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากวงสุราให้เป็นประโยชน์กับหน้าที่การงานของตนเอง ดังเช่นกรณีของศักดิ์ชัยซึ่งประกอบอาชีพรับเหมาก่อสร้าง เขามีลูกน้องที่คอยช่วยงานหลายคน ภายหลังจากการทำงานหนักหรืองานรับเหมาก็จบลง ศักดิ์ชัยมักซื้อสุราและบุหรี่เลี้ยงลูกน้องเป็นน้ำใจตอบแทนเล็ก ๆ น้อย ๆ และเป็นของรางวัลที่ลูกน้องมาช่วยทำงานอย่างแข็งขันจนงานประสบความสำเร็จ ศักดิ์ชัยเชื่อว่าหากเราได้มีโอกาสดื่มสุราร่วมกันระหว่างตนเองและลูกน้อง เป็นการลดช่องว่างของความเป็นเจ้านายกับลูกน้องลง ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดจะทำให้ลูกน้องเกิดความผูกพันและไม่อยากออกไปทำงานกับผู้รับเหมารายอื่น

“ลุงเป็นผู้รับเหมา ดื่มไปก็คุยงานกันไป สังคมการทำงานแบบนี้มันต้องดูแลลูกน้อง เหล้าบุหรี่ต้องมีให้เขา เป็นการสร้างสายสัมพันธ์กัน เขามีอะไรจะได้กล้าคุยกับเรา ถ้าเห็นเราดูแลเขาเขาก็ไม่ไปทำงานที่อื่น เลยทำให้เรากลายเป็นคนกินเหล้าสูบบุหรี่ไปกับเขาด้วย”
(ศักดิ์ชัย สัมภาษณ์มกราคม 2558)

สำหรับบางคนการดื่มสุราร่วมกันเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะต่างตอบแทน สุนทรีเล่าว่าหลังจากการไปช่วยเพื่อนทำไร่นาจะมีการเลี้ยงสุราอาหารเป็นการตอบแทน บางครั้งการได้นั่งดื่มด้วยกันในกลุ่มเพื่อนยังเปิดโอกาสให้ได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับงานและมีการชักชวนกันไปทำงานใหม่ ๆ

“เวลาไปช่วยเขาทำไร่นาเสร็จ เขาจะเอาเหล้ายาปลาบั้งมาให้ เราก็จะมานั่งดื่มด้วยกันเป็นการพักผ่อน” (สุนทรี สัมภาษณ์กุมภาพันธ์ 2558)

“เวลานั่งคุยกันในวงเหล้าเพื่อนคนไหนไปได้งานอะไรเขาจะมาเล่าให้ฟัง แล้วก็ชวน ๆ กันไปทำงานรับจ้างที่นั่น ที่นี่ บางทีก็ไปกับเขา” (ญา สัมภาษณ์กุมภาพันธ์ 2558)

ในด้านหนึ่งอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการใช้สุราอย่างบาร์เทนเดอร์ในสถานบันเทิง เป็นอีกอาชีพหนึ่ง ที่สร้างรายได้และช่วยให้ฐานะทางเศรษฐกิจของสมบูรณ์ดีขึ้น สมบูรณ์อดีตผู้ช่วยบาร์เทนเดอร์ กล่าว

ว่าเขามีหน้าที่ต้องขิมและขงเครื่องตี้มหลาย ๆ ชนิด ซึ่งเครื่องตี้มเหล่านี้จะใช้สุราทั้งสุราหมักประเภท เบียร์หรือไวน์ สุรากลั่นประเภทวิสกี บรันดี จิน รัม วอดก้า หรือสุราปรุงรสผลไม้ต่าง ๆ ผสมกับเครื่อง ตี้มประเภทไม่มีแอลกอฮอล์ให้ได้รสชาติหลากหลาย ต่อมาสมบูรณ์ประสบปัญหาสุขภาพจึงเลิกอาชีพนี้ เพื่อไปรักษาตัวและอยู่กับครอบครัวในชุมชน

“เรามีอาชีพที่ต้องเกี่ยวข้องกับเหล้า เป็นผู้ช่วยบาร์เทนเดอร์ทุกวันเวลาทำงานก็ขงไปขิม ไปจนเป็นความเคยชิน เราไม่ได้กินเยอะอะไรแต่กินติดต่อกันถามว่ามันตี้มใหม่ สุขภาพเราก็ไม่ดีเท่าไร ตอนนี้ป่วยอยู่หลายโรค โรคเกี่ยวกับตับก็เป็น แต่ถามว่าในช่วงที่ทำงาน รายได้ดีตี้ม ต้องบอกว่ามันก็ทำให้เรามีกิน มีใช้ มีเงินเลี้ยงเพื่อนฝูง แต่ไม่มีเงินเก็บ” (สมบูรณ์ สัมภาษณ์กุมภาพันธ์ 2558)

ในชุมชนใกล้เคียงชุมชนฟ้าใหม่อย่างชุมชนกำแพงงาม พบว่ามีเด็กสาวชาติพันธุ์ที่อพยพติดตาม ครอบครัวมาอยู่ในชุมชน แต่ด้วยมีฐานะยากจน บางคนหนีออกมาจากสถานสงเคราะห์ ทำให้พวกเขาไม่ได้เรียนหนังสือ ประกอบกับอคติทางชาติพันธุ์ที่คนพื้นราบ (คนเมือง) มีต่อชาติพันธุ์ ยิ่งทำให้โอกาสในการทำงานที่ให้รายได้สูงเป็นไปได้ยาก เด็กสาวชาติพันธุ์ต้องมาทำงานเป็นเด็กนั่งตริงค์ในร้านคาราโอเกะ และบาร์ที่อยู่รอบ ๆ ชุมชน สำหรับเด็กสาวเหล่านี้ปริมาณสุราแต่ละแก้วที่เชียร์ให้แขกตี้มและพวกเขาก็ร่วมตี้มกับแขกในบางครั้ง หมายถึงรายได้ที่เธอจะได้ในแต่ละวัน โดยหากแขกตี้มสุราราคาแก้วละ 100 บาท ทางร้านจะให้ส่วนแบ่งกับพวกเขาแก้วละ 20 — 30 บาท

สุรายังเป็นเครื่องแสดงฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของคนในชุมชนอีกด้วย ดังกรณีของมาลี หญิงวัยกลางคนในชุมชนห้าถันวาที่ได้แต่งงานกับสามีชาวต่างชาติ เธอมักซื้อสุราอาหารเลี้ยงเพื่อน ๆ ที่อยู่ในชุมชนเสมอ กระทั่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าบ้านของมาลีค่อนข้างมีฐานะ

“ตกเย็นมาไม่มีอะไรทำไปบ้านมาลีเถอะ ถ้ามันไม่ตั้งวงอยู่ก่อนเดี๋ยวมันก็ซื้อเหล้าซื้อเบียร์เลี้ยง เขาได้หัวฝรั่งมีเงินเยอะเยอะ ทองหยองเต็มตัว บางทีเราบอกกลุ่มใจ มันบอกมา ๆ มีเรื่องกลุ่มอะไร เล่าให้ฟังได้ เดียวเลี้ยงเหล้า” (จันทร์ สัมภาษณ์มกราคม 2558)

จะเห็นว่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมีทั้งความสัมพันธ์ต่างระดับระหว่างเจ้านายกับลูกน้อง และความสัมพันธ์ระดับเดียวกันระหว่างกลุ่มเพื่อน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นต่างมีนัยของเป้าหมายทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่เบื้องหลังทั้งสิ้น ขณะที่นายช่างผู้รับเหมาใช้สุราเพื่อสร้างสัมพันธ์อันดีและซื้อใจลูกน้อง ภายในกลุ่มเพื่อนที่ไปช่วยงานทำไร่ไถนาก็ใช้สุราในลักษณะต่างตอบแทน ขณะที่ตนเองได้ผลผลิตสำหรับเตรียมขาย เพื่อน ๆ ก็ได้ค่าแรงและสุราอาหารเป็นการตอบแทนน้ำใจ อีกด้านหนึ่งยังถือเป็นการเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงแหล่งงานที่เป็นรายได้อื่น ๆ ให้คนในกลุ่ม นอกจากนี้สุรายังเป็นเป็นเครื่องแสดงอำนาจฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของหญิงในชุมชนที่มีสามีเป็นชาวต่างชาติอีกด้วย

สุราเพื่อการเฉลิมฉลองในโอกาสพิเศษ

การดื่มสุราในโอกาสพิเศษเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางในชุมชนฟ้าใหม่และชุมชนใกล้เคียง เมื่อมีโอกาสพิเศษอย่างช่วงเทศกาลวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ ช่วงเวลาของการเฉลิมฉลอง หรืองานที่เกี่ยวข้องกับวาระสำคัญในชีวิตตั้งแต่เกิดกระทั่งเสียชีวิต คนทุกเพศทุกวัยตั้งแต่ผู้สูงอายุจนถึงกลุ่มวัยรุ่นนิยมตั้งวงดื่มสุราที่บ้านและตามร้านสุราในชุมชน จะพบว่าหลายคนที่ไม่ดื่มสุราในชีวิตประจำวันใช้โอกาสพิเศษนี้ในการดื่มสุราโดยไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นเรื่องขัดเงิน เพราะเป็นพฤติกรรมที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนกระทำเหมือน ๆ กัน และเชื่อกันว่าการดื่มสุราในช่วงเวลาเช่นนี้ได้รับการยกเว้นให้สามารถทำได้เพราะไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ ลักษณะการดื่มสุราในโอกาสพิเศษนี้มักเป็นการดื่มที่ต่อเนื่องยาวนาน หากอยู่ในช่วงเทศกาล เช่น วันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ อาจมีการดื่มข้ามวันข้ามคืนได้

“ปกติบ้าไม่ดื่ม แต่ถ้าเป็นช่วงเทศกาลสงกรานต์ ปีใหม่ ไปงานแต่งงานอะไรก็ดื่มบ้าง ให้ได้รู้สึกร่วมไปกับเขา มันมันดี” (ทิพย์ สัมภาษณ์กลุ่มภาพันท์ 2558)

“ช่วงสงกรานต์นี้ตั้งโต๊ะกินกันยาวข้ามวันข้ามคืน เหล้าหมดซื้อมาเติมเรื่อย ๆ บ้าทำกับแกลุ่มให้ ใช้ลูกไปซื้อเหล้ามากันกินกับญาติ กับเพื่อนฝูง นาน ๆ เจอกันทีก็ต้องมีบ้าง ไม่ว่ากัน ถ้าเป็นวันปกติวันธรรมดาเราก็ไม่ค่อยดื่ม มันไม่มีโอกาสให้ดื่มเท่าไร” (เล็ก สัมภาษณ์กลุ่มภาพันท์ 2558)

“บางครั้งในงานศพ พวกวัยรุ่นก็ตั้งวงกินเหล้ากัน เดียวนี้กินกันทุกงานทั้งงานบวช งานแต่ง งานขึ้นบ้านใหม่ วันเกิด ก็กินเหล้ากันหมด คนที่ชอบกินเหล้าก็อาศัยตามงานพวกนี้จะได้กินเหล้าแบบสบายใจ คนที่บ้านไม่ค่อยบ่นเท่าไร เพราะเค้าเลี้ยงเหล้า เราก็ไปกิน” (เล็ก สัมภาษณ์กลุ่มภาพันท์ 2558)

พื้นที่การดื่มสุราในโอกาสพิเศษเริ่มขยายเข้าไปในชีวิตประจำวันของคนมากขึ้น และการดื่มในปริมาณที่เกินขนาดจนเมามายมักตามด้วยปัญหาให้คนในชุมชน เช่น ส่งเสียงดังสร้างความเดือดร้อนรำคาญ ทะเลาะเบาะแว้ง ใช้ง่าลังขกต่อย เป็นต้น ส่วนหนึ่งมาจากการทำพายถึง “ความเป็นชาย” ที่เชื่อว่าการเมามายและสร้างความรุนแรงคือวิถีของ “ลูกผู้ชาย”

2.4 สุรากับเพศสภาวะ

ความเป็นชาย

ระบบคิดแบบชายเป็นใหญ่ (patriarchy) ได้สร้างเพศสภาวะที่เอื้อประโยชน์ให้การตีมูลค่าของผู้ชายในชุมชนมีความชอบธรรมอยู่ไม่น้อย ผู้ชายในชุมชนให้คุณค่ากับการตีมูลค่าในฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของ “ความเป็นชาย” โดยเชื่อว่าผู้ชายต้องตีมูลค่าเป็นและต้องตีได้ในปริมาณมาก ๆ ปริมาณในการตีมูลค่ามีนัยของความแข็งแกร่งของร่างกาย ความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว และเป็นนักรู้ การตีมูลค่าร่วมกันของผู้ชายเป็นสัญลักษณ์ของการหลอมรวมความเป็นพวกเดียวกันและแบ่งแยกคนอื่นไปพร้อมกัน ดังที่อัยบอมเล่าถึงเส้นทางนักตีมูลค่าของเขาว่าเกิดขึ้นเพราะอยากเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม และไม่ยอมให้เสียศักดิ์ศรีถูกผู้ชายหาญไม่รับคำท้าของเพื่อน หากเขาไม่รับคำท้า เขาอาจจะถูกกันออกจากกลุ่มและคนอื่นอาจมองว่าเขาเป็นคนอ่อนแอ ไม่สู้คน ขี้ขลาด

“เพื่อนแถวบ้านเที่ยวด้วยกัน มันต้องท้าทายกัน เอ็งใจถึงหรือเปล่า เอ็งแน่จริงหรือเปล่า เรามันลูกผู้ชายใครหยาบไม่ได้ก็เลยตีมูลค่าแข่งกัน ชนะก็เจ๋ง ถ้าไม่ตีมูลค่าวันหน้าวันหลังมีอะไรมันก็จะไม่ชวนเราอีก ถ้าถามว่าคนที่บ้านว่าอะไรไหม เวลาเราตีมูลค่าพ่อแม่ก็เตือนบ้าง แต่ไม่ได้ว่าอะไรมากมายเพราะเห็นเราเป็นลูกชาย” (อัยบอม สัมภาษณ์กลุ่มภาพันท์ 2558)

ประสบการณ์การตีมูลค่าของผู้ชายบอกให้เราทราบว่า สุรากับความเป็นชายอาจลื่นไหลตามสถานการณ์ สำหรับบางคน “ความเป็นชาย” แยกไม่ออกจากการถูกคาดหวังจากสังคมว่าต้องเป็น “ผู้นำที่ดี” เมื่อมีครอบครัวย่อมถูกคาดหวังจากสมาชิกในครอบครัวว่าต้องเป็น “พ่อและสามีที่ดี” ความคาดหวังตามบทบาทหน้าที่ที่ผูกโยงกับเพศสภาวะที่สังคมกำหนดขึ้นเหล่านี้ ทำให้ผู้ชายต้องทนรับความกดดันเป็นอย่างมาก เมื่อไม่ประสบความสำเร็จเขาต้องปลีกตัวออกจากครอบครัว สุราจึงเป็นเสมือนที่หลบภัยให้เขาได้อยู่กับตัวเองและอาศัยความเมาพาตัวเองออกจากความไม่สบายใจได้เป็นครั้งคราว ดังที่นิจกล่าวถึงตนเองในช่วงที่ผิดหวังกับบทบาทผู้นำครอบครัวของตน ไม่สามารถดูแลความเป็นอยู่ของลูกและภรรยาได้จนเป็นเหตุให้ครอบครัวแตกแยก

“เมื่อก่อนได้ตั้งเป้าหมายว่าจะต้องทำงานหาเงิน วางอนาคตให้ลูก ต้องมีบ้าน มีรถยนต์ ต้องทำให้สำเร็จ เพราะเราเป็นหัวหน้าครอบครัว ต้องเป็นผู้นำและดูแลคนในบ้านให้อยู่ดีกินดี พอทำไม่ได้ก็ผิดหวัง หดหู่ ตีมูลค่ามันเจ็ดวันเจ็ดคืน ครอบครัวก็แตกแยก ลูกก็ไปอยู่กับแม่เขา” (นิจ สัมภาษณ์กลุ่มภาพันท์ 2558)

ความเป็นหญิง ความเป็นแม่

สำหรับผู้หญิงบางคน การดื่มสุราก็เปรียบได้กับการเปิดพื้นที่แห่งความเท่าเทียมให้เกิดขึ้นมาในชีวิตของเธอ แม้ในสังคมวัฒนธรรมจะมีการให้คุณค่า “ผู้หญิงที่ดี” “เมียหรือแม่ที่ดี” ว่าต้องไม่ดื่มสุรามา ไม่แสดงกิริยาอาการที่ไม่สุภาพในที่สาธารณะ แต่สำหรับผู้หญิงที่ดื่มสุราในชุมชนแล้วกลับมีความคิดว่า การดื่มสุราไม่ใช่เรื่องเสียหายสำหรับผู้หญิง เมื่อผู้ชายดื่มสุราได้ผู้หญิงก็ย่อมดื่มได้โดยเสมอกัน ไม่ควรมีการใช้คุณค่าหรือบรรทัดฐานใด ๆ มาตัดสิน ในที่นี้การดื่มสุราของผู้หญิงเปรียบได้กับการแสดงออกในด้านความมั่นใจ ความเข้มแข็ง ความกล้าหาญ กล้าคิดกล้าแสดงได้อย่างเท่าเทียมกับผู้ชาย การดื่มสุราของผู้หญิงชี้ให้เห็นว่าพวกเขาไม่ได้ยอมรับความเป็นผู้หญิงที่ดีตามบรรทัดฐานของสังคมทุกเรื่อง การ “แหกกฎ” (แม้จะรู้ว่าตนเองอาจไม่ได้เป็นที่ยอมรับในสังคม) เป็นเหมือนการเปิดโอกาสให้พวกเขาได้เข้าไปในพื้นที่ที่สังคมกำหนดให้เป็นพื้นที่ของผู้ชายได้

“ผู้ชายดื่มได้ ผู้หญิงก็ดื่มได้ จะมาว่าผู้หญิงดื่มเหล้าเป็นผู้หญิงไม่ดีแล้วมาบอกว่าผู้ชายดื่มเหล้าแล้วเท่พ่่าไม่ได้ เหล้าถ้าดื่มแล้วค้ำมันก็คือดื่มเหมือนกัน จริง ๆ แล้วผู้หญิงที่ดื่มเหล้านี้เป็นคนเก่งเสียด้วยซ้ำ เพราะเราไม่เหมือนผู้หญิงคนอื่นที่ไม่ออกไปไหน ในวงเหล้ามันทำให้เราารู้เท่าทันว่าพวกผู้ชายเขาคิดอะไร ยิ่งไงกันบ้าง” (ดวงดาว สัมภาษณ์ ภูมิภาคพันธ์ 2558)

“ผัวดื่มเราก็ดื่มด้วยกัน เงินหมากก็ต้องใช้ด้วยกัน จะว่าเราเป็นผู้หญิงไม่ดียังงั้นไม่น่าเกี่ยว ถ้าเราดื่มแล้วไม่ได้ไปสร้างปัญหาให้ใคร ดื่มแล้วมั่นใจ มันก็ไม่มีอะไร ผู้ชายดื่มเหล้าหาว่าเก่ง พอเราดื่มหาว่าเราเป็นผู้หญิงอย่างนั้น อย่างนี้ ไม่ใช่ มันต้องเท่าเทียมกัน”

(เยาว์ สัมภาษณ์ภูมิภาคพันธ์ 2558)

ประสบการณ์ดื่มสุราของคนในชุมชนทั้งชายและหญิงบอกให้เราทราบว่า สุรามีความสัมพันธ์กับการสร้างเพศภาวะขึ้นมาหลายกรณี ระบบคิดแบบชายเป็นใหญ่ทำให้พื้นที่การดื่มสุราของผู้ชายมีความชอบธรรมคือ อนุญาตให้ผู้ชายดื่มสุราเพื่อแสดงความเป็นชายได้ขณะที่ผู้หญิงที่ดื่มสุราจะถูกมองว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี ทว่าผู้หญิงสุราก็ไม่ได้ยอมรับว่าการดื่มสุราของตนเองเป็นเรื่องเสียหาย ตรงกันข้ามกลับเห็นว่าการดื่มสุราทำให้พวกเขาได้ก้าวขึ้นมาเท่าเทียมกับผู้ชาย⁷ อีกด้วย อย่างไรก็ตาม ความเป็นหญิงที่ผูกโยงกับเพศภาวะที่กำหนดให้ผู้ชายต้องเป็นผู้นำ ต้องเป็นพ่อ และสามีที่ดี ต้องหาเลี้ยงครอบครัวให้อยู่กินได้อย่างสบาย แต่เมื่อตนเองไม่อาจเป็นได้อย่างที่ถูกระคองและรู้สึกล้มเหลวกับชีวิต ความเมาจากการสุราจึงถูกใช้เป็นที่หลบภัยให้ผู้ดื่มได้ออกมาจากพื้นที่ของความคาดหวังเหล่านั้นชั่วคราว

7 การกระทำหรือดำเนินการใด ๆ ที่ทำให้หญิงและชายเหมือน ๆ กัน และดูเิน ๆ ราวกับว่าหญิงชายได้รับประโยชน์อย่างเสมอภาค แต่ในความเป็นจริงผู้หญิงอาจไม่ได้รับประโยชน์อย่างที่ควรได้รับและไม่ได้แสดงถึงความเสมอภาคแต่อย่างใด เราเรียกความเสมอภาคแบบนี้ว่า “ความเสมอภาคแบบผิวเผิน”

การดื่มสุราของผู้คนในชุมชนผูกกับชุดความหมายที่แตกต่างกันตามบริบทของชีวิตผู้ดื่ม ในบางโอกาสสุราถูกใช้เพื่อการเข้าสังคมและสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประกอบอาชีพ เมื่อบริบทชีวิตเปลี่ยนความหมายของการดื่มถูกแทนที่ด้วยความหมายใหม่และถูกใช้เพื่อลดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ดื่มกับคนในครอบครัวและชุมชน เพื่อปลดปล่อยตนเองจากความเครียดและความกดดันในชีวิต อย่างเช่นเรื่องราวของแม่วัย 62 ปี แม่หันมาดื่มสุราเมื่ออายุประมาณ 40 กว่าปี เนื่องจากมีความทุกข์ใจเกี่ยวกับปัญหาครอบครัว ลูกชายของแม่เสพยาบ้าและหนีออกจากบ้านไปอยู่หอพักกับเพื่อน ขณะนั้นแม่เครียดอย่างหนักและเป็นทุกข์ที่ไม่สามารถดูแลลูกชายได้ แม่ครุ่นคิดกับตัวเองตลอดเวลาจะวางรากฐานชีวิตให้ลูกชายอันเป็นที่รักของเธอได้อย่างไร บ้านที่อยู่อาศัยก็คับแคบ ลูกก็ไม่เป็นดั่งใจหวัง แม่กล่าวว่าในช่วงนั้นเป็นเหมือนมรสุมชีวิตและไม่มีทางออก สามีก็ดื่มสุราจะปรึกษาอะไรก็ได้ แม่หันไปคบกับกลุ่มวัยรุ่นในชุมชนและออกเที่ยวกลางคืนด้วยกัน แม่เล่าว่าเธอเที่ยวและดื่มอย่างหนัก บางวันออกบ้านตั้งแต่สองทุ่มกลับบ้านแปดโมงเช้า ช่วงเวลาที่ได้เที่ยว ดื่ม และเต้นรำทำให้เธอผ่อนคลาย รู้สึกว่าได้ปลดปล่อยตนเองจากวังวนของปัญหาที่ยังคิดไม่ตก กระทั่งแมตามตัวลูกชายพบเธอจึงค่อย ๆ ลดปริมาณการเที่ยวและดื่มลง

ทุกวันนี้แมยังคงใช้สุราเพื่อลดความกดดันและคลายเครียดจากปัญหาในชีวิตประจำวันที่เธอรู้สึกว่าไม่สามารถระบายกับใครได้ หรือเมื่อใดที่รู้สึกว่าการตัวเองกำลังบกพร่องในความเป็นเมียและแม่ที่ดี แมจะไปนั่งดื่มตามร้านสุราในชุมชนครั้งละ 3 - 4 กัง และอาจมากถึง 8 กังในวันที่แมรู้สึกเครียดหนัก ๆ แม่กล่าวว่าหากเครียดต้องออกไปนั่งดื่มสุรานอกบ้าน ต้องพาตัวเองแยกออกมาจากพื้นที่ที่เป็นต้นเหตุของปัญหา ที่ร้านสุราแมมีคนมาพูดคุยด้วย เธอรู้สึกว่าได้ระบาย ได้ปรับทุกข์ทำให้รู้สึกสบายใจขึ้นชั่วคราว และสุราจะช่วยให้เธอหลับได้อย่างสบายใจในวันนั้น แมจะรู้ว่าพอลืมตาตื่นในวันรุ่งขึ้นปัญหานั้นจะยังไม่ได้รับการแก้ไข

“ถ้าวันไหนเรื่องมีเข้ามาให้เราเครียด บ้าจะไม่พูด จะนั่งทำงานเงิบไปทั้งวัน พอดกเย็นเหมือนมันจะทนไม่ไหวแล้วก็กินเลย พกเงินสักร้อยหนึ่งไปกินที่ร้านสักสามสี่ก๊งไปกินให้มันหลับ แล้วค่อยเข้าบ้าน ไม่ได้ทำอะไรให้ใครเดือดร้อน บางทีมันมีเรื่องทิ่มแทงใจเรา ที่มากินตอนแก่เพราะมันมีปัญหาในครอบครัวเลยเริ่มกินเริ่มเที่ยวกลางคืน ไปกับพวกวัยรุ่น เข้าเทคโนโลยีที่มันรู้ตัวอีกทีแปดโมงเช้า เขาลากกลับบ้าน ช่วงก่อนนี้ดื่มหนักมาก แต่ช่วงหลัง ๆ สามสี่วันกินที ถ้าวันไหนเครียดจัด บ้าเยอะก็กินถึงแปดก๊ง ตื่นมานึกไม่ออกว่าเมื่อคืนไปทำอะไรมา” (แม สัมภาษณ์ ๓ กุมภาพันธ์ 2558)

“ถ้าเครียดมาก ๆ จะต้องกินเหล้า เพราะเวลากินเหล้ามันก็คุยกับคนอื่นไปเรื่อย ๆ พอได้พูดได้เล่น หัวเราะมันก็ไม่เครียด เวลากินแล้วความทุกข์มันหายไป แต่พอสร้างมันก็กลับมาใหม่ที่หันมากินเหล้าเพราะปัญหาครอบครัว เรื่องลูก เมื่อก่อนลูกชายเล่นยาบ้า มันไม่อยู่บ้าน ป้าก็ดึงมันไม่อยู่ มันหนีออกบ้านไปห้าหกเดือน ไปตามหาเจอที่หอพักป้าก็ไป

ลากมันมา หาทางออกไม่ได้ก็เครียดตั้งแต่ตอนนั้นมา เราต้องคิดว่าจะวางรากฐานให้เขาได้ใหม่ ป้าเป็นทุกข์ บ้านก็หลังเลิกนิตเดียว ลูกก็มาเป็นแบบนี้ แต่ตอนนี้ลูกทำตัวดีขึ้นแล้ว เราก็เริ่มผ่อนคลายลง” (แม่ สัมภาษณ์กลุ่มภาพันท์ 2558)

2.5 สุราคือปัญหา

การดื่มสุราในปริมาณน้อยได้รับอนุญาตให้กระทำได้ในชุมชนฟ้าใหม่ เมื่อการดื่มสุราเริ่มแพร่หลายและถูกใช้ในปริมาณมากเกินไป สุราจึงเปลี่ยนสถานะกลายเป็นของไม่พึงประสงค์สำหรับคนในครอบครัวและชุมชน เนื่องจากสุราเป็นสาเหตุของการเกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น การติดสุรากลายเป็นโรค การขาดสติของผู้ดื่มสุราทำให้เกิดการใช้ความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็กในชุมชน ครอบครัวประสบปัญหาทางเศรษฐกิจและเกิดความแตกแยก เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นปัญหาส่วนบุคคลแต่ถือว่าชุมชนเป็นผู้ได้รับผลกระทบร่วมกันด้วย ผู้นำและคนในชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบในลำดับต้น ๆ จึงต้องร่วมมือกันหาทางออก

สุรากับความเจ็บป่วย

การดื่มสุราเกินขนาดและต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน ทำให้สุรากลายเป็นประเด็นปัญหาทางการแพทย์ การติดสุราเป็นโรคที่ต้องได้รับการรักษา ในชุมชนฟ้าใหม่และชุมชนใกล้เคียงพบว่ามีผู้ป่วยที่เป็นโรคจากผลของการดื่มสุราอยู่หลายราย ไม่ว่าจะเป็นโรคพิษสุราเรื้อรัง มีอาการประสาทหลอน โรคตับ โรคไต โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร ในกรณีนี้สุรากับความเจ็บป่วยจะได้รับการจัดการในระดับปัจเจก ผู้ที่ดื่มสุรามีฐานะผู้ป่วยที่ต้องรักษาตัวให้หายเพื่อมีชีวิตอยู่ในสังคมต่อไป แต่การรักษาตัวของผู้ป่วยก็ไม่ใช่ง่าย เพราะสภาพแวดล้อมที่ผู้ติดสุราอยู่อาศัยหรือทำงานไม่ได้แยกขาดจากชีวิตของผู้ดื่มสุราอย่างเด็ดขาด เช่น ร้านค้าปลีกในชุมชนยังมีวิธีการจำหน่ายที่หลากหลายเอื้อให้ผู้มีรายได้น้อยสามารถเข้าถึงการดื่มสุราได้ง่าย หรือผู้ดื่มสุรายังมีอาชีพเกี่ยวข้องกับสุราอยู่ อย่างเช่นเรื่องของสมบุรณ์ บารท์เทนเดอร์ที่เจ็บป่วยเนื่องจากดื่มสุราต่อเนื่องเป็นเวลานาน สมบุรณ์เริ่มเป็นผู้ช่วยบารท์เทนเดอร์ตั้งแต่อายุ 16 ปี กระทั่งป่วยหลายโรคจึงตัดสินใจลาออกจากการเพื่อมารักษาตัวและหางานอื่นทำ

“นานวันเข้าเรารู้สึกว่าไม่สบาย กินอะไรไม่ได้ รู้สึกท้องอืดและมีลมในท้อง จนต้องไปนอนรักษาตัวที่โรงพยาบาล เต็มทั้งน้ำเกลือเต็มทั้งเลือด หมอบอกถ้าไม่เลิกเหล้าจะอายุไม่ยืน เราค่อย ๆ ลดเหล้าลง ช่วงแรก ๆ หันมากินเบียร์แทนแต่ก็กินไม่ค่อยลง เราจำเป็นต้องกินเหล้าเพราะเป็นผู้ช่วยบารท์เทนเดอร์ เหล้าที่เรียงบนโต๊ะเราได้กินทุกอย่างพอดีกับว่าตอนนั้นเรามีเงินเข้ามือตลอดก็กินดื่มกับเพื่อน ๆ เพิ่มเข้าไปอีก มันทำให้เราติดสุรุดตอนนั้นก็ป่วยเป็นตับแข็ง จะรู้สึกว่ามีลมในท้องตลอดเวลาต้องกินยาธาตุทุกวัน ต้องลาออกงาน เพื่อนกลุ่มเก่า ๆ ก็ต้องไม่ค่อยเลย” (สมบุรณ์ สัมภาษณ์กลุ่มภาพันท์ 2558)

เรื่องราวของปานที่ตี้อย่างหนักกับกลุ่มเพื่อนกระทั่งป่วยเป็นพิษสุราเรื้อรัง ครอบครัวพาไปรักษาที่โรงพยาบาล แต่เมื่ออาการดีขึ้นเขาก็กลับไปตีสุราอีก ไม่สามารถเลิกสุราได้

“ปานกินมากระส่ำระสายทุกวัน เกือบตายไปหลายรอบ มันกินเหล้าหนักจนแม่มันเป็นทุกข์ มันหนักจนต้องเข้าโรงพยาบาล หลัง ๆ ปานกินแล้วไม่สบาย กินแล้วอ้วกเป็นอาทิติย์ ๆ แล้วก็ถึงตักบันไดเขาช่วยกันหามส่งโรงพยาบาล นอนได้อาทิติย์กว่า ๆ หมอบอกว่าตับไม่ดีแล้ว ไตก็ไม่ดี ร่างกายอ่อนแอมาก ส่งตัวไปรักษาต่อที่สวนปรุงเพราะมีอาการหลอน ตอนได้ยาอาการก็ดีขึ้น เหล้าก็หยุดไปเป็นเดือน ๆ พอเริ่มดีขึ้นมันก็ชวนกันไปกินเหล้าอีก อ้วกอีกแต่ไม่หนักเท่าครั้งก่อน แม่มันก็ห้ามไม่ได้เป็นทุกข้อยู่ทุกวันนี้” (ปิง สัมภาษณ์มกราคม 2558)

เรื่องราวของบอยวัย 30 ปี ที่ตีสุรามามากกว่า 15 ปี และใช้เงินจากการทำงานไปซื้อสุรามาดื่มกินกับเพื่อนฝูงแทบทุกวันหลังเลิกงาน กระทั่งป่วยด้วยโรคเกี่ยวกับทางเดินอาหารและพบว่ามีความดันอ่อนอีกเสบ

“ผมตีมาตั้งแต่อายุ 14 15 ตอนนั้นเริ่มทำงานแล้วก็เอาเงินจากที่ทำงานมาซื้อเหล้า ก็ไม่ได้กินกันบ่อยกินเป็นเทศกาล เฉลี่ยต่อเดือนอาจจะสัก 2 ครั้ง พอมาพักหลัง ๆ แทบจะทุกวันกินเหมือนเราติด ตกเย็นมากี่ตั้งวงที่บ้านเป็นเหล้าแดงชวนเพื่อนมากินที่บ้าน พุดถึงความบ่อยก็กิน ๆ เลิก ๆ แต่จะเลิกช่วงเช้าพรรษาทุกครั้ง เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาเข้า ๆ ออก ๆ โรงพยาบาลบ่อยมาก ตรวจเจอตับอ่อนอักเสบ เริ่มรู้ตัวเองแล้วว่าเราตีมาแล้วสุขภาพไม่ค่อยจะดี มีพวกโรคเกี่ยวกับลำไส้ด้วย ครั้งสุดท้ายที่เข้าโรงพยาบาลคือกินหนักมากกินตั้งแต่ต้นธันวาคมจนถึงต้นมกราคมแทบทุกวัน เป็นตับอ่อนอักเสบต้องนอนโรงพยาบาล ตอนนั้นเลยเลิก” (บอย สัมภาษณ์กุมภาพันธ์ 2558)

นักตีบบางคนเจ็บป่วยจากอาหารที่กินแกล้มกับสุรา เช่น ธรรมเนียมที่ป่วยเป็นไวรัสตับอักเสบบีจากเชื้อราในถั่วที่ตนเองทานแกล้มสุราเป็นประจำ

“ตอนนั้นต้องเข้าโรงพยาบาล หมอบอกว่าเป็นไวรัสตับอักเสบบี ซึ่งมีสาเหตุมาจากถั่วที่กินแกล้มเหล้าทุกวัน ๆ ต้องทรมาณอยู่เกือบสองอาทิตย์ หมอให้งดอาหารทุกชนิดกินอะไรไม่ได้เลย” (บุญ สัมภาษณ์มกราคม 2558)

การใช้ความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก

กลุ่มผู้นำหญิงให้กล่าวหาว่าสาเหตุหลักประการหนึ่งที่ทำให้เกิดโครงการรณรงค์ลด ละ เลิกเหล้าในชุมชนฟ้าใหม่และเผยแพร่ไปยังชุมชนใกล้เคียงคือ ปัญหาการใช้ความรุนแรงภายในชุมชน โดยเฉพาะความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็กซึ่งเกิดจากผู้เป็นสามีและพ่อที่เมาสุรากระทำในยามขาดสติ ป่าตีมีผู้นำ

โครงการฯ กล่าวถึงสภาพชุมชนเมื่อครั้งที่การดื่มสุราเป็นไปอย่างแพร่หลายว่า จะได้ยินเสียงทะเลาะ ต่ำทอ ได้ยินเสียงอวาทปาข้าวของ เสียงร่ำไห้ของผู้หญิงอยู่แทบทุกวัน หลายครอบครัวต้องล้ม สลายเพราะปัญหาการติดสุราของสามี บางครอบครัวเกิดปัญหาทะเลาะห่างพ่อกับลูกกระทั่งลูกหนีออก จากบ้าน ไม่เรียนหนังสือ

เรื่องราวครอบครัวของญาและบุญสามีวัย 55 ปี เป็นตัวอย่างความรุนแรงในครอบครัวที่เป็นผลก ระทบจากการเมาสุราของผู้เป็นสามีและพ่อ ญาต้องทนทุกข์ทรมานจิตใจทุกครั้งที่มีสามีเมาและกลับมา อาละวาดที่บ้าน บุญเคยทำลูกวัยแปดเดือนหลุดมือขณะเมาสุราจนศีรษะเด็กกระแทกกับพื้นได้รับบาด เจ็บ เรื่องราวภายในครอบครัวรุนแรงขึ้นเมื่อวันหนึ่งญาและบุญทะเลาะกันอย่างหนักเรื่องค่าใช้จ่ายใน ครอบครัวที่ไม่เพียงพอและปัญหาอื่น ๆ ที่สะสมมาเป็นเวลานาน บุญโมโหมากที่ญากล่าวหาว่าตน เป็นต้นเหตุ ทั้งที่เขาเป็นคนทำงานหาเลี้ยงครอบครัว ขณะนั้นบุญยังอยู่ในอาการเมาสุราจึงคว้าเชือก มารัดคอลูกสาวหวังประชดภรรยา เศรษฐีที่มีคนเข้ามาห้ามไว้ทัน

“เหล่าทำให้ครอบครัวพี่เป็นทุกข์มาก เวลาเขาเมากลับมาก็ทะเลาะกันทุกวัน บางทีเรา ก็บตีเขาเพราะมันทนไม่ได้ มันคับอกคับใจ ที่มีปัญหาหนัก ๆ ก็ตอนที่เขาเมาแล้วมัน กระแทกกับลูก ตอนลูกได้แปดเดือนมามาอุ้มลูกแล้วก้าวพลาดล้มทำลูกหลุดมือหัวไป กระแทกพื้น พี่ใจหายหมดเลย โชคดีไม่เป็นอะไร มีครั้งหนึ่งทะเลาะกันหนักมาก เขา บอกจะมาพี่ มาลูก ให้ตายหนีปัญหาไปพร้อม ๆ กัน เขาวังไปคว้าเชือกมารัดคอลูกสาว โชคดีที่มีคนมาห้ามไว้ ตอนนั้นคิดว่าถ้าเขาไม่เลิกเหล่าพี่ต้องพาลูกหนีไปอยู่ที่อื่นแล้ว” (ญา สัมภาษณ์กรมกราคม 2558)

ในบางครอบครัวแม้จะไม่มีการใช้ความรุนแรงที่ก่อให้เกิดอันตรายต่อร่างกาย แต่การเมาสุรา ของสามีก็ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพจิตใจ เกิดการคุกคามทางเพศด้วยวาจา ทำทาง ทำให้ภรรยา และคนในครอบครัวได้รับความเดือดร้อนรำคาญ ได้รับความอับอาย รู้สึกว่าถูกเหยียดหยาม และรู้สึก ว่าพื้นที่ในบ้านไม่ปลอดภัยทางเพศสำหรับผู้หญิง ค่าหญิงวัย 44 ปี เล่าประสบการณ์ของตนเองก่อน ที่สามีจะเลิกสุร่าว่า สามีเธอไม่เคยทำร้ายร่างกายให้ได้รับบาดเจ็บ แต่การได้รับรู้พฤติกรรมของสามี ที่เมาเมาไม่ได้สติจากเพื่อนบ้านหรือคนในชุมชน ทำให้สภาพจิตใจของเธอและลูกได้รับความกระทบ กระเทือนเป็นอย่างมาก บางครั้งเธอรู้สึกอายนที่จะออกบ้านไปพบผู้คนในชุมชน ลูกไม่เคารพพ่อ และ เธอเองไม่สามารถปฏิเสธการมีเพศสัมพันธ์กับสามีขณะเมาสุราได้

“เมาเหล้ากลับมาบ้านทุกวัน เขาไม่เคยทำร้ายให้เราบาดเจ็บอะไร แต่ป้าว่าที่เจ็บกว่ามัน คือเรื่องจิตใจที่มันอยู่ลึก ๆ ข้างใน แล้วไม่มีใครรับรู้กับเรา บางทีเพื่อนบ้านมาแล้วว่าผิว ไปทำอะไรไว้เราก็อาย ลูกสองคนก็อาย เขากลับมาก็เสียงดัง บ่นไปเรื่อย ครอบครัวไม่มี ความสุข เวลากินข้าวไม่เคยได้กินด้วยกัน เวลาเมาเขาก็บังคับจะมีอะไรกับเรา เราก็ไม่ กล้าขัดขืน” (คำ สัมภาษณ์กุมภาพันธ์ 2558)

สุรากับปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือน

ผู้หญิงในหลายครอบครัวที่อาศัยในชุมชนฟ้าใหม่ มีบทบาทสำคัญในการดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัวให้อยู่ดีกินดี เราพบว่าบริเวณภายในบ้านเป็นส่วนของผู้หญิง มีเป้าหมายของการใช้ชีวิตอยู่ที่ครอบครัว อุดมการณ์ความเป็นแม่บ้าน (Ideology of Domesticity) จึงถูกสร้างและจำกัดบทบาทผู้หญิงให้อยู่ภายในโลกของครอบครัว บทบาทนี้เปรียบได้กับเครื่องพันธนาการผู้หญิงไว้ในอาณาบริเวณบ้านและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับบ้าน รวมถึงการดูแลเศรษฐกิจภายในครัวเรือนด้วย ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นภรรยาและแม่ต้องทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมค่าใช้จ่ายภายในบ้านให้เพียงพอในแต่ละเดือน ส่วนใหญ่สามีจะให้เงินภรรยาเป็นรายเดือน ๆ ละครั้ง สำหรับใช้จ่ายภายในบ้านทุกเรื่อง ตั้งแต่ค่าอาหาร ค่าสาธารณูปโภค ค่าเช่าบ้าน ค่าใช้จ่ายสำหรับลูก ค่ารักษาพยาบาลในยามป่วยไข้ โดยไม่สนใจว่าค่าใช้จ่ายที่ให้เป็นนั้นจะเพียงพอหรือไม่ หากเมื่อใดที่เกิดปัญหาขัดสนขึ้นในบ้าน สามีจะตำหนิภรรยาที่ทำหน้าที่นี้บกพร่อง บ้างก็กล่าวหาว่าภรรยาเป็นผู้รั่วรัยทางการเงิน

ผู้หญิงในชุมชนกล่าวไปในทำนองเดียวกันว่า การตีมูลค่าของสมาชิกในครอบครัวมีผลกระทบโดยตรงต่อฐานะทางเศรษฐกิจและความอยู่ดีกินดีของครอบครัว แต่ละเดือนสามีจะใช้เงินประมาณ 1,000 — 2,000 บาท⁸ หรือมากกว่านั้นหากมีวาระพิเศษเพื่อตีมูลค่า เลี้ยงเพื่อนฝูง และลูกน้อง การตีมูลค่าเกินขนาดทำให้สามีไม่อาจทำงานได้อย่างเต็มกำลัง หากวันใดเมาสุราหนักจนต้องหยุดงาน รายได้ในวันนั้น ๆ ก็จะสูญไป บางเดือนเงินไม่พอใช้ต้องไปกู้ยืมเงินทั้งในและนอกระบบมาใช้จ่ายภายในครัวเรือน บางครอบครัวที่สามีมีพฤติกรรมตีมูลค่าเมามากอยู่ทุกเมื่อเชิวันก็เป็นภรรยาที่จะไปขอกู้ยืมเงินจากที่อื่นเพราะดูไม่มีเครดิตหรือขาดความน่าเชื่อถือ บางครอบครัวสามีไปตีมูลค่าตามร้านในชุมชนไม่มีเงินจ่าย ภรรยาต้องตามไปจ่ายเงินให้ร้านค้าภายหลัง บางครอบครัวติดสุราจนต้องไปยืมเงินเพื่อนฝูงมาซื้อสุราแล้วให้ภรรยาไปขดใช้หนี้ภายหลัง

“เมื่อก่อนเหล้าหงส์ทองถังละ 350 บาท เขาซื้อมาเดือน ๆ หนึ่งสองสามถัง หหมดเงินไปเป็นพัน ๆ เราบอกพ่อเงินจะไม่พอใช้นะ ก็ไม่สนใจ เขาบอกว่าไม่ได้เอาเงินเราไปซื้อมาตีมูลค่า เราหงุดหงิดมากนะ ถึงเขาไม่ได้ทำร้ายตัวเราให้เจ็บตรงไหน แต่เขาทำร้ายจิตใจเรา มันเจ็บกว่ากันเยอะ” (บุญช่วย สัมภาษณ์กุ่มภาพันธ์ 2558)

“ผลกระทบกับครอบครัวที่รุนแรงที่สุดคือลุงตีมูลค่าจนไม่มีเงินทองใช้จ่ายในบ้าน บางครั้งกินเหล้าจนไม่มีเงินซื้อข้าว เราต้องไปเก็บผักบุ้งมากินกับน้ำพริก ความทุกข์ใจมาก จะไปหากู้เงินจากไหนก็ไม่ได้เพราะไม่มีเครดิต กับคนในชุมชนนี้เขาไม่ให้แน่นอนเพราะรู้เห็นหมดแล้วว่าลุงกินเหล้าแล้วเป็นแบบไหน เขากลัวเราไม่มีเงินเอาไปใช้เขา พอเครียด

8 สุราประเภทต่าง ๆ จากร้านค้าปลีกหรือร้านขายสุราในชุมชน มีวิธีการขายหลายรูปแบบเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ดื่ม เช่น แบ่งขายเป็นถังและครึ่งถังครึ่งกลม เช่น เหล้าขาว 35 ดีกรีขายถังละ 10 บาท ครึ่งขวด 60 บาท เหล้าเชียงขุนขายถังละ 15 บาท ครึ่งขวด 70 บาท เหล้าหงส์ทองขายถังละ 25 บาท ครึ่งขวด 140 บาท เป็นต้น

“นี่ก็ทะเลาะกัน มันจะเป็นวังวนอยู่แบบนี้ถ้าเขาไม่เลิก” (ญา สัมภาษณ์มกราคม 2558)

“เมื่อก่อนพอเขาไปดื่มแล้วชอบไปติดเงินที่ร้านไว้ เราก็ต้องตามไปจ่าย บางทีแอบไปกู้เงินชาวบ้านมากินเหล้า พาเพื่อนฝูงไปเลี้ยง เรามารู้สึกที่ก๊อตอนที่เจ้าหนีมาทวง ก็ต้องหาเงินไปใช้หนี้ให้เขาอีก เราไม่โทกทะเลาะกันต่อหน้าลูก ชีวิตไม่เคยเป็นสุข ถ้าเขาไม่เลิกดื่มบ้านเราคงลำบาก เขามีเงิน 100 ก็ซื้อเหล้า 100 กินคนเดียวลูกเมียไม่ได้ใช้ด้วย เดียวนี้พอเขาเลิกเหล้าเงิน 100 เอามาซื้อของกินของใช้ก็ได้ใช้กันทั้งบ้าน” (เนงนุช สัมภาษณ์ กุมภาพันธ์ 2558)

ปัญหาความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจภายในครัวเรือนจากผลของการดื่มสุรา ไม่อาจแยกส่วนได้จากปัญหาอื่น ๆ ภายในครอบครัวและชุมชน เมื่อสมาชิกไม่ได้อยู่ดีกินดีเนื่องจากขาดเงินสำหรับใช้จ่ายทำให้เกิดความตึงเครียดขึ้นระหว่างสมาชิก มีการทะเลาะเบาะแว้ง ใช้ความรุนแรงภายในครอบครัวและส่งผลกระทบต่อสมาชิกในชุมชนที่ร่วมรับรู้ปัญหา บ้างได้รับผลกระทบจากเสียงทะเลาะที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญ บ้างรู้สึกว่าชุมชนไม่น่าอยู่ ไม่ปลอดภัย บ้างต้องเข้ามาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยปัญหาที่เกิดขึ้นกับคนบ้านใกล้เคียง

ผู้หญิงบางคนต้องเข้ามาช่วยดูแลความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินให้ครอบครัวที่ประสบปัญหาจากการดื่มสุราของคนในบ้าน เพราะอยากให้ชุมชนที่ตนอาศัยอยู่มีความสงบสุข อย่างเช่นแม่ปิ้งที่เข้ามาช่วยเหลือครอบครัวของรินซึ่งมีลูกติดสุราอย่างหนักและแพทย์วินิจฉัยว่าเป็นพิษสุราเรื้อรัง ครอบครัวของรินมีฐานะยากจน ลูกชายที่หวังเป็นที่พึ่งกลับติดสุราจนทำให้แม่ต้องเป็นทุกข์ใจ และต้องทำงานหนักเพื่อดูแลลูกชาย แม่ปิ้งเป็นคนพาลูกชายของรินไปสมัครเป็นสมาชิกสหกรณ์เครดิตยูเนียนเพื่อหวังว่าหากวันใดลูกชายของรินประสบอุบัติเหตุ หรือเสียชีวิตอย่างกะทันหัน รินจะได้สวัสดิการจากตรงนี้มาใช้จ่ายในมันปลายชีวิต

“เราเห็นรินเขาไม่สบายใจ เราก็ไม่สบายใจไปด้วย คิดว่าจะเอายังไงดี เลยบอกรินว่าเอาอย่างนี้ เดียวแม่ปิ้งจะช่วย จะให้มันไปสมัครเป็นสมาชิกเครดิตยูเนียน เราก็พามันขึ้นรถไปสมัครทั้งที่เมา ๆ อย่างนั้น เรื่องเอกสารเตรียมให้หมด จ่ายเงินสมทบให้มันทุกเดือน เรบอกอ้ายปานไปว่าถ้าวันไหนมันตาย แม่ปิ้งก็ได้เงินสองแสน สบายใจได้” (แม่ปิ้ง สัมภาษณ์มกราคม 2558)

ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2546 ชุมชนฟ้าใหม่ประสบปัญหาจากการดื่มสุราของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก การดื่มสุราเป็นไปอย่างแพร่หลายเกือบทุกครัวเรือน ชาวบ้านที่ออกไปทำงานนอกพื้นที่เมื่อกลับมาจากการทำงานมักแวะซื้อสุราดื่มก่อนกลับบ้าน ส่วนใหญ่กว่าจะกลับบ้านก็เมาสุราเสียแล้ว และผู้ดื่มก็มักกลับไปสร้างปัญหาให้กับคนในครอบครัวอยู่เสมอ กลุ่มผู้หญิงที่ได้พบเห็นและตระหนักถึงผลกระทบดังกล่าว จึงรวมตัวกันริเริ่มการรณรงค์ “ลด ละ เลิกเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็กในชุมชน”

โดยมีเป้าหมายให้ผู้ชายที่ดื่มสุราตระหนักถึงปัญหาความรุนแรง ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาความไม่มั่นคงในชีวิตที่เกิดจากการดื่มสุรา เริ่มจากการตระหนักถึงการดื่มสุราอย่างมีความรับผิดชอบ ลดปริมาณการดื่มให้อยู่ในระดับที่สามารถควบคุมตนเองได้ ละเว้นการดื่มสุราในบางโอกาส และหากเป็นไปได้ก็ควรเลิกดื่มสุราอย่างถาวร ดังจะได้กล่าวในส่วนถัดไปซึ่งผู้อ่านจะได้เห็นที่มาของการรวมกลุ่มของผู้นำหญิงและเครือข่ายการปฏิบัติการของผู้หญิงในชุมชนฟ้าใหม่ในกระบวนการดังทั้งหลายเหล่านี้

2.6 อำนาจของผู้หญิง กับปฏิบัติการ ลด ละ เลิกเหล้าของผู้หญิงในชุมชน

“ชุมชนต้องลุกขึ้นมาปกป้องผู้หญิงของตนเอง” วลีสั้น ๆ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในชุมชนนี้ริเริ่มโดยผู้นำหญิง 2 ท่าน คือแม่บั้ง (ปัจจุบันอายุ 62 ปี) จากชุมชน 5 ธันวา และป้าติ่ม (ปัจจุบันอายุ 60 ปี) จากชุมชนฟ้าใหม่ ป้าติ่มและแม่บั้งเป็นผู้ที่ร่วมกันทำงานพัฒนาชุมชนมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2538 ย้อนกลับไปช่วงเริ่มก่อตั้งชุมชนอาจกล่าวได้ว่า การเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิด้านที่อยู่อาศัยของชุมชนในอดีตได้เปิดพื้นที่ทางสังคมให้ผู้หญิงหลายคนให้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนของตนเอง ในช่วงนั้นผู้หญิงที่เป็นผู้นำมักอยู่ในฐานะ อสม. เป็นลูกสาวหรือภรรยาของผู้ก่อตั้งชุมชนหรือแกนนำชายที่เคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิที่อยู่อาศัยในชุมชน และเป็นคนมีการศึกษา

แม่บั้งซึ่งเป็นลูกหลานของผู้ก่อตั้งชุมชน 5 ธันวา มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน 5 ธันวา ขณะที่ป้าติ่มซึ่งเป็นคนรักเรียนถือว่าเป็นคนมีการศึกษาดีคนหนึ่งในชุมชนขณะนั้นก็ยังมีบทบาทสำคัญในชุมชนฟ้าใหม่ การส่งเสริมประสบการณ์และการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันจากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นรอบตัวของผู้นำหญิงทั้งสอง การได้ออกไปเข้ารับการศึกษาอบรม สัมมนาร่วมกับหน่วยงานของรัฐ องค์กรภาคประชาสังคมต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และต่างจังหวัด มีส่วนสำคัญในการสร้างตัวตนความเป็นผู้นำและสร้างเครือข่ายทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ นับว่ามีส่วนช่วยให้พวกเธอมีความรู้ความสามารถในการช่วงชิงไหวพริบ สามารถฉวยใช้ประโยชน์จากสถานการณ์เฉพาะหน้าได้จนทำให้ได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชน กว่าที่จะก้าวมาอยู่ในฐานะผู้นำอีกคนหนึ่ง (ไม่เป็นทางการ) ในชุมชนได้ พวกเธอยอมรับว่าเป็นการยากที่ผู้หญิงคนหนึ่งจะก้าวมาเป็นผู้นำและทำให้ผู้ชายในชุมชนยอมรับในตัวตนและสิ่งที่พวกเธอทำได้ คำติฉินนินทา คำปราชัย การหมิ่นแคลน ของผู้ชายหลายคนอาจทำให้ย่อท้อได้บ้างในบางเวลา แต่พวกเธอกลับเชื่อว่า “ความเป็นหญิง” และ “อำนาจ” ในตัวเองรวมถึงการเป็นคนดั้งเดิมในชุมชน เป็นคุณลักษณะที่สามารถปรับเปลี่ยนมาเป็นยุทธศาสตร์หรือพลังการขับเคลื่อนการทำงานของพวกเธอให้เป็นที่ยอมรับได้

“เหนียวมากกับการขึ้นมาทำงานตรงนี้ ตอนแรกไม่มีผู้ชายคนไหนเชื่อเราเลย หัวเราะบ้าง ถูกบั้งว่าจะทำได้หรอก บอกเราว่าทำไมไม่อยู่บ้านเฉย ๆ จนบางที่ท้อเลย การที่ลุกขึ้นมาทำตรงนี้บทบาทผู้หญิงมันไม่ใช่ของง่าย เราต้องมาปรับตัวเอง ปรับทัศนคติของตัวเองเสียใหม่ สมัยก่อนคนแถวนี้รู้เลยว่าป่าตี้มไม่ยอมใคร ปากก็ไม่ค่อยดีแบบ พูดตรงพูดแรง พอเรามาทำงานก็ต้องปรับตัวเอง ไปร่วมขบวนเคลื่อนไหวมิติหญิงชายมา มันก็ต้องมาปรับตัว ทีนี้พอเราเห็นปัญหาในชุมชนแล้วรู้สึกว่าจะอยู่เฉย ๆ ไม่ได้จริง ๆ เด็กเอ๋ย ผู้หญิงเอ๋ย ผู้นำเราเขาก็มีแต่สร้างถนน สร้างศาลา ไม่ได้มาสนใจเรื่องแบบนี้ เขาว่ามันเป็นเรื่องหมุ่หมิม ให้คนไม่กินเหล้ามันเป็นเรื่องส่วนตัวเขา ว่าเราไปยุ่งเสียอีกแต่เรารู้ไว้ว่ามันไม่ใช่มันเป็นเรื่องปากท้อง เรื่องนี้มันไม่ใช่เรื่องส่วนตัวแต่เป็นเรื่องส่วนรวม แต่มันก็โศกคดีหน่อยที่เราทำอะไรมาก่อนหน้านี้เยอะ คนในชุมชนได้เห็นมาตลอดว่าเราเป็นคนที่อยู่ในชุมชนและเขาให้ความเชื่อถือเรา เราก็สามารถเป็นตัวแทนของเขา เป็นผู้นำทางให้พวกเขาได้” (ป่าตี้ม สัมภาษณ์มกราคม 2558)

ต่อมาแม่แข็งและป่าตี้มมีโอกาสเข้าร่วมอบรมอาสาสมัครกฎหมายเพื่อผู้หญิงชนบท ที่จัดโดยศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำให้ได้เรียนรู้ประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับเพศภาวะ กฎหมายสำคัญ ๆ ที่เป็นเครื่องมือให้ผู้หญิงเข้าถึงความยุติธรรม มีมุมมองต่อประเด็นปัญหาของผู้หญิงที่ลึกซึ้งขึ้น และได้รู้จักเครือข่ายองค์กรที่ทำงานด้านผู้หญิงมากขึ้น เมื่อกลับไปยังชุมชนจึงได้ริเริ่มให้ความช่วยเหลือผู้หญิงในชุมชนผ่านการจัดตั้ง “ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กในชุมชน” โดยใช้ศาลาประชาคมประจำชุมชนเป็นที่นัดพบ ณ ที่แห่งนี้จะเป็นที่รวมตัวของกลุ่มผู้หญิง กลุ่ม อสม. กลุ่มผู้สูงอายุ ในการช่วยเหลือผู้หญิงในชุมชนที่ประสบปัญหาต่าง ๆ สมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ที่ได้มาร่วมงานกับศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กในชุมชนพบว่า ปัญหาใหญ่ของผู้หญิงและเด็กในชุมชนคือ ความรุนแรงในครอบครัวและการดื่มสุร่าเป็นหนึ่งในสาเหตุหลักของความรุนแรงที่เกิดขึ้น จึงนำมาสู่การสร้างความร่วมมือกับมูลนิธิเพื่อนหญิงในโครงการ “ลดละเลิกเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก”⁹ ใน พ.ศ. 2546 (มูลนิธิเพื่อนหญิง ม.ป.ป., 121-122)

“เราจะทำยังไง เราอยากให้ผู้ชาย พวกผู้นำ หรือผู้บริหารท้องถิ่นได้ตระหนักถึงว่าเหล้ามันเป็นปัจจัยหนึ่ง จริงอยู่ที่บ้านกินเหล้าแล้วไม่มีปัญหา แต่คนในชุมชนมันคนทุกข์คนยาก กินแล้วเงินมันไม่พอใช้มันก็มีปัญหาและก็พลอยไปถึงลูกเต้าที่เป็นบ่าวเป็นสาวมันก็อายุที่พ่อแม่เมาเหล้า เป็นขี้เหล้าเงินทองไม่มีก็ลำบาก พอพ่อแม่ไม่มีเงินให้ไปโรงเรียนก็ไม่ได้เรียนก็ไปคบเพื่อนไปเรื่อย ป้าเลยคำว่าต้องมีโครงการนี้” (ป่าตี้ม สัมภาษณ์มกราคม 2558)

9 มูลนิธิเพื่อนหญิง ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

ชุมชน 5 ธันวาคมร่วมมือกับชุมชนฟ้าใหม่ดำเนินโครงการฯ มาได้ระยะหนึ่งก็ยุติบทบาทไป เนื่องจากผู้นำไม่มีกำลังพอที่จะสร้างความต่อเนื่องของโครงการฯ ในชุมชนตนเอง ด้วยข้อจำกัดด้านสุขภาพ ภาระงานพัฒนาสิทธิสตรีที่แม่งได้ก้าวไปมีบทบาทสำคัญในระดับจังหวัดเพิ่มขึ้น ประกอบกับสมาชิกในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร กระทั่งปัจจุบันเป็นเวลากว่า 10 ปี ที่ชุมชนฟ้าใหม่ได้ดำเนินโครงการฯ และเป็นที่รับรู้อย่างแพร่หลายในชุมชนเกี่ยวกับการรณรงค์ประเด็น ลด ละ เลิกสูรา บ้าติ่ม “ผู้ชายต้นแบบ เลิกเหล้า” กว่า 20 คน อสม. กว่า 40 คน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ ยังคงมีบทบาทสำคัญในการสร้างเครือข่ายลด ละ เลิกเหล้าอย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายอยู่ที่คนในชุมชนฟ้าใหม่

ปฏิบัติการเพื่อจัดการปัญหาสุราของผู้หญิงในชุมชนฟ้าใหม่ที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในส่วนนี้ ไม่ได้มุ่งเน้นให้ผู้อ่านเห็นความสำเร็จของโครงการฯ ในเชิงสถิติแต่จะเป็นการแสดงให้ผู้อ่านได้เห็นแบบแผนของปฏิบัติการต่าง ๆ ของผู้หญิงในฐานะผู้กระทำหน้าที่มีอำนาจ มีความสามารถในการยกระดับความรู้ สามารถผลิตองค์ความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะตัวมาใช้ในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในครอบครัวและชุมชน

“โครงการลด ละ เลิกเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก” มีลักษณะเด่นที่มีการนำเอาระบบจารีตค่านิยมหรือทุนทางสังคมวัฒนธรรม ระบบอาวุโส ที่เป็นวิถีแบบชาวบ้านมาประยุกต์ใช้ในการสร้างความหมายและต่อสู้ต่อรองกับวิถีของผู้ดื่มสุรา โดยมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับชีวิตประจำวันของผู้ดื่มสุรา โดยค่อย ๆ สอดแทรกหรือชี้ให้เห็นปัญหาผลกระทบจากการดื่มสุราให้เข้าไปอยู่ในความรับรู้ของผู้ดื่มรวมถึงสมาชิกในครอบครัวผู้ดื่ม ด้วยวิธีการที่หลากหลายอย่างมีความละเอียดอ่อนทางเพศภาวะ ให้ความสำคัญกับการรับฟังเสียงของผู้หญิงและไม่ละเลยที่จะรับฟังเสียงของผู้ชายที่ดื่มสุราโดยตระหนักว่าการรับฟังเสียงของพวกเขาคือการศึกษาความรู้ที่แต่ละคนสร้างขึ้นจากประสบการณ์เฉพาะของตนเองภายใต้บริบทเฉพาะในครอบครัวหรือชุมชนที่พวกเขาอาศัยอยู่ ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้จะเป็นประโยชน์ในการปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินงานโครงการฯ ได้ทันต่อเหตุการณ์ในขณะนั้น ที่สำคัญโครงการฯ จะไม่ปฏิเสธการทำงานร่วมกับผู้ชายเพราะเชื่อว่าการทำงานพัฒนาใด ๆ ต้องมีผู้ชายเข้าร่วมด้วยทุกกระบวนการ

กิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการฯ จะถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ช่วงเวลา และความต้องการของผู้เข้าร่วมซึ่งแบ่งเป็นหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้หญิงและครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบ ผู้หญิงจากครอบครัวที่สามีเลิกสูรา กลุ่มผู้หญิงดื่มสุรา กลุ่มผู้ชายดื่มสุรา กลุ่มผู้ชายต้นแบบ กลุ่มเด็กและเยาวชน โดยกิจกรรมหลักที่ผู้นำโครงการฯ เน้นมากที่สุดคือการจัดกลุ่มย่อย (focus group) ให้กลุ่มเป้าหมายได้มีพื้นที่บอกเล่าประสบการณ์ ความคิด แบ่งปันความรู้สึก สนับสนุนกำลังใจ และร่วมหาทางออกของปัญหาซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมออกศึกษาดูงานจัดการปัญหาสุราเพื่อไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ภายนอกชุมชน ยกย่องชายต้นแบบเลิกสูรา จัดค่ายครอบครัว และที่พยายามให้เป็นรูปธรรมในปัจจุบันคือการวางแผนทางให้กลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชนรู้เท่าทันปัญหาความรุนแรงในครอบครัว และไม่เป็นผู้สืบทอดอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ในชุมชน

บอกเล่าประสบการณ์ตนเอง เรียนรู้ประสบการณ์ของเพื่อน

ป่าติ่มเชื่อว่าการได้พูดและมีคนฟังเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่ความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ีระหว่างกัน การจัดกลุ่มย่อย (focus group) จึงเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการควบคู่กับกิจกรรมรณรงค์อื่น ๆ และถือเป็นหัวใจสำคัญของโครงการฯ ไม่อาจมีใครรู้เบื้องหลังความรุนแรงในครอบครัวได้ ไม่อาจมีใครรู้ว่าเพราะเหตุใดผู้ชายหรือผู้หญิงถึงต้องดื่มสุรา ไม่อาจมีใครรู้ว่าเด็ก ๆ ในชุมชนคิดเห็นอย่างไร และผู้นำโครงการก็ไม่อาจคิดหาวิธีแก้ปัญหาก็เหมาะสมและประนีประนอมกับคนทุกกลุ่มได้ หากไม่มีการเปิดโอกาสให้ผู้ได้รับผลกระทบได้มีพื้นที่ในบอกเล่า ประสบการณ์ในชีวิตจริง (lived experience) ของกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในตำแหน่งที่ต่างกัน จะช่วยให้เห็นว่าพวกเขาและเขาให้ความหมายหรือตีความคุณค่าของประสบการณ์ตนเองกับสุราอย่างไร แต่ละกลุ่มมีความขัดแย้งในประสบการณ์ของการดื่มสุราอย่างไร ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะบอกได้ว่าเพราะเหตุใดบางครอบครัวจึงมองสามีที่ดื่มสุราเป็นปัญหา ในขณะที่บางครอบครัวไม่มองว่าเป็นปัญหาและอนุญาตให้ดื่มได้ในปริมาณที่พอเหมาะ

ในกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากการใช้ความรุนแรงในครอบครัว หรือได้รับผลกระทบจากการดื่มสุราของสามี ป่าติ่มจะให้เวลาพวกเขาได้พูด เปิดเผยตัวตน กับผู้หญิงที่มีประสบการณ์ร่วมเช่นเดียวกัน การจัดกลุ่มจะทำกลุ่มเล็ก ๆ 5 - 6 คน ในสถานที่มิดชิดหรือเป็นที่บ้านของป่าติ่ม ปฏิบัติการลักษณะนี้เป็นการเปิดเผยให้เห็นความจริงที่ถูกกดทับไว้ การที่ผู้หญิงเล่าประสบการณ์ เป็นการตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์เสียงหลักของโครงสร้างสังคมชายเป็นใหญ่ที่ครอบงำผู้หญิงไว้ ซึ่งเป็นโอกาสที่ป่าติ่มจะสอดแทรกประเด็นสิทธิสตรีหรือความเสมอภาคระหว่างเพศในแบบที่เข้าใจง่าย ๆ ไปในความรับรู้ของผู้หญิง เป็นการเสริมพลังอำนาจ (empowerment) ได้อีกทางหนึ่ง

“แรก ๆ เขาไม่พูด เราต้องใช้เวลา มันไม่ได้สำเร็จในครั้งเดียว พอใจกันบ่อย ๆ ค่ะ เคยกันดีที่นี้ก็พูดออกมาหมด เล่าว่ามีเรื่องอะไรในบ้าน ทะเลาะกัน ถูกทำร้าย เงินไม่พอใช้ หลายคนมองว่าตัวเองถูกผู้ชายเอาเปรียบ ไม่ดีอย่างนั้น อย่างนี้ ทำไม่ผู้ชายถึงเป็นอย่างนี้ บอกว่าตัวเองผิดที่เกิดเป็นผู้หญิง เรบอกว่าจะไม่ใช่เพราะเราเกิดเป็นผู้หญิงแล้วต้องเจอสภาพแบบนี้ ก็ค่อย ๆ อธิบายว่าเพราะอะไร ถ้าเราอยู่ด้วยกันคือเรามีแนวความคิดที่ไปด้วยกันได้ ไม่ได้มีแบบผู้ชายทำหน้าผู้หญิงทำหลัง เราเดินไปด้วยกันแต่ทุกคนมีบทบาทหน้าที่ต้องสนับสนุนกับบนความแตกต่างในเรื่องเพศนี้ คือเราเอามติหญิงชายเข้ามาใช้ในการสร้างพลังกลุ่ม สร้างความน่าเชื่อถือของเราด้วย ของโครงการด้วย สร้างแนวความคิดว่าเราเคารพความคิดของทุกคน” (ป่าติ่ม สัมภาษณ์มกราคม 2558)

หากมีผู้หญิงที่ทำงานเป็น อสม. ของชุมชนดื่มสุรา ก็จะมีการพูดจาขอความร่วมมือในที่ประชุมว่าให้พวกเขาเรียนรู้วิธีการวางตัวอย่างเหมาะสม ดื่มสุราอย่างไรให้ไม่กระทบต่อสภาพลักษณะของพื้นที่อาสา มาดูแลสุขภาพของคนอื่น ๆ ในชุมชน ซึ่งการตั้งคำถามลักษณะนี้กลับไปในที่ประชุม ทำให้เกิดการหารือและนำมาสู่การลดและเลิกดื่มสุราในกลุ่มผู้หญิงที่เป็น อสม. มากขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนผู้หญิงคนอื่น

ๆ ไม่ใช่ อสม. ที่ตีมีสุราก็จะถูกชักชวนให้เข้าร่วมโครงการเช่นเดียวกับกลุ่มผู้ชายด้วยท่าทีที่เป็นมิตร มีความพยายามสร้างกระบวนการกลุ่มให้เกิดขึ้นกับกลุ่มผู้หญิงตีมีสุราซึ่งส่วนใหญ่ไม่ใช่ผู้ที่ตีมีเป็นกิจวัตร แต่ผู้หญิงกลุ่มนี้จะเน้นตีมีในวาระโอกาสพิเศษต่าง ๆ หรือช่วงเทศกาลเท่านั้น สมาชิกในชุมชนจึงไม่มองว่าการตีมีสุราของผู้หญิงเป็นปัญหาเท่ากับการตีมีสุราของผู้ชาย

วิธีการพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มจะมีความแตกต่างกันไป ผู้หญิงแกนนำที่มีทั้ง อสม. และภรรยาของผู้ที่ลด ละ เลิกตีมีสุราได้จะรับหน้าที่ในการเข้าไปพูดคุยกับภรรยาครอบครัวเป้าหมายหรือภรรยาในครอบครัวที่ร้องขอให้ช่วย ในขณะที่กลุ่มผู้ชายต้นแบบเลิกเหล้าจะเข้าไปพูดคุยกับคนใกล้ชิด เช่น ญาติพี่น้อง เพื่อนสนิท คนรู้จัก เคยทำงานร่วมกัน ให้เห็นผลกระทบจากการตีมีสุรา และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายหลังเลิกสุราโดยยกกรณีของตนเองเป็นตัวอย่าง การให้ผู้ชายที่เลิกสุราแล้วเป็นผู้เข้าหากกลุ่มเป้าหมายในบางสถานการณ์ ก็เพื่อต้องการให้กลุ่มเป้าหมายรู้สึกว่ามีประสบการณ์บางอย่างร่วมกันเป็นกำลังใจให้กันได้ การจัดกลุ่มสำหรับผู้ชายในครั้งแรกจะให้ผู้ชายเป็นผู้ดำเนินการเอง อาจจัดบรรยายภาคการพูดคุยให้เหมือนการไปเยี่ยมเพื่อนที่บ้าน ด้วยคำนึงถึงความละเอียดอ่อนว่าผู้ชายที่อยู่ในสถานะผู้นำ เป็นหัวหน้าครอบครัว อาจไม่ต้องการให้พื้นที่แห่งการบอกเล่าประสบการณ์มีผู้หญิงมาร่วมรับรู้ปัญหาหรือข้อบกพร่องของตนเอง การมีผู้หญิงอยู่ในกระบวนการอาจทำให้เกิดความเขินอาย เกร็ง ไม่กล้าพูด รู้สึกว่าตนเองถูกจับจ้อง และไม่อยากเข้าร่วมโครงการฯ ในที่สุด อย่างไรก็ตาม ใดๆ ก็ดี การเข้าหากกลุ่มเป้าหมายแต่ละกรณีจำเป็นต้องกำหนดตัวบุคคลเสียก่อนว่าใครควรไปพูดคุยกับใคร และใช้ระบบอาวุโสเข้ามาร่วมเพราะเห็นว่าการพูดคุยหรือทำให้ผู้ที่มีปัญหา รู้สึกเข้าใจและยอมรับฟังคำแนะนำได้นั้น ต้องอาศัยความเป็นผู้ใหญ่ที่นำนับถือมาให้คำแนะนำ ช่วยจัดการความขัดแย้ง หรือให้แง่คิดในชีวิตด้วยการถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตให้ฟัง

“เวลาทำกลุ่มเรานัดกลุ่ม 6 โมงเย็น 5 โมงเราก็รีบทำกับข้าวให้กินข้าวเลย กินก่อนข้างกันก่อน ก็จะมีเขาผู้ตีมีมานั่งล้อมวงกัน สบาย ๆ แหะที่นี้บ้างที่บ้านป่าตีมีบ้างมันต้องเอาที่ลับ ๆ หน่อยเพราะถ้าที่โล่งมันจะมีคนเดินผ่านไปมา บ้างก็มาเกาะรั้วดู สถานที่นี้สำคัญทุกคนมันก็อาย ผู้ชายบางคนเขาไม่เคยเข้าสังคมเขาไม่เคยกล้าพูดความในใจ บางที่เขา รู้สึกว่าเสียเกียรติลูกผู้ชาย พอได้เข้ากลุ่มรู้จักกันดีทั้งนั้นก็คุยไม่หยุด บางที่ต้องบอกว่าวันนี้พอแค่นี้ก่อน” (แอ๊ด สัมภาษณ์กรมการาคม 2558)

เมื่อป่าตีมีและแกนนำโครงการฯ เห็นว่าแต่ละกลุ่มเป้าหมายมีความพร้อมที่จะทำความเข้าใจปัญหาร่วมกันแล้ว ก็จะจัดกลุ่มรวมเพื่อในแต่ละฝ่ายได้แลกเปลี่ยนความรู้สึก ความคิดเห็น ปัญหาของแต่ละฝ่าย และกำหนดเป้าหมายในการลด ละ เลิกสุราร่วมกัน กระบวนการนี้ต้องใช้ระยะเวลาไม่ต่างจากกระบวนการกลุ่มเฉพาะกลุ่มเป้าหมาย ต้องมีการทบทวนสภาพปัญหาอย่างสม่ำเสมอให้สอดคล้องกับสถานการณ์และช่วงเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป

“ต้องประชุมกลุ่มสนับสนุนกรณีศึกษาตลอด ตอนแรก ๆ คนที่ดีมีก็เอามาประชุมต่างหาก ลูกเมียที่ได้รับผลกระทบก็เอามาประชุมต่างหาก พอประชุมกันเสร็จเรียบร้อยเราเห็นว่าเขาร่วมละ เขายอมรับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นได้ เขารู้ว่าอะไรคือสาเหตุ ก็จะเอามาประชุมรวมกันบ่อย ๆ จริง ๆ อาจไม่มีอะไรมากในการนัดมาเจอกัน เราแค่สร้างบรรยากาศ สร้างโอกาสให้เขาได้พูดคุยกันมากขึ้น บางที่อยู่บ้านมันไม่ได้พูด เราปล่อยให้สถานการณ์ตรงนั้นมันพาไป ผัวเมียบางคู่เวลาเห็นอีกคู่เขาเริ่มปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เริ่มพูดจากัน ก็จะสะกิดกันบอกว่าเห็นไหมบ้านนั้นเขายังพูด ก็ทำให้ครอบครัวอบอุ่นขึ้น พ่อก็ได้พูดกับลูก ลูกก็ได้พูดกับแม่กับพ่อ ผัวได้คุยกับเมีย บางทีปู่ย่าตายายก็มาด้วย” (สัมภาษณ์ภูมิภาพันท์ 2558)

ประสบการณ์ที่หลากหลายถือเป็นทรัพยากรใหม่ในการทำความเข้าใจปัญหาสุราในชุมชนฟ้าใหม่ได้เป็นอย่างดี ป้าติ่มได้นำประสบการณ์เหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในการทำกิจกรรมของโครงการฯ โดยตลอด เมื่อเวลาผ่านไปเริ่มมีความคิดว่าลำพังทักษะของตนเองและประสบการณ์ภายในชุมชนอาจไม่เพียงพอต่อการเรียนรู้ และจัดกิจกรรมที่หลากหลายตรงตามความต้องการของแต่ละกลุ่มเป้าหมายได้ จึงพากลุ่มเป้าหมายในโครงการฯ ไปศึกษาดูงานนอกพื้นที่เพื่อเปิดมุมมองใหม่ ๆ เกี่ยวกับเทคนิคหรือปฏิบัติการการจัดการปัญหาสุราในชุมชนที่มีบริบทต่างกัน

มองเขา มองเรา

การออกนอกชุมชนเพื่อค้นหามุมมองใหม่ ๆ ทำให้ป้าติ่มและกลุ่มเป้าหมายได้เห็นกระบวนการสร้างและหล่อหลอมประสบการณ์ของผู้คนต่างพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัว ที่ผ่านมาเมื่อครั้งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากมูลนิธิเพื่อนหญิงชุมชนฟ้าใหม่ได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น ๆ ในจังหวัดชุมพร อำนาจเจริญ และสมุทรปราการ ประสบการณ์ใหม่ ๆ สะท้อนให้ผู้นำโครงการฯ เห็นว่าโครงการฯ นี้มีทั้งจุดอ่อนที่ควรปรับปรุง เช่น ไม่มีหน่วยงานภาครัฐมาให้การสนับสนุนเหมือนพื้นที่อื่น ๆ โครงการฯ ของชุมชนมีเพียงแกนนำและชาวบ้านในชุมชนที่ดำเนินการเพียงลำพังภายใต้การสนับสนุนขององค์กรเอกชนเท่านั้น เป็นต้น และมีจุดแข็งที่ชุมชนอื่นไม่มีอย่างใด ขณะเดียวกันก็ได้หยิบยืมวิธีการใหม่ ๆ มาใช้จูงใจให้ผู้ชายลดละเลิกสุราโดยชี้ให้เห็นส่วนต่างมูลค่าทางเศรษฐกิจในครัวเรือนที่เป็นตัวเงินก่อนและหลังลดหรือเลิกดื่มสุรา ด้วยการให้สมาชิกในครอบครัวช่วยกันทำบัญชีรับจ่ายให้ผู้ชายเห็นว่าครอบครัวของพวกเขาต้องสูญเสียเงินไปกับสุรารายวันมากน้อยเท่าไร

“มาคิดว่าอยากไปดูการปลูกจิตสำนึกของคนว่าที่อื่นทำยังไง บางทีทำอยู่ในบ้านเราก็เหมือนนกบินในกะลาคิดว่าเราดีแล้วแต่อาจไม่ใช่ อยากเห็นวิธีการ อยากเห็นที่อื่นเขาร่วมมือกันยังไง เหมือนพวกเราไหม ก็เลยเขียนโครงการขอทุนจากเอกชนไปศึกษาดูงานที่จังหวัดอำนาจเจริญเพราะรู้ว่าเขาเป็นหมู่บ้านไม่มีการขายเหล้าเขาทำปีเดียวสำเร็จที่นั่นเขาไม่โดดเดี่ยวอย่างเรา ร้านค้า โรงเรียน โรงพยาบาล ผู้บริหาร ประชาชนชาวบ้านคนแก่คนแก่ร่วมกันหมด เลยพาผู้ชายผู้หญิงไปศึกษาดูงานที่อำนาจเจริญ 20 คน รถตู้ 2 คัน ทั้งที่ตัวเองก็ไม่เคยทำอะไรแบบนี้มาก่อน

วิธีการที่เราเอาของเขามาใช้คือวิธีการชักชวน อย่างเราไปเราก็จะพูดว่า ทุกวันนี้รายได้รายจ่ายเป็นอย่างไร อยู่อย่างไรเป็นยังไงบ้าง เขาจะตอบมาว่ารายรับมีน้อยรายจ่ายมีมากสามีกินเหล้าวันละเท่านี้ ๆ เราก็เลยบอกว่าทำไมไม่ลองคุยกันเอาสมุดมาจดบัญชีรายรับรายจ่ายว่าเราจ่ายอะไรไปมากที่สุด ถ้าบ้านไหนผัวเมียกินเหล้า รายจ่ายค่าเหล้าก็จะเยอะมาก เลยบอกว่าลองลดเหล้าลงแล้วเงินจะมีเพิ่มขึ้น บางรายก็เห็นด้วยกับเราว่ามันดีมีเงินเพิ่มขึ้นได้เก็บเงิน” (ติ่ม สัมภาษณ์เมษายน 2558)

ครอบครัวและผู้ขายลดละเลิกเหล้าภายหลังกลับจากศึกษาดูงานก็เกิดการเรียนรู้และมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ป้าติ่มใช้คำว่า “คิดได้เอง” กล่าวคือผู้ขายบางคนถึงกับตั้งใจอย่างแน่วแน่ว่าจะลดปริมาณการดื่มสุราและพยายามเลิกให้ได้ซึ่งในท้ายที่สุดเขาก็ทำได้จริง ป้าติ่มเชื่อว่าเหตุที่ผู้ขายเปลี่ยนความคิดอย่างทันทีทันใดนั้น เป็นผลลัพธ์มาจากการที่เขาได้สะท้อนประสบการณ์ของตนเองกับผู้คนในสังคมวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้เห็นรูปธรรมของตัวอย่างซึ่งส่งผลให้ผู้ขายที่ไม่เชื่อมั่นในตัวผู้นำโครงการฯ ไม่เชื่อมั่นในโครงการฯ หรือแม้แต่ตัวของเขาเอง ได้เห็นว่าการลดละเลิกสุราในกลุ่มผู้ขายนั้นเกิดขึ้นได้จริงและมีประโยชน์ที่ตามมาอย่างไรบ้าง นอกจากนี้ การได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ วิธีคิด ทศนคติต่อสุราที่ต่างออกไปจากสังคมวัฒนธรรมที่พวกเขาใช้ชีวิตซ้ำ ๆ อยู่ทุกเมื่อเชื่อวันในชุมชนฟ้าใหม่ก็ช่วยให้กลุ่มเป้าหมายเกิดการตื่นตัวที่จะเรียนรู้กระบวนการต่าง ๆ มากขึ้น

“พอไปถึงพวกเราแยกย้ายไปนอนตามบ้านของคนที่เคยดื่มแล้วก็เลิกแล้วหลังละ 3 4 คน พอนอนที่บ้านเขาก็ได้คุยกัน เราไม่รู้หรอกว่าเขาคุยอะไรกัน แต่เรารู้สึกว่ามันมีอะไรเปลี่ยนไปช่วงนั่งรถกลับเชียงใหม่จากที่ตอนไปที่หัวเราะต่อกระซิกกันเพราะทุกคนไม่ได้คิดอะไร พอไปแล้วกลับมา นั่งในรถเจิบ รู้เลยว่าพวกเขาคิด เพราะตอนแรกบ้าบอกที่ว่าอำนาจเจริญเขาทำปีเดียวเห็นผลเลยแล้วเขาหัวเราะใส่พอไปเห็นกลับมาเจิบกันหมด ส่วนใหญ่ผู้ขายจะมีอคติกับผู้หญิงไยงไยงขอไม่เชื่อพวกผู้หญิงไว้ก่อน จนพวกเขาได้แลกเปลี่ยนนั่งคุยกันเป็นกลุ่ม เขาได้จัดบันทึกสิ่งที่ไปเห็นมาแล้วก็เอามาคิดได้เอง” (ติ่ม สัมภาษณ์เดือนเมษายน 2558)

สมาชิกในชุมชนฟ้าใหม่เริ่มรับรู้โดยทั่วไปถึงการดำเนินงานของโครงการฯ หลายคนเริ่มเห็นการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับครอบครัวผู้ใกล้ชิด ได้ยินเสียงคนทะเลาะเบาะแว้งกันน้อยลง ผู้ขายที่เคยถูกคนในชุมชนตราหน้าว่าเป็น “ขี้เหล้า” มีลักษณะท่าทีเปลี่ยนไป สดใส สุขภาพแข็งแรงขึ้น ต่างพากันให้ความสนใจ ได้ถามถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงของขี้เหล้าทั้งหลาย จนได้จุดประกายให้ผู้นำโครงการฯ คิดวางตัวให้ผู้ขายเหล่านี้เป็นบุคคลต้นแบบ “ผู้ขายเลิกเหล้า” ด้านหนึ่งเป็นการเสริมสร้างกำลังใจโดยทำให้เขารู้สึกว่าได้รับเกียรติจากชุมชนและเกิดภาคภูมิใจกับตนเอง อีกด้านหนึ่งคือหวังให้พวกเขาเป็นสัญลักษณ์ของการรณรงค์เพื่อนำคนจำนวนหนึ่งในชุมชนไปสู่การเปลี่ยนแปลง สามารถขึ้นมาทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดประสบการณ์การก้าวข้ามอุปสรรคต่าง ๆ ในช่วงก่อนลด ละ เลิกสุรา เป็นแบบอย่างให้คนอื่น ๆ ในชุมชนได้ปฏิบัติตามต่อไป

ดีมแอลกอฮอล์
อย่างมีความรับผิดชอบ
ครอบครัวสุขภาพดี

บุคคลต้นแบบ ผู้ชายเลิกเหล้า

ผู้ชายที่เข้าร่วมโครงการฯ กระทั่งเป็นที่ประจักษ์ต่อผู้คนในชุมชนว่าพวกเขาได้มีการเปลี่ยนแปลงชีวิตไปในทางที่ดีขึ้น ครอบครัวมีปัญหาน้อยลง จะได้รับการยกย่องจากโครงการฯ ว่าเป็นบุคคลต้นแบบ “ผู้ชายเลิกเหล้า” ซึ่งสัญลักษณ์นี้จะติดตัวพวกเขาไปตลอดแม้เวลาจะผ่านไปนับ 10 ปี แล้วก็ตาม

หวัน ชาวบ้านวัย 66 ปี เป็นบุคคลต้นแบบผู้ชายเลิกเหล้ารุ่นแรก ๆ ของชุมชนฟ้าใหม่ เล่าเรื่องราวชีวิตที่ผ่านมาในอดีตตั้งแต่สมัยที่ยังดื่มสุราและตัดสินใจลดและเลิกสุราได้ภายหลังเข้าร่วมโครงการฯ 2 ปี ว่าแต่เดิมหวันเป็นชาวจังหวัดเชียงรายที่ย้ายเข้ามาหาโอกาสทางอาชีพในจังหวัดเชียงใหม่ และได้เข้ามาจับจองพื้นที่ในชุมชนฟ้าใหม่บริเวณริมลำน้ำคือไหวสร้างบ้านหลังเล็ก ๆ อยู่กับภรรยากระทั่งมีลูกชาย 2 คน (ปัจจุบันอายุ 40 ปี และ 30 ปี) หวันหาเลี้ยงครอบครัวด้วยการขายไอติม เป็นเด็กปั๊ม ค้าขาย ขับรถรับจ้างสี่ล้อแดง ตุ๊กตุ๊ก แต่รายได้ที่หวันหาได้ไม่พอสำหรับการใช้จ่ายในครอบครัวเพราะหวันนำไปดื่มสุรากับเพื่อนทุกเย็นไม่เคยว่างวัน ภาพหวันดื่มจนเมามาจะเป็นที่คุ้นชินของคนทั้งชุมชน จนได้รับฉายาว่า “จี้เหล้าหลง” หวันจะดื่มสุราอยู่ในบ้านเมื่อเมาก็ส่งเสียงร้องรำทำเพลงจนภรรยาและลูกปลีกตัวออกห่าง ช่วงหลังเมื่อหวันตั้งวงสุราภรรยาจะพาลูกออกไปนอกบ้านและจะไม่กลับมาจนกว่าหวันจะเมาหลับไป หวันเป็นกลุ่มเป้าหมายกลุ่มแรก ๆ ที่ป่าติ่มนึกถึงเนื่องจากภรรยาของหวันมักไปปรับทุกข์กับป่าติ่มเกี่ยวกับพฤติกรรมของหวัน ค่าใช้จ่ายในบ้านที่หมดไปกับสุราและการรักษาตัวโรคที่มาจากฤทธิ์สุราจนไม่มีเงินเก็บ

“สมัยก่อนในชุมชนกินกันเยอะตกเย็นมากก็พากันกินเหล้า คนแถวนี้เรียกลุงจี้เหล้าหลง แสดงว่ากินเยอะขนาดเลย ก็ไม่คิดอะไรเขาแซวเล่นสนุก ๆ ตอนกินเราไม่รู้ว่าลูกเมียเราคิดอะไรนะ แต่เขาคงไม่ชอบ ลุงนี่เป็นคนเมาแล้วร้องรำทำเพลง ไม่เคยทำร้าย ไม่เคยด่าทอกัน เวลาเขาเห็นเราเริ่มตั้งวงก็ชวนลูกออกไปนอกบ้านจะกลับมาอีกทีก็ตอนเราหลับ เป็นอย่างนี้ตลอด” (หวัน สัมภาษณ์เมษายน 2558)

หวันเข้าร่วมโครงการฯ ในครั้งแรกโดยไม่คิดว่าตนเองจะลดหรือเลิกสุราแต่อย่างใด เพียงแต่เห็นว่าโครงการนี้ เป็นกิจกรรมของคนที่สนิทสนมคุ้นเคยกันจึงให้ความร่วมมือเข้าร่วมทุกกระบวนการ หวันมีโอกาสได้ไปดูงานกับโครงการฯ ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเห็นตัวอย่างผู้ชายเลิกสุราจากชุมชนอื่นแล้วรู้สึกอยากเปลี่ยนแปลงตัวเองเพื่อครอบครัวให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น จึงตั้งใจลดปริมาณการดื่มสุราและตัดสินใจเลิก ภายหลังเลิกสุราเขาพบข้อดีด้วยตนเองว่าครอบครัวอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันมากขึ้น มีเงินเก็บจนสามารถปรับปรุงต่อเติมบ้านให้ภรรยาได้ หวันได้รับเลือกให้เป็นบุคคลต้นแบบผู้ชายเลิกเหล้าเมื่อ พ.ศ. 2548 มีหน้าที่ในการถ่ายทอดประสบการณ์และสนับสนุนกำลังใจให้ผู้ชายที่เข้าร่วมโครงการฯ ตลอดจนสนับสนุนกิจกรรมที่สืบเนื่องจากโครงการฯ หวันพบว่าภรรยารองค้อย่างต่อเนื่องทำให้คนในช่วงวัยเดียวกันตลอดจนลูกหลานของคนดั้งเดิมในชุมชนฟ้าใหม่ดื่มสุราน้อยลง โดยเฉพาะ

ครอบครัวที่อยู่ละแวกบ้านเดียวกันไม่มีครอบครัวใดดื่มสุราแล้ว คงเหลือเฉพาะบุคคลภายนอกที่เข้ามาเช่าหอพักในชุมชนเท่านั้นซึ่งคนกลุ่มนี้ไม่มีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนฟ้าใหม่ ควันจึงทำได้เพียงเข้าไปขอความร่วมมือจากเจ้าของหอพักให้ช่วยกันสอดส่องดูแลผู้เช่าไม่ให้มีการดื่มสุราจนเกิดการควบคุม

ปัจจุบันควันมีอาชีพประดิษฐ์งานหัตถกรรมจากไม้ขายถนนคนเดินวัวลาย และได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนในฐานะผู้อาวุโส (ผู้นำธรรมชาติ) ที่มีความน่าเชื่อถือ เวลาเกิดปัญหากระทบกระทั่งของคนในชุมชนก็จะมีคนมาตามให้ไปไกล่เกลี่ย เป็นครูสอนดนตรีพื้นเมืองแก่กลุ่มเยาวชนกระทั่งปัจจุบันเด็ก ๆ เหล่านี้มีผู้ว่าจ้างไปแสดงในสถานที่หรืองานประเพณีต่าง ๆ นอกชุมชน ซึ่งทั้งหมดนี้ควันยอมรับว่าส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเข้าร่วมโครงการฯ

“ช่วงที่ลด ๆ เหล่าไม่ได้ทำงานเป็นชิ้นเป็นอัน จะไปออกรถลูกชายก็ไม่ยอมให้ออกแล้ว จะเอารถไปชนเพราะกินเหล้าอยู่ เขาไม่ไว้ใจเราว่าเรากำลังปรับปรุงตัวเอง มาเลิกเหล้าเพราะโครงการดื่ม ใช้เวลาเตรียมตัวกันนานเหมือนกันจากวันแรกที่เราเริ่มก็มีการรวมเรื่อย ๆ ไปนั่งคุยกันบ้าง ทำกลุ่มนู่นนี่ หลัก ๆ เลยกี่ให้เราได้พูดจากแม่มุมของตัวเอง แล้วก็ฟังสิ่งที่คนอื่นคิด สิ่งที่เมียเราคิด แล้วก็มาทบทวนกันบ่อย ๆ ตัดสินใจค่อย ๆ ลดตอนกลับจากดูงาน ตอนนั้นเราได้คุยกับคนที่เขาเลิกเหล้าแล้วเห็นบ้านเขาใหญ่โตเวลาลูกเมียเขาพูดถึงพ่อที่เลิกเหล้าดูหน้าตามีความสุขมาก มาเลิกได้จริง ๆ ปี 48 ก็ 20 ปีมาแล้ว ตอนหยุดวันแรก ๆ ร่างกายมันสิ้น ใจสิ้นใจหวิว ๆ ลูกก็ใจแข็งเอาเราต้องไม่กินอดทนเอา อยู่ที่ใจเราต้องใจแข็ง พอเลิกเหล้าได้จริง ๆ ลูกชายที่ทำงานโรงงานเฟอร์นิเจอร์ก็เอาเศษไม้มาให้ ลุงพอเป็นงานช่าง พอมีหัวบ้างก็เลยเอาเศษไม้มาทำบ้านน้อยแล้วลองเอาไปขายถนนวัวลาย แล้วมันขายได้ก็มีลูทางตั้งแต่นั้นก็ทำมาเรื่อย ๆ ตอนนี้อย่าหลังละ 69 บาท รายได้ก็พอมีกำไรนิด ๆ หน่อย ๆ ขายหมดทุกเสาร์ ครั้งก่อนมีคนซื้อไปนครสวรรค์แล้วมีคนสั่ง 100 - 200 อัน แต่ลุงทำคนเดียวไม่ไหวเพราะขนาดให้ป่ามาช่วยอาทิตย์หนึ่งยังได้ประมาณ 20 หลัง ลุงไม่อยากจะรอดเมื่อก่อนกินเหล้าบ้านนี้หลังคามุงจากมุงคา พอเลิกเหล้าได้ 4 ปี สร้างบ้านใหม่ได้ เมื่อก่อนเฉลี่ยค่าเหล้าต่อเดือนนี้กินหนึ่งพัน กินกับเพื่อนฝูงบางที่เปะไว้ที่ร้านค้าก็มี กินไปกินมามึงเลี้ยงกูกูเลี้ยงมึง สลับกันไปมา

เลิกเหล้ามานี้มีคนนับถือเหมือนญาติมีอะไรก็ปรึกษาหารือกัน อย่างเวลามีเรื่องทะเลาะกันเขาก็มาหาลุงหวั่นให้ไปช่วย เมื่อก่อนเขาจะไม่เชื่อสมัยที่กินเหล้าอยู่ ไปขอยืมเงิน 5 บาทเขายังไม่ให้ก็เพราะเป็นขี้เหล้า แต่เดี๋ยวนี้คนเฒ่าคนแก่ก็นับถือ เด็ก ๆ ก็มาด่าหัวในฟ้าใหม่เรานี่ส่วนมากตอนนี้ในซอยก็ไม่ค่อยมีใครกินแล้วก็มีคนที่อื่น คนที่อื่นคือพวกไทใหญ่ที่เข้ามาอยู่ เขากินเราก็ไปว่าให้เขาไม่ได้ อย่างแถวหอพักลุงก็จะเป็นคนไปบอกให้เจ้าของหอห้ามเสียงดัง ห้ามกินเหล้าทะเลาะวิวาทกันบอกเขาว่าไม่ได้เพราะหมู่บ้าน

เราเป็นหมู่บ้านมั่นคง มีโครงการลดละเลิกเหล้าอย่าให้ความรุนแรงเกิดขึ้น อยู่ด้วยกันก็
ต้องให้ความร่วมมือซึ่งกันและกัน” (หวั่น สัมภาษณ์เมษายน 2558)

เรื่องราวของบุญ วัย 55 ปี บุคคลต้นแบบผู้ชายเลิกเหล้าอีกคนหนึ่งที่เข้าร่วมโครงการฯ ในเวลา
ไล่เลี่ยกับหวั่น บุญเข้าร่วมโครงการฯ ด้วยพฤติกรรมที่ใช้ความรุนแรงกับครอบครัว เขาเล่าว่าช่วงที่ยัง
ดื่มสุรากับเพื่อนที่ขับรถรับจ้างด้วยกันจะเมากลับบ้านทุกวัน เมื่อภรรยาเข้ามาปรามก็จะมีปัญหาทะเลาะ
ตบตีกัน เพราะภรรยาจะมองว่าบุญเป็นสาเหตุทำให้ค่าใช้จ่ายในบ้านไม่เพียงพอ ทำให้ต้องลำบาก
ไม่มีความสุข บางครั้งก็พาลไปลงที่ลูกน้อยวัยแปดเดือนจะเอาเชือกมาผูกคอลูกตนเอง บุญเคยเมาจน
ทำลูกหลุดมือตีศีรษะกระแทกกับพื้นได้รับบาดเจ็บ บุญได้รับคำชกขวนจากแม่ปิ้ง ป้าติ่ม และคำขอร้อง
จากภรรยาให้เข้าร่วมโครงการฯ แม้จะรู้สึกขัดแย้งในใจที่ครั้งหนึ่งเคยต่อกลุ่มผู้นำหญิงที่ออกมาทำโ
ครงการฯ นี้ในชุมชน แต่ทำที่สุดก็ให้ความร่วมมือไปเข้ากลุ่มทำกิจกรรม บุญกล่าวว่าเมื่อมีโอกาสได้
รับฟังประสบการณ์จากครอบครัวอื่น ๆ มีคนชี้ให้เห็นปัญหา ข้อดีข้อเสียของการดื่มสุรา ก็ทำให้บุญมี
ความคิดที่เปลี่ยนไป กลุ่มสนับสนุนไม่เพียงแต่มีหน้าที่มารับฟังปัญหาและหาทางออกร่วมกันเท่านั้น แต่
กลุ่มที่มีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติเป็นทุนยังเป็นเครื่องสนับสนุนทางจิตใจให้ผู้ที่ต้องการลดละ
เลิกเหล้ามีจิตใจที่เข้มแข็ง พร้อมทั้งจะข้ามผ่านช่วงเวลาที่ยุ่งยากไปได้โดยไม่รู้สึกลำบากหรือรู้สึกว่
ตนเองเป็นคนอื่นในชุมชนที่อยู่อาศัย ภายหลังเลิกสุราบุญเปลี่ยนไปเป็นคนละคน ฐานะทางเศรษฐกิจ
ดีขึ้น สามารถเก็บเงินซื้อรถ ปลูกบ้าน เขารู้สึกว่าตนเองได้ครอบครัวกลับคืน และบุญยังได้กลับมาเป็น
ตัวหลักในการร่วมมรดงรงค์ ให้กำลังใจผู้ชายในโครงการฯ บางครั้งก็ออกไปชักชวนผู้ชายคนอื่น ๆ มา
ร่วมโครงการฯ ด้วยตนเอง

“เวลาดื่มเหล้าเงินทองก็ไม่มี สุขภาพก็ไม่ดี เราคิดว่าเราก็มีลูก ลูกเกิดมาจากความ
รักแต่เราทำร้ายเขาบ่อยมาก ทำลูกหล่นหัวฟาดพื้น จะเอาเชือกมารัดคอลูกประขดเมีย
พวกนี้ทำตอนเมาไม่มีสติทั้งนั้น พอรู้ตัวก็เสียใจมาก เมียก็ทะเลาะกันทุกวันเขาว่าเราเอา
เงินไปฟุ่มเฟือยไม่สนใจครอบครัวจะไม่มีกินอยู่แล้ว อารมณ์ฉุนเฉียวมากช่วงนั้น พอพวก
ผู้นำหญิงมาชวนว่าไปคุยกันไหมว่าง ๆ พอรู้ว่าจะให้ไปเข้าโครงการเหล้าผมบอกเลยตอน
นั้น ขาดิหน้าตอนบ่าย ๆ เมียมาตะล่อมอยู่นานเลยไปฟังเขาเสียหน่อย ไปบ่อย ๆ มัน
เหมือนซึมซับมาเรื่อย ๆ เจอพวกเดียวกันก็แลกเปลี่ยนกันไป แล้วกลับมาคิดเองว่าถ้าเรา
เป็นอะไรไปเราจะไม่ได้อยู่ดูลูกเติบโต เลยตั้งใจเอาละ เลิก หลังจากทีสูงเลิกเหล้าก็เก็บ
เงินให้ได้อย่างน้อยวันละ 40 บาท เก็บมา 15 ปีแล้ว รู้สึกว่าได้อะไรหลายอย่างกลับคืน
มา ตอนนี้เป็นผู้นำให้กำลังใจในการเลิกเหล้ากับคนอื่น แนะนำว่าให้เข้มแข็ง ต้องมีสิ่ง
ยึดเหนี่ยว ไม่ตามใจตนเอง ลุงดื่มมา 20 กว่าปียังเลิกได้ พอเลิกเหล้าแล้วก็ได้ทุกอย่าง
ได้บ้าน ได้รถ ได้ลูก มีเงิน เก็บเงินให้ป่าได้เป็นแสนกว่าบาท ซื้อรถหกแสนกว่าบาทซื้อ
เงินสดด้วย” (บุญ สัมภาษณ์มกราคม 2558)

ไม่เพียงแต่ตัวผู้ชายเล็กเหล่านี้ที่สมาชิกในชุมชนให้การยอมรับแต่ตัวของป่าติ่มผู้นำโครงการ รวมถึงสมาชิกคนอื่น ๆ ก็ได้รับการยอมรับ และให้คุณค่าว่าเขาและเธอทั้งหลายเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของการรณรงค์ลดละเลิกเหล้าในชุมชนฟ้าใหม่ ป่าติ่มเล่าว่าการดำเนินโครงการฯ อย่างต่อเนื่องยาวนานในชุมชน แม้จะมีบางครอบครัวที่ไม่สนใจเข้าร่วมโครงการฯ เพราะคิดว่าสุราไม่ใช่อุปสรรคสำหรับครอบครัว แต่ถ้ามีใครพบเห็นป่าติ่ม กลุ่มสนับสนุนในโครงการ หรือ ‘ผู้ชายเล็กเหล่านี้’ สัญจรผ่านไปมาในชุมชนขณะที่กำลังดื่มสุราอยู่ก็จะรู้สึกเงินอาย และพยายามเลี่ยงที่จะให้ป่าติ่มเห็นว่าตนเองกำลังดื่มสุราอยู่ ปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้เห็นว่าโครงการฯ ได้สร้างคุณสมบัติบางประการให้กับผู้ที่เข้าร่วมโครงการฯ นี้ กระทั่งเกิดเป็นทุนทางสัญลักษณ์¹⁰ กับทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการฯ

“มันก็เป็นสิ่งที่ดีขึ้นนะพอเราทำมาจนกระทั่งถึงวันนี้ ผลมันก็ยังอยู่แม้ว่าเราอาจจะไม่ได้ทำอะไรเข้มข้นเหมือนเมื่อหลายปีก่อนก็เถอะ อย่างทุกวันนี้ป่าติ่มไปไหนแล้วเจอคนดื่มเหล้ามันก็จะยิ้มหวานให้เลยแล้วค่อย ๆ เอาแก้วทลบลงข้างล่าง บางทีถ้าเห็นลุงอินทวัน เห็นป่าจันทร์เดินผ่านก็รีบออกตัวเลยว่าติ่มนินดีเดียวบ่อตายเน้อ คือเขารู้ว่าเขาเป็นสัญลักษณ์ในชุมชน พวกเราทุกคนยินดีให้เป็นแบบนี้ มันก็เป็นนิมิตหมายที่ดี เมื่อก่อนนี้สงกรานต์ ปีใหม่ ซอยนี้ทั้งซอยโต๊ะมาตั้งกินเหล้าเดินกัน ชุมชนนี้เป็นชุมชนขนาดใหญ่มี 4 เขต มันสุดยอดเลย แต่เดี๋ยวนี้เงียบ มีอยู่บ้างประปราย” (ติ่ม สัมภาษณ์เมษายน 2558)

ระหว่างทางของการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ คนอีกกลุ่มหนึ่งที่ผู้นำโครงการฯ ไม่ได้ละเลยหรือกีดกันให้อยู่นอกพื้นที่กิจกรรมคือกลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชนฟ้าใหม่ เด็ก ๆ ที่เป็นลูกหลานของผู้เข้าร่วมโครงการฯ ถือว่ามีส่วนสำคัญในการสร้างขับเคลื่อนและแรงจูงใจให้ผู้เป็นพ่อหรือเป็นญาติใกล้ชิดของตนมีกำลังใจที่จะลดละเลิกเหล้าได้เป็นอย่างดี กิจกรรมสำหรับเด็กและเยาวชนจะเป็นกิจกรรมที่เรียบง่าย เช่น จัดให้ไปเที่ยวกับครอบครัวในวันหยุด จัดสอนดนตรีพื้นเมือง กิจกรรมวาดภาพ เป็นต้น แต่สิ่งที่ผู้นำโครงการฯ ค่อย ๆ สอดแทรกให้เด็กในช่วงทำกิจกรรมคือนอกจากการสร้างแนวความคิดให้กับเด็กรุ่นใหม่ในชุมชนให้รู้เท่าทันปัญหาที่มาจากกาาการดื่มสุราโดยขาดสำนึกรับผิดชอบ ยังมุ่งเปลี่ยนแปลงแนวคิดที่เป็นการสืบทอดอุดมการณ์ขายเป็นใหญ่ภายในชุมชนเล็ก ๆ แห่งนี้ด้วย

10 ทุนทางสัญลักษณ์ (symbolic capital) หมายถึงคุณสมบัติบางอย่าง เช่น บารมี วิศวกรรม ชื่อเสียงเกียรติยศ ซึ่งต้องอาศัยการตีความโดยหมู่สมาชิกในสังคมที่มีกระบวนการรับรู้และประเมินคุณค่าชุดเดียวกันจึงจะสามารถก่อผลหรือมีมูลค่าได้ ความชอบธรรมจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของทุนทางสัญลักษณ์ที่สร้างมูลค่าและก่อผลในการสร้างอำนาจในเชิงสัญลักษณ์ได้ การจะได้มาซึ่งความชอบธรรมนี้ต้องอาศัยปฏิบัติการในเชิงสัญลักษณ์มากมายที่มุ่งแปรสภาพการกระทำซึ่งมุ่งผลประโยชน์ในทางการเมืองหรือทางเศรษฐกิจให้กลายเป็น “การกระทำที่ไม่หวังผล” (ชนิดา เสี่ยมไพศาลสุข, 2550: 82-83)

การจัดการปัญหาสุรากับการขัดเกลาบทบาททางเพศของสมาชิกในชุมชน

บ่อยครั้งที่จัดกิจกรรมให้กลุ่มผู้ชายที่เข้าร่วมโครงการฯ ป้าติ่มไม่ลืมที่จะชักชวนให้เด็กและเยาวชนในชุมชนฟ้าใหม่มาร่วมทำกิจกรรมด้วย กิจกรรมค่ายครอบครัวคือกิจกรรมที่จัดคู่ขนานไปกับการจัดกลุ่มให้ผู้ชายลดละเลิกเหล้าในชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ครอบครัวได้มีโอกาสมาทำกิจกรรมร่วมกัน จากประสบการณ์การดำเนินงานโครงการฯ ป้าติ่มพบว่า ครอบครัวที่สามีหรือพ่อติ่มสุรามักมีปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว ลูกไม่กล้าพูดคุยกับพ่อ ไม่อยากอยู่บ้านเวลาพ่อเมาสุรา ไม่เคยได้ไต่ถามสารทุกข์สุกดิบซึ่งกันและกัน บางครอบครัวพูดกันได้ไม่กี่ประโยคก็กลับไปทะเลาะกันเป็นวงจรรซ้ำ ๆ

ค่ายครอบครัวมีหน้าที่ในการสานความสัมพันธ์ให้แก่สมาชิกในครอบครัว ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่แห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างครอบครัวที่ผู้เป็นพ่อหรือสามีกำลังอยู่ระหว่างการลดละเลิกสุรากับครอบครัวที่ลดละเลิกสุราได้แล้ว ป้าติ่มกล่าวว่าเด็ก ๆ ที่มาเข้าค่ายครอบครัวจะได้ให้ตัวอย่างครอบครัวที่ประสบความสำเร็จแล้วนั้นจะเป็นกำลังใจให้เด็ก ๆ เชื่อมมั่นในตัวผู้เป็นพ่อว่าจะสามารถลดละเลิกสุราแบบครอบครัวอื่น ๆ ได้ ส่วนเด็กในครอบครัวที่พ่อลดละเลิกสุราได้ก็จะมีภูมิกายใจที่ตนเองมีพ่อเป็นบุคคลต้นแบบ เด็ก ๆ จะมีการพูดคุยในกลุ่มวัยของพวกเขาเอง บอกเล่าว่าตนเองใช้วิธีการให้กำลังใจพ่อของตนเองอย่างไรบ้างและพวกเขาจะนำกลับไปใช้ภายในครอบครัวของตนเอง ขณะเดียวกันการได้พูดคุยกับเด็ก ๆ ก็เป็นวิธีการติดตามประเมินผลผู้เข้าร่วมโครงการฯ อย่างง่าย ๆ โดยจะสอบถามข้อมูลจากเด็ก ๆ ว่าพ่อแม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรหรือไม่ภายหลังจากร่วมโครงการฯ นี้

“เราเอาเด็กเข้ามาด้วย เด็กเป็นแหล่งข้อมูลที่ดีนะบางทีเราจะไม่รู้ว่าหลังจากที่พ่อแม่เขามาทำกิจกรรมกับเราแล้วเปลี่ยนไม่เปลี่ยนยังไง เราอาจแอบถามว่าพ่อกับแม่มาหาป้าติ่มบ่อย ๆ แล้วพ่อกลับไปกินเหล้าไหม พ่อใครทะเลาะกับแม่ไหม เด็กบางคนก็บอกว่าพ่อยังดีกับแม่อยู่ บางคนบอกพ่อใจดีขึ้น เด็กมีอะไรจะบอกเราหมด เราก็จะถามว่าแล้วลูกบอกพ่อว่ายังไงเด็กมันก็บอกว่าพ่อแม่ไปเข้าโครงการกับป้าติ่มมาแล้วไม่อายุเขาหรือเด็กบางคนไปบอกพ่อมันว่าอายุที่พ่อกินเหล้า พ่อเขาก็ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยน อย่างตอนนี้มีเด็กสองพี่น้องเข้าร่วมโครงการตั้งแต่อยู่ ม.1 ตอนนี้อยู่มหาวิทยาลัยปี 2 บอกพ่อแม่ว่ามาเข้าค่ายกับป้าติ่มแล้วได้ความรู้เยอะ เขาก็ขอร้องพ่อตลอดว่าถ้ายังเลิกเหล้าให้ไม่ได้ก็ให้ติ่มน้อยลง จนพ่อเขาติ่มน้อยลง” (ติ่ม สัมภาษณ์เมษายน 2558)

ปัจจุบัน โครงการฯ หันมาดำเนินการเชิงรุกโดยให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชนในชุมชนฟ้าใหม่มากขึ้นเพื่อเป็นการลดนักติ่มหน้าใหม่ และสร้างความเปลี่ยนแปลงในระบบคิดเกี่ยวกับการติ่มสุรา สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเพศภาวะ ความเสมอภาคระหว่างเพศให้เด็ก ๆ ค่อย ๆ ซึมซับจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่โครงการฯ จัดขึ้น สาเหตุที่ป้าติ่มหันมาให้ความสำคัญ

กับการขัดเกลาประเด็นเพศภาวะและความเสมอภาคระหว่างเพศในกลุ่มเด็กและเยาวชน เนื่องจากประสบการณ์ที่ผ่านมาทำให้เห็นว่า ผู้หญิงในชุมชนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่ได้รับการยอมรับจากผู้ชาย อย่างไรก็ตาม กว่าผู้หญิงคนหนึ่งจะก้าวมาเป็นผู้นำได้ต้องใช้เวลาทั้งประสบการณ์ ต้องใช้ความรู้ ทักษะต่าง ๆ นานาซึ่งยากมากกว่าที่ผู้หญิงจะหลุดพ้นจากการครอบงำของผู้ชายไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเป็นผู้หญิงที่อยู่ในครอบครัวที่สามีเป็นหัวแรงหลักในการหาเลี้ยงครอบครัว พวกเขาจะยิ่งถูกทำให้ไร้อำนาจการต่อรองใด ๆ ในครอบครัวไปเรื่อย ๆ หากไม่มีการแก้ไขก็อาจเป็นสาเหตุไปสู่การใช้ความรุนแรงในอนาคต

ในกรณีการตีสมูราของสามีก็เช่นกัน ป้าตี๋มเชื่อว่าสาเหตุที่ผู้ชายตีสมูราจนเกินควบคุมจนเกิดเหตุกระทำความรุนแรงแก่บุคคลในครอบครัว ส่วนหนึ่งมีเบื้องหลังมาจากอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่และตัวผู้หญิงเองก็ไม่ว่าตนเองจะถูกข่มขู่มาตอบโต้ต่อรองเพื่อปกป้องสิทธิของตนเองได้อย่างไร ยกตัวอย่างเช่น ผู้ชายหลายครอบครัวเข้าใจว่าตนเองเป็นหัวหน้าครอบครัวและเป็นหัวแรงหลักในการหารายได้มาจุนเจือสมาชิก ดังนั้น จึงมีอำนาจในการสั่งการและสามารถทำอะไรก็ได้โดยไม่พิจารณาว่าผู้หญิงที่คอยดูแลให้ครอบครัวอยู่ดีมีสุข คอยบริหารจัดการค่าใช้จ่ายภายในบ้านก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางแนวความคิดในกลุ่มเด็กและเยาวชนไปที่ละน้อย เพราะเด็กและเยาวชนจะมีส่วนในการสืบทอดอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่จากครอบครัวและสังคมไปเรื่อย ๆ หากไม่ขัดเกลาให้พวกเขาเข้าใจและตระหนักถึงผลกระทบของโครงสร้างอำนาจชายเป็นใหญ่ที่เกิดขึ้นในสังคมว่ามีผลกระทบต่อชีวิตผู้หญิง แม่ พี่สาว น้องสาว และตัวพวกเขาอย่างไร

กิจกรรมที่ป้าตี๋มนำมาใช้กับกลุ่มเด็กและเยาวชน เช่น การส่งเสริมศิลปะวัฒนธรรมพื้นบ้าน ตีกลองสะบัดชัย สะล้อ ซอ ซึง นาน ๆ ครั้งจะมีการรวมลูกหลานในชุมชนมาทำกิจกรรมที่ศาลาประชาคม ให้เด็กวาดภาพ ระบายสี ขวนเด็กมาทำแผนที่ชุมชนเพื่อสำรวจความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ฝึกให้เด็กกล้าแสดงความคิดเห็น กล้าบอกความต้องการของตนเองกับผู้ใหญ่

"ตอนนี้กับผู้ใหญ่จะทำกิจกรรมนาน ๆ ครั้ง เราหันมาให้เวลากับพวกเด็ก ๆ ในชุมชน พอเขามีอะไรทำก็จะได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ แล้วเราก็จะได้ดูแลเขาได้เพราะเขามารวมกันอยู่เป็นกลุ่ม พ่อแม่ก็ตามมาเฝ้าลูกด้วย ที่ทำอยู่ตอนนี้คือให้ครูมาสอนเด็กตีกลองสะบัดชัยพันดาบที่วัด ส่วนเด็กอีกกลุ่มที่เล่นดนตรีนี้จะให้ลุงหวันมาสอนเป็นพวกสะล้อ ซอ ซึงอันนี้จะเล่นที่บ้านป้าตี๋ม ถ้าปิดเทอมเด็กก็จะเยอะหน่อย พวกเขากันเข้า ๆ ออก ๆ ให้พี่สอนน้อง ให้เด็กใหม่ ๆ มานั่งดู เด็กมัธยม ประถม เด็ก ๆ ตัวน้อย ๆ เห็นพี่ ๆ เล่นก็มาดู เดียวนี้รับออกงานหาเงินกินขนมเองได้แล้ว ป้าก็ต้องหาคนสนับสนุนพวกค่าชุด ค่ารถ ค่าขนมให้จนเหนื่อย นาน ๆ ทีเราก็จะชวนเด็กมาทำกิจกรรมที่ศาลา มันเหมือนที่เราให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมชุมชนเดียวกันนะ เราอยากรู้ว่าตอนนี้มันมีร้านค้าอะไรใหม่ ๆ ในชุมชนเราบ้าง เพราะร้านพวกนี้บางทีเขาขายเหล่าได้ ก็ชวนเด็ก

ทำแผนที่ให้เขาวาดแผนที่บ้านตัวเองแล้วก็บอกว่ารอบ ๆ บ้านเขามีอะไรบ้าง เสร็จแล้วพวกผู้ใหญ่ก็เอาภาพมาตัดแปะก็จะได้เห็นความเปลี่ยนแปลงเยอะ บางทีเขาก็ฝึกให้เขากลับแสดงออก จัดให้เล่าอะไรก็ได้ให้เพื่อน ๆ เขาฟัง เพื่อน ๆ ก็ช่วยการแสดงความคิดเห็น วิธีพวกนี้ก็จะฝึกให้ต่อไปเขากลับออกความต้องการของเขา กับพ่อแม่ได้เหมือนกัน แต่ที่ป่าทำตลอดเวลาเลยคือพยายามให้เค้ารู้เท่าทันปัญหาจากเหล่า ไม่ค่อยพูดนะว่าห้ามกิน แต่จะบอกว่าถ้าคิดจะกินต้องรับผิดชอบตัวเอง รับผิดชอบคนอื่นด้วยนะ เพราะบางครอบครัวพ่อแม่เขาก็กินอยู่บ้าง อีกอันคือให้เขารู้เท่าทันว่าเขาต้องปฏิบัติกับทุกคนให้เสมอกัน ไม่ใช่เพราะฉันเป็นผู้ชายไม่ทำอันนี้ เธอเป็นผู้หญิงต้องทำอันนั้น ถ้าป่าเห็นป่าจะรีบเข้าไปบอกเลยว่าไม่ใช่ซะลูก จริง ๆ แล้วเราทุกคนก็เหมือน ๆ กัน เราอาจต่างด้วยรูปลักษณะภายนอกแค่นั้นเอง ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย เป็นตุ๊ดเป็นแต้วทุกคนเท่ากัน ป่าก็จะพูดซ้ำ ๆ เด็กเข้าใจไม่เข้าใจไม่รู้ พูดบ่อย ๆ เดี่ยวมันซึมซับไป ไตไปเขาจะเข้าใจ แล้วป่าว่าถ้าเขามีครอบครัว ครอบครัวเขาจะไม่มีการใช้ความรุนแรงกันเลย” (ตีพิมพ์สัมภาษณ์เมษายน 2558)

เมื่อเด็กและเยาวชนในชุมชนที่มาของความรุนแรงในครอบครัว ไม่เพียงแต่พวกเขาจะไม่เป็นนักดื่มหน้าใหม่เท่านั้น พวกเขาายังจะได้เป็นหัวแรงสำคัญในการรณรงค์แก้ไขปัญหามสุราหรือปัญหาอื่น ๆ ในชุมชน และจะได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่สามารถสร้างความสัมพันธ์กับคนทุกเพศ ทุกวัย อย่างเสมอภาคในฐานะที่ทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของคนในชุมชนด้วย ซึ่งถือว่าการแก้ปัญหามสุราและเสริมสร้างแนวป้องกันปัญหามสุราภายในชุมชนได้อย่างน่าสนใจทางหนึ่ง

การสร้างเครือข่ายกับชุมชนโดยรอบ

ปัจจุบันแม้จะมีแหล่งทุนสนับสนุนจากองค์กรภายนอกน้อยลง แต่การรณรงค์เพื่อลดละเลิกสุราของในชุมชนฟ้าใหม่ก็ไม่จำกัดเฉพาะพื้นที่ชุมชนตนเองเท่านั้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 มีการเชิญแกนนำผู้หญิงซึ่งเป็นเครือข่าย อสม. และเครือข่ายผู้สูงอายุจากชุมชนใกล้เคียงโดยรอบ ได้แก่ ชุมชนกำแพงงาม ชุมชนอินทนิลบุรี ชุมชนศรัทธาวัตหัวฝาย และชุมชนศรีปิงเมือง มาแนะนำโครงการลดละเลิกเหล้าที่เกิดขึ้นในชุมชนฟ้าใหม่ และร่วมหารือเกี่ยวกับประเด็นปัญหามสุราภายในชุมชนของ ถือเป็นการเปิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กว้างขวางขึ้น ขณะเดียวกันก็เป็นการขยายให้สมาชิกในชุมชนโดยรอบชุมชนฟ้าใหม่ได้หันมาสนใจปัญหามสุราในชุมชนตนเองอย่างจริงจัง โดยมีพื้นที่ชุมชนฟ้าใหม่เป็นต้นแบบของการเรียนรู้ ซึ่งแม้จะเป็นการพบเจอกันครั้งแรกแต่ก็ได้รับความร่วมมือจากผู้แทนชุมชนต่าง ๆ เป็นอย่างดี บางชุมชนมีความสนใจและตื่นตัวกับปัญหาการดื่มสุราในชุมชนของตนเอง เช่น ชุมชนกำแพงงาม ซึ่งผู้แทนเห็นว่าผู้หญิงจะเป็นผู้ที่มิบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการปัญหามสุราใน

ชุมชนควบคู่ไปกับการแก้ปัญหาอื่น ๆ ในขณะที่ผู้แทนจากบางชุมชน เช่น อินทรรักษ์ ยังมองว่าการแก้ปัญหาการดื่มสุราในชุมชนของตนนั้นยังเป็นไปได้ยากเนื่องจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม่มีความใกล้ชิดกันเหมือนเช่นชุมชนฟ้าใหม่

สำหรับชุมชนฟ้าใหม่แล้ว ความสำเร็จที่เป็นตัวเลขเชิงสถิติของจำนวนคนที่ลด ละ เลิกสุราได้ 100% คงไม่ใช่เป้าหมายที่อยากเห็นมากไปกว่าการที่คนในชุมชนมีสำนึกรับผิดชอบต่อการดื่มสุราของตนเอง ป้าติ่มย่าเสมอว่าไม่ได้ต้องการให้คนเลิกดื่มสุราเพราะรู้ว่าแต่ละคนให้คุณค่ากับการดื่มสุราและมีวาระการดื่มสุราต่างกัน การห้ามเด็ดขาดเป็นเหมือนการก้าวล่วงชีวิตของผู้ดื่มสุรา การลดหรือเลิกดื่มสุราของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับประสบการณ์เฉพาะตัวรวมถึงเงื่อนไขทางครอบครัว เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของผู้ดื่มด้วย ผู้นำโครงการฯ และสมาชิกในชุมชนฟ้าใหม่ต่อโครงการฯ พบว่าต่างพอใจในผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การลดลงของปัญหาความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็กในครอบครัว มีการลดละเลิกสุราในครอบครัว สมาชิกในชุมชนฟ้าใหม่รับรู้การมีอยู่ของโครงการฯ ที่สำคัญคือเริ่มเห็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้คนในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องบทบาททางเพศ และมีการเคารพซึ่งกันและกันมากขึ้น ขณะเดียวกันก็พร้อมที่จะให้การสนับสนุนชุมชนใกล้เคียงมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อนำต้นแบบโครงการฯ ไปปรับใช้ภายในชุมชนอย่างกว้างขวางต่อไป

“มันดีขึ้นแต่จะว่า 100% ก็ไม่ใช่แน่ ถ้าวัดจากความพอใจของเรา ความพอใจของคนในชุมชนที่เขาสะท้อนมาถึงเรา เราพอใจ แบบว่าบางคนเขาก็ลดการดื่มลงเขารู้จักตัวเอง ในชุมชนเรื่องความรุนแรงแทบไม่มีเลยในเขต 3 ทั้งเขตแทบจะไม่มีเลย คนพื้นถิ่นจริง ๆ แทบจะไม่ค่อยมีแล้วเพราะโครงการนี้ทำมานานแล้วและต่อเนื่อง ทุกคนในชุมชนก็จะรู้คนที่ดื่มเยอะ ๆ คือคนมาอยู่ใหม่ คนทำงานที่ย้ายมาจากต่างถิ่นที่ไม่เข้ากับชุมชน เราไม่ต้องการคุมหรือห้ามใคร ไม่จำเป็นว่าชุมชนนี้ต้องมีคนดื่มเป็นศูนย์ แต่เขารู้สึกที่เรามาและให้การยอมรับเรานั้นคือความสำเร็จ” (ติ่ม สัมภาษณ์เดือนพฤษภาคม 2558)

2.7 มากกว่าเรื่องสุรา: บทสรุปการจัดการ ปัญหาสุราของผู้หญิงในชุมชนเมืองและข้อเสนอแนะ

งานศึกษาชิ้นนี้ ได้แสดงให้เห็นว่าชุมชน (โดยเฉพาะผู้หญิงในชุมชน) มีอำนาจในการนิยามความหมายและดูแลจัดการปัญหาต่าง ๆ ของตนเองได้อย่างไร ชุมชนที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาถือเป็นชุมชนใหม่ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาในระยะเวลาเพียงไม่กี่ชั่วอายุคน พื้นที่ในการศึกษา “ชุมชนฟ้าใหม่” เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายเกี่ยวกับที่มาของผู้คน แต่มีจุดร่วมเดียวกันคือการต่อสู้ต่อรองกับสื่อ การเมืองท้องถิ่น กลุ่มชนชั้นกลางในเมือง เจ้าหน้าที่ และนโยบายของรัฐ เพื่อความมั่นคงในที่อยู่

อาศัย ขณะเดียวกันชุมชนฟ้าใหม่ก็ยังมีปัญหาอื่น ๆ ที่พ้องกับปัญหาของรัฐและสังคมส่วนใหญ่ เช่น ผลกระทบที่เกิดจากการดื่มสุรา ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ปัญหาเศรษฐกิจ เป็นต้น การลุกขึ้นมาเป็นแกนนำในการรณรงค์แก้ไขปัญหาคือ ต่อสู้ ต่อรองกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของผู้หญิงในชุมชนฟ้าใหม่จึงมีความน่าสนใจในมิติของเพศภาวะ

การจัดการปัญหาสุราของผู้หญิงในชุมชนฟ้าใหม่ ทำให้ผู้อ่านได้เห็นภาพปฏิบัติการที่หลากหลายของการใช้อำนาจของผู้หญิงผ่านโครงสร้างอำนาจที่ไม่สมบูรณ์ ไม่เป็นทางการ หรือการใช้อำนาจแบบไม่สั่งการ ซึ่งมีประเด็นที่การซ้อนกันของโครงสร้างอำนาจระดับครอบครัวกับระดับชุมชน ปฏิบัติการแก้ปัญหาสุราของผู้หญิงในชุมชนที่ได้นำเสนอทำให้ผู้อ่านเห็นว่าผู้หญิงมีอำนาจในการต่อรองและสามารถปรับเปลี่ยนสถานการณ์การดื่มสุราของสมาชิกในชุมชนทั้งชายและหญิงอย่างไร กล่าวคือผู้หญิงมีการสร้างวาทกรรมของ “การดื่มสุราเกินขนาด” ว่าเป็นพฤติกรรมของผู้ที่ไม่มีความรับผิดชอบต่อครอบครัวและสังคม สร้างผลเสียมากกว่าผลดี กระบวนการสร้างความหมายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทำให้ผู้หญิงสามารถช่วงชิงพื้นที่การจัดการปัญหาสุราในชุมชน รวมถึงได้รับการยอมรับจากผู้นำและสมาชิกในชุมชนอย่างกว้างขวาง เราได้เห็นยุทธวิธีของผู้หญิงคือ การใช้วิธีขู่จูง โน้มน้าว ซึ่งเป็นอำนาจรูปแบบหนึ่งที่สำคัญและส่งผลกระทบต่อตัดสินใจของผู้อื่นรวมถึงผู้ชาย ขณะเดียวกันก็ทำให้เห็นว่าการจัดการปัญหาสุราของผู้หญิงคือความพยายามในการปลดปล่อยหรือเยียวยาความทุกข์ของผู้หญิงจากภาระอันหนักอึ้งจากปัญหาความยากจนในครัวเรือน ปัญหาการถูกระงับด้วยความรุนแรงในครอบครัว ซึ่งถือเป็นการรักษาสวัสดิภาพในครอบครัวของ สร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร รวมถึงเป็นการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของผู้หญิงในครอบครัวด้วย

การจัดการปัญหาสุราที่มีลักษณะแคบลงเรื่อย ๆ ความเข้มงวดในข้อกำหนด มาตรการควบคุมการดื่มสุรามากขึ้น และสร้างความชอบธรรมให้กับประเด็นการควบคุมในทางการแพทย์ โดยไม่ทำความเข้าใจเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของผู้คน ย่อมไม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรจากถอนโคนต่อการจัดการปัญหา เพราะการดื่มสุรามีวัฒนธรรมกำกับอยู่ราวกับว่าการดื่มสุราเป็นเครื่องมือขัดเกลาทางสังคม เป็นการให้การศึกษาด้านสังคม (ยุกติ มุกดาวิจิตร 2558) หรือเป็นการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในครอบครัวได้ทางหนึ่ง ดังนั้น การทำความเข้าใจภาพแทนทางวัฒนธรรมการดื่มสุราหรือวาทกรรมของการดื่มสุราในชุมชนซึ่งมีหลากหลายสถานะ ได้แก่ ใช้ในพิธีกรรม การรักษาโรค สันทนาการ และการพักผ่อน ใช้เพื่อเป้าหมายทางเศรษฐกิจและสังคม สุรากับความเป็นหญิง สุรากับความเป็นชาย ซึ่งแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างการดื่มสุรากับบทบาทความเป็นเพศที่สังคมคาดหวังที่ต่างกันของบุคคลสองเพศ กระทั่งมองว่าสุราคือปัญหาต่อสุขภาพ เป็นสาเหตุของการใช้ความรุนแรง และปัญหาความมั่นคงทางเศรษฐกิจในครอบครัว เหล่านี้ย่อมนำไปสู่ความเข้าใจตัวตนของหญิงชายผู้ดื่มสุราที่มีความแตกต่างกัน และเข้าใจว่าเพราะเหตุใดสมาชิกในชุมชนจึงประเมินการดื่มสุราในบริบทหนึ่งว่าเป็นปัญหา ขณะที่อีกบริบทหนึ่งไม่มองว่าสุราคือปัญหาและอนุญาตให้มีการดื่มสุราเกิดขึ้นได้

ภาพแทนทางวัฒนธรรมของสุราจึงมีความสัมพันธ์กับผลิตสร้างแบบแผนการจัดการปัญหาสุราของผู้หญิงในชุมชน ปฏิบัติการต่าง ๆ ที่ผู้หญิงเลือกใช้เพื่อจัดการปัญหาสุรานี้ เกิดจากการสังสมประสบการณ์และการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันจากสถานการณ์รอบตัวของผู้หญิง พวกเขาเลือกใช้ “อำนาจจากความเป็นหญิง” ที่มีความละเอียดอ่อนทางเพศภาวะ ทูทางสังคมวัฒนธรรมที่พวกเขา มีความเป็นเครือญาติ และระบบอาวุโส มาใช้ในการดำเนินโครงการฯ เพื่อรณรงค์ลด ละ เลิกสุราในชุมชน โดยไม่ปฏิเสธการทำงานร่วมกับผู้ชายด้วยความเชื่อพื้นฐานที่ว่า ต้องมีคนทุกเพศในกระบวนการพัฒนาและแก้ไขปัญหาทุกระดับของชุมชน

ปฏิบัติการต่อสู้ต่อรองเพื่อนำไปสู่การจัดการปัญหาสุราของผู้หญิงในชุมชนฟ้าใหม่มีหลายรูปแบบ กล่าวคือ ผู้หญิงใช้การทำกิจกรรมกลุ่ม (focus group) เป็นพื้นที่ในการให้สมาชิกมีโอกาสได้รับฟังการสนทนาระหว่างเสียงของผู้หญิงในครัวเรือนที่เป็นพื้นที่ส่วนตัวกับเสียงของผู้ชายในพื้นที่สาธารณะ ซึ่งทำให้เห็นความแตกต่างว่าแต่ละเพศให้คุณค่ากับการดื่มสุราอย่างไรและสามารถนำประสบการณ์เหล่านั้นมาสร้างเป็นแบบแผนเพื่อการรณรงค์ลดละเลิกสุราซึ่งมีลักษณะเฉพาะและสัมพันธ์กับการขัดเกลาบทบาททางเพศของสมาชิกในชุมชนได้ นอกจากนี้ การเปิดพื้นที่เฉพาะให้กับผู้หญิงที่ประสบปัญหาความรุนแรงในครอบครัวหรือปัญหาเศรษฐกิจในครอบครัวจากการดื่มสุราของสามี ยังทำให้เกิดการตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์โครงสร้างอำนาจชายเป็นใหญ่ จึงเป็นโอกาสที่พวกเขาจะได้เรียนรู้ประเด็นสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงและความเสมอภาคระหว่างเพศจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน เป็นการเสริมพลังอำนาจให้พวกเขาได้อีกทางหนึ่ง เมื่อมีการรวมกลุ่มได้ระยะหนึ่งจึงออกไปศึกษาดูงานนอกพื้นที่ชุมชน เพื่อศึกษามุมมองใหม่ ๆ ในการจัดการปัญหาสุรา ได้เห็นกระบวนการสร้างและหล่อหลอมประสบการณ์ของผู้คนต่างพื้นที่ และได้นำกิจกรรมจากต่างพื้นที่มาประยุกต์ใช้ในชุมชน ขณะทีกลุ่มเป้าหมายผู้ชายที่ต้องการลดละเลิกสุราก็จะมีโอกาสได้เห็นรูปธรรมของการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนของการลดละเลิกสุราด้วย

เราจะเห็นว่าเมื่อเวลาผ่านไป มีการสะสมทุนทางสัญลักษณ์ขึ้นในตัวผู้นำโครงการฯ บุคคลต้นแบบผู้ชายเล็กเหล่า และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการฯ ทั้งหมดเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของการรณรงค์ลดละเลิกสุราสมาชิกในชุมชนฟ้าใหม่ต่างรับรู้ร่วมกัน ทั้งนี้ การยกให้ผู้เลิกสุราได้ขึ้นเป็นบุคคลต้นแบบผู้ชายเล็กเหล่าถือเป็นกระบวนการเชิดชู ให้รางวัล แก่ผู้ที่ผ่านกระบวนการลดละเลิกเหล้ามาแล้ว ในทางหนึ่งก็เป็นการตอกย้ำการยอมรับร่วมกันของสมาชิกในชุมชนถึงคนที่ควรเอาอย่างและไม่ควรเอาอย่างซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกรดื่มและเลิกดื่มสุราของผู้ชายในชุมชน

เมื่อสถานการณ์การดื่มสุราเกินขนาดจนสร้างผลกระทบนานาประการภายในชุมชนเริ่มคลี่คลาย เราจะพบว่าผู้หญิงมีการเปลี่ยนแปลงยุทธวิธีในการจัดการปัญหาสุราโดยหันมาให้ความสำคัญกับการดำเนินการเชิงรุกกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชนมากขึ้น โดยเฉพาะการมุ่งลดนักดื่มหน้าใหม่สร้างวัฒนธรรมการดื่มสุราอย่างมีความรับผิดชอบให้เกิดขึ้นในความรับรู้ของเด็ก ผ่านการหล่อหลอม

ขัดเกลาเกี่ยวกับประเด็นเพศภาวะ ความเสมอภาคระหว่างเพศ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของเด็กเป็นสำคัญ เพราะพวกเขาจะเติบโตขึ้นเป็นผู้สืบทอดและผลิตซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ในครอบครัว จึงต้องทำให้เด็กและเยาวชนเข้าใจและตระหนักถึงผลกระทบของโครงสร้างอำนาจดังกล่าวว่ามีผลกระทบกับชีวิตของผู้หญิง แม่ พี่สาว น้องสาว และตัวของพวกเขาอย่างไร ในอนาคตเด็กและเยาวชนจะสามารถสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลทุกเพศได้อย่างเสมอกันในฐานะที่ทุกคนล้วนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่พวกเขาอยู่ ขณะที่อีกด้านหนึ่งก็มีความพยายามในการขยายเครือข่ายการทำงานและพื้นที่ในการจัดการปัญหาสุราไปยังพื้นที่ชุมชนใกล้เคียงเพื่อสร้างความร่วมมือ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นความพยายามของผู้หญิงในการสร้างข่าย (อำนาจ) ใหม่ ๆ ของผู้หญิงในชุมชนฟ้าใหม่ในอนาคต

การใช้ความรู้และประสบการณ์ของผู้หญิง ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในหลายระดับทั้งปัจเจก ครอบครัว และชุมชน โดยมีทั้งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและแนวความคิดที่มากกว่าประเด็นปัญหาสุรา กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงระดับปัจเจก พบว่าผู้ชายที่ไม่สามารถเลิกดื่มสุราได้หันมาดื่มสุรabanพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อครอบครัวและชุมชนมากขึ้น ไม่ดื่มในปริมาณที่มากจนทำให้เมาหรือขาดสติกระทั่งก่อให้เกิดปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัว ขณะเดียวกันก็พบว่าผู้ชายอีกจำนวนมากที่สามารถเลิกดื่มสุราได้ พวกเขามีทัศนคติเชิงบวกต่อตนเองมากขึ้น สุขภาพแข็งแรงขึ้น การเปลี่ยนแปลงระดับครอบครัว สมาชิกในครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดี ผู้หญิงและเด็กในครอบครัวอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวลดลงถึงร้อยละ 80 ฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง เกิดบรรยากาศที่สมาชิกในครอบครัวมีความเข้าใจกัน มีความเข้าใจบทบาทหน้าที่ทางเพศ นำไปสู่การปฏิบัติต่อสมาชิกในครอบครัวด้วยความเคารพซึ่งกันและกัน การเปลี่ยนแปลงระดับชุมชน สมาชิกในชุมชนได้เรียนรู้การดื่มสุราอย่างรับผิดชอบ ปัญหาความรุนแรงในชุมชนลดลงส่งผลให้สมาชิกในชุมชนรู้สึกว่าตนเองได้อยู่อาศัยในพื้นที่ที่ปลอดภัย ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นไปอย่างดีด้วยดีอาศัยมีการไปมาหาสู่ ได้ถามสารทุกข์สุกดิบ เกิดความร่วมมือในการทำกิจกรรมสร้างสรรค์หรือกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ แม้ไม่มีแหล่งทุนใด ๆ มาสนับสนุนสมาชิกในชุมชนก็ร่วมมือกันเป็นอย่างดี ที่สำคัญคือผู้นำหญิงได้รับการยอมรับ มีคนให้คุณค่ากับผลดีที่ได้จากการทำงานรณรงค์ลดละเลิกสุราและความรุนแรงในครอบครัวมากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากกระแสตอบรับจากสังคมภายนอกโดยมีองค์กรต่าง ๆ ให้ความสนใจเข้าประสานความร่วมมือกับชุมชนฟ้าใหม่มากขึ้น การดำเนินโครงการฯ ภายใต้อำนาจหญิงทำให้ชื่อเสียงของชุมชนขยายวงกว้างออกไป การประสบความสำเร็จจากการทำงานของผู้หญิงในชุมชนย่อมส่งผลต่อภาพลักษณ์ที่ดีของชุมชน ซึ่งบ่งบอกถึงความสามารถและศักยภาพชุมชนในการจัดการปัญหาาร่วมกันภายใต้มุมมองสตรีนิยม ที่ผู้หญิงมีบทบาทในการช่วยเหลือและกำหนดความเป็นไปในชุมชนและสังคม

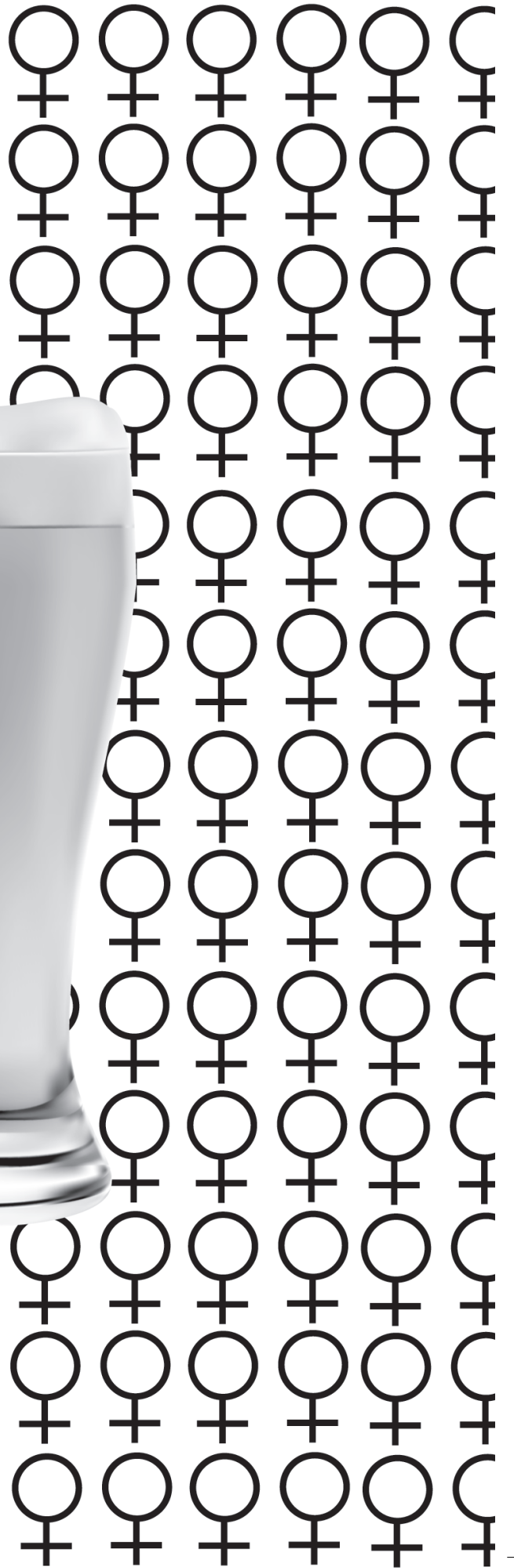
ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย

1. การจัดการปัญหาสุราโดยมุ่งเน้นที่การกำกับควบคุม ออกกฎหมายที่เข้มงวด หรือผลักดันให้เป็นประเด็นปัญหาทางการแพทย์สมัยใหม่ ไม่อาจนำไปสู่ความเข้าใจที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์การดื่มสุราของผู้คนที่วิถีชีวิตหลากหลายในสังคมไทย การแก้ปัญหาหรือจัดการปัญหาจำเป็นต้องทำอย่างยั่งยืนที่ต้องทำความเข้าใจกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม โครงสร้างอำนาจ และความพร้อมของผู้คนในสังคมด้วย

2. หน่วยงานหรือผู้มีอำนาจในการตัดสินใจเชิงนโยบาย ควรเข้าใจว่าไม่สามารถใช้เพียงมาตรการเดียวมาจัดการปัญหาสุราได้ ควรมีเครื่องมือในการพิจารณาประเด็นสุราอย่างหลากหลาย ไม่ผูกโยงสุรากับวาทกรรมทางการแพทย์เพียงอย่างเดียว ต้องสามารถประยุกต์ใช้วาทกรรมทางการแพทย์ไปเชื่อมโยงกับบริบทอื่น ๆ ในสังคมได้ด้วย การรณรงค์ในลักษณะที่ว่า เมื่อมีคนดื่มสุราต้องให้เลิกดื่มสุราอาจไม่ช่วยให้เกิดความร่วมมือ ในทางกลับกันอาจนำไปสู่การต่อต้านจากผู้คนในพื้นที่ด้วย

3. ต้องมีการทบทวนว่า นโยบายที่ใช้ในการควบคุมสุราของหน่วยงานหรือผู้มีอำนาจตัดสินใจเชิงนโยบายมีอคติทางชนชั้นแฝงเร้นอยู่หรือไม่ เพราะเหตุใดสื่อรณรงค์หรือนโยบายจำนวนหนึ่งที่ปรากฏในสังคมไทย จึงมีการตัดสินใจชีวิตผู้ที่ดื่มสุราว่า ชาวบ้านที่ดื่มสุราโดยเฉพาะคนจนไม่สามารถรับผิดชอบตนเองได้จึงต้องเข้าไปควบคุมจัดการให้เลิกดื่มสุรา ขณะที่ผู้ที่ดื่มสุราซึ่งมีชนชั้นทางสังคมสูงกว่าไม่ถูกกล่าวถึง

4. ควรให้คุณค่าและการยอมรับการจัดการปัญหาสุราที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชน โดยเข้าใจว่าปฏิบัติการที่เกิดขึ้นนี้เกิดจากข้อตกลงร่วมกัน (Consensus) ของสมาชิกในชุมชน

บทที่ 3

การจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ แบบมีส่วนร่วม ของสตรีและชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ บ้านต้นธาตุเพื่อยกระดับสู่นโยบายท้องถิ่น

วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์

3.1 เกริ่นนำ

จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นจังหวัดชายแดนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และสังคมวัฒนธรรม สูงถึง 12 กลุ่ม ได้แก่ คนเมือง ไทยใหญ่ กะเหรี่ยงสะกอ กะเหรี่ยงโปว์ กะเหรี่ยงแดง ลาหู่ดำ ลาหู่แดง ม้ง ปะโอ ละเวื้อ และจีนยูนนาน แต่เดิมแม่ฮ่องสอนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ แต่เมื่อเข้าสู่บริบท การพัฒนาสู่การค้าและความทันสมัย โดยเฉพาะนโยบายจากส่วนกลางที่จัดวางการให้แม่ฮ่องสอนเป็น เมืองท่องเที่ยวนับแต่ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา ทำให้มีผู้คนต่างถิ่น ทั้งในและต่างประเทศมาเยี่ยมเยือน แม่ฮ่องสอนไม่ขาดสาย สิ่งที่เข้ามาพร้อมกับกระแสการท่องเที่ยวคือ ความต้องการบริโภคเครื่องดื่ม แอลกอฮอล์ที่ใช้บริการแก่นักท่องเที่ยวซึ่งต่อมาได้ลุกลามไปสู่คนในท้องถิ่น ประกอบกับการขับเคลื่อน นโยบายสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชน ในนามโครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล หรือ OTOP ในช่วงปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา โดยขาดมิติวิเคราะห์ผลกระทบเชิงลึกต่อสังคม ได้ก่อให้เกิดการผลิตสุรารวมชน ขึ้นมากมายในแม่ฮ่องสอน ทั้งที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของนักรการเมือง ผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น และที่ลักลอบ ผลิตซึ่งกระจายอยู่ทั่วไป สองเงื่อนไขนี้ เป็นปัจจัยหลัก ๆ ในเชิงบริบท ที่ทำให้แม่ฮ่องสอน จากเมือง วัฒนธรรมที่สงบสุข กลายเป็นเมืองที่น้ำเมาขายกันดาษดื่น

นอกจากปัจจัยภายนอกแล้ว ปัจจัยภายใน คือความล่มสลายของชุมชน วิถีการผลิตภาคเกษตร ที่ถูกรบกวนและ การตลาดเบียดขับ คนรุ่นใหม่ไม่สนใจสืบสานวัฒนธรรม เกิดความสูญเสีย อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ทำให้คนแม่ฮ่องสอนจำนวนมากกลายเป็นคนชายขอบ โดยเฉพาะกลุ่มชาวบ้าน รากหญ้า เกิดภาวะหนี้สิน ความเครียด ความขัดแย้ง ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่ถาโถม

เข้ามาได้อย่างรวดเร็ว ต้นทุนทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ ไม่ทันได้ปรับประยุกต์นำมาใช้ เพื่อเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ยังขาดภูมิคุ้มกัน การรู้เท่าทันทางสังคมซึ่งต่างจากคนในเมือง คนต่างถิ่นที่มีการศึกษาและเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพมากกว่า

เงื่อนไขทั้งภายนอกและภายในชุมชนแม่ฮ่องสอนเหล่านี้ ทำให้สถิติการตีมีสุราและเจ็บป่วยของคนแม่ฮ่องสอนสูงขึ้นเรื่อย ๆ จากข้อมูลจากรายงานสถานการณ์การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์รายจังหวัด ประจำปี พ.ศ. 2554 พบว่าแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดที่มีดัชนีความเสี่ยงต่อปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อันดับ 10 ของประเทศ และเป็นจังหวัดที่มีคนตีมีหนักที่สุดเป็นอันดับต้น ๆ ของภาคเหนือ ซึ่งส่งผลต่อสังคมมากมาย ข้อมูลจากเครือข่ายองค์กรงดเหล้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าสุรายเป็นสาเหตุการตายอันดับ 1 ของอุบัติเหตุจรรยาจร (ร้อยละ 50 เกิดจากคนเมาแล้วขับรถ) สุรมาเป็นภาระโรค (Disease burden: ตายก่อนวัยอันควรบวกสูญเสียจากการเจ็บป่วย) เป็นอันดับที่ 1 ของประชากรในประเทศกำลังพัฒนา โดยมากกว่ายาเสพติดประมาณ 5 เท่า และอันดับที่ 2 ของคนไทย (การศึกษาในปี พ.ศ. 2542) สุรมาเป็นสะพานเชื่อมไปสู่ ยาเสพติด เพศสัมพันธ์ และอาชญากรรม ทั้งยังเกี่ยวข้องกับความรุนแรงในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเกิดความรุนแรงทางตรงต่อสตรีในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และกระตุ้น/ผลิตซ้ำความรุนแรงทางอ้อม ได้แก่ ความรุนแรงทางโครงสร้าง ค่านิยม สังคมวัฒนธรรม อคติทางเพศ นอกจากนี้ แม่ฮ่องสอนเองก็มีสถิติการฆ่าตัวตายสูงที่สุด อันดับ 3 ของประเทศ คือ 14.45 ต่อประชากรหนึ่งแสนคน สาเหตุของการฆ่าตัวตายมีหลายระดับ ทั้งระดับบุคคลและครอบครัว เช่น ปัญหาสุขภาพจิตและสุขภาพกายของบุคคล ครอบครัวไม่อบอุ่นและมีการใช้ความรุนแรง การใช้สุรมาแก้ปัญหาชีวิต เป็นต้น

การจัดการปัญหาสุราในแม่ฮ่องสอนเริ่มมามากกว่า 10 ปีแล้ว แต่เริ่มพัฒนาอย่างเป็นระบบโดยเน้นการมีส่วนร่วมแบบบูรณาการ นำโดยเครือข่ายองค์กรงดเหล้าภาคเหนือ ที่มาพัฒนาแกนนำ และหนุนเสริมงบประมาณ ความรู้ลงในแม่ฮ่องสอนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา โดยมียุทธศาสตร์หลักร่วมกันกับภาคีต่าง ๆ คือ 1) ประสานความร่วมมือหน่วยงาน และคณะกรรมการควบคุมแอลกอฮอล์และบุหรี่ รวมทั้งคณะกรรมการลดอุบัติเหตุจังหวัด เพื่อการผลักดันนโยบายสาธารณะ และจังหวัดที่มีนโยบายสาธารณะอยู่แล้วจะมีการผลักดันให้เกิดการปฏิบัติให้เป็นจริงในพื้นที่ 2) สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมาย การเฝ้าระวังการทำผิดกฎหมาย และการขยายผลการรู้เท่าทันกลยุทธ์การตลาด 3) การรณรงค์สร้างทัศนคติค่านิยมในเทศกาล ได้แก่ รณรงค์งดเหล้าเข้าพรรษา งานศพและงานบุญปลอดเหล้า และงานสวดมนต์ข้ามปี และ 4) พัฒนาต้นแบบ ได้แก่ พื้นที่ต้นแบบ คนต้นแบบ งานเทศกาลต้นแบบ และนวัตกรรม โดยบทบาทของสำนักเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.) ที่ได้กำหนดไว้ ได้แก่ 1) การหนุนเสริมติดตามความก้าวหน้าการทำงาน 2) การเสริมศักยภาพคนทำงานภาคี/เครือข่าย (การอบรม) 3) สนับสนุนข้อมูล/กระตุ้นกลไกรัฐให้สนใจการแก้ไขปัญห และ 4) ส่งเคราะห์องค์ความรู้ขยายผล ในขณะที่เดียวกันในช่วงที่ สคล. ลงมาทำงานในแม่ฮ่องสอน ก็ได้มีการพัฒนาประชาคม

งดเหล้าจังหวัดขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ขับเคลื่อนงาน โดยเน้นการทำงานจากทุนเดิม (พื้นที่ต้นแบบ องค์กรความรู้) คนทำงานเรื่องเหล้าในท้องถิ่น วิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา เพื่อวางแผนการทำงาน อีกทั้งประสานความร่วมมือองค์กรในพื้นที่ โดยเฉพาะกับอนุกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ระดับจังหวัด และแกนประสานของ สดล. ในลักษณะสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา ที่มีทั้งภาคประชาสังคม/ประชาชน ภาครัฐ/ราชการ/นโยบาย และภาควิชาการ

ข้อมูลจากเวทีประชุมศูนย์ประสานงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า ภาคเหนือตอนบน เมื่อ 21 มีนาคม พ.ศ. 2557 ณ โรงแรมมารวยการ์เด็น กรุงเทพฯ ได้วิเคราะห์ภาพรวมของการดำเนินงานในจังหวัดแม่ฮ่องสอนว่ามีต้นทุน/โอกาสสำคัญหลายประการ อาทิ การมีผู้นำ (ผู้ว่าราชการจังหวัด) ที่เข้มแข็ง มีนโยบายชัดเจนคือ ประกาศจังหวัดแม่ฮ่องสอน เรื่องการกำหนดมาตรการป้องกันปัญหาและลดผลกระทบที่เกิดจากเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ทำให้การประสานหน่วยงานต่าง ๆ ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี มีเครือข่ายเยาวชนและสตรีที่เข้มแข็งเป็นทุนเดิม มีพื้นที่ดำเนินการชัดเจนคือ อำเภอปายซึ่งเป็นพื้นที่ที่ธุรกิจแอลกอฮอล์ต้องการ ในขณะที่เงื่อนไขข้อจำกัด ได้แก่ ภาพความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับภาคประชาสังคมยังไม่เกิดเท่าที่ควร เนื่องจากทัศนคติที่ยังมองว่าการดื่มแอลกอฮอล์ในประเพณีต่าง ๆ เป็นเรื่องปกติ อิทธิพลของธุรกิจการท่องเที่ยวที่กระทบต่อการควบคุมบังคับใช้นโยบาย โดยอ้างถึงผลกระทบต่อการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจของจังหวัด อีกทั้งระยะทางที่ไกลกันและคดเคี้ยว ทำให้การเดินทางเชื่อมประสาน บังคับใช้นโยบายโดยรัฐ ทำได้ยากลำบาก นอกจากนี้ จากการประชุมเครือข่ายองค์กรงดเหล้าแม่ฮ่องสอนช่วง 17-18 สิงหาคม พ.ศ. 2557 ก็มีความเห็นเพิ่มเติมว่าน่าจะได้พัฒนาความเข้มแข็งเครือข่ายองค์กรงดเหล้า โดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้หญิง ทั้งในระดับแกนนำ และในระดับฐานการเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากความรุนแรง (ทางตรง-ทางอ้อม) และต้องรับภาระในครอบครัวเพิ่มขึ้น การดูแลคนเมาในแง่ของโอกาสในทางอาชีพ รายได้ รวมทั้งให้ครอบคลุมถึงการเอาใจใส่เด็ก เยาวชนที่มีผู้ปกครองติดสุราแล้วถูกสังคมชุมชนตราหน้า โดยใช้ฐานความรู้จากทั้งที่ สดล. มีอยู่ ผนวกกับเครือข่ายชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในภาคประชาสังคม และสภาวะวัฒนธรรมในท้องถิ่น พัฒนาขึ้นมาเป็นศูนย์การเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรมอีกด้วย

ที่กล่าวมานี้จึงเห็นได้ว่าลำพังการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 และประกาศจังหวัดแม่ฮ่องสอนเรื่องการกำหนดมาตรการป้องกันปัญหาและผลกระทบที่เกิดจากเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (12 มกราคม 2554) ไม่เพียงพอ และไม่สอดคล้องกับเงื่อนไขข้อจำกัดในพื้นที่ดังกล่าว แต่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่นเป็นอย่างมากซึ่งชัดเจนว่าแม่ฮ่องสอนมีอำเภอปายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการทำงานด้านกระแสนธุรกิจเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มาอย่างต่อเนื่อง

ในแม่ฮ่องสอน มีพื้นที่ที่มีผลการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมโดดเด่น (Best Practice) หลายชุมชนหนึ่งในนั้นคือชุมชนบ้านดินธาตุ ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย ซึ่งแม้ว่าชุมชนจะถูกกระทบจากนโยบายการท่องเที่ยวและ OTOP สุราพื้นบ้าน แต่ยังสามารถผลักดันการจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้

อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เช่น การประกาศเขตงานบุญ/งานศพปลอดเหล้า 100 เปอร์เซ็นต์ การไม่ขายเหล้าในวันพระ และไม่ขายแก่เด็ก เยาวชน ในลักษณะเน้นการคุ้มครองและควบคุมจัดการ โดยมาตรการชุมชน มีการสื่อสาร สร้างการเรียนรู้และมีส่วนร่วม ทั้งบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) รวมถึงแกนนำหลักก็เป็นสมาชิก อบต. ที่เป็นสตรี (สองสมัย) โดยมีกลุ่มแม่บ้านที่เข้มแข็งเป็นผู้ผลักดันขับเคลื่อนงาน และมีการประชุมกันเพื่อเตรียมยกระดับไปสู่การสร้างความร่วมมือกับหมู่บ้านอื่น ๆ อีก 12 ชุมชน (4 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ คนเมือง ไทใหญ่ กะเหรี่ยง ลีซู) ในการยกระดับสู่นโยบายท้องถิ่นระดับตำบล หากแต่ที่ผ่านมายังขาดการศึกษาสรุปบทเรียนแบบมีส่วนร่วมในเชิงลึกเพื่อให้ได้กลไก และองค์ความรู้ที่มาจากความร่วมมือของคนในท้องถิ่น ผลักดันไปสู่การสร้างภาคีความร่วมมือในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์รอบข้าง และยกระดับไปสู่นโยบายที่กว้างขึ้นในระดับตำบล และอำเภอ จึงได้มีการพัฒนาโครงการวิจัยนี้ขึ้นโดยความร่วมมือกับเครือข่ายองค์กรงดเหล้า และประชาคมงดเหล้าจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยใช้พื้นที่นำร่องของชุมชนบ้านดินธาตุเป็นพื้นที่ในการศึกษา

3.2 “ชุมชนต้นธาตุ”

หมู่บ้านดินธาตุ ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่ชุมชนคนเมือง (คนไทยภาคเหนือพื้นราบ) ที่ถูกกระทบจากนโยบายการท่องเที่ยวและ OTOP สุราพื้นบ้าน แต่ยังสามารถผลักดันการจัดการ ปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เช่น งานบุญ/งานศพปลอดเหล้า ทำต่อเนื่องมา 4 ปี และประกาศเต็มพื้นที่ 100 เปอร์เซ็นต์ ในปี พ.ศ. 2557 การไม่ขายเหล้าในวันพระ และไม่ขายแก่เด็ก เยาวชน ในลักษณะเน้นการคุ้มครองและควบคุมจัดการโดยมาตรการชุมชน มีการประกาศเจตนารมณ์ และสร้างการมีส่วนร่วม ทั้งบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) มีแกนนำหลักเป็นสมาชิก อบต.ที่เป็นสตรี (สองสมัย) โดยมีกลุ่มแม่บ้านที่เข้มแข็งเป็นตัวขับเคลื่อน และมีการประชุมกันเพื่อเตรียมยกระดับไปสู่การสร้างความร่วมมือกับหมู่บ้านอื่น ๆ อีก 12 ชุมชน ครอบคลุม 4 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ไทใหญ่ ลีซู กะเหรี่ยง และคนเมือง ในการยกระดับสู่นโยบายท้องถิ่นระดับตำบล

บ้านดินธาตุ เป็นหนึ่งใน 12 หมู่บ้านในเขตตำบลทุ่งยาว ซึ่งในตำบลนี้ มีหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ได้แก่ หมู่ 1 บ้านทุ่งโป่ง เป็นชาวไทใหญ่ และไทลื้อ, หมู่ 2 บ้านทุ่งยาวเหนือ เป็นคนพื้นราบภาคเหนือหรือที่เรียกว่า “คนเมือง”, หมู่ 3 บ้านทุ่งยาวใต้ เป็นคนเมือง, หมู่ 4 บ้านสบแพม เป็นคนเมือง, หมู่ 5 บ้านแพมกลาง เป็นไทใหญ่, หมู่ 6 บ้านแพมบก เป็นไทใหญ่, หมู่ 7 บ้านแม่อีแลบ เป็นชาวลีซู, หมู่ 8 บ้านปางตอง เป็นชาวกะเหรี่ยง, หมู่ 9 บ้านดินธาตุ เป็นคนเมือง, หมู่ 10 บ้านร่องแห้ง เป็นคนเมือง, หมู่ 11 บ้านงูแวง เป็นไทใหญ่, และหมู่ 12 บ้านมโนราห์ เป็นชาวกะเหรี่ยง ภาพรวมระดับตำบล ส่วนใหญ่ จึงเป็นคนเมืองราวร้อยละ 70 รองลงมาคือ ไทใหญ่ ร้อยละ 20 กะเหรี่ยง

ร้อยละ 5 ลีซู ร้อยละ 4 ส่วนที่เหลือ น่าจะมีอยู่ราวร้อยละ 1 เพราะมีไม่กี่หลังคาเรือนและอยู่ผสมกลมกลืนกับไทใหญ่และคนเมืองไปหมดแล้ว

บ้านดินธาตุ หมู่ที่ 9 ตำบลทุ่งยาว จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีจำนวน 130 หลังคาเรือน เป็นหมู่บ้านที่ประชากรส่วนใหญ่เป็น “คนเมือง” ที่ย้ายถิ่นมาจากอำเภอสันป่าตอง และกิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อราว ๆ ห้าสิบกว่าปีก่อน ปัจจุบัน มีไทใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่ม “ไตนอก” หรือไทใหญ่ที่ยังไม่ได้สัญชาติไทยเข้ามาทำงานรับจ้างอยู่ปะปนกับคนเมืองที่นี้มากขึ้น

ป่าพูน และลุงตอง (นามสมมติ) สองสามีภรรยาผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านเล่าถึงเหตุของการโยกย้ายจากอำเภอสันป่าตอง และกิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่มาเกิดเป็นชุมชนที่นี้ว่า สมัยนั้นประชากรที่สันป่าตองและกิ่งอำเภอแม่วางเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ที่ดินไม่พอทำกิน ก็เดินทางมาจากเชียงใหม่มาตั้งบริเวณหมู่ 2 หมู่บ้านทุ่งยาวเหนือ จึงได้ตั้งรกรากใหม่ทีนั้น ครั้งต่อมาประชากรที่นี้เริ่มมากขึ้นที่ทำกินก็ขาดแคลน หลังปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา ชาวบ้านจึงพากันแยกครอบครัวออกมาตั้งบ้านเรือนใหม่ เมื่อมีคนมาตั้งบ้านเรือนมากขึ้น ๆ จนมีการประกาศตั้งประกาศหมู่บ้านเป็นทางการ ประมาณปี พ.ศ. 2512-2513 โดยถือเป็นที่บ้านบวรวิหารของบ้านหมู่ที่ 2 (บ้านทุ่งยาวเหนือ) ด้วยเหตุที่ชุมชนตั้งอยู่บริเวณที่ราบทางตอนล่างของวัดพระธาตุจอมแจ้ง การที่ชุมชนตั้งอยู่ด้านล่างของพระธาตุ จึงเรียกขานกันว่า “บ้านดินธาตุ”

วัดพระธาตุจอมแจ้ง

พื้นที่หมู่บ้านเป็นที่ราบกว้างระหว่างหุบเขา อาชีพดั้งเดิมของชาวบ้านดินธาตุ คือ ทำไร่ ปลูกถั่ว ปลูกหอม กระเทียม งามา เก็บของป่ามาบริโภค สภาพพื้นที่ไม่ได้เป็นอุดมสมบูรณ์นัก เพราะมีปัญหาแหล่งน้ำไม่เพียงพอ อาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติซึ่งปัจจุบันก็ยังทำกันอยู่เป็นอาชีพหลัก นอกจากนี้ก็มีอาชีพเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย หมู ไก่ ส่วนค้าขายในอดีตมีแค่ 2-3 หลัง เนื่องจากต้องอาศัยทุนรอนสูง โดยไปซื้อของในเมืองมาขายให้แก่คนในชุมชน ปัจจุบันมีการขยายตัวของอาชีพรับจ้าง และค้าขายเพิ่มขึ้น โดยอาชีพรองลงมาคืองานรับจ้างตามรีสอร์ท เกสต์เฮาส์ ร้านค้าในเมือง (ตัวอำเภอปาย) สภาพเศรษฐกิจทั่วไป ถือว่าพออยู่พอกิน ถือเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านทั่วไปมีความขยันขันแข็ง ร่วมแรงร่วมใจกันดีที่สุดในอดีตจนถึงปัจจุบัน หมู่บ้านหนึ่งในเขตอำเภอปาย

ประมาณปี พ.ศ. 2527 เป็นต้นมา สาธารณูปโภคในหมู่บ้านเจริญมากขึ้นเรื่อย ๆ ไฟฟ้าเข้าถึง มีประปาภูเขา ประมาณปี พ.ศ. 2528 มีหน่วยงานเกษตรอำเภอ นำข้าวพันธุ์มาส่งเสริมให้ ทำให้ผลผลิตข้าวมีมากขึ้น ปี พ.ศ. 2530 ถนนลาดยางเริ่มเข้ามา จากเดิมที่ดินเป็นที่รกร้าง ไม่มีใครสนใจเท่าไร เริ่มกลายเป็นที่มีราคา

ด้านการท่องเที่ยว หลังจากช่วงที่ถนนเข้ามา การท่องเที่ยวที่ปายก็ถือว่ามีการเติบโตอย่างรวดเร็ว และเป็นที่ยอดนิยมหลังจากมีภาพยนตร์ "PAI in Love" ในปี พ.ศ. 2552 อย่างไรก็ตาม หมู่บ้านดินธาตุไม่ได้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว แต่เป็นหมู่บ้านที่เป็นเส้นทางผ่านไปยังแหล่งท่องเที่ยวคือ ตัวอำเภอ

ปาย โดยหมู่บ้านห่างจากเขตตัวอำเภอปายประมาณห้ากิโล ระหว่างบ้านดินธาตุเข้าไปในตัวเมืองปาย มีรีสอร์ทและเกสต์เฮาส์ตั้งอยู่ห่าง ๆ กันเป็นระยะ ๆ แหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้ที่สุดคือ กองแลน หรือ ปายแคนยอน ที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เป็นภูมิทัศน์หินที่โดนกัดเซาะเป็นรูปร่างและร่องรอยต่าง ๆ และอีกแห่งคือสะพานประวัติศาสตร์ปาย เป็นสะพานเหล็กที่ทหารญี่ปุ่นและคนงานที่ปายสร้างขึ้นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 นักวิจัยได้สอบถามจากชาวบ้านถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยว พบว่ามีความสัมพันธ์โดยตรงกับการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์

“ฝรั่งมาปาย เวลากินเหล้า เขาก็กินในผับในร้าน ไม่ได้ ออกมาเดินกินแฟนฟานตามถนนทั่วไป คือ กินเป็นที่ที่เป็นทางนะ ถ้าจะกิน เขาก็กินอยู่ในเขตตัวเมือง ไม่ใช่ออกมาซื้อ มาเดินกินแถวรอบนอกอย่างนี้” พี่แจ้ (นามสมมติ) ผู้ประกอบการร้านค้าปลีกในหมู่บ้าน เล่าให้ฟัง เธอยังบอกต่อว่า

“ที่บ้านดินธาตุนี้ เย็น ๆ เขาก็เข้าบ้านอยู่กับครอบครัว กลางคืนสองทุ่มเขาก็ปิดร้านกันหมดละ ไม่ได้มีร้านอะไรให้คนมานั่งกินนั่งดื่ม ฝรั่งที่ไหนจะมากินเหล้าอยู่ข้างถนน ไม่ได้บรรยากาศหรอก แถมยังมีด ยังเปลี่ยว เขาก็ไปกินกับเพื่อนฝูงที่ร้านในเมืองปายกันทั้งนั้น ที่นั่นเขามีร้าน มีผับ มีบาร์ ดนตรีแสงสีเสียง แคมมีเหล้าสารพัดแบบ ไม่ได้มาดื่มให้คนที่นี้เห็นหรอก”

“ไม่ใช่แต่ฝรั่ง คนไทยที่เป็นนักท่องเที่ยวก็เหมือนกัน” เธอว่า

แม้ว่านักท่องเที่ยวทั้งไทยทั้งเทศที่มาดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่ปายจะไม่ส่งผลต่อชุมชนดินธาตุโดยตรง เพราะนักท่องเที่ยว ไม่ได้มาซื้อ มาดื่มกินให้เห็น ไม่ได้ผ่านมาเมาแล้วสร้างความวุ่นวายและนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ก็ไม่ได้มาข้องแวะกับกิจกรรมต่างๆภายในหมู่บ้าน (เว้นแต่มีบ้างในงานบุญ ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย นักท่องเที่ยวคนไทยที่มาในงานบุญ เช่น กรฐิน ผ้าป่า เหล่านี้ก็มีพื้นฐานเป็นคน “ธรรมะธรรมโม” อยู่แล้ว จึงไม่เกิดปัญหา) หากชาวบ้านให้ข้อมูลว่าการท่องเที่ยวที่ตัวเมืองปายมีผลต่อชุมชนที่นี้ในแง่มุมต่างๆ อาทิ

ด้านรายได้ คนหนุ่มสาวบ้านดินธาตุ โดยเฉพาะแม่บ้านที่ยังสาว (แม่เหือนน้อย) ไปรับจ้างตามรีสอร์ท เกสต์เฮาส์ ร้านค้าในเมือง รายได้เฉลี่ย 5,000 - 7,000 บาทต่อเดือน นอกจากนี้ ก็มีรายได้จากการที่นักท่องเที่ยวแวะผ่านมาจอดรถซื้อของเล็ก ๆ น้อย พี่แจ้ (นามสมมติ) ผู้ประกอบการร้านค้าปลีกในหมู่บ้าน เล่าว่า “นักท่องเที่ยวผ่านมาจะจอดแวะซื้อของซื้อน้ำ ซื้อของป่า บ้านดินธาตุไม่ค่อยได้อะไร การท่องเที่ยวเลยนะ ถึงได้กินดีเดียว ถ้าเทียบแล้วคนที่ได้คือ คนที่เป็นนักธุรกิจใหญ่ ๆ ส่วนชาวบ้านหรือคนท้องถิ่นสู้ไม่ได้ เพราะไม่มีตัวหลักในการขายท่องเที่ยว ขายการท่องเที่ยว เพราะบริษัทใหญ่ ๆ จะมีคนขายห้อง ขายทัวร์ คอยบริการนักท่องเที่ยวอยู่ที่แล้ว เช่น พวกบริษัทที่จัดบูทในเมืองทองธานี กรุงเทพ”

“เมื่อก่อนป่าก็เคยทำรีสอร์ท ตอนนั้นไม่ค่อยมีใครแข่งขัน ได้ค่าห้องต่อห้องคืนละ 1000-1500 บาท ตอนนี้มีการแข่งขันกันมากเลยเจ๊งไป คนที่มีเงินก้อนเท่านั้นที่จะอยู่รอดได้ คนที่กู้เงินมาทำรีสอร์ทก็เจ๊งเหมือนกัน” แกเสริม

ไม่เฉพาะครอบครัวของป่าพูนที่ทำรีสอร์ทไว้รองรับนักท่องเที่ยว แต่แกนนำบางคนในหมู่บ้าน เช่น สมาชิก อบต. หรือคนที่มีที่ดินติดถนนใหญ่ ก็มีการลงทุนกู้หนี้ยืมสินมาสร้างรีสอร์ท เกสต์เฮาส์ และโฮมสเตย์ด้วย แต่ทำได้ไม่นานก็เจอปัญหาไม่มีแขกมาพัก เพราะเกิดภาวะห้องพักล้นตลาด มีรีสอร์ท เกสต์เฮาส์ในเมืองผุดขึ้นเต็มไปหมด และนักท่องเที่ยวที่ปลายจะเยอะ ก็ช่วงหน้าหนาวเท่านั้น หน้าร้อนกับหน้าฝนก็มีคนมาเที่ยวแค่ประปราย ขนาดว่าในเขตตัวเมืองปลายที่พักรังเห็นติดป้ายว่างตลอด แล้วที่บ้านดินธาตุที่อยู่ห่างออกมาห้าหกกิโล จะหาคนมาพักก็ลำบาก

พี่แจจ (นามสมมติ) แกนนำเครือข่ายสตรีในหมู่บ้าน เล่าถึงเหตุที่มาทำเกสต์เฮาส์รองรับนักท่องเที่ยวว่า “ของพี่มีเจ็ดหลังเล็ก ๆ อยู่ถัดจากร้านขายของชำของพี่นี่แหละ ที่แรกไม่คิดจะทำ แต่พอช่วงนั้นเห็นนักท่องเที่ยวมาเยอะ ก็คิดว่าน่าจะลองดู ก่อนทำก็คิดแล้วคิดอีก ๆ ก็ไม่ได้ลงอะไรมาก ไม่อยากเป็นหนี้ใครเยอะ ก็เลยเอาแบบบ้านชั้นเดียวเล็ก ๆ สร้างง่าย ๆ แต่พอนักท่องเที่ยวไม่มาสนใจ เราก็เลยปรับเป็นห้องเช่ารายเดือนไป ตอนนั้นก็โอเค

“การท่องเที่ยว ความเจริญเข้ามา การก่อสร้างก็สูงขึ้น ความต้องการแรงงานกรรมกรก่อสร้างก็เยอะนะ ส่วนใหญ่คนไทใหญ่จะรับจ้างทั้งที่นี่ และที่ในเมืองปลายด้วย” พี่บัวผัด แกนนำชุมชนกล่าว

ด้านป่าพูนกับลุงตองได้รำพันถึงผลกระทบจากการพัฒนาเมืองปลายและการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่ทันสมัยว่า ด้านหนึ่ง ก็ก่อให้เกิดความสะดวกสบาย เช่น สาธารณูปโภคพื้นฐาน อาหารการกินหาง่าย มีหลากหลาย แต่ในอีกด้านหนึ่งส่งผลให้ค่าครองชีพสูงขึ้น เกิดการลอกเลียนการบริโภคแบบวัตถุนิยม ก่อเกิดปัญหาหนี้สิน ครอบครัวแตกแยกจากปัญหาเศรษฐกิจ และปัญหาการนอกใจโดยมีสื่อโทรศัพท์มือถือและสังคมออนไลน์เป็นตัวกระตุ้น

ทั้งหมดเป็นเสียงสะท้อนจากคนในว่าแม้ชุมชนแห่งนี้จะไม่มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวโดยตรง แต่ถือว่าเป็นทางผ่านของนักท่องเที่ยว สินค้า บริการ และแรงงานต่าง ๆ ที่ทำให้คนในชุมชนต้องมีการปรับตัวในลักษณะต่าง ๆ นานา

โดยสรุป สภาพปัญหาบ้านดินธาตุในปัจจุบัน นอกจากปัญหาขาดแคลนน้ำในการเกษตรดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีปัญหาสิทธิในที่ดินทำกินแล้ว (พื้นที่ส่วนใหญ่ อยู่ในเขตป่าสงวน ไม่มีเอกสารสิทธิ) ปัญหาความเชื่อแบบวัตถุนิยมที่เพิ่มขึ้น หนี้สินที่ชาวบ้านกู้ยืมจากโครงการประชานิยมต่าง ๆ แล้วนำไปซื้อวัตถุดิบของที่ไม่จำเป็น นำไปสู่การเป็นหนี้นอกระบบ รวมถึงความทันสมัยที่มาในรูปแบบของการสื่อสารสมาร์ตโฟน เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการนอกใจ เกิดความขัดแย้งแตกแยกในครอบครัวตามมา

สภาพการค้าและการท่องเที่ยวในเขตใจกลางตัวอำเภอปาย

เกสต์เฮาส์ในหมู่บ้าน

พัฒนาการการจัดการปัญหาสุราในชุมชน

จะว่าไป ในมุมมองของชาวบ้าน ปัญหาสุรา ไม่ได้เป็นปัญหาใหญ่ของชุมชน เนื่องจากปริมาณการดื่มไม่มาก และมีการจัดการโดยชุมชนมาตั้งแต่อดีต โดยในช่วงก่อสร้างสร้างชุมชน ประมาณ 50 ปีก่อน มีการดื่มเหล้าในชุมชนกัน แต่การดื่มกว่าจะกลั่นได้ก็กิน้ำ มีการดื่มกันบ้าง แต่ไม่ได้มาก กินแล้วเมาก็นอน และมีการนับถือคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน เออะอะโว้ยวายคนเฒ่าก็มาช่วยห้ามปรามดูแลกัน ไม่มีเหตุทะเลาะวิวาทอะไร

ต่อมา พ.ศ. 2519 มีการบูรณะพระธาตุซึ่งแต่เดิมตั้งอยู่ในที่รกร้าง ซึ่งต่อมามีการให้ชื่อว่า พระธาตุจอมแจ้ง การบูรณะครั้งนั้นนำโดย หลวงพ่อสิงห์ พระนักปฏิบัติสายหลวงพ่อกุญชรินทร์ จังหัดอุทัยธานี ซึ่งเป็นพระสายวิปัสสนาเคร่งครัด เมื่อบูรณะพระธาตุเสร็จก็ได้มีการตั้งวัดอยู่ที่นั่น และให้ชื่อวัดตามชื่อพระธาตุว่า วัดพระธาตุจอมแจ้ง (จอม มาจากภาษาคำเมือง แปลว่า จอมปลวก คือที่บริเวณนั้นมีจอมปลวกใหญ่ตั้งอยู่ ส่วนแจ้งคือ สว่าง เป็นที่ประจักษ์ เห็นได้ชัด รวมกัน ชื่อ พระธาตุจอมแจ้ง หมายถึง พระธาตุที่ตั้งอยู่ในที่มีจอมปลวกอยู่ในที่ส่องสว่าง คือ บนดอย เห็นได้ชัด) เมื่อบูรณะพระธาตุตั้งวัดขึ้นเสร็จก็ให้มีการเฉลิมฉลองสงฆ์พระธาตุ ทำบุญต่าง ๆ เรื่อยมา

พี่แจ้ (นามสมมติ) แกนนำเครือข่ายสตรีในหมู่บ้าน เล่าว่า

“บ้านดินธาตุทำงานบุญตลอดเหล้ามานานละ ตั้งแต่สมัยพระตุ้สิงมาบูรณะพระธาตุ ท่านมหาสิงห์มาบูรณะพระธาตุ แต่ก่อนไม่ได้เรียกวัด มีแต่พระวิหารหลังเดียว ไปขึ้นกับวัดทุ่งยาวเหนือ ถ้าศรัทธาวัดนี้ ต้องไปวัดโน้น เพราะเป็นศรัทธาเดียวกัน แต่ถ้าปีใหม่หรือสงกรานต์ ชาวบ้านก็จะมาด่ำหัวธาตุ ท่านมาบูรณะตั้งแต่ประมาณได้ 40 ปีละ”

“ตุ้พ่อสิงห์เป็นคนปาย บ้านทุ่งยาวเหนือ แล้วไปบวชที่วัดต้นซุง แล้วมาจำพรรษาอยู่ที่วัดนี้ ตอนนี้อยู่ที่อำเภอลี้ วัดท่าป่าไผ่ พอตุ้พ่อสิงห์ไป เขาก็ให้ตุ้พ่อจ๋าเป็นเจ้าอาวาสอยู่ต่อ ตุ้พ่อจ๋าเคยเป็นตำรวจเก่าแล้วมาบวชอยู่ที่นี่ แล้ววัดเนี่ย ตุ้พ่อสิงห์เขาเรียกว่าสายปฏิบัติ เป็นศิษย์หลวงพ่อกุญชรินทร์ เขาจะไม่ให้ดื่มเหล้า เวลามีกงานที่วัดแต่ต้นอะไรเนี่ย เขาจะไม่ให้ดื่มเหล้า แต่ติ่ม้องตีกองได้แต่ห้ามดื่มเหล้า”

พี่บัวผัด แกนนำชุมชนอีกคน เสริมว่า “ในงาน ชาวบ้านดื่มก็ดื่มได้แต่ห้ามขึ้นไปบนวัดพระธาตุ”

พี่แจ้ ขยายความต่อว่า “ปีนั้นเป็นงานทอดกฐิน มีพี่น้องไทใหญ่แห่ต้นกฐินเข้าไป พี่น้องไทใหญ่เขาชอบดื่มเหล้า ติ่ม้องติ่มอง (กลอง) ก้าลาย (พ่อนรำ) ขึ้นไปบนวัด คนเฒ่าก็คุยไม่รู้เรื่อง คุยไม่เรียบร้อย ไม่เหมาะกับทางศีลทางธรรม ตุ้สิงห์เลยบอกว่าถ้าจะมาทำบุญที่วัด ถ้าดื่มเหล้าก็ไม่ต้องมาทำบุญที่วัด”

รูปประเพณีงานสงฆ์พระธาตุจอมแจ้ง เมษายน 2558

จากปี พ.ศ. 2519 ประกาศิตของหลวงปู่สิงห์ครั้งนั้น ค่อย ๆ เกิดเป็นมรรคผลชัดเจนขึ้นในปี พ.ศ. 2523 เกิดเป็นมาตรการทางสังคม ในด้านของงานบุญประเพณีใหญ่ของที่นี่ คือ งานสงฆ์พระธาตุกับงานกฐิน ผ้าป่าต่าง ๆ ที่จะถวายเข้าวัดพระธาตุจอมแจ้ง เรื่อยมา โดยมีเจ้าอาวาสองค์ต่อมารับช่วงต่อและมีกรขยายผลจนถึงปัจจุบัน (น่าสังเกตว่า เหตุมาจากการเมาเข้าวัดของชาวไทใหญ่หมู่บ้านอื่น แต่ผลในการจัดการปัญหาสุราเกิดกับคนเมืองหมู่บ้านดินธาตุ)

นอกจากพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ในส่วนของพิธีกรรมของชาวบ้าน ที่เป็นตัวหนุนเรื่องการจัดการสุราที่น่าสนใจ คือ พิธีรดน้ำดำหัว

เกี่ยวกับเรื่องนี้พบว่า เริ่มมีปัญหาสุราในพิธีรดน้ำดำหัวผู้นำชุมชนเมื่อ 20 ปีก่อน คือในช่วงปี พ.ศ. 2538 มีการนำเหล้าแดง หรือ สุราผสม 35 ดีกรี ที่ผ่านสรรพสามิตเข้ามาจำหน่าย เกิดเหตุทะเลาะวิวาทขึ้นในชุมชน แม่พูน อดีตผู้ใหญ่บ้าน ผู้อยู่ในเหตุการณ์ เล่าว่า

“มีครั้งหนึ่งเขามาตำหัวปีใหม่ มีการเลี้ยงเหล้าที่บ้านแม่ บางคนก็ขอเหล้าแดง บางคนก็ขอเหล้าขาว แต่พอคนที่ได้ดื่มเหล้าขาวเห็นคนที่ดื่มเหล้าแดง ก็ไม่พอใจที่ตนเองไม่ได้ดื่มเหล้าแดง เกิดการทะเลาะวิวาท เขามองเขากลองมาตีกัน เกิดขึ้นเมื่อ 20 ปีที่แล้ว สมัยลุงตอง (สามีของป้าพูน)เป็นกำนัน หลังจากนั้นมาแม่เลยบอกว่าจะไม่เลี้ยงเหล้าละ ใครอยากจะมาตำหัวก็มา ใครไม่อยากมาก็ไม่ต้องมา”

กำนันตอง (รวมถึงภรรยา) ถือเป็นแกนนำสำคัญที่ประกาศแนวทางการจัดการปัญหาสุราในชุมชน โดยนับแต่ พ.ศ. 2538 ที่กำนันเข้าดำรงตำแหน่ง ได้ริเริ่มงานรณรงค์ห้าห้าปลอดเหล้า และงานศพปลอดเหล้าตามมา อนึ่ง ก่อนหน้านั้น กำนันได้มีนโยบายให้การจัดการปัญหาการพนันขึ้นมาก่อน โดยผลักดันให้มีงานศพ “ปลอดการพนัน” ขึ้น ด้วยเห็นว่าชาวบ้านส่วนมากจะยากจน แล้วจึงต่อด้วยการจัดการปัญหาสุรา

การจัดการปัญหาสุรา ผ่านการผลักดันของกำนันตองและภรรยาดำเนินเรื่อยมาจากปี พ.ศ.2538 จน พ.ศ. 2550 มีมาตรการจัดการสุราที่ขยายวงครอบคลุมมากขึ้น เช่น ถ้าเจ้าภาพเลี้ยงเหล้าคณะกรรมการชุมชนจะไม่ไปช่วยงานศพ ครั้น พ.ศ. 2552 กำนันตองเกษียณราชการแล้ว มีการเลือกผู้ใหญ่บ้านบ้านดินธาตุคนใหม่ ซึ่งได้ดำเนินนโยบายเรื่องงานศพปลอดเหล้าและการพนัน ต่อเนื่องจากกำนัน

จากยุคสมัยที่การจัดการนำโดยพระสงฆ์และกำนัน มาสู่ผู้ใหญ่บ้านหนุ่มคนใหม่ที่สานต่อแนวทางการมาอย่างต่อเนื่อง จะเน้นการสื่อสารผ่านการพูดคุย เวทีประชุมพบปะ วิธีการดำเนินชีวิต ตลอดจนประเพณีพิธีกรรม พิธีการต่าง ๆ ครั้นปลายปี พ.ศ. 2553 ช่วงนั้น ได้ไปร่วมงานศพของแม่ผู้ใหญ่บ้านซึ่งจัดขึ้นที่อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เห็นป้ายรณรงค์เป็นคำกลอนน่าสนใจ เขียนว่า “งานศพเป็นงานเศร้า ไม่มีน้ำเมา มีแต่น้ำใจ” ก็เกิดความประทับใจ นำมาจัดทำเป็นแบบป้ายรณรงค์ในชุมชน “ป้ายงานศพปลอดเหล้า” เป็นเครื่องมือสำคัญของชุมชนเพื่อช่วยรับรองและยืนยันเจ้าภาพในชุมชนบ้านดินธาตุ นับแต่นั้นเป็นต้นมา

ในด้านขององค์กรภายนอกที่มากกระตุ้นการจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่มีบทบาทสำคัญคือ การเข้ามาของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

ในส่วนของการดำเนินการจัดการปัญหาสุรา สสส. เริ่มเข้ามา พ.ศ. 2554 โดย หมออรอน บุคลากร ด้านสาธารณสุขจากโรงพยาบาลปาย ซึ่งเป็นผู้ประสานงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เห็นป้ายงานศพปลอดเหล้าของชุมชน จึงเข้ามาหนุนเสริมทำเวทีสร้างความเข้าใจ และความร่วมมือในชุมชน การพัฒนากลุ่มแกนนำชุมชน รวมถึงประสานเข้าหา อบต. ชุมบ่อปัจจุบัน เพื่อทำงานจิตอาสาในประเด็นการจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ต่อมา ในปี พ.ศ. 2555 สสส. ได้สนับสนุนโครงการ “บุคคลต้นแบบเลิกเหล้า” ในชุมชน ตามด้วย เวทีประกาศเจตนารมณ์ “หมู่บ้านงานศพปลอดเหล้า 100% และร้านค้าในชุมชนงดขายเหล้าวันพระ” ในปี พ.ศ. 2557 โดยนายอำเภอมาเป็นประธานเปิดงาน ล่าสุด กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558 สำนักวิจัยนโยบายสร้างเสริมสุขภาพ (สวน.) ได้มีโครงการถอดบทเรียนเพื่อการขยายผล โดยมุ่งหวังการยกระดับชุมชนสู่กระบวนการวิจัย และนำแนวทางไปสู่การพัฒนาไปสู่นโยบายไปสู่ระดับจังหวัด

ป้ายรณรงค์ที่ สสส. เข้ามาสนับสนุน

เจ้าหน้าที่ สสส. นำแกนนำจากต่างจังหวัด
มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับแกนนำชุมชนบ้านดินธาตุ เมื่อมกราคม 2558

ในด้านของเงื่อนไขทางการเมืองท้องถิ่น ผู้วิจัยได้สอบถามอดีตกำนันว่าในช่วงหาเสียงเลือกตั้ง และช่วงหลังเลือกตั้งเสร็จ มีการเลี้ยงเหล้าเลี้ยงเบียร์เป็นอามิสสินจ้างแก่หัวหน้าคะแนนและชาวบ้านบ้าง หรือเปล่า

“แถวบ้านนี้ไม่มีแล้ว เอาเหล้าเอาเบียร์มา แต่จะเอาเงินมาแทน เพราะเขารู้ว่าบ้านเราไม่กินเหล้า รู้ว่าเป็นผลเสียกับตนเอง” อดีตกำนันบอก

“ในหมู่บ้าน คนสมัครมีแต่หน้าเก่า ๆ หัวคะแนนเขาก็รู้กันละ ไม่ต้องเลี้ยงเหล้า ก็รู้ว่าต้องทำไง เอาเงินมาให้เลยดีกว่า” ภรรยาอดีตกำนันเสริม

รูปแบบของสุราในชุมชน

เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่บริโภคกันในหมู่บ้านตีนธาตุ อาจจำแนกกว้าง ๆ ได้สองประเภท ตามที่มา

ประเภทแรก ผลิตในท้องถิ่น ได้แก่ สุราชุมชน เป็นเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่ชาวบ้านเข้าถึงมากที่สุด เพราะราคาถูก นอกจากจะซื้อเป็นขวดแล้ว ยังแบ่งขายใส่ถุงครึ่งละ 5 บาท 10 บาท แถมยังตามใจผู้ซื้อ เช่น ผู้ซื้อบางคนบอกให้เพิ่มตีกีในเหล้าเพื่อจะได้เมาเร็ว ไม่ต้องซื้อดื่มมาก ทางผู้ขายก็จัดให้ สุราประเภทนี้ ชาวบ้านจะไปซื้อตรงจากโรงงาน คนขายก็จะใส่ถุงขายแล้วให้สรรพาสามีตมาเก็บค่ารายเดือน สุราชุมชนไม่ได้ตั้งอยู่ในหมู่บ้านตีนธาตุ หากแต่อยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงในตำบลทุ่งยาว เช่น ที่หมู่บ้านแพมบก หมู่บ้านแพมกลาง

ประเภทที่สอง ผลิตจากโรงกลั่นนอกชุมชน แบ่งออกเป็น เหล้าขาวบรรจุขวดติดฉลากแสดงมีปี่และเหล้าแดง หรือสุราผสม 35 ตีกี รวมทั้งเบียร์และไวน์คูลเลอร์ยี่ห้อต่าง ๆ เนื่องจากเครื่องดื่มประเภทนี้มีราคาแพง ชาวบ้านจึงไม่ค่อยนิยม ในส่วนของผู้หญิง นิยมดื่มเบียร์และไวน์คูลเลอร์มากกว่าเหล้า

สองชาติพันธุ์กับความสัมพันธ์ในชุมชน

อย่างที่กล่าวตอนต้นแล้วว่า บ้านตีนธาตุแห่งนี้เป็นหมู่บ้านที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนไทยพื้นราบภาคเหนือ หรือที่เรียกว่า “คนเมือง” อาศัยอยู่เดิม แต่ต่อมา มีไทใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่ม “ไตนอก” หรือไทใหญ่ที่ยังไม่ได้สัญชาติไทยเข้ามาทำงานรับจ้างอยู่ปะปนกับคนเมืองที่นี้มากขึ้น โดยเริ่มเข้ามาอยู่ประมาณปี 2542 ส่วนใหญ่มาจากบ้านกลางเคอ และหมอกใหม่ ประเทศพม่า แต่ก็มีเมืองอื่น ๆ อีก เช่น ป้างโหล่ง น้ำจ้าง ลายค่า ปัญหาสงครามภายในพม่า ที่กระทบต่อชนกลุ่มน้อยเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พวกเขาต้องอพยพพียงที่ทำกินถิ่นฐานบ้านเกิดเข้ามา ประกอบกับช่วงนั้น ที่ปลายก็กำลังขาดแคลนแรงงานภาคเกษตร

“ถามว่าล่ำบากใหม่ถ้าเทียบกันระหว่างอยู่พม่ากับประเทศไทยแล้ว อยู่ประเทศไทยสบายกว่า ถึงแม้ว่าต้องทำงานล่ำบาก เหนื่อย แคไหน แต่สิ่งที่ได้คือเป็นเงินของเรา แต่ถ้าอยู่พม่าทำงานล่ำบากเหมือนกัน แต่เวลาที่ได้เงินมาก็ต้องมาแบ่งเงิน ข้าวปลาอาหารให้กับทหารพม่าอีก จึงไม่ยอมอยู่ที่นี่” นางแว้ง หญิงชาวไทใหญ่ วัยสี่สิบสองปีเล่า

“มาทำอะไรทำนา และรับจ้างทั่วไป ช่วงนี้ หน้าฝน มีการชอมนา (ทำนา)” เธอบอกกับทีมวิจัย

มีคนไทใหญ่อาศัยอยู่ในบ้านดินธาตุรวมทั้งหมด ประมาณ 20 ครอบครัว ส่วนมากจะทำงานและอาศัยอยู่กับนายจ้าง (เรียกตามภาษาถิ่นว่า “พ่อเลี้ยง” “แม่เลี้ยง”) บางคนก็ไปอยู่กระต๊อบทำยสวนบ้าง แต่ที่มาย้ายถิ่นเข้ามาอยู่เป็นครอบครัว มีการปลูกสร้างบ้านนั้น มีประมาณ 6 หลัง ส่วนใหญ่ยังไม่ได้บัตรประชาชนคนไทย ได้เพียงบัตรประชาชนผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “บัตร 10 ปี” และบางส่วนของเพ่งย้ายเข้ามา มีเพียงพาสปอร์ต แต่การย้ายถิ่นเข้ามา ก็ไม่ใช่ว่าการย้ายขาดหากยังมีการเดินทางย้ายไปย้ายมาระหว่างรัฐฉานข้ามพรมแดนมายังฝั่งไทยอยู่เสมอ ๆ รวมถึงการทำธุรกรรมการเงิน โอนเงิน ฝากเงินไปให้ญาติพี่น้องทางฝั่งนั้นอีกด้วย

ที่อยู่อาศัยของชาวไทใหญ่ที่มารับจ้างในหมู่บ้านดินธาตุ

ชาวไทใหญ่กำลังรับจ้างเก็บถั่วในไร่

นอกจากจะสัมพันธ์กับคนเมืองผ่านทางระบบการจ้างงานแล้ว อีกมิติหนึ่งที่น่าสนใจคือ มิติวัฒนธรรม โดยคนไทใหญ่ที่นี่ จะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่คนเมืองบ้านดินธาตุจัดขึ้นอยู่เสมอ ว่าจะ เป็น งานมงคล อวมงคล โดยเข้าไปช่วยเป็นแรงงาน โดยเฉพาะงานบุญประเพณีแบบพุทธนั้น ชาวไทใหญ่ไม่ได้เลย ในขณะที่เดียวกัน เมื่อคนไทใหญ่มีงาน คนเมือง โดยเฉพาะกลุ่ม “พ่อเลี้ยง” “แม่เลี้ยง” ก็จะเข้าไปร่วมด้วย ช่วยอุปถัมภ์ ในเรื่องเงินทอง ความช่วยเหลือต่าง ๆ

“เวลาคนไตเสียชีวิตชาวบ้านดินธาตุทุกหลังคาเรือนก็จะไปร่วมงาน ร่วมช่วยเหลือต่าง ๆ เหมือนเป็นคนไทยด้วยกันเอง” พีแฉง สมาชิก อบต. ของหมู่บ้านพุดเสริม

ไม่เพียงแต่นายจ้าง หรือพ่อเลี้ยงแม่เลี้ยง จะช่วยอุปถัมภ์ ในเรื่องเงินทอง ความช่วยเหลือต่าง ๆ แก่แรงงานไทใหญ่ในชุมชนแล้วการพาไปเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจในงานเทศกาลต่าง ๆ ตามโอกาส อย่าง งานกาชาด งานฤดูหนาวที่จังหวัดเชียงใหม่ ก็เป็นเรื่องปกติ การอุปถัมภ์ยังรวมถึงการช่วยเหลือ ประชากรแฝงที่ยังได้สัญชาติไทยเหล่านี้ ให้ได้รับการสงเคราะห์วัตถุสิ่งของบริจาค เช่น ผ้าห่ม โดยจะมีคนเมืองบางส่วนที่ให้ลงชื่อของคนไทย แต่เอาสิ่งของที่เหล่านั้นให้คนไตนอกแทน

“ถือว่าช่วยเขา สงสารเขาอะ ชีวิตเขาลำบาก”

“นี่ วันก่อน มีไตนอกอยู่คนนึง วันหยุดจากเราก็ไปรับจ้างในสวนให้เขา แล้วพลัดตกต้นไม้ ไม่ใช่วันที่รับจ้างเราก็จริง แต่คนของเรา เราก็ต้องไปดูแล ไปส่งไปเยี่ยมที่โรงพยาบาล” แม่เลี้ยง บัวผัดบอก

ในส่วนการตีเครื่องตีแอลกอฮอล์ ถือได้ว่ากลุ่มไทใหญ่เป็นกลุ่มที่ตีมากกว่าคนเมือง คือ ตีมากกว่า ทั้งจากในช่วงหลังเลิกงาน และในงานประเพณีต่าง ๆ โดยให้เหตุผลถึงการสังสรรค์ พักผ่อน หย่อนใจ เป็นการรื่นเริงหลังจากการทำงาน

“งานแต่งงานผู้หญิงก็ตีมเหล้าบ้าง บางคนก็ตีกันทุกอย่าง บางที่ทำงานหนัก ก็ต้องตี ตีเมอะที่สุดจะเป็นเบียร์ บางทีแม่เลี้ยงซื้อให้ตีบ้าง ส่วนใหญ่จะซื้อไปตีที่บ้าน” นางแว้งพูดเสริม

นอกจากจะตีเครื่องตีแอลกอฮอล์ที่บ้านแล้ว กลุ่มไตนอกยังนิยมตีในงานประเพณีไทใหญ่ต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน งานปอยสา่งลอง ที่จัดสำหรับคนไทใหญ่ หากแต่ประเพณีพิธีกรรมเหล่านี้ไม่ค่อยได้จัดขึ้นที่บ้านดินธาตุ เพราะต้องใช้การระดมทั้งกำลังคน กำลังทุนทรัพย์ ซึ่งคนไทใหญ่ที่นี่มีน้อย อย่างปอยสา่งลองนี้ก็จะไปร่วมกับหมู่บ้านใหญ่ที่มีคนไทใหญ่อยู่มาก เช่น บ้านทุ่งโป่ง ในเขตอำเภอปาย หรือข้ามไปอำเภออื่น ๆ

งานประเพณีพิธีกรรมของคนไตนอกเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะมีการตีเหล้าอยู่เสมอไม่มากนักน้อย โดยเฉพาะงานที่ไปจัดนอกชุมชนร่วมกับคนไทใหญ่ในหมู่บ้านนั้น ๆ ถ้าเป็นงานประเพณีพิธีกรรมของชาวไทใหญ่ การมีเหล้าให้ตีมถือว่าเป็นหน้าตาของผู้จัดงาน

“ถ้าไม่เลี้ยงเหล้าแล้วคนอื่นมองว่า เป็นคนขี้เหนียว บางครั้ง จำเป็นต้องเลี้ยงเหมือนกัน”
นางแอ หญิงไทใหญ่วัยสามสิบกว่าปีว่า

สำหรับงานส่วนงานแต่งงานนิยมจัดเป็นงานเล็ก ๆ เรียบง่าย ถ้าตีมกันก็อยู่แต่ในวงไทใหญ่ในชุมชน ซึ่งมีไม่กี่ครอบครัว ส่วนงานศพซึ่งจำต้องอาศัยคนเมืองและพระจากวัดพระธาตุจอมแจ้งมาประกอบพิธี ซึ่งมีแนวทางการศพปลอดเหล้าอยู่ ก็จะถือตามธรรมเนียมของชุมชนไป

เงินที่ชาวไทใหญ่บ้านดินธาตุใช้ซื้อเหล้า ส่วนใหญ่ใช้เงินตัวเอง แต่บางที่พ่อเลี้ยงแม่เลี้ยงก็เป็นคนจ่าย การตีมกันทั้งชายและหญิง แต่โดยมากหญิงจะชอบตีมเบียร์มากกว่า โดยทั่วไปจะไม่เห็นคนไทใหญ่เหล่านี้ตีมตามร้านต่าง ๆ แต่พวกเขา มักจะตีมในบ้าน ในไร่นาที่ทำงานมากกว่า โดยให้เหตุผลถึงความประหยัด สะดวก และปลอดภัย (ไม่ถูกหาเรื่องจากใคร โดยเฉพาะกับเจ้าหน้าที่รัฐ)

เมื่อถามถึงสภาพปัญหา ผลกระทบจากการตีเครื่องตีแอลกอฮอล์ ทั้งกลุ่มแรงงานไทใหญ่ และกลุ่มนายจ้างที่เป็นคนเมืองต่างบอกว่าในมุมมองของพวกเขา เหล้าเบียร์ที่ตีมกันไม่ได้สร้างปัญหาอะไร

เพราะตีกัน “เป็นที่เป็ทาง” คือ ตีเฉพาะในที่ ๆ เขาไม่ห้าม และไม่ได้ตีหนัก ทั้งยังมีการช่วยกันดูแลไม่ให้ออกนอกกลุ่มนอทาง ในงานศพปลอดเหล้า ในวัดที่เขาห้ามตี คนไทใหญ่เหล่านี้ก็ตีใจปฏิบัติตาม และเมื่อถามว่า ในกรณีงานพิธีต่าง ๆ ของชาวไทใหญ่ เช่น งานปอยสง่าลอง งานแต่งงาน มีการเลี้ยงเหล้ากันเยอะ ถ้าเลิกเลี้ยงเหล้าจะตีไหม พวกเขาก็เห็นด้วย เพราะช่วยประหยัดเงินได้มาก แต่ก็ยังไม่กล้าทำเพราะเกรงคนตีฉินินทาว่าตระหนี่ถี่เหนียว เกรงคนอื่นจะไม่คบค้าสมาคมหรือมาช่วยเหลือในงานต่อ ๆ ไปด้วย

ภาพรวม บ้านดินธาตุ หมู่ที่ 9 ตำบลทุ่งยาว จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นหมู่บ้านชนากลางบนที่ราบกว้างระหว่างหุบเขา ตั้งขึ้นเมื่อราว ๆ ห้าสิบกว่าปีก่อน เป็นหมู่บ้านที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนไทยพื้นราบภาคเหนือ หรือที่เรียกว่า “คนเมือง” ที่ย้ายถิ่นมาจากจังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบัน มีไทใหญ่โดยเฉพาะกลุ่ม “ไดนอก” หรือไทใหญ่ที่ยังไม่ได้สัญชาติไทยเข้ามาทำงานรับจ้างอยู่ปะปนกับคนเมืองที่นี้มากขึ้น สภาพปัญหาบ้านดินธาตุในปัจจุบัน นอกจากปัญหาขาดแคลนน้ำในการเกษตรดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีปัญหาสิทธิในที่ดินทำกินแล้ว (พื้นที่ส่วนใหญ่ อยู่ในเขตป่าสงวน ไม่มีเอกสารสิทธิ) ปัญหาความเชื่อแบบวัตถุนิยมที่เพิ่มขึ้น หนี้สินที่ชาวบ้านกู้ยืมจากโครงการประชานิยมต่าง ๆ แล้วนำไปลงทุนด้านการค้าที่ดี การท่องเที่ยวที่ดี ตลอดจนซื้อวัตถุลึกลับที่ไม่จำเป็น นำไปสู่การเป็นหนี้นอกระบบ รวมถึงความทันสมัยที่มาในรูปแบบของการสื่อสาร สมาร์ทโฟน เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการนอกใจ เกิดความขัดแย้งแตกแยกในครอบครัวตามมา

กระนั้น สภาพเศรษฐกิจทั่วไป ถือว่าพออยู่พอกิน ถือเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านทั่วไปมีความขยันขันแข็ง ร่วมแรงร่วมใจกันดีที่สุดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน หมู่บ้านหนึ่งในเขตอำเภอปาย และเป็นหมู่บ้านที่ดีเป็นต้นแบบในเรื่องการจัดการปัญหาสุรา โดยเฉพาะ งานศพปลอดเหล้า ที่มีพัฒนาการจากต้นทุนการจัดการในชุมชนเมื่อหลายสิบปีก่อน โดยมีเครือข่ายสตรีเป็นแกนนำที่สำคัญ แต่ในชุมชนนั้น ก็มีความซับซ้อนของการจัดการการตี และความสัมพันธ์ระหว่างคนตี คนไม่ตี รวมถึงความหมายของการตีที่สามารถยอมรับและจัดการได้ในมิติของชุมชน ดังจะได้กล่าวต่อไป

3.3 ปฏิบัติการต่อรองของผู้หญิงและกลุ่มชาติพันธุ์

บ้านดินธาตุ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นชุมชนที่ถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงทั้งในระดับท้องถิ่น ในระดับจังหวัด และในระดับภาค ถึงความสามารถในการจัดการ ลด ละ เลิก เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ แม้จะพบว่ามีกรจัดการเรื่องนี้มาตั้งแต่ยี่สิบกว่าปีก่อน ทั้งจากฝั่งพระสงฆ์ (วัดพระธาตุจอมแจ้ง) และฝั่งฆราวาส (อดีตกำนันและภรรยาซึ่งเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านหญิง) แต่ความต่อเนื่องนั้น กลุ่มผู้หญิงที่เป็นศรัทธาวัต และ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นพลังสำคัญที่สานต่อ พัฒนารูปแบบ และความหมายเรื่อยมา

จากข้อมูลประวัติการก่อตั้งชุมชน เริ่มตั้งแต่การหักร้างถางพงเมื่อห้าสิบลปีก่อน ก็พบว่ามีกร ขยับขยายย้ายถิ่นเข้ามาเป็นครอบครัว ด้วยแสวงหาที่ดินทำกิน ซึ่งที่ดินแถบนี้ก็เชื่อว่าจะมีน้ำทำอูตม สมบูรณ์ แรงงานคนในครอบครัวเป็นเรื่องสำคัญ ทั้งชายทั้งหญิง จึงต้องฝ่าฟันเคียงป่าเคียงไหล่ เหนื่อย ยากมาทั้งคู่

“สมัยก่อนน้ำที่นี้ไม่มี น้ำไม่ดีเลย สมัยนั้นพ่อบ้านเป็นกำนัน ที่บ้านเนี่ยทำยังงักก็ได้ ขอให้มีน้ำใช้ ต้องไปตักน้ำกลางทุ่งโน่น ต้องไปรดตักน้ำกัน ชาวบ้านที่อื่นเขาว่าปีใหม่ (สงกรานต์) ถ้าจะมาเที่ยวบ้านดินธาตุ เอากาบกล้วยฟาดกันนะกะ เพราะว่ามีน้ำไม่มีเลย”

“ข้าวนี้ป่าลงไปปลูกในลำห้วยโน่น ในไร่บ้าง บางทีก็หาปูหาปลามาแลกข้าวกิน นอกจาก นั้นก็ทำอาชีพเลี้ยงเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย” บ้าพูน อดีตผู้ใหญ่บ้านสาธยาย

เงื่อนไขในการดำรงชีวิตที่ทั้งหญิงชายต่างต้องช่วยกันดิ้นรนเลี้ยงชีพจากสภาพที่ทำกินดังกล่าว ประกอบกับวัฒนธรรมของคนไทยพื้นราบทางเหนือหรือคนเมืองที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีอำนาจต่อรองได้ ในหลายด้าน ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญทั้งในแง่การผลิต การบริโภคในครอบครัวมาตั้งแต่ต้น และ ต่อเนื่องมาจนกระทั่งมีการขยับขยายขึ้นมาเป็นชุมชนหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ

ผู้หญิงบ้านดินธาตุกับบทบาทงานพัฒนาชุมชนและรณรงค์ด้านสุธา

ผู้หญิงบ้านดินธาตุ เป็นกลุ่มคนไทยพื้นราบในภาคเหนือ หรือที่เรียกว่า “คนเมือง” ซึ่งอพยพ มาจากหลายแห่ง สืบย้อนไปได้ว่ามีโคตรเหง้ามาจาก คนเมืองอำเภอสันป่าตอง อำเภอแม่อาง จังหวัด เชียงใหม่เป็นหลัก และที่มาจากเชียงรายก็มี ผู้หญิงที่นี้มีบทบาทด้วยกันหลายด้าน ไม่ว่าจะ ด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และสังคมวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ พวกเขาเป็นแรงงานสำคัญเคียงป่าเคียง ใหญ่ผู้ขายมาตั้งแต่ในยุคก่อร่างสร้างชุมชนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันที่ผู้หญิงออกไปทำงานรับจ้างในภาค อุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ปายมากขึ้น ด้านการเมืองการปกครอง ผู้หญิงที่นี้ ถูกยอมรับให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ในปี พ.ศ. 2527 แดมยังเป็นผู้ใหญ่บ้านหญิงคนแรกของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ต่อมาเมื่อสมาชิก อบต.ที่เป็น ผู้หญิง มีเลขนายก อบต.ที่เป็นผู้หญิง แคนนำสตรีต่าง ๆ ในระดับหมู่บ้านและตำบลก็มีอยู่ในหมู่บ้าน แห่งนี้มากกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ในระดับตำบล

ผู้วิจัย “แสดงว่าถ้าเทียบแล้ว งานพัฒนากับผู้หญิงสำคัญถ้าเทียบ 12 หมู่บ้านในตำบลนี้ มีบ้าน ไหนที่เข้มแข็งบ้างครับ ?”

“ถ้าเป็นเครือข่ายสตรีมี หมู่ 1 หมู่ 2 หมู่ 9” พี่บัวผัด ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านตอบ

“ถ้าไปถามหมู่บ้านอื่น ๆ โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่เนาะ เขาจะบอกว่าหมู่ 9 เข้มแข็งที่สุด” พี่รักษ์ เลขา นายก อบต. ทุ่งยาวซึ่งเป็นคนบ้านดินธาตุพูดเสริมไป ยิ้มไป

ด้านสังคมวัฒนธรรม ผู้หญิงที่นี่ มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ ทั้งในชีวิตประจำวันและในรูปแบบงานพิธี พี่บัวผัด ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเล่าให้นักวิจัยฟัง ในบ่ายวันหนึ่งว่า

“เวลามีกงานศพ กลุ่มสตรีก็เข้าไปช่วย พี่เองก็ไปทำดอก ใบบอง ส่วนพี่แจ่ง (นั่งข้าง ๆ) มีหน้าที่ทำอาหาร ต้อนรับแขกแทนเจ้าภาพ จะมีการแบ่งงานกันทำ งานหมู่บ้านอื่นก็ไปช่วยเกือบทุกบ้าน บ้านเหนือ บ้านใต้”

“ส่วนพี่ยังเป็น อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุข) ด้วย เวลามีกิจกรรมรณรงค์เรื่องสุขภาพ ก็ไปกัน เช่น รณรงค์ งดหวาน เค็ม มัน ช่วยตรวจสุขภาพ วัดความดัน ชั่งน้ำหนัก วัดรอบเอว ไปช่วยเจาะน้ำตาลในเลือด พี่ทั้งสาม (หมายถึง พี่แจ่ง พี่บัวผัด พี่รักษ์) เป็น อสม.กันด้วยทุกคน มีงานกรู้นงานสร้งน้ำพระธาตุก็ไปกัน” พี่แจ่ง สมาชิก อบต. ของหมู่บ้านพุดเสริม

แกนนำสตรีกับเครือข่ายต่าง ๆ และป้ายรณรงค์จัดการปัญหาสุรา

แกนนำสตรีบ้านรับมอบเสื้อรณรงค์ชุมชนงดเหล้า จากเจ้าคณะอำเภอ

เวทีประชาคมหมู่บ้านจะมีแกนนำสตรีบ้านเข้าร่วมเสมอ

นอกจากงานบ้าน งานนอกบ้าน บริการสังคมแล้ว กลุ่มสตรียังมีงานแข่งกีฬาระดับตำบล ซึ่งกลุ่มสตรีบ้านตีนธาตุคว้ารางวัลอันดับต้น ๆ มาได้ทุกปี

สำหรับงานรณรงค์เรื่องปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์นั้น เมื่อดูจากพัฒนาการของการแก้ปัญหาที่มาจากสองสาย สายแรกเป็นสายวัด จากปี พ.ศ. 2519 ประกาศิตของหลวงพ่อสังข์ครั้งนั้น ค่อย ๆ เกิดเป็นมรรคผลชัดเจนขึ้นในปี พ.ศ. 2523 เกิดเป็นมาตรการทางสังคม ในด้านของงานบุญประเพณีใหญ่ของที่นี่ คือ งานสงฆ์พระธาตุกับงานกรฐิน ผ้าป่าต่าง ๆ ที่จะถวายเข้าวัดพระธาตุจอมแจ้ง เรื่อยมา โดยมีเจ้าอาวาสองค์ต่อมารับช่วงต่อและมีการขยายผลจนถึงปัจจุบัน สายที่สอง เป็นสายบ้าน คือ จากการนำของอดีตกำนันและอดีตผู้ใหญ่บ้าน สองสามีภรรยา นักปกครองของชุมชน ทั้งสองสายถูกสานต่อโดยแกนนำชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่มีผู้หญิงรวมอยู่ ต่อเนื่องมาจนถึงองค์การบริหารส่วนตำบลที่พวกเรามีบทบาทอยู่

แต่ผู้หญิงแกนนำชุมชนเหล่านี้ หาได้มีบทบาทด้านงานพัฒนาแต่อย่างเดียว พวกเขามีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย บทบาทที่น่าสนใจ ก็คือการเป็นผู้ประกอบการ ทั้งในแง่ของการค้าขายปลีก (รวมถึงเครื่องดื่มแอลกอฮอล์) และการเป็นผู้ประกอบการภาคเกษตรที่ต้องดูแลแรงงานที่ดื่มเหล้า

กลุ่มสตรีบ้านตีนธาตุ มีบทบาททั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลังกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

แกนนำสตรี กับบทบาทการเป็นผู้ประกอบการ

พี่แจ้ หนึ่งในแกนนำสตรีคนสำคัญที่นี่ เวลาพูดถึงงานเครือข่ายรณรงค์งดเหล้าที่แม่ฮ่องสอน ถือได้ว่า พี่แจ้เป็นคนแถวหน้าทีเดียวที่ถูกยกให้เป็นบุคคลตัวอย่าง นอกจากพี่แจ้จะเป็นผู้นำชุมชน สวมหมวกหลายใบ ไม่ว่าจะเป็น สมาชิก อบต. เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นแกนนำเครือข่ายประชาคมงดเหล้าที่อำเภอปาย เธอยังเป็นเจ้าของร้านค้าปลีกในชุมชนอีกด้วย

ขึ้นชื่อว่าร้านขายของชำ ก็ย่อมมีสินค้าหลากหลาย เหล้า เบียร์ ไวน์ ก็เป็นสินค้าประเภทหนึ่งที่เธอต้องจำหน่ายแทบทุกวัน เธอเล่าว่า ถึงขาย แต่ก็ขายอย่างมีกติกา คือ ไม่ขายให้กับเด็ก เยาวชน อายุต่ำกว่า 20 ปี และไม่ขายในวันพระ ไม่ขายให้กับคนที่เมาขาดสติ หรือถ้าเมาแล้วจะไปก่อเรื่อง ล่าสุดปีนี้ พี่แจ้ยังได้รับรางวัลเชิดชูบุคคลผู้ประกอบการร้านค้าดีเด่นในการร่วมรณรงค์เรื่องนี้จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม พี่แจ้ก็ยอมรับว่า กฎกติกาบางอย่างในทางปฏิบัติก็ลำบาก เช่น การไม่ขายให้กับเด็ก เยาวชน อายุต่ำกว่า 20 ปี ถ้าเป็นเด็ก เยาวชนในชุมชนนี่พอรู้ว่าใครอายุประมาณเท่าไร แต่ถ้าเด็กที่อื่นมาซื้อก็กะอายุยาก แต่เธอก็พยายามปฏิบัติตามกฎหมายเท่าที่จะทำได้ นอกจากร้านขาย

การสัมภาษณ์พูดคุยกับกลุ่มแรงงานผลิตถิ่นชาวไทใหญ่ในเย็นวันหนึ่งของเดือนกรกฎาคม 2558

ของชำแล้ว พี่แจ่งยังคงมีธุรกิจโฮมสเตย์ แต่ตอนนี้เลิกไปแล้ว เพราะการท่องเที่ยวไม่บูมมากอย่างแต่ก่อน เลยเปลี่ยนโฮมสเตย์มาเป็นห้องเช่ารายเดือนแทน

แกนนำสตรีอีกคนที่อาชีพเป็นผู้ประกอบการทางเกษตรและค้าขายวัสดุก่อสร้าง ก็คือ พี่บัว ผัด พี่บัวผัดมีลูกจ้างชาวไทใหญ่ทั้งหญิงชายรวมยี่สิบคน ส่วนใหญ่จะพักอยู่ด้วยกันในห้องที่จัดไว้ให้ บางคนมีบ้านมีครอบครัวก็มาทำงานเข้าไปเย็นกลับ คนงานต่างเรียกพี่บัวผัดว่า “แม่เลี้ยง” ซึ่งเป็นภาษาคำเมืองภาคเหนือ (รวมถึงไทใหญ่ก็เรียกอย่างนี้) หมายถึง ผู้หญิงที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี และมีลูกน้อง มีบริวารไว้ใช้สอย

การเป็น “แม่เลี้ยง” ที่ต้องดูแลคนงานไทใหญ่ที่ยังนิยมดื่มเหล้า ในขณะที่ตนเองก็เป็นแกนนำรณรงค์เรื่องเครื่องดื่มแอลกอฮอล์นั้นทำอย่างไร ตรงนี้ เธอเล่าว่า ใช้การเอาใจใส่ ใจเฉพาะแต่เรื่องงาน หากแต่ยังดูแลไปถึงลูกหลานชีวิตครอบครัวของพวกเขา และให้เขาทำงานอย่างยืดหยุ่น พี่แจ่ง แรงงานหญิงชาวไทใหญ่เล่าว่า

“มีลูกน้องผู้หญิงออกไปทำงานข้างนอกบ้าง ไปรับจ้างตามเกษตรเฮาส์ในช่วงหน้าไฮ แต่มีการขออนุญาตอยู่ แต่ผู้ชายต้องทำงานให้แม่เลี้ยงจึงไม่ค่อยให้ไปไหน พี่บัวผัดมีลูกเลี้ยงทั้งหมดประมาณ 20 กว่าคน บ้านดินธาตุมีคนไทใหญ่มากอยู่เยอะที่สุด เนื่องจากเป็นบ้านที่มีกิจการเยอะ มีพ่อเลี้ยงแม่เลี้ยงเยอะ ส่วนค่าแรงเป็นการจ้างเหมา ดูแลลูกน้องไม่ยาก อยู่กันเหมือนพี่เหมือนน้อง แล้วพ่อเลี้ยงแม่เลี้ยงก็ดูแลดี แต่จะมีบางคนที่เป็นขี้ลักขโมยหรือนิสัยไม่ดี เขาก็จะไม่เอามาทำงานโดนไล่ออกไป”

“เรื่องเหล้า เขาทำงานมาเหนื่อย ก็ปล่อยให้เขาได้กินบ้าง เป็นการผ่อนคลาย บางทีเขามาช่วยงานบ้าน งานชุมชน มีน้ำใจก็เลี้ยงเขา แต่ก็ดูไม่ให้กินมาก กินจนเมาเลยเถิดไปมีเรื่อง ถ้าแล้วมีปัญหาที่ต้องจัดการ ไม่จ้างต่อ” แม่เลี้ยงบัวผัดบอก

บทวิเคราะห์ ปฏิบัติการต่อรองอำนาจของผู้หญิงและกลุ่มชาติพันธุ์

เมื่อมองจากกรอบคิดในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ที่มุ่งเติมเต็มความรู้ในการจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ให้ครอบคลุมมิติเพศสภาพ (Gender) รวมไปถึงชาติพันธุ์ (Ethnic Group) ผ่านมุมมอง การตีความของคนในมากขึ้น เช่นนี้แล้ว ผู้วิจัยก็จำเป็นต้องขอลอกตัวไว้ส่วนหนึ่งว่า แม้จะอยู่แม่ฮ่องสอนมานานมากกว่าสิบปี แต่สำหรับชุมชนนี้ ก็ยังถือเป็นคนนอกพื้นที่ แต่ก็ได้พยายามอุดช่องว่างในกระบวนการวิจัย ด้วยการสอบถามข้อมูล ความเข้าใจกับผู้ให้ข้อมูลทั้งในระหว่างสัมภาษณ์และในการจัดเวทีนำเสนอรายงาน

ในการวิเคราะห์ พบว่าแกนนำสตรีในหมู่บ้าน ไม่ได้มองเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในเป็นสิ่งที่ชั่วร้าย อับมงคล ไปซะหมด แต่พวกเธออยู่กับมัน และใช้เป็นเครื่องมือในการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม

ได้อย่างชาญฉลาด พวกเขาไม่ได้ปฏิเสธบทบาทการเป็นแกนนำรณรงค์ในเรื่องงดเหล้า ทั้งยังไปเรียนรู้ประสบการณ์จากพื้นที่ต่าง ๆ อย่างเปิดกว้างอยู่เสมอ ขณะเดียวกัน จากภารกิจในแบบ ผู้นำชุมชนแนวหน้ามหาไทย อย่าง “แม่หลวง” พวกเขาก็มีบทบาทเป็นแม่ค้า และ “แม่เลี้ยง” ที่ต้องสัมพันธ์เชิงอำนาจกับคนในคนในหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นผู้บริโภค หรือลูกค้า กับแรงงานไทใหญ่ หรือลูกจ้าง การที่พวกเขาต้องสัมพันธ์เชิงอำนาจกับคนหลากหลายฝ่าย ร้อยพ่อพันแม่ ในบริบทชุมชนที่ “ตัวใครตัวมัน” ไม่ได้เช่นนี้ พวกเขาจึงไม่สามารถพันธะเลือกข้างการจัดการสุราแบบใดแบบหนึ่งได้อย่างสุดโต่งแบบขาว-ดำ หากแต่ใช้การจัดการในมิติเชิงซ้อน และพยายามต่อรองอำนาจในการจัดการปัญหาสุราในรูปแบบต่าง ๆ

กลวิธีการต่อรองเด่น ๆ ที่พวกเขาใช้ คือ “การรับเอาไว้ก่อน” คือ ไม่ปฏิเสธทุกแนวทาง แม้พวกเขาสวมหมวกในการทำหน้าที่ในระบบราชการ คือ มีตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ในหน่วยงานของรัฐ มีแนวทาง มีนโยบายของรัฐที่ส่งลงมาให้ทำนั่นทำนี่ หากแต่พวกเขาก็พยายามใช้กลยุทธ์ต่อมาคือ “พลิกแพลงให้เข้ากับสถานการณ์ชุมชน” โดยปริยายหรือกัน อย่างเมื่อมีผู้วิจัยมาขอให้เก็บแบบสอบถามข้อมูลผู้เสพสุราในชุมชน พวกเขา ก็จะมาร่วมพิจารณาและวางแผนกันว่าจะเก็บข้อมูลที่ใคร เก็บอย่างไร เจอบัญญาอย่างนั้นอย่างนี้ จะแก้อย่างไร ได้อย่างคล่องแคล่ว หรืออย่างบทบาทการเป็นแกนนำเครือข่ายประชาคมงดเหล้า ที่มีสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เป็นผู้สนับสนุนหลัก แต่เมื่อคราวต้องสวมบทบาทแม่ค้าที่ต้องคิดถึงกำไร ขาดทุน ก็จัดการว่าเหล้าไหนไม่ได้คุณภาพ คือ ไม่มีมาตรฐานน่าเชื่อถือ ไม่อยู่ในความนิยมของชาวบ้าน รวมถึงได้กำไรน้อยก็ไม่เอามาขาย อีกด้านเธอก็ค้าขายอย่างมี “ความรับผิดชอบ” คือไม่เพียงปฏิบัติตามกฎหมาย แต่ยังร่วมสร้างกติกาสังคมในการซื้อขายเพิ่มเติมจากกฎหมายเข้าไปอีก เช่น ไม่ขายในวันพระ เป็นต้น อีกอย่าง การเป็นผู้ประกอบการของเธอก็ไม่ใช่จะขายสินค้าอย่างเดียวนิดเดียว รายได้หลักจึงไม่ใช่จากการขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ หากเธอยังมีกิจการอื่น ๆ ที่ต้องดูแลอีก เช่น ห้างเช่า สินค้าฝากขาย รวมถึงการขายผลผลิตในไร่ในสวน เรียกว่า สารพัดขาย กระจายความเสี่ยงจริง ๆ

การที่พวกเขาไม่ยึดติดอยู่กับนิยามการจัดการปัญหาแบบใดแบบหนึ่งอย่างตายตัว ทำให้พวกเขาสามารถใช้บทบาทเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ บูรณาการไปกับบทบาทอื่น ๆ ในชุมชนได้ เช่น ในช่วงการทำงานวิจัยชิ้นนี้ เธอก็สามารถใช้บทบาท “แม่เลี้ยง” ในการดึงเอาไทใหญ่พลัดถิ่น มาจัดวงเสวนาเพื่อสอบถามข้อมูลได้ และรู้จักใช้สุราในการผูกใจคน แบบไม่ตึง ไม่หย่อน เกินไป แต่คอยช่วยดูแลให้พวกเขาดีมีแล้วไม่สร้างปัญหาสังคม อาจเรียกว่า “ขายเหล้า - ให้เหล้าอย่างมีความรับผิดชอบ” (ตรงนี้ คงไม่ถูกใจนักรณรงค์ที่ฝังหัวกับคำประกาศ “ให้เหล้า เท่ากับแข่ง” ซึ่ง สสส. ภูมิใจว่าได้ช่วยผลักดันจนเป็นประโยควาทกรรมติดหูติดปากของสังคม) หากแต่ในทางปฏิบัติ ในชีวิตประจำวัน พวกเขาให้เหล้าอยู่เป็นประจำ แต่พวกเขาก็เคยคิดแข่งชกหักกระดุกใคร แม้คนที่คิดต่างไปจากพวกเขา

สำหรับมาตรการ แนวทางที่ภาครัฐกำหนดลงมา ซึ่งภาครัฐในที่นี้ก็มีหลากหลายหน่วยงาน พวกเขาใช้ว่าจะรับมาปฏิบัติตามทุกอย่าง แต่ใช้อย่างมีวิจารณญาณว่าจะไม่กระทบกับความสัมพันธ์ของ

พวกเขารวมทั้งการอยู่ร่วมกันในชุมชน เช่น เมื่อบางหน่วยงานให้ไปประชุมไกลถิ่น แต่เป็นการประชุมที่ไม่เกิดประโยชน์คุ้มค่าต่อการจัดการในพื้นที่ เธอก็เลือกที่จะ پایเบียงอย่างนุ่มนวล รักษาหน้าของฝ่ายต่าง ๆ น่าสังเกตว่า กลยุทธ์หลัก ๆ ที่กลุ่มสตรีใช้ในการจัดการปัญหาสุรา รวมถึงปัญหาอื่น ๆ ในพื้นที่แห่งนี้ จะมีลักษณะ “อ่อนสยบแข็ง” คือ ใช้คำอ่อนโยน การค่อยพูดจาหรือ ประนีประนอมกัน และมองเห็นความเชื่อมโยงของสังคมที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน พุดง่าย ๆ คือ มองเป็นองค์รวมได้ ไม่แยกส่วน ประกอบกับการที่พวกเธอมีฐานทรัพยากร ฐานเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม ฐานเศรษฐกิจอยู่ในชุมชนเป็นหลัก ทำให้เธอเลือกที่จะปฏิบัติตัว “ติดดิน” ใกล้ชิดชาวบ้าน มากกว่าจะทะเลาะทะเลาะยานปืน پایขึ้นไปเป็นผู้นำในอำนาจรัฐ หน่วยงานรัฐ ทั้ง ๆ ที่พวกเธอก็มีโอกาส และมีกำลังหนุน

อย่างไรก็ตาม กลยุทธ์และการให้ความหมายของพวกเธอกลับยังไม่ถูกหยิบยกหรือเปิดพื้นที่ให้สังคมวงกว้างได้เรียนรู้ ถึงแม้พวกเธอจะเป็นกลไกหลักที่ทำงานแบบปิดทองหลังพระมาตลอด แม้ระยะหลัง ๆ ที่พวกเธอจะถูกเชิญจากหน่วยงานต่าง ๆ ผ่านการมอบประกาศ รางวัล และคำชื่นชม หากแต่เป็นการชมชื่นภายใต้กรอบคิดการจัดการแบบภาครัฐที่ยังไม่เปิดโอกาสให้เสียง ให้ความเห็นของผู้หญิงในชุมชนแสดงตัวตนออกมา ภาพของแกนนำสตรีบ้านดินธาตุ จึงถูกขีดกรอบให้เป็นเพียงภาพของผู้ตาม คือผู้ปฏิบัติตามนโยบาย และความรู้กระแสหลัก มากกว่าจะเป็นผู้นำทางความรู้ในการจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ซึ่งเรื่องนี้เป็นสิ่งที่พวกเธอตระหนักและเริ่มรู้เท่าทันพอสมควร

หันไปดูอีกด้านหนึ่งของกลุ่มคนขายขอบของหมู่บ้าน คือกลุ่มคนไตนอก (ตรงนี้ขอกล่าวรวม ๆ ทั้งหญิงและชาย) ดูเผิน ๆ เหมือนว่าเป็นคนไร้อำนาจ หากแต่ในความเป็นจริง มีการต่อรองอำนาจทางเศรษฐกิจอยู่ไม่น้อย เพราะถึงแม้ พวกเขาและเธอจะเป็นแรงงานที่เสมือนมีสังกัด คือ อยู่ในกาธุของ “พ่อเลี้ยง แม่เลี้ยง” แต่ก็มีอิสระในการรับงานภายนอกในระดับหนึ่ง ในช่วงหลังเลิกงาน หรือวันหยุด ซึ่งส่วนใหญ่พวกเขาและเธอก็ทำอย่างนั้น ถึงจะเป็นคนกลุ่มจำนวนไม่มาก แต่ก็ถือเป็นแรงงานสำคัญในชุมชนที่อยู่กันมานานหลายปี จนนายจ้างมีความไว้นือเชื่อใจ ซึ่งดีกว่าจะจ้างคนใหม่ที่ไม่ม่สังกัด ไม่รู้จักคุ้นเคย ที่อาจจะสร้างปัญหาตามมา การที่แรงงานไตนอกเหล่านี้ ได้รับการปฏิบัติทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมค่อนข้างดี จึงไม่ใช่เป็นแต่เรื่องจริยธรรม มโนธรรม ของนายจ้าง ของแม่เลี้ยงพ่อเลี้ยง หากแต่สะท้อนอำนาจต่อรองของคนกลุ่มนี้อีกด้วย ยิ่งในบริบทที่การท่องเที่ยวขยายเข้ามาในพื้นที่เมือง پای ที่คนไตนอกจากพื้นที่บ้านดินธาตุมีโอกาสเข้าไปรับจ้างในเขตท่องเที่ยว คนขายขอบเหล่านี้ยิ่งกลายเป็นคนที่มีงานชุก และมี “พลังเงียบ” ทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมมากขึ้น

ว่ากันเรื่องของสุรายาเมา ในส่วนของการให้ความหมายของกลุ่มไทใหญ่ ผู้หญิงไทใหญ่ในชุมชนเองก็ไม่ได้มองว่า การดื่มสุราเป็นสิ่งเลวร้ายไปซะทุกเรื่อง ด้านดีก็มีเรื่องการสนุกสนานครื้นเครง พวกเธอเองก็ดื่ม นาน ๆ ครั้ง ค่าใช้จ่ายในการดื่มก็ไม่กี่สิบบาท เพราะช่วย ๆ กัน บางทีเจ้าภาพ แม่เลี้ยงก็จัดให้ แต่ก็มีกติกามารยาทในการดื่ม ไม่ส่งเสียงโวยวายหรือไปสร้างควมรำคาญแก่ใคร จุดนี้น่าสนใจวิเคราะห์ตรงที่ว่า อาจเป็นเพราะความที่พวกเขาเป็นพลเมืองชั้นสอง สาม หรืออาจจะสี่ คือ ไม่มี

สัญญาติ ไม่มีสิทธิมีเสียงในการจัดการทรัพยากรอะไรของชุมชน จึงมีบุคลิกเจียมเนื้อเจียมตนเป็นนิสัย และระมัดระวังเวลาออกไปสังสรรค์ที่ไหนข้างนอก โดยเฉพาะในเมืองท่องเที่ยว เมืองที่มีอำนาจรัฐและกลุ่มนายทุน ผลประโยชน์ดูแลอยู่ค่อนข้างมาก เพราะอาจถูกรังแกเอาได้

พวกเขาเข้าใจว่าสุรามีผลต่อสุขภาพกาย แต่พวกเขาให้ความสำคัญกับสุขภาพใจและ “สุขภาพสังคม” มากกว่า ความที่ไทใหญ่พลัดถิ่นต้องมาอยู่เป็นพลเมืองชั้นสอง ทำให้ต้องรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างความมั่นคงทางสังคม แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่ม เป็นการสร้างอำนาจต่อรองกับสังคมใหญ่ระดับหนึ่ง ซึ่งพวกเขาทั้งหญิงชายเลือกที่จะใช้เครื่องดื่มแอลกอฮอล์นี้เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ประกอบเข้ามาในการให้คนมาพูดคุยกันอย่างเปิดอก จะเห็นได้ว่า แรงงานพลัดถิ่นเหล่านี้ไม่ได้บริโภคสุราเพื่อสนองความต้องการทางร่างกาย แต่เป็นการบริโภคเพื่อความหมาย หรือบริโภคที่นำไปสู่การสร้างคุณค่าความหมายใหม่ ในการรวมกลุ่มต่อรองกับสังคม

อย่างไรก็ตาม มุมมองของพวกเขาต่อการจัดการปัญหาสุรา ก็ไม่ได้มีรูปแบบเดียวว่า ควรเลิก ไม่เลิก เอาไม่เอา แต่กลับมองว่า จะอยู่กับเหล้าได้อย่างไรมากกว่า บางอย่าง เกินเลยไป เช่น การใช้เงินซื้อเหล้าเลี้ยงแขกในงานพิธีบอยส่งลง (บวชลูกแก้ว) นั้นมากขึ้นเรื่อย ๆ ก็อยากให้ลดค่าใช้จ่ายตรงนี้ลงบ้าง แต่ไม่ถึงกับเลิกให้ขาด หรือ ปลอดภัยสิ้นเชิง เพราะมันสัมพันธ์ต่อการสูญเสียเครือข่ายทางสังคม ซึ่งถือว่าเป็นต้นทุนสำคัญของคนชายขอบอย่างพวกเขา การจัดการปัญหาจึงไม่ได้มีมาตรฐานเดียว แต่นิยมใช้วิธีการพูดจาปรึกษาหารือกันมากกว่า ทั้งนี้ การจัดการปัญหาไม่ได้คุยกันเฉพาะแต่กลุ่มไทใหญ่อย่างเดียว หากแต่ยังนำเอาความเห็นของคนเมือง โดยเฉพาะ แม่เลี้ยง พ่อเลี้ยง ที่เป็นพ่อผู้อุปถัมภ์ค้าดูแลพวกเขา มาประกอบเข้าด้วยกันอีกด้วย

การเป็นชนกลุ่มน้อย เป็นคนชายขอบ พวกเขาพยายามปฏิบัติตามมาตรการของรัฐ และชุมชนในการจัดการ ลด ละ เลิก เครื่องดื่มแอลกอฮอล์นั้น เช่น งานงดเหล้าเข้าพรรษา งานศพปลอดเหล้า งานบุญประเพณี สรงน้ำพระธาตุ ทอดกฐินปลอดเหล้า ด้วยดี เพราะไม่ต้องการมีปัญหากับชุมชนและกฎหมาย รวมถึงวัด ซึ่งจะทำให้พวกเขาอยู่ลำบาก นอกจากนี้ แนวทางดังกล่าวยังสอดคล้องประสานกับความเชื่อทางศาสนาพุทธที่พวกเขามีอยู่เป็นอย่างดี ในส่วนการต่อรองกับชุมชนนั้น พวกเขาไม่มีผู้แทน หรือผู้นำที่จะไปสะท้อนความเห็น หรือมีองค์กรใดจะมาช่วยเหลือ ความคิดเห็น การสร้างความหมายต่าง ๆ จึงส่งผ่านสื่อบุคคลที่ไม่เป็นทางการ นั่นคือ “แม่เลี้ยง” ที่มีบทบาทในชุมชนเป็นสำคัญ

ในเรื่องการจัดงานประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ เราจะพบกลวิธีการต่อรองในเรื่องการดื่มของกลุ่มคนไดนอกในสองรูปแบบเป็นอย่างน้อย

แบบแรก สำหรับงานที่จัดในชุมชน ก็จะยึดตามธรรมเนียมกติกาของชุมชนที่คนเมืองเป็นผู้วางไว้ ซึ่งบางงานก็เข้ม เช่น งานศพ งานสรงน้ำพระธาตุ แต่บางงาน โดยเฉพาะงานที่เป็นจารีตประเพณีของชาวไทใหญ่ อย่างงานแต่งงาน งาน “อาบเหลิน” หรือ อาบเดือน ก็ดื่มได้ (โดยอยู่การดูแลตนเองของหัวหน้าคนงาน และ “แม่เลี้ยงพ่อเลี้ยง”) อย่างไรก็ตาม ในงานสรงน้ำพระธาตุที่ว่าเข้มงวดเรื่อง

การดื่มเหล้า ก็ไม่ได้ห้ามขาดซะทีเดียวว่าเป็นวันที่ทุกคนห้ามดื่ม ห้ามคนกินเหล้าเข้าวัด เพียงแต่จำกัดพฤติกรรมการดื่มว่าห้ามมาดื่มในงานพิธี และคนดื่มเหล้าก็ยังสามารถเข้าทำบุญ มาช่วยงานวัดได้ แต่ถ้าดูท่าว่าเมาหนัก ชักคุยไม่รู้เรื่อง ชาวบ้านก็จะช่วยกันพาตัวออกไป

แบบที่สอง สำหรับงานที่จัดนอกชุมชน คนไตนอกที่นี้นิยมไปร่วมงานกับไทใหญ่ที่อยู่ต่างชุมชน อยู่เสมอ และในงานก็มักมีการดื่มสุรารายเมากันจนเห็นเป็นปกติ ส่วนงานเหล่านี้จะมีการดื่มมากหรือน้อยนั้นก็อยู่ที่เจ้าภาพและกติกาชุมชนนั้น ๆ เป็นสำคัญ เพราะวัฒนธรรมไทใหญ่เองก็ได้มีข้อห้ามชัดเจน ในการดื่ม-ไม่ดื่มสุรา

เกี่ยวกับเรื่องข้อบัญญัติในการดื่มสุรานี้ แม้ปัจจุบันเครือข่ายไทใหญ่ในระดับจังหวัด จะมีการประชุมและประกาศแนวทางการฟื้นฟูวัฒนธรรมโดยพยายามลด ละ เลิก การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในงานประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะงานปอยสังลอง หรือ งานบวชลูกแก้วของชาวไทใหญ่ ที่มีการเปลี่ยนแปลงค่าใช้จ่ายไปกับการจัดเลี้ยงเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อย่างมาก และได้เริ่มขับเคลื่อนผ่านกลไกสภาชาติพันธุ์ไทใหญ่มาได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 แต่สำหรับกลุ่มคนไทใหญ่พลัดถิ่นที่ถือว่าเป็น “ไตนอก” อย่างพวกเขาแล้ว ก็ถือว่าเป็นไทใหญ่วงนอกที่ลำเค็ญ ไม่เคยได้รับการยอมรับว่ามีสิทธิมีเสียงในพื้นที่งานพัฒนาใด ๆ ยังไม่เห็นทางที่จะเข้าถึงเครือข่ายดังกล่าว แม้พวกเขาและเธอส่วนหนึ่งจะเห็นด้วยกับการลด ละ เลิก ในงานเทศกาลนี้ แต่จะให้พวกเขาและเธอนำเอาข้อบัญญัติ แนวคิด แนวทางมาบูรณาการในพื้นที่เหล่านั้น ก็เป็นเรื่องที่ไกลเกินเอื้อม

โดยสรุป ผู้หญิงบ้านตีนธาตุไม่ได้มีการขับเคลื่อนการจัดการปัญหาเฉพาะในระดับแกนนำที่เป็นคนเมืองอย่างเดียว ในระดับล่างที่เป็นคนชายขอบอย่างคนพลัดถิ่นชาวไทใหญ่ก็มีส่วนสัมพันธ์ด้วย เป็นเครือข่ายที่สังคม “มองไม่เห็น” หากแต่มีลักษณะร่วมที่เหมือนกันคือ การที่พวกเขาไม่ยึดติดอยู่กับนิยามการจัดการปัญหาแบบใดแบบหนึ่งอย่างตายตัว แบบคู่ตรงข้าม หากแต่พยายามบูรณาการชุดความหมายที่หลากหลายมาใช้ในชีวิตภาคปฏิบัติในชุมชน ด้วยยุทธวิธีอะลุ่มอล่วย และการจัดการแบบนึกถึงใจเขาใจเรา เพื่อให้ต่างฝ่ายต่างอยู่ร่วมกัน หลีกเลี้ยง “การสร้างความเป็นคนอื่น” ให้เกิดขึ้นภายในชุมชน

แม้จะมีความเห็นต่าง แต่ด้วยการยอมรับ และกลวิธีการจัดการเชิงซ้อนที่พวกเขาเลือกใช้เหล่านี้ ทำให้การจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่นี่มีประสิทธิภาพโดดเด่น ที่เบี่ยงลึกลับเป็นขบวนการที่สำเร็จได้เพราะเป็นพื้นที่ที่พวกเขาสามารถต่อรองความหมายและปรับใช้วิธีการจัดการจนไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งถึงขั้นแตกหักกัน

ในส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ซึ่งในที่นี้ไม่ใช่ไทใหญ่ทั่วไป แต่ยังมีความเป็นคนไร้สัญชาติไทยสวมทับลงไปอีก การให้ความหมายต่อการจัดการสุราของพวกเขาและเธอนั้นไม่ตายตัว หากขึ้นอยู่กับบริบทพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมที่พวกเขาและเธอเข้าไปสัมพันธ์เชิงอำนาจอยู่ด้วย ซึ่งเป็นวิถีการปรับตัวของคนชายขอบ หาใช่ความโลเล สองจิตสองใจไร้จุดยืน คนที่คอยแต่จะสร้างภาวะปัญหาแก่สังคม อย่างที่คนภายนอกเข้าใจไม่

3.4 สะท้อนภาพกระบวนการงดเหล้าในชุมชน

ผลจากการสำรวจและเก็บข้อมูลในชุมชนบ้านดินธาตุ พบว่าปัญหาจากการดื่มแอลกอฮอล์ในชุมชนไม่อยู่ในระดับที่รุนแรง ไม่ได้มีสถิติผู้ดื่มหนัก หรือเจ็บป่วย ล้มตายเป็นพิเศษ หากจะมีสิ่งพิเศษกว่าชุมชนอื่น ก็น่าจะเป็นกระบวนการจัดการสุราในชุมชน และบริบทที่มีความเฉพาะพื้นที่

กระบวนการของชุมชน เริ่มมาจากทั้งทางฟากวัด (สายศาสนาพุทธ) และฟากบ้าน (สายผู้นำใน ส่วนของกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน) ส่วนสายอำนาจรัฐที่กระทำผ่านงานพัฒนา ไม่ว่าจะเป็น สาธารณสุข องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) นั้นเข้ามาทีหลัง

นับแต่ยุคบ้านป่า ผู้หญิงเป็นผู้ร่วมก่อร่างสร้างชุมชน เคียงบ่าเคียงไหล่ชาย บทบาทของสตรีคนเมืองถูกยอมรับมาแล้วระดับหนึ่ง พอชุมชนเข้าสู่การตั้งหมู่บ้าน เกิดการยอมรับที่มากขึ้น จนมีการเลือกตั้งผู้หญิงขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของจังหวัดแม่ฮ่องสอนของที่นี่

ในขณะที่บทบาทของสตรีขยายไปสู่กลไกรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานสายพัฒนาชุมชน งานด้านสาธารณสุข (อสส.) ในด้านของศาสนา ผู้หญิงเป็นศรัทธาวัตถุที่สำคัญในการทำให้ประเพณีพิธีกรรม การระดมทุนต่าง ๆ เกิดการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานและเผยแพร่พระธรรมคำสอนตามมาในวงกว้าง ต่อมา เมื่อเศรษฐกิจการค้า การท่องเที่ยว ตลาดเริ่มขยายตัว พวกเธอก็เข้าสู่บทบาทการเป็นผู้ประกอบการร้านค้าปลีก กิจการก่อสร้าง และเป็นผู้ควบคุมจัดการระบบแรงงานพลัดถิ่นในชุมชนเพิ่มเข้าไปอีกด้วย

จะเห็นได้ว่า ผู้หญิงที่เป็นแกนนำในชุมชน ไม่ได้มีอัตลักษณ์เดียว การที่พวกเธอต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวสัมพันธ์กับหลายบทบาท ทำให้พวกเธอเรียนรู้ว่า ความคิดเชิงเดี่ยว มุมมองต่อการจัดการปัญหา เครื่องดื่มแอลกอฮอล์แบบแข็งกร้าว ตำ-ขาว ลูก-ผิด นั้น เป็นสิ่งที่พวกเธอไม่สามารถนำไปใช้ได้

กระนั้นก็ตาม กระบวนการงดเหล้าในชุมชนที่ผ่านนโยบายรัฐลงมา ก็สร้างความอึดอัดให้กับพวกเธอไม่น้อย (แรก ๆ อาจจะรู้สึกเท่าไร แต่นานวันไป เริ่มรู้สึกมากขึ้น)

การแบกรับของผู้หญิงในการจัดการปัญหาสุรา

บ้านดินธาตุ เป็นหมู่บ้านที่ขึ้นชื่อด้านการจัดการปัญหาสุราโดยใช้มาตรการของชุมชน ประเด็นการแบกรับปัญหา หรือความทุกข์ยากของผู้หญิงในเรื่องการดื่มเหล้าของสามี ของคนในบ้าน หรือของตัวเองนั้น จากการเก็บข้อมูล ยังไม่เห็นเป็นปรากฏ อาจจะเป็นเพราะด้วยการที่มีคนดื่มหนักไม่มาก คนที่ป่วย บาดเจ็บ เสียชีวิตจากการดื่มเหล้ามีไม่เท่าไร ไม่ถือว่าเป็นปัญหาใหญ่ของชุมชน เมื่อเทียบกับปัญหาอื่น เช่น ปัญหาขาดแคลนแหล่งน้ำ ปัญหาขาดกรรมสิทธิ์ในที่ทำกิน

กลุ่มแกนนำสตรีบ้านดินธาตุให้ข้อมูลว่า ผู้หญิงบ้านดินธาตุที่ดื่มสุรานั้นมีไม่เยอะ ที่ดื่มก็จะมีบางกลุ่มเท่านั้น และดื่มกันเป็นบางเวลา เช่น งานเทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ แต่ก็ไม่ได้ดื่มจนติด ส่วนงานศพหรืองานบุญนั้นผู้หญิงที่บ้านดินธาตุจะไม่ดื่มกันเลย รวมทั้งไม่ให้ขายเหล้าในงานศพด้วย

กระนั้นก็ตาม หากจะมองการแบกรับปัญหาของผู้หญิงในพื้นที่นี้ ก็อาจจะต่างไปจากพื้นที่อื่น เพราะด้วยความโดดเด่นในการจัดการปัญหา ได้กลายมาเป็นพื้นที่ต้นแบบ ถูกหน่วยงานต่าง ๆ หยิบยกไปกล่าวขวัญ ดูเฝ้าฯ ดูเหมือนดี แต่นานเข้าได้สร้างผลข้างเคียงตามมาแก่กลุ่มสตรี

ในแง่ของมุมมองท่าทีของคนต่างหมู่บ้าน หลังจากที่บ้านดินธาตุกลายเป็นหมู่บ้านตัวอย่างด้านการจัดการปัญหาสุราโดดเด่นขึ้นมา ก็สร้างความกังวลเล็ก ๆ ให้กับพวกเขา

“วันนั้นมีประชุมเจอเพื่อนต่างหมู่บ้าน เขาก็มาพูดเหย่ว่า “บ้านสุเขานิปลอดเหล้า 100% ได้จะได้อะ” บ้าเลยบอกว่าเราปลอดในงานบุญงานศพไง” พี่บัวผัดสารยาย

“วันนั้นมีเวทีประชุม อบต. ระดับตำบล รองนายกเขาก็ชมเชยบ้านดินธาตุ ที่ปลอดเหล้าในงานบุญงานศพ แต่ดูเหมือนต่างหมู่บ้านไม่พอใจ” พี่แจจ ว่า

“เดี๋ยวนี้หมู่บ้านอื่นเขาต่อต้านเราจะตาย เวลาไปไหนก็แบ่งบิปากใส่อี เขาไม่ค่อยพอใจ มันเป็นไปไม่ได้ มันต้องมีกินเหล้า เขาก็เถียงใส่เรา” พี่รักษ์ เลขาฯ อบต. เสริม

พี่รักษ์ ยังทิ้งท้ายชวนให้ขบคิดต่อว่า “หมู่บ้านอื่นไม่พอใจบ้านดินธาตุ มองบ้านเราเป็นยังงไรไม่รู้”

ผู้ใหญ่บ้านดินธาตุ (คนกลาง) รับมอบป้ายรณรงค์ โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมเป็นสักขีพยาน

การทำงานพัฒนาในหมู่บ้านดินธาตุ มีความโดดเด่นก้าวหน้ากว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบล จนบ่อยครั้งที่เจ้าหน้าที่รัฐระดับสูงนำไปกล่าวชื่นชมในเวทีประชุมต่าง ๆ ด้านหนึ่งก็ช่วยสร้างชื่อเสียงแก่ชุมชน และตกทอดมาถึงคนทำงานอย่างเครือข่ายสตรี แต่อีกด้านหนึ่งก็สร้างความอิจฉาริษยาแก่ชุมชนเพื่อนบ้านโดยเฉพาะในตำบลเดียวกัน กลายเป็นทุกขลาภขึ้นมา

เย็นวันหนึ่ง พี่รักรำพันในวงสนทนากับผู้วิจัยว่า “ผลงานอะไรก็มาลงบ้านดินธาตุ ถึงว่าดินธาตุโดนชม่น”

“ปีหน้าเขาจะส่งเรื่องการเลิกเหล้า จะส่งบ้านดินธาตุไปอีกละ พี่ว่าส่งบ้านอื่นไม่ได้หรอก เมื่อไหร่ก็บ้านดินธาตุ” พี่บัวผัดเสริม

แม้หน่วยงานทั่วไปจะมองว่า การแข่งขัน การได้รางวัลเป็นเรื่องธรรมดา แต่ในมุมมองของสตรีแล้ว การอยู่ร่วมกันอย่างปรองดองเป็นเรื่องสำคัญกว่า

บ้านดินธาตุไม่ใช่โดดเด่นแต่เรื่องเดียว มีความเก่งอยู่หลายด้าน แม้กระทั่งการกีฬา พอมีแง่ด้านการจัดการสุราไปโรมทท์ลงไปอีก คนต่างหมู่บ้านที่เขารู้สึกว่าต่ำต้อยด้อยกว่า ยิ่งหมั่นไล่ใหญ่ นี่เป็นความกังวลใจอยู่ลึก ๆ

นอกจากช่องว่างในการพัฒนา ที่กระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่เพิ่มขึ้นแล้ว ยังมีความอีต้ออีกแบบที่แฝงเข้ามา นั่นคือ ความทุกข์จากการที่ผู้หญิงต้องจากบ้าน

การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับจังหวัด ระดับภาค ระดับประเทศ กลายเป็นกระแสนกิจกรรมด้านสุขภาพที่ลากเอาแกนนำสตรีต้องจากงานในพื้นที่ จากครอบครัวไป ปี ๆ หนึ่งนับสิบ ๆ ครั้ง นานวันเข้าก็เริ่มเหนื่อยล้า และเกิดคำถามตามมา บางครั้งการเดินทางก็ไม่ใช่มีแต่พวกเธอ แต่หน่วยงานก็มอบหมายให้พาชาวบ้านไปร่วมด้วย

“ทำให้เราต้องเสียตังค์ ค่าเดินทางที่เขาให้มาไม่เพียงพอ เราก็ต้องช่วยกันออก” พี่รักว่า

พี่บัวผัดเสริมว่า “เวลาพาชาวบ้านไปประชุม ต้องมีค่าเบี่ยเลี้ยงบ้าง เพราะบางคนเป็นชาวบ้านธรรมดา เขาลำบาก ต้องเลี้ยงลูกอีก”

ที่น่าสนใจคือ ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง ส่วนใหญ่ผู้หญิงจำต้องเดินทางไปมากกว่า ทั้งที่ลำบากกว่า

“ผู้ชายไปก็ดี แต่เขาไม่ยอมไป” พี่บัวผัดว่า

“ผู้หญิงไปได้เนื้อหาสาระกว่า บางครั้งผู้ชายไปเหนื่อยไม่ค่อยได้อะไรกลับมา เพราะผู้ชายเดี๋ยวก๊อบไปสูบบุหรี่ ออบไปนุ่นไปนี่ แต่ผู้หญิงไม่ค่อยจะไปไหน นั่งในห้องประชุมทั้งวัน” พี่รักเสริม

พี่แจงได้ที เล่าต่อว่า “คราวก่อนไปประชุมที่เชียงใหม่ ไปรีสอร์ท บ้านดินธาตุไป 5 คน นั่งรถตู้หน่วยงานกันไป ผู้ชายไปด้วยแต่ละคนเมากัน ประชุมไม่รู้เรื่อง ส่วนผู้หญิงไปประชุมได้เนื้อหาสาระมากกว่า เพราะผู้หญิงชอบถามโน้นถามนี้ กล้าแสดงออก ส่วนผู้ชายชอบหลบ”

แกนนำสตรีเข้าร่วมเวทีประชุมต่างจังหวัด (ภาพจากเวทีประชุม “เหลียวหลังแลหน้า.. การขับเคลื่อนเรื่องเหล่า ภาคเหนือตอนบน” 22 พฤษภาคม 2558 ณ มหาวิทยาลัยพะเยา)

ภาระในการที่ต้องเดินทางต่างถิ่นไปประชุมจึงตกอยู่กับกลุ่มแกนนำผู้หญิง หลายครั้งต้องพาชาวบ้านไปร่วม บางทีก็เป็นผู้สูงอายุ การดูแลไม่ใช่แค่เรื่องกิน เรื่องอยู่ แต่รวมถึงสภาพจิตใจ อารมณ์ความรู้สึก ของคนทั้งที่ไปและที่รอคอยอยู่ที่บ้าน

มีพัก ต้องพูดถึงภาระจากการต้อนรับ ที่เมื่อเป็นพื้นที่เด่น ก็เริ่มมีคนมาศึกษาดูงาน แต่แทนที่งบประมาณจะลงมาช่วยหนุนเสริมให้เพียงพอต่อกิจกรรม กลับกลายเป็นการให้งบโดยคิดค่าใช้จ่ายที่ไม่ยุติธรรมต่อพื้นที่ เช่น คิตราคากลาง ทั้งที่ต้นทุนวัสดุของแม่ฮ่องสอนสูงกว่า โดยเฉพาะค่าขนส่งมากกว่าเมืองใหญ่ หนักหน่อยคือขอความร่วมมือ แกนนำชุมชนก็ลำบาก จะปฏิเสธหน่วยงานก็เกรงเสียชื่อ จะบอกปิดภาคีที่ประสานเข้ามาก็กลัวเสียใจ ก็จำต้องกดทับ แแบกรับส่วนนี้เอาไว้ แล้วประสานลืบทิศเพื่อระดมทุนในชุมชนมาช่วยกัน นาน ๆ ครั้งพอไหว แต่บ่อย ๆ ถี่ ๆ ไปก็ชักเกินกำลัง

สิ่งเหล่านี้ ไม่เคยมีการพูดถึงในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งหลาย รวากับว่า ประสบการณ์อารมณ์ความรู้สึกของผู้หญิง ของชาวบ้านกลุ่มเล็ก ๆ เช่นนี้ ไม่มีความหมายเมื่อเทียบกับเจตจำนงใหญ่ในเรื่องการจัดการปัญหาสุรา

การจัดการแบบกระจายอำนาจ หรือ การจัดการแบบรวมศูนย์ ?

กลับมาที่สตรีที่เป็นแกนนำนักรณรงค์ลด ละ เลิก เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของชุมชน เมื่อถามถึงไปถึงเนื้อหาในการประชุมเกี่ยวกับการจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แต่ละครั้ง ว่าพวกเขาได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นแค่ไหน คำตอบที่ได้คือการส่ายหน้า เนื้อหา ประเด็นแทบทุกอย่างถูกจัดวางยึดกรอบไว้แล้ว พวกเขาเข้าไปมีส่วนร่วมตามระเบียบ กลายเป็นไม้ประดับของงานเท่านั้น

“เห็นหัวหน้าส่วน คนใหญ่คนโตขึ้นไปปรับรางวัล ถึงเขาจะไม่ได้ทำอะไรมากมายอย่างชาวบ้าน เราก็เข้าใจ... ไม่คิดจะไปต่อว่าอะไร เราก็ทำในแบบชุมชนของเราไป” พี่แจ่มบ่น

ในเมื่อเวทีใหญ่ ๆ ไม่มีพื้นที่ให้พวกเขาแสดงความคิดเห็น งานวิจัยชิ้นนี้เลยถือเป็นโอกาสหนึ่งเมื่อถามถึงมุมมองของการบังคับใช้กฎหมาย สำหรับที่นี่แล้ว ก็ยังเป็นปัญหาด้านการเลือกปฏิบัติ

“ถ้าชาวบ้านทำผิดกฎหมาย เจ้าหน้าที่ก็เอาความผิดเต็มที่ แต่ต่างจากเซเว่นเจ้าหน้าที่ไม่กล้าที่จะเข้าไปแตะเจ้าของบริษัท ไม่กล้าฟ้องร้องเอาผิด ชาวบ้านว่าบ้านดินธาตุทุกร้านค้างค้ายเหล้าในวันพระ แต่ที่อื่นขาย รวมทั้งเซเว่นด้วย เพราะไม่ได้มีกฎหมายมาบังคับ ถ้ามีใครอยากดื่มเหล้าในวันพระก็จะไปซื้อเหล้าจากต่างหมู่บ้านมาดื่ม ขับรถออกไปซื้อ 5 นาทีก็ถึง นายอำเภอเคยมาเปิดงานในหมู่บ้านได้บอกว่าห้ามขายเหล้าวันพระนั้นเป็นกฎหมายของชุมชน แต่กฎหมายไม่ได้ห้าม” พี่แจ่มอดตัดพ้อไม่ได้

พวกเขาเห็นว่ามาตรการทางกฎหมายแต่ละอย่างนั้นต้องดูตามบริบทพื้นที่ และหากมีค่าปรับค่าภาษีจากเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ก็ควรนำกลับคืนสู่ชุมชนให้เป็นเงินนำกลับมาพัฒนาและแก้ไขปัญหาดัง ๆ ในชุมชน ไม่ใช่เงินไปลงที่ส่วนกลาง เวลาชุมชนจะเอาเงินมาแก้ไขปัญหาก็ต้องเขียนโครงการขอไปที่ส่วนกลาง บางครั้งก็ได้บ้างไม่ได้บ้าง เป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรมเท่าที่ควร

ในเรื่องของกระบวนการจับกุม ในลักษณะการล่อซื้อสุราจากแผงแห่งหนึ่งที่เกิดขึ้นในอำเภอปายเมื่อต้นปีจนเป็นที่กล่าวขวัญในหมู่นักรณรงค์ทั่วไปว่าเป็นผลงานที่น่าชื่นชม แต่ในสายตาของพวกเขาว่าการล่อซื้อ เป็นวิธีการที่ไม่เหมาะสม เพราะเหมือนไปยั่วยุให้คนกระทำผิด ส่วนของการสั่งปิดกิจการสถานที่ขายสุรา เช่น ผับ บาร์ ก็มีผลทำให้พนักงานในร้านต้องตกงาน ครอบครัวเดือดร้อน แล้วจะมีอะไรรองรับพวกเขา ที่ผ่านมามีใครคำนึงถึงจุดนี้

นอกจากนี้ แกนนำสตรียังมองว่า การที่กฎหมายห้ามดื่มสุร่าท้ายกระบะรถกำหนดให้มีการปรับผู้ฝ่าฝืนหลายหมื่นบาท การมีกฎหมายเช่นนี้ไม่ส่งผลให้สถิติการดื่มสุราลดลงแต่อย่างใด แต่กลับเปิดช่องให้ตำรวจรีดไถชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่ใช้รถกระบะขนส่งและโดยสารในชีวิตประจำวันซะอีก

มิพักต้องกล่าวถึงการมีส่วนร่วมร่วมคิด ร่วมออกแบบ ร่วมทำ ร่วมรับผล ร่วมประเมินผล ของวัยรุ่น เยาวชน และคนไทใหญ่ไร้สัญชาติในพื้นที่ คงไม่ต้องตอบว่า นี่เป็นการจัดการแบบกระจายอำนาจ หรือ การจัดการแบบรวมศูนย์ ?

“ Live with (out) Alcohol? ”

สำหรับทิศทางกระบวนการจัดการปัญหาสุราในชุมชนนั้น กลุ่มสตรีมองว่า ควรใช้ทางสายกลาง กลางในที่นี้คือ อยู่ร่วมกันกับเครื่องดื่มเหล่านี้ได้อย่างมีกฎกติกา โดยกฎกติกานั้น เน้นที่มาจากมาตรการ ความเห็นร่วมกันของคนในชุมชน แต่การต่อยอดขยายผลนั้น ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ

พวกเขามีความเห็นว่าการที่ สสส. มีโครงการมาสนับสนุนจัดเวทีประชาคมปลอดเหล้าก่อน มีงานบุญโดยมีงบประมาณมาให้ ให้มีการเสวนาระดับแกนนำว่าจะทำอย่างไรให้หมู่บ้านปลอดเหล้าในงานบุญ เอาระดับผู้นำมา ทำให้คณะกรรมการหมู่บ้านรับรู้แล้วนำชาวบ้านมาตั้งกติการ่วมกัน รวมทั้งมาสนับสนุนสื่อต่าง ๆ เช่น สติกเกอร์ ป้ายรณรงค์งดเหล้า หมู่บ้านปลอดเหล้า 100 เปอร์เซ็นต์ นั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ผลในระดับชุมชนหมู่บ้าน โดยเฉพาะในหมู่บ้านตีนธาตุ ที่มีการจัดการเรื่องสุรามาก่อนหน้านี้นานแล้ว

พี่แจ้เล่าว่า “จริง ๆ งานบุญ บ้านตีนธาตุปลอดเหล้าตั้งแต่ไหนแต่ไรละ งานบุญจัดที่ไหนในหมู่บ้านก็ช่าง คนบ้านตีนธาตุเขาไม่กิน ถ้าคนที่กินเหล้ารู้ว่าบ้านตีนธาตุมีงานบุญเขาก็จะไม่เข้ามา แต่เมื่อก่อนตอนที่ยังไม่มีกฎหมายออกมา บ้านอื่น มีงานกรฐินที่ไหนก็แห่กัน ถีบขวดเหล้ากันตลอด กฎหมายกรฐินปลอดเหล้าเพิ่งออกมาทีหลัง”

อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้วิจัยสอบถามถึงโอกาสที่จะขยายผลทำเป็นนโยบายระดับตำบล ให้ทุกหมู่บ้านในตำบลทุ่งยาวเห็นพ้องนั้น บรรดาแกนนำสตรีก็ส่ายหัว

“ที่ผ่านมามีผู้ผู้นำยังไม่เห็นด้วยแล้วชาวบ้านจะเอาด้วยได้อย่างไร ถ้าอยากจัดระดับตำบลต้องเอาผู้นำมาคุยกันก่อน คุยกับผู้ผู้นำ คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านว่าขอให้ไม่เลี้ยงเหล้าในงานบุญต่าง ๆ ถ้าผู้นำเอาด้วย ชาวบ้านจะคล้อยตาม” พวกเขาเห็นพ้อง

คำพูดของพวกเขาสะท้อนว่า กระบวนการขับเคลื่อนในบ้านตีนธาตุที่สัมฤทธิ์ผลนั้น สิ่งสำคัญไม่ได้ให้น้ำหนักแต่ระบบชุมชน หากยังให้น้ำหนักกับปัจเจก คือการเลือก/สร้างผู้นำที่เข้มแข็งอีกด้วย

แกนนำสตรีเล่าต่ออีกว่า การยอมรับปฏิบัติการจัดการสุรา เป็นเรื่องเฉพาะหมู่บ้าน แม้ว่าในบ้านตีนธาตุจะถือปฏิบัติ แต่เชื่อว่าหมู่บ้านอื่นจะคล้อยตามง่าย ๆ

“ยกตัวอย่างแม่แจ้เป็นคนบ้านใต้และย้ายมาอยู่บ้านตีนธาตุ เห็นว่าเป็นบ้านตีนธาตุไม่เลี้ยงเหล้ากัน แต่พ่อแม่เขาอยู่บ้านทุ่งยาว พ่อพ่อแม่เขาตายเขาก็ต้องซื้อเหล้าเลี้ยง เพราะในหมู่บ้านเขาเป็นแบบนี้อยู่แล้ว ค่าเหล้าหมดไปเกือบหมื่น ขนาดเหล้าเถื่อนนะ” พี่แจ้สาธยาย

แกนนำเห็นพ้องกันว่า ถ้าจะขยายเป็นเครือข่ายหมู่บ้านจัดการปัญหาสุรา น่าจะต้องเจาะบ้านที่ทำได้แล้ว ไม่จำเป็นต้องอยู่ในเขตตำบลหรืออำเภอเดียวกันก็ได้ แต่เน้นหมู่บ้านที่มีความพร้อมมาก่อน

ป้ายรณรงค์จัดการเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (และยาสูบ)
ในชุมชนที่มีเฉพาะภาษาไทยและโลโก้ที่เป็นลูกเล่น

คนเมือง และคนไทใหญ่ คนเฒ่าคนแก่ เด็กเยาวชนทั้งที่สนใจสืบสานวัฒนธรรม
และที่เป็น “เด็กแนว” คือไม่ค่อยอยู่ในกรอบ รวมทั้งคนต่างจังหวัด
มาร่วมงานสงฆ์พระธาตุจอมแจ้ง เมื่อเมษายน 2558

“เอาป้ายรณรงค์ เอาเสื่อมาแจก ติดป้ายมันง่าย ได้พื้นที่เยอะแยะ แต่มันไม่ได้มาจากใจ ไม่มีพื้นฐานมาก่อน สุดท้ายจะไปไม่รอด” พี่แจ้เชื่อมั่น

“ถ้ามีลีกโต (ตัวหนังสือไทใหญ่) บ้างก็จะดี คนไตนอกส่วนใหญ่อ่านหนังสือไทยไม่ออก” พี่แว้ง ไทใหญ่พลัดถิ่นทิ้งท้าย

อีกพื้นที่หนึ่งในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นจุดก่อกำเนิดกระแสลด ละ เลิก เหล้า และต่อเนื่องยาวนาน มาจนถึงปัจจุบัน กว่าสามสิบปีแล้ว นั่นคือ วัด ซึ่งจัดวางพุทธศาสนิกชนคนดื่ม คนไม่ดื่มในงานพิธีได้อย่างน่าสนใจ “ชนิดบัวไม่ให้ช้ำน้ำไม่ให้ขุ่น”

พระบุญรอด เจ้าอาวาสวัดพระธาตุจอมแจ้งเล่าว่า ชาวบ้านตีนธาตุทั้งคนเมือง คนไทใหญ่ ส่วนใหญ่จะมาทำบุญที่วัดนี้ ไม่นิยมไปทำบุญวัดอื่น

ในส่วนที่เกี่ยวกับการดื่มเหล้า เจ้าอาวาสเล่าว่า

“ถ้าดื่มจะไม่ให้ขึ้นวัด แต่ถ้าดื่มจากข้างนอกมาอันนี้ก็เราไม่รู้ไม่เห็นเหมือนกัน บางทีมีงานกรฐินมาแล้วก็แห่มา บางทีคนเมาเขาก็ไม่ได้เดือดร้อนอะไร เพราะเราแบ่งใจให้เขา สมมุติว่ามีงานกรฐินจากคนกรุงเทพฯ ก็บอกว่ายังไม่ต้องแห่มา รอให้คนกรุงเทพฯ กลับไปก่อน หลังจากคนกรุงเทพฯ กลับไปพระก็ให้เขาแห่มาได้เต็มที่ เขาจะรำนก รำไต เราก็อปลอยเต็มที่ ชาวบ้านก็บอกว่าตุ๊ (พระ) นี้ดีไม่แบ่งแยก”

การที่วัดจัดกระบวนการให้งานพิธี มีทั้งแบบเคร่งขรึมตามแบบพุทธคนกรุง แล้วตามด้วยการรื่นเริงในแบบพุทธชาวบ้าน เป็นศิลปะในการจัดการความสัมพันธ์ในชุมชนที่ทุกฝ่ายยอมรับได้ แม้กระทั่งเรื่อง “การเมา”

นักวิจัยถาม “ในงานบุญ แล้วถ้าชาวบ้านเมามาจากที่อื่นมีวิธีจัดการอย่างไรครับท่าน”
“ก็จะมีคณะกรรมการหมู่บ้านคอยดูแลอยู่ ใครที่ดูแล้วมีอาการไม่ปกติ เหมือนเมาเหล้า ก็จะไม่ให้ขึ้นวัด แต่ถ้ามาช่วงเย็น ๆ ที่คนกลับกันละก็ไม่ค่อยหน้าเกลียดเท่าไร” พระบุญรอดไขข้อสงสัย

น่าสังเกตว่า ถึงจะมีบทบัญญัติเรื่องศีล 5 ที่ว่าการดื่มสุราเมรัยเป็นการผิดศีล แต่ทางวัดไม่ใช่ทำที่หรือวิธีการที่ดูถูกดูหมิ่นคนเมา หรือคนดื่มสุรา และระมัดระวังในการที่จะไม่ไปสร้างให้เกิดความรู้สึกเป็นคนอื่น มีหน้าซ้ำ ยังคอยประคับประคองช่วยเหลือในโอกาสต่าง ๆ มีบางครั้งมีคนไทใหญ่ตาย เป็นคนยากจน ไม่มีเจ้าภาพสวดศพ ทางวัดร่วมกับชาวบ้านบ้านตีนธาตุก็จะร่วมช่วยกันดูแลร่วมเป็นเจ้าภาพเวลาวัดขอความร่วมมืออะไร ชาวบ้านก็ยินดีเพราะมีจิตศรัทธา นี่เป็นความสัมพันธ์ที่ผูกพันไว้เป็นทุน

นอกจากการจัดการในแบบที่ไม่กีดกันคนออกจากชุมชน หากแต่พยายามเชื่อมร้อยด้วยความเมตตา กรุณา อย่างมีศิลปะแล้ว วัดยังพยายามเข้าถึงชาวบ้าน ด้วยการใส่ชื่อชุมชน ชื่อที่ว่านี่ก็คือ วิฑูชุมชน

“สมัยก่อน บางครั้งเราไปอาศัยคลื่นหลวงตามหาบัว เราก็จำเป็นต้องลึงค์ของเขา 24 ชั่วโมง แต่แบบนี้ไม่ได้ผล”

“เมื่อก่อนอาตมามีสื่อ จัดรายการวิทยุ ทำให้บ้านดินธาตุและหมู่บ้านอื่น ๆ สามารถลดละเลิก เหล้าได้ เพราะเราใช้ศิลปะการจัดรายการ รู้ว่าคนพื้นเมืองพืงมันต้องเปิดซอ บ้าง เล่นทานเสริมธรรมะเข้าไป ถ้าเปิดธรรมะวันค้ำ รับรองเจ๊งแน่ อย่างวิทยุชุมชนของอาตมาอาศัยการบริจาคจากญาติโยมเดือน ๆ หนึ่งได้เกือบหมื่นโดยอาศัยใครที่ทำบุญก็จะประกาศรายชื่อนี้ผ่านวิทยุ แล้วจะมีคนทำบุญเพิ่มขึ้นอีกเยอะ คนในหมู่บ้านอื่น ๆ ตามเขาตามดอยที่วิทยุเข้าถึง เขาฟัง หลายคนก็เกิดศรัทธา แต่ปัจจุบันสถานีวิทยุได้ปิดไปเนื่องจากประกาศจาก คสช. จึงไม่สามารถดำเนินการได้” เจ้าอาวาสเล่า

นักวิจัย “หลังจากที่ไม่มีสื่อแล้ว แล้วใช้วิธีไหนสื่อสารกับชาวบ้านในวงกว้างครับ”

พระบุญรอด “ก็อาศัยการนิมนต์จากชาวบ้านไปเทศน์ตามโรงเรียนต่าง ๆ เช่นวันสำคัญต่าง ๆ ก็จะมีการนิมนต์ไปบรรยายธรรมและสวดมนต์ข้ามปี จริง ๆ แล้วเรื่องนี้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะ แต่เจ้าคณะงานเยอะ เลยไม่ค่อยได้ไป ส่วนพระบุญรอดเองไม่มีความสามารถด้านนี้เท่าไร แต่ก็อาศัยประสบการณ์พูดได้นิดหน่อย แต่ก็ต้องช่วยเพื่อศาสนาอยู่รอด ถ้าไม่มีพระคอยชี้นำก็อาจจะไปไม่รอด”

ท่านเจ้าอาวาสยังได้ปรารภการขยายผลเรื่องการจัดการปัญหาสุราว่า อยากให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถจัดตั้งคลื่นสร้างสถานีธรรมะขึ้นมา โดยน่าจะมีการเชิญพระสงฆ์ทุกวัดในปายมาเผยแพร่ธรรมะ เพื่ออุ้มชูศาสนาให้ยั่งยืนขึ้นไป ในท้องถิ่นจัดการเองไม่ยาก แต่ติดที่ระเบียบส่วนกลาง

สถานีวิทยุชุมชน ที่ตั้งอยู่ด้านล่าง ก่อนถึงบันไดขึ้นวัด

นอกจากวัดจะมีคนไทยพื้นราบ คนเมือง คนไทใหญ่มาสัมพันธ์ด้วยแล้ว ที่นี่ ยังเป็นสถานที่ทำบุญของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่มีความเชื่อเรื่องผี อย่าง คนลีซู คนกะเหรี่ยง ซึ่งจะว่าไปแล้ว เป็นกลุ่มที่ยังนิยมตีหม้อเหล้าอยู่ไม่น้อย และมีพิธีเลี้ยงผีที่ใช้เหล้าเป็นเครื่องประกอบ มีประเพณีที่มีการตีหม้อเหล้าที่เชื่อมโยงกับผีมากมาย เกี่ยวกับเรื่องเหล้ากับความเชื่อเรื่องผี และคนที่เขามาทำบุญที่วัดนี้ เจ้าอาวาสสรุปได้น่าคิดว่า คงใช้ศาสนาพุทธเป็นตัวตั้งไม่ได้

“ความจริงแล้ว หลาย ๆ คนก็มาทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ดวงวิญญาณญาติของเขา อยู่ ก็ได้มีการอธิบายเรื่องการทำบุญให้แก่ญาติที่ตายไป แต่การที่จะหักล้างความคิดการนับถือผีของเขาก็ไม่ได้” หลวงพ่อให้ข้อคิด

หันกลับมามองสิ่งที่ชุมชนเริ่มเป็นกังวลและยังให้คำตอบได้ไม่ชัดคือ เรื่อง วิทยุรุ่น เขาวงกต แขนงนำสตรียอมรับว่า วิทยุรุ่น เขาวงกต มีการตีหม้อเครื่องตีหม้อแอลกอฮอล์บ้าง แต่ก็ไม่ได้ตีหม้อหนัก การตีหม้อภายในหมู่บ้านดินดานนี้ไม่ค่อยมี เพราะควบคุมดูแลกันได้ แต่มักไปตามบ้านเพื่อนในเขตชุมชนอื่น หรือไม่ก็ไปในเขตตัวเมืองปายบ้างเป็นครั้งคราว เวลามีสานคอนเสิร์ต งานอีเวนต์ต่าง ๆ ตีหม้อแล้วส่วนใหญ่ก็กลับมาที่บ้านเพราะชุมชนห่างไกลกันไม่กี่กิโลเมตร ถ้าจะห่าง ก็เป็นการห่างที่วิทยุรุ่นอาจจะเมาแล้วขี่รถจักรยานยนต์ เมาแล้วอาจจะไปมีเรื่องกับคนต่างถิ่น มากกว่า ซึ่งกระบวนการงดเหล้าโดยชุมชนเข้าไปจัดการไม่ถึง

กลุ่มวิทยุรุ่นบ้านดินดานลูกหลานของแกนนำสตรีเล่าว่า วิทยุรุ่นนิยมไปเที่ยวในเขตเมืองปายในช่วงเทศกาลต่าง ๆ เช่น ลอยกระทง สงกรานต์ งานคอนเสิร์ต

“ที่ปาย มีการจัดงานคอนเสิร์ตของเบียร์ช้าง มีการจัดงานช่วงหน้าหนาว ช่วงที่มีนักท่องเที่ยวเยอะ ๆ ดาราที่มา ส่วนมากเขาวงกตที่ไปจะเป็นเขาวงกตจากที่อื่นเยอะ” วิทยุรุ่นชายคนหนึ่งบอก

พวกเขาเล่าถึงเหตุจูงใจที่ตีหม้อ เพราะเข้าสังคม ไปพักผ่อนหย่อนใจตามประสา เวลาตีหม้อก็ตีหม้อในหมู่เพื่อนเพศเดียวกันเป็นหลัก ไม่ได้ไปมีเรื่องกับใคร

วิทยุรุ่นชาย “ตีหม้อแล้วกลับบ้านนอน แต่มีพ่อดุบ้าง แต่ไม่เคยสร้างความเดือดร้อนให้ใคร”

วิทยุรุ่นหญิง “ตีหม้อแล้วกลับบ้านเหมือนกัน พ่อแม่ไม่ได้ว่าอะไรเพราะไม่ได้ตีหม้อเยอะจนเมา”

พวกเขาและเธอเผยว่า ที่เห็นเป็นปัญหาจะเป็นวิทยุรุ่นจากหมู่บ้านอื่น กลุ่มชาติพันธุ์อื่น อย่าง ลีซู จีนยูนนาน มากกว่า มักทะเลาะกันเรื่องแย่งกันจับสาว ส่วนเงินที่ใช้ในการตีหม้อมาจากน้ำพักน้ำแรงที่พวกเขาและเธอไป เก็บถั่ว รับจ้างทั่วไป ไม่ได้เบียดบังอะไรครอบครัว และที่พ่อแม่ผู้ปกครองห่วงเรื่องอุบัติเหตุ จริง ๆ ก็ไม่น่าห่วงอะไร

“ส่วนใหญ่ที่เกิดอุบัติเหตุไม่ใช่คนบ้านดินธาตุ จะเป็นคนหมู่บ้านอื่นมากกว่า และยังมีอุบัติเหตุที่เกิดจากนักท่องเที่ยวชาวจีนขับรถไม่เป็นด้วย” สาววัยรุ่นคนหนึ่งในกลุ่มช่วยตอบ

ในเรื่องการจัดการกิจกรรม “งดเหล้าเข้าพรรษา” วัยรุ่นที่นิยมดีเข้าร่วม ไม่มีข้อติดขัดอะไร (อาจจะเพราะไม่ใช่ช่วงฤดูท่องเที่ยว ที่มีงานคอนเสิร์ต งานเทศกาลส่งเสริมการท่องเที่ยวก็เป็นได้ คือมันไม่อยู่ในช่วงเวลาที่ยุโรปจะดื่ม จะเที่ยวกัน - มุมมองโดยผู้วิจัย)

เกี่ยวกับเรื่องเครื่องดื่มแอลกอฮอล์กับวัยรุ่นนี้ เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยได้ค้นพบแต่เพียงช่วงเวลาสั้น ๆ ที่ได้สัมผัสชุมชน ซึ่งกลุ่มวัยรุ่นต่างสะท้อน (ต่อหน้าผู้ปกครอง) ว่าพวกเขาและเธออยู่และจัดการกับมันได้เป็นอย่างดี หากมีเวลาศึกษาเจาะลึกไปที่กลุ่มวัยรุ่นเพิ่มเติมคงดีไม่น้อย เพราะจริง ๆ แล้วยังมีจุดที่น่าสนใจหลายอย่าง อาทิ รูปแบบและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการดื่ม รสนิยมการดื่ม (เท่าที่รู้ ถ้าเป็นวัยรุ่นชายจะดื่มเหล้า เบียร์ ส่วนหญิงจะดื่มพวกไวน์ เบียร์ แต่ไม่มี銘柄ที่ชอบอกสนใจเหล้าขาว หรือสุราชุมชน เพราะอะไร?) การให้ความหมายของวัยรุ่น (หญิง, ชาย, ขาดิพันธุ์ ฯลฯ) ต่อการดื่มในรูปแบบต่าง ๆ นโยบายและปฏิบัติการจริงของการมีส่วนร่วมและการต่อรองของกลุ่มวัยรุ่นในกระบวนการงดเหล้าในชุมชน

ในขณะที่สังคมไทยและหน่วยงานต่าง ๆ กำลังเร่งรัดจัดการเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ รวมไปถึงพฤติกรรมผู้ที่เกี่ยวข้อง ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเครื่องดื่มแอลกอฮอล์กับวัยรุ่นเหล่านี้ ยังคงเป็นพื้นที่ของความไม่รู้ (ขนาดผู้นำชุมชนที่อยู่กับลูกหลานแทบทุกวันก็ยังยอมรับว่าไม่รู้ แล้ว “ผู้รู้” ข้างนอกจะรู้ได้มากน้อยแจ่มชัดแค่ไหน?) ซึ่งน่าเป็นห่วงว่าทากรณรงค์บนพื้นฐานของความไม่รู้ หรือที่กัทกว่า “รู้” เช่นนี้ต่อไปเรื่อย ๆ ผลที่ตามมาจะเป็นอย่างไร?

กระบวนการงดเหล้าในชุมชนบ้านดินธาตุ เป็นกระบวนการที่มีประวัติศาสตร์ ซึ่งชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกันเขียนบันทึกไว้ในความทรงจำ ตั้งแต่ยุคก่อร่างสร้างชุมชน ยุคสถาปนาหมู่บ้าน เรื่อยมาจนถึงยุคเฟื่องฟูของการค้า การบริการ การท่องเที่ยว และโลกาภิวัตน์ในยุคปัจจุบัน ถึงจะเป็นชุมชนร้อยละกว่าครึ่งคาเรือนแต่ก็มีความซับซ้อนของกลุ่มคน เพศ วัย ขาดิพันธุ์ ทั้งที่อยู่ในพื้นที่ และไป-มาข้ามชายแดนในบริบทเช่นนี้ จึงไม่สามารถใช้มาตรการหรือกติกาใดกติกาหนึ่งในการจัดการสุรา (ซึ่งก็คือการจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้คน) เพื่อให้เกิดการยอมรับทั้งหมดทั้งมวลได้ หากแต่ชุมชนได้เลือกใช้วิธีการอยู่ร่วมกับเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ อยู่ร่วมกับผู้ดื่ม ผู้ค้า โดยพัฒนากระบวนการของตนเองขึ้นมา บนฐานประสบการณ์ตรงในชีวิตประจำวัน ไปพร้อม ๆ กับปรับใช้และต่อรองกับกฎกติกาการจัดการที่มาจากภายนอกอย่างมีชั้นเชิง เป็นการตอบโต้การจัดการแบบรวมศูนย์ที่ชุมชน และแกนนำต้องแบกรับ

อย่างไรก็ตาม การจัดการท่ามกลางการช่วงชิงอำนาจในการต่อรองความหมายเหล่านี้ ก็ไม่ได้เป็นหลักประกันว่า จะเป็นการจัดการที่ใช้ได้ผลตลอดไป ท่ามกลางตัวแปรทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมในโลกโลกาภิวัตน์ ที่ปรับเปลี่ยนรวดเร็วในแต่ละเดือน หรือแต่ละวัน พลังของชุมชน น่าจะได้

รับความสำคัญมากขึ้น ในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง ในฐานะ “ผู้รู้” และในฐานะผู้มีศักยภาพใน จะปรับตัวต่อกรได้ทันกับพลวัตของสถานการณ์ปัญหา มากกว่าจะยึดโยงกับมาตรการ กฎเกณฑ์ ทฤษฎี/ หลักความรู้ที่มาจากส่วนกลาง ไม่ว่าจะเป็น หลักกฎหมาย หรือ หลักสุขภาพแบบตะวันตก โดยเฉพาะ หน่วยงานที่ถูกลกล่าวขวัญอย่างกว้างขวางในการขับเคลื่อนงานจัดการเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อย่าง สสส.

3.5 สรุปและข้อเสนอแนะ

ในแม่ฮ่องสอน มีพื้นที่ที่มีผลการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมโดดเด่น (Best Practice) หลาย ชุมชน หนึ่งในนั้นคือชุมชนบ้านดินธาตุ ตำบลทุ่งยาว อำเภอป่าเย็บ จังหวัดแม่ฮ่องสอน สามารถผลักดัน การจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เช่น การประกาศเขต งานบุญ/งานศพปลอดเหล้า 100 เปอร์เซ็นต์ การไม่ขายเหล้าในวันพระ และไม่ขายแก่เด็ก เยาวชน ในลักษณะเน้นการคุ้มครองและควบคุมจัดการโดยมาตรการชุมชน มีการสื่อสาร สร้างการเรียนรู้และ มีส่วนร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ

ทว่า เงื่อนไข ปัจจัยความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม รวมถึงเศรษฐกิจ การเมือง โดยเฉพาะมิติ ทางเพศสภาพ (Gender) และมิติความเป็นชาติพันธุ์ ที่มีผลต่อการจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ในพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายองค์กรงดเหล้าแม่ฮ่องสอนแห่งนี้ ที่ผ่านมายังไม่มีใครถอดรหัส และสกัด เป็นความรู้ออกมา

ความรู้ในการจัดการปัญหาสุราของชุมชน ที่หลายคนหลายฝ่ายหลายหน่วยงานลงทุนลงแรงไป ถอดออกมา จึงเป็นความรู้ที่ขาดมิติทั้งสองด้านที่ว่าไว้ ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ ไม่ได้เพียรพยายามเพียงเพื่อ จะสะท้อนให้เห็น หากยังชวนกันวิเคราะห์ถึงความต่างจากองค์ความรู้กระแสหลักที่ใช้

จากการวิจัย พบว่า แกนนำผู้หญิงและเครือข่ายทางสังคมของพวกเธอมีบทบาทสำคัญตั้งแต่จุด เริ่มต้นของการมองเห็นปัญหา นับตั้งแต่สมัยผู้ใหญ่บ้านสตรีคนแรกเรื่อยมา จนถึง ผู้นำสตรีที่มีอยู่หลาย คนในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า การที่ผู้หญิงเข้าไปมีบทบาทในระดับแกนนำด้านต่าง ๆ ในชุมชน ส่งผล สำคัญให้ประเด็นการจัดการปัญหาสุรานี้ขับเคลื่อนได้อย่างต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ

แต่การขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพนี้ หากใช้การเดินตามพิมพ์เขียวของนโยบายและวิธีปฏิบัติ จากส่วนกลาง (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หน่วยงานด้านสาธารณสุข และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้าง เสริมสุขภาพ หรือ สสส.) ไม่ หากแต่พวกเธอรู้จักปรับใช้วิถีคิดแบบแยกส่วน หรือคู่ตรงข้าม อย่าง ดี-ชั่ว ขาว-ดำ ที่บรรดาองค์กรส่วนกลางพยายามครอบงำนั้น ให้อ่อนลงและยืดหยุ่นตามวิถีชุมชนที่ ประกอบไปด้วยคนที่หลากหลาย เพื่อให้ทุกฝ่ายอยู่ร่วมกันได้ ที่คิดอย่างนี้ได้ น่าจะเป็นเพราะเงื่อนไข บริบทสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นกรอบหล่อหลอมให้คนฟังและเห็นความจำเป็น ของการอิงอาศัยกันจนกลายเป็นธรรมเนียม

การที่ชุมชนสามารถพัฒนาตามแนวทางของตน จริง ๆ แล้วก็เพื่อจัดการปัญหาภายใน นั่นก็เพียงพอในความรู้สึกของพวกเขาแล้ว แต่ความหมายใหม่ที่รัฐพยายามสอดแทรกเข้ามาคือการเป็นพื้นที่นำร่อง ซึ่งตรงนี้ ยังไม่มีการถามความเห็นพ้องของคนในชุมชน หากแต่รัฐพยายามช่วงชิงความหมายของชุมชนไปเพื่อสร้างฐานการจัดการอำนาจขยายต่อ

การเข้ามาแทรกแซงของรัฐ (โดยเฉพาะหน่วยงานด้านสาธารณสุข และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ หรือ สสส.) ต่อการจัดการที่ชุมชนเคยทำกันไว้ ผ่านมาหลายช่องทาง ทั้งในแง่ การมอบรางวัลเชิดชู การสนับสนุนทุน เหล่านี้ ล้วนเป็นการให้แบบมีเงื่อนไข เงื่อนไขนั้นคือต้องทำตามแนวนโยบาย กรอบยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ที่บรรดาผู้เชี่ยวชาญที่มักจะเป็นคนในวงการแพทย์ วงการสาธารณสุขรวมถึงนักกฎหมาย และบรรดานักบุญ วางไว้ โดยที่ไม่ต้องตั้งคำถาม หรือแม้แต่คิดสงสัย

นี่เป็นการครอบงำทางความคิด และพยายามเปลี่ยนความหลากหลายในชุมชน ให้เป็นกลไกเชิงเดียวที่คิดเหมือนกันทั่วประเทศ ภายใต้วาทกรรมที่มีชื่อว่า “การพัฒนา” (ที่ต้องปลอดจากคนเมาหรือมองคนเมาเป็นมลทินสังคม เป็นสิ่งปฏิญูที่ต้องถูกบำบัด)

ข้อค้นพบจากงานวิจัย

1. ชุมชนบ้านดินธาตุไม่ได้มีการขับเคลื่อนการจัดการปัญหาเฉพาะในระดับแกนนำที่เป็นคนเมืองอย่างเดียว ในระดับล่างที่เป็นคนชายขอบอย่างคนพลัดถิ่นชาวไทยใหญ่ก็มีส่วนสัมพันธ์ด้วย เป็นเครือข่ายที่สังคม “มองไม่เห็น” หากแต่มีลักษณะร่วมที่เหมือนกันคือ ไม่ยึดติดอยู่กับนิยามการจัดการปัญหาแบบใดแบบหนึ่งอย่างตายตัว แบบคู่ตรงข้าม หากแต่พยายามบูรณาการชุดความหมายที่หลากหลายในลักษณะกวีวิธีการจัดการเชิงซ้อนมาใช้ในชีวิตประจำวัน ด้วยยุทธวิธีอะลุ่มอล่วย และการจัดการแบบนึกถึงใจเขาใจเรา เพื่อให้ต่างฝ่ายต่างอยู่ร่วมกัน หลีกเลี่ยง “การสร้างความเป็นคนอื่น” ให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ด้านกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ไว้สัญชาติไทยซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในพื้นที่ การให้ความหมายต่อการจัดการสุราของพวกเขาและเธอนั้นไม่ตายตัว หากขึ้นอยู่กับบริบทพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมที่พวกเขาและเธอเข้าไปสัมพันธ์เชิงอำนาจอยู่ด้วย ซึ่งเป็นวิถีการปรับตัวของคนชายขอบ

2. ชุมชนบ้านดินธาตุไม่ได้มองเรื่องสุราในมิติเดียว ว่าเป็นแค่เรื่องสุขภาพ หรือเรื่องศีลธรรม หากแต่เวลาถูกเรียกให้นำเสนออาจจำเป็นต้องบอกอย่างนั้นเพราะเป็นเรื่องของอำนาจ ที่ส่วนกลางกดทับอยู่ให้ต้องพูดอย่างนั้น แต่ในทางปฏิบัติ ชุมชนมีวิธีคิดและจัดการสุราแบบกลาง ๆ ในลักษณะที่ไม่กีดกัน แต่ก็ไม่สนับสนุนให้เข้าร่วม หากอยู่ร่วมกันระหว่าง เหล้า คนเมา คนขาย คนไม่ดื่ม อย่างรู้เท่าทันและเคารพสิทธิซึ่งกัน โดยมีกติกา ความสัมพันธ์ และกลไกชุมชนเป็นระบบควบคุมที่สำคัญ

การยอมรับพฤติกรรมการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของชุมชนดินธาตุ เป็นการยอมรับอย่างมีบริบท อาจใช้คำเทียบเคียงว่า ดื่มอย่างมีกาลเทศะ คือ ไม่ละเมิดระเบียบกติกาศีลธรรมนิยมปฏิบัติของชุมชนไปดื่มในช่วงเวลา ในสถานที่ที่ชุมชนห้าม เช่น ในวัด ในงานศพ งานบุญประเพณีหรือ

แม้แต่กิจกรรมต่าง ๆ เช่น กีฬาต้านยาเสพติดที่เจ้าภาพหรือแกนนำประกาศจุดยืนว่าปลอดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เอาไว้ จะดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ชนิดไหนก็ไม่สำคัญ ถือเอาหลักระเบียบกติกากิจกรรมนิยมปฏิบัติของชุมชนอันเป็นที่รับรู้ในสาธารณะเป็นสำคัญ และถึงแม้จะออกนอกกาลเทศะไปแล้ว อันนี้เป็นหลักใหญ่ อีกประการคือ หากดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แล้วต้องไม่สร้างความเดือดร้อนรำคาญใจหรือเป็นพิษภัยแก่คนอื่น เช่น ส่งเสียงดังรบกวน หรือก่อเรื่องทะเลาะวิวาท หรือชักจูงให้เด็ก ๆ ดื่ม อันนี้ไม่ต้องประกาศไว้แต่ก็เป็นที่ยึดมั่น เป็นวิถีชีวิตที่อยู่ร่วมกันระหว่างคนที่ไม่มีดื่ม กับคนที่ดื่ม มีพื้นที่ทางสังคมให้คนที่อยากดื่มอยู่ได้ โดยมีกรอบการควบคุมทางสังคมมาครอบอีกชั้น ซึ่งจะว่าเป็นการ “ดื่มอย่างมีความรับผิดชอบ” หรือไม่นั้น ก็น่าจะใช่ แต่อาจจะเป็นความรับผิดชอบต่อแบบที่ชาวบ้านให้ความหมายต่างไปจากกลุ่มคนในสังคมที่คิดวสันต์นี้ แต่ที่พอจะบอกได้แน่ชัดกว่า คือ เป็นการ “ดื่มอย่างมีวัฒนธรรม” หรือ “ดื่มอย่างมีความรับผิดชอบต่อวัฒนธรรม”

3. แม้ในแง่ของการจัดการโดยผ่านระบบศีลธรรม ในทางปฏิบัติก็ระบบศีลธรรมในท้องถิ่นยังมีศิลปะในการจัดพื้นที่ให้คนเมาอยู่ในกรอบ โดยไม่ยืดเยียดความรู้สึกเกลียดชัง เฟ่งโทษผู้อื่นให้เกิดเป็นปมความผิดบาป พุดง่าย ๆ คือเหมือนจะเคร่งวินัย แต่ในบริบทที่ตัวเองต้องอิงอาศัยใกล้ชิดชุมชนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ และมีวิถีปฏิบัติเรื่องเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แตกต่างกันไปอยู่มาก การใช้เมตตาโดยไม่เลือกแบ่งข้างคนดี คนเลว คนเมา คนไม่เมา กลายเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่กว่า ซึ่งต่างจากการตีความศีลธรรมในกลุ่มที่มีอำนาจซึ่งผนวกตัวเองกับวิทยาศาสตร์สุขภาพจนมองคนเป็นท่อน ๆ

4. ในแง่ของการพัฒนาการจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ชุมชนใช้วิธีการจัดการผ่านการควบคุมทางสังคมวัฒนธรรมควบคู่ไปกับการควบคุมแรงงานเป็นหลักใหญ่ที่ทำมาช้านานต่อเนื่องเป็นทุนทางสังคมเดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การที่ชุมชนตื่นตัวไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐตั้งแต่แรก หากแต่กลับถูกอำนาจรัฐ หน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านสาธารณสุขและหน่วยงานสนับสนุนอย่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ผนวกเข้าไป โดยที่หน่วยงานเหล่านั้นไม่ตระหนักถึงอำนาจที่รัฐสมัยใหม่ และอำนาจของความรู้ทางการแพทย์แบบตะวันตกไปครอบงำ ผ่านนโยบายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายด้านสาธารณสุข นโยบายด้านชาติพันธุ์ นโยบายด้านการสื่อสารที่ปิดกั้น ตั้งแต่การสื่อสารผ่านสื่อมวลชนอย่างสถานีวิทยุ ยันการสื่อสารในเวทีการประชุม โดยเฉพาะเวทีระดับนโยบายและแผนยุทธศาสตร์การทำงาน การไม่เปิดพื้นที่ให้เสียงที่หลากหลายของคนในชุมชนสะท้อนออกมา ยิ่งทำให้แกนนำชุมชนวางตัวลำบาก เพราะเสมือนต้องรับศึกสองด้าน ด้านหนึ่งก็ต้องต่อรองกับอำนาจรัฐ อีกด้านหนึ่งต้องต่อรองกับคนในชุมชนรวมไปถึงญาติพี่น้อง นอกจากนี้ กระบวนการรวมศูนย์อำนาจในการจัดการเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ดังกล่าว ยังเบียดขับให้คนตัวเล็กตัวน้อย และคนที่คิดต่างจากการจัดการเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ในแบบกระแสหลัก กลายเป็นคนขายขอบมากยิ่งขึ้น สร้างความเหลื่อมล้ำระหว่างชุมชน ที่ไปกับรัฐ กับชุมชนที่ต้องการเป็นตัวของตัวเอง ความสัมพันธ์ที่เคยพึ่งพาอาศัยกันในพื้นที่ก็คลอนแคลนลงไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบในงานวิจัย จึงมีข้อเสนอเชิงนโยบายต่อการจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในประเทศไทย ดังนี้

1. ควรทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การทำงานขับเคลื่อนการจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งในแง่ การพัฒนาองค์ความรู้ นวัตกรรม และกลไกในการแก้ปัญหา โดยเน้น การอยู่ร่วมกันระหว่าง เหล่า คนเมา คนขาย คนไม่ดื่ม อย่างรู้เท่าทันและเคารพสิทธิซึ่งกัน ซึ่งสิทธินั้นต้องพิจารณารอบด้าน เพราะมีความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น สิทธิชุมชน สิทธิสตรี สิทธิส่วนบุคคล สิทธิทางวัฒนธรรม สิทธิตาม พ.ร.บ. ควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เป็นต้น ทั้งนี้ หลักใหญ่คือ ไม่ใช้ความรุนแรงต่อกัน โดยมีกติกา ความสัมพันธ์ และกลไกชุมชนเป็นระบบควบคุมหลักที่สำคัญ ทั้งนี้ ต้องจัดมีการกระจายอำนาจในเรื่องการอื่น ๆ รองรับเป็นลายลักษณ์อักษรที่ใช้อ้างอิงได้ด้วย มิใช่มีแต่แนวคิดหรือแนวทาง

2. ในส่วนของกระบวนการต่อยอด ขยายผล สร้าง-สานเครือข่าย ให้ถือเอาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นหลักในการกำหนดแผนงาน มิใช่ เป็นการเลือกพื้นที่ตามแต่ใจฝ่ายรัฐ ฝ่ายปกครอง อย่างที่เป็นมา การขยายผล พัฒนาขับเคลื่อนนโยบาย ควรมุ่งเน้นหมู่บ้านที่มีความพร้อม ไม่จำเป็นต้องอยู่ในเขตตำบลหรืออำเภอเดียวกันก็ได้ ไม่ควรทำแบบปูพรม

3. ควรมีนโยบายพัฒนาเป็นกองทุน สวัสดิการท้องถิ่น เพื่อป้องกัน ฝ้าระวัง และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นผลกระทบจากการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์หรืออื่น ๆ ในชุมชน โดยมีที่มาจากรับค่าภาษีจากเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงเงินบริจาคอื่น ๆ

4. รัฐ ควรต้องจัดให้มีนโยบาย ยุทธศาสตร์การพัฒนาการสื่อสารเพื่อสร้างการเรียนรู้ในการจัดการเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แบบมีส่วนร่วม และเข้าถึงคนที่หลากหลายชาติพันธุ์ เพศสภาพ อายุ โดยพัฒนาการมีส่วนร่วมในชุมชนให้เป็นรูปธรรม อาทิ การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้การจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แบบมีส่วนร่วมในชุมชน ทั้งนี้ ให้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของผู้หญิงและชาติพันธุ์อย่างเท่าเทียมและทั่วถึงความหลากหลาย

5. รัฐ และหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่เกี่ยวข้องควรทบทวนขับเคลื่อนนโยบายโดยยกใช้ความเชื่อทางศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เป็นตัวกำหนดเป็นศาสนานำเดี่ยว หากแต่ต้องเปิดพื้นที่ให้ความเชื่อทางศาสนาอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม

สาวล่องใต้
ขี่เหล่าหลวง
แม่ขึงฮ้าย

บทที่ 4 สุรานารีกับการจัดการตนเอง ของชุมชนในจังหวัดพะเยา

วิเศษ สุจินพรัหม และ สหทัยา วิเศษ

4.1 เกริ่นนำ

นโยบายการแก้ไขปัญหามสุราหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในสังคมไทยยังจะให้ความสำคัญกับการควบคุมโดยออกมาตรการทางกฎหมายมาบังคับใช้ โดยละเอียดหรือไม่ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการควบคุมสุรา อีกทั้งบทบาทการแก้ไขปัญหายังรวมศูนย์ที่หน่วยงาน/กลไกภาครัฐเป็นหลัก ซึ่งปัจจุบันยังขาดเอกภาพขาดประสิทธิภาพในการจัดการแก้ไขปัญหา และไม่ทันกับสถานการณ์ปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่นับว่าจะซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น การเผชิญหน้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ จากการรวมเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนหรือเออีซี การเข้ามาของเหล้าขายแดนซึ่งมีราคาถูก(จังหวัดพะเยามีพื้นที่ตอนเหนือติดกับประเทศลาว) ดังนั้นภายใต้สถานการณ์ปัญหามสุราดังกล่าว จึงมีความจำเป็นในการกระจายอำนาจ ในการจัดการตนเองของชุมชนซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งในการลดผลกระทบจากปัญหามสุรานอกเหนือจากมาตรการทางกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในฐานะผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหามสุราโดยตรง

จังหวัดพะเยาเป็นจังหวัดเล็กในภาคเหนือตอนบน แต่ปรากฏว่าเป็นจังหวัดที่มีสถิติเกี่ยวกับสุราที่น่าสนใจ ตามรายงานสถานการณ์การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และผลกระทบในประเทศไทยปี พ.ศ. 2556 โดยศูนย์วิจัยปัญหามสุรา พบว่า จังหวัดพะเยามีความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาอันเนื่องมาจากพฤติกรรมการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์สูงสุดเป็นลำดับ 1 ของประเทศและมีความชุกของนักดื่มต่อประชากรทั้งหมดในลำดับที่ 1 อีกเช่นกันคือ ร้อยละ 54 เฉพาะอย่างยิ่งในจำนวนประชากรที่เป็นหญิงมีนักดื่มหญิงสูงถึงร้อยละ 38.2 ขณะที่ค่าเฉลี่ยทั้งประเทศที่ร้อยละ 31.5 สำหรับคนจังหวัดพะเยาเองไม่มีใครภูมิใจในรายงานตัวเลขสถิติดังกล่าว

นอกจากนี้จากการศึกษาของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่พบว่า จังหวัดพะเยามีโรงกลั่นสุรากลั่นชุมชนที่ขึ้นทะเบียนกับกรมสรรพสามิตสูงมากในลำดับต้น ๆ ของประเทศ โดยในปี พ.ศ. 2557 มีจำนวน 221 แห่งแบ่งเป็นสุรากลั่นชุมชน 217 แห่งสุราแช่ 4 แห่ง กระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ ความแรงของสุราที่กลั่นได้ 35 และ 40 ดีกรีการดื่มสุรากลั่นชุมชนในพะเยาพบว่ามีไม่เพียงแต่การดื่มในเพศชายเป็นส่วนใหญ่เท่านั้น ในกรณีเพศหญิงก็มีการดื่มอยู่ด้วย จากการศึกษาพบว่าผู้หญิงมีรสนิยมในการชอบดื่มสุรากลั่นชุมชนจากต่างจังหวัดมากกว่าดื่มสุรากลั่นในชุมชนโดยเฉพาะสุรากลั่นชุมชนจากจังหวัดแพร่เนื่องจากมีดีกรีที่ไม่แรงคือมีเพียง 28 ดีกรีและมีรสชาติที่ดื่มง่าย มีกลิ่นหอมกว่าสุรากลั่นชุมชนในพื้นที่ที่มีกลิ่นรสและดีกรีที่แรงกว่า (35-40 ดีกรี) พฤติกรรมการดื่มของผู้หญิงมีทั้งที่ดื่มเป็นประจำหรือดื่มในโอกาสพิเศษและดื่มมากโดยเฉพาะช่วงเทศกาลประเพณีหรืองานเลี้ยงสังสรรค์ทั้งในฐานะแขกและในฐานะ “แม่ครัว” ที่ต้องจัดเตรียมทำอาหาร

ปัจจุบันสุราพื้นบ้านเหล่านี้มีราคาถูก จึงเป็นที่นิยมของวัยรุ่น และชาวบ้าน (ยากจน) หรือเป็นเพราะขออนุญาตตั้งโรงสุรากลั่นชุมชนทำได้ง่ายกว่าธุรกิจสุราขนาดใหญ่จึงทำให้สุรากลั่นชุมชนตกเป็นจำเลยของสังคมว่าเป็นสาเหตุให้คนพะเยาดื่มเหล้ากันมาก ข้อสรุปจากผลการศึกษาดังกล่าว ให้นำไปสู่การใช้มาตรการต่าง ๆ รวมทั้งมาตรการภาษีและราคา(กนิงสุรา ไทยกล้า และคณะ, 2557: 61-62) จากการศึกษาเฉพาะสุรากลั่นชุมชน ยังขาดภาพรวมการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ประเภทอื่น ๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามบริบท เช่นรสนิยม การเลื่อนสถานภาพในสังคมผ่านการดื่ม การสร้างตัวตนของนักดื่มภายใต้กระแสความทันสมัยซึ่งเป็นมากกว่าปัจจัยด้านราคา ทำให้การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มีความหลากหลายและซับซ้อนทั้งประเภทเครื่องดื่มและการให้ความหมาย(ของการดื่ม) การเก็บภาษีสุราเพิ่มเพื่อทำให้สุรามีราคาแพงเป็นการสกัดการเข้าถึงสุราของคนจนและนักดื่มหน้าใหม่ได้โดยง่าย การควบคุมสุรากลั่นชุมชนโดยใช้มาตรการเพิ่มภาษีภายใต้บริบทท้องถิ่นที่แตกต่างกัน ยังต้องหาข้อสรุปต่อไปในการที่จะช่วยลดจำนวนคนดื่มสุราเพิ่มได้จริง นอกจากนั้นมาตรการควบคุมสุราบางอย่างที่ออกโดยหน่วยงานราชการส่วนกลาง ไม่ส่งผลต่อการปฏิบัติและอาจสร้างความขัดแย้งในชุมชนตามมา อาทิเช่น อาสาสมัครจับตาสुरาเถื่อนในอดีต ที่ผ่านมามีความขัดแย้งบาดหมางกันในชุมชนภายหลังการแจ้งจับ จึงยากที่จะมีอาสาสมัครมาเปลี่ยนตัวกับการเสียสละดังกล่าว

จากปรากฏการณ์ผู้หญิงพะเยาดื่มเหล้า และมีแนวโน้มในการดื่มเพิ่มขึ้น ได้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมแบบบริโภคนิยมที่ไปกระทบกับสถานภาพ/ค่านิยมของผู้หญิงทำให้สถานภาพผู้หญิงที่เปลี่ยนไป จากค่านิยมการเลี้ยงอาหารในงานบุญประเพณีที่ต้องมีเหล้าเป็นองค์ประกอบสำคัญ(โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลี้ยงโต๊ะจีน) งานเลี้ยงที่จัดโดยหน่วยงานในท้องถิ่นโดยนักการเมืองที่นิยมการสร้างภาพในการเป็นผู้มีบารมีแบบพอเลี้ยง อันเป็นการส่งเสริมให้พฤติกรรมการดื่มเหล้าให้ขยายตัวมากขึ้นจากผู้ชายไปสู่ผู้หญิง สำหรับผู้หญิงจะนิยมดื่มเบียร์มากกว่าเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ประเภทอื่นเพราะมีดีกรีอ่อน นอกจากนั้นภายใต้แนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่สังคมทันสมัย การส่งเสริม

อุตสาหกรรมท่องเที่ยว การพัฒนาแบบบูตริตมูลค่าส่วนเกินจากชนบท ทำให้เกิดความล้มเหลวในภาคการผลิตในชนบท นำไปสู่การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทเข้าไปทำงานทำในเมือง การขยายตัวของลัทธิบริโภคนิยมแบบใหม่ทำให้ผู้หญิงจากชนบทกลายเป็นสินค้าทางเพศ ผู้หญิงโดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกสาวได้รับการคาดหวังจะเป็นผู้แบกรับความรับผิดชอบทางเศรษฐกิจเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว และต้องรับผิดชอบในการดูแลครอบครัว ตั้งแต่การดูแลบ้าน การทำอาหาร การเลี้ยงดูลูก แม้กระทั่งการลงไปช่วยทำนาเมื่อถึงฤดูฝน ภายในสภาพความคาดหวังของครอบครัวดังกล่าวทำให้ผู้หญิงต้องกลายเป็นสาวหาเงินในที่สุด

ความกดดันทางด้านจิตใจของสาวหาเงินทั้งระหว่างทำงานและกลับมาอยู่บ้าน ทำให้เธอระบายออกโดยการดื่มเหล้า การดื่มเหล้าอาจเป็นทางออกของการแก้ปัญหาทางสังคมที่ประชาชนเผชิญอยู่ และไม่รู้ว่าจะหาทางออกได้อย่างไร การดื่มเหล้าให้เมาจึงเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่ปกติในชุมชน “ความเมา” จึงเป็นสภาวะของการหลุดพ้นจากสภาวะความกดดันภายในจิตใจ แม้ว่าการหลุดพ้นจากปัญหาจะอยู่ชั่วคราวชั่วคราวจนกระทั่งความเมายังไม่หายไป คนเมาจึงไม่ต้องรับผิดชอบหรือได้รับการผ่อนปรนจากปกติธรรมดาในลักษณะ “อย่าถือคนบ้าอย่าว่าคนเมา” กระนั้นก็ตามยังมีความเชื่อว่า การดื่มเหล้าของผู้หญิงพะเยามาจากสาวหาเงินที่น่านิสัยการดื่มมาเผยแพร่หลังกลับมาอยู่บ้าน

อำนาจการจัดการควบคุมสุราที่ผ่านมา ยังผูกขาดอยู่ที่หน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบโดยตรงภายใต้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ปี พ.ศ. 2551 ซึ่งแฝงด้วยระบบอำนาจนิยม ใช้อำนาจบังคับข่มขู่ จำกัดสิทธิ การใช้มาตรการทางกฎหมายเข้าไปแทรกแซงงานเทศกาล บุญประเพณีท้องถิ่นโดยไม่มีกรจำแนกแยกแยะเป็นการละเมิดสิทธิทางประเพณี (Customary Right) ในการดำเนินชีวิตประจำวัน อาจไปกัดกร่อนความรู้ท้องถิ่น (Erosion of Local Knowledge) ของชาวบ้านในการควบคุมสุราในชุมชน ดังจะพบได้จากการรู้จักสมุนไพรรักษาอาการเจ็บป่วย ความรู้เหล่านี้มีส่วนสำคัญต่อการยังชีพในครอบครัวละชุมชน (Metha, 1996: 200) อีกทั้งความรู้ในการแก้ไขปัญหาการดื่มสุรา การติดยาเสพติด ก็กลายเป็นปัญหาที่การแพทย์ต้องเข้ามาแก้ไข โดยมีการนิยามปัญหาการดื่มสุราว่าเป็นโรคพิษสุราเรื้อรัง (alcoholism) ในสังคมประเพณี เหล้าเป็นยา ประเด็นการแพทย์ในสังคมเกิดขึ้นมาภายใต้เงื่อนไขอะไร เช่นหมอพื้นบ้าน หมอพิธีกรรม คนทรงมักจะมีอำนาจและบทบาทต่อสังคม กิจกรรมของผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้เชื่อมโยงอย่างเหนียวแน่นกับชีวิตประจำวันของชุมชน ตรงข้ามกับการแพทย์ชีวภาพที่ได้ผลิตความรู้ด้านวิทยาศาสตร์อย่างต่อเนื่องโดยผ่านกลุ่มผู้เชี่ยวชาญและสามารถปฏิบัติการแพทย์อย่างอิสระจากความรู้ชุมชน ยิ่งกว่านั้นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญยังครอบงำความรู้อำนาจและผลประโยชน์ ทำให้ปัญหาในชีวิตประจำวันของประชาชน ชุมชนกลายเป็นประเด็นทางการแพทย์ (ทานาเบ, 2551: 28)

แม่หญิงพะเยาในฐานะผู้ได้รับผลกระทบได้ลุกขึ้นจัดการปัญหาสุราดด้วยตนเอง และเห็นว่าผู้ได้รับผลกระทบไม่ได้เป็นเหยื่อจากการกระทำและหรือรอคอยให้คนอื่นมาให้การช่วยเหลือให้แต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่ยังลุกขึ้นมาจัดการตนเอง นำความรู้ (Gender Knowledge) ที่ได้จากการสังเกตประสบการณ์ตรง

จากดำเนินชีวิตประจำวันในชุมชน อีกทั้งสามารถประสานความร่วมมือตั้งพลังต่าง ๆ ในท้องถิ่นมาร่วมกันแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดต้นแบบของการจัดการปัญหาสุราโดยชุมชน และขยายการเรียนรู้การจัดการไปสู่ชุมชนอื่น การสร้างข้อตกลงร่วมและบรรจุในระเบียบกฎเกณฑ์ของชุมชนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และนำไปสู่การพัฒนา นโยบายในการควบคุมสุราในจังหวัดโดยชุมชน

4.2 “ชุมชนบ้านตำม่อน”

บ้านตำม่อน หมู่ 6 และหมู่ 12 ตำบลบ้านตำ อำเภอมือง จังหวัดพะเยา คำว่า “ตำ” หมายถึง ลำน้ำที่ไหลผ่านหมู่บ้าน ส่วนคำว่า “ม่อน” หมายถึง เนินเขา ยอดเขา บ้านตำม่อน จึงตั้งชื่อตามลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนเนินเขาตลอดสองฝั่งลำน้ำแม่ตำ มีการสร้างบ้านเรือนที่เรียงรายไปตามลำน้ำ ที่คนในชุมชนนำน้ำแม่ตำมาใช้ในการบริโภค อุปโภคและการคมนาคม

พ.ศ. 2536 กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยได้มีนโยบายกระจายอำนาจปกครอง เพื่อให้หมู่บ้านมีการพัฒนา นายกองคำ บันคำ ผู้ใหญ่บ้านในสมัยนั้นจึงได้จัดประชาคมหมู่บ้านเพื่อแยกหมู่บ้านตำม่อนออกเป็น 2 หมู่ โดยมีลำน้ำแม่ตำเป็นเส้นแบ่งเขตหมู่บ้าน (โครงการเพื่อคัดเลือกหมู่บ้านดีเด่น, 2558)

บ้านตำม่อน เป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ตั้งอยู่กึ่งกลางของตำบลบ้านตำ อยู่ห่างจากตัวเมืองพะเยาประมาณ 10 กิโลเมตร จากสภาพพื้นที่ตำบลบ้านตำ เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเกษตร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำไร่ข้าวโพด ฝรั่ง พักทอง ถั่วลิสง ถั่วเหลือง กระเทียม พริก หอมแดง ทำสวนลำไย มะม่วง มะขาม มะพร้าว ไม้สัก ยางพารา เงาะ ส้มเขียวหวาน การเลี้ยงสัตว์ วัว ควาย ไก่ หมู ปลา และมีอาชีพเสริม เช่น ปลูกผักสวนครัว ผักกาด ฝรั่ง ไข่ไก่ ผักตำลึง ฯลฯ การจักสานผักตบชวา รองลงมารับจ้าง ค้าขาย และรับราชการ หลังฤดูกาลทำนา ชาวบ้านบางส่วนประกอบอาชีพรับจ้าง ทั่วไป เช่น กรรมกร ก่อสร้าง เป็นต้น รายได้เฉลี่ยของประชากรตามเกณฑ์ จปฐ. ในปี พ.ศ. 2557 ของประชากรหมู่ 6 จำนวน 45,000 บาท/คน/ปี และของประชากรหมู่ 12 จำนวน 35,000 บาท/คน/ปี

บ้านตำม่อน หมู่ 6 และหมู่ 12 มีประชากร จำนวนทั้งหมด 952 คน จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 307 ครัวเรือน มีนายจิรพงษ์ ใจลา เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6 และนายสีทอง สมวัน เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 12 ประชาชนทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และนับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์เพียงร้อยละ 1 สถานที่สำคัญในชุมชนได้แก่ วัดตำม่อน คริสตจักรไมตรีจิตบ้านตำม่อน โรงเรียนบ้านตำม่อน หอผีเจ้าบ้าน รวมทั้งมีกลุ่มองค์กรในชุมชนมากมายได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มจักสาน กลุ่มเลี้ยงสุกร กลุ่มสุราชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น

ในชุมชนต้าม่อน มีการประกอบประเพณีพิธีกรรมในรอบปี ถึอเป็นวัฒนธรรมของชุมชนที่มึความเชือมาต้งแต่บรรพบุรุษ รวมทั้งกิจกรรมของชุมชนที่ท้าว่วมกัน ในแต่ละเดือน มึดงต้อไปนั้

ตาราง ประเพณี/วัฒนธรรมบ้านต้าม่อนในรอบปี

เดือน	ประเพณี/วัฒนธรรม	การเกือวข้องกับสุรา
มกราคม	-ประเพณีทานข้าวใหม่ -ประเพณีเข้ากรรมรุษมูล	-ไม่มีสุรา -ไม่มีสุรา
กุมภาพันธ์	-ฉลองงานบุญตามวัด -ประเพณีเลี้ยงผีเจ้าบ้าน	-ไม่มีสุรา -ไม่มีสุรา
มีนาคม	-ประเพณีตักบาตรเทโว	
เมษายน	-ประเพณีทอดผ้าป่า -ประเพณีแห่ไม้ค้ำสลี -ประเพณีสงกรานต์/รดน้ำดำหัว -บวชสามเณรภาคฤดูร้อน	-มีสุรา -มีสุรา -มีสุรา -ไม่มีสุรา
พฤษภาคม/มิถุนายน		-มีสุรา
กรกฎาคม	-ประเพณีวันเข้าพรรษา -กิจกรรมรณรงค์งดเหล้าเข้าพรรษา	-ไม่มีสุรา -ไม่มีสุรา
สิงหาคม	-พัฒนาชุมชน ปลุกต้นไม้วันแม่	-ไม่มีสุรา
ตุลาคม	-ประเพณีทานสลากภัตร -ประเพณีวันออกพรรษา	-ไม่มีสุรา -มีสุรา
พฤศจิกายน	-ประเพณีทอดกฐิน -ประเพณีลอยกระทง	-มีสุรา -ไม่มีสุรา
ธันวาคม	พัฒนาชุมชนปลุกต้นไม้ในวันพ่อ	-ไม่มีสุรา

ในชุมชนตำบลอ้นทั้ง 2 หมู่บ้านได้มีการทำระเบียบหรือกฎกติกาของหมู่บ้าน จากการประชุมกันระหว่าง 2 หมู่บ้าน ที่มีพื้นที่เดียวกัน คือ คณะกรรมการบ้านตำบลอ้น หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 12 โดยกำหนดเป็นกฎหมายของหมู่บ้านที่ประกาศให้ประชาชนในหมู่บ้านได้รับทราบ และปฏิบัติตาม หากผู้ใดฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามกฎดังกล่าวก็มีบทลงโทษ จากมติของประชาชนในหมู่บ้าน ซึ่งได้กำหนดเป็นกฎระเบียบของหมู่บ้าน ดังนี้

“กฎระเบียบข้อบังคับ” หมายถึง ข้อตกลงหรือมติที่ประชุมใหญ่ ทั้ง 2 หมู่บ้านร่วมกัน หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 12 เสนอกฎ ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ไว้ให้กับคณะกรรมการ หรือ ผู้นำหมู่บ้านเป็นผู้ควบคุมและบังคับใช้

“ผู้กระทำผิด” หมายถึง ผู้ที่ละเมิด กฎระเบียบข้อบังคับภายในหมู่บ้าน ไม่ให้ความร่วมมือกับหมู่บ้านชุมชนในการพัฒนา ฝ่าฝืน กฎระเบียบข้อบังคับที่ตั้งไว้

ผู้กระทำความผิดทางอาญากฎหมายบ้านเมือง หมายถึง ผู้กระทำผิด ดังนี้ ปล้น ทรัพย์ ติดยาเสพติดทุกชนิดที่ทางการห้าม และค้าขาย ถ้าถูกตำรวจจับหรือถูกพิพากษาว่ามีความผิดโดยศาลหรือทางผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการทางหมู่บ้านมีมติลงความเห็นว่าเป็นผิดจริง บุคคลเหล่านี้จะต้องได้รับโทษตามที่มติในที่ประชุมตั้งไว้

1. ห้ามมิให้มีการเล่นการพนันทุกชนิดภายในบริเวณ งานศพ และในหมู่บ้านโดยเด็ดขาด
2. ห้ามมิให้ยิงปืนในชุมชน หรือในหมู่ที่ 6 หมู่ที่ 12 โดยยิงปืนไร้เหตุและผล และยามวิกาล เว้นแต่การกระทำอันเป็นประเพณี ตามที่คณะกรรมการเห็นสมควร
3. ห้ามทะเลาะวิวาท หรือกระทำการอันเป็นการก่อความวุ่นวายรบกวน ภายในหมู่ที่ 6 หมู่ที่ 12 ถ้าหากฝ่าฝืนจะได้รับโทษปรับ
4. ถูกตัดออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้าน ตั้งแต่ถูกตัดสินโทษดังกล่าวตามกฎหมาย และนับลงทัณฑ์จนไว้ 2 ปี ภายหลังจากการพ้นโทษจากคุก หรือถูกพิพากษาว่าผิดโดยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน
5. ผู้กระทำความผิดมีอายุต่ำกว่า 15 ปี ให้ว่ากล่าวตักเตือน หรือให้ทำงานสาธารณประโยชน์ เป็นการลงโทษตามที่คณะกรรมการเห็นสมควร
6. ผู้กระทำความผิดอันไม่ตรงกับข้อใด ให้คณะกรรมการพิจารณาโทษตามสมควรกับระเบียบข้อบังคับในฉบับนี้

บทลงโทษในการฝ่าฝืนกฎระเบียบของหมู่บ้าน

1. สมาชิก ครอบครัว ครัวเรือน ฝ่าฝืนเล่นการพนัน โดยมีพยานหลักฐานอันพึงเชื่อได้ว่ากระทำผิด โดยการพิจารณาของคณะกรรมการให้ลงโทษปรับ หักจากเงินค่าฉาบปกิจสงเคราะห์เป็นจำนวนเงิน 5,000 บาท
2. ทะเลาะวิวาทภายในหมู่บ้าน หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 12 ปรับคู่กรณีทั้ง 2 ฝ่าย สำหรับเยาวชนปรับ 1,000 บาท ผู้ใหญ่ ปรับ 1,500 บาท หรืออยู่ในดุลพินิจของผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการทั้ง 2 หมู่บ้าน
3. ยิงปืนภายในหมู่บ้าน หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 12 ในยามวิกาล ยิงปืนโดยไร้เหตุและผล ไม่มีเหตุอันควร มีโทษปรับตามลูกกระสุนปืนที่ยิงออกไปลูกละ 500 บาท
4. ห้ามมิให้ดื่มสุรา เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ ในงานกุศล งานบุญในวัด มีโทษปรับรายบุคคลคนละ 200 บาท ถ้าตั้งวงดื่มสุราตั้งแต่ 8-10 คนขึ้นไป ปรับเป็นกลุ่ม เป็นเงิน 2,000 บาท เงินค่าปรับทั้งหมดจะนำไปสมทบเงินกองกลางหมู่บ้าน เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาหมู่บ้านต่อไป (คณะกรรมการจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้านบ้านตำม่อน, 2558)

บริบททางสังคม วัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในชุมชน

สถานการณ์การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในชุมชน

การดื่มสุราในชุมชน จะดื่มในช่วงที่มีงานประเพณีที่สำคัญเท่านั้น เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานฉลองต่าง ๆ งานประเพณีของวัด (งานปอยหลวง) ส่วนในการทำไร่ทำนา ชาวบ้านจะเลี้ยงเหล้าหลังจากเสร็จสิ้นฤดูการเก็บเกี่ยว วันสุดท้ายหลังจากตีข้าวแล้วเสร็จ เจ้าของนานำข้าวมาไว้ในยุ้งฉาง จะมีพิธีทำขวัญข้าว ทำอาหาร นำเหล้าต้มกลั่นมาเลี้ยงเครือญาติ และเพื่อนบ้านที่มาช่วยเอามือเอาแรงในการทำนา เพื่อเป็นการตอบแทนและขอบคุณที่ได้ช่วยเหลือกันในการทำนา

เมื่อเข้าสู่ยุคทันสมัย รัฐเข้ามาควบคุมสุราพร้อม ๆ การเข้ามาของธุรกิจเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มีชนิด/ประเภทเครื่องดื่มหลากหลายมากขึ้น และมีราคาไม่แพงมาก เกิดร้านค้าขายเหล้าในชุมชน ส่งผลให้การดื่มเหล้าเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่ดื่มในงานประเพณีหรือหลังจากการเก็บเกี่ยว มาสู่การดื่มในทุกกิจกรรม และดื่มหลังจากเสร็จจากงานเป็นประจำทุกวัน โดยเจ้าของนาจะทำอาหารและนำเหล้ามาเลี้ยง บางคนจะดื่มเพียงเล็กน้อย ส่วนบางคนที่ชอบดื่มกันต่อจนมีดเคี้ยวไม่ได้สนใจคนในครอบครัวที่รออยู่ที่บ้าน เมื่อมีงานประเพณี งานรื่นเริง หรืองานศพ ทางเจ้าภาพจะจัดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์โดย

เฉพาะเหล่าต้มก้นให้แก่แขกที่มาร่วมงาน และจะจัดโต๊ะพิเศษให้กับแขกที่เป็นผู้นำท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่รัฐ โดยมีอาหารอย่างดี และนำเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ประเภทเบียร์ และเหล้าสีมาต้อนรับ ทั้งนี้ การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของคนในชุมชน ได้ก่อให้เกิดปัญหาครอบครัวตามมา เช่น การทะเลาะเบาะแว้ง ความเครียดจากลูกหลานออกไปเที่ยวนอกบ้านมั่วสุมกับเพื่อน ๆ เป็นต้น

นอกจากโรงเรียนกลางครันของวัยรุ่น ส่วนหนึ่งเกิดจากปัญหาการดื่มสุราเลียนแบบพฤติกรรมของคนในครอบครัวที่ดื่มสุราให้เด็กเยาวชนเห็น รวมทั้งความต้องการได้รับการยอมรับจากเพื่อน ๆ จึงดื่มตามกัน ถ้าไม่ดื่มก็ไม่สามารถเข้ากลุ่มกับเพื่อนได้ ส่วนเด็กผู้หญิงก็ไปกับเพื่อนชายและดื่มตามกัน ปัญหาที่ตามมาของวัยรุ่นกลุ่มนี้ได้แก่ การท้องก่อนวัยอันควร และเป็นภาระของครอบครัวตามมา

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ประมาณปี พ.ศ. 2553 ผู้นำในท้องถิ่นที่เป็นพระสงฆ์ สมาชิกสภาเทศบาล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อสม. ได้ปรึกษารื้อกัน และริเริ่มทำกิจกรรมรณรงค์การงดเหล้าในงานศพเป็นลำดับแรก จัดประชุมทำความเข้าใจกับผู้นำและประชาชนในแต่ละหมู่บ้าน มีการนำไปปลิวเกี่ยวกับโทษภัยของสุราแจกตามหมู่บ้าน ทำป้ายงดเลี้ยงสุราในงานศพทั้งนี้ผู้นำท้องถิ่นในตำบลบ้านต้า โดยเฉพาะกำนันตำบลบ้านต้าจะทำเป็นตัวอย่าง จากการสนับสนุนจากทางอำเภอ เทศบาล ตำบลบ้านต้า รวมทั้งได้รับงบประมาณบางส่วนจากสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) ทำให้การดื่มสุราในงานเลี้ยง งานสังสรรค์ต่าง ๆ และงานศพลดลง จะเหลือเพียงแต่ชาวบ้านที่ดื่มเหล้าเพียงบางคนเท่านั้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่ปกติมักดื่มเป็นประจำในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว เช่น ชาวบ้านที่เป็นกรรมกรรับจ้าง คนที่ทำงานในไร่ นา รวมทั้งคนดื่มเหล้าเป็นประจำ

“การดื่มสุราในชุมชนตำบ่อน พบว่าช่วงวัยที่ดื่มเป็นกลุ่มคนทำงาน ลักษณะการดื่มมีสองแบบคือ ดื่มเมื่อมีงานประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งจะดื่มเป็นประจำหลังเลิกงาน คนกลุ่มนี้ก่อให้เกิดปัญหาบ้างเช่น วัยรุ่นจะทะเลาะเบาะแว้ง ส่วนในครอบครัวสามีภรรยาจะมีการทะเลาะกันบ้าง แต่โดยรวมแล้วในชุมชนตำบ่อนก็ไม่ได้เกิดปัญหานี้บ่อยครั้ง ส่วนของเยาวชนวัยรุ่น กลุ่มที่เรียนจะไม่สนใจเรื่องแบบนี้ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งที่อยากรู้อยากลอง ซึ่งส่วนใหญ่ร้อยละ 80 เป็นผู้ชาย จะมีการเลี้ยงสังสรรค์ เช่น จัดงานวันเกิด นิยมดื่มสุราประเภทเหล้าสี เบียร์มากกว่าเหล้าพื้นบ้าน”

(ปิยะเชษฐ์ วรรณศรี, สัมภาษณ์)

ส่วนการดื่มสุราของผู้หญิงบ้านตำบ่อน ในอดีตผู้หญิงจะดื่มสุราเช่นเดียวกับผู้ชาย โดยจะดื่มเฉพาะช่วงที่มีงานเทศกาลเท่านั้นเช่น ช่วงเทศกาลสงกรานต์ ที่เป็นช่วงหยุดพักผ่อนของชาวบ้านจะมีการทำสาโท(น้ำข้าว) และดื่มเหล้าที่ต้มเองภายในชุมชน ต่อมาเมื่อมีเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่หลากหลายไม่ว่าจะเหล้าสี เบียร์ และมีให้เลือกหลายยี่ห้อมากขึ้น มีจำหน่ายทั่วไป และสามารถหาซื้อได้ง่ายมากขึ้นทุกเพศทุกวัย การเข้าถึงเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้ง่าย ผันวนกับการจัดงานเลี้ยงต่าง ๆ ที่มีมากขึ้นส่งผลให้ผู้หญิงโดยเฉพาะผู้นำสตรีเข้าสู่วงจรของการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์โดยเฉพาะเบียร์ ส่วนใน

ระดับครอบครัว มักนิยมจัดงานเลี้ยงวันเกิด โดยพ่อแม่ผู้ปกครองจัดงานเลี้ยงวันเกิดของลูกหลานที่บ้าน เพื่อให้ลูกหลานเพื่อน ๆ มาที่บ้านจะได้อยู่ในสายตาของผู้ปกครองในการป้องกันเหตุร้ายต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น ผู้ใหญ่จึงตีมเครื่องตีมแอลกอฮอล์ให้ลูกหลานได้เห็นเป็นปกติและซึมซับเข้าไปในตัวเด็กโดยไม่รู้ตัว

การรณรงค์งดเหล้าเข้าพรรษา การงดเลี้ยงสุราในงานศพ งานบวช งานบุญต่าง ๆ รวมทั้งการมีกิจกรรมด้านการปฏิบัติธรรม ถีอศีล เข้าวัดทำบุญของวัดตำม่อนอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้สถานการณ์การดื่มสุราของผู้หญิงในตำบลบ้านตำม่อนมีจำนวนลดลง

ลักษณะการเครื่องตีมแอลกอฮอล์ในชุมชน

จากลักษณะของหมู่บ้านตำม่อนที่พัฒนาจากชุมชนชนบทมาเป็นกิ่งเมืองกิ่งชนบท ที่ไม่ไกลจากตัวเมืองมากนัก อีกทั้งสภาพที่ตั้งของหมู่บ้านติดกับหมู่บ้านอื่นในตำบลบ้านตำม่อนที่ยาวตามไปถนน เป็นทางผ่านของหมู่บ้านอื่น ๆ เปิดโอกาสให้เข้าถึงการตีมแอลกอฮอล์ได้ง่าย ในช่วงเย็นหลังเลิกงาน กลุ่มที่ทำงานในเมือง โดยเฉพาะผู้ชายมักจะแวะซื้อเบียร์จากร้านค้าริมทางก่อนเข้าบ้าน ส่วนกลุ่มชาวบ้านและคนที่มารับจ้างในไร่ นา จะซื้อสุรากลั่นพื้นบ้านเพราะมีราคาถูก และมีปริมาณมากกว่ามาตีมหลังจากเสร็จงานในไร่ นาของตนเอง รวมทั้งเจ้าของนามักจะซื้อเหล้ามาเพื่อเลี้ยงหลังจากเสร็จงานในแต่ละวัน

การเปลี่ยนวิถีการทำเกษตรในชุมชน จากในอดีตที่มีการทำนา โดยการเอามือ (ลงแขก) ช่วยเหลือกันในกลุ่มเครือญาติ และคนในชุมชน รวมทั้งการจ้างเหมาในรายที่มีที่นาจำนวนมาก หรือเช่าที่นาซึ่งหลังจากเสร็จสิ้นการทำนาในแต่ละวัน ชาวบ้านที่เป็นเจ้าภาพจะทำอาหาร และนำเหล้ามาเลี้ยงคนที่มาช่วยงาน ซึ่งประเภทของเครื่องตีมแอลกอฮอล์ที่นำมาเลี้ยง จะเป็นสุรากลั่นพื้นบ้าน โดยเพศชายจะนิยมตีมมากกว่าเพศหญิง หลังจากที่เทคโนโลยีเข้ามาแทนที่แรงงานของคนในชุมชน โดยเฉพาะในช่วงการเก็บเกี่ยวที่ใช้รถเกี่ยวข้าวที่มีความสะดวกรวดเร็ว และมีราคาถูกกว่าประมาณไร่ละ 700 บาท ในขณะที่จ้างเหมามือค่าใช้จ่ายไร่ละ 1,500 บาท อีกทั้งยังต้องสิ้นเปลืองเงินค่าอาหารและเหล้าอีกด้วย การใช้เทคโนโลยีทำให้การเอามือลงแขก และการจ้างเหมาทำนาลดลง ส่งผลให้เจ้าของนาไม่ต้องทำอาหารและซื้อเหล้ามาเลี้ยงคนที่มาช่วยงาน แต่ในอีกด้านหนึ่งทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนลดลงไปด้วย

จะเห็นได้ว่า ความนิยมเครื่องตีมแอลกอฮอล์ในชุมชนตำม่อนขึ้นอยู่กับตามเพศ และวิถีการทำงาน โดยเพศชายจะตีมมากกว่าเพศหญิง และคนทำงานในเมืองจะนิยมตีมเบียร์มากกว่าสุรากลั่นพื้นบ้านซึ่งเป็นที่นิยมในกลุ่มคนทำงานในไร่ นา อย่างไรก็ตามการจำหน่ายเครื่องตีมแอลกอฮอล์ในร้านค้าจะขายดีในช่วงเทศกาล ไม่ว่าจะเป็นปีใหม่ สงกรานต์ ลอยกระทง ส่วนช่วงเวลาปกติจะจำหน่ายได้น้อย โดยเฉพาะช่วงหลังที่มีการทำกิจกรรมในวัดตำม่อน และมีการรณรงค์ลดการดื่มสุราในงานต่าง ๆ ทำให้ยอดขายเครื่องตีมแอลกอฮอล์ลดลง

การผลิตและจำหน่ายเครื่องต้มแอลกอฮอล์ในชุมชน

ในชุมชนตำบ่อน เป็นชุมชนที่มีโรงผลิตสุรากลั่นพื้นบ้าน ดังนั้นจึงมีทั้งการผลิตและการจำหน่ายเครื่องต้มแอลกอฮอล์ในร้านค้าชุมชน โดยไม่พบการจำหน่ายเหล้าyardongหรือซุ่มเหล้าตองในชุมชน

1) การผลิตสุรากลั่นพื้นบ้าน

ชุมชนบ้านตำบ่อนมีโรงสุรากลั่นพื้นบ้าน จำนวน 2 โรง ซึ่งตั้งในเขตพื้นที่หมู่ที่ 12 ที่ตั้งของโรงสุรากลั่นจะอยู่ห่างไกลจากชุมชน โรงแรกตั้งอยู่ในสวนลำไย トラทัดดาสุรากลั่น ดำเนินงานโดยวิสาหกิจชุมชนทัดดาสุรากลั่น โรงที่สองตั้งอยู่ริมทุ่งนา トラสทกรณพะเยารวมใจ ดำเนินงานโดยสหกรณ์การเกษตรพะเยารวมใจ จำกัด สาเหตุที่โรงสุรากลั่นตั้งอยู่ห่างจากชุมชน เพราะจะมีกลิ่นเหม็นจากน้ำเสียบ้างในฤดูแล้ง ส่วนน้ำขำที่เหลือจากการต้มเหล้าชาวบ้านเรียกว่า “น้ำใจ” ส่วนใหญ่จะนำไปเลี้ยงหมูและเลี้ยงวัวโดยผสมกับอาหาร หรือเศษอาหารอื่น ๆ เพื่อลดต้นทุนการผลิต

จากการสัมภาษณ์เจ้าของโรงกลั่นสุราพื้นบ้าน トラสทกรณพะเยารวมใจ ได้เล่าถึงที่มาว่า ก่อนหน้านั้นเคยทำงานที่โรงต้มเหล้าที่ตั้งอยู่ข้างเทศบาลตำบลบ้านต้า ต่อมาโรงต้มเหล้าแห่งนั้นปิดกิจการตนเองไม่รู้ว่าจะไปประกอบอาชีพอะไร จึงมาเปิดโรงต้มเหล้าเองโดยเริ่มทำมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นกิจการของครอบครัวที่ทำโดยสองสามีภรรยา และลูกจะมาช่วยเป็นบางครั้ง นอกจากนั้นก็จ้างคนงานช่วยบ้างคิดค่าจ้างวันละ 300 บาท วัตถุดิบที่นำมาผลิตเหล้า จะใช้ข้าวหัก (กระสอบละ 750 บาท / 45 กิโลกรัม) ส่วนแป้งทำเหล้า (ลูกแป้ง) สั่งซื้อจากอำเภอดอกคำใต้ ราคาเม็ดละ 1.80 บาท

วิธีการผลิต มี 2 ขั้นตอน คือ หนึ่ง ขั้นตอนการหมักข้าว จะนำข้าวหนึ่งแล้วทิ้งไว้ให้เย็นแล้วนำแป้งหมักเหล้ามาคลุกผสม โดยข้าวหนึ่งสูง 8 กิโลกรัมต่อแป้งหมักเหล้า 6 เม็ด แล้วนำไปใส่ถังดำหมักไว้ 4 วัน ผสมน้ำพอประมาณ รวมปริมาณทั้งถังหมักจำนวน 9 กิโลกรัมทิ้งไว้อีก 15 วัน จึงนำมาต้มได้ สอง ขั้นตอนการต้มเหล้า ในการต้มจะใช้หม้อต้มซึ่งสามารถต้มได้ครั้งละ 5 ถัง ๆ ละ 8 กิโลกรัม รวม 40 กิโลกรัม โดยสามารถกลั่นเป็นเหล้าได้ประมาณ 25 ลิตร บรรจจุขวดได้ประมาณ 32 ขวด เมื่อเหล้าเย็นจะบรรจุใส่ขวดเบียร์ที่ผ่านการทำความสะอาด และติดแผ่นกระดาษโลโก้ “สหกรณ์พะเยารวมใจ” และช่วงหัวคั่วจะนำไปส่งให้ร้านค้าประจำในตำบลใกล้เคียง

จากการคำนวณต้นทุนวัตถุดิบในการผลิตเหล้าต่อ 1 หม้อ ใช้ข้าว 40 กิโลกรัม และแป้งหมัก 54 เม็ด คิดเป็นต้นทุนประมาณ 764 บาท นอกจากนี้ยังมีต้นทุนค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ได้แก่ ไม้พิน (ไม้ลำไย ลิ่นจี่) ลำรถละ 600 บาท ใช้เดือนละประมาณ 2 ลำ ค่าภาษีสรรพสามิต เดือนละ 3,821 บาท และเงินบำรุงสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เดือนละ 69 บาท

การจำหน่ายสุรากลั่นพื้นบ้านมีอยู่ 2 ลักษณะคือ การจำหน่ายแบบเสียภาษีที่มีการติดฉลาก บรรจจุขวดและติดแสตมป์ ราคาขวดละ 60 บาท และ การจำหน่ายแบบไม่เสียภาษีโดยใส่ขวดน้ำดื่มขนาด

600 ซีซี ถ้าราคาขายหน้าโรงงานขวดละ 30-35 บาท โดยปกติมักจะขายส่ง ไม่ขายที่ละขวด แต่ถ้ามีงานเลี้ยงในชุมชน ชาวบ้านจะสั่งเป็นจำนวนมาก โรงเหล้ามักจะใส่ถุงขนาดใหญ่ เทียบได้กับจำนวน 10 ขวดเบียร์ เรียกกันว่า “1 หมั้น” เป็นการจำหน่ายในลักษณะของสุราที่ไม่ได้ติดอากรแสตมป์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กลไกทางด้านภาษีอากรมีอาจบังคับใช้ในชุมชนที่ยังมีระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมได้อย่างเต็มที่ นอกจากการจำหน่ายแล้ว ยังพบว่าโรงกลั่นสุรารวมชนยังมีระบบการตอบแทนชุมชน หรือภาษีชุมชน เช่น ถ้าในชุมชนมีงานเลี้ยงผีเจ้าบ้าน จะนำเหล้าไปให้ประมาณ 5-6 ขวด หรือมีงานกีฬาในชุมชน ทีมนักกีฬาจะมาขอเหล้าไปให้ทีมนักกีฬาที่ลงแข่งขัน

การทำสุรากลั่นพื้นบ้าน จะมีความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติกัน คือ ความเชื่อเรื่องการไม่ดื่มเหล้าในวันพระ เพราะถือว่าเป็นวันที่ชาวบ้านจะต้องไปเข้าวัด ทำบุญทำทาน และถือศีล นอกจากนี้ ในช่วงวันขึ้นปีใหม่หรือ ประมาณวันที่ 1 มกราคมของทุกปี เจ้าของโรงสุรา จะทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ในบริเวณโรงเหล้า โดยมีเครื่องเช่นคือ หัวหมู 2 หัว และผลไม้ ถือเป็นความเชื่อของเจ้าของโรงเหล้าที่จะต้องบนบานศาลกล่าว และเลี้ยงผีเจ้าที่เป็นประจำทุกปี

จากการสังเกตโรงสุรากลั่นแห่งนี้พบว่า วัสดุอุปกรณ์ในการหมักข้าว ซึ่งเป็นถังพลาสติก และถังที่รองรับเหล้าที่กลั่นมาร้อน ๆ ก็เป็นถังน้ำพลาสติกเช่นกัน เหล้าที่ได้อาจมีสารเคมีที่ละลายจากถังเจือปนอยู่ในส่วนของสภาพโรงงานซึ่งเป็นที่เลี้ยงสัตว์เดิม (ปางควาย) มีอาคารไม้เก่า ๆ มุงด้วยสังกะสี ตั้งอยู่ริมทุ่งนาห่างจากชุมชน สภาพแวดล้อมบริเวณโรงงาน มีหม้อต้มเหล้าจำนวน 3 หม้อ มีการขุดทางระบายน้ำเสียจากโรงเหล้าลงไปยังทุ่งนาที่อยู่ด้านหลังโรงงาน เมื่อเข้าไปในบริเวณโรงงานมีกลิ่นเหม็นของน้ำเสียและมูลวัวที่เลี้ยงไว้บริเวณนั้น แต่กลิ่นเหม็นไม่รบกวนชาวบ้าน เพราะโรงงานตั้งอยู่ห่างชุมชน

2) การจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ร้านขายของชำ

ชุมชนบ้านด้าม่อนทั้ง 2 หมู่บ้าน จะมีร้านค้าของชำที่จำหน่ายสินค้าเบ็ดเตล็ด รวมทั้งเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ จำนวน 5 แห่ง ที่มีผู้ทำความเย็น เพื่อแช่เครื่องดื่มประเภทต่าง ๆ รวมทั้งเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ประเภทของเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ที่มีจำหน่ายได้แก่ สุรายี่ห้อแสงโสม หงส์ทอง เบน 285 เบียร์ช้าง ลีโอ ไฮเนเก้น เป็นต้น และสุรากลั่นพื้นบ้านยี่ห้อสิงโตทอง ทัดดาสุรากลั่น สายน้ำผึ้ง การนำสุราพื้นบ้านมาจำหน่ายขึ้นอยู่กับสายส่งแต่ละร้านค้าที่จะนำสินค้ามาส่ง จึงเป็นลักษณะของการขายฟ่วง เช่น เหล้าฟ่วงเบียร์ ร้านค้าส่วนใหญ่จะเปิดจำหน่ายเวลา 06.00-20.00 น. มีร้านค้าเพียงร้านเดียวที่ตั้งอยู่ตรงข้ามวัดด้าม่อน ที่ติดป้ายประกาศเวลาจำหน่ายสุรา และป้ายไม่จำหน่ายสุราหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้แก่บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปีบริบูรณ์ ลูกค้าส่วนใหญ่จะมาซื้อเครื่องดื่มประเภทเหล้าสีและเบียร์ จะเป็นกลุ่มที่ทำงานในเมือง จะแวะซื้อหลังเลิกงานเพื่อนำไปดื่มที่บ้าน บริเวณหน้าร้านถึงแม้จะมีโต๊ะให้นั่ง แต่ไม่มีคนที่ซื้อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แล้วมานั่งกินหน้าร้าน

ประวัติศาสตร์ชุมชน: ความสัมพันธ์ของผู้หญิงกับสุรา

การกล่าวถึง “เหล้า” ในมุมมองของผู้หญิง ในที่นี้ได้กล่าวรวมถึงทัศนคติของผู้หญิงที่ดื่มเหล้า ผู้หญิงที่ไม่ดื่มเหล้า รวมถึงผู้ที่จำหน่าย และผู้บริโภค เนื่องจากในตัวของผู้หญิงเองก็มีความหลากหลาย เพราะผู้ที่ดื่มเหล้า ไม่ดื่มเหล้า ผู้ที่จำหน่าย และผู้บริโภคจะให้มุมมองที่แตกต่างกัน ดังนั้นในนิยามความหมายของผู้หญิงดื่มเหล้าในเครือข่ายผู้หญิงพะเยา ไม่ได้เน้นเพียงแค่เรื่องของผู้บริโภค หรือเรื่องของผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการที่ผู้หญิงดื่มเหล้าเพียงอย่างเดียว หากแต่จะเน้นทัศนคติที่เกี่ยวกับเหล้า บทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในการจัดการเรื่องเหล้า ทั้งในฐานะผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ได้รับผลกระทบ

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสุรา ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แบ่งหน่วยการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ สังคมประเพณี สังคมสมัยใหม่ และสังคมบริโภค (ยุคไร้พรมแดน) เพื่อให้เห็นว่าในแต่ละยุคผู้หญิงกับเหล้ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร และมีการควบคุมอย่างไร

ยุคสังคมประเพณี

ในสังคมประเพณีที่กฎหมายบ้านเมืองยังเข้าไปไม่ถึง การอยู่รวมกันเป็นชุมชนเป็นสังคมแบบเครือญาติมีจารีตประเพณีความเชื่อเป็นแนวทางในการควบคุมและปฏิบัติร่วมกัน ย้อนกลับไปเมื่อประมาณ 40-50 ปีที่ผ่านมา ชุมชนบ้านด้าม่อนเป็นบ้านป่า ยุคนั้นผู้ชายเข้าป่าเลื่อยไม้เถื่อนขายและนำมาสร้างบ้าน ต้องไปนอนค้างในป่าและไปกันเป็นกลุ่ม 4-5 คนมีการตัดไม้กลางพรรษา ชนิดของไม้ที่ตัดเช่น ไม้ยาง ไม้ประดู่ ไม้แดง เป็นต้น การทำนาเพื่อการบริโภคเป็นหลัก ยังใช้วัวควายไถนาเพราะมีพื้นที่นาจำกัด และทำนาปีละครั้ง พันธุ์ข้าวที่เอามาปลูกเป็นพันธุ์พื้นเมืองเมล็ดใหญ่ เช่น พันธุ์ ข้าวไร่ ข้าวมะตัน(ต่าง) สมัยนั้นบางปีทำนาข้าวไม่พอกินจำต้องยืมข้าวญาติพี่น้องที่อยู่หมู่บ้านใกล้เคียงกิน ทำให้การทำเหล้าจึงทำได้ยาก

คำว่า “เหล้า” ในยุคสังคมประเพณีแบบดั้งเดิมนี้อาจเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ และมีการนำเหล้าไปดองเป็นยา เพื่อใช้ในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ส่วนการควบคุมผลิตเหล้า ในยุคนี้อาจประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นตัวควบคุม จึงไม่มีปัญหาใดเกี่ยวกับเหล้า เพราะการผลิตเหล้าในยุคนี้อาจจะผลิตกันเฉพาะในช่วงของเทศกาลงานพิธีกรรมเท่านั้น ในสมัยก่อนข้าวที่นำมาผลิตเหล้าไม่เพียงพอต่อความต้องการในการผลิตเหล้าจึงนำข้าวที่เหลือในกันยุงมาผลิต เหล้าที่ชาวบ้านในสังคมประเพณีนำมาดื่มกันนั้นจึงเป็นเหล้าที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนั้นผู้หญิงในยุคประเพณี จะมีบทบาทในการผลิตเหล้าเพื่อนำไปร่วมในการบูชาในพิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผี ผีทุ่ง ผีนา ผีฝาย ผีน้ำ เป็นต้น เช่นเดียวกับสังคมชนเผ่าปกากะญอ ผู้มีหน้าที่ดื่มเหล้าคือ ผู้หญิง ซึ่งสืบทอดภูมิปัญญาของการทำเหล้าจากรุ่นสู่รุ่น ไม่ว่าจะ เป็นสูตรการทำให้เหล้าให้อร่อย วิธีการต้มแทบทุกคนรอบครัวสามารถต้มเหล้าเพื่อใช้ในการประกอบพิธีต่าง ๆ เหล้าที่นำมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมจะต้องเป็นเหล้าที่ต้มเองเท่านั้น บทบาทการต้มเหล้า

ของผู้หญิงยังสะท้อนให้เห็นถึงหน้าที่และโครงสร้างครอบครัวของชนเผ่าปกากะญอเชื่อมกันทั้งชุมชนทุกคนในชุมชนโดยเฉพาะผู้หญิงจะต้องช่วยกันต้มเหล้า การต้มเหล้าจึงไม่ใช่การทำเฉพาะส่วนตัวแต่ต้องร่วมมือทำกัน (ศิริรุ่ง ศรีสิทธิพิศาล, 2557: 230)

สำหรับบ้านดำ การผลิตเหล้าในสมัยก่อน ชาวบ้านในชุมชนจะมีการต้มเหล้ากันในหมู่บ้านแทบจะทุกบ้าน บ้านละ 2-3 หม้อ หากมีการจัดงานพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นในหมู่บ้าน กรรมวิธีต้มเหล้ามีวัตถุประสงค์เอาข้าวเหนียวในหมู่บ้านที่ใช้กินกัน ต้องเป็นข้าวเก่าซึ่งเป็นข้าวขำมีหรือมีอายุกว่าหนึ่งปี ข้าวใหม่ใช้ไม่ได้ผลเพราะมันร่วนเหลวเป็นข้าวแฉะ นำข้าวไปนึ่งแล้วปล่อยให้เย็น เอาแป้งมาโรยหมักหมักไว้ 3 คืนยิ่งหน้าร้อนจะเป็นเร็ว เอาน้ำเฝ้า ทิ้งไว้สัก 6 คืน หม้อหนึ่งใบใส่ข้าวหมัก 4 ลิตรใส่หัวเชื้อ (แป้งหมัก) 1 ก้อน แป้งหมักมักจะนำมาจากบ้านสง บ้านผาม่วง ซึ่งมีคุณภาพดีได้เหล้าเด็ดไม่มีรสเปรี้ยว

นำไปหมักในหม้อดินและนำไปต้มมาปิดปากหม้อไว้ หลังจากนั้นจะนำไปต้มบริเวณลานบ้าน หากเป็นช่วงเทศกาลจะมีการต้มเหล้าแบบเปิดเผยเช่น ในช่วงเทศกาลปีใหม่เมือง ชาวบ้านจะต้มไว้บ้านละ 2-3 หม้อ เพื่อนำไปเลี้ยงกันในหมู่บ้าน ดังนั้นผู้ใหญ่บ้านจะอนุญาตให้ต้มเหล้าได้ในช่วงเทศกาลและช่วงฤดูกาลทำนา หรือหากเป็นประเพณีในชุมชน เช่น ขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน ในสมัยก่อนชาวบ้านก็จะต้มเหล้ากันเองเพื่อนำไปเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน ส่วนการต้มเหล้าจะต้มกันเฉพาะในกลุ่มผู้ใหญ่คนเฒ่าคนแก่ คนที่ทำงานเท่านั้น แสดงถึงการควบคุมด้วยกฎจารีตประเพณีของชุมชน เงื่อนไขข้อจำกัดในวิถีการผลิตทำให้การต้มเหล้าอยู่ในขอบเขตของเวลาเทศกาลประเพณีเท่านั้น การต้มเหล้าของคนสมัยนั้นน้อยกว่าคนในสมัยปัจจุบัน

ถ้าหากเป็นช่วงฤดูกาลทำนา จะไม่มีการต้มเหล้าแบบเปิดเผย ชาวบ้านจะแอบต้มเหล้าตอนประมาณเที่ยงคืน เพื่อนำไปเลี้ยงชาวบ้านคนที่มาช่วยกันทำนา โดยจะเลี้ยงในช่วงหลังจากการเสร็จสิ้นฤดูกาลทำนา และช่วงหลังจากเก็บเกี่ยวเอาข้าวขึ้นยุ้งฉาง จะมีการเลี้ยงเช่นกันเรียกว่า “ล้างกาย” เพื่อแสดงความขอบคุณแก่เพื่อนบ้านญาติพี่น้องที่มาช่วยกันทำนา หากบ้านไหนไม่ต้มเหล้าเองจะไปซื้อจากบ้านคนอื่นที่ต้มเหล้าเก็บไว้ ในกระบวนการต้ม หัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้ต้มเอง ส่วนผู้หญิงมีบทบาทเฉพาะเป็นผู้ช่วยเท่านั้น เพราะการต้มเหล้าขึ้นถือเป็นการงานหนักต้องใช้แรงมาก สมาชิกในครอบครัวจึงจำเป็นต้องช่วยเหลือกัน ถ้าข้าวซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิตเหล้าไม่เพียงพอ ชาวบ้านจะไปยืมข้าวสารจากเพื่อนบ้าน เนื่องจากจำเป็นต้องใช้ข้าวเก่าประมาณ 1 ปี เพื่อผลิตเหล้าที่มีคุณภาพดี ไม่เปรี้ยว

ราคาเหล้าเดือนสมัยนั้นขายขวดละ 2.50 บาท ส่วนเหล้าแดงหรือเหล้าสีซึ่งเป็นเหล้าติดแสดมบีราคาขวดละ 25 บาทถือว่าแพงมาก แม้ว่าเหล้ามีราคา 2.50 บาท เมื่อเทียบกับสมัยนี้ถือว่าราคาถูกมาก แต่ก็ไม่มีใครเป็นคนซื้อเหล้า เพราะการกินเหล้าจะกินกันเฉพาะงานสงกรานต์ต่างกับกับปัจจุบันที่ตกเย็นมากก็จะตั้งวงดื่มเหล้ากันแล้ว

ความเชื่อในการต้มเหล้า ชาวบ้านมีความเชื่อว่าวันพระจะไม่ต้มเหล้า ถ้าต้มเหล้าในวันพระเหล้าจะเปรี้ยว หรือเสีย นอกจากนี้เหล้าพื้นบ้านยังถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของยาสมุนไพร เพื่อทำเป็นยารักษาโรค ในครัวเรือน เช่น การนำเหล้าผสมกับข่า และนำไปทาแผล

การต้มให้เมา คุระดับของอาการเมาเหล้าในสมัยก่อน หากเป็นการต้มเหล้าในพิธีกรรมต่าง ๆ จะไม่ค่อยเมาเหล้า ส่วนในช่วงฤดูการทำนา เก็บเกี่ยวข้าวก็ไม่ต้มให้มีอาการเมามาก เพราะทุกคนต้องตื่นขึ้นไปทำงานเกี่ยวข้าวกันในวันรุ่งขึ้น แต่ที่ดื่มกันมากคือ ช่วงเทศกาลเช่น งานปีใหม่เมือง ส่วนผลกระทบจากการดื่มสุราที่มีต่อผู้หญิงในยุคสังคมประเพณี คือ การทะเลาะวิวาท เกิดปากเสียงกันในครอบครัว ส่วนใหญ่จะเป็นในช่วงของฤดูการทำนาในบางครอบครัวเท่านั้น เพราะสามีดื่มเหล้าหนักมากเกินไป ส่งผลให้ตื่นขึ้นมาทำงานไม่ไหว

“การจัดการควบคุมพวกขี้เหล้าในสมัยก่อน คือ หากเป็นเยาวชนชาวบ้านจะไปฟ้องพ่อแม่ถึงบ้าน เพื่อให้ไปปรับกลับบ้าน โดยบอกว่าไปเมาอยู่ที่ไหน จึงเป็นหน้าที่ของญาติของพวกขี้เหล้าที่จะต้องเข้าไปจัดการควบคุมดูแล โดยญาติ ๆ จะเข้าไปจัดการกันเอง ดูแลกันเอง ตัดสินใจกันเอง โดยจะมีสมุนไพรมะขามที่ใช้ในการรักษาเพื่อบรรเทาให้อาการเมาเหล้าหายไป โดยญาติ ๆ จะให้เอาสมุนไพรมะขามชนิดหนึ่งไว้ได้ลิ้น เพื่อให้สร้างอาการเมาเหล้า บางครั้งก็ต้มใบรางจืดให้พวกขี้เหล้าดื่มเพื่อให้หายจากอาการเมาเหล้า...”

กล่าวได้ว่า สังคมประเพณี เหล้ายังไม่ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งยังไม่มีมีการทำธุรกิจเหล้าเป็นกิจจะลักษณะ เพราะขึ้นอยู่กับวัตถุดิบคือข้าวซึ่งบางปีหาได้ยากไม่เพียงพอกับการบริโภคด้วยข้อจำกัดของวัตถุดิบดังกล่าวจึงเป็นการควบคุมการผลิตเหล้าไปโดยปริยาย นอกจากนั้นการที่เหล้าเป็นสิ่งที่ทำได้โดยง่าย เพราะมีการต้มเหล้าได้ทุกบ้าน และผู้หญิงมีความรู้ในการต้มเหล้าในรูปแบบต่าง ๆ และยังถือได้ว่าเหล้าเป็นตัวเชื่อมวิถีชีวิตในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในชีวิตประจำวัน การทำนาทำไร่ พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเซ่น การไหว้ รวมถึงเหล้ามีส่วนผสมในการทำยาสมุนไพรต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นการเลี้ยงเหล้ากันในเฉพาะช่วงเทศกาลสำคัญ ๆ ช่วงฤดูการทำนาเพียงเท่านั้น การต้มเหล้าสมัยก่อนจะเป็นการต้มเหล้าแบบบริสุทธิ์ คือ ข้าวเท่ากับแป้งหมัก ถือได้ว่าเป็นเหล้าบริสุทธิ์ ได้มาจากธรรมชาติ สีของเหล้าจึงไม่ใส แต่ปัจจุบันมีการผสมหัวเชื้ออย่างอื่นเข้าไปในกระบวนการต้มเหล้าและนำไปหมักในถังพลาสติก เหล้าที่ได้จึงไม่เป็นเหล้าแบบธรรมชาติเหมือนสมัยก่อน ทำให้เกิดความใสมากขึ้น จึงทำให้การกินเหล้าในสมัยนี้ส่งผลต่อสุขภาพมากกว่าสมัยก่อน

สังคมสมัยใหม่: จากสาวล่องใต้สู่สาวนักดื่ม

ความสัมพันธ์ระหว่างเหล้ากับผู้หญิงในสังคมสมัยใหม่มาจากการเปลี่ยนไปสู่เกษตรเชิงพาณิชย์ ด้านการเกษตรจะมีการพัฒนาระบบชลประทานแทนระบบเหมืองฝาย การขยายพื้นที่ในการทำนา ซึ่งส่งผลให้เกิดการผลิตข้าวได้มากขึ้น การทำนาในชุมชนตัวม่อนยุคนี้ ชาวบ้านเริ่มมีการจ้างแรงงานแทนการ

เอามื้อเอารวันหรือการลงแขก ส่วนหนึ่งมาจากการแย่งแรงงานในช่วงฤดูทำนา เพราะคนวัยแรงงานที่ลดลง เนื่องจากการติดเชื้อเอชไอวีติดก่อนวัยอันควร เพื่อเป็นหลักประกันการมีแรงงานเจ้าภาพ(เจ้าของนา) บางคนจึงต้องเอาใจแรงงานด้วยการเลี้ยงอาหารเหล้าทั้งกลางวันและตอนเย็น

ปรากฏการณ์ “สาวล่องใต้”¹ ของจังหวัดพะเยาคือ ผู้หญิงต้องออกจากบ้านไปหาเงินในทางภาคใต้ หรือในกรุงเทพฯ ทั้งนี้เกิดจากความล้มเหลวทางการผลิต ที่เผชิญกับภาวะความเสี่ยงจากการทำนาที่ราคาผลผลิตไม่มีความแน่นอน ขณะที่ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้นจากการพัฒนาเทคโนโลยีในการทำนา ชาวบ้านต้องไปกู้เงินจาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ มาซื้อรถไถนา รถแทรกเตอร์มาใช้แทนที่วัว ควาย ใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าหญ้าเงินทุนบางส่วนต้องเก็บไว้ใช้ในครัวเรือน เมื่อถึงเวลาชาวบ้านไม่มีความสามารถที่จะหาเงินไปชำระหนี้แก่ธนาคารและนายทุนเงินกู้ ภาวะในการหาเงินมาใช้หนี้จึงตกที่ผู้หญิงโดยเฉพาะลูกสาว และผู้หญิงจำเป็นต้องออกทำงานไปหาเงินมาเลี้ยงครอบครัวจึงเกิดกระแสสาวล่องใต้ขึ้น

การถูกประทับตราว่าเป็นจังหวัด “ผู้หญิงล่องใต้” ทั้ง ๆ ที่ปรากฏการณ์สาวล่องใต้เกิดขึ้นในหลายจังหวัดในภาคเหนือ ซึ่งมีโครงข่ายติดต่อนำสาวล่องใต้ครอบคลุมแทบทุกหมู่บ้าน ก่อนแยกจังหวัด พะเยายังเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดเชียงราย ภาพประทับของสาวล่องใต้คงมุ่งไปที่ความเป็น “สาวดอกคำใต้” (อำเภอดอกคำใต้อยู่ในจังหวัดพะเยาในเวลาต่อมา) การแยกเป็นจังหวัดพะเยา ทำให้จังหวัดเชียงรายพ้นจากความเป็นสาวล่องใต้ ภาพสาวล่องใต้ยังตามหลอนคนพะเยาซึ่งคนพะเยาไม่อยากจะจดจำหรือฟื้นขึ้นมาให้เจ็บปวด

ตราประทับพะเยาในฐานะเป็นจังหวัด “มีผู้หญิงนักร้องมากที่สุด” สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากสาวล่องใต้ที่กลับมาอยู่บ้าน จึงนำวัฒนธรรมการดื่มจากที่ทำงานมาเผยแพร่และผู้หญิงได้ใช้เหล้าเป็นตัวระบายความเครียด ปกปิดความทุกข์ การวิเคราะห์พฤติกรรมการดื่มเหล้าของสาวล่องใต้ในเวทีเครือข่ายแม่หญิงพะเยาพบว่า ยังมีข้อถกเถียงในประเด็น สาวล่องใต้หรือสาวในบ้านใครดื่มเหล้ามากกว่ากัน อย่างไรก็ตามสำหรับผู้หญิงคนหนึ่งการเปลี่ยนสถานที่ทำให้ความหมายของการดื่มเปลี่ยนตามเช่น การดื่มในที่ทำงานเพื่อเอาใจลูกค้าถือว่าเป็นการทำงานแต่การดื่มที่บ้านอาจเนื่องมาจากนิสัยความชอบ เป็นการระบาย การแสดงออกถึงความเท่าเทียมชาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของผู้หญิงแต่ละคนจะให้ความหมายกับการดื่มอย่างไร ดังตัวอย่างเรื่องเล่าในวงพูดคุยของเครือข่ายแม่หญิงพะเยา

“เมื่อ 20 กว่าปีที่แล้วผู้หญิงไปขายบริการทางเพศบางคน เมื่อกลับมาเยี่ยมบ้านก็มาจับกลุ่มกันดื่มเหล้าสุบบุหรี หรือบางคนไปขายบริการทางเพศ ก็ส่งเงินกลับมาบ้านทำให้มีฐานะดีขึ้น ทางบ้านนำเงินที่ได้ไปใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย เช่น จัดงานวันเกิดให้หลาน มีผู้ใหญ่ที่นั่งล้อมวงดื่มเหล้ากันอย่างสนุกสนาน เพื่อนบ้านที่มาร่วมงานเห็นเป็นเรื่องความทันสมัยเกิดการเลียนแบบจัดเลี้ยงวันเกิดตาม”

1 สาวล่องใต้ หมายถึง หญิงสาวที่ออกจากหมู่บ้านไปทำงานขายบริการทางเพศทางทิศใต้จากหมู่บ้าน เช่น กรุงเทพฯ หรือภาคอื่น

“แต่ก็มีผู้หญิงบางคนประหยัดคอดออมเก็บเงินซื้อบ้าน บางคนได้สามีเป็นชาวต่างชาติ มีเงินทองเยอะก็จะนำเงินนั้นมาเลี้ยงญาติพี่น้องทุกคน ผู้หญิงบางคนที่มีสามีเป็นคนชอบดื่มเหล้าก็จะเข้าร่วมดื่มเป็นเพื่อนหรือไม่ ก็จะชวนกันตั้งวงดื่มเหล้าหลังจากเลิกงานตอนเย็น และในช่วงนี้ผู้หญิงเริ่มดื่มเบียร์และเหล้าแดง”

“หลังจากที่ผู้หญิงล่องใต้กลับมาอยู่บ้าน จะมีส่วนหนึ่งที่แต่งงานมีครอบครัวจะไม่ดื่มเหล้า แต่จะดื่มเฉพาะเวลาที่มีเทศกาล งานสังสรรค์เหมือนผู้หญิงทั่วไป ผู้หญิงส่วนใหญ่จำเป็นต้องดื่มเหล้าเพื่อให้ได้เงิน ผู้หญิงบางคนอาจจะไม่อยากดื่ม แต่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ พอกลับมาอยู่บ้านแล้วก็ยังต้องดื่มเหล้าอีกเนื่องจากติดสุราแล้ว การดื่มสุรานี้เป็นเรื่องของบุคคล บางคนก็ไม่ดื่มเหล้าเลย แต่ถูกเหมารวมว่ามีลักษณะอย่างนั้นเพราะสังคมภายนอกประเมินจากบุคคลเพียงไม่กี่คน”

ในช่วงนี้มีสถิติการหย่าร้างสูงขึ้น ส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาด้านเศรษฐกิจในครอบครัว ไฟฟ้าได้เริ่มเข้ามาในหมู่บ้าน เพื่อนบ้านนิยมซื้อโทรทัศน์ เครื่องซักผ้า ตู้เย็น รถจักรยานยนต์ รถยนต์ ซึ่งส่วนใหญ่จะซื้อเงินผ่อน เมื่อถึงเวลาส่งงวดไม่มีเงินเกิดการชักหน้าไม่ถึงหลัง หมุนเงินไม่ทัน เพราะบางปีขายข้าวไม่ได้

ผู้หญิงในยุคนี้เริ่มมีความคิดว่าตนเองมีฐานะเท่าเทียมกับผู้ชาย ออกไปทำงานนอกบ้านสามารถหารายได้เข้าครอบครัว และเริ่มเข้าสู่สังคมที่กว้างขวางขึ้นต่างจากแต่ก่อน สามารถดูแลตนเองได้มากยิ่งขึ้น ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยสามีเหมือนสมัยก่อน นั่นคือเส้นแบ่งขอบเขตในบ้านนอกบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปอันส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตผู้หญิงเปลี่ยนไปตาม

“ในสมัยก่อนผู้หญิงต้องเป็นแม่บ้านเพียงอย่างเดียว ต้องอาศัยให้ผู้ชายเป็นฝ่ายเลี้ยง ไม่ว่าผู้ชายจะทำอย่างไร ผู้หญิงก็จำเป็นจะต้องทนเพราะไม่สามารถหาเลี้ยงตนเองได้ ในสมัยก่อนสถิติการหย่าร้างมีจำนวนน้อยเนื่องจากไม่มีทางเลือกไม่มีทางไป ผู้หญิงจำเป็นต้องอดทนในทุก ๆ เรื่อง ต้องใช้ความสามารถแก้ปัญหาให้ได้ทั้งภายในและภายนอกบ้าน โดยเฉพาะหน้าที่ในการบริหารเงินในครอบครัว มีผู้หญิงบางคนที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ เกิดหนี้สินพะรุงพะรัง และไม่กล้านำปัญหานี้ไปปรึกษาหารือกับสามี เก็บปัญหาไว้คนเดียว และเมื่อมาถึงที่สุดเกิดการทะเลาะเบาะแว้ง เกิดการหย่าร้างกันตามมา”

การควบคุมสุราในช่วงสังคมสมัยใหม่นี้ นายทุนที่ได้สัมปทานผลิตสุราจากรัฐได้เข้ามามีบทบาทสูง พร้อม ๆ กับการตรวจจับเหล้าเถื่อนของชาวบ้านอย่างเข้มงวดกวาดขัน จากคำบอกเล่าของยายในหมู่บ้านตำบ่อนถึงประสบการณ์ถูกสรรพสามิตจับเหล้าเถื่อนสองครั้งจนต้องเลิกไป

“มีคนขายเหล้าภาษีเป็นขายไปได้ ไม่มีใครซื้อเพราะราคาแพง เลยไปฟ้องสรรพสามิต มาจับขาย ยายโดนจับไปปรับ ยึดอุปกรณ์การต้มเหล้าหมด ต้องไปสู้คดีในศาลเดือน 2 ครั้ง ยายต้องเอาเด็กน้อย (ลูก) เข้าห้องขังไปด้วย มีคนเอาขนมมาให้เพราะสงสาร ที่รู้ว่าใครฟ้องสรรพสามิตให้มาจับขาย ก็ รู้จากตำรวจเป็นบอกลายเองหลังจากฟ้องศาลแล้ว”

การเติบโตของธุรกิจเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ประเภทเหล้าสี และเบียร์มีเอเยนต์สายส่ง เชื่อมโยงไปยังร้านค้าในหมู่บ้าน การเข้าถึงเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้ง่าย ทั้งชนิดและประเภทบวกกับการแข่งขันโฆษณาตามสื่อเท่ากับเป็นการกระตุ้นการดื่ม จากการดื่มเฉพาะเทศกาลมาเป็นการดื่มได้ตลอดปีไม่เว้นแม้กระทั่งวันพระ ในขณะที่เดียวกันจากการผูกขาดค้าเหล้าช่วงปี พ.ศ. 2545 เกิดการเคลื่อนไหวของเครือข่ายภาคประชาชนเพื่อสนับสนุนให้เหล้าต้มพื้นบ้าน (เหล้าเถื่อน) กลายเป็นสุรากลั่นที่ถูกกฎหมาย ทำให้เกิดโรงกลั่นสุราพื้นบ้านในพื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะภาคเหนือตอนบนเพิ่มมากขึ้น ในการควบคุมสุราในช่วงนี้จึงเป็นการควบคุมผ่านกฎหมายของภาครัฐ รวมทั้งกฎระเบียบชุมชน ซึ่งเป็นมาตรการที่กำหนดขึ้นในชุมชนเพื่อดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยของชุมชน ความเครียด ในยุคนี้ธุรกิจสุราได้มีการเจริญเติบโตเป็นอย่างมาก เช่น เกิดบริษัทผลิตเหล้าสี บริษัทผลิตเบียร์ เหล้าขาว เกิดธุรกิจสุราเสรี เกิดขึ้นตาม

สังคมบริโภค: จากแม่บ้านสู่ไฮโซ

ยุคปัจจุบัน เป็นยุคบริโภคนิยม สังคมเมืองและสังคมชนบทไม่มีความแตกต่างกัน เพราะมีการสื่อสารที่ไร้พรมแดนทำลายเส้นแบ่งระหว่างความเป็นเมืองกับชนบท การสื่อสารผ่านมีเทคโนโลยี เช่น ไลน์ เฟซบุ๊ก มีการโพสต์ภาพถ่ายเลี้ยงเหล้าในงานต่าง ๆ และชวนกันไปเลี้ยงเหล้าทางไลน์ ทำให้เหล้ามีพื้นที่แทรกเข้าไปในสื่อออนไลน์มากขึ้นสามารถเข้าถึงกันได้ทุกที่ พร้อม ๆ กับยุคนี้ผู้หญิงได้พัฒนาบทบาทของตนเองมาเป็นผู้นำทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ ผู้หญิงมีโอกาสเข้าถึงเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในงานเลี้ยงสังสรรค์นอกชุมชน การดื่มของผู้หญิงจึงเป็นการนิยามความหมายตัวตนในความเป็นคนทันสมัยไม่ล้าหลัง มีความเท่าเทียมกล้าแสดงออก

“ในยุคสมัยปัจจุบันเมื่อผู้หญิงดื่มเหล้า สิบบุหรีจะไม่มีใครมองว่าไม่ดี ไม่มีการถูกประณามจากสังคม ถือเป็นเรื่องปกติ หากผู้หญิงคนใดไม่กินจะถูกมองว่าเป็นเรื่องแปลก ไม่ทันสมัย เพราะการดื่มเหล้าในวงจะทำให้ สามารถพูดคุยกันได้นานขึ้น เข้าสังคมกับคนอื่น ๆ ได้ ในบทบาทความเป็นผู้นำของผู้หญิงซึ่งต้องมีความกล้ามากกว่าชาวบ้านทั่วไป ถ้ามีการจัดงานขึ้นหากดื่มเหล้าผู้หญิงจะกล้าแสดงออกขึ้นเวทีกล้าจับไมค์ ซึ่งแตกต่างจากสมัยก่อนที่ผู้หญิงไม่กล้าที่จะเข้าสังคมเพราะเกิดความอาย ไม่กล้าแสดงออก ดังนั้นหากมีการร้องคาราโอเกะผู้หญิงส่วนใหญ่จะต้องดื่มเหล้า เพื่อสร้างให้เกิดความกล้าในการจับไมค์ร้องเพลง...”

ในสังคมยุคบริโภคนิยม เหล้าเข้าไปจัดการแบ่งระดับความสูงต่ำของบุคคล หากเป็นผู้นำนักการเมือง ท้องถิ่น ผู้บริหาร ก็จะมีดื่มเหล้าอีกระดับต่างจากชาวบ้านธรรมดา ถือเป็น การแบ่งชนชั้นทางด้านสังคม กระทั่งกลุ่มแม่บ้านด้วยกันยังมีการแบ่งระดับกันคือ แม่บ้านธรรมดา กับแม่บ้านไฮโซ แม่บ้านธรรมดา จะช่วยงานต่าง ๆ ทั้งงานหนักงานเบา ส่วนแม่บ้านไฮโซจะแต่งตัวสวยเหมือนคุณหญิงคุณนายทำงาน ไม่ได้เพราะกลัวเป็นอันเลือดฝ้าจึงได้แต่นั่งโต๊ะ ผู้หญิงที่ดื่มส่วนใหญ่จะนิยมดื่มเหล้าสี เบียร์ เหล้านอกเป็น บางครั้ง ไม่ค่อยนิยมดื่มเหล้ากลั่น ปัจจุบันผู้หญิงที่ทันสมัยจะนิยมดื่มเหล้าสี และเบียร์มากกว่า เพราะ ถือว่าเหล้ากลั่นชุมชนจะดื่มกันในกลุ่มที่ทำการเกษตรและรับจ้างงานหนัก ดื่มกันในช่วงฤดูการทำนา เจ้าของนา ก็จะซื้อเหล้ามาเลี้ยงคนที่มาช่วยงาน

สัญญาณของการบริโภคนิยมเหล้า ทำให้เหล้าแต่ละชนิดสื่อความหมายทางชนชั้นแตกต่างกัน ออกไป เหล้าพื้นบ้านหรือสุรากลั่นชุมชนสื่อความหมายไปถึงความกล้าหลังไม่ทันสมัย ความสกปรกไม่ได้มาตรฐาน และเสี่ยงอันตรายเหมาะสำหรับชาวบ้านคนยากจนเท่านั้น การจัดการควบคุมจึงมีความ พยายามใช้วาทกรรมงดเหล้าเพื่อจัดการความยากจน ดังปรากฏในสื่อ “จน เครียด กินเหล้า” ขณะที่ ไวน์ บรันดี วิสกี้ เบียร์และเหล้านอกสื่อความหมายในทางความทันสมัย เป็นผู้มั่งคั่งมีเงิน ความศิวิไลซ์ เหมาะสำหรับคนชั้นสูง ชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำชุมชนก็สร้างภาพลักษณ์ตนเองมานิยมบริโภค ความเป็นคนชั้นสูงตามกัน ในการควบคุมการดื่มเหล้าในปัจจุบันมีความเหลื่อมล้ำ เลือกปฏิบัติโดย เฉพาะอย่างยิ่งกับเหล้าพื้นบ้านและคนยากจน ขณะที่ละเลยหรือมองข้ามบรรดาเศรษฐีมีเงินที่ดื่มไวน์ ขวดละเป็นแสนบาท หรืองานเลี้ยงต่าง ๆ ของคนชั้นสูงในสังคม (elites) นอกจากนี้การควบคุมเหล้า ยังผ่านการสร้างวาทกรรม เช่น งดเหล้าเข้าพรรษา งดเหล้าช่วงสงกรานต์ มีการควบคุมตนเองโดยใช้ มโนธรรมเช่น การปฏิบัติธรรม ผ่านกิจกรรมของเครือข่ายองค์กรงดเหล้า เพื่อควบคุมการบริโภคการ ดื่มเหล้าอันมีนัยยะของการควบคุมคนยากจน

กล่าวโดยสรุป ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับเหล้ามีการเปลี่ยนแปลงตามค่านิยมในวิถีชีวิต ชุมชน จากการไปมีความสัมพันธ์ทางการผลิตในระบบทุนนิยม การไปสัมพันธ์กับรัฐ ครอบครัว ชุมชน และความสัมพันธ์หญิงชาย ดังพบได้จากประเด็นงานแต่งงานในปัจจุบัน ในส่วนพิธีกรรมดั้งเดิมชาว บ้านจะใช้เหล้าต้มประกอบพิธี แต่ในส่วนของงานเลี้ยงของแขกที่มาร่วมงานนั้นจะเต็มไปด้วยเครื่องดื่ม หลากหลายเช่น เบียร์ น้ำอัดลม ไวน์คูลเลอร์

สิ่งที่น่าสนใจคือการเลี้ยงเหล้าในงานแต่งงาน การมีจำนวนเหล้า เบียร์มากหลากชนิด ยังเป็นตัว บ่งบอกถึงสถานะของครอบครัวเจ้าภาพนั้นด้วย (ศิริรุ่ง ศรีสิทธิพิศาล, 2557: 248) นิยามเหล้าก็เปลี่ยน จาก “น้ำศักดิ์สิทธิ์” ในประเพณีพิธีกรรม กลายเป็นสินค้าที่มีให้ดื่มตลอดปี นอกจากนั้นเหล้ายังไป สร้างภาพความเป็นตัวตนของคนชั้นใหม่ เปลี่ยนผู้หญิงจากผู้ผลิตเป็นผู้บริโภค ความเป็นหญิงยุคใหม่ (แม่บ้านไฮโซ) ดื่มเบียร์เล่นไลน์ และเป็นเหยื่อของความรุนแรงในครอบครัวตามมา

4.3 การควบคุมสุราในชุมชนบ้านตำบ่อน

ชุมชนตำบ่อนเป็นหมู่บ้านที่มีการทำกิจกรรมด้านการปฏิบัติธรรม ถือนศีล เข้าวัดทำบุญในวันสำคัญทางพุทธศาสนาของวัดตำบ่อนอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังการทำกิจกรรมรณรงค์งดเหล้าเข้าพรรษา การงดเลี้ยงสุราในงานศพ งานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ รวมทั้งงานประเพณีต่าง ๆ ซึ่งมีการบูรณาการกิจกรรมของทุกภาคส่วนในตำบล ผนวกกับการรณรงค์ดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ตามนโยบายรัฐบาลผ่านสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ถือว่าเป็นการรณรงค์ระดับนโยบายผ่านการออกกฎหมาย โดยการให้กฎหมายเข้ามาควบคุมการดื่มและจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ส่งผลให้สถานการณ์การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของคนในชุมชนทั้งผู้หญิงและผู้ชายมีจำนวนลดลง กิจกรรมดังกล่าวเป็นปฏิบัติการดูแลสุขภาพของประชาชนตามระบบการแพทย์แผนใหม่ ทำให้เรื่องปฏิบัติตามประเพณีกลายเป็นปัญหาด้านการแพทย์ ปัญหาการดื่มสุรา การติดยาเสพติด ก็กลายเป็นปัญหาที่การแพทย์ต้องเข้ามาแก้ไขโดยมีนิยามปัญหาการดื่มสุรว่าเป็น โรคพิษสุรา (alcoholism) (ทานาเบ, 2551: 27) ซึ่งเชื่อว่าถ้าควบคุมการดื่มของประชาชนได้ จะทำให้ไม่ต้องเสี่ยงต่อการเป็นโรคดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะใช้กฎหมายเข้ามาบังคับ ในการปฏิบัติยังขาดประสิทธิผล เนื่องจากไม่มีหน่วยงานเข้ามาควบคุมอย่างแท้จริงยังมีผู้ที่ดื่มสุราเป็นประจำ และนักดื่มหน้าใหม่ที่เป็นเยาวชนอาจจะเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ รูปแบบของการควบคุมสุราในชุมชนตำบ่อน มีดังต่อไปนี้

1. การควบคุมสุราโดยรัฐ

ก่อนการออกพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ปี พ.ศ. 2551 มีกิจกรรมการรณรงค์งดเหล้า นำโดยศาสตราจารย์นายแพทย์อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม โดยใช้การงดเว้นอบายมุขในเทศกาลประเพณีเข้าพรรษาในศาสนาพุทธเป็นช่วงเวลาปลอดเหล้า ความสำเร็จในการรณรงค์งดเหล้าเข้าพรรษาในปี พ.ศ. 2546 ก่อให้เกิดการตื่นตัวเกี่ยวกับปัญหาเรื่องดื่มแอลกอฮอล์ในสังคมไทย เพื่อให้มีการสานต่อในกิจกรรมงดเหล้าโดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีการจัดตั้งสำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.) ในปี พ.ศ. 2547 มีภารกิจสนับสนุนให้องค์กรภาคประชาสังคมรณรงค์งดเหล้าเข้าพรรษาและสร้าง “พื้นที่ปลอดเหล้า” ในเทศกาล/ประเพณีต่าง ๆ ตามต่างจังหวัด เพื่อให้ปฏิบัติการพื้นที่ปลอดเหล้าขยายออกไปทั่วประเทศ จึงจัดตั้งศูนย์ประสานงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า 10 ภาคและจัดตั้งประชาคมงดเหล้าทุกจังหวัดรวมทั้งจังหวัดพะเยา

การจัดการภายใต้พ.ร.บ.ควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ มีการรวมศูนย์การปกครองด้านสาธารณสุขทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคกล่าวคือ จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่ม

แอลกอฮอล์ (สคอ.) และคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จังหวัดซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานโดยตำแหน่งสาธารณสุขจังหวัดเป็นเลขานุการโดยตำแหน่ง การตั้งคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จังหวัดจึงเป็นการรวมศูนย์และขยายการปกครองไปสู่อำเภอและไปสู่ระดับตำบล หมู่บ้าน ที่ถูกควบคุมโดยสถานีอนามัย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ที่มีความใกล้ชิดกับชุมชน การปกครองชีวภูมิก็น่ามีความชัดเจนโดยผ่านเครือข่ายระบบราชการของจังหวัดและสาธารณสุข เพื่อให้การควบคุมชีวิตประชากรให้ห่างจากเหล้าเป็นไปอย่างมีเอกภาพและมีประสิทธิภาพ

จังหวัดพะเยามีคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จังหวัด ประกอบด้วยหน่วยงานฝ่ายต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนปัญหาสุราประกอบด้วย

1. ฝ่ายปกครองระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล ได้รับความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ เป็นอย่างดี เมื่อมีการขอความร่วมมือจากฝ่ายปกครอง การเอาจริงเอาจัง ของฝ่ายปกครองช่วยให้การขับเคลื่อนมาตรการเกี่ยวกับการลด เลิกการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ดำเนินการอย่างรวดเร็วคล่องตัว และยังลงลึกถึงระดับชุมชนโดยผ่านกำนันและผู้ใหญ่บ้าน

2. ฝ่ายสาธารณสุข ตั้งแต่สาธารณสุขจังหวัด สาธารณสุขอำเภอ โรงพยาบาลจังหวัดพะเยา โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในแต่ละพื้นที่ มีบทบาทในการจัดกิจกรรม สนับสนุนเชิงวิชาการ การให้ความรู้เกี่ยวกับผลกระทบจากการดื่มและบำบัดผู้ติดแอลกอฮอล์เป็นหลัก หน่วยงานซึ่งเป็นหน่วยงานเสริมในเรื่องงบประมาณที่สำคัญคือ สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) สาขาจังหวัดและอำเภอ

3. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น มีบทบาทในการให้ความร่วมมือและสนับสนุนตามแนวนโยบายทางจังหวัด โดยมีภารกิจงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงานและการจัดกิจกรรมระดับชุมชน ที่อยู่ใน การดูแลขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น ๆ

4. สำนักงานสรรพสามิตในพื้นที่จังหวัดพะเยา รับเอานโยบายจากทางจังหวัดไปปฏิบัติตามกรอบอำนาจหน้าที่ของหน่วยงาน ทั้งเรื่องการควบคุมการผลิต จำหน่าย การจัดเก็บภาษีอากร และการควบคุมการลักลอบการนำสุราเถื่อนเข้ามาจำหน่ายที่พะเยา นอกจากนี้ในช่วงปี พ.ศ. 2557 สรรพสามิตจังหวัดได้ให้ความสำคัญแนวทางของภาคประชาคมที่ว่า การอนุญาตจัดตั้งโรงกลั่นสุราชุมชนในพื้นที่ควรต้องมีการได้รับประชาคมหมู่บ้านเสียก่อน ทั้งที่ในกฎหมายการขอจัดตั้งโรงกลั่นสุราไม่ได้ระบุไว้

5. ภาคประชาสังคม โดยนางสาวอรุณี ขำนาญยา อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพะเยา ซึ่งมีการเคลื่อนไหวอย่างชัดเจน โดยบทบาทสำคัญของกลุ่มนี้คือ การทำงานที่สามารถประสานผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนทั้งเชิงนโยบาย การปฏิบัติทั้งฝ่ายปกครอง สาธารณสุข องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายภาคประชาชนในอำเภอเมืองและอำเภอแม่ใจ รวมทั้งได้พยายามจัดตั้งสายสืบเพื่อเฝ้าระวังปัญหาที่มีเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในพื้นที่ด้วย (กนิษฐา ไทยกล้า และคณะ, 2557: 84-85) ทั้งนี้ยังมีหน่วย

งานอิสระที่ไม่ขึ้นกับรัฐโดยตรงเข้ามาสนับสนุนส่วนใหญ่จะผ่านกลไกของสาธารณะสุข อาทิเช่น สส. สปสข. สข. ฯลฯ และกลไกสนับสนุนเหล่านี้ทำให้ระบบการปกครองทางการเมืองมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

การดำเนินงานของคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จังหวัด มีการจัดตั้ง คณะทำงาน 2 ชุดคือ

1. คณะทำงานดำเนินงาน ประกอบด้วยคณะทำงานย่อย 3 คณะประกอบด้วย คณะทำงานเครือข่ายพระสงฆ์ คณะทำงานขับเคลื่อนเชิงนโยบายสู่พื้นที่เชิงรุก คณะทำงานภาคประชาสังคม (เครือข่ายองค์กรงดเหล้า หมอออนามัย อสม.)

2. คณะทำงานสนับสนุน กำกับเชิงวิชาการประกอบด้วยคณะทำงานย่อย 2 คณะคือ คณะทำงานสนับสนุนเชิงวิชาการ/วิจัยในพื้นที่ คณะทำงานกำกับติดตามผลและจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำสมัชชาสุขภาพจังหวัด

ในส่วนของภาคประชาสังคม จากการเอาจริงเอาจังของภาครัฐในการแก้ไขปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของจังหวัดพะเยานั้น ส่วนหนึ่งมาจากการผลักดันของ ส.ส. อรุณี ที่เคยดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการสตรี เด็ก เยาวชนสภาผู้แทนราษฎร และได้มีส่วนผลักดันให้มีการแก้ไขปัญหาสุราในภาคเหนือซึ่งมีอัตราส่วนของผู้ดื่มสูงสุดในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดพะเยาเอง วิธีการโดยอาศัยฐานะ (อำนาจ) ทางการเมืองในขณะนั้น ไปผลักดันกระบวนการแก้ไขปัญหาคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จังหวัดพะเยาภายใต้คำขวัญ “พะเยาไม่ขอเป็นทีหนึ่ง” (ที่มีจำนวนผู้ดื่มสูงสุด) ทั้งนี้การแก้ไขปัญหาสุราให้สำเร็จจะต้องทำอย่างต่อเนื่องและจริงจัง หลังจากที่ไม่ได้เป็น ส.ส. ท่านอรุณีได้เข้ามาร่วมในช่องทางภาคประชาคมงดเหล้าพะเยาซึ่งมีอยู่เดิมและด้วยการสนับสนุนของสำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.) จึงจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการแก้ไขปัญหาการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จังหวัดพะเยาขึ้นโดยได้รับการรับรองจากผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยาภารกิจหลักของศูนย์ฯ เน้นไปที่การรณรงค์ปลอดเหล้า ให้ความรู้ปัญหาสุรากับข้าราชการ ผู้นำท้องถิ่น 9 อำเภอ ชาวบ้านทั่วไปมักเข้าใจว่าศูนย์ฯ เป็นหน่วยงานราชการหรือเป็นของอดีต ส.ส.อรุณี รวมกัน

นอกเหนือจากภารกิจควบคุมสุราซึ่งเป็นไปตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละหน่วยงานที่รับผิดชอบอยู่แล้ว ศูนย์ฯ ยังมียุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนเข้ามาเสริมให้ภารกิจที่มีอยู่เดิมให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นเช่น

1. สร้างคณะทำงานและเครือข่ายทุกระดับเชื่อมต่อกับคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จังหวัด

2. การดำเนินงานตามกฎหมาย มีการควบคุมการผลิตจำหน่ายสุราชุมชน ไชนิ่ง มีมาตรการภาษี และกำหนดพื้นที่ปลอดเหล้าให้มากขึ้น, มาตรการจัดการโรงกลั่นสุราชุมชนแบบเร่งด่วน

3. การจัดการปัญหาในพื้นที่สร้างทีมวิทยากรกระบวนการแก้ไขปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์

4. พัฒนาชุมชนให้เกิดให้เกิดเครือข่ายเข้มแข็ง ลดปัจจัยเสี่ยง แลกเปลี่ยนและคัดเลือกคนต้นแบบ หมู่บ้านต้นแบบ และส่งเสริมการวิจัยในพื้นที่การณรงค์ประชาสัมพันธ์ โดยพัฒนาทีมสื่อมวลชน นักจัดรายการวิทยุเชิงสร้างสรรค์สังคม สร้างค่านิยมในสังคม
5. การสร้างภูมิคุ้มกันในเด็กและเยาวชน เช่นตั้งสารวัตรนักเรียน
6. การช่วยเหลือบำบัดคืนคนดีสู่สังคม
7. การมีส่วนร่วมภาคีเครือข่ายทุกระดับ

2. กลไกปฏิบัติการการควบคุมสุราในชุมชนบ้านตำบ่อน

การควบคุมสุราโดยชุมชน สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลไกหลัก คือ การควบคุมโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและท้องที่ การควบคุมโดยมาตรการทางสังคมผ่านผู้ใหญ่บ้าน และการควบคุมโดยกลุ่มองค์กรภาคประชาชนในตำบล

การควบคุมโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและท้องที่

ระบบราชการแบบรวมศูนย์ของไทยได้เปลี่ยนไปอย่างมากในปี พ.ศ. 2540 ระบบราชการส่วนท้องถิ่นภายใต้กระทรวงมหาดไทยได้กระจายไปสู่ท้องถิ่นทั้ง อบต. และเทศบาล ทำให้ท้องถิ่นสามารถกำหนดนโยบายและดำเนินงานได้ระดับหนึ่ง การปกครองแบบชีวญาณแบบใหม่เริ่มที่ชุมชนที่อยู่ภายใต้เขตการปกครองระดับตำบล รัฐศุนย์กลางหวังว่าตำบลเหล่านี้จะสามารถรับผิดชอบการปกครองระดับท้องถิ่นได้ แต่ไม่ได้หมายความว่าจะสามารถเป็นอิสระจากรัฐบาลกลาง เพียงแต่ตำบลสามารถรับผิดชอบตนเองโดยไม่ต้องมีคำสั่งจากรัฐบาลกลาง แต่ก็ต้องไม่มีความขัดแย้งกับรัฐบาลกลาง (ทานาเบ, 2551: 125)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ เทศบาลตำบลบ้านต้า และชมรมผู้ใหญ่บ้านตำบลบ้านต้า ได้มีบทบาทในการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวกับการลดละเลิกการดื่มสุรามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 โดยจัดทำโครงการลดการดื่มสุราในชุมชน ที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนหลักประกันสุขภาพตำบลบ้านต้า ในการดำเนินงานผู้นำในเทศบาลตำบลบ้านต้า ได้ทำเป็นตัวอย่างของการงดเหล้า รวมทั้งมีส่วนร่วมกับคณะสงฆ์วัดตำบ่อน หน่วยงานภาครัฐ ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในตำบล และองค์กรภาคประชาชนในชุมชน มีการประชาสัมพันธ์โครงการผ่านสื่อแผ่นพับ แผ่นป้าย เสียงตามสาย การประชุมทำความเข้าใจแต่ละหมู่บ้าน และรับสมัครผู้เข้าร่วมโครงการงดดื่มสุราในวันพระ และงานศพ ประเภทบุคคลและครอบครัว รับธงสัญลักษณ์สีแดงติดที่หน้าบ้านของตนเอง มอบใบประกาศเกียรติคุณแก่บุคคลต้นแบบ และป้ายบ้านปลอดสุรารอบครัวต้นแบบ รวมทั้งภายในวัดตำบ่อนมีการทำกิจกรรมการแสดงวัฒนธรรม การประกวดร้องเพลง และกิจกรรมของเยาวชน เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2558 เทศบาลตำบลบ้านต้า ได้มีโครงการต่อเนื่องเกี่ยวกับการลดการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และอุบัติเหตุในท้องถนน โดยได้รับการสนับสนุนจาก สสส. ซึ่งจะมีการเก็บรวบรวมข้อมูลแหล่งผลิตและแหล่งจำหน่าย ข้อมูลผู้ดื่มแยกตามช่วงอายุ ขอความร่วมมือร้านค้าให้งดจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในวันพระ ซึ่งมีมาตรการด้านภาษีเป็นแรงจูงใจให้แก่ผู้ประกอบการร้านค้า การรณรงค์ระดับครัวเรือนให้มีการแข่งขันลดการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ โดยมีรางวัลคือ หมวกกันน็อค ให้แก่ผู้ที่สามารถลดการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์

นายไพบุลย์ หาสิ่ง นายกเทศมนตรีตำบลบ้านต้า กล่าวว่า

“การดื่มเหล้ามีทั้งข้อดีและข้อเสีย ในการเข้าสังคมการดื่มเหล้าพอประมาณจะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีของกลุ่มเพื่อน แต่ถ้าดื่มมากเกินไปอาจทำให้เสียเพื่อน เสียสุขภาพ แต่ถ้างดเหล้าจะยิ่งดีต่อคนนั้น เพราะจะทำให้รายจ่ายลดลง มีสุขภาพที่ดีขึ้น สติปัญญาสมองและความจำดีขึ้น ปัจจุบันมีเหล้าปลอมเกิดขึ้น เมื่อบริโภคเข้าไป สารเคมีสะสมในร่างกาย อาจเกิดอันตรายต่อสุขภาพ และเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล นอกจากนี้อุบัติเหตุที่เกิดขึ้นในบ้านต้า ร้อยละ 80 มาจากการดื่มสุราและขับซิ่งรถจักรยานยนต์ที่ไม่มีสติ ส่งผลให้ได้รับความบาดเจ็บ บางคนพิการ บางคนก็เสียชีวิต ซึ่งมีต้นเหตุมาจากดื่มสุราทั้งนั้น”

นายบรรจง อ้อยหอม กำนันตำบลบ้านต้า กล่าวว่า

“ในตำบลบ้านต้ามีการรณรงค์เรื่องการลดเหล้ามาโดยตลอดอย่างต่อเนื่อง ซึ่งได้รับคำชมจากหน่วยงานต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2555 จังหวัดพะเยาติดอันดับหนึ่งของประชากรที่ดื่มสุรามากที่สุด ทางจังหวัดจึงได้มีการรณรงค์ในเรื่องนี้ โดยให้หน่วยงานทุกภาคส่วนเข้ามาทำงานร่วมกัน ในตำบลบ้านต้ามีการทำกิจกรรมในเรื่องลดเหล้ามาก่อน โดยชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านมีการทำกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ตั้งแต่เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต้า กลุ่มต่าง ๆ ในตำบลทั้งกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่ม อสม. โดยการรณรงค์ลดเหล้าในงานศพก่อน และผู้นำได้ทำเป็นตัวอย่างที่ไม่ดื่มเหล้าในงานศพ นอกจากนี้ยังได้เข้ารับการอบรมเรื่องของการลดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์กับหน่วยงานภาครัฐ ในจังหวัดพะเยา โดยกำนันได้แสดงความเป็นห่วงต่อกลุ่มเยาวชนที่อาจเป็นนักดื่มหน้าใหม่ว่า”

“ผมเป็นห่วงเด็กเยาวชน ลูกหลานที่ได้รับต้นแบบจากผู้ปกครอง ซึ่งมักจะจัดงานวันเกิดให้แก่ลูกหลาน หลังจากเป่าเค้กวันเกิดแล้ว มักจะตั้งวงกินเหล้า ทำให้เด็กเห็น ซึ่งจะเกิดการเลียนแบบโดยไม่รู้ตัว”

นอกจากนี้ ในตำบลบ้านต้ายังมีการทำกิจกรรมด้านการรณรงค์ ได้แก่ การงดเหล้าในงานศพ การงดเหล้าในงานต่าง ๆ ที่ตรงกับวันพระ การอบรมให้ความรู้ผู้นำชุมชนในเรื่องการลดละเลิกเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ที่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยการบูรณาการความร่วมมือกับทุกภาคส่วนในตำบล

การควบคุมโดยใช้มาตรการทางสังคมผ่านผู้ใหญ่บ้าน

ในชุมชนตำบ่อนทั้ง 2 หมู่บ้านได้มีการทำระเบียบหรือกฎกติกาของหมู่บ้าน จากการประชุมกันระหว่าง 2 หมู่บ้าน ที่มีพื้นที่เดียวกัน คือ คณะกรรมการบ้านตำบ่อน หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 12 โดยกำหนดเป็นกฎหมายของหมู่บ้านที่ประกาศให้ประชาชนในหมู่บ้านได้รับทราบ และปฏิบัติตามกฎระเบียบของหมู่บ้าน หากผู้ใดฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามกฎดังกล่าวก็จะมีบทลงโทษ ในด้านมาตรการควบคุมสุราในชุมชนตำบ่อน ได้มีการออกกฎระเบียบของหมู่บ้านที่เกิดขึ้นมาจากการทำประชาคมร่วมกันของคนในชุมชน มีข้อที่ระบุว่า

“ห้ามมิให้ดื่มสุรา เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ ในงานกรฐิน งานศพ งานบุญในวัด มีโทษปรับรายบุคคล คนละ 200 บาท ถ้าตั้งวงดื่มสุราตั้งแต่ 8-10 คนขึ้นไปปรับเป็นกลุ่มเป็นเงิน 2,000 บาท”

นายจिरพงศ์ ใจลา ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 บ้านตำบ่อน กล่าวว่า

“ที่ผ่านมากฎระเบียบของชุมชนทำร่วมกับคนในชุมชน โดยเฉพาะด้านการงดเหล้าในงานบุญ งานกรฐิน งานประเพณีต่าง ๆ ซึ่งคนในชุมชนได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่ก็ต้องค่อยเป็นค่อยไป เพราะชาวบ้านถือว่าการดื่มเหล้าถือเป็นสิ่งที่ปกติธรรมดา โดยเฉพาะชุมชนที่ทำการเกษตรที่ดื่มเหล้าเพื่อแก้ปวดเมื่อยจากการทำงาน และเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มเพื่อนบ้าน ดังนั้นการทำกิจกรรมการงดเหล้าในชุมชน จึงทำแบบค่อยเป็นค่อยไป เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจให้มากที่สุด เมื่อเขาเกิดความเข้าใจ ความตระหนัก และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตนเองในที่สุด”

การควบคุมโดยกลุ่มองค์กรภาคประชาชนในตำบล

ในชุมชนบ้านตำบ่อน จะมีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรชาวบ้านหลายองค์กรในด้านต่าง ๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมสุราหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในชุมชน ได้แก่ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ศูนย์พัฒนาครอบครัวโดยชุมชน ศูนย์ให้คำปรึกษาสุขภาพผู้หญิงโดยชุมชน อาสาสมัครพัฒนาสังคม การทำงานยุติธรรมรุนแรงในครอบครัว โดยทำงานร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ในตำบล ได้แก่ วัดตำบ่อน เทศบาลตำบลบ้านต้าย โรงเรียนบ้านตำบ่อน โรงเรียนบ้านตำพระแล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านต้าย รวมทั้งหน่วยงานภายนอก ได้แก่ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

จังหวัดพะเยา บ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดพะเยา มูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา เครือข่ายแม่ญิงพะเยา ซึ่งแต่ละหน่วยงานจะสนับสนุนในด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ วิทยากร อาหาร เป็นต้น

นางศิริพันธ์ ไชยเมือง ประธานอาสาสมัครสาธารณสุขตำบลบ้านต้า กล่าวว่า ก่อนหน้านั้นกลุ่ม อสม. มักจะไปช่วยเหลือในงานศพของคนในตำบล และเจ้าภาพมักจะจัดหาข้าวปลา อาหาร และเครื่อง ต้มแอลกอฮอล์มาให้ ซึ่งตนเองเห็นว่าไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะงานศพเป็นงานที่มีความโศกเศร้า เราไปช่วยเหลืองานศพก็ควรที่จะให้เกียรติผู้วายชนม์ โดยการวางพวงหรีด ร่วมฟังพระสวดเทศน์ธรรม และช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของเจ้าภาพ แต่ไม่ควรที่จะมานั่งดื่มเหล้า อีกประการในฐานะที่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุข มีบทบาทหน้าที่ดูแลสุขภาพของคนในชุมชนก็ไม่เหมาะสมที่จะมาดื่มเหล้า เพื่อให้ เป็นตัวอย่างที่ดี จึงได้มีการพูดคุยกับกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขในตำบล และบอกเจ้าภาพว่าไม่ต้อง นำเหล้ามาให้กลุ่ม อสม. ปัจจุบัน อสม.ที่มาช่วยงานจะไม่มีการจัดโต๊ะอาหารให้พิเศษ และเป็นตัวอย่าง ที่ดีแก่คนในชุมชน อย่างไรก็ตามการดำเนินงานยังทำแบบค่อยเป็นค่อยไป ไม่ได้ลดทั้งหมดทีเดียว แต่ขึ้นอยู่กับบุคคลที่จะลดละเลิกการดื่มเหล้าหรือไม่ แต่ก็หวังว่าสภาพหน้าจะค่อย ๆ ลดลงไปในที่สุด

การทำกิจกรรมของกลุ่มองค์กรภาคประชาชน จะเป็นลักษณะการบูรณาการแผนงานและความ ร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในตำบลและนอกตำบล เช่น โครงการอบรมการแก้ไขปัญหาเครื่องดื่ม แอลกอฮอล์ในชุมชน โครงการหมู่บ้านศีล 5 โครงการเฝ้าระวังความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัว การให้ คำปรึกษาแก่เด็ก เยาวชน ครอบครัวที่ประสบปัญหาการถูกทำร้ายจากคนในครอบครัว และส่งต่อให้กับ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับสุขภาพของสตรี การอบรมเด็กเยาวชนในโรงเรียนบ้าน ต้าพระคูแลในเรื่องพิษภัยของการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ โครงการรณรงค์งดเหล้าในงานศพ โครงการ งดเหล้าเข้าพรรษา โดยร่วมกับวัดต้าม่อนให้ความรู้ และนำป้ายรณรงค์ไปติดที่งานศพ โครงการค่าย ครอบครัวของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน ที่นำพ่อแม่ผู้ปกครองลูกหลาน และเข้าค่ายครอบครัวร่วม กัน มีการทำกิจกรรมเปิดใจ พ่อแม่ลูก ให้พูดคุยกันถึงเรื่องต่าง ๆ ที่ไม่เคยพูดกันมาก่อน ทำให้ทราบ ถึงความในใจของแต่ละฝ่าย กิจกรรมนี้ก่อให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีมากขึ้น ปัญหาในครอบครัว ก็ลดลง รวมทั้งการลงพื้นที่เยี่ยมบ้าน เป็นต้น

อธิษฐาน เรียนเก่ง หรือ ป้าสุ่ย ซึ่งเป็นแกนนำสตรีที่มีบทบาทและประสบการณ์ในการทำกิจกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็ก เยาวชน สตรี และครอบครัวในชุมชนต้าม่อนมาเป็นเวลานานถึง 16 ปี ที่ผ่านมามีป้าสุ่ยเคยมีตำแหน่งเป็นประธานกลุ่มแม่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อสม. ประธานศูนย์ให้คำปรึกษา สุขภาพผู้หญิงโดยชุมชน ปัจจุบันป้าสุ่ย ยังคงมีบทบาทในชุมชนหลายตำแหน่ง ได้แก่ สมาชิกสภา เทศบาลตำบลบ้านต้า ประธาน อสม.ตำบลบ้านต้า ประธานศูนย์พัฒนาครอบครัวโดยชุมชน ประธาน คณะกรรมการพัฒนาบทบาทสตรีระดับตำบล (ประธานกลุ่มแม่บ้าน) คณะกรรมการยุติความรุนแรง ในครอบครัว ทีมสหวิชาชีพตำบลบ้านต้า รวมทั้งสมาชิกเครือข่ายแม่ญิงพะเยา การมีบทบาทในชุมชน เกิดขึ้นมาจากการได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ซึ่งได้พบเห็นการทำงานในชุมชนที่ผ่านมา ทำด้วย

จิตอาสา การให้กำลังใจ และมีความต้องการช่วยเหลือคนในชุมชน โดยไม่ได้หวังผลตอบแทนใด ๆ อีก ทั้งคนในชุมชนที่มีความเป็นเครือญาติเดียวกัน ได้สร้างให้เกิดการยอมรับมากขึ้น ทั้งจากเด็กเยาวชน ผู้ใหญ่ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

จากการสัมภาษณ์ นางอริษฐาน เรียนเก่ง เกี่ยวกับการตี๋มสุราในชุมชนตำบ่อน กล่าวว่า

“ ในอดีตในชุมชนมีคนที่ตี๋มสุราเป็นจำนวนมาก หลังจากมีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของเทศบาล วัด โรงเรียน ปัจจุบันการตี๋มสุราในกลุ่มเยาวชน และผู้ใหญ่มีจำนวนลดลงมาก ส่วนคนที่ตี๋มเหล้ายังพอมืออยู่บ้าง โดยตัวเองและครอบครัวได้ทำให้เป็นแบบอย่างที่ดีของคนในชุมชน เป็นครอบครัวต้นแบบ เมื่อมีกรณีความรุนแรงหรือได้รับความเดือดร้อน ในชุมชนจะไปเยี่ยมบ้าน และสงเคราะห์ครอบครัวในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกับหน่วยงานส่วนการทำการกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายแม่หญิงพะเยานั้น จะมีการทำการกิจกรรมร่วมกันหลายอย่าง เช่น การเยี่ยมบ้านผู้ที่ถูกไฟไหม้ การเยี่ยมคนที่ประสบปัญหาความรุนแรงในครอบครัว เช่น ในกรณีของชาวบ้านตำบ่อพระแลที่เป็นผู้ตี๋มเหล้า และเป็นมะเร็งระยะสุดท้าย เนื่องมาจากการตี๋มสุราพื้นบ้านในปริมาณที่มาก โดยไม่ได้ดูแลสุขภาพของตนเอง ทำให้ท้องบวม การไปเยี่ยมบ้านทำให้พบเรื่องนี้ ตนเองจึงนำปรึกษากับเทศบาลตำบลบ้านตำบ่อทำการทอผ้าป่าจากพนักงานเทศบาลตำบลบ้านตำบ่อ เพื่อระดมทุนให้กับผู้ป่วยไปรักษา และขอรับการสนับสนุนจากบ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดพะเยาเพิ่มเติม”

ความคิดเห็นในด้านการควบคุมสุราในชุมชน ป้าสุ่ยกล่าวว่า การทำการกิจกรรมและการรณรงค์ในชุมชนที่ผ่านมา เช่น การทำการกิจกรรมของวัดตำบ่อนที่ให้ชาวบ้านถือศีล 5 ในวันสำคัญทางพุทธศาสนาของท่านพระครู ทำให้คนในชุมชนโดยเฉพาะผู้ใหญ่ค่อย ๆ ลดการตี๋มสุราและเลิกเหล้าเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามการทำการกิจกรรมดังกล่าว จะต้องทำอย่างต่อเนื่อง ในส่วนของนักตี๋มหน้าใหม่ที่เป็นเยาวชน ควรจะมีการออกกฎระเบียบของหมู่บ้านที่เข้มงวดมากขึ้นร่วมกับฝ่ายปกครอง เช่น การห้ามตี๋มเหล้าในที่สาธารณะ ซึ่งมาตรการเหล่านี้จะต้องนำเข้าสู่ที่ประชุมประชาคมหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการกำหนดมาตรการในการควบคุมสุราร่วมกัน

กล่าวโดยสรุป การทำการกิจกรรมควบคุมสุราของกลุ่มองค์กรภาคประชาชนในชุมชนตำบ่อน จะเป็นลักษณะการทำโครงการ และกิจกรรมที่มีการบูรณาการแผนงานและความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในตำบลและนอกตำบล บางกิจกรรมเป็นลักษณะของการทำตามประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การ

ถือศีล 5 ช่วงเข้าพรรษา วันพระ และวันสำคัญทางพุทธศาสนา ผนวกกับการมีกฎระเบียบของชุมชน ทั้ง 2 หมู่บ้านที่เข้มงวดในเรื่องของบตลงโทษ ส่งผลทำให้การดื่มสุราของคนในชุมชนค่อย ๆ ลดลง

3. การควบคุมผ่านสถาบันทางศาสนา

ในชุมชนตำบ่อนจะมีทั้งสถาบันศาสนาที่เป็นทั้งวัดและ คริสตจักรที่มีบทบาทในการทำกิจกรรม ตามประเพณีวัฒนธรรมของแต่ละศาสนาในชุมชน ดังต่อไปนี้

วัดตำบ่อน

วัดตำบ่อนถือเป็นวัดที่มีการจัดกิจกรรมด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนากับคนทุกช่วงอายุ ทุกวัย ในชุมชนตำบ่อนและตำบลบ้านต้า เมื่อท่านพระครูสุวัฒน์สังฆโสภณ ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดตำบ่อน ในปี พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา ท่านเป็นพระนักพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจควบคู่กันไป โดยท่านได้ให้ความสำคัญกับการเผยแผ่หลักธรรม การสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนมาทำบุญ รักษาศีลเป็นประจำทุกวันพระ โดยมีกิจกรรมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมเช่น ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดตำบ่อน การบวชสามเณรภาคฤดูร้อน กิจกรรมทำบุญ ปฏิบัติธรรม รักษาศีล ฟังเทศน์ธรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น รวมทั้งการสืบสานประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่นล้านนา เช่น ประเพณีสลากภัต ประเพณีแห่ไม้ก้ำศรี ประเพณียี่เป็ง ประเพณีตานต๋อด (การทำทานช่วยผู้ขาดแคลน) ประเพณีแห่พระอุปัชฌ์ เป็นต้น รวมทั้งการสนับสนุนกิจกรรมด้านการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การตีกลองสะบัดไชย ซึ่งท่านพระครูได้ส่งเสริมให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วม และเกิดเป็นกลุ่มเยาวชนกลองสะบัดไชยบ้านตำบ่อน ที่สามารถเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นการตีกลองสะบัดไชย โดยการแสดงในงานประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน รวมทั้งงานภายนอกชุมชน ทำให้เยาวชนตำบ่อนได้สืบสานงานประเพณีรุ่นต่อรุ่น

จากการสัมภาษณ์ พระครูสุวัฒน์สังฆโสภณ เจ้าอาวาสวัดตำบ่อน กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการทำกิจกรรมด้านการงดเหล้าว่า

“ในการประชุมร่วมกับเทศบาลหรือการประชุมในชุมชน ตนเองจะบอกกล่าว ทำความเข้าใจเรื่องงดเหล้า และไม่ฆ่าสัตว์ใหญ่ในวันสำคัญทางสถาบัน และวันสำคัญทางพุทธศาสนา หรือการเทศน์ธรรมจะบอกกล่าวแก่ญาติโยมเกี่ยวกับโทษภัยของเหล้าอย่างสม่ำเสมอ หรือในการจัดงานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ ถ้าเลี้ยงที่จะไม่เลี้ยงเหล้าก็จะเป็นการดี แต่ขอไม่ให้เลี้ยงเหล้าโดยเฉพาะในงานศพ เพราะเจ้าภาพอยู่ในภาวะที่โศกเศร้า จากการสูญเสีย และจะต้องมารับภาระมาดูแลแขกที่มาร่วมงานอีก

อีกประการได้ขอร้องให้ชาวบ้านหลีกเลี่ยงการจัดงานต่าง ๆ ในวันพระ เพื่อไม่ให้มีการฆ่าสัตว์ใหญ่ที่จะนำมาเลี้ยงแขกในวันพระ หลีกเลี่ยงการตีแม่เหล็ก อีกประการเพื่อให้ชาวบ้านได้มาวัดฟังเทศน์ธรรม รวมทั้งแจ้งเรื่องของกฎหมายที่ห้ามตีฆ้องในวัดและสถานที่ราชการให้ชาวบ้านได้รับรู้ จากแต่ก่อนที่มีงานประเพณีต่าง ๆ ชาวบ้านจะพอนแต่ครัวทานพร้อมทั้งถือขวดสุราเข้าวัด ปัจจุบันชาวบ้านมีความเข้าใจมากยิ่งขึ้น จึงไม่มีการนำเหล่าเข้ามาตีฆ้องในวัดอีกแล้ว”

นอกจากกิจกรรมตามประเพณีตามหลักพุทธศาสนา และประเพณีท้องถิ่นแล้ว วัดตำม่อนยังได้ดำเนินงานตามโครงการต่าง ๆ อีกหลายโครงการตามนโยบายของมหาเถรสมาคม กรมการศาสนา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพะเยา และคณะสงฆ์จังหวัดพะเยา เช่น โครงการลานธรรมลานวิถีไทย ศาสนสถานวัดตำม่อน ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของครอบครัวตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ โครงการบ้านสวยเมืองสุข โครงการสานรักสามวัย สานใจใกล้ธรรม โครงการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมในมิติวัฒนธรรม กิจกรรมคนติดดิน ใจติดธรรม สร้างบ้านดินฉลองพระชันษา 100 ปี สมเด็จพระญาณสังวร กิจกรรมงดเหล้าเข้าพรรษา กิจกรรมงดเหล้าในงานศพ โครงการสัมมนาแก้ไขปัญหาการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จังหวัดพะเยา โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ครอบครัวรักษาศีล 5 ที่มีชาวบ้านเข้าร่วมโครงการมากกว่าร้อยละ 80 เป็นต้น

พระครูสุวัฒนสังฆโสภณ กล่าวว่า วัดถือเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมของคนในชุมชน โดยจะเน้นทั้งสามช่วงวัย คือ เด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุที่เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การทำบุญตามโอกาสทุกวันพระ วันศีล มีการออกเสียงตามสายเพื่อให้คนละจากภาระหน้าที่มาเข้าวัด การสมทานศีลโดยน้อมนำศีล 5 เข้ามาสู่ครอบครัว การปฏิบัติธรรมทุกวันเสาร์ต้นเดือน เพื่อให้คนในครอบครัวมาปฏิบัติธรรมร่วมกัน โดยมีกิจกรรมที่หลากหลาย รวมทั้งนิมนต์พระนักเทศน์มาให้สาระความรู้แก่คนในชุมชน

“การส่งเสริมกิจกรรมให้แก่เยาวชน โดยจัดค่ายเยาวชน เน้นการให้ความรู้ การสร้างความตระหนัก นำมาสู่การปฏิบัติและรักษาศีล 5 โดยใช้การตั้งคำถามว่าศีลข้อใดมีความสำคัญที่สุด เด็กจะตอบข้อ 5 เพราะว่า ถ้ากินเหล้าเมาแล้ว อาจจะไปฆ่ากัน ฆ่าสัตว์ ตัดชีวิต ลักทรัพย์ ซึ่งเราก็จะสรุปให้เด็กเข้าใจว่า การตีแม่เหล็กจะทำให้เราขาดสติ และสามารถทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องได้ ทั้ง ๆ ที่ตอนที่ไม่มีตีแม่เหล็กจะเป็นคนที่มีเจตนาไม่กล้าแสดงออก แต่เมื่อตีแม่เหล็กขาดสติทันที สามารถทำได้ทุกอย่าง ดังนั้นการตีฆ้องของมีนเมาจึงมีโทษต่อร่างกายตนเองและคนอื่น”

นอกจากนี้ วัดตำม่อนยังเป็นสมาชิกของเครือข่ายเพื่อนคุณธรรม โดยมีพระครูสมุห์เอกธวัช อภิรุโกโย เป็นประธานเครือข่ายเพื่อนคุณธรรม จากแนวคิดของพระครูสมุห์เอกธวัช อภิรุโกโย ที่เห็นว่าการแก้ปัญหาของสังคมในกลุ่มของเด็กและเยาวชน ไม่ว่าจะเรื่องยาเสพติด เพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร การทะเลาะวิวาท

ความฟุ้งเพื่อทะเลาะเถียงกัน รวมไปถึงปัญหาสังคมอื่น ๆ จำเป็นที่ต้องสร้างกระแสนิยม “รักดี” ให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน ไม่เพียงแต่จัดค่ายอบรมเพียงอย่างเดียว แต่ควรจะมีกระบวนการที่สามารถรวมกลุ่มติดตาม สร้างสรรค์ พัฒนาไปสู่เวทีของคน “กล้าทำดี” จนเกิดเป็นพลังในการพัฒนาสังคมประเทศชาติสืบไป จึงได้รวมกลุ่มคนอาสา ในหลากหลายวัย หลายหลายอาชีพ หลายหลายศาสนา ที่มีใจอาสาที่จะร่วมกันรังสรรค์สังคมให้งดงามด้วยความดี ในนามของ เครือข่ายเพื่อนฯคุณธรรม

เครือข่ายเพื่อนฯ คุณธรรม จัดกิจกรรมพัฒนาคุณธรรม ร่วมกับ องค์กรหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ค่ายกล้านำ ค่ายกล้าคุณธรรม ค่ายกล้าอาสา และกิจกรรมอื่น ๆ ตลอดทั้งปี สนับสนุน/ประสานงานให้ชมรมต้นกล้า / กลุ่มต้นกล้า ในสถานศึกษาเครือข่ายทั่วประเทศ ได้กิจกรรมในกรอบภารกิจ 9 กล้า โดยเฉพาะกล้าทำดี ทั้ง 4 ด้าน ตลอดจนถึงการประสานงานหน่วยงาน องค์กร ร่วมและมีการสรุปผลการดำเนินงาน มอบรางวัลเพื่อเป็นขวัญกำลังใจ ปัจจุบันมีชมรมต้นกล้า / กลุ่มต้นกล้ากระจายอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย ประมาณ 40 แห่ง มีการดำเนินงานทำกิจกรรมทำความดีในมิติต่าง ๆ ตามศักยภาพตลอดปี (กล้าแผ่นดิน, 2555)

ในส่วนของวัดตำม่อน ซึ่งเป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านคุณธรรม เป็นสถานที่จัดกิจกรรมภายใต้โครงการกล้าแผ่นดินด้วยเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ ค่ายกล้านำ ค่ายกล้าคุณธรรม ค่ายกล้าอาสา สร้างบ้านดิน โดยมีเยาวชนที่เป็นผู้เข้าร่วมมาจากจังหวัดต่าง ๆ รวมทั้งเยาวชนในตำบลบ้านต้า ซึ่งพระครูสุวัฒน์สังฆโสภณ ร่วมเป็นพระวิทยากรกับพระสงฆ์ในเครือข่ายเพื่อนฯ คุณธรรม

ผลที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมของวัดตำม่อนร่วมกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ทำให้คนในชุมชนลดการดื่มเหล้า การทะเลาะเบาะแว้งในครอบครัวลดลง คนมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีขึ้น โรงกลั่นสุรามีบ้านก็มีจำนวนลดลง จากเดิมที่ในอดีตมักจะได้ยินเสียงทะเลาะเบาะแว้งของสามีภรรยา ยามค่ำคืนเป็นประจำ แต่อาจจะเพิ่มในกลุ่มเยาวชนที่เป็นนักดื่มหน้าใหม่ อาจจะมีเพียงบางกลุ่มที่พ่อแม่ออกไปทำงานต่างถิ่น ทิ้งให้ลูกอยู่กับตายาย บังคับที่หนุนเสริมให้เกิดนักดื่มหน้าใหม่อีกประการคือทางจังหวัดมีการจัดงานต่าง ๆ บ่อยครั้งในรอบปี เช่น งานแฟร์ งานจำหน่ายสินค้าราคาถูก งานกินปลา งานลั่นจี่ ที่มีการแสดง การเล่นดนตรีของดาราวัยรุ่น ทำให้เด็กเยาวชนอยากจะไปเที่ยว ถึงแม้ว่าตำบลบ้านต้าจะอยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 10 กิโลเมตร แต่วัยรุ่นที่ชอบเที่ยวสามารถที่จะเดินทางไปได้ง่ายมาก โดยรถจักรยานยนต์ จึงเป็นการเสี่ยงที่เด็กเยาวชนจะชักชวนกันออกไปเที่ยวงาน มั่วสุมดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เมื่อมีเมามากจะเสี่ยงต่อการมีเพศสัมพันธ์ รวมทั้งอาจเกิดอุบัติเหตุขึ้นได้

พระครูสุวัฒน์สังฆโสภณ ได้ให้ข้อเสนอแนะถึงแนวทางในการควบคุมสุราในชุมชนว่า การทำงานเรื่องงดเหล้าในชุมชนได้ทำกันมานาน อย่างต่อเนื่อง มาถึงตอนนี้มีนโยบายภาครัฐมาสนับสนุนฝ่ายศาสนา ทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น นโยบายงดเหล้าในงานศพ ดังนั้นการที่ภาครัฐออกกฎหมายมาหนุนเสริมอีกทางหนึ่ง ทำให้ผู้นำและคนในชุมชนมีความเข้าใจมากขึ้น ซึ่งทางวัดตำม่อนได้มีการทำกิจกรรมด้านศาสนาตามประเพณี การทำบุญ การรักษาศีล 5 ในวันพระ ผนวกกับ

กิจกรรมสร้างพื้นที่ให้เด็กเยาวชนเป็นประจำทุกปี เช่น ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ค่ายเยาวชนรักดี ที่จัดในช่วงเข้าพรรษาของทุกปีต่อเนื่องมาเป็นปีที่ 5 โดยมีเยาวชนรุ่นพี่มาช่วยเป็นพี่เลี้ยง และจัดกิจกรรมสันตนาการ เพื่อปลูกฝังความรู้ด้านพุทธศาสนาให้เด็กเยาวชน

กล่าวได้ว่า ในการดำเนินงานกิจกรรมด้านการควบคุมสุราในชุมชนที่ผ่านมา เริ่มจากการรณรงค์งดเหล้าในงานศพ นำมาสู่การงดเหล้าเข้าพรรษา และกิจกรรมอื่น ๆ อีกมากมาย ปัจจุบันวัดตำม่อนได้เข้าร่วมในโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ซึ่งครัวเรือนบ้านตำม่อนได้เข้าร่วมโครงการนี้ครบ 100 % ทั้งนี้ในการดำเนินงานวัดตำม่อนได้บูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานในท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลตำบลบ้านต้า ศูนย์พัฒนาครอบครัวในตำบล โรงเรียนวัดตำม่อน และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน รวมทั้งหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาร่วมกิจกรรม เช่น กลุ่มกล้าแผ่นดิน มหาวิทยาลัยพะเยา วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี พะเยา วิทยาลัยเทคนิคพะเยา โรงเรียนฟากกวันวิทยาคม โรงเรียนจุนวิทยาคม วิทยาลัยเทคโนโลยีแปซิฟิก จังหวัดทหารบกพะเยา เป็นต้น ทำให้วัดตำม่อนเป็นสถานที่ต้นแบบของศูนย์ส่งเสริมกิจกรรมครอบครัว ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ โดยมีกิจกรรมได้แก่ การทำเกษตรพอเพียง ปลูกผักสวนครัว การเข้าวัดปฏิบัติธรรมของคนสามวัยทุกวันเสาร์ต้นเดือน ค่ายละอ่อนกล้าดีจิตอาสาเยี่ยมผู้สูงอายุในชุมชน การदानต้ออด (การทำทานเพื่อช่วยเหลือผู้ที่ขาดแคลนหรือผู้ตกทุกข์ได้ยาก)

คริสตจักรไมตรีสุข บ้านตำม่อน

คริสตจักรไมตรีสุข ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 6 มี นายปิยะเชษฐ์ วรรณศรี เป็นครูสอนศาสนา การทำกิจกรรมของคริสตจักรไมตรีสุข จะเข้าโบสถ์ในวันอาทิตย์ การร้องเพลงร่วมกัน การฟังคำสอนจากครูสอนศาสนาในเรื่องต่าง ๆ นอกจากนี้ยังการทำกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีความสอดคล้องกับวิถีของชุมชน และมีส่วนร่วมร่วมกับหน่วยงานในชุมชน เช่น งานวันพ่อ งานวันแม่ งานวันคริสต์มาส การสอนดนตรีสากลให้แก่เยาวชน โดยกิจกรรมวันคริสต์มาส จะเป็นกิจกรรมเด่นของคริสตจักร ทุกปีจะมีการแสดงของเด็กเยาวชน การมอบของขวัญ และการประกวดร้องเพลง ซึ่งได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนที่เป็นทั้งคริสเตียน และชาวพุทธ นอกจากนี้ คริสเตียนในชุมชนตำม่อนได้ให้ความร่วมมือกับกิจกรรมชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ทั้งการประชุมในหมู่บ้าน งานแต่งงาน งานศพ การช่วยเหลืองานต่าง ๆ ในชุมชน เป็นต้น โดยการไปร่วมงานนั้น คริสเตียนจะไม่ดื่มสุรา น้ำเมาตามคำสอนของศาสนาคริสต์ อย่างไรก็ตามยังมีคริสเตียนบางคนที่ยังดื่มสุรา เช่น ดื่มหลังเลิกจากงานในไร่ นา ที่ชาวบ้านเรียกว่า “แก๊เอว” และการดื่มเพื่อเข้าสังคม โดยการดื่มนั้นไม่ได้ดื่มในปริมาณที่มากจนเกินไป นอกจากนี้ ถ้าครอบครัวคริสเตียนได้จัดงานเช่น งานแต่งงาน งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ จะไม่มีการจัดสุราหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มาต้อนรับแขก

จากการสัมภาษณ์ ปิยะเชษฐ์ วรรณศรี ครูสอนศาสนาคริสต์จักรโมตรีสุข กล่าวว่าในพระคัมภีร์ไบเบิล จะไม่มีข้อห้ามเกี่ยวกับการดื่มสุราโดยตรง แต่จะกล่าวว่า สิ่งของที่กินเข้าไป ไม่สำคัญกับสิ่งที่ออกมา เช่น ถ้าดื่มสุรา การแสดงออกคือ เมมาและแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมา พระเยซูกล่าวว่า คริสตเตียนต้องระมัดระวังในการดำเนินชีวิต ร่างกายคือ ที่อยู่อาศัยของจิตวิญญาณที่บริสุทธิ์ เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราจะนำสิ่งที่เข้าร่างกายนั้นมีความบริสุทธิ์หรือไม่ หรือเป็นสิ่งที่ทำลายจิตวิญญาณที่บริสุทธิ์ของเรา

“คริสเตียนมีเสรีภาพในการเลือกที่จะดำเนินชีวิต เพราะมนุษย์มีจุดด้อย สิ่งที่เราอยากที่สุดคือ ใจ การเปลี่ยนแปลงชีวิตไม่ได้เกิดขึ้นโดยทันที พระเจ้าจึงให้เสรีภาพในการดำเนินชีวิต จะเห็นได้ว่ายังมีคริสเตียนบางคนที่ยังดื่มสุรา เพราะการเลือกการดำเนินชีวิตของตัวเอง เมื่อเขาได้มาเป็นคริสเตียน เขาเรียนรู้จากพระเจ้า จะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงชีวิตและงดดื่มในที่สุด ซึ่งมีตัวอย่างของคนบ้านด้อมที่เข้ามาเป็นคริสเตียน เมื่อได้รับคำสอนจากครูสอนศาสนา ซึ่งได้สอนเป็นทางอ้อม ให้เขารู้ว่าเมื่อก่อนเราเกี่ยวข้องกับความบาป ยังดื่มกินเล่น เหมือนถูกจำคุก ให้ไร้อิสรภาพ อยู่ในความมืดมิด เมื่อเข้ามาเป็นคริสเตียน ถือว่าพระเจ้าไถ่บาปให้เขาออกจากความมืดสู่ความสว่าง เมื่อเรากินเหล้าเมามาเหมือนเขาถูกพระเจ้า และถูกคริสเตียนคนนั้น ”

ทั้งนี้ตามหลักของศาสนาคริสต์ ในพระคัมภีร์ไบเบิลฉบับภาษาไทย ได้ระบุถึงพระธรรมคำสอนที่กล่าวถึงโทษของการดื่มสุรา

“อย่าเมาเหล้าองุ่น มันจะทำให้คุณเสียคนได้ แต่ให้เต็มไปด้วยพระวิญญาณดีกว่า”

(เอเฟซัส 5 ข้อที่ 18)

“ระวังตัวให้ดี อย่าให้ใจหมกมุ่นอยู่แต่เรื่องการดื่มกินกันหรือเมาเหล้ากัน หรือมัวแต่ห่วงกังวลเกี่ยวกับชีวิตนี้ เพราะถ้าทำอย่างนั้น วันนั้นจะมาถึงโดยไม่ทันตั้งตัว เหมือนกับดัก”

(ลูกา บทที่ 2 ข้อ 34)

ปิยะเชษฐ์ วรรณศรี ครูสอนศาสนาคริสต์จักรโมตรีสุข กล่าวถึงแนวทางในการควบคุมสุราในชุมชนว่า ปัจจุบันกฎหมายที่ห้ามจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้เยาวชนที่อายุต่ำกว่า 20 ปี ยังไม่ได้ครอบคลุมร้านค้าขนาดเล็กในชุมชน ยังเห็นว่ามีกรจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้กับเยาวชนที่มาซื้อ รวมทั้งเรื่องของเวลา ดังนั้นการป้องกันเรื่องของการดื่มสุรา ครอบครัวจะต้องมีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูลูกหลาน พ่อแม่จะต้องปลุกฝัง และดำเนินชีวิตให้เป็นแบบอย่างที่ดี เมื่อคริสเตียนมาเข้าโบสถ์ในวันอาทิตย์ จะมีการสอนให้ตระหนักถึงโทษภัยของการดื่มสุรา ซึ่งเป็นการปลูกจิตสำนึกให้แก่พ่อแม่ผู้ปกครอง และจะนำคำสอนนี้ไปประพฤติให้เป็นแบบอย่าง และนำไปสั่งสอนบุตรหลานต่อไป

ดังนั้นครอบครัวจึงเป็นจุดที่สำคัญในการสร้างจิตสำนึกให้บุตรหลานไม่ให้หลงเสพติดดื่มสุรา ของมึนเมา บอกกล่าวถึงโทษพิษภัยของสุราและทำตัวให้เป็นตัวอย่างแก่เด็กเยาวชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคำสอนของพระเจ้าที่สอนไว้ในพระคัมภีร์ ที่ยกตัวอย่างผู้นำครอบครัวที่ล้มเหลว จะนำครอบครัวสู่ความล่มจม ความหายนะ แต่ถ้าผู้นำครอบครัวที่ดี จะนำครอบครัวไปสู่ความสุข ความเจริญในที่สุด

4. การควบคุมตนเองของผู้หญิง

ความสำเร็จในงานจดเล่าชุมชนบ้านตำบ่อน ส่วนหนึ่งมาจากสมาชิกเครือข่ายแม่หญิงพะเยาได้มีส่วนร่วมในงานพัฒนาอย่างต่อเนื่อง นับว่าเป็นต้นทุนสำคัญให้โครงการวิจัย สุรา นารีกับการจัดการตนเองของชุมชนพะเยา เข้ามาศึกษาเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมโดยการจัดเวทีสนทนาแลกเปลี่ยนเรื่องราวชีวิต (life story) ของผู้หญิงนักดื่มที่กล้าออกมาเผยตัว การแสดงตัวตนผ่านการเล่า (Narrative of the Self) และได้ตอบ (negotiation) ต่อประเด็นที่ผู้วิจัยและคณะเครือข่ายแม่หญิงพะเยานำเสนอ สิ่งที่ผู้วิจัยรู้สึกตื่นเต้นเพราะอยู่เหนือความคาดหมายคือ หลังจากเวทีสนทนา มีคุณป้าคนหนึ่งได้ตัดสินใจเลิกเหล้า ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้เคยเข้ารับการอบรมจดเล่าจากหน่วยงานราชการมาแล้วแต่ไม่สำเร็จ ก่อนจะนำเสนอเรื่องเล่าแต่ละกรณี ควรที่จะรับรู้บทบาทความเป็นมาของเครือข่ายแม่หญิงพะเยาพอสังเขป

เครือข่ายแม่หญิงพะเยา

เครือข่ายแม่หญิงพะเยา มีพัฒนาการมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2536 โดยโครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนได้ริเริ่มงานด้านการสนับสนุนชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำอิง ได้มีการรวมตัวของชุมชนป่าต้นน้ำกว๊านพะเยาในอำเภอเมือง และอำเภอแม่ใจ เป็นเครือข่ายโดยใช้ชื่อว่า “ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา” เพื่อร่วมกันฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่ป่าต้นน้ำและกว๊านพะเยา โครงการฯ ได้เน้นการสนับสนุนบทบาทผู้หญิงให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำอิง โดยเฉพาะป่าต้นน้ำทั้ง 12 สายที่ไหลลงกว๊านพะเยา มีการทำกิจกรรมด้านการอบรม สัมมนา ศึกษาดูงาน และเดินสำรวจป่าเพื่อสร้างความตระหนัก และกระตุ้นจิตสำนึกของผู้หญิงให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา ผลจากการทำกิจกรรมได้เกิดแกนนำผู้หญิง ซึ่งเป็นผู้นำที่มีความสนใจ และครอบครัวมีความเข้าใจ ผู้หญิงเหล่านี้ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา

ต่อมาได้มีการรวมกลุ่มของแกนนำผู้หญิงในพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา โดยใช้ชื่อว่าคณะทำงานส่งเสริมบทบาทหญิงชายในการพัฒนา เพื่อเป็นคณะทำงานสนับสนุนผู้หญิงให้เข้าไปมีบทบาทในองค์การบริหารส่วนตำบลโดยมีการทำกิจกรรมด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้นำสตรีในอำเภอเมืองจังหวัดพะเยา ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานส่งเสริมและพัฒนาผู้นำสตรี ทำให้มีจำนวนผู้หญิงเข้าไป

เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเพิ่มมากขึ้น คนในชุมชนยอมรับบทบาทการทำงานของผู้หญิงมากขึ้น มีผู้หญิงที่สนใจในการลงสมัครเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเพิ่มมากขึ้น ผู้นำมีทักษะในการเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ในด้านการเมืองท้องถิ่นและมี ความสามารถในการนำเสนอแผนงานโครงการในการพัฒนาผู้หญิงให้แก่หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนรวมทั้งการเชื่อมเป็นเครือข่ายผู้หญิงในระดับอำเภอ และระดับจังหวัดโดยใช้ชื่อว่า “เครือข่ายแม่หญิงพะเยา”

ในปี พ.ศ. 2547 เครือข่ายผู้หญิงพะเยาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่อต้านการค้าเด็ก และผู้หญิง เพราะเห็นความสำคัญของการพัฒนาครอบครัวให้เข้มแข็ง และส่งเสริมบทบาทครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และประชาชนในการป้องกันปัญหาการค้ามนุษย์ โดยการประสานงานของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดพะเยา กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการก้าวเข้ามาสู่การพัฒนาฐานรากของสถาบันครอบครัวที่แท้จริง โดยแกนนำของเครือข่ายผู้หญิงพะเยาได้เข้ามาเป็นอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) ต่อมาเกิดเป็นเครือข่ายเฝ้าระวังและช่วยเหลือผู้ประสบภัยด้านการค้ามนุษย์ในชุมชนร่วมกับภาครัฐ องค์การพัฒนาเอกชน และองค์กรประชาชน

ในปี พ.ศ. 2552 เครือข่ายแม่หญิงพะเยาได้จดทะเบียนเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ต่อกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ผ่านสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดพะเยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การทำงานของเครือข่าย ฯ สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึงและบรรลุผล ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับการสนับสนุนทรัพยากรในด้านต่าง ๆ จากองค์กรภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ต่อมาปี พ.ศ. 2557 เครือข่ายผู้หญิงพะเยาได้จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรื่องผลกระทบจากการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในจังหวัดพะเยา ระหว่างกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนจาก 9 อำเภอ มีข้อสรุปตรงกันว่า ความรุนแรงในครอบครัวที่เกิดขึ้นที่จังหวัดพะเยาล้วนแล้วมาจากสาเหตุการดื่มสุราเป็นหลัก และคนทั่วไปเข้าใจว่าความรุนแรงในครอบครัวเป็นเรื่องส่วนตัว สังคมส่วนรวมไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยว ผู้หญิงซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจึงถูกละเลยไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากสังคม ชุมชน ดังนั้นทางเครือข่ายผู้หญิงพะเยาจึงให้ความสนใจแก้ไขปัญหาที่สาเหตุ นั่นคือ ปัญหาการดื่มสุราที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัวและชุมชน จากการสัมภาษณ์นางเจริญตรี ไชยขัติย์ ประธานเครือข่ายแม่หญิงพะเยา กล่าวว่า

“ การเฝ้าระวังปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ได้นำมาสู่การเรียนรู้ปัญหาชุมชนมากขึ้น ในเรื่องของกรณีเหล่านี้ การพัฒนาภาวะผู้นำของผู้หญิงนำมาสู่การวิเคราะห์ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวที่เกิดจากเหล่านี้เป็นส่วนใหญ่ แม้แต่ผู้นำสตรีก็ได้รับผลกระทบในเรื่องของทัศนคติที่ผู้หญิงกินเหล้าที่ถูกมองว่า เป็นผู้หญิงที่เป็นผู้นำส่วนใหญ่ชอบกินเหล้า ซึ่งเกิดขึ้นจากการหลงใหลไปกับกระแสสังคมของสตรี การโฆษณา การสื่อสารสมัยใหม่สร้างภาพมองว่าสุราไม่มีโทษภัย แต่ดื่มแล้วได้เข้าสังคม ได้รู้จักเพื่อนฝูง จากการถูกว่า

มองด้วยทัศนคติแบบนี้ รวมทั้งกระแสเรื่องความรุนแรงในครอบครัว อัตราการฆ่าตัวตาย จากการทะเลาะวิวาทในครอบครัว การละเมิดทางเพศต่อเด็ก ทัศนคติแบบนี้มองว่า ผู้หญิงที่อยู่ในภาวะแม่ ต้องรับผิดชอบต่อเรื่องนี้ ทำให้ผู้นำสตรีหลายคนจึงเริ่มลดเหล่า และสร้างกระบวนการเรียนรู้ในกลุ่มเครือข่ายฯ ด้วยกัน รวมทั้งคนในครอบครัว เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่คนในชุมชน และในครอบครัว ซึ่งผู้นำสตรีหลายคนสามารถลดการตีแม่ เหล่า และงดเหล่าในที่สุด สามารถทำเป็นตัวอย่างแก่คนในครอบครัวและในชุมชนได้ และผู้นำสตรีหลายคนได้รับรางวัลคนดีศรีสังคมจากทางจังหวัด...”

ทางเครือข่ายแม่หญิงพะเยา ไม่ได้เน้นการทำกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม แต่ทำโดยการให้กำลังใจ เพื่อผู้หญิงงดเหล่าได้ เพราะเครือข่ายฯ คิดว่าการเอาคนตีแม่มาบำบัด หรือมาอบรมไม่ได้ผล อย่างแท้จริง แต่ต้องเป็นการให้กำลังใจ ในกรณีของพี่พิมพ์ (นามสมมติ) คนบ้านต้าม่อน ทางเครือข่ายฯ ได้ชักชวนกันไปเยี่ยมบ้าน การเข้าไปพูดคุยอย่างต่อเนื่อง และให้กำลังใจ ส่งผลให้พี่พิมพ์ที่จะเลิกเหล่า เกิดความตระหนัก และค่อย ๆ ลดเหล่าลง ซึ่งทำให้ครอบครัวของเธอมีกฎมีใจ และให้กำลังใจกัน และกัน โดยลูกสาวที่ทำงานกรุงเทพฯ บอกว่าถ้าแม่งดเหล่าได้จะให้ทองหนึ่งบาท ซึ่งผ่านมาประมาณ หนึ่งเดือนพี่พิมพ์สามารถลดเหล่าได้ ทำให้สุขภาพดีขึ้น และหน้าตาแจ่มใส ในปีนี้อาจจะมาเข้าโครงการ งดเหล่าเข้าพรรษา

ทั้งนี้ การควบคุมสุราในชุมชน ในบริบทของพะเยา ควรจะเป็นการผสมผสานกันระหว่าง การให้กำลังใจคนที่เลิกเหล่ารายบุคคล โดยแกนนำสตรีในชุมชน การใช้มาตรการทางสังคมในชุมชน ผสานกับการใช้มาตรการทางกฎหมายของทางภาครัฐ จะทำให้การทำงานควบคุมสุราในชุมชนได้ผล ดี และสามารถทำให้เป็นต้นแบบของพะเยาได้

จากการทำวิจัยฯ ทำให้เครือข่ายฯ ได้เรียนรู้ว่า การเข้าถึงเหล่าในชุมชน สามารถเข้าถึงได้ง่าย ดังนั้นถ้าใครมีปัญหาที่จะพึ่งพาเหล่า ได้เรียนรู้ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน เหล่าทำให้คนขาด สติที่กระทำความรุนแรงต่อคนในครอบครัว จากครอบครัวได้ส่งผลกระทบต่อสังคม การตีแม่สุราของกลุ่ม ผู้หญิงเพียงไม่กี่คน เกิดมาจากสามีที่เป็นผู้นำกินเหล่า เกิดการประชด โดยกินเหล่าตามสามี ส่งผลกระทบต่อ มาได้ส่งผลให้เกิดภาวะทางจิตที่เกิดจากการถูกระทำ ความรุนแรงในครอบครัว ความเครียด ส่วน เด็กเยาวชนได้ถูกระทำ ความรุนแรงที่มีสาเหตุจากผู้ตีแม่เหล่า ได้โทษเหล่าว่าทำให้ตนเองต้องกระทำ ลงไป ได้เรียนรู้ว่า ถ้าชุมชนมี มองเห็นปัญหาที่เกิดจากการตีแม่สุรา จะลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง โดยไม่ใช่เพียงแค่นำป้ายรณรงค์มาติดเท่านั้น แต่ต้องมีมาตรการที่เกิดจากคนในชุมชนที่เห็นร่วมกัน ว่าการตีแม่เหล่าเป็นปัญหา เป็นการแก้ไขปัญหาด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน

เรื่องเล่าของสาวนักดื่ม

เรื่องเล่าของผู้หญิงที่ผ่านประสบการณ์ดื่มเหล้าของเธอเป็นกระบวนการโต้ตอบ/ต่อรอง การสร้าง ตราประทับความเป็นแม่หญิงฮ้าย แม่หญิงขี้เหล้า ประสบการณ์การลดเลิกเหล้ามาจากกระบวนการเรียนรู้ การฝ่าวิกฤติต่าง ๆ ในชีวิตด้วยตัวของตัวเอง

กรณีที่ 1 พี่พร (นามสมมุติ)อายุ 46 ปี

พี่พรเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในด้านการดื่มเหล้า พี่พรเคยดื่มตั้งแต่อายุ 20 กว่าปี ก็จะมีดื่มตามเพื่อนช่วงเทศกาลปีใหม่เมือง (งานสงกรานต์) “เฮาก็กิน กินแก้วสองแก้วก็หยุดนอนไปได้แล้ว ถ้าจะกินก็กินที่บ้านไปได้ไปที่อื่น ส่วนรสชาติจากการดื่มเหล้า ดื่มแล้วมันไม่อร่อย ผู้หญิงส่วนใหญ่นิยมดื่มเบียร์ ส่วนเหล้าเถื่อนหรือเหล้าพื้นบ้านนั้นถูกเพื่อนยุให้ลองแต่ไม่ชอบ “กินแล้วบ่ถูกปาก มันไหม้ปากไหม้คอ”

ปัจจุบันพี่พรเลิกดื่มอย่างเด็ดขาดมา 10 กว่าปี เนื่องจากตอนเทศกาลสงกรานต์กินเหล้ากับญาติที่บ้าน แต่ละบ้านจะทำเหล้าขาว(สาโท)ซึ่งมีรสหวาน ดื่มง่าย โดยเอาสาโทมาผสมกับน้ำมะพร้าวอ่อนซึ่งมีกลิ่นหอม รสหวานจึงดื่มเข้าไปมาก ดื่นเข้ามาารู้สึกผะอืดผะอมเกิดอาการเวียนศีรษะ ลูกไม่ขึ้น “เพราะเฮากินที่บ้าน กับญาติจึงกินเยอะ เมากันที่บ้านกับญาติพี่น้อง” นอกจากผลกระทบต่อตัวเองแล้วยังถูกสามีต่อว่าอย่างรุนแรงเพราะไม่ทำหน้าที่ของแม่บ้าน “ของกินก็บยะ ที่หน้าทีหลังอย่าไปกิน กินอย่างอึดต้องกิน เสียการเสียงานกับข้าวหยั่งก็บยะ วันหน้าจะสอนลูกสอนเต้าได้จะได้”

ช่วงปี พ.ศ. 2537-2538 พี่พรประสบกับวิกฤติในชีวิตจากการที่ทั้งพ่อและแม่ป่วยเป็นมะเร็งพร้อมกัน ภาระในการดูแลพ่อแม่และครอบครัวตกอยู่ที่พี่พรคนเดียวจนเกิดอาการเครียดหนักถึงคิดจะฆ่าตัวตาย “เคยคิดว่าจะฆ่าตัวตายทั้งหมด ทั้งพ่อทั้งแม่ ตอนนั้นมันตันแล้ว เฮาคคนเดียวมันบ่ไหว มันกดดันขนาดหนัก เหมือนเฮาแบกอะไรไว้คนเดียว ไปทางไหนเป็นก็ช่วยเฮาไม่ได้ มันทุกข์ถึงขั้นเอาปลายข้าวมาต้มให้ลูกกิน ลูกคนเล็กก็บอกพี่ว่า พี่กินเตอะมันเป็นรำ พี่ก็บอกว่ากินบ่ได้มันเป็นกากมันก็เลยสั่งให้ เฮาก็เอ็นดู(สงสาร)ก็เลยสั่งให้ตาม คนป่วยกินนอน แพนก็หา(เงิน)บ่ทันตัดสินใจว่าจะเอาให้ตายทั้งหมด” ที่ผ่านวิกฤติมาได้เพราะบังเอิญคนชรามาพบพี่พรนั่งร้องไห้อยู่คนเดียว “เป็นก็ว่าเป็นอันหยั่งมาสั่งให้ ปัญหามันมีเฮาจะมาช่วยแก้” หลังจากปลอบใจคนชราพาพี่พรไปกู้เงินกองทุนสงเคราะห์คนชราที่ช่วยพี่พรพ้นวิกฤติในชีวิตนั้นชื่อ พ่อน้อย ปัจจุบันถึงแก่กรรมไปแล้ว ผลกระทบจากความเครียดทำให้พี่พรป่วย ต้องไปรักษาทางจิตเวช ผลข้างเคียงจากการทานยาที่หมอให้มันไปกดประสาทต้องนั่งพูดอยู่คนเดียว จึงตัดสินใจเข้าวัดปฏิบัติธรรมจนอาการดีขึ้น เสมือนไปหาหมอ หมอให้ยาทางกายและไปวัด พระให้ยาทางจิต

จากการเลิกดื่มและผ่านพ้นวิกฤติในชีวิต ทำให้พี่พรหันมาถือศีล 5 ใช้ศีล 5 คุมตัวเองซึ่งก็ได้ผล ผลก็คือครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปเยอะมีความสุข พี่พรไม่กินเนื้อสัตว์ใหญ่ สาเหตุมาจากเมื่อ 3 ปีที่แล้วไปกินเนื้อสัตว์ใหญ่เกิดอาการท้องแน่นต้องไปนอนรักษาอาการที่โรงพยาบาล 3 คืน การที่พี่พรเป็นแม่ครัวทำอาหารเลี้ยงสมาชิกในบ้านทำให้สมาชิกในบ้านไม่กินเนื้อสัตว์ใหญ่ตาม ส่วนสัตว์เล็กจะกินที่ตายแล้ว(จะไม่ฆ่าเอง) ผลจากการไม่ฆ่าสัตว์ก็กระทบกับอาหารการกินในครอบครัว จากที่เป็นคนที่เก็บหาหน่อไม้ แห้วไข่มดแดงแกลง ก็เลยต้องหยุดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันพระ ถ้าอยากทานเนื้อสัตว์ก็ต้องไปซื้อหาที่ตลาดแทน วันพระพี่พรจะสวมชุดขาวทำบุญที่วัด ความที่พี่พรเป็นแม่ขาว ก็มีชาวบ้านพูดแซวมาว่า “ถ้าเชื่อแม่ขาวก็ไม่ได้กินหยั่ง”

กรณีที่ 2 ป้าศรีขี้เหล้าหลง อายุ 50 ปี

ป้าศรีเริ่มกินเหล้าตั้งแต่อายุ 30 ปี หลังมีลูกสาวคนแรก วัตถุประสงค์การดื่มตอนนั้น กินเพื่อความสนุก เมื่อไปช่วยงานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่เสร็จงานแล้วก็มากินกัน ต่อมาก็กลายมาตั้งวงกินกันเป็นก๊วนเหล้า มีพ่อเดิมเสร็จจากงานตอนเย็นมาเป็นเพื่อนร่วมวง ประเภทเหล้าตอนกินใหม่ ๆ เริ่มกินเหล้าขาวก่อน กินกับเพื่อนฝูงซึ่งมีอยู่เยอะ ต่อมาป้าศรีสามารถกินเหล้าได้ทุกประเภท ซึ่งในงานก็มีทั้งเหล้าเถื่อน เหล้าสีแดง ถ้าเป็นประจำวันก็จะกินช่วงเวลาเย็น เพื่อน ๆ ร่วมก๊วนจะมาหาที่บ้าน

ในหมู่บ้านสมญานาม “ศรีขี้เหล้า” ไม่ได้มาง่าย ๆ เพราะจะไปที่ไหนป้าศรีก็กินอยู่เป็นประจำขาดไม่ได้ ตัวอย่างงานสังสรรค์ปีใหม่เมือง(สงกรานต์) จะกินเหล้าตลอดงานกินแล้วชอบสนุกชอบร้องเพลง ป้าศรีบอกว่ามีการกินเหล้าในหมู่บ้านกันเยอะ โดยเฉพาะพวกผู้ชายกินกันในบ้านในซุ้ม เพราะความมีอารมณ์สุนทรีย์ของป้าศรี ถ้าป้าศรีเดินผ่านซุ้มเหล้าก็จะมีคนชวน “ยายมานี่ยายมากินด้วยกันหรือแม่เต๋ามากินในซุ้ม”

ขณะผู้วิจัยทำไฟกักรูปในหมู่บ้าน ผู้ประสานงานเครือข่ายแม่หญิงพะเยาประจำหมู่บ้านได้เชิญป้าศรีมาร่วมวงสนทนาและขอร้องให้ป้าศรีเล่าประสบการณ์การดื่มเหล้าตลอดระยะเวลา 20 ปี ป้าศรียอมรับว่าก่อนมาร่วมวงสนทนาได้แวะ “กั๊งเหล้า” จะได้มีความกล้า ป้าศรีมีใบหน้าบวมฉุและพูดเหมือนคนลิ้นแข็งพูดจาวนไปวนมา ท้ายสุดผู้วิจัยถามป้าศรีว่าสนใจจะเลิกเหล้าเข้าพรรษาที่จะถึงนี้หรือไม่ ป้าศรีตอบว่าตอนนี้ยังไม่เลิกกินเหล้าจึงไม่งดเหล้าเข้าพรรษา ต่อมาอีกเดือนครึ่งผู้วิจัยตั้งใจจะมาสนทนาเชิงลึกกับป้าศรีที่บ้าน ปรากฏว่าป้าศรีได้ตัดสินใจเลิกกินเหล้าเสียแล้ว ประเด็นการสนทนากับป้าศรีจึงต้องปรับเปลี่ยน ป้าศรีบอกต่อมาว่า คำถามของผู้วิจัยที่ว่าถ้าเลิกเหล้าไม่ได้ อย่างน้อยก็งดเหล้าเข้าพรรษาจะได้ไหม ขณะที่ผู้วิจัยถามนั้นป้าศรีไม่กล้ารับปาก ที่ไม่รับปากเพราะกลัวบาป ถ้าหากรับปากแล้วทำไม่ได้จะเป็นบาป ก็เลยกลับมาคิดที่บ้านและตัดสินใจเลิกด้วยตัวเองโดยไม่บอกใคร ป้าศรีได้เล่าอาการและผลของการเลิกเหล้าแบบหักดิบของตนเองว่า

“ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา รู้สึกไม่หยากริน(เหล้า) แต่ถ้าไม่ได้กินมันจะมีอาการสะลึมสะลือ มีอาการเมาหัว กินบ้างแต่ไม่กินเยอะ ร่างกายต้องปรับตัว กินพียงอาหารมันก็หาย ป้าศรีเองก็เป็นความดันโลหิตสูง เมื่อมาเลิกแบบหักดิบคือหยุดเลยแอลกอฮอล์ยังคงค้างในเลือดจึงเกิดอาการเมาหัว ก็เลยต้องเติมชนิดหน่อย”

ภายหลังป้าศรีเลิกเหล้า ผลตามมาก็คือ ป้าศรียุบเลิกกวนเหล้าที่บ้าน “ตอนที่กินกันหนักถึงเก็บขวดขายได้ เดียวนี้มีแต่ขวดน้ำปลา ตอนนั้นไม่ได้ไปซื้อเหล้า ใครมาหาที่บอกบ้านนี้ไม่เก็บเหล้าไว้แล้ว หรือลุงที่เคยเอาเหล้ามาเลี้ยงก็ไม่เอามาเพราะ “ป้าบ่กิน” มันบ่มีมาคลุกคลีกับเรา ตั้งแต่เววันั้น เขาไปคบกับเฮาแล้ว” สำหรับกับครอบครัวป้าศรีเอง ลูกก็ว่าดี ใครเห็นก็ว่าดี ร่างกายอ่อนท้วนสมบูรณ์ขึ้น หน้าตาใสบวมเหมือนวันนั้น “ไปซื้อฮื้อลูกฮื้อผัวฟัง ผัวบอกดีใจแต่ว่าที่เฮายังเหล้าคนรอบวงฟังเรา พูดถือว่าได้กำลังใจ ชาวบ้านเป็นก็ว่าดี ไปฮู้กับผัวเป็นก็ว่าดี” เลิกเหล้าแล้วป้าศรีน้ำหนักเพิ่มเป็น 60 กิโลกรัม อีกประการหนึ่ง ประหยัดรายจ่ายในครอบครัว เมื่อก่อนกินเบียร์วันละ 6-7 ขวดหรือไม่มีวงเหล้าจะกินอย่างน้อยเบียร์วันละขวด โดยสรุปป้าศรีจ่ายค่าเหล้าค่าเบียร์ประมาณ 2,000 บาทต่อเดือน รวมทั้งค่ากับแก้ม

ตอนนี้ป้าศรีพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมงดเหล้าเข้าพรรษา ก่อนนั้นที่ไม่รับปากเพราะกลัวบาป ถ้าหากรับปากแล้วกลัวทำไม่ได้ ตอนนั้นนักวิจัยแนะนำว่า ถ้าเลิกเหล้าไม่ได้ อย่างน้อยก็งดดื่มช่วงเข้าพรรษาก็นำกลับไปคิดจึงเลิกดู แน่ใจว่าเลิกได้จึงเข้ากิจกรรมงดเหล้าเข้าพรรษา ก็เลยเลิกมาได้เดือนกว่า(หลังเดือนเมษา58) มาคิดว่าถ้าหวลกลับมากิน(เหล้า)อีกอาจเป็นผีบ้ามากกว่าเก่า เคยเห็นคนเลิกแล้วกลับมากินอีก กลายเป็นอาการทางประสาทสติไม่ดีไม่รู้เรื่องรู้ราว “อย่างอ้ายดมเลิกกินเหล้า แล้วกลับมากินอีกหนักกว่าเก่ากลายเป็นคนสติไม่เต็ม”

การรับการอบรม เคยไปอบรมกับพ่อหลวงแล้วแต่เลิกไม่สำเร็จ “ไปประชุมกับทางราชการมักจะบอกว่าเหล้าไม่ดีอย่างไร คนกินเหล้าก็ยังกินอยู่ไปอบรมก็เหมือนไปให้เขาตาเขาวา ไปฟังหมอฟุดก็เหมือนไปฟังหมอสอน หมดกำลังใจ” การรณรงค์งดเหล้าจึงไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ในที่สุดบทเรียนของการเลิกเหล้า ป้าศรีสรุปว่า

“การจะเลิกเหล้านี้บ่ได้อยู่ที่คำสั่งของหมอบ บ่ได้อยู่ที่คำสั่งของผัว แต่มันอยู่ที่ตัวเฮา”

กรณีที่ 3 ป้าเดือน (นามสมมุติ) อดีตสาวร่างอายุ 57 ปี

ป้าเดือนเริ่มกินเหล้าเมื่อตอนอายุ ประมาณ 16-17 ปี แต่ก่อนกินเหล้ากับเพื่อนในงานแต่งงานเพื่อน ตอนอายุ 16-17 ปีป้าเดือนเคยเป็นสาวร่างกับวงดนตรีเล่นอยู่ตามงานวัด งานหมู่บ้านชื่่วงดนตรีจำปาทอง แสดงร่างแบบมาตรฐาน อาชีพสาวร่างจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับเหล้าไม่มีว่สุม แม้ว่าจะมีคนหรือเจ้าภาพมาชวนดื่มหรือเอาเหล้ามาเลี้ยง หัวหน้าก็จะกินเหล้าแทน การออกไปนอกสถานที่ สาวร่างมัก

จะเป็นญาติกันกับหัวหน้าวงจึงฝากกันดูแล ป้าเดือนแต่งงานเมื่ออายุ 19 ปี แต่งงานได้ 3 ปีครึ่งสามีก็เสียชีวิตด้วยสาเหตุหัวใจล้มเหลว

ความเศร้าโศกเสียใจบวกกับความเครียดทำให้ป้าเดือนหาทางออกด้วยการกินเหล้ากับเพื่อนกินเหล้าหนักถึงขั้นอาเจียน ความเครียดนั้นมาจากปัญหาภายในครอบครัว ตอนนั้นพ่อไม่ถูกกันกับลูกเขย บังคับให้ป้าเดือนต้องเลือกไปอยู่ระหว่างพ่อกับสามี ถ้าไปอยู่กับสามีก็ตัดพ่อตัดลูกกัน “ตามใจจะไปอยู่ที่ไหนก็ไปตัดพ่อตัดลูกกัน แต่แม่ไม่ยอมตัด พ่อดีแม่ก็มาอยู่กับป้า แต่พ่อไม่ให้แม่อยู่ด้วย ต้องรีบบ้านมาปลูกบ้านใหม่” ช่วงนั้นป้าเดือนแก่เครียดด้วยการกินเหล้าแบบสุด ๆ ในงานแต่งงานกินเหล้าชนิดดวลกันมึนแ้วกั้ว เมฆาจนขาดสติขนาดมีคนหามาส่งบ้านยังไม่วู้เรื่องเลย ไม่มีใครช่วย น้องสาวก็มีครอบครัวมีภาระต้องดูแล ลูกก็ยังเล็กอยู่อายุประมาณ 2 ขวบ

ตอนลูกมีอายุพอเข้าโรงเรียนอนุบาล ป้าเดือนก็พูดกับแม่ว่า “ฝากหลานเน้อจะไปแล้ว” ความหมายของคำว่า “จะไปแล้ว” ของป้าเดือนก็คือไปเป็นสาวล่องใต้ “ไปหาเงิน” ได้ตัดสินใจแล้วจะไปพร้อมกับเพื่อนที่เป็นญาติกัน ป้าเดือนคิดว่า “เราไปเพื่อลูก” การไปเป็นสาวล่องใต้ของป้าเดือนเป็นที่รับรู้ของชาวบ้าน เพราะช่วงนั้นมีสาวจากหมู่บ้านไปล่องใต้กันเยอะในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2532-2538 ส่วนป้าเดือนไปทำงานปี พ.ศ. 2535 การล่องใต้ของสาวในหมู่บ้านช่วงนั้น ทำให้บรรยากาศภายในหมู่บ้านเงียบเหงาไปถนัด มีการเรียกขานกันในช่วงว่า “สาวล่องกรุงหม่มล่องกอง” หมายถึงหมู่บ้านไม่มีสาวให้มาแอ้วหรือมาจิบ บรรดาหม่ม ๆ จึงเดินติดซึ่งร้องเพลงไปตามถนนหาบ้านที่มีสาวเหลืออยู่

ป้าเดือนไปทำงานหาเงินที่จังหวัดระนองเป็นครั้งแรกในชีวิต ไปอยู่ได้ 3 คืนไม่ได้ทำงาน เขาแต่ร้องไห้แต่อย่างเดียวเพราะทำใจไม่ได้ เจ้าของบ้าน(ช่อง)เป็นว่า “ถ้าทำใจไม่ได้ก็ไม่ต้องทำ” พอมาคืนที่ 3 ก็มาโดนตำรวจจับ พอตีเพื่อนรู้ว่าโดนจับ เพื่อนก็โทรเข้าไปหาตาซึ่งทำงานประมงบนเรือซึ่งกำลังขึ้นฝั่งให้มาช่วย ตาก็มาประกันออกมาด้วยเงิน 4,000 บาท ทั้ง ๆ ที่ไม่รู้จักกันมาก่อน ตาถามว่า “ทำไมถึงมาเป็นผู้หญิงแบบนี้ ทำไมไม่อยู่บ้าน” ป้าเดือนก็เลยพูดให้ตาฟังถึงสภาพครอบครัวที่ต้องดูแลรับผิดชอบตามความเป็นจริง ตาก็บอกว่าถ้าอย่างนั้นจะรับเลี้ยงดูเอง ป้าเดือนบอกว่าการตัดสินใจไปทำงานหาเงินที่ระนองถือว่าประสพวิกฤตในชีวิตที่หนักสุด ๆ ถ้าหากสามีไม่เสียชีวิตก็ไม่ออกไปทำงานอย่างนั้น สำหรับป้าเดือนช่วงเวลานั้น ก็เหมือนคนตกลงไปในเหวไปแล้ว และโชคดีมีคนแบบตาไปจุดขึ้นมา

จากนั้นป้าเดือนก็กลับมาอยู่บ้าน ส่วนตายังทำประมงต่อและส่งเงินมาเลี้ยงดูป้าเดือน ปัจจุบันตาก็กลับมาอยู่กินกับป้าเดือนที่หมู่บ้านและกำลังป่วยเป็นอัมพฤกษ์พักรักษาตัวอยู่ที่บ้าน ส่วนสาวล่องใต้กลับมาอยู่บ้านแล้วมากินเหล้า สำหรับป้าเดือนสาวล่องใต้ส่วนใหญ่จะไม่กินเหล้าเพราะการไปหาเงินเป็นการไปเพื่อลูกเพื่อครอบครัวไม่ใช่การเอาเหล้ามาดับทุกข์ที่เกิดจากการเป็นแม่หญิงปดี “เราเป็นแม่หญิงแบบนั้นเป็นจะตราหน้าเป็นแม่หญิงปดี การหันเข้าหาเหล้าเอาเหล้ามาดับ(ทุกข์)มันเป็นไปได้ เราต้องตั้งใจทำใจว่า เราอยู่เพื่อลูก”

สาวที่ไปทำงานส่วนใหญ่กลับมาอยู่บ้าน ไม่มีใครเขาสนใจ คิดว่าเขาคงดูแลอยู่แต่เราไม่สนใจ มันเป็นเรื่องครอบครัวของเรา ใครจะว่าอย่างไรมันเป็นเรื่องของเขา อาจเพราะว่าช่วงนั้นคนไปกินเยอะ มันขึ้นอยู่กับว่าล่องกรุงมาแล้วมีพฤติกรรมอย่างไรมากกว่า จะให้สังคมยอมรับหรือญาติยอมรับ การเป็นสาวล่องกรุงจะคิดอย่างไรก็ได้ ไม่ได้อยู่ที่ประวัติหากอยู่ที่การทำตัว มากกว่า

“คือไปเป็นสาวล่องกรุงมาแล้ว เขาอยู่บ้านเขาก็ทำตัวปกติเช่นเดียวกับเขาเคยอยู่บ้าน บ่ต้องไปกินเหล้าที่ไหน มีการมีงานก็ไปช่วยเป็นเป็นปกติ บ่ต้องแต่งตัวไฮโซ ถึงเวลาไปเข้าวัดเขาบ่ต้องแต่งตัวไปวัดไผ่ เขาต้องรู้ตัวเขา ผู้ชายมาจีบก็ทำตัวธรรมดา จะเป็นนัยแบบสาวกรุงเทพเขาบ่เอา”

“เขาอยู่ทางโน้นก็ต้องใช้ชีวิตแบบทางโน้น เขากลับมาอยู่บ้าน ก็ต้องใช้ชีวิตเหมือนกับเขามาอยู่บ้าน เขาจะเอาชีวิตทางโน้นมาใช้ทางนี้ได้ อีกร้อยเขาก็ต้องนึกถึงหน้าตาญาติเขา นึกถึงครอบครัว”

ป่าเดือนไม่ดื่มเหล้าเพราะรักลูกยิ่งกว่าชีวิต ลูกชายป่าเดือนรับรู้เรื่องราวทุกอย่างจากปากของแม่เอง ปัจจุบันลูกชายป่าเดือนแต่งงานมีลูก มีอาชีพมั่นคงไม่ดื่มเหล้า ลูกเคยพูดกับแม่ว่า

“แม่บ่ต้องกินเหล้าเหมือนแม่หญิงทางไหล่ดอย(ทางวังเหนือ จังหวัดลำปาง) เคยเห็นแม่หญิงติดเหล้าเขาจะบ่สนใจลูก เขาไปของเขาเรื่อย ๆ บ่สนใจครอบครัว แม่แต่แฟนเขาจะบ่สนใจถ้าเป็นแม่หญิงแบบนั้น”

กรณีที่ 4 ยาย (อ้อย) กินยาตองเหล้า กรณีหญิงสูงอายุและเป็นคนดื่มเหล้า

อ้อยอายุ 83 ปี ถ้าเปรียบเทียบกับคนวัยเดียวกัน อ้อยเป็นคนที่มีความสุขกาย ใจดีที่สุดคนหนึ่ง ความจำอ้อยยังดี พูดจาจะฉานจัดว่าเป็นคนทันสมัย ทำให้การสนทนากับอ้อยได้บรรลุละและเป็นผู้รู้เรื่องราวในชุมชน การตอบโต้ การให้ความหมายเกี่ยวกับเหล้าของอ้อยมาจากประสบการณ์จริงในฐานะที่อ้อยเคยดื่มเหล้าชายและเคยถูกรรพสามิตจับพร้อมกับยึดของกลาง และความเป็นคนเกิดในถิ่นนี้การตอบโต้ของอ้อยจึงมุ่งไปเพื่อที่จะปกป้องผู้หญิงกินเหล้าหรือสาวล่องใต้ที่ผ่านความเจ็บปวดครวคร่าทางจิตใจมาแล้ว และอ้อยก็รู้ดีถึงสายตาของคนภายนอกมองไปที่สาวเหล้านี้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสายตาของข้าราชการ นักวิชาการ และนักการเมือง

อ้อยมีพี่น้อง 5 คนเป็นชาย 1 คน ความที่มีลูกชายคนเดียวเมื่อถึงเวลาทำนา พ่อจึงฝึกให้ลูกสาวไถนาสมัยนั้นใช้ควายไถนา ตอนอ้อยอายุ 13-14 ปีพ่อดื่มเหล้าเดือนชาย เมื่อมีคนมาซื้อเหล้าอ้อยต้องชิมเหล้าก่อนขาย ต่อมาพ่อทำไม่ไหว ก็ให้ยกให้อ้อยซึ่งเป็นลูกทำต่อ ก็ไปดื่มเหล้าในป่าตอนนั้นอายุ 25-26 ปี (ประมาณ 50 ปีที่แล้ว) สาเหตุที่เลิกดื่มเหล้าชายเพราะถูกจับไปโรงพัก 2 ครั้ง ถูกจับพร้อมกับอ้อมลูกน้อย และยึดอุปกรณ์ดื่มเหล้า ประกอบด้วยหม้อต้ม หม้อปอง หม้อขาง

การกินเหล้า ยายกินเหล้าตั้งแต่ตอนยังสาว จะกินเฉพาะงานขึ้นบ้านใหม่ ไม่ใช่ไปกินแบบเมา ม่วนไม่ทำงาน พวกสาวบ้านต่ำจะกินเหล้าต้มหรือเหล้าหมักน้ำขาว(สาโท) หรือข้าวแช่(ข้าวหมาก) เมื่อตอนสูงอายุก็มากินยาตองสมุนไพรที่มาเร่ขายหรือหลานสาวส่งยามาจากเกาหลีจำพวกโสม ที่ยายกินเป็นยาแก้ปวดตามเนื้อตามตัว แต่ก่อนกินยาธรรมดาที่ทางารจัดให้กินแล้วรู้สึกขี้เกียจไม่ยอมทำอะไร แต่พอกินยาตองโสมปรากฏว่ารู้สึกเบาตัวไม่ขี้เกียจ ยกแข้งยกขาได้ ถ้ากินเหล้าเพียว ๆ จะรู้สึกได้กลิ่นเป็นกลิ่นเหม็น บางคนมานั่งใกล้ยังเหม็นเลย การกินก็กินวันละ 2 เบ็ก (ก่อนอาหารเช้าและก่อนนอน) ถ้าไม่ได้กินจะเกิดอาการปวดตามแขนขา กระดูกเอ็น ต้องใช้หมอมานวด เหล้ายาตองจึงเป็นเหมือนหมอนวดตัวจริง ส่วนเหล้าซื้อมาจากตลาดซึ่งเป็นโรงกลั่นในหมู่บ้าน ในสายตาของยายที่ผ่านประสบการณ์มานานบอกว่าตลาดเป็นเหล้าคุณภาพดี เคยเปลี่ยนเหล้าปรากฏว่า บางเจ้าก็มีรสเปรี้ยว บางเจ้าก็มีรสจาง สีขุ่น ๆ ซึ่งไม่ดี

กรณีที่ 5 พี่บุษคนขายเหล้าในร้าน อายุ 45 ปี

คนทั่วไปมองแม่ค้าคือคนขายสินค้า เพื่อให้กำไรมีรายได้เพียงพอโดยไม่ต้องรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจากการค้าขายนั้น แต่ในความเป็นจริงความเป็นแม่ค้ายังทับซ้อนกับความเป็นแม่ของลูก ความเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ยังรักษาระบบเครือญาติ การขายเหล้าของแม่ค้ายังถูกกำกับด้วยสำนึกของความเป็นแม่ สำนึกความเป็นชุมชน ทำให้แม่ค้ารู้สึกถึงผลกระทบต่อความเป็นแม่ถ้าขายเหล้าให้กับเยาวชนที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับลูกตนเอง สำนึกความเป็นแม่ของแม่ค้าจึงควบคุมกำกับการขายเหล้าแก่ลูกค้า จึงเป็นเทคนิควิธีการของอำนาจการปกครองในสังคมสมัยใหม่ นอกเหนือจากกฎระเบียบข้อบังคับของรัฐที่เกี่ยวกับการขายเหล้า

พี่บุษมีลูก 2 คน คนแรกเป็นชายอายุ 16 ปี เรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 ส่วนคนที่สองเป็นหญิงอายุ 10 ปีเรียนชั้นประถมปีที่ 4 พี่บุษตั้งร้านขายของชำในหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2542 ปกติจะปิดร้านเวลา 1 ทุ่มเพราะเวลาตี 3 ต้องตื่นไปตลาดในเมืองซื้ออาหารสดมาขาย นอกจากของชำต่าง ๆ แล้วที่ร้านจะขายเหล้าสีมี หงส์ และแสงโสม ส่วนเบียร์ไม่ขายเบียร์สิงห์เพราะราคาแพงไม่มีคนซื้อ มีแต่เบียร์ลิโอบกับเบียร์ช้าง และเหล้ากลั่นชุมชนตลาด

สำหรับพี่บุษเจ้าของร้านไม่กินเหล้า และร้านค้าในหมู่บ้านจะขายเหล้าทุกร้าน โดยมีรถสายส่งจากเอเย่นเหล้าในเมือง มีการแบ่งโซนกันคุมพื้นที่ พื้นที่ใครพื้นที่มันอย่างไหนนี้เป็นของลุงศักดิ์ ก็ไม่มีการข้ามเขตกัน ส่วนเหล้าพื้นบ้านหรือสุรากลั่นชุมชนก็สั่งมาขายตามความต้องการของลูกค้า จะขายเฉพาะเหล้าติดแสดมปี จากประสบการณ์ในการขายเหล้าในชุมชนพบว่า ความนิยมสุรากลั่นชุมชนเป็นความนิยมของคนส่วนน้อยซึ่งจะเป็นที่มีอายุ ดังจะเห็นได้จากสุรากลั่นชุมชน 1 ลิ้ง (24 ขวด) ใช้เวลา 3 เดือนถึงจะขายหมด จากการถามลูกค้า ส่วนใหญ่ซื้อ ไปประกอบเครื่องเช่นไห้ว แก๊บน ที่มาซื้อกินจริงไม่ค่อยมีมีแค่ 2 คนเท่านั้นที่รู้เพราะคนซื้อเขาบอกเอง ลูกค้ามักนิยมซื้อเบียร์มากกว่า

จะขายดีเฉพาะหน้าเทศกาล ส่วนงานอื่น ๆ เช่นงานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่เขานิยมไปซื้อเครื่องดื่มที่ร้านใหญ่ในเมือง(ห่างจากตัวเมืองประมาณ 14 กม) เพราะซื้อเป็นจำนวนมากได้ส่วนลด ส่วนลูกค้าที่เป็นหญิงจะมีอยู่ 2 คนที่ซื้อเบียร์ไปกินเอง ถ้าซื้อเหล้าอย่างเหล้าสี ก็มักจะนำไปเลี้ยงแขกที่บ้าน ส่วนเยาวชนจะไม่ขายให้

ส่วนสถานะพี่บุษนอกจากเป็นคนขายเหล้าแล้ว “ความเป็นแม่” ที่มีลูกกำลังเข้าสู่วัยรุ่น เกิดความตระหนักและเป็นห่วงถ้าจะขายเหล้าแก่วัยรุ่นที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับลูกชาย เธอจึง จะไม่ขายให้รวมทั้งบุตรีแม้ว่าจะมีกฎหมายห้ามหรือไม่ก็ตาม “ถ้าเป็นละอ่อนเขาจะขายฮื้อ ทั้งนี้เขาต้องขู้ข้อมูลของครอบครัวในหมู่บ้านก่อนเขาถึงขาย ถ้าคนอื่นมาซื้อเขาฮู้เลยว่า หาซื้อที่อื่นบ่ได้ถึงมาซื้อพี่ เขาถึงบ่ขาย” พี่บุษเคยคิดเหมือนกันถ้าเยาวชนรุ่นลูกมาซื้อเหล้า แล้วตัดสินใจขายก็กลัวจะเป็นบาปตามติดมา หากเยาวชนคนนั้นกินเหล้าที่ซื้อจากร้านเราแล้วขับรถเกิดอุบัติเหตุ “ลูกเราก็ขับรถไปเรียนหนังสือในเมืองก็กลัวจะเกิดกับลูกเราเหมือนกัน” คนเมามาซื้อก็ไม่ขาย กลัวเป็นไปตกรด เคยบอกว่า “พอแล้วมั้ง บ่ต้องซื้อบ่ต้องกิน ก็บอกเหมือนกัน

กล่าวโดยสรุป การควบคุมสุราในชุมชนบ้านตำบ่อนยึดโยงอยู่กับการรวมศูนย์อำนาจรัฐและสถาบันทางศาสนา ที่ถูกกำกับด้วยชุดความรู้ทางการแพทย์ที่ว่าด้วยปัญหาสุรา และถูกกำกับด้วยหลักศีลธรรมการแก้ไขปัญหามุ่งไปยังการลดลงของจำนวนนักดื่มเพื่อให้พะเยา “ไม่เป็นอันดับหนึ่งของประเทศ” การจัดการกับโรงกลั่นสุราชุมชนที่เชื่อว่าเป็นสาเหตุให้ปริมาณเหล้าในตลาดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เพิ่มขึ้น และเพิ่มจำนวนนักดื่มหน้าใหม่ตามมา ทั้งนี้ปฏิบัติการควบคุมสุรามุ่งไปที่กลไกของระบบราชการตั้งแต่จังหวัดจนถึงหมู่บ้าน อำนาจการปกครองตนเองของหญิงนักดื่มเป็นปฏิบัติการต่อรองของปัจเจกทั้งเป็นอิสระและร่วมมือกับอำนาจจากส่วนกลาง การสร้างองค์ความรู้ผ่านเรื่องเล่าผ่านประสบการณ์เกี่ยวกับเหล้าในชีวิตของเธอ ในอนาคตการรวมตัวของปัจเจกที่กระตือรือร้นจะเป็นกลายเป็นชุมชนการเรียนรู้ที่สำคัญและขยายผลไปสู่พื้นที่ใกล้เคียง

4.4 เงื่อนไขและข้อตกลงในการควบคุมสุรา

เงื่อนไข/ปัจจัยที่มีผลต่อการควบคุมสุราในชุมชน

เมื่อพิจารณาเงื่อนไข/ปัจจัยที่มีผลต่อการควบคุมการบริโภคสุราในชุมชน สามารถแยกแยะออกเป็นปัจจัยเชิงบวกและเชิงลบ ได้ดังนี้

ปัจจัยเชิงบวก

1. บทบาทของวัดและพระสงฆ์ ในการเป็นแกนนำทำกิจกรรม ในชุมชนตำบลก่อนเป็นพื้นที่ที่มีการทำกิจกรรมด้านพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง เช่น เครือข่ายฯเพื่อนคุณธรรม ค่ายกล้า นำ โครงการหมู่บ้านศีล 5 โดยมีครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการหมู่บ้านศีล 5 ถึงร้อยละ 80
2. มีแกนนำในชุมชนเช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาเทศบาล อสม. ที่ทำเป็นตัวอย่างในเรื่องของการไม่ดื่มสุราในงานต่าง ๆ
3. มีแกนนำของเครือข่ายแม่หญิงพะเยาในพื้นที่ ที่มีมาตรการในการทำงานเชิงรุกโดยการลงเยี่ยมบ้าน การดูแลผู้หญิงที่ติดสุรา ในลักษณะของการพูดให้กำลังใจ เพื่อลดลดเลิกสุรา
4. กฎเกณฑ์และสำนึกตามความเชื่อของผู้ประกอบการโรงกลั่นสุราชุมชน เช่น ไม่ดื่มเหล้าในวันพระ วันขึ้น 8 ค่ำ
5. กฎเกณฑ์และสำนึกของผู้ประกอบการร้านค้าในชุมชน โดยไม่ขายเหล้าให้เด็กเยาวชนที่อายุต่ำกว่า 18 ปี ปิดตามเวลา ไม่ขายให้คนเมา มีมโนธรรมสำนึกเช่น ร้านค้าตั้งอยู่หน้าวัด และหมู่บ้านตำบลก่อนเป็นหมู่บ้านในโครงการศีล 5 ส่วนสำนึกเรื่องบาปกรรมเช่น มีลูกกำลังโตเป็นเยาวชน กลัวซื้อเหล้าไปกินแล้วประสบอุบัติเหตุ เกิดทะเลาะวิวาท
6. การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต จากการทำนาที่มีการลงแขก ช่วยเหลือกัน เปลี่ยนไปสู่การทำนาแบบจ้างเหมา ทำให้การเลี้ยงสุราในช่วงเย็นลดลง
7. การมีผู้นำทางจิตวิญญาณทั้งพระสงฆ์ในศาสนาพุทธ และครูสอนศาสนาในศาสนาคริสต์ ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ
8. มีการทำกิจกรรมการรณรงค์และการแก้ไขปัญหาการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น มาตรการงานศพปลอดเหล้า/ งดเหล้างานศพ
9. มีการปฏิบัติตามมาตรการ และข้อกฎหมาย โดยเฉพาะการห้ามจำหน่ายสุราแก่ผู้มีอายุต่ำกว่า 18 ปี การห้ามจำหน่ายสุราในเวลาที่ย่ำตามกฎหมาย การห้ามดื่มสุราในวัด สถานศึกษา และสถานที่ราชการอย่างเด็ดขาด
10. มีการการทำงานที่ความร่วมมือไว้เป็นลายลักษณ์อักษรระหว่างหน่วยงานภาครัฐ เทศบาล กับภาคประชาชน รวมถึงได้มีการนำปฏิบัติอย่างจริงจังในระดับชุมชน

ปัจจัยเชิงลบ

1. การโฆษณาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ผ่านสื่อ ทิว วิทยุ รวมทั้งมีป้ายโฆษณาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ขนาดใหญ่ ติดตามร้านค้าในชุมชน
2. การรณรงค์งดเหล้าในพื้นที่ ได้ผลพอสมควร แต่ยังมีเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในประเพณีเทศกาลต่าง ๆ โดยเฉพาะช่วงที่มีการเลี้ยงเลือกตั้งท้องถิ่น และท้องที่
3. ชุมชนอยู่ใกล้ตัวจังหวัด เข้าถึงง่าย ควบคุมในพื้นที่ชุมชนได้แต่ควบคุมคนซึ่งเดินทางไปมาไม่ได้ เวลาถึงงานเลี้ยงในบ้าน เจ้าของบ้านจะขับรถไปซื้อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นโหลจากร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ในตัวเมือง
4. การเข้าถึงสุราได้ง่าย เนื่องจากมีรถสายส่งเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จากเอเยนต์ใหญ่ในจังหวัดเข้ามาบริการส่งถึงร้านค้าในชุมชน
5. มีโรงกลั่นสุราร้านในชุมชน 2 โรง ที่มีการจำหน่ายสุราแบบเสียภาษีและแบบไม่เสียภาษี ซึ่งยังมีการจำหน่ายในลักษณะของสุราที่ไม่ได้ติดอากรแสตมป์ บรรจุในถุงพลาสติกหรือบรรจุในขวด น้ำพลาสติก รวมทั้งการนำสุราเป็นภาษีทางสังคมเมื่อชุมชนมีงานกิจกรรมต่าง ๆ
6. มาตรการทางกฎหมายไม่เข้มงวด ไม่สามารถควบคุมการจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้ ยังมีการจำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้กับเยาวชน และขายเกินเวลาที่กฎหมายควบคุมไว้

ข้อตกลงและมาตรการในการควบคุมสุราโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการระดมความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนตั้งมาก่อน ในเวทีวิจัย “สุรา นารีกับการจัดการตนเองของชุมชนในจังหวัดพะเยา” ในวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2558 ณ วัดต้า่มอน ตำบลบ้านต้า อำเภอมือง จังหวัดพะเยา ได้มีการกำหนดมาตรการในการควบคุมสุราโดยชุมชน 3 ระดับ ได้แก่ 1) การควบคุมสุราโดยตนเองและครอบครัว 2) การควบคุมสุราโดยชุมชน และ 3) การควบคุมสุรานอกชุมชน

การควบคุมสุราโดยตนเองและครอบครัว

1. การสร้างความอบอุ่นในครอบครัว ปลูกจิตสำนึกคนในครอบครัว โดย
 - 1.1 ทำกิจกรรมร่วมกัน การรับประทานอาหารร่วมกัน เพื่อพูดคุยปรึกษาหารือกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว
 - 1.2 สมาชิกในครอบครัวลดการดื่มสุรในงานต่าง ๆ
 - 1.3 ทำตัวให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน และคนในครอบครัว
 - 1.4 ให้มีวันครอบครัว โดยการสังสรรค์ การพูดคุยเปิดใจกัน เพื่อปรึกษาหารือกันในทุกเรื่อง

2. การให้กำลังใจแก่กันและกันในครอบครัว เช่น การร้องขอจากลูกให้เลิกสูรา
3. การควบคุมค่าใช้จ่ายของครอบครัวที่สูงขึ้น โดยงดดื่มสุรา
4. การดูแลสุขภาพตนเอง โดยการลดการดื่มสุรา
5. สร้างแรงจูงใจในการเลิกเหล้า จากการร้องขอของลูก เพราะเห็นพ่อแม่กินเหล้าและทะเลาะกัน ทำให้ลูกเกิดความภาคภูมิใจ
6. ไม่ปลูกฝังค่านิยมการเลี้ยงลูกที่มีความฟุ่มเฟือย เช่น การเลี้ยงวันเกิด การให้ใช้โทรศัพท์มือถือในวัยที่ไม่สมควร
7. ในวันเกิดของคนในครอบครัว ควรพาลูกเข้าวัด ไหว้พระ ถวายสังฆทาน
8. การเลือกใช้สื่อออนไลน์ / อ่านหนังสือ เพื่อสร้างความตระหนัก และสร้างความเข้าใจให้แก่ลูกถึงพิษภัยของสุรา โดยผู้ปกครองควรให้คำแนะนำ
9. ความตั้งใจจะงดเหล้าเพื่อสุขภาพ และการตั้งจิตปฏิญาณต่อตนเองว่าจะงดเหล้าโดยเริ่มจากงดเหล้าในงานศพ งดเหล้าเข้าพรรษา งดเหล้าในวันพระ

การควบคุมสุราโดยชุมชน

1. ผู้นำชุมชน ทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชน โดยการงดดื่มสุราในงานต่าง ๆ
2. ยกย่อง ให้กำลังใจแก่คนที่ติดเหล้าในชุมชน
3. ส่งเสริมให้คนในชุมชนเข้าวัด ถือศีล ปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องเป็นประจำในวันพระ
4. วัดเปิดโอกาสให้ชุมชนในด้านการส่งเสริมครอบครัวให้เข้าวัดทุกวันพระ และพระสงฆ์เป็นแกนนำชักชวนคนในชุมชนมาทำกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพุทธศาสนา และวันสำคัญทางสถาบันในวัด
5. การผลิตสื่อเพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ของวัด เพื่อให้คนที่เข้ามาวัดได้เห็นผลงานของชุมชน
6. กำหนดให้ร้านค้าต้องปฏิบัติตามกฎหมายของภาครัฐที่กำหนด เช่น ไม่ขายให้เยาวชน ขายตามเวลาที่กำหนด
7. ให้มีกฎระเบียบของชุมชน โดยมาจากข้อเสนอของคนในชุมชน เช่น กำหนดเวลาเปิดปิดร้านค้าที่ชัดเจน / จำกัดร้านค้าจำหน่ายสุรา / ให้มีการงดเหล้าในงานแต่งงาน / กำหนดให้คนที่จะมาเป็นผู้นำชุมชนต้องทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดี
8. การสร้างอาชีพเสริมให้แก่คนในชุมชน โดยเป็นอาชีพที่มาจากความต้องการของคนในชุมชน

สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และเป็นการพัฒนาศัยภาพของคนในชุมชน ไม่ใช่การสงเคราะห์

9. ให้วัดเป็นศูนย์ควบคุมสุธาในชุมชน โดยเป็นสถานที่ในการให้คำปรึกษา สถานที่ในการแก้ไข ปัญหาที่เกิดจากสุธาในชุมชน
10. การให้คำชมเชยแก่คนที่มีความตั้งใจที่จะลดเหล้า หรือเจ้าของร้านค้าที่ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ

การควบคุมสุธานอกชุมชน

1. การแก้ไขปัญหาสุธาจากองค์กรภายนอก ที่ผ่านมามีการแก้ไขให้ตรงจุด เช่น การอบรม การ ศึกษาดูงานที่ต้องทำให้มีประสิทธิภาพ เพื่อไม่ให้ล้นเปลืองงบประมาณ
2. การสนับสนุนงบประมาณให้กลุ่ม/ องค์กรชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสุธาในชุมชน โดยเป็นการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
3. การสร้างและขยายเครือข่ายฯ การงดเหล้า โดยการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน

กล่าวโดยสรุป การทำกิจกรรมในชุมชนตำบ่อนที่ผ่านมามีทำให้บ้านตำบ่อนเป็นหมู่บ้านแผ่นดิน ธรรมแผ่นดินทองและหมู่บ้านรักษาศีล 5 คนในชุมชนทั้งเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ ได้มีโอกาสเข้า ร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนลดลง การควบคุมสุธาโดยชุมชนในบ้าน ตำบ่อนนั้น ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของรูปแบบการควบคุมสุธาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนแบบบูรณา การทุกภาคส่วน

ตัวอย่างของกิจกรรมที่มีการประสานงานร่วมกันของทุกภาคส่วนในชุมชน ทั้งพระสงฆ์ ท้องถิ่น ท้องที่ ได้แก่ การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในหมู่บ้าน โดยประสานงานกับฝ่ายปกครอง เจ้าหน้าที่ตำรวจในการออกตรวจ และประชุมเพื่อระดมความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหายาเสพติดใน พื้นที่ การส่งเสริมการใช้เวลาว่างของเด็กเยาวชนให้เกิดประโยชน์ ซึ่งเด็กเยาวชนได้มีการทำกิจกรรม จิตอาสาในการช่วยเหลือชุมชน ได้แก่ การรวมกลุ่มเยาวชนต้นกล้า (ดีกลองสะบัดไชย) ทำการแสดง ในพื้นที่ต่าง ๆ เมื่อได้เงินมาได้นำมาซื้อวัสดุเพื่อปรับปรุงที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุที่อยู่ลำพังในชุมชน กิจกรรมตามติด เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่เยาวชน ได้ขอรับการสนับสนุนจากผู้ที่มีฐานะ โดยร่วมกับทาง คณะสงฆ์ในตำบล เพื่อนำมาช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในชุมชน

4.5 สรุปและข้อเสนอแนะ

ความสัมพันธ์เหล่านี้กับผู้หญิง

ความสัมพันธ์เหล่านี้กับผู้หญิง เป็นไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไปเห็นแนวโน้มที่ผู้หญิงในชุมชนสามารถเข้าถึงเครื่องตีมแอลกอฮอล์ได้มากขึ้น การตีมเหล่านี้สมัยก่อนไม่ได้ตีมทั้งวันทั้งคืนเช่นปัจจุบันและไม่ได้ปิดกั้นไม่ให้ผู้หญิงตีมเหล้า ในหน้าเทศกาลจะอนุญาตให้ผู้หญิงตีมเหล้าได้ซึ่งส่วนใหญ่จะสาโทหรือน้ำขาว

ส่วนเหล่านี้กับความเป็นแม่หญิงช้าย แม่หญิงช้ายมักจะมีการตั้งวงตีมร่วมกับผู้ชายผลัดกันร้องเพลงจ้อยขอ ใครร้องไม่เป็น หรือร้องได้ไม่ทันก็ถูกปรับเป็นเหล้าเทียบได้กับการร้องเพลงคาราโอเกะซึ่งต้องตีมก่อนเพื่อให้เกิดความกล้าที่จะแสดงออก ลักษณะแม่หญิงช้ายจึงมีนิสัยแบบนักเลง ปากจัดและบางครั้งรุมตีผู้ชาย

ส่วนเหล่านี้กับสาวล่องใต้เป็นภาพประทับใจที่คนทั่วไปเข้าใจไม่ยาก เพราะงานของสาวล่องใต้สัมพันธ์อยู่กับสถานที่เช่น บาร์เบียร์ สถานบริการทางเพศซึ่งล้วนแต่สัมพันธ์กับเครื่องตีมแอลกอฮอล์ทำให้เข้าใจว่าสาวล่องใต้มีนิสัยชอบตีมด้วย แต่ในความเป็นจริงเมื่อย้ายจากสถานที่หนึ่งไปยังที่หนึ่งย้ายจากบ้านไปทำงานความหมายของเหล่านี้ก็เปลี่ยนตาม สาวบาร์เบียร์ตีมเหล้าเพื่อมีรายได้เพิ่ม เป็นงานเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำเมื่อสาวล่องใต้กลับมาอยู่บ้าน กลับมาเป็นลูกสาว กลับมาเป็นแม่เช่นเดียวกับชาวบ้านทั่วไป นิยามความหมายของเหล่านี้ก็เปลี่ยนเข้ามาอยู่ในกฎเกณฑ์ของชุมชนนั้น ๆ การตีมเหล้าหรือไม่ตีมของสาวล่องใต้จึงเป็นการสร้างตัวตนใหม่ขึ้นอยู่กับการไปปฏิสัมพันธ์กับผู้คนและชุมชน ไม่ไปยึดติดกับนิยามความหมายเหล่านี้ในสถานที่เดิม

ผู้หญิงตีมเครื่องตีมแอลกอฮอล์เพิ่มขึ้นกว่าผู้หญิงสมัยก่อนซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยขององค์การอนามัยโลก (WHO) กว่า 30 ประเทศพบว่า การเพิ่มขึ้นของผู้หญิงตีมเครื่องตีมแอลกอฮอล์ตลอดสิบกว่าปีที่ผ่านมา เกิดจากการเปลี่ยนแปลงบทบาทระหว่างเพศ ในประเด็นค่านิยมที่มีอยู่เดิม เช่น ผู้หญิงกับการทำงานใช้แรงอย่างหนัก(Hard Works)เช่นเดียวกับชาย จึงเปิดโอกาสให้หญิงเข้าถึงเครื่องตีมแอลกอฮอล์มากขึ้น (Wilsnack *et al.*, 2005: 2) ในการสำรวจพฤติกรรมจากปริมาณการตีมจำนวนนักตีมทั้งชายและหญิงซึ่งทำกันอยู่ทั่วไป (Generalization) อาจนำไปสู่การสร้างความรู้ความเข้าใจที่เบี่ยงเบนไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ความน่าเชื่อถือต่อคนในท้องถิ่นดังกรณีจังหวัดพะเยาที่ถูกจัดว่ามีความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาอันเนื่องมาจากพฤติกรรมการตีมเครื่องตีมแอลกอฮอล์สูงสุดเป็นลำดับ 1 ของประเทศ และมีความชุกของนักตีมต่อประชากรทั้งหมดในลำดับที่ 1 อีกเช่นกันคือ 54 % เฉพาะอย่างยิ่งในจำนวนประชากรที่เป็นหญิง มีนักตีมหญิงสูงถึง 38.2% ขณะที่ค่าเฉลี่ยทั้งประเทศที่ 31.5% สำหรับคนพะเยาถือว่าข้อมูลดังกล่าวเป็นการประจักษ์หรือการปะป้ายให้ได้รับความ

อับอาย ทั้ง ๆ ที่พฤติกรรมการดื่มก็ไม่ต่างกับคนจังหวัดอื่น ดังนั้นการสำรวจพฤติกรรมการดื่มจะต้องคำนึงถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งนิยาม เกณฑ์ชี้วัด ความซับซ้อน พลวัตการเปลี่ยนแปลงสภาพสุขภาพเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทบทวนนิยามความหมายเหล้า เบียร์ ไวน์ สาโท และเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ชนิดอื่นที่ไม่ได้กล่าวมาข้างต้น

เบื้องหลังการเกิดนักดื่มหญิงเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยยะ มาจากการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์หญิงชายจากสังคมประเพณีไปสู่สังคมบริโภคนิยม การต่อรองดีกรี (Volume) ชนิด/ประเภทเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ การเปลี่ยนทุนวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าเช่น การบริโภคเครื่องดื่มในอดีตที่แฝงเข้าไปในผลิตภัณฑ์ รสนิยมหรือการทำเครื่องดื่มที่เหมาะสมกับสตรี (Lady drinks) สิ่งเหล่านี้จึงเป็นโอกาสให้ผู้หญิงเข้าถึงเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มากขึ้น นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านภูมิทัศน์ชุมชนความเป็นเมืองเชื่อมกับชนบท ความผสมกลมกลืนระหว่างร้านอาหารกับร้านขายเหล้า และการสร้างพื้นที่สื่อจำพวกไลน์ เฟสบุค ทั้งนี้การดื่มเหล้าของผู้หญิงจึงเป็นการสร้างตัวตนขึ้นใหม่โดยไม่ยึดติดกับกรอบ/กฎเกณฑ์ประเพณีที่มีมาแต่เดิม

การควบคุมสุราโดยชุมชนบ้านตำม่อน ตำบลบ้านตำ อำเภอมือง จังหวัดพะเยา

การควบคุมสุราโดยชุมชน เป็นการควบคุมผ่านระบบการปกครองจากส่วนกลางไปถึงเป็นหมู่บ้าน ภายใต้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ มีการบูรณาการเชิงอำนาจที่เคยอยู่อย่างกระจัดกระจายไปสู่การรวมศูนย์การจัดการระดับจังหวัด และ ผนวกอำนาจการปกครองตามระบบราชการ อำนาจทางศีลธรรมของสถาบันศาสนา อำนาจทางการเมืองผ่านภาคประชาสังคมเข้ามาอยู่ด้วยกันในรูปแบบคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จังหวัด โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานโดยตำแหน่ง

การควบคุมสุราจึงเป็นกระบวนการให้ประชาชนมีส่วนร่วมภายใต้กรอบของระบบรัฐ/ราชการจากส่วนกลาง หรือเป็นระบบการให้ความร่วมมือจากท้องถิ่นในการลักษณะการเกณฑ์คนการระดมประชาชน (People Mobilization) เข้าร่วมแสดงพลังในการรณรงค์งดเหล้าเช่น งดเหล้าครบพรรษา ห้าไม้สลิค้ำปลอดเหล้า เป็นต้น การอบรมให้ความรู้กับผู้นำท้องถิ่นตามสายบังคับบัญชาของแต่ละฝ่ายแสดงถึงการนำความรู้เกี่ยวกับวิทยาสตร์การแพทย์ที่ว่าด้วยสุราเข้ามาจัดการชีวิตผู้คนว่าจะใครควรดื่มอะไรไม่ควรดื่ม

ผลของการควบคุมสุราแบบรวมศูนย์ เป็นการควบคุมผ่านความรู้แพทย์แผนใหม่ที่ให้ความสำคัญไปที่การดื่มสุราเป็นการทำลายสุขภาพ ไปเบียดขับความรู้เกี่ยวกับสุราในมิติหญิงชาย ละเลยหรือมองไม่เห็นวิธีการควบคุมตนเองของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการควบคุมเช่นการใช้สมุนไพร การทำเครื่องยาดูแลสุขภาพด้วยตนเอง (Community Health Care) นอกจากนั้นการควบคุมแบบรวมศูนย์

ที่ผ่านมาเป็นการควบคุมแบบเลือกปฏิบัติ (Discrimination) แฝงด้วยอคติทางชนชั้นซึ่งการแก้ปัญหา มักมาตกที่คนยากจนในชนบท ขณะที่คนรวยตีมีวอน์ ตีมีเหล่าราคาแพงไม่มีการพูดถึงหรือมองว่าไม่ใช่ ปัญหารวมถึงการเลี้ยงฉลองโดยคนชั้นสูงในโรงแรมหรู การแก้ปัญหาด้านผู้ผลิตก็เป็นการเลือกปฏิบัติ โดยมุ่งเป้าไปที่การจัดการสุรากลั่นชุมชน แต่ไม่จัดการกับธุรกิจเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ขนาดใหญ่ที่มีโครงข่ายการตลาดครอบคลุมทั่วประเทศ ซึ่งการเลือกปฏิบัติที่แฝงด้วยอคติทางชนชั้นนี้เป็นที่มาของความเหลื่อมล้ำทางสังคม นอกจากนี้ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาแล้วยังเพิ่มปัญหาเกิดความขัดแย้งในสังคมตามมา

ปฏิบัติการตอบโต้/ ต่อรองของผู้หญิง (Women Negotiation)

ผู้หญิงมียุทธศาสตร์การตอบโต้/ต่อรองของตนเอง (Strategic of Negotiation) ได้หลากหลาย จากการปฏิสัมพันธ์กับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มาเกี่ยวข้อง

1. สร้างตัวตนขึ้นใหม่ ความเป็น “แม่ขาว” ของพี่พรแสดงถึงความเป็นแม่บ้านผู้ทรงศีลไม่มา สัตว์ตัดชีวิต ไม่กินเนื้อสัตว์ใหญ่ นุ่งขาวห่มขาวเข้าวัดปฏิบัติธรรม และไม่แตะต้องเหล้าหรือการเปลี่ยน จาก “สีจี้เหล่าหลง” เป็น “สีใจเต็จ” ของป้าศรีทำให้คนรอบข้างที่เคยหยอกล้อพูดแซวกลับแสดงความชื่นชมในความมีจิตใจเด็ดเดี่ยว สามารถเอาชนะใจตัวเองในการเลิกเหล้าสำเร็จโดยไม่มีใครบังคับ ต่างกับที่ผ่านมาป้าศรีมีใบหน้าวมจุ พูดจาวกไปเวียนมา เสียงอ้อแอ้เหมือนคนลิ้นแข็ง

2. นิยามความเป็น “แม่หญิงฮ้าย” ของสาวล่องใต้ สาวล่องใต้ไม่ถือว่าเป็นแม่หญิงฮ้าย เพราะความจำเป็นบังคับ ความเป็นแม่รักลูกจึงไปเพื่อลูกและลูกผู้หญิงต้องรับผิดชอบครอบครัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของแต่ละบุคคลสำหรับสาวล่องใต้เมื่อกลับมาอยู่บ้าน ก็ทำตัวฮ้ายคือ อยู่กับพ่อกับแม่ ครอบครัว ไม่ไปยุ่งเกี่ยวหรือสูงส่งกับผู้ชาย เอาเงินเอาทองมาให้พ่อแม่ สาวล่องใต้ส่วนมาก(ในหมู่บ้าน) เป็นคนผ่านการแต่งงานและอย่าร้าง ไม่รู้จะหากินอย่างไร แต่ถ้าแต่งงานมีครอบครัวพลอยให้เกิดผู้หญิง ล่องใต้ขึ้นมาสมัยนี้ สังคมเขาจะไม่โทษผู้หญิงโทษผู้ชายที่ไม่มีความสามารถและรับผิดชอบในครอบครัว ส่วนคนที่ว่าเป็นแม่หญิงฮ้ายมักจะเป็นคนอยู่ที่บ้าน เช่น หนีตามผู้ชาย(ไม่แต่งงานกันก่อน) หรือผู้หญิงที่เอาชายไม่ซำหน้า ผู้หญิงกินเหล้าแล้วตีผู้ชายก็เรียกว่าฮ้าย ตามที่แม่อุ้ยนิยามความฮ้ายของผู้หญิงว่า “ฮ้ายมีหลายอย่างเช่น ฮ้ายไปกับผู้ชาย ฮ้ายชวก (ปากจัด) ฮ้ายตีผู้ชาย เป็นต้น”

3. การนิยามความเป็นแม่ของแม่ค้าขายเหล้า เป็นสำนึกทางด้านจริยธรรมที่ห่วงใยลูกค้าไม่ต่างจากการห่วงใยลูก สำนึกของความห่วงใยนี้คอยกำกับในการตัดสินใจขายเหล้าว่าควรจะขายให้ใครหรือไม่เมื่อไหร่ จึงให้เห็นต่างจากความเป็นแม่ค้าทั่วไปที่คิดเฉพาะการขายเพื่อให้กำไรเท่านั้น จัดว่าเป็นการปกครองตนเองแบบชีวญาณซึ่งแตกต่างจากการปกครองโดยรัฐ เน้นการบังคับให้ปฏิบัติ ตามกฎหมายเท่านั้น การขายอย่างมีสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคมไม่เหมือนความรับผิดชอบต่อในซี.เอส.อาร์ ของธุรกิจสุรากลั่นขนาดใหญ่

4. การแย่งชิงความหมายดเหล้า เป็นการแสดงออกในเชิงอำนาจถึงความกล้าที่จะรื้อความหมายดเหล้าของรัฐ อย่างน้อยก็ต่อหน้าคณะศิษยาภิบาลซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความใกล้ชิด (Close area) มีความไวเนื้อเชื้อใจกันระดับหนึ่งอาทิเช่น กรณีการรื้อความหมายดเหล้าเข้าพรรษา

“แต่ก่อน เมื่อเข้าพรรษา 3 เดือนเขาก็ไม่กิน(เหล้า)เพราะทางวัดห้าม ดั่งนั้นดเหล้าเข้าพรรษาไม่ใช่ เพิ่งมาทำ แต่เขาทำเป็นประเพณีมาก่อน”

กรณีดเหล้าเข้าพรรษา เป็นการทวงคืนความหมายของชาวบ้านกลับคืนมา หลังจากถูกรัฐแย่งชิงเอาไปเป็นของตนเอง กรณีแท้ไม้ค้ำสลีปลอดเหล้าที่ตำบลข้างเคียงตำบลต้า พ่อหลวงบ้านคนหนึ่งรับปากที่ประชุมทำข้อตกลง (MOU) กับหน่วยงานรณรงค์ในงานสงกรานต์ที่จะมีขบวนแท้ไม้ค้ำสลีปลอดเหล้าเข้าวัดโดยไม่ปรึกษาหารือกับลูกบ้านมาก่อน พ่อหลวงกลับไปหมู่บ้านพูดออกหอกระจายข่าว ทำนองถ้าใครนำเหล้าเข้าไปในขบวนแท้ไม้ค้ำสลีจะถูกปรับเป็นเงิน 5,000 บาท หลังจากได้ฟังประกาศชาวบ้านก็ออกมาด่าพ่อหลวง

“ไปตกลงกับเป็นอะหยัง เป็นหยังบู้กันก่อน ประเพณีแท้ไม้ค้ำสลีเป็นการขอมญาติพี่น้อง มันมันว่น ไป ห้ามบ้อมีเหล้ามันจะมันว่นได้จะได้”

ปกติเวลาแท้ไม้ค้ำสลีจะแห่เวลาบ่ายสามโมง วันที่แห่มาถึง พ่อหลวง(หลังจากถูกชาวบ้านด่า) ปรับเวลาแห่จากตอนบ่ายสามมาเป็นตอนเช้า ขบวนแท้ปลอดเหล้าเข้าวัดมากขึ้นเงียบ ๆ เหมือนจะรีบทำให้เสร็จ ชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ในบ้านเพราะเพิ่งตื่น แสดงถึงการแท้ไม้ค้ำสลีเป็นพื้นที่การต่อสู้ การให้ความหมาย ที่พ่อหลวงซึ่งเป็นตัวแทนอำนาจรัฐพยายามนำความหมาย “ปลอดเหล้าแล้วได้บุญ” (เหล้า = บาป, ปลอด(เหล้า) = บุญ) มาแทนความหมาย “มันว่น(สนุก)รวมพี่รวมน้อง”

5. การนำเสนอการควบคุมตนเองของผู้หญิงนักดื่ม คือสร้างชุมชนใหม่หมายถึง เป็นที่รวมของคนที่มีหัวอกเดียวกัน ชุมชนที่เกิดขึ้นจากปฏิบัติการต่อรอง/โต้ตอบของผู้หญิงโดยผ่านเรื่องเล่า การเขียนเขียน การให้กำลังใจเห็นอกเห็นใจกันภายใต้การเผชิญหน้ากับสถานการณ์หรือกระแสดเหล้าในชุมชน ได้เปิดพื้นที่เรื่องราวของชีวิต (Life story) หรือพื้นที่ความทรงจำร่วมสมัยเป็นเด็กในอดีต (Social Memory of the Past) เป็นพื้นที่ที่มีคนรับฟังเรื่องราวของตัวตนของปัจเจกซึ่งถูกมองว่าเป็นเรื่องส่วนตัวไร้สาระ จากความรู้ของผู้หญิงนักดื่มที่ได้จากการผ่านวิกฤติในชีวิต ผ่านประสบการณ์อันเลวร้าย มาสู่การมองถึงชีวิตในอนาคต ดังนั้นการโต้ตอบ/ต่อรองของผู้หญิงจึงเป็นกระทำการอย่างกระตือรือร้น (Proactive) เช่นเดียวกับการต่อรองของผู้ป่วยที่โรงพยาบาลแห่งหนึ่งในประเทศแอฟริกาใต้ ที่ผู้ป่วยจะมีความรู้สึกกล้าพอที่จะร้องทุกข์ ในขณะที่ทำการสัมภาษณ์ มีการวิพากษ์วิจารณ์การจัดการดูแลรักษาผู้ป่วยภายในโรงพยาบาลอย่างรุนแรง

“ที่นี่พวกเราถูกกระทำยิ่งกว่าสัตว์ เมื่อเทียบกับการที่ฉันนำมาไปหาสัตวแพทย์ หมายถึง รอคิวตรวจน้อยกว่าเรา”

6. การแลกเปลี่ยนจากการปฏิบัติการต่อต้านโดยการเล่าเรื่องในเชิงโต้ตอบ (Counter Narrative of Resistance) เป็นประสบการณ์จริงที่สำคัญทั้งผู้ศึกษาและผู้ป่วยมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบริหารจัดการของโรงพยาบาล การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้ป่วยด้วยกัน สร้างความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง เพิ่มอำนาจการต่อรอง ต่อบทบาทของเรื่องเล่าในเชิงต่อต้านและสร้างความรู้สึกกลมเกลียวกันในหมู่ผู้ป่วย และผู้ป่วยเปลี่ยนตัวตนจากเดิมกลายเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการรักษาการเจ็บป่วยจากประสบการณ์ตรงของเธอเอง (Schneider *et al.*, 2010)

ข้อเสนอแนะ

1. การจัดการควบคุมเหล่า ควรคำนึงถึงบริบทชุมชนท้องถิ่น สภาพเศรษฐกิจสังคม ความเชื่อของท้องถิ่น เช่น เหล้าในสังคมประเพณี สังคมทุนนิยมที่เน้นการบริโภค ไม่เช่นนั้นหน่วยงานที่รับผิดชอบ อาจไปทำลายระบบจารีตวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชน รวมถึงทำลายระบบของชุมชนที่มีการควบคุมแก้ไขปัญหาสุราที่มีอยู่เดิม เมื่อเข้าใจถึงบริบทของแต่สังคมนั้น ก็สามารถแยกแยะประเภท/ชนิดของเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ว่า ชนิดไหนที่ไม่จำเป็นต้องควบคุม ชนิดไหนที่ต้องควบคุมอย่างเข้มข้น ทั้งนี้จำเป็นต้องตั้งอยู่ฐานความต้องการของชุมชนนั้น ๆ

2. ในนโยบายควบคุมสุราโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับสุรากลั่นชุมชน ไข่กระบวนการดึงเขาเข้ามาร่วม(inclusion)แทนการกีดกันเขาออกไป(exclusion)หรือบีบบังคับจนเขาทนไม่ได้ต้องหันกลับมาต่อสู้ซึ่ง สอดคล้องกับนโยบายควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แทบทุกประเทศ ซึ่งเคยมีกฎหมายห้ามการผลิต หรือขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (Prohibition Policy) กฎหมายเหล่านี้ถูกยกเลิกเกือบทั้งหมด และถูกแทนที่ด้วยกฎหมายและนโยบายที่ควบคุมการผลิตและการขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แทนการห้าม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ละเล็กละน้อยมากกว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคน และให้ความสำคัญกับสิทธิผู้บริโภคมากขึ้น โดยเฉพาะในประเด็นการดื่มในปริมาณเล็กน้อย (ทักษพล ธรรมรังสี และคณะ, 2555: 3)

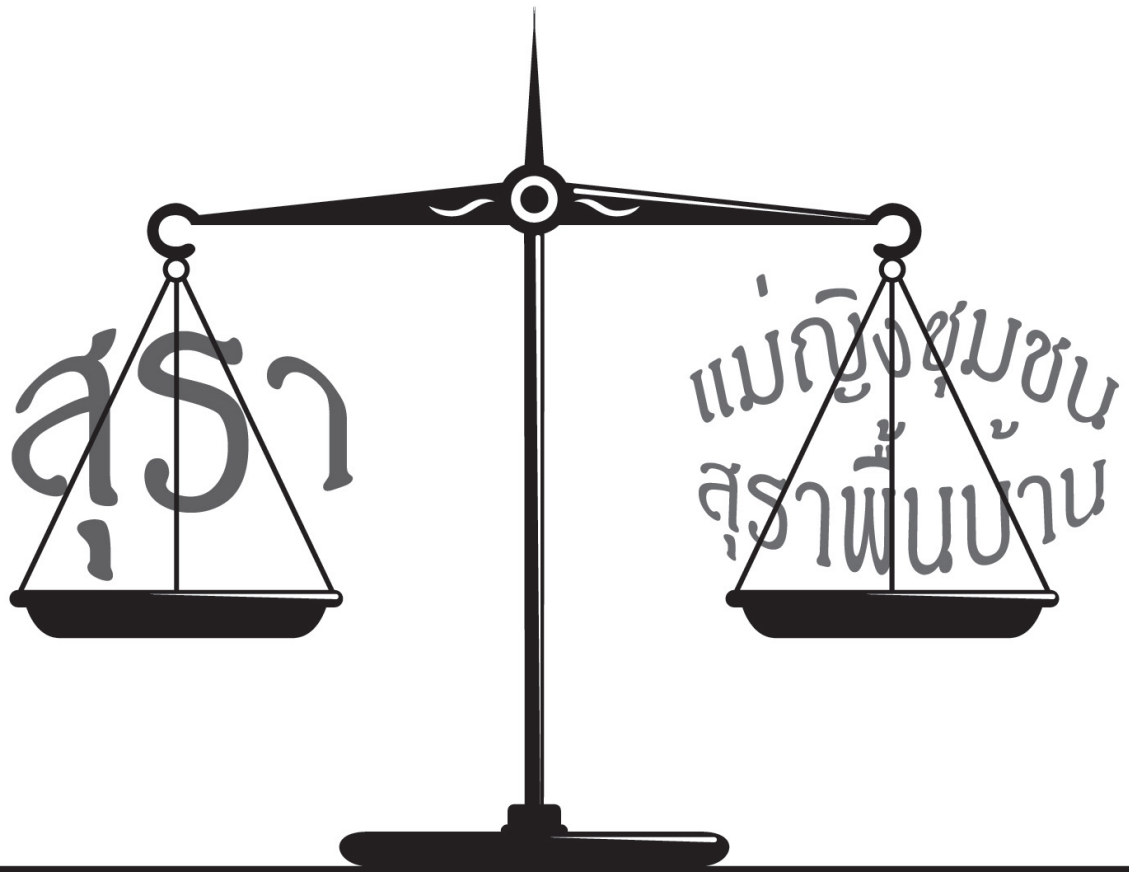
นอกจากนี้ควรมีการศึกษาต่อเนื่องถึง บทบาทของสุรากลั่นชุมชนกับการแก้ไขปัญหาความยากจนนอกเหนือจากการศึกษาถึงผลกระทบจากสุรากลั่นชุมชนเช่นที่ผ่านมาตามข้อเสนอของ ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี กล่าวคือ ยุทธศาสตร์คืนสิทธิความสามารถในการทำมาหากินของชุมชน ควรสำรวจว่าเดิมชุมชนมีสิทธิในการทำมาหากินอะไรบ้างที่รัฐไปริบมาให้คนส่วนน้อยผูกขาด เช่น การต้มเหล้า ในต่างประเทศเขาปล่อยให้ชุมชนทำ จนมี Local brands ที่หลากหลายแข่งขันกัน มีผู้คำนวณว่าถ้ารัฐคืนการผลิตเหล้าไปให้ชุมชนจะเป็นการคืนรายได้ไปให้ชุมชนประมาณปีละ 80,000

ล้านนาบาท รัฐควรดูแลคุณภาพและการเก็บภาษีอากร “ถ้ารัฐคือนสิทธิในการทำมาหากินให้ชาวบ้าน ชาวบ้านจะไม่จน”(ประเวศ วะสี, 2544: 11)

3. ส่งเสริมการกระจายอำนาจการจัดการตนเองสู่ชุมชน ไม่ใช่แค่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐเท่านั้น การจัดการตนเองของชุมชนโดยตัวมันเองเป็นประชาธิปไตยอยู่แล้ว(Organic Democracy) ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีทางเลือกในการแก้ไขปัญหา (Choice) ไม่ใช่แค่การเลือกตั้ง (Election) อย่างที่คนทั่วไปเข้าใจ อำนาจนี้รวมไปถึงการรื้อถอนวาทกรรมทางการแพทย์ของรัฐว่าด้วยการงดเหล้า เป็นการสร้างชุดความรู้ของคนกินเหล้าโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงนักดื่ม การจัดการตนเอง เป็นกระบวนการปลูกสำนึกผู้คนสู่การเรียนรู้ที่เป็นจริง ต้องมีคนอื่นเข้ามารับฟังเรื่องราวของตนเองให้เกิดความใกล้ชิด ซึ่งมีผลต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้อื่นนำไปสู่ ความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจในการเผชิญกับวิกฤติความยากลำบากในชีวิต ความมั่นใจที่จะเปิดเผยความในใจที่กดทับไว้ไม่บอกให้ใครรู้มาก่อน

ขณะเดียวกันการกระจายอำนาจในการควบคุมสุรา อาจจะถูกอยู่ในหลุมพรางของการกระจายภารกิจซึ่งไม่ใช่เป็นการกระจายอำนาจอย่างแท้จริง แต่เป็นการผลักภาระไปให้ชุมชนทำหรือให้ผู้หญิงรับผิดชอบ ในมุมมองมิติหญิงชาย อำนาจในการควบคุมสุรานั้นต้องรวมไปถึงปรับเปลี่ยนบทบาทของชาย ในฐานะผู้มีส่วนให้เกิดปัญหา ปรับความเชื่อ/ค่านิยมลูกผู้ชายต้องตีเมีย (Masculinity)

4. ทำเครือข่ายงดเหล้าแนวใหม่ เป็นการสร้างชุมชนซ้อนกับชุมชนเดิม เป็นเครือข่ายการจัดการตนเอง เป็นกระบวนการเรียนรู้ระหว่างผู้หญิงที่ติดเหล้า หรือเคยดื่ม เป็นการเชื่อมโยงให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และได้สร้างความสัมพันธ์ใหม่การได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวและชุมชน หลังจากได้ละทิ้งความสัมพันธ์แบบก๊วนเหล้า การแลกเปลี่ยนความรู้ในการดูแลตนเองเช่น สมุนไพรถอนพิษเหล้า บำรุงร่างกาย หรือยาช่วยตัดเหล้าเป็นต้น ก้าวข้ามวิธีคิดแบบแยกกลุ่มที่ทำให้คนดื่มเป็นพวกผิดปกติ (Denormalization) หรือกลายเป็นกลุ่มเสี่ยงที่จะป่วย (Rick and Sick) ทั้งนี้ควรส่งเสริมบทบาทของเครือข่ายแม่หญิงพะเยา เป็นตัวเชื่อมสร้างความเข้าใจสภาพปัญหาในฐานะหัวข้อผู้หญิงเดียวกัน การเล่าเรื่องได้ทบทวนชีวิต (Life history) ได้โต้ตอบได้สะท้อนกลับ ปรับให้เหมาะกับสถานะโดยการให้ความทรงจำที่ประกอบขึ้นด้วยความเจ็บปวด เหตุการณ์รุนแรงที่มีผลต่อชีวิตมีความต่อเนื่องทางเวลา เพราะฉะนั้นเราอาจกล่าวได้ว่า ชุมชนประเภทนี้เป็นสถานที่ที่มีการรื้อฟื้นประวัติของตนเอง หรือพื้นที่ที่สมาชิกฟื้นประวัติที่เป็นความทรงจำเดิมขึ้นมา พื้นที่ใกล้ชิดแบบนี้เป็นความสัมพันธ์เกิดขึ้นภายในชุมชนผ่านการเชื่อมโยง นี่คือ เครือข่ายงดเหล้าแนวใหม่

บทที่ 5 ผู้หญิงกับการจัดการ “สุราพื้นบ้าน” ของชุมชนสะเอียบ

เยาวลักษณ์ ยานุช

5.1 เกริ่นนำ

ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในฐานะเป็นพื้นที่หลักในการคัดค้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นซึ่งจะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศ ตลอดจนวิถีชีวิตของชาวบ้านในแถบนั้น และยังเข้าร่วมคัดค้านโครงการจัดการน้ำของรัฐ 3.5 แสนล้านบาท ต่อมากรมชลประทานซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการสร้างเขื่อนดังกล่าว ได้ดำเนินโครงการในการพัฒนาสุราพื้นบ้านสู่ระดับสากล โดยในเบื้องต้นจะใช้งบประมาณกว่า 20 ล้านบาท สร้างอาคารซึ่งเป็นที่ตั้งของศูนย์วิจัยคุณภาพสุราพื้นบ้านของชาวสะเอียบ เพื่อให้สามารถเข้าไปแข่งขันในตลาดสุราระดับโลกในลักษณะเดียวกับกรณีเหล่าสาขาของญี่ปุ่น เหล้าเหมาโตของจีน ซึ่ง อบจ. แพร่ และ อบต. สะเอียบได้เตรียมปรับพื้นที่เพื่อสร้างอาคารดังกล่าว

เมื่อชาวบ้านสะเอียบพบเอกสารโครงการดังกล่าว จึงเกิดความไม่สบายใจเนื่องจากอาจเป็นชนวนก่อให้เกิดความแตกแยกขึ้นในชุมชน และหวั่นเกรงว่าจะไม่สามารถสกัดกั้นยับยั้งการสร้างเขื่อนได้ ทำให้กรรมการหมู่บ้านต้องรีบประชุมด่วน ผลการประชุมทั้งฝ่ายบริหารคือ นายก อบต. สะเอียบ กลุ่มธุรกิจสุรา กรรมการหมู่บ้าน และพระสงฆ์ มีมติเอกฉันท์ที่จะคัดค้านโครงการพัฒนาสุราพื้นบ้านดังกล่าว ไม่ยอมให้มีการดำเนินโครงการในพื้นที่ตำบลสะเอียบอย่างเด็ดขาด และประณามแนวคิดในการผลักดันโครงการดังกล่าวว่าทำเพื่อกลุ่มทุนที่หวังผลประโยชน์จากงบประมาณรัฐ ใช้โครงการพัฒนาสุราพื้นบ้านเพื่อจะให้ชาวบ้านยุติการคัดค้านสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น

อาจกล่าวได้ว่าการตั้งโครงการพัฒนาสุราพื้นบ้าน กลายเป็นประเด็นที่ไม่เพียงเกี่ยวกับการมอง เรื่องการบริโภคสุรา ที่ผนวกไปกับเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนภายใต้สังคมทุนนิยมเท่านั้น ยังเป็นประเด็น ต่อสู้ต่อรองผลประโยชน์ทางการเมืองในการสร้างเงื่อนไขที่แข็งแกร่งเพื่อให้เกิด ที่กระทบต่อการเปลี่ยนแปลงระบบ นิเวศวัฒนธรรมชุมชนด้วย

จังหวัดแพร่ ซึ่งมีการผลิตสุราพื้นบ้านมากเป็นอันดับหนึ่งของประเทศ และมีข้าราชการท้องถิ่น ตลอดจนนักการเมืองให้การสนับสนุน และถูกยกย่องเป็นนโยบายของจังหวัด ขณะที่กระแสการรณรงค์ เพื่อให้จังหวัดแพร่เป็นพื้นที่ “ปลอดเหล้า” ซึ่งมักใช้วิธีการใส่ร้ายป้ายสีให้เห็นโทษแบบเหมารวมและ ใช้มาตรการทางกฎหมายบังคับนั้น ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร

ท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้ง การต่อสู้แย่งชิงนิยามความหมายของสุราพื้นบ้านที่ซ้อนทับ หลายชั้น ทั้งมิติวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อมนั้น จึงเป็นคำถามที่น่าสนใจว่าผู้หญิง หรือคนในชุมชนที่เป็นแหล่งผลิตสุราพื้นบ้านเองนั้น มีพฤติกรรมการดื่มเป็นอย่างไร และศักยภาพในการจัดการควบคุมเป็นอย่างไร ซึ่งที่ผ่านมายังไม่มีข้อมูลหรืองานศึกษาที่ชัดเจน ขณะเดียวกันผู้หญิง ในฐานะผู้ดูแลครอบครัวและได้รับผลกระทบจากปัญหาสุราโดยตรงก็ไม่ค่อยได้รับความสนใจ อาจจะถูกละเลยและขาดการมีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนแหล่งผลิตสุราพื้นบ้าน

เนื้อหาในบทนี้ จึงมุ่งนำเสนอมุมมองของผู้หญิงและท้องถิ่น ในการนิยามความหมายของ “สุรา” และ “สุราพื้นบ้าน” ปัญหาและผลกระทบของสุราพื้นบ้านในมิติทางเพศภาวะ โดยเฉพาะผลกระทบต่อผู้หญิง พฤติกรรมการดื่มของผู้หญิงในชุมชน แนวทางความร่วมมือระหว่างชุมชนและกลุ่มแม่บ้านในการจัดการเหล้า เพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อครอบครัวและชุมชน ผ่านกรณีศึกษาชุมชนสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

5.2 บริบทพื้นที่: ชุมชนสะเอียบ ในฐานะชุมชนผลิตสุราพื้นบ้าน

ชุมชนสะเอียบในที่นี้ หมายถึงชุมชนบ้านดอนชัย หมู่ที่ 1 และบ้านดอนชัยสักทอง หมู่ที่ 9 ซึ่งทั้งสองหมู่บ้านเดิมที่เป็นหมู่บ้านเดียวกัน คือ บ้านดอนชัย หมู่ที่ 1 แต่ในภายหลังได้มีการแยกหมู่บ้าน ชุมชนสะเอียบตั้งอยู่ในพื้นที่ ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ มีอาณาเขต ทิศเหนือติดกับ อำเภอ เชียงม่วน จังหวัดพะเยา ทิศใต้ติดกับ ตำบลเตาปูน อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ทิศตะวันออก ติดกับ อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน ทิศตะวันตก ติดกับอำเภองาว จังหวัดลำปาง

ประวัติความเป็นมาของชุมชนสะเอียบ

จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมา ชุมชนสะเอียบเป็นชุมชนที่ก่อตั้งมานานกว่า 200 ปี ในอดีตชาวบ้านจากหมู่บ้านทุ่งวัวแดง อำเภอเสา จังหวัดน่าน ได้มาล่าสัตว์และเก็บหาของป่าในพื้นที่ป่าแม่ยมหรืออุทยานแห่งชาติแม่ยมในปัจจุบัน เมื่อเห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ จึงได้มาแผ้วถางเพื่อทำไร่ทำนา จากนั้นจึงมีการขยายตัวเป็นบ้านเรือนและชุมชนที่ใหญ่ขึ้น สมัยก่อนเมื่อมีการปกครองด้วยระบบเจ้าเมืองหรือเจ้าหลวง สะเอียบถือเป็นพื้นที่นาหลวงและพื้นที่ล่าสัตว์ป่าเพื่อส่งเป็นส่วยให้กับเจ้าหลวงที่เมืองน่าน และชาวสะเอียบมีการยึดถือประเพณีและความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาวงศ์ตระกูล บ้านเมือง ไร่นา ระบบเหมืองฝาย แม่น้ำ และป่าเขาอย่างเหนียวแน่นมาจนถึงปัจจุบันนี้

จากคำบอกเล่าของพ่ออุ้ย วัย 84 ปี เล่าว่า

“แต่ก่อนเมื่อเริ่มก่อตั้งชุมชน คนสะเอียบหากินด้วยการเพาะปลูก เก็บหาของป่า หาปลา และล่าสัตว์ ทั้งเพื่อกิน ขาย และแลกเปลี่ยนในชุมชนและต่างชุมชน เพราะสะเอียบมีเขตเชื่อมต่อหลายพื้นที่ มีทางเข้าออกชุมชนได้หลายทาง และถือว่าเป็นทางผ่านสำหรับคนต่างพื้นที่ที่จะเดินทางไปยังพื้นที่อื่น ๆ เช่น ขบวนเสด็จเจ้าหลวงเมืองน่านที่จะไปยังลำปาง หรือเชียงใหม่ ต้องผ่านเส้นทางนี้เป็นประจำ ทำให้ง่ายต่อการเดินทางค้าขายแลกเปลี่ยนกับคนต่างพื้นที่ ตั้งแต่สมัยเดินเท้า จนถึงสมัยวัวต่าง และล้อเกวียน”

พื้นที่ดังกล่าวเป็นป่าไม้สักทองที่อุดมสมบูรณ์มากแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อมีการเปิดให้สัมปทานป่าไม้โดยรัฐบาลสยาม พื้นที่ป่าแม่ยมทั้งฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก จึงถูกสัมปทานตัดไม้ทั้งโดยบริษัทไทยและต่างชาติอยู่หลายหน ชาวบ้านต่างเรียนรู้อารตตัดไม้และการใช้ประโยชน์จากต้นไม้สักขนาดใหญ่ ทั้งใช้ปลูกสร้างบ้าน ทำเฟอร์นิเจอร์ และการขายไม้ให้กับพ่อค้าต่างถิ่น ได้เงินเป็นกอบเป็นกำ มีทุนสะสมสำหรับซื้อช้างและอุปกรณ์สำหรับทำไม้ในหมู่เครือญาติเพื่อขายให้กับพ่อค้าจากภายนอก ชาวสะเอียบทำอาชีพตัดไม้ขายควบคู่กับการทำการเกษตรมาช้านานเกือบสามสิบปี หลังจากนั้น เมื่อทั่วโลกให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รัฐบาลไทยประกาศยกเลิกสัมปทานทำไม้ทั่วประเทศ ต่อมาจึงได้มีนโยบายก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ซึ่งเป็นเขื่อนขนาดใหญ่ในลำน้ำยม โครงการดังกล่าวนี้จะส่งผลกระทบต่อชุมชนสะเอียบ ที่ทำกินและป่าไม้ ต้องถูกน้ำท่วม ชาวบ้านต้องถูกอพยพออกจากพื้นที่

ชาวบ้านซึ่งในขณะนั้นได้มีการต่อสู้คัดค้านโครงการดังกล่าว และหันมาให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ป่าแม่ยม และมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยประเพณีและความเชื่อที่มีมาตั้งแต่อดีต ทำให้ชุมชนสะเอียบมีความเข้มแข็ง เลิกอาชีพตัดไม้และให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์เพื่อความอยู่รอดของชุมชน

ทั้งนี้ชาวสะเอียบเคยมีรายได้จากการทำไม้เป็นกอบเป็นกำ เมื่อต้องเลิกอาชีพตัดไม้ แม้ว่าจะยังคงทำอาชีพเกษตรกรรม แต่ไม่สร้างรายได้ดีเท่ากับการทำไม้ ประกอบกับการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นในยุคแรกนั้น มีความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านสูงมาก รัฐตั้งงบประมาณต่าง ๆ ที่จะใช้เพื่อพัฒนาชุมชนและโครงการสาธารณูปโภคที่จำเป็นสำหรับชุมชนออกทั้งหมด โดยอ้างว่าอย่างไรเสียพื้นที่ดังกล่าวก็จะต้องถูกสร้างเขื่อน ต้องอพยพโยกย้ายชุมชน การพัฒนาต่าง ๆ จึงต้องงดไว้ก่อน จะได้ไม่เสี่ยงงบประมาณเปล่าประโยชน์ และการที่ชาวสะเอียบต่อต้านเขื่อนอย่างเข้มแข็ง ทำให้ภาครัฐทั้งส่วนกลางและภายในจังหวัดพร้อมว่าชาวสะเอียบเห็นแก่ตัวไม่ยอมเสียสละเพื่อส่วนรวม ดังนั้นจึงไม่สมควรได้รับงบประมาณในการพัฒนาใด ๆ เหตุการณ์เหล่านี้ได้สร้างความกดดันและความคับข้องใจให้กับชาวสะเอียบเป็นอันมาก (เขาวลักษณะ ศรีคำภา; 2552)

ในภาวะกดดันด้านเศรษฐกิจท่ามกลางการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อต่อต้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นนั้น ชาวสะเอียบได้พยายามหาทางออกเพื่อสร้างรายได้ สร้างงานให้เกิดขึ้นในชุมชนในหลากหลายช่องทาง และการหันมาต้มเหล้าเพื่อขายอย่างจริงจังก็เป็นอีกทางเลือกในยุคนั้น และสามารถสร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำเพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน เพื่อร่วมกันพัฒนาชุมชนทดแทนงบประมาณจากรัฐที่ถูกตัดไปทั้งหมด รวมทั้งการใช้เพื่อร่วมกันรณรงค์ต่อสู้เรื่องเขื่อนและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ด้วย

สุราพื้นบ้านวิถีชีวิตของคนสะเอียบในอดีต

จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน พบว่าเหล่าพื้นบ้านนั้นอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านมาแต่โบราณ แม่ใหญ่วัย 75 ปี เล่าว่า

“ตั้งแต่เกิดมาก็เห็นการทำเหล้าของพ่อแม่ตายาย มีการต้มเหล้าไว้กินหรือใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ชาวบ้านมักแบ่งข้าวส่วนหนึ่งไว้ทำเหล้า เพื่อใช้กินตามโอกาส และใช้ในงานประเพณี เช่น เวลาเกี่ยวข้าว งานแต่งงาน งานบุญประเพณี ชาวบ้านกลุ่มผู้หญิงก็จะเตรียมหมักเหล้าและต้มเหล้าเก็บไว้ใช้ในงาน”

ด้วยสภาพพื้นที่ของชุมชนสะเอียบ ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา มีพื้นที่ราบลุ่มที่เหมาะสมแก่การทำนาเพียงเล็กน้อย พื้นที่ไร่ส่วนหนึ่งจึงใช้สำหรับปลูกข้าวไร่ด้วย แต่ปริมาณข้าวที่ได้ในแต่ละปีมักไม่พอกับการบริโภคในครัวเรือน จึงต้องมีการนำพริกแห้ง ปลาแห้ง สัตว์ป่า หรือของที่ผลิตได้ไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น ๆ ในพื้นที่ที่ทำนาได้มาก เช่น อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา อำเภอสากเหล็ก จังหวัดน่าน หรืออำเภอลำปาง เป็นต้น แต่ละครอบครัวจึงมีข้าวในปริมาณจำกัดในการใช้ต้มเหล้า

“แต่ก่อนข้าวเขียม แบ่งมาต้มเหล้าบ้างเล็กน้อย มีกินวันละนิดละหน่อย พอจะมีการมีงานหรือปีใหม่สงกรานต์ก็ต้มเหล้าไว้ จะได้กินกันหลายเฉพาะตอนมีการมีงาน แต่เหล้าก็เป็นของจำเป็นที่ต้องมีติดบ้าน มันใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง”

วิถีชีวิตของชาวสะเลียงในอดีตผลิตเหล้าไว้สำหรับบริโภคในชีวิตประจำวัน ใช้ในพิธีกรรมความเชื่อต่าง ๆ และใช้ดื่มกินในงานบุญประเพณี ซึ่งมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชนบ้างในบางโอกาส และเวลาที่ครอบครัวไหนจะมีงานประเพณี เช่น งานแต่งงาน เพื่อนบ้านหรือหมู่เครือญาติมักจะมาช่วยหมักเหล้า ต้มเหล้าเพื่อเตรียมไว้สำหรับงานดังกล่าว หรือหากมีข้าวเหนียวไม่พอทำเหล้า ญาติ ๆ ก็มักนำข้าวมาให้เพื่อใช้ในการหมักเหล้าเพื่อเตรียมไว้ใช้เลี้ยงแขกในงาน

สุราพื้นบ้านกับความเชื่อและพิธีกรรม

เหล้าเดือนห้า คือเหล้าที่หมักและต้มในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนห้าเหนือ หรือเดือนกุมภาพันธ์ ถือเป็นเหล้าที่ถือว่ามีความสำคัญทางเชิงความเชื่อ ที่ทุกบ้านต้องมีไว้ติดบ้าน เพื่อใช้ในพิธีกรรมสำคัญ และใช้สำหรับการติดเนื้อติดตัวไปยามออกไปหรือไร่นา เช่น ใช้เพื่อป้องกันฟ้าผ่า หากฝนตกฟ้าร้อง คนโบราณจะใช้เหล้าเดือนห้า ชุบมือแตะที่ตีนผมหรือน้ำผาก การต้มเหล้าเดือนห้า ไม่จำเป็นต้องทำทุกครัวเรือน เพราะมีการแบ่งปันกันในเครือญาติหรือเพื่อนบ้าน เก็บไว้แค่บ้านละขวดสองขวดเท่านั้นเอง ดังแม่เฒ่าวัย 65 ปี เล่าว่า

“เหล้าเดือนห้าสำคัญ ทุกบ้านต้องมีไว้ ไม่ให้ขาด ถ้าปีไหนเราไม่ได้ต้มก็ต้องหามาไว้ ส่วนใหญ่จะแบ่งกัน เอาเก็บไว้ติดบ้าน บ้านละขวดสองขวด ถึงคราวจำเป็นก็ได้ใช้ คนโบราณถือว่าสำคัญมาก บ้านไหนไม่มีก็จะไม่มีสิ่งป้องกันคนในบ้าน”

เหล้าเลี้ยงผี ตามประเพณีความเชื่อเรื่องผีรักษาของชาวสะเลียง ทั้งผีบ้านผีเมือง ผีไร่นา ผีขุนน้ำ ผีที่ปกป้องรักษาในสถานที่สำคัญต่าง ๆ ทุกครั้งที่เลี้ยงผีไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงผีประจำปี หรือเลี้ยงผีแก้บน ทุกครั้ง เหล้าคือองค์ประกอบสำคัญที่สุด ที่ขาดไม่ได้ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพยำเกรงต่อผีรักษาทั้งหลาย และมีการยึดถือปฏิบัติมาจนถึงทุกวันนี้

เหล้าขันตั้งฮ่องขวัญ ประเพณีเรียกขวัญหรือสู่ขวัญของชาวสะเลียง มีได้หลายโอกาส เช่น เรียกขวัญคู่บ่าวสาวในงานแต่งงานผูกข้อมือ เรียกขวัญนาคที่กำลังจะบวชเณรหรือบวชพระ เรียกขวัญผู้นำชุมชนขึ้นรับตำแหน่งใหม่หรือปลดเกษียณ เรียกขวัญลูกหลานที่สอบบรรจุเข้าทำงานราชการได้ เรียกขวัญคนป่วยไข้ หรือพักฟื้น หรือลูกหลานที่ต้องออกไปทำงานในพื้นที่ห่างไกล

ในขันตั้งประกอบด้วย หมากเมียง ยาสูบ กล้วยเทียนดอกไม้ ผ้าขาวผ้าแดง ซองปัจจัย และเหล้าพื้นบ้าน เหล้าคือองค์ประกอบหลักในการจัดเตรียมขันตั้งเพื่อเคารพต่อหมอขวัญที่จะเป็นผู้ประกอบพิธีเรียกขวัญ ซึ่งต้องเป็นหมอยเป็นหนาน (ผู้อาวุโสที่ผ่านการบวชพระหรือเณร) ที่ได้รำเรียนและได้รับการถ่ายทอดการเรียกขวัญมา ถือว่าท่านเป็นผู้มีครูบาอาจารย์ พอจะเริ่มพิธีเรียกขวัญ หมอขวัญหรือพ่ออาจารย์จะรับประเคนขันตั้ง และต้องเทเหล้าดื่มเล็กน้อย หรือหากดื่มเหล้าไม่ได้ก็รับไว้และของในพานขันตั้งหมอขวัญต้องเอากลับบ้านไปบูชาต่อทั้งหมด เหล้าจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ต้องมีในพิธีเรียกขวัญ ตามความเชื่อที่สืบทอดมาแต่โบราณ

เหล่ายกครู ในการสืบทอดวิชาความรู้หรือคาถาอาคมต่าง ๆ จากรุ่นสู่รุ่น การยกครูคือ พิธีกรรมสำคัญมาก ผู้ที่ได้รับเลือกให้สืบทอด ก็ต้องมีเหล่า ดอกไม้ ธูปเทียน มาไหว้ครูบาอาจารย์ที่จะถ่ายทอดวิชาให้ เรียกว่าพิธียกครู พิธีเรียบง่าย แต่ต้องทำให้ดีให้ถูกต้อง แสดงความเคารพอย่างที่สุด และต้องปฏิบัติตามกฎข้อห้ามต่าง ๆ อย่างเคร่งครัด จึงจะเป็นคุณมหาศาล แต่หากไม่ปฏิบัติตามเคร่งครัด ก็อาจมีผลร้ายกับตัวเองและครอบครัวในภายหน้าได้ และในหลายโอกาสที่ต้องใช้วิชาความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมาจึงต้องมีการไหว้ครูทุกครั้ง

เช่น ช่างซอหรือศิลปินพื้นบ้าน เมื่อจะจ้อยซอร้องรำ จะมีการไหว้ครูยกครูก่อนเสมอ ด้วยการจัดขันตั้งพิธีให้ถูกต้อง และพอจะเริ่มชาวบ้านจะรู้กันว่าต้องยกครูก่อน โดยนำเหล้ามาให้ศิลปินดื่มก่อนเล็กน้อย หลังจากนั้นช่างซอกก็จะเล่นเครื่องดนตรีพื้นบ้านสะล้อซอซึงและร้องรำได้อย่างลื่นไหล เมื่อต้องสะดุด เหล่าผู้ฟังก็จะรู้ว่าเหล้ายังไม่ถึง ก็มักจะนำมาเพิ่ม เพื่อให้การร้องรำเป็นไปด้วยดี เหล้ากับวงจ้อยซอจึงเป็นของคู่กันที่ดื่มพอให้คล่องคอ และมีจินตนาการในการร้องรำ แต่ไม่ใช่ดื่มจนเมา เพราะเชื่อว่า ถ้าไม่ดื่มเล็กน้อย ครูบาอาจารย์จะไม่เปิดทางให้ จะมีแต่ติดขัดระหว่างการจ้อยซอ เพราะการจ้อยซอแต่ละครั้งเป็นการแสดงแบบร้องสด อาศัยประสบการณ์และความสามารถเฉพาะบุคคล การดื่มเพียงเล็กน้อยระหว่างการละเล่น จะช่วยให้เกิดจินตนาการที่ลื่นไหล แต่บางคนที่มีปัญหาสุขภาพ หรือเป็นคนไม่ดื่มเหล้าก็ไม่จำเป็นต้องดื่ม

แม่อุ้ยวัย 67 ปี ช่างซอประจำหมู่บ้านเล่าว่า

“เวลาจ้อยซอ มันต้องจ้อย(ดื่ม)เล็กน้อย มันจะจ้อยซอมัน มันก็ต่อของมันไปได้เรื่อย ๆ ถ้าบ่จ้อยมันก็ฝืดคอ คนเล่นซึงก็เหมือนกัน ครูเป็นท่ามาแบบนี้ ถ้าคนไหนดื่มไม่ได้ก็ไม่เป็นไร อย่างน้อยก็มีคนในวงดื่มพอเป็นพิธีก็ได้ คนฟังก็ม่วนอกม่วนใจ”

เหล้าเป็นยา ด้วยส่วนผสมของเหล้าพื้นบ้านนั้นมีสมุนไพรเป็นส่วนผสมหลัก เช่น จักค่าน ข่า ดีปลี เป็นต้น ส่วนผสมเหล่านี้เป็นสมุนไพรร้อน ที่ชาวบ้านถือว่าเป็นยา ทำให้เลือดไหลเวียนดี ขับลมและแก้ปวดเมื่อยได้ จึงมักใช้เหล้าพื้นบ้านทำเป็นยาดองกับสมุนไพรต่าง ๆ เพื่อบำรุงร่างกาย และการดื่มเหล้าวันละนิด ช่วยแก้ปวดเมื่อย และทำให้ร่างกายกระปรี้กระเปร่า เลือดลมไหลเวียนดี มีเรี่ยวแรงในการทำงาน

องค์ความรู้และภูมิปัญญาเหล้าพื้นบ้านของคนสะเยียบ

แบ่งเหล้า คือหัวเชื้อในการหมักเหล้า ซึ่งประกอบด้วยสมุนไพรพื้นบ้านต่าง ๆ เช่น ดีปลี จักค่าน บิดปิวแดง โใบมะข่าง ผักสะกิ้น ขิง ข่า กระเทียม พริกแดงแห้ง พริกไทยป่น และหัวเหล้าที่มีดีกรีเข้มข้น ผสมคลุกกับแป้งข้าวเจ้าและแป้งข้าวเหนียวตามส่วน ปั้นเป็นลูกกลม ๆ เท่าลูกมะนาว ซึ่งสูตรการทำแบ่งหมักเหล้า นั้น ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ สองสายด้วยกันคือ สายทางบ้านนาหลวง และ

สายเมืองน่าน แต่จากประสบการณ์การทำเหล้าของชาวสะเอียบ ส่วนใหญ่ยอมรับสูตรแป้งเหล้าจากเมืองน่านมากกว่า เพราะได้เหล้าคุณภาพดีกว่า

แป้งเหล้าที่น่านอาศัยการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน ที่มีอยู่ในป่า และที่สามารถปลูกได้ ทั้งนี้สมุนไพรต่าง ๆ ต้องใช้ในปริมาณที่เหมาะสม ซึ่งต้องให้ได้สูตรตามที่ต้องการนั้น ต้องมีความแม่นยำ และอาศัยความชำนาญค่อนข้างมาก สูตรแป้งเหล้าที่น่าน ได้มา หลายครอบครัวสืบทอดการทำแป้งเหล้ามาจากบรรพบุรุษ แล้วผลิตแป้งเหล้าขายให้กับโรงงานผลิตเหล้าอีกทอดหนึ่ง บ้างรวมกลุ่มกันรับจ้างทำแป้งเหล้าให้กับโรงงาน ซึ่งโรงงานเหล้าส่วนใหญ่มักสั่งส่วนผสมสมุนไพรทั้งหมดจากจังหวัดน่าน เนื่องจากในชุมชนขาดแคลนสมุนไพรบางตัว และลุงชวาม่านท่านหนึ่งรู้ส่วนผสมที่สืบทอดมายาวนาน ที่ทำให้ได้แป้งเหล้าที่ดีมีคุณภาพ เมื่อนำมาหมักแล้วจะได้น้ำเหล้ามาตรฐานและคุณภาพที่ดี ซึ่งลุงชวาม่านคนดังกล่าวไม่ยอมขายสูตรให้กับชาวสะเอียบ และต้องรับซื้อสมุนไพรไปจากตนเองเท่านั้น หลายโรงงานได้พยายามคิดค้นทดลองสูตรของตนเอง ด้วยการเพิ่มส่วนผสมสมุนไพรหรือพืชบางตัว ให้ได้รสชาติและกลิ่นที่หอมมากขึ้น โดยไม่เปิดเผยให้คนอื่นทราบ ถือว่าเป็นเทคนิคเฉพาะของบางโรงงาน ทำให้เป็นที่ถูกใจของผู้บริโภค

การหมักเหล้าพื้นบ้าน

การหมักข้าวเหล้าหรือสาโท ต้องอาศัยประสบการณ์และความชำนาญเฉพาะบุคคล ประกอบด้วย ปลายข้าวหนึ่ง แปะเหล้า น้ำ ในปริมาณที่เหมาะสม มีการกรองผดกรองถูก เพื่อให้ได้น้ำเหล้าคุณภาพดี และต้องคอยเติมน้ำเป็นช่วง ๆ ระหว่างการหมักเหล้า 7-15 วัน ทั้งนี้พ่อแม่มักสอนบุตรหลานให้หมักเหล้าเป็นระหว่างที่บุตรหลานมาช่วยงาน การเรียนรู้วิธีการหมักเหล้าจึงถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นได้ง่ายขึ้น กระบวนการนี้จะค่อนข้างระมัดระวังเรื่องความสะอาด และสิ่งแปลกปลอมต่าง ๆ ที่อาจจะปนมากับภาชนะ หรือข้าวหนึ่ง เพราะหากมีสิ่งแปลกปลอม เช่น น้ำยาล้างจาน ไขมันจากอาหาร เหล้านี้อาจทำให้ไม่ได้สาโทคุณภาพดี หรืออาจจะทำให้สาโทเสียหาย ไม่สามารถนำมาต้มกลั่นได้

การต้มกลั่นเหล้า นับว่าเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการผลิตเหล้า ในอดีตขั้นตอนนี้ จะต้องลุ่นว่าน้ำเหล้าที่ได้จะมีคุณภาพ ดีกรี และรสชาติที่ดีหรือไม่ ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ทั้งคุณภาพสาโทที่หมักได้ ระดับความร้อน ไฟเชื้อเพลิงที่ใช้ต้มกลั่น ต้องคอยเปลี่ยนน้ำในกระทะที่ใช้ในการกลั่นอย่างสม่ำเสมอ ให้น้ำในกระทะเย็นตลอดเวลา ดังนั้นระหว่างการต้มกลั่นเหล้า นั้น ต้องให้ความเอาใจใส่เป็นพิเศษ ต้องคอยเฝ้าและแก้ไขปัญหา หากเกิดปัญหาน้ำเหล้ารสชาติผิดปกติ หรือจืดเกินไป แต่บางกรณีเหล้าเสียหายจากการที่เหล้าขึ้นอาจเกิดจากเหล้าใหม่เพราะ ใช้ไฟแรงเกินไป หรือแปะเหล้าไม่ได้คุณภาพ ก็ต้องพยายามแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เช่น การลดความแรงของไฟลง การล้างรางรินที่อยู่ก้นกระทะรองรับน้ำเหล้า แล้วนำสาโทใหม่มาผสมกับสาโทที่กำลังต้มกลั่น แล้วทำการต้มกลั่นใหม่ หรือหากแก้ไขไม่ได้ก็อาจต้องทิ้งเหล้าหม้อนั้นไปเลย ซึ่งปกติหากทำทุกขั้นตอนได้อย่างดีก็มักจะไม่เกิดปัญหาคุณภาพน้ำเหล้าที่ได้

ในการต้มกลั่นเหล้า นั้นมีความเชื่อโบราณหลายประการ เช่น เช่น ห้ามต้มเหล้าในวันพระ 8 ค่ำ 15 ค่ำ เพราะเป็นวันผีกินเหล้า มักจะไม่ได้เหล้าในปริมาณหรือคุณภาพที่ดี ชาวสะเอียบในอดีตจึงไม่ต้มเหล้าในวันพระ หรือวันไหนที่เหล้าขึ้น ก็มักเชื่อว่าเป็นเพราะวันนั้นไม่ได้มีการไหว้แม่ธรณีก่อน และระหว่างการต้มกลั่นเหล้า ต้องอารมณ์ดี ไม่พูดหยาบคายหรือทะเลาะเบาะแว้งกัน เพราะมักจะทำให้เหล้าเสียหาย แต่ปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ลดลงไป เนื่องจากมีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วย เช่น ใช้เครื่องเป่าไฟฟ้าสำหรับการเป่าให้เตาไฟที่ใช้ในการต้มกลั่นเหล้ามีลมพัดผ่านตลอดเวลา ไฟจะได้ลุกในระดับที่เหมาะสมตลอดการต้มกลั่นเหล้า จึงทำให้ลดปัญหาเหล้าขึ้น หรือเหล้าเสียหายได้มาก

เหล่าพื้นบ้านสะเอียบ จาก “เหล่าเถื่อน” สู่อุ่ “เหล่าเสรี”

เหล่าพื้นบ้านยุคสัมปทานไม้

ในอดีตชุมชนสะเอียบมีคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่ในชุมชนน้อยมาก ชาวสะเอียบต้มเหล้าไว้สำหรับดื่มกินในครัวเรือน และเก็บไว้ติดบ้านใช้ในพิธีกรรมความเชื่อเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และจะมีการต้มมากขึ้นเพื่อใช้ในงานประเพณีต่าง ๆ ไม่ได้เน้นการซื้อขาย แต่ภายหลังเมื่อมีนโยบายการสัมปทานไม้ป่าแม่ยม จึงเริ่มมีคนต่างถิ่นจำนวนมากเข้ามารับจ้างทำไม้ ชักลากไม้ และพ่อค้าไม้ ต่างมาอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าและในชุมชนเป็นเวลาทีละหลายเดือน ซึ่งแรงงานทำไม้ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย มักขอซื้อเหล้าจากชาวบ้านไปดื่มกินเป็นประจำ ทำให้กลุ่มผู้หญิงในสะเอียบหลายคนใช้เวลาว่างเว้นจากการทำการเกษตรมาต้มเหล้าเพื่อขายให้คนต่างถิ่นมากขึ้น การต้มเหล้าเพื่อขายจึงมีมากขึ้น ในช่วงการสัมปทานไม้ โดยการผลิตเหล้าในยุคนั้นใช้ตั้งปิบเป็นหม้อต้ม ได้สุราครั้งละ 1-2 ขวด จากนั้นจึงใช้ตั้งแดงขนาดเล็กต้มสุราได้ 4-5 ขวดต่อครั้ง และใช้ปลายข้าวสารที่ได้จากการสีข้าวในแต่ละครั้ง และแบ่งข้าวส่วนหนึ่งที่ได้จากการทำน้าวข้าวไว้กินมาต้มเหล้าขาย เมื่อเหล้าขายดีมากขึ้น จึงเริ่มซื้อปลายข้าวสารจากในเมืองมาหมักต้มเหล้ามากขึ้นตามไปด้วย

เหล่าพื้นบ้านยุคทำไม้เถื่อน

หลังจากรัฐบาลประกาศปิดป่า เลิกสัมปทานไม้ แต่การตัดไม้เถื่อนเพื่อขายยังคงมีอยู่ในพื้นที่ทั้งชาวบ้านในพื้นที่และคนต่างถิ่น พ่อค้าจากภายนอกยังคงมาสั่งซื้อไม้จากคนตัดไม้อย่างต่อเนื่องมาอีกสิบกว่าปี ก่อนที่ชาวบ้านจะเลิกการตัดไม้อย่างเด็ดขาด ในระหว่างที่มีการทำไม้เถื่อนนั้น การต้มเหล้าเพื่อขายเริ่มทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสันมากขึ้น เพราะเหล่าสะเอียบได้รับความนิยมจากคนต่างถิ่นแล้วมีการบอกต่อกับชุมชนภายนอก การต้มเหล้าจึงมีพัฒนาการมาใช้ตั้งแดงขนาด 200 ลิตร ในการต้มกลั่น ซึ่งได้เหล้าแต่ละครั้งประมาณ 40 ขวด (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ; 2543)

นอกจากรายได้จากการทำไม้แล้ว ชาวสะเอียบหลายครอบครัวยังมีรายได้เป็นกอบเป็นกำจากการต้มเหล้าขายด้วย แต่การต้มเหล้าในยุคนี้ เป็นไปด้วยความยากลำบาก ต้องหลบซ่อนจากการตรวจจับของสรรพสามิต และต้องทำอยู่กลางป่าที่มีลำห้วย หรือหัวไร่ปลายนาที่มีแหล่งน้ำ ทุกครั้งที่นั่งข้าวหมักเหล้า และขั้นตอนการต้ม ต้องขนข้าวของเครื่องใช้และวัตถุดิบต่าง ๆ ด้วยล้อเกวียนหรือการเดินทางไปยังเตาเหล้า หลายครั้งที่สรรพสามิตมาตรวจจับ ต้องคอยวิ่งหนีหลบซ่อน ทั้งข้าวของไว้ที่เตาเหล้า เมื่อต้มเหล้าแล้วก็ต้องขนย้ายนำเหล้ามาหลบซ่อนไว้ในสวนหลังบ้าน หรือที่ลับตาคน เพื่อไม่ให้ถูกจับกุม เวลาขายเหล้าก็ต้องหลบซ่อน ดังนั้นการทำเหล้าเถื่อนกับการทำไม้เถื่อนในยุคนี้ให้รายได้ที่ดี แต่ก็มีความยากลำบากไม่ต่างกัน ต้องต่อสู้ดิ้นรน หลายครั้งชาวบ้านกลุ่มผู้หญิงจึงรวมตัวกันขับไล่หรือสกัดกั้นรถกองปราบสรรพสามิตด้วยการเจรจาอ่อนวอน หรือใช้กำลังต่อสู้อยู่หลายครั้ง

แต่กระบวนการผลิตเหล้าของชาวสะเอียบก็ได้มีพัฒนาการมากขึ้นเรื่อย ๆ มีการคิดค้นวิธีการผ่อนแรงด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การเปลี่ยนน้ำในกระทะทุกครั้งต้องใช้ขันหรือถังน้ำตักออก แต่ภายหลังได้มีการใช้ระบบลั่นน้ำด้วยสายยาง และวิธีการอื่น ๆ มากขึ้น ทำให้ไม่ต้องออกแรงในการตักน้ำออกจากกระทะ และระหว่างนั้นจึงเริ่มมีการจ้างงานในชุมชนมากขึ้น เช่น จ้างขนฟืน ผ่าฟืน จ้างนั่งข้าวหมกข้าวเหล้า และจ้างต้มเหล้า และมีการเลี้ยงหมูควบคู่ไปกับการต้มเหล้ามากขึ้น เพราะส่าเหล้าที่เหลือจากการต้มกลั่นสามารถนำไปเป็นอาหารให้หมูได้ เรียกได้ว่าระหว่างนั้นชาวสะเอียบ แม้จะต้องทำงานหนัก แต่รายได้จากการต้มเหล้าและเลี้ยงหมู ได้สร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้คนสะเอียบมีความอยู่ดีกินดีมากขึ้น แต่ก็ยังคงเป็นการหลบ ๆ ซ่อน ๆ หลายครอบครัวที่เกรงกลัวกับการจับกุม และไม่ยอมลงทุน จึงอาศัยการรับจ้างทำงานในกระบวนการผลิตเหล้าแทน แต่ทุกครอบครัวก็มีรายได้มากขึ้น และในยุคนั้นยังไม่มีภาระหนี้สินใด ๆ

เหล้าพื้นบ้านยุคอนุรักษ์ป่า-เคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2532 เมื่อรัฐบาลประกาศปิดป่าเลิกสัมปทานไม้ ประกอบกับในช่วงเวลานั้นรัฐได้กำหนดให้มีโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นบนแม่น้ำยม ในพื้นที่ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ชาวบ้านซึ่งในขณะนั้นได้มีการต่อสู้คัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น และหันมาให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ป่าแม่ยม และมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยประเพณีและความเชื่อที่มีมาตั้งแต่อดีต ทำให้ชุมชนสะเอียบมีความเข้มแข็ง เลิกอาชีพตัดไม้และให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์เพื่อความอยู่รอดของชุมชน

ชาวบ้านเริ่มฟื้นฟูภูมิปัญญาการทำเหล้าพื้นบ้านเพื่อขายควบคู่กับการทำเกษตรกรรม เพื่อความอยู่รอด ชาวสะเอียบต่างพากันขายอุปกรณ์การทำไม้ ช้าง ล้อเกวียน ควายที่ใช้เทียมเกวียนตอนทำไม้ และนำเงินทุนมาซื้อรถยนต์กระบะ เพื่อค้าขายเหล้าแทน โดยชาวสะเอียบเริ่มต้มเหล้าเถื่อนขายให้กับพ่อค้าทั้งในและนอกชุมชนที่รับซื้อไปขายต่อ เพราะเป็นเหล้าไม่ถูกต้องตามกฎหมาย จึงต้องหลบซ่อนและหลบหนีการจับกุมของสรรพสามิตที่เข้ามาตรวจจับอยู่เป็นประจำ แต่เหล้าสะเอียบก็ยังคงขายดีและเป็นที่ต้องการของตลาดในพื้นที่ต่าง ๆ ในหลายจังหวัด ชาวสะเอียบเองได้เริ่มหันมาทำการค้าขายเหล้าเองมากขึ้น ออกไปต่างถิ่นเพื่อหาลูกค้าขาประจำ “ขาเหล้า” ที่รับซื้อไปขายต่อ จากคำบอกเล่าของหญิงวัยกลางคน เจ้าของโรงงานผลิตสุราพื้นบ้านท่านหนึ่งว่า

“สมัยนั้นเหล้าขายม่วน พ่อค้ามารับซื้อ บางคนก็เป็นพ่อค้าแม่ค้าเอง เอาไปขายที่อื่นต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ ทำอยู่กลางป่ากลางดอยหมักแล้วฝังดินไว้ เวลากรองปราบมาก็เอาเหล็กเอาไม้แหลม ๆ ทิ่มลงดิน ถ้าเจอก็จะเทศาโทษทิ้ง ยึดอุปกรณ์ของเราไปจนหมด ตอนหลังทนไม่ได้กับการกระทำของกองปราบ และพวกเราเริ่มรู้ว่าตามกฎหมายถ้าเราไม่อนุญาต ใครเข้ามาในบ้านถือว่าบุกรุก พวกเราก็เลยพากันย้ายเข้ามาทำเหล้าใน

บ้าน สร้างรั้วบ้านสูง ๆ กันพวกกองปราบ พวกมันมาเราก็ปิดประตูรั้วบ้าน นานเข้าเลย ต้องเจรจาตกลงขอจ่ายค่าปรับเป็นงวด ๆ หมุนเวียนกันและต้องคอยหลบซ่อนตามด่าน ตำรวจที่ตรวจจับเวลาเราชนเหล่าออกไปขายต่างถิ่นด้วย บางที่ต้องจ่ายให้ด่านตำรวจอยู่เรื่อย ๆ และส่วนใหญ่ที่ถูกจับก็เจรจาจ่ายค่าปรับกันที่โรงพักก็จบ ไม่ค่อยได้มีการขึ้นโรงขึ้นศาล แต่พวกเราก็ต้องเสียเงินหลักหมื่นหลักแสนตลอด รอบไหนโดนจับก็ขาดทุน”

บทบาทผู้หญิง ในยุคแรก ๆ ของการค้าเหล้าเถื่อน ผู้หญิงมีบทบาทในการผลิต ส่วนการออกไปขายเหล่าให้กับขาเหล่าต่างถิ่นเป็นหน้าที่ของผู้ชายเสียเป็นส่วนใหญ่ ผู้ชายมักรวมกลุ่มกันในหมู่เครือญาติไปค้าเหล่าด้วยกัน เพราะต้องเสี่ยงอันตราย ต้องหลบหลีกเพื่อเลี่ยงเส้นทางที่มีด่านตรวจต่าง ๆ และต้องออกจากบ้านในช่วงกลางดึก และบางช่วงต้องขับรถด้วยความเร็ว ดังนั้นกลุ่มผู้หญิงจึงต้องอยู่กับบ้าน คอยทำการผลิต และเตรียมเหล่าบรรจุใส่ถุง ซึ่งเมื่อตอนทำเหล่าเถื่อน ใช้การบรรจุในถุงพลาสติกขนาด 10-20 กิโลกรัม ไม่ได้ใช้ขวดแก้วเหมือนเช่นทุกวันนี้

เหล่าพื้นบ้านยุคนั้น ผลิตเป็นรายย่อยภายในครัวเรือน และรวบรวมกันไปขาย บางรายไม่ได้ค้าเหล่าเอง ก็มักเป็นขาประจำผลิตให้กับพ่อค้าในชุมชน ภายหลังหลายเจ้าเมื่อมีขาเหล่ามากขึ้น ยอดขายมากขึ้น จึงขยายการผลิตเป็นลำเป็นสัน มีการจ้างแรงงานในชุมชนมาช่วยในการผลิต ทั้งนี้ข้าว หมักข้าว บั่นลูกแป้ง และต้มกลั่นเหล่าจนขยายเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการจ้างงานมากขึ้น หลายครอบครัวทำเหล่าควบคู่กับทำไร่ข้าวโพด และเลี้ยงหมูจำนวนมากขึ้น หลายครอบครัวเลือกทำเหล่าเลี้ยงหมูโดยไม่ทำการเกษตร และหลายครัวเรือนเลือกที่จะรับจ้างและเลี้ยงหมูควบคู่ไปด้วย หรือรับจ้างและเก็บหาของป่า หลังจากเศรษฐกิจเหล่าเติบโตมากขึ้น แต่ละครัวเรือนจึงมีรายได้เพิ่มมากขึ้น และเป็นรายได้จากหลายช่องทางด้วย

ซึ่งภายหลังเมื่อมีการผลิตเหล่าและเลี้ยงหมูมากขึ้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนขึ้น ซึ่งชุมชนได้มีการพยายามแก้ไขและป้องกันปัญหาร่วมกัน ด้วยการประชุมหารือ โดยทุกฝ่ายในชุมชนร่วมหาทางออก ทุกปัญหาแม้ว่าจะยากในการแก้ไขในทันที แต่ด้วยความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยระบบเครือญาติและประเพณีความเชื่อที่เหนียวแน่น และทั้งนี้การรวมตัวเพื่อต่อสู้คัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นก็เป็นอีกปัจจัยที่ทำให้ชุมชนละเอียดเข้มแข็ง

1. ปัญหามลภาวะ เช่น กลิ่นเหม็นของขี้หมู กลิ่นเหม็นสาเหล่า เขม่าควันไฟจากการต้มกลั่น ทำให้ผนังบ้านไม่มีฝ้าสีดำ ผนังบ้านมีฝุ่นจากเขม่าควัน และเกิดน้ำเน่าเสียจากการต้มกลั่นและเลี้ยงหมู ทำให้ชุมชนได้มีการหาทางออกร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหามลภาวะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ด้วยการพร้อมใจกันย้ายคอกหมูออกไปเลี้ยงนอกหมู่บ้าน ตามที่ไร่นาใกล้บ้าน และหลังจากนั้นจึงร่วมกันย้ายเตาเหล่าหรือการผลิตเหล่าออกไปทำนอกหมู่บ้านด้วยเช่นกัน มีการใช้เสาเหล่าเลี้ยงหมูแบบร้อยเปอร์เซ็นต์ ไม่มีการนำเสาเหล่าบางส่วนไปทิ้งเหมือนก่อน มีการขุดร่องรองระบายน้ำ และทำบ่อพักน้ำ ปัญหามลภาวะต่าง ๆ ภายในบริเวณบ้านจึงหมดไป

2. ปัญหาขาดแคลนแหล่งน้ำในการผลิต ด้วยภูมิประเทศของชุมชนสะเตียบนั้น เป็นภูเขา มีแอ่งที่ราบลุ่มน้อยมาก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นหินและค่อนข้างแห้งแล้งในฤดูแล้ง และปริมาณน้ำฝนในแต่ละปีค่อนข้างน้อย ในฤดูแล้งจึงมักมีปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการบริโภค ดังนั้นจึงได้มีการพยายามทำระบบน้ำประปาจากการสูบน้ำในแม่น้ำยมมาใช้ในครัวเรือน ส่วนน้ำในการผลิตเหล้าและเลี้ยงหมูนั้น จะเป็นแหล่งน้ำตามลำห้วย แต่ไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้น้ำของโรงงานผลิตเหล้าและเลี้ยงหมู จึงได้มีการขุดเจาะบ่อน้ำ และขุดสระสำหรับเก็บกักน้ำ มีการจัดการน้ำด้วยการไม่ทิ้งน้ำในกระบวนการต้มกลั่นแต่นำน้ำกลับมาใช้ใหม่เพื่อให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด แต่หลายครั้งในฤดูแล้ง โรงงานผลิตเหล้ายังคงประสบกับปัญหาปริมาณน้ำที่ไม่เพียงพอ

3. ปัญหาการตัดไม้พิน ในยุคแรกของการผลิตเหล้าเพื่อขาย และไม่ถูกกฎหมาย ในระหว่างนั้นเป็นช่วงปรับเปลี่ยนจากการเลิกตัดไม้ และหันมาให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ป่า แต่การผลิตเหล้าที่บ้าน ต้องใช้ไม้พินเป็นปัจจัยสำคัญ ทั้งในกระบวนการหมักสาโทและการต้มกลั่นเหล้า ซึ่งได้มีการตกลงร่วมกันของชุมชน ในการกำหนดพื้นที่ป่าใช้สอย และป่าอนุรักษ์ โดยไม่อนุญาตให้ตัดไม้ แต่อนุญาตให้นำขอนไม้ที่ฟุ้งในพื้นที่ป่าใช้สอยมาทำพินต้มเหล้าหรือใช้ในครัวเรือนได้ ในช่วงแรกของการผลิตเหล้าเพื่อขายนั้น ไม้พินมีเพียงพอ แต่พอการผลิตมีการขยายตัวมากขึ้น ความต้องการใช้ไม้พินจึงมีสูงขึ้น ขอนไม้และต้นไม้ที่ล้มตายหมดไป จึงเริ่มรับซื้อไม้พินจากหมู่บ้านใกล้เคียงที่ตัดไม้จากป่าธรรมชาติ ซึ่งชุมชนเหล่านี้ไม่ได้มีการรวมกลุ่มอนุรักษ์เหมือนกับชุมชนสะเตียบ ได้ทำให้เกิดปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าในชุมชนใกล้เคียงมากขึ้น ดังนั้นจึงมีข้อตกลงร่วมกันในการงดรับซื้อไม้พินที่ตัดไม้จากป่าธรรมชาติ และได้มีการพยายามใช้แก๊สสูงต้มเข้ามาใช้ร่วมกับพิน และเริ่มมีการตัดต้นไม้ผลที่ปลูกไว้ในพื้นที่ของตนเองมาใช้ทดแทนพินจากป่าธรรมชาติ และมีการพยายามหาวิธีการประหยัดการใช้เชื้อเพลิงมากขึ้น แต่ในช่วงเวลานั้นก็ยังคงมีหลายคนที่ไม่ปฏิบัติตาม

ปัญหาต่าง ๆ จากการผลิตเหล้าที่บ้านเพื่อขายนั้น ได้รับการแก้ไขด้วยกระบวนการของชุมชนต่างฝ่ายต่างให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แม้ว่าจะต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลง มีความขัดแย้งทางความคิด เช่น การย้ายเตาเหล้า ออกไปผลิตนอกชุมชน ต้องใช้เวลาและเงินลงทุนเพิ่มเพื่อหาแหล่งน้ำ สร้างสถานที่ใหม่ แต่ในที่สุดชาวบ้านต่างก็ให้ความร่วมมือ เพราะต่างเห็นว่าปัญหามลภาวะที่เกิดจากการต้มเหล้าที่กระทบความเป็นอยู่ของตนเองและบุตรหลานจริง จากนั้นเมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา ก็ได้มีการเสนอในที่ประชุมหมู่บ้าน ซึ่งต้องมีการติดตามปัญหาโครงการเชื่อมโยงแก๊สเดินไปพร้อมกัน ทำให้การประชุมปรึกษาหารือเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่ชาวสะเตียบคุ้นเคยและใช้ในการพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการพัฒนาชุมชนในทุก ๆ ด้านอย่างสม่ำเสมอ เช่น มีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ประชุมประชาคมหมู่บ้าน หรือการประชุมคณะกรรมการต่าง ๆ ของชุมชน หรือการประชุมวาระเร่งด่วนต่าง ๆ เป็นต้น

เหล้าพื้นบ้านยุคเหล้าเสรี

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2546 รัฐบาลได้มีนโยบายเหล้าพื้นบ้าน หรือเหล้าเสรี กำหนดให้มีการเสียภาษีและอากรแสตมป์ ทำให้ชาวสะเลียงเริ่มมีการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชน และจดทะเบียนการค้าต่าง ๆ เพื่อผลิตเหล้าส่งออกขายในจังหวัดทางภาคเหนือ และทั่วประเทศ การผลิตเหล้าพื้นบ้านในชุมชนสะเลียงจึงมีความเข้มข้นมากขึ้น

เศรษฐกิจเหล้าพื้นบ้านได้ทำให้เกิดอาชีพและกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลายอย่าง เช่น การค้าขวดบรรจุเหล้า การล้างขวด การค้าพื้น การค้าข้าวและวัตถุดิบ การจ้างงานต่าง ๆ การเลี้ยงหมูด้วยกากเหล้า เป็นต้น ทำให้ชาวสะเลียงเริ่มกลับมามีรายได้มากขึ้น หลายครอบครัวเลิกทำเกษตรกรรมและเลือกทำเหล้า เลี้ยงหมู หรืออื่น ๆ นอกภาคการเกษตร หลายครอบครัวเลิกทำเหล้าควบคู่กับการเกษตร เศรษฐกิจเหล้าพื้นบ้านจึงเป็นฐานหลักสำคัญที่ทำให้ชุมชนสะเลียงสามารถพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ด้วยตัวเองท่ามกลางความขัดแย้งและการถูกตัดสิทธิ์ด้านการพัฒนาสาธารณูปโภคต่าง ๆ ระหว่างที่มีการเคลื่อนไหวต่อสู้คัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นได้ และนอกจากความเข้มแข็งด้านวัฒนธรรมแล้ว ความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจถือเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การต่อสู้คัดค้านเขื่อนแก่งเสือเต้นของชาวสะเลียงมีความเข้มแข็งและเป็นปึกแผ่นยาวนาน

ปัจจุบันชุมชนสะเลียง มีโรงกลั่นสุราพื้นบ้านทั้งขนาดใหญ่ และขนาดเล็ก รวมทั้งสิ้น 136 แห่ง เริ่มมีการรวมกลุ่มกันทำในระหว่างเครือญาติกันเอง กลุ่มละ 2-5 ครอบครัว และประสบปัญหาการบริหารจัดการ การแบ่งปันรายได้ที่ไม่ลงตัว และมีการแข่งขันเพื่อขยายตลาดลูกค้าประจำ ประกอบกับการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นของตลาดการรับซื้อสุราพื้นบ้าน จึงมีการแยกโรงงานการผลิตออกเป็นโรงงานย่อยระดับครัวเรือนมากขึ้น ซึ่งส่วนมากยังคงใช้ทะเบียนวิสาหกิจชุมชนในชื่อเดียวกัน แต่มีการแยกตัวเป็นโรงงานขนาดเล็กเพื่อการผลิตในครัวเรือน หรือรวมกันในกลุ่มเครือญาติเพียง 2-3 ครอบครัว โรงงานขนาดเล็กและขนาดกลางบางส่วน ผลิตและขายเอง มีลูกค้าประจำ หรือ “ขาเหล้า” ต่างพื้นที่ของตนเอง แต่อีกหลายโรงงานก็ไม่ได้ทำการค้าเอง ผลิตแล้วขายเหล้าต่อให้กับโรงงานขนาดใหญ่อีกทอดหนึ่ง การบริหารจัดการแบบแยกย่อยมีความคล่องตัวและทำได้ดีกว่าการรวมตัวกันหลายครอบครัว

ภายหลังได้มีธุรกิจจากภายนอกที่สามารถผลิตหม้อต้มกลั่นที่ทันสมัยเข้ามาติดตั้งให้ในชุมชน ซึ่งปัจจุบันอยู่ในช่วงติดตั้งและทดลองใช้หม้อต้มอยู่เรียกว่า “ถังต้มกลั่นไอน้ำ” ที่สามารถต้มกลั่นได้มากกว่าถึง 200 ลิตร เป็นการเพิ่มกำลังการผลิตและประหยัดทรัพยากรมากขึ้น ซึ่งข้อเด่นของหม้อต้มกลั่นไอน้ำนั้น ผู้ผลิตนำเสนอว่า เวลาต้มมีควันน้อย เพื่อช่วยลดมลภาวะ โดยมีผู้ที่คิดค้นดัดแปลงหม้อต้มกลั่นให้มีขนาดใหญ่ขึ้น ซึ่งกลายเป็นปัญหาใหม่ที่กลุ่มผู้ผลิตสุราพื้นบ้านกำลังประสบอยู่ในขณะนี้ เนื่องจากขนาดหม้อต้มกลั่นอยู่ในมาตรฐานระดับโรงงานอุตสาหกรรม แต่สุราที่ผลิตอยู่นั้นอยู่ในระดับการผลิตของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีข้อขัดแย้งในเรื่องของกฎหมาย ถูกตรวจสอบแล้วมีคำสั่งให้รื้อถอน ทำให้การลงทุนสูญเปล่า และประสบปัญหาหนี้สินที่กู้มาลงทุนเพิ่ม

การติดตั้งหม้อต้มกลั่นสมัยใหม่ มีต้นทุนสูงขึ้น แต่สามารถดัดแปลง ให้ประหยัดพลังงานได้มากกว่า

สุราพื้นบ้านที่บรรจุกล่องพร้อมจำหน่าย

ไวน์ข้าวเหนียว กลิ่นผลไม้ต่างชนิด ๆ มีการออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่สวยงามมากขึ้น

โรงงานขนาดใหญ่ที่มีจำนวนลูกจ้างที่ทำการบรรจุสุรา จำนวน 30-50 คน มีอยู่ 4 แห่ง จากจำนวน 136 แห่ง ที่เหลือเป็นโรงงานขนาดกลางมีจำนวนลูกจ้าง 10-20 คน โรงงานที่ถือว่ามีขนาดใหญ่ จะทำการบรรจุกล่องออกจำหน่ายตามร้านค้าที่ได้มีสัญญาซื้อขายกันทุกวัน และนอกจากจะผลิตสุราพื้นบ้านแล้วยังมีการผลิตไวน์หรือสาโทที่ได้ทำการปรุงแต่งกลิ่นสีตามที่ต้องการ เช่น ไวน์กลิ่นแอปเปิ้ล กลิ่นสตอเบอรี่ เป็นต้น ซึ่งเป็นสินค้าที่ติดตลาดจนได้รับรางวัลผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนยอดเยี่ยม จากกรมโรงงานอุตสาหกรรม ประจำปี พ.ศ. 2554 ประเภทผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมสืบสานมาจากบรรพบุรุษ และได้รับรางวัลหลายรางวัลจากโครงการ OTOP ระดับประเทศ

การค้าขาย เริ่มจากการไปตามสายเครือญาติหรือคนรู้จักในต่างถิ่น และการเจาะจงออกไปหา “ขาเหล้า” หรือลูกค้าประจำ ซึ่งเป็นร้านค้าปลีก ในต่างจังหวัด โดยเจ้าของโรงงานได้มีการออกไปนำเสนอและเชื่อมต่อการค้าอย่างสม่ำเสมอ ตั้งแต่เริ่มมีการผลิตสุราพื้นบ้านอย่างถูกกฎหมาย เมื่อปี พ.ศ. 2546 และทำการออกตลาดอย่างต่อเนื่องเริ่มจากชุมชนใกล้เคียง จังหวัดใกล้เคียงจนขยายออกสู่ตลาดทั่วไป และมีการบอกต่อโดยลูกค้าที่บริโภค ทำให้กิจการมีความก้าวหน้าและมีขนาดใหญ่ขึ้น ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้าน เช่น ความขยันสม่ำเสมอ เครือข่ายญาติหรือมิตรสหาย คุณภาพสุราพื้นบ้าน การเจรจาต่อรอง และการพัฒนาสูตรให้ดียิ่งขึ้นและรักษามาตรฐานการผลิต

การพัฒนาผลิตภัณฑ์สุราพื้นบ้านให้มีความหลากหลายมากขึ้น

เกียรติบัตรและรางวัลต่าง ๆ มากมาย ที่หน่วยงานต่าง ๆ มอบให้สุราพื้นบ้านสะเอียบ

ในการผลิตได้มีการตรวจสอบมาตรฐานของกรมสรรพสามิต ด้านกระบวนการผลิต และมาตรฐานโรงงานแบบวิสาหกิจชุมชน ปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างเริ่มก่อสร้างโรงงาน ปัญหาด้านวัตถุดิบในการผลิต เป็นต้น ซึ่งขึ้นอยู่กับการณ์ลองผิดลองถูก บางโรงงานมีปัญหาถูกจ้างต้มกลั่นแล้วไม่ได้สุราตามเป้าหมาย อันเป็นผลมาจากส่วนผสมของแป้งหัวเชื้อ ชนิดของข้าวเหนียว ประสบการณ์ของผู้ทำการต้มกลั่น เจ้าของโรงงานแก้ปัญหาโดยการปรับปรุงส่วนผสมของแป้งหัวเชื้อ เปลี่ยนชนิดข้าวเหนียว และวิธีการหมักสาโทที่อาศัยประสบการณ์ความชำนาญในการหมักสาโท จนได้สูตรที่เป็นมาตรฐานต้มแล้วได้สุราตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ หากแต่ก็ยังประสบปัญหาในเรื่องของสภาพอากาศบ้าง โดยหากเย็นเกินไปหรือร้อนอบอ้าวเกินไปก็ส่งผลทำให้ได้ปริมาณสุราในจำนวนที่น้อย หรือไม่ได้มาตรฐานเช่นกัน

ในการบรรจุผลิตภัณฑ์ออกจำหน่าย เริ่มแรกใช้แรงงานคนกรอกที่ละ 2 ขวด ตัดตราผลิตภัณฑ์ด้วยมือที่ละขวด ปัจจุบันใช้เครื่องที่มีหัวกรอก 4 หัว บรรจุที่ละ 4 ขวด ตัดตราผลิตภัณฑ์ด้วยเครื่องแทนการติดและทากาวด้วยมือ ช่วยให้มีความเร็วในการบรรจุลงกล่องที่รวดเร็วยิ่งขึ้น เพื่อให้ทันต่อการสั่งซื้อสินค้าของตลาดที่เป็นลูกค้าประจำ

การปรับตัวในยุคเหล้าเสรี ที่การผลิตเหล้าเพื่อขายถูกกฎหมาย แม้จะต้องเพิ่มต้นทุนในการผลิตมากขึ้น ทั้งการทำโรงเรือน การยกระดับมาตรฐานการผลิต การเสียภาษีและอากรแสตมป์ และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ จากการผลิตตามการควบคุมของรัฐ แต่ชาวสะเอียบพร้อมปรับเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้เหล้าพื้นบ้านได้รับการยอมรับและค้าขายอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งนี้ภาษีจากการผลิตเหล้าพื้นบ้านของชุมชนสะเอียบที่ต้องชำระให้กับสรรพสามิตจังหวัด และภาษีรายได้ที่ชำระแก่รัฐนั้น มากถึงปีละหลายร้อยล้านบาท

นอกจากนี้ ผลผลิตเหล้าพื้นบ้านได้เป็นตัวแทนระดับอำเภอ จังหวัด ในงานแสดงสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) อยู่เป็นประจำ ได้รับรางวัลและเกียรติบัตรต่าง ๆ มากมาย ทำให้เหล้าสะเอียบนั้นมีชื่อเสียงและการยอมรับในตลาดมากขึ้น ซึ่งผลงานของชุมชนเป็นหน้าเป็นตาให้กับ ตำบล อำเภอ และจังหวัด และได้ถูกนับให้เป็นผลงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอยู่เสมอด้วย ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนจึงให้ความสนใจ ทั้งเข้ามาเชื่อมประสานเพื่อยุทธศาสตร์ต่าง ๆ การศึกษาวิจัย และการนำเสนอผ่านสื่อต่าง ๆ รวมถึงการเข้ามาเพื่อเชื่อมต่อทางการค้าในธุรกิจที่เกี่ยวข้องจากภายนอก

อย่างไรก็ตามการพัฒนายกระดับการผลิตสุราพื้นบ้าน ของชาวสะเอียบนั้น เกิดจากความพยายามเพื่อการอยู่รอดท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในหลาย ๆ ยุคของชุมชนสะเอียบ ซึ่งมีปัจจัยภายนอกเป็นตัวกำหนด ทั้งการสัมปทานไม้ โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และนโยบายเหล้าเสรี ในการเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคนี้ ได้สร้างการเรียนรู้และปรับตัวให้กับชุมชนค่อนข้างมาก เรียกได้ว่าชุมชนสะเอียบนั้นเป็นชุมชนเล็ก ๆ ห่างไกลจากตัวเมือง อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีระบบเครือญาติและประเพณีความเชื่อที่เข้มแข็ง แต่ด้วยความเป็นพื้นที่ที่รัฐต้องการเข้ามาจัดการทรัพยากร ถูกเลือกให้เป็นพื้นที่โครงการพัฒนาของรัฐในหลายด้าน ชุมชนสะเอียบแม้จะมีความบิบบั่นในฐานะชุมชนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายระดับชาติในหลาย ๆ ด้าน เรียกได้ว่าเป็นชุมชนที่ไม่เคยหยุดนิ่ง แต่ด้วยประสบการณ์ที่สั่งสมมา และต้นทุนทางสังคมและทรัพยากร ทำให้ชุมชนสะเอียบสามารถปรับตัว และต่อสู้ต่อรองกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากภายนอกได้อย่างเข้มแข็ง หลายครั้งชุมชนสะเอียบจึงมีอำนาจต่อรองและสร้างพื้นที่ทางสังคมที่ได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอกและภาครัฐมากขึ้น

5.3 บทบาทผู้หญิงกับเศรษฐกิจสุราพื้นบ้าน และการต่อสู้ต่อรองของชุมชนในบริบท “เหล้าเสรี”

ในอดีตผู้หญิงสะเอียบก็เหมือนกับ ผู้หญิงในชนบททั่วไป ที่มีหน้าที่ทำงานในบ้าน เลี้ยงดูลูกและดูแลคนแก่ ทำงานในไร่นา และเก็บหาของป่าเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน แต่เมื่อสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงเริ่มมีบทบาทในการหารายได้ด้วยการทำงานนอกร้านมากขึ้น ผู้หญิงสะเอียบเริ่มมีการผลิตเหล้าขายให้กับพ่อค้าและแรงงานทำไม้จากต่างถิ่น ที่เข้ามาอาศัยและเข้าออกชุมชนตลอดเวลา จากนั้นจึงมีการผลิตเหล้าขายเป็นล่ำเป็นสันมากขึ้น การค้าขายเหล้าในยุคเริ่มแรก ผู้หญิงจะมีบทบาทสำคัญในการผลิต องค์ความรู้และภูมิปัญญาในการผลิตเหล้าส่วนใหญ่จะถูกถ่ายทอดมาที่ผู้หญิง ส่วนการจัดหาสมุนไพรสำหรับทำแป้งเหล้าเป็นส่วนมากจะเป็นหน้าที่ของผู้ชายที่มีความรู้เรื่องสมุนไพร และในยุคนั้นผู้ชายมีหน้าที่ในการนำเหล้าออกไปขายต่างถิ่น เพราะการค้าขายเหล้าเถื่อนมีความยากลำบาก ไม่ปลอดภัยสำหรับผู้หญิง

ผู้หญิงค้าเหล้า

ต่อมาเมื่อมีการค้าเหล้าเถื่อนอย่างจริงจัง จึงเริ่มมีช่องทางในการเจรจาต่อรองกับด่านตรวจหรือ การอาศัยความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจับกุม แต่ยังคงต้องใช้ความระมัดระวัง ไม่ทำแบบเปิดเผยจนเกินไป ทำให้การไปส่งเหล้าหรือออกไปค้าขายเหล้ามีความสะดวกมากขึ้น ผู้หญิงจึงเริ่มมีบทบาทชัดเจนมากขึ้นในการค้าขายเหล้า ตั้งแต่การออกไปหาขานเหล้ากับสามีและเครือญาติ เจรจาต่อรองทางการค้า ออกบิลเก็บเงินค่าเหล้า ทวงหนี้ค่าเหล้า รวมถึงการขับรถนำและรถส่งเหล้า แม้ว่าการค้าขายเหล้ามีความสะดวกมากขึ้น แต่ก็ยังคงต้องระมัดระวัง ดังนั้นกลุ่มผู้หญิงยังคงต้องมีการวางแผนกับกลุ่มผู้ชายก่อนออกจากบ้าน ศึกษาเส้นทางและเตรียมการทุกอย่างล่วงหน้า หลายครั้งระหว่างทางมักถูกจับกุมดำเนินคดีในเบื้องต้น เสียค่าปรับครั้งละหลายหมื่นอยู่เสมอ ๆ กลุ่มผู้หญิงที่ออกไปค้าเหล้ากับสามีจึงพัฒนาตัวเอง ให้ขับรถเป็น มีความว่องไว และต้องเก่งเรื่องการเจรจาต่อรอง เพราะโดยมากกลุ่มผู้ชายจะทำหน้าที่ขับรถและแบกขนเหล้ามากกว่าการเจรจาต่อรอง เพราะเชื่อว่าผู้หญิงมีทักษะในการเจรจาต่อรองทางการค้ามากกว่า หลายครอบครัว สามีไม่ยอมออกบ้านไปค้าเหล้าหากภรรยาไม่ไปด้วย ยกเว้นภรรยาได้มีการเจรจาต่อรองทุกอย่างไว้ล่วงหน้าแล้ว ตนจึงจะออกไปส่งเหล้าและเก็บเงินตามบิลที่ภรรยาตกลงไว้กับขานเหล้าทางโทรศัพท์ก่อนหน้าแล้ว

หญิงวัยกลางคนเจ้าของโรงงานเหล้าพื้นบ้านคนหนึ่งเล่าว่า

“สมัยค้าเหล้าแต่ก่อน ผู้หญิงเราขับรถไม่เป็น ค้าขายไม่เป็นก็ต้องฝึกต้องหัดให้เป็น เพราะปล่อยให้พวกผู้ชายไปกันเองไม่ค่อยได้ เก็บเงินไม่ได้ ใจอ่อน บางทีก็ขายถูก ลดราคา หรือไม่กี่โดนเค้าชักตาด บางคนไม่ยอมออกบ้าน ถ้าเมียไม่ไปด้วย เพราะไม่ยอมยกพุดมาก ถ้าเก็บเงินไม่ได้ก็จะมีปัญหาอีก เลยไปไหนก็ต้องไปด้วยกันตลอด”

ต่อมาเมื่อมีการเปิดให้มีเหล้าเสรีตามนโยบายรัฐ เมื่อปี พ.ศ. 2546 ธุรกิจการค้าขายเหล้าเติบโตมากขึ้น กลุ่มผู้หญิงจึงมีบทบาทในการบริหารกิจการเหล้าพื้นบ้านอย่างเต็มที่ ทั้งการจัดการกระบวนการผลิต โรงงาน การตัดสินใจการลงทุน การจัดการขนส่ง การเจรจากับลูกค้า และการจ้างงาน ส่วนผู้ชายจะคอยดูแลงานที่ต้องใช้แรงงาน เช่น การสร้างโรงเรือน การแบกหาม การขับรถขนส่ง การจัดหาพื้นและวัสดุดิบต่าง ๆ แต่การตัดสินใจยังคงเป็นหน้าที่ของผู้หญิงเป็นหลัก แต่เมื่อมีการจ่ายภาษีและอากรแสตมป์ถูกต้อง ทำให้การติดต่อค้าขายง่ายขึ้น การถูกลูกค้าโกงก็เป็นไปได้ยาก เพราะมีบิลมีเอกสารที่ถูกต้อง สามารถเอาผิดทางกฎหมายได้ เมื่อมีขานเหล้าซึ่งเป็นลูกค้าประจำจำนวนมากพอ จึงง่ายในการเจรจาต่อรอง และการติดต่อสื่อสารก็มีความสะดวกสบาย ส่วนใหญ่เจ้าของโรงงานขนาดใหญ่จึงไม่ต้องเดินทางไปส่งเหล้าด้วยตนเอง มอบหมายให้ลูกจ้างขับรถไปส่งและเก็บเงิน หรือส่วนหนึ่งก็มีการโอนเงินเข้าบัญชีทำให้มีความสะดวกมากกว่าในอดีต บทบาทในการวางแผนการผลิตและการค้าขาย ทั้งผู้หญิงและผู้ชายจึงมีความเท่าเทียมกัน และส่วนมากผู้หญิงจะมีบทบาทโดดเด่นมากกว่าในการตัดสินใจเกือบทุกเรื่อง

“สมัยนี้ดีหน่อย ผู้หญิงเราเหนื่อยเฉพาะงานจัดการในโรงงาน และการทำบัญชี ไม่ต้องออกไปตระลอน ๆ เหมือนแต่ก่อนมาก ถ้ามีออเดอร์เราก็ให้ลูกน้องไป บางทีก็ให้สามีไปกับลูกน้องเพื่อไปเก็บเงิน แต่ก็ยังต้องออกไปเยี่ยมเยียนลูกค้า ไปหาหาเหล่าเพิ่ม ก็ต้องออกไปเอง แต่งานบริหารนี่ก็หลายอย่างนะ วัน ๆ ก็ยุ่งเหมือนกัน ยิ่งช่วงไหนที่ขายดีต้องเร่ง ๆ อย่างช่วงสงกรานต์ ก็เหนื่อยกันหน่อยคนงานไม่เพียงพอเราก็ต้องช่วยทำทุกอย่าง โรงงานเหล้าส่วนมากอยู่ได้เพราะมีผู้หญิงควบคุมนะ สังเกตลิแต่ละโรงงานผู้หญิงทั้งนั้นที่บริหารจัดการ และออกไปหาหาเหล่า ผู้ชายบางทีไปด้วยแต่ก็ให้ผู้หญิงเป็นคนพูดเจรจา แต่ผู้หญิงบางคนก็พูดไม่เก่ง ผู้ชายบางคนค้าขายเก่งกว่า บางทีก็ช่วย ๆ กันไม่เป็นก็ต้องฝึก ไม่อย่างนั้นก็อยู่ไม่ได้”

นอกจากนี้ในกระบวนการผลิตในส่วนอื่น ๆ ของเศรษฐกิจเหล้าพื้นบ้านนั้น ผู้หญิงยังคงมีบทบาทสำคัญ ทั้งการปั้นแป้งหัวเชื้อ การรับจ้างหมอล้างทำความสะอาดขวดบรรจุเหล้า การรับจ้างแรงงานบรรจุภัณฑ์ การรับหมักและต้มเหล้าทั้งที่รับผิดชอบต้นทุนเองกับรับจ้างแรงงาน ซึ่งในกระบวนการผลิตเหล้านี้ผู้หญิงนับว่าเป็นกำลังหลักในการผลิตร่วมกับผู้ชาย บางงานมีเฉพาะผู้หญิงที่ทำ เช่น การปั้นแป้งหัวเชื้อ การล้างขวดบรรจุเหล้า ส่วนการบรรจุภัณฑ์นั้นทำทั้งหญิงและชาย มีเพียงงานบางประเภทที่ผู้ชายทำเป็นหลัก เช่น การแบกหามและขนส่ง การจัดหาและเตรียมไม้ฟืน เป็นต้น

การผลิตสุราพื้นบ้าน
เปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงมีบทบาท
เป็นผู้นำด้านเศรษฐกิจมากขึ้น

การนิยาม “สุรา” และ “สุราพื้นบ้าน” ของชุมชนผลิตสุราพื้นบ้าน

จากการสัมภาษณ์ชาวสะเอียบ ซึ่งสะเอียบนับว่าเป็นแหล่งผลิตสุราพื้นบ้านแหล่งใหญ่แห่งหนึ่งของประเทศ ได้ให้นิยามความหมายดังนี้

“สุรา” หมายถึง สุราที่มีขายตามท้องตลาดทั่วไป ที่หาซื้อได้ง่ายที่มีขายตามตลาดในเมืองใหญ่ และในชุมชนด้วย เช่น ในห้างโลตัส บิ๊กซี ร้านขายสุราในเมือง ในชุมชน

ส่วน “สุราพื้นบ้าน” หมายถึง เหล้าขาวที่ชุมชนผลิตเอง หรือสุราที่มีขายตามตลาดท้องถิ่น เช่น ร้านค้าในชุมชน

ความแตกต่างระหว่าง “สุรา” ที่ผลิตโดยบริษัทที่ทำธุรกิจขนาดใหญ่กับ “สุราพื้นบ้าน” ที่ผลิตโดยวิสาหกิจชุมชน จากการสัมภาษณ์ ชาวสะเอียบได้นิยามคำว่า “สุรา” เป็นสุราที่เราไม่สามารถทราบกระบวนการผลิต และส่วนผสม เมื่อซื้อมาดื่มแล้วมีกลิ่นฉุน หลังจากดื่มแล้วรุ่งเช้าจะมีอาการเมาค้าง มีน เวียนศีรษะ หากดื่มในปริมาณที่มากจะไม่สามารถทำงานตามปกติได้ ส่วน “สุราพื้นบ้าน” ผู้ดื่มทราบกระบวนการผลิต และส่วนผสม ที่ใช้ข้าวเหนียวหมักกับแป้งหัวเชื้อ ที่ทำจากพืชสมุนไพร เช่น จิง ข่า กระเทียม จักข้านหรือสะค่าน ปิดปิวแดง ใบมะข่าง ใบฮัดสะกิน พริกแห้ง และสมุนไพรอื่น ๆ เมื่อดื่มแล้วรุ่งเช้าจะไม่มีอาการเมาค้าง หรือไม่รู้สึกรึ้นเวียนศีรษะ สามารถทำงานได้ตามปกติ

การนิยามความหมายคำว่า “สุรา” กับ “สุราพื้นบ้าน” โดยชาวสะเอียบนั้น มีความแตกต่างกันจากกระบวนการผลิต และการเข้าถึงองค์ความรู้ที่แตกต่างกัน กล่าวได้ว่าสุราพื้นบ้านนั้นชาวสะเอียบมีความรู้ความเข้าใจ และรู้กระบวนการผลิตและมีประสบการณ์ตรงในการดื่มเหล้าพื้นบ้าน ส่วนคำว่าสุรานั้นชาวสะเอียบมองว่าตนไม่สามารถเข้าถึงองค์ความรู้ในการผลิต ไม่ทราบส่วนผสม และวัดจากประสบการณ์ในการดื่มสุราทั่วไปที่วางขายตามร้านค้า จึงทำให้การให้นิยามความหมายแตกต่างกัน และมีความเชื่อมั่นในสุราพื้นบ้านที่ตนเองผลิตว่ามีความปลอดภัยและมีคุณภาพดี ส่วนสุราที่ผลิตจากโรงงานนั้นตนไม่มั่นใจว่าจะมีความปลอดภัยหรือมีคุณภาพดีหรือไม่

เศรษฐกิจสุราพื้นบ้าน

ปัจจุบันชุมชนสะเอียบมีเศรษฐกิจหลักที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนมาจากการผลิตสุราเพื่อขาย การเลี้ยงหมู และเกษตรกรรม และอื่น ๆ ตามลำดับ อย่างไรก็ตามการผลิตสุราพื้นบ้านนับว่าเป็นรายได้หลักที่หล่อเลี้ยงชุมชน สร้างงานสร้างอาชีพ ให้การศึกษาที่ดีแก่ลูกหลาน และให้ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รวมทั้งการขับเคลื่อนกิจกรรมการอนุรักษ์และขบวนการคัดค้านโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ชาวสะเอียบต่างตระหนักดีว่า อาชีพการผลิตสุราเพื่อขายนั้น ไม่ใช่อาชีพที่ชาวสะเอียบ แต่ก็ไม่ใช่อาชีพที่เลวร้าย เพราะมันมีคุณค่าในตัวมันเอง ชาวบ้านมักเรียกว่า มันคืออาชีพ “สีเทา” ที่จะมองว่าไม่ดี หรือจะมองว่าดีก็ได้ขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละคน และผู้ผลิตเหล้าเองเข้าใจ และตระหนักดีว่า สิ่งสำคัญ

ที่สุดคือการรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ รู้คุณค่าของทรัพยากร และพร้อมทำทุกอย่างให้เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน

ซึ่งผู้ผลิตเหล้าสะเอียดมองว่า การที่ตนไม่ได้มีการโฆษณาหรือส่งเสริมการขายแบบธุรกิจเหล้าขนาดใหญ่ทำกัน จึงไม่ผิดด้านศีลธรรมมากเท่ากับธุรกิจขนาดใหญ่ เพราะนี่คือภูมิปัญญาชาวบ้านที่สืบทอดมายาวนาน และเป็นการทำให้ชาวบ้านมีอาชีพ ที่ไม่ได้ถูกผูกขาดจากธุรกิจขนาดใหญ่เพียงอย่างเดียว เพราะถึงอย่างไร เหล้าพื้นบ้านก็เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค ที่เข้าถึงได้ในราคาที่ไม่แพงเกินไป ปลอดภัย ไม่เอาเปรียบผู้บริโภค และคนส่วนใหญ่ที่ดื่มกินเหล้าพื้นบ้านก็เป็นคนวัยผู้ใหญ่ที่มีความรับผิดชอบ ไม่ใช่เด็กและเยาวชน ซึ่งเยาวชนส่วนใหญ่มักดื่มเบียร์หรือเหล้านอกมากกว่า หญิงวัย 62 ปี เจ้าของโรงงานสุราพื้นบ้านคนหนึ่งเล่าว่า

“บางครั้งเมื่อหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเชิญไปร่วมงาน ที่เกี่ยวกับปัญหาเหล้า ก็จะไม่ค่อยอยากไปร่วม หลายครั้งเราตั้งใจไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา แต่เค้ามักพูดหรือแสดงออกว่าเราคือผู้ร้าย เราก็เหนื่อยใจ ก็คิดว่าเราก็ทำมาหากิน เสียภาษีให้รัฐปีหนึ่งตั้งมากมาย แต่กลับถูกกีดกันและทุกครั้งที่เราไปร่วมเราไม่มีปากมีเสียง ไม่มีใครฟังก็เลยไม่อยากไปร่วมด้วย ปฏิเสธไปหลายครั้ง”

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่ผลิตเหล้าพื้นบ้าน พบว่าการที่ถูกสังคมมองว่า ภาษีที่เก็บได้จากการทำเหล้า นั่นคือ “ภาษีบาป” นั้น คนทำเหล้าสะเอียดรู้สึกว่าเป็นคำพูดที่ค่อนข้างรุนแรง และไม่ได้เข้าใจและรับรู้ถึงภาระที่คนทำเหล้าพื้นบ้านต้องแบกรับ แต่พวกตนก็มีความรู้สึก ขัดแย้งในตัวเองเช่นกัน ระหว่างการทำมาหากินเลี้ยงปากท้อง กับความรู้สึกผิดบาป ที่รู้ว่าเหล้านั้นมีทั้งแง่บวกที่ดีและแง่ลบที่ไม่ดีในตัวของมันเอง แต่สังคมและหน่วยงานของรัฐไม่ได้เห็นอกเห็นใจชาวบ้าน สิ่งที่ชาวสะเอียดผู้ผลิตเหล้าทำได้คือการพยายามรับผิดชอบต่อสังคมชุมชน ด้วยการเสียสละในการพัฒนาวัด โรงเรียน สถานีนอนามัย การอนุรักษ์ การคัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น และอื่น ๆ ด้วยการบริจาคเงินที่มากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชน และนอกจากนี้ยังให้ความร่วมมือในการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชนด้วย ซึ่งทำให้ชุมชนสะเอียดมีการพัฒนาก้าวหน้าไปมากกว่าชุมชนอื่น

เส้นทางการค้าสุราพื้นบ้าน

เหล้าสะเอียดได้รับความนิยมมากในภาคเหนือตอนบน ทั้ง พะเยา เชียงราย น่าน และบางส่วนของเชียงใหม่ ลำพูนและลำปาง นอกจากนี้ยังถูกส่งไปยังจังหวัดอื่น ๆ ในภาคเหนือตอนล่าง ตาก พิษณุโลก สุโขทัย และภาคกลาง ภาคตะวันออกตามสายเครือข่ายตึ๊งเล็กน้อย ตามแต่โอกาส ทั้งนี้มีบางโรงงานขนาดใหญ่ที่ได้รับเชิญไปร่วมออกงาน OTOP ที่กรุงเทพฯ เป็นประจำ จึงมักมีลูกค้าในโซนภาคกลางที่สั่งซื้อเป็นประจำบางส่วน โดยพัฒนาชุมชนจังหวัดได้มีการส่งเสริมให้เป็นผลิตภัณฑ์ OTOP

และชี้แนะแนวทางในการพัฒนาด้านการตลาดให้กับผู้ผลิตเหล้าพื้นบ้านชุมชนละเอียด ทำให้เหล้าพื้นบ้านได้รับการพัฒนาทั้งบรรจุภัณฑ์และคุณภาพผลผลิตอย่างต่อเนื่อง

ในเส้นทางการส่งเหล้าขายนอกพื้นที่นั้น เริ่มต้นจากเครือข่ายญาติพี่น้องที่อยู่ต่างถิ่น คนรู้จักที่เคยมีความสัมพันธ์ในยุคค้าไม้ และบางพื้นที่ก็มีการรุ่มนำผลิตภัณฑ์ไปนำเสนอด้วยตนเอง พอมีคนรู้จักมากขึ้นจึงเป็นที่ยอมรับและนิยมดื่มมากขึ้น จึงมีลูกค้า หรือขาเหล้า ที่เป็นขาประจำมีการทำการค้ากันมายาวนาน แต่ก็มีหลายครั้งที่ปัญหาถูกลูกค้าโกงค่าเหล้า หรือมีการขายตัดราคาและแย่งขาเหล้ากัน แต่ก็ได้มีปัญหามาถึงขั้นรุนแรง เพียงพุดคุยไกลเกลี่ย หรือรายที่ไม่สามารถพุดคุยกันได้ก็ปล่อยให้ไป เพราะความเป็นเครือญาติในชุมชนเดียวกัน จึงไม่ได้ถือสาหาความ และต่างมองว่าเป็นการแข่งขันทางการค้า และได้พยายามมีการตกลงร่วมกันในการกำหนดราคา และรักษาน้ำใจกัน ไม่แย่งขาเหล้ากันเอง นับว่าเป็นทางออกที่ดีอีกทางหนึ่ง ปัญหาการแย่งขาเหล้าหรือการขายตัดราคากันจึงลดลง

จากพื้นที่ผลิต ส่งไปยัง ร้านค้าส่งต่างจังหวัด และถูกส่งไปยังร้านค้าปลีกหรือ ร้านเหล้าตอง และกระจายไปยังผู้บริโภค ร้านอาหารบางแห่งนำเหล้าละเอียดไปผสมเป็นเหล้าปั่นดัดแปลง รวมทั้งไวน์และสาโทที่มีรสชาติหวานดึกดำตื้นง่าย มักเป็นที่นิยมในกลุ่มผู้หญิงหรือคนที่มักดื่มแอลกอฮอล์ ดึกดำ ความนิยมในรสชาติและกลิ่นหอมของเหล้าละเอียด เป็นที่ถูกใจและนิยมชมชอบของลูกค้าต่างถิ่น ทำให้ยอดขายเหล้าพื้นบ้านเพิ่มสูงขึ้น กิจกรรมเหล้าพื้นบ้านมีการพัฒนาก้าวหน้ามากขึ้น พร้อมกับการเรียนรู้และปรับตัวของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทั้งทางนโยบาย เศรษฐกิจ สังคม ในระดับท้องถิ่น จังหวัดหรือระดับประเทศอยู่เสมอ

การรับจ้างในการบรรจุหีบห่อสุราพื้นบ้าน

อาชีพที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจเหล่า

การผลิตสุราพื้นบ้านทำให้เกิดการจ้างงานและกิจกรรมการผลิตหลากหลายช่องทาง แต่ละครอบครัวมักทำการผลิตในภาคอื่น ๆ ควบคู่กับการผลิตเหล้า ครอบครัวหนึ่ง ๆ ในชุมชนสะเยียบจึงไม่ได้มีอาชีพเดียวหรือรายได้ทางเดียว เช่น ทำเกษตร ควบคู่กับการต้มเหล้า เลี้ยงหมู หาของป่า บางครอบครัว ค้าขาย เลี้ยงหมู ต้มเหล้า ซึ่งครอบครัวส่วนหนึ่งที่ไม่ได้มีอาชีพในการผลิตเหล้าโดยตรง แต่ก็มีอาชีพที่มีความเกี่ยวเนื่องกับเศรษฐกิจเหล่าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ บางอาชีพมีความเกี่ยวข้องโดยอ้อม อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสุราพื้นบ้านโดยตรง มีดังนี้

1. เจ้าของโรงงาน
2. การค้าข้าว (ปลายข้าวสารเหนียว)
3. การค้าขวด
4. การค้าแก๊สหุงต้ม
5. การค้ากล่องกระดาษและอุปกรณ์สำหรับบรรจุภัณฑ์
6. การค้าสมุนไพรสำหรับทำแป้งเหล้า
7. การค้าแป้งเหล้า
8. รับจ้างปั้นแป้งเหล้า
9. การค้าฟืนสำหรับต้มเหล้า
10. การรับจ้างเหมาล้างขวด
11. รับจ้างรายวันหรือรายเดือน ในการบรรจุภัณฑ์ ทำบัญชี ทำความสะอาด และรับจ้างใช้แรงงานขนส่งหรือขับรถ
12. เลี้ยงหมูด้วยสำเหล้า
13. รับซื้อหมู
14. ธุรกิจจากภายนอก เช่น คนติดตั้งหม้อต้มเหล้าที่ทันสมัย คนออกแบบเตาต้มเหล้าที่ประหยัดฟืน การค้าวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับโรงงานเหล้าโดยร้านค้าจากภายนอก

การเลี้ยงหมูด้วยส่วเหล้า ที่เหลือจากการกระบวนการผลิตสุราที่บ้าน

นอกจากนี้เศรษฐกิจเหล้า ได้ทำให้เศรษฐกิจหรือกิจกรรมการผลิตอื่น ๆ มีการเติบโตด้วย เช่น ร้านค้าของชำ แม่ค้าขายอาหารในตลาดสด บั๊มน้ำมันขนาดเล็ก มีเงินลงทุนหมุนเวียนในภาคการเกษตร เนื่องจากทำเหล้าควบคู่กับทำเกษตรกรรม อดรับส่งนักเรียนมีจำนวนมากกว่าในอดีตเพราะพ่อแม่มีรายได้มากขึ้น นิยมส่งบุตรหลานไปเรียนโรงเรียนในตัวอำเภอและตัวจังหวัดได้มากขึ้น

นับว่าเศรษฐกิจเหล้าที่บ้านทำให้เกิดกิจกรรมการผลิตมากมายและก่อให้เกิดรายได้ แต่ละครัวเรือนมีฐานะทางการเงินดีขึ้น หากแต่ก็มีภาระค่าใช้จ่ายและภาระหนี้สินที่มากขึ้นเช่นกัน แต่ด้วยระบบเศรษฐกิจที่มีเงินหมุนเวียนตลอดเวลา ทำให้มีสภาพคล่องในการจับจ่ายและสะสมทุนได้มากขึ้น เจ้าของโรงงานที่มีรายได้มากพอ มักซื้อที่ดินหรือทรัพย์สินได้มากขึ้น บางรายมีการซื้อที่ดินในเมืองหรือนอกชุมชนเก็บไว้ และบางรายมีการขยายโรงงานผลิตออกไปทดลองผลิตนอกชุมชนที่ไกลเมืองมากขึ้นด้วย แต่ยังคงเป็นเพียงการผลิตบางส่วน

ชาวสะเตียบส่วนใหญ่ได้มีการสร้างบ้านใหม่ โดยการรื้อถอนบ้านหลังเดิมที่เป็นไม้เก่า และซื้อไม้และวัสดุก่อสร้างเพิ่มเติม ทำบ้านไม้ที่มีแบบทรงทันสมัย สะดวกสบายมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีรถยนต์ที่ใช้สำหรับบรรทุกทุกสิ่งของในกิจการค้าเหล้า และรถยนต์ส่วนตัวที่มีราคาแพงมากขึ้นด้วย นับว่าความเป็นอยู่ของชาวสะเตียบนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมาก ชุมชนเล็ก ๆ แต่มีวิถีชีวิตแบบชุมชนเมืองทันสมัยผสมผสานกับความเป็นชนบท แตกต่างจากชุมชนชนบทห่างไกลทั่วไป แต่วิถีชีวิตที่บ้าน

ประเพณีและความเชื่อหลายประการยังคงยึดถือปฏิบัติ เช่น ความเชื่อเรื่องผีรักษา ผีบ้านผีเมือง และผีประจำตระกูล และประเพณีประจำปีต่าง ๆ รวมทั้งวัฒนธรรมการกินที่ยังคงนิยมอาหารจากธรรมชาติ ปลาพืชผักจากธรรมชาติและผักพื้นบ้าน

ทั้งนี้ในมุมมองของผู้หญิงในชุมชนสะเอียบ ต่างมองว่าการเป็นชุมชนแหล่งผลิตสุรานั้นมีข้อดีหลายประการ อาทิ เช่น

1. เศรษฐกิจโดยรวมของชุมชนอยู่ในระดับที่ดี จากแต่ก่อนที่คนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำไร่ ทำสวน ซึ่งจะมีรายได้ปีละครั้งเท่านั้น เมื่อหันมารับจ้างต้มสุราพื้นบ้านทำให้มีรายได้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี และมีรายได้เข้ามาหลายทาง นอกจากรายได้จากการรับจ้างต้มกลั่นสุราแล้ว ยังมีรายได้จากการเลี้ยงหมู ที่มีการนำเอากากสาโทที่ต้มกลั่นเอาสุราแล้วมาใช้เลี้ยงหมูอีกด้วย

2. ไม่มีการโยกย้ายถิ่นฐานออกไปทำงานต่างถิ่น ในทางกลับกันปัจจุบันกลับมีแรงงานต่างถิ่นเข้ามารับจ้างทำงานในโรงงานสุราพื้นบ้านเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

3. การที่สมาชิกในชุมชนดำเนินชีวิตอยู่ประจำในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เมื่อมีกิจกรรมส่วนรวมของชุมชนทำให้สามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้บรรลุเป้าหมาย เช่น กิจกรรมที่เป็นงานด้านวัฒนธรรม จารีต ประเพณี กิจกรรมรณรงค์ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เป็นต้น

4. การพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ มีความก้าวหน้าและประสบความสำเร็จมากกว่าชุมชนอื่น ๆ ใกล้เคียง เนื่องจากกลุ่มผู้ประกอบการผลิตสุราพื้นบ้านขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ต่างเป็นกำลังหลักในการบริจาคเงินช่วยเหลือในการพัฒนาและกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น การอนุรักษ์ป่า การพัฒนาวัด กิจกรรมเยาวชน สถานือนามัย พัฒนาโรงเรียน และกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ รวมทั้งการบริจาคช่วยเหลือครอบครัวชาวบ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจน้อยกว่า เช่น งานศพ งานบุญต่าง ๆ เป็นต้น

ปัญหาในกระบวนการผลิตสุราพื้นบ้าน

การผลิตสุราพื้นบ้านของชุมชนสะเอียบ มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจของชุมชน แต่การค้าสุราพื้นบ้านก็ไม่ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น ชาวสะเอียบต้องเผชิญกับปัญหาและผลกระทบเกี่ยวเนื่องจากการผลิตสุราพื้นบ้านดังกล่าว ซึ่งสามารถพิจารณาออกเป็น 5 ด้านปัญหา ได้แก่ ปัญหาด้านวัตถุดิบในการผลิต ปัญหาด้านสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาด้านมาตรฐานสถานประกอบการ และ ปัญหาด้านภาระหนี้สิน

1. ปัญหาด้านวัตถุดิบในการผลิต ประกอบด้วย

1) ราคาปลายข้าวเหนียวที่เป็นวัตถุดิบหลักในการผลิตสูงขึ้น ทำให้รายได้จากส่วนต่างของเงินที่ได้ลงทุนไปลดลง ซึ่งปัญหานี้ตกอยู่ในกลุ่มผู้รับจ้างเจ้าของโรงงานต้มกลั่นสุราที่แบกรับต้นทุน รวมทั้ง

วัสดุต่าง ๆ ที่ใช้ในการต้มกลิ่นสุรา ซึ่งผู้รับจ้างต้มมีความเสี่ยงหลายด้าน ทั้งเสี่ยงต่อการที่ต้มแล้วไม่ได้ น้ำเหล้าในปริมาณตามเป้าหมายที่จะไม่เกิดการขาดทุน คือ 40 ขวดต่อการต้มกลิ่น 1 หม้อต้มหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “หนึ่งตั้ง” หากประสบกับปัญหาสภาพอากาศที่ร้อนหรือเย็นเกินไปอาจทำให้สาโทไม่ค่อยมีคุณภาพ เมื่อนำมาต้มกลิ่นแล้วไม่ได้ปริมาณตามเป้าหมาย เมื่อหักต้นทุนแล้วมีเงินเหลือไม่คุ้มกับต้นทุนและค่าแรงที่ควรได้รับในแต่ละวัน และหากราคาปลายข้าวเหนียวสูงขึ้น ผลกำไรจากการต้มกลิ่นเหล้าต่อกระสอบก็ลดน้อยลง ซึ่งต้นทุนทั้งหมดที่เกิดขึ้นจะเป็นภาระของผู้รับเหมาหมักและต้มกลิ่นเหล้าเพียงฝ่ายเดียว รับจ้างแรงงานแบบเหมา จะไม่ต้องแบกรับภาระต้นทุน แต่ไม่มีโอกาสได้มากขึ้น เนื่องจากเลือกรับค่าจ้างเป็นค่าแรงแทนการเป็นผู้ลงทุนเอง

2) ปัญหาด้านเชื้อเพลิงในการผลิต วัตถุดิบที่นำมาเป็นเชื้อเพลิง คือ ฟืน พบว่าไม้ฟืนที่นำมาเป็นเชื้อเพลิงหายากมากขึ้น จากแต่ก่อนมักหาไม้ฟืนจากหัวไร่ปลายนาของตนเองและเมื่อไม้เหล่านี้นหมดลง ได้หันมาตัดต้นผลไม้ในสวนของตนมาเป็นเชื้อเพลิงต้มเหล้า ซึ่งในอดีตชาวบ้านมีการทำสวนมะขามหวาน สวนมะม่วง สวนลำไย เมื่อหันมาต้มสุราที่บ้านเป็นอาชีพ จึงตัดต้นไม้ผลในสวนของตนมาทำฟืน และบางรายมีการลักลอบตัดไม้ในป่ามาขาย เมื่อมีมาตรการเข้มงวดและมีบทลงโทษที่เด็ดขาด ปัญหาดังกล่าวจึงหมดไป จากนั้นจึงหันไปรับซื้อฟืนจากชุมชนใกล้เคียงและต่างถิ่น ที่มีการตัดไม้จามจรี ไม้กระถิน ไม้มะขาม ไม้มะม่วง และเศษไม้จากโรงเลื่อยไม้ มาขายเพื่อใช้ทำเป็นเชื้อเพลิงต้มกลิ่นเหล้า

การรับซื้อไม้ฟืนจากข้างนอกนั้น ปัจจุบันเริ่มประสบปัญหาด้านราคาที่สูงขึ้น เนื่องจากไม้ที่นำมาทำฟืนหายากมากขึ้น และมีการขยายโรงงานต้มกลิ่นสุราของแต่ละโรงงานที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของตลาดการรับซื้อสุราที่บ้านเพิ่มขึ้น

การรับซื้อฟืนนั้น เริ่มแรกขนาดรถบรรทุกถundle กระบะลำละ 300-500 บาท ปัจจุบันเพิ่มขึ้นเป็นลำละ 800-1,200 บาท หากบรรทุกด้วยรถไถน่าจะอยู่ที่ลำละ 2,000-3,500 บาท ขึ้นอยู่กับเนื้อไม้หากเป็นไม้เนื้อแข็งที่มีการเผาไหม้ได้ช้าก็จะมีราคาแพง แต่ถ้าเป็นไม้เนื้ออ่อนราคาก็จะถูกลงมา เพราะมีการเผาไหม้อย่างรวดเร็วทำให้มีความสิ้นเปลือง

3) ปัญหาขาดแคลนสมุนไพรที่นำมาทำแป้งหัวเชื้อ เนื่องจากวัตถุดิบส่วนใหญ่เป็นสมุนไพรที่มาจากป่า เช่น จักขันธ์หรือสะค้าน ปิดปิวแดง ใบฮัดสะกิน ใบมะข่าง ใบย่านาง เป็นต้น พืชเหล่านี้ล้วนเป็นสมุนไพรที่เกิดขึ้นเองในป่า ซึ่งจะนำมาผสมกับสมุนไพรที่สามารถปลูกขึ้นเองได้ เช่น ข่า กระเทียม จิง พริกไทย เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการค้นหาสูตรทำแป้งหัวเชื้อจากชุมชนอื่นมาปรับปรุงเป็นสูตรของตนเองให้มีคุณภาพมากขึ้น เมื่อนำมาหมักสาโทแล้วทำให้ได้ปริมาณสุราเพิ่มขึ้น เช่น บางโรงงานมีการนำเครื่องเทศ ยาจีน มาเป็นส่วนผสมเพิ่มขึ้นอีก เพื่อให้ได้เหล้าคุณภาพดีขึ้น

ปัญหาการขาดแคลนสมุนไพรมาทำแป้งหัวเชื้อ มีชาวบ้านบางรายที่มีที่ดินได้นำมาปลูกเพื่อขาย แต่ก็ประสบปัญหาว่าพืชสมุนไพรที่มาจากป่าจะอาศัยสภาพภูมิณีเวศที่เหมาะสมในการเจริญเติบโตทำให้การที่จะนำมาปลูกเองในพื้นที่สวนของชาวบ้านไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ และที่ปลูกได้ในจำนวนน้อยก็สามารถขายได้ในราคาสูง เช่น ปิดปิวแดง กิโลกรัมละ 200-300 บาท

ส่วนใบมะขาง ใบฮัดสะกิน จักข่านหรือสะค่าน และใบข่อย เป็นพันธุ์ไม้ที่เกิดขึ้นในป่า ต้องเข้าไปเก็บ และเมื่อมีปริมาณการใช้เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้สมุนไพรเหล่านั้นหายากมากยิ่งขึ้น ซึ่งอาจเป็นปัญหาในอนาคตต่อการสูญเสียพันธุ์ของสมุนไพรได้

4) ปัญหาขาดบรรจุสุราที่มีจำนวนไม่เพียงพอ ซึ่งได้นำขวดสุราหรือขวดเบียร์ที่ใช้แล้วนำมาล้างทำความสะอาดแล้วใช้บรรจุสุราที่บ้าน ซึ่งปัญหานี้ยังมีข้อขัดแย้งกับบริษัทผู้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ด้วย ปัจจุบันมีของบริษัทของเบียร์ข้างที่ห้ามนำขวดเก่าของบริษัทมาใช้บรรจุสุราที่บ้าน ส่วนบริษัทที่ผลิตสุรายี่ห้ออื่นอนุญาตให้ใช้ขวดของบริษัทได้ เช่น เบียร์ลิโอ เบียร์สิงห์ เป็นต้น ดังนั้นปัญหาการขาดแคลนขวดบรรจุสุราจึงมีอยู่เป็นประจำ แม้จะมีผู้ไปตระเวนรับซื้อมาจากร้านรับซื้อของเก่าจากหลายพื้นที่ที่มากำเพิ่มเติม แต่ก็ยังไม่ค่อยจะเพียงพอ

5) ปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำในการผลิต สะเียบเป็นพื้นที่สูง มีพื้นที่ราบเพียงเล็กน้อย ในช่วงฤดูแล้งจึงมักประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภค ชุมชนจึงได้มีการพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการ สร้างระบบน้ำประปา และประปาภูเขา รวมทั้งการขุดบ่อน้ำ ขุดสระน้ำในไร่ และมีการกั้นฝายชะลอน้ำตามภูมิปัญญาชาวบ้าน แต่การผลิตสุรานั้นใช้น้ำค่อนข้างมาก ทำให้ความต้องการใช้น้ำในชุมชนเพิ่มสูงขึ้น การจัดหาแหล่งน้ำเพื่อให้มีเพียงพอสำหรับการใช้ตลอดทั้งปี จึงเป็นสิ่งที่ชุมชนและผู้ประกอบการสุราที่บ้านต่างให้ความสำคัญ และมีการบริหารจัดการน้ำทั้งแบบส่วนรวม แบบกลุ่ม และแบบปัจเจกแต่ละครอบครัว จึงทำให้มีน้ำเพียงพอต่อการใช้ตลอดทั้งปี

นอกจากนี้หลายโรงงานได้พยายามหาทางเลือกในการประหยัดทรัพยากรทั้ง น้ำที่ใช้ในการผลิตและไม้ฟืนสำหรับเป็นเชื้อเพลิง เช่น บางโรงงานมีการทำบ่อกักน้ำที่ใช้ในการกลั่นสุรา ซึ่งต้องมีความเย็นตลอดเวลา เมื่อน้ำร้อนแล้วจึงต้องเปลี่ยนออกทุกครั้ง ในอดีตน้ำในส่วนนี้จะถูกทิ้งไปสูญเปล่า แต่ปัจจุบันมีการนำไปพักในบ่อ เพื่อนำกลับมาใช้ใหม่ ส่วนไม้ฟืน นอกจากมีการปรับลดปริมาณฟืนให้ใช้น้อยลงดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังได้มีการหาแนวทางในการนำถ่านที่เหลือจากการเผาไหม้กลับมาใช้ใหม่เพื่อประหยัดฟืน และลดปริมาณถ่านที่เป็นของเสียเหลือทิ้งในกระบวนการผลิต ลดมลภาวะที่จะทิ้งลงไปแม่น้ำลำคลองหรือพื้นดิน

บ่อบำบัดน้ำร้อนจากการกลั่นสุรา
ที่บ้าน พร้อมบำบัดด้วยวิธี
ธรรมชาติแล้วนำกลับไปใช้ใหม่

การแยกถ่าน
และขี้เถ้าหลังใช้แล้ว
เพื่อนำกลับไปใช้ใหม่

2. ปัญหาด้านสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง

ทำให้ปริมาณสุราที่ดื่มไม่ได้ตามเป้าหมาย เช่น อากาศเย็นเกินไปทำให้การหมักสาโทใช้เวลานาน จากในช่วงฤดูร้อนจะทำการหมัก 4-5 คีนก็สามารถต้มได้แล้ว แต่ในช่วงฤดูหนาวจะหมักทิ้งไว้อย่างน้อย 15 คีน จึงจะสามารถต้มกลับได้ ส่งผลให้เดือนหนึ่งสามารถต้มได้เพียงเดือนละ 2 ครั้งเท่านั้น และในช่วงฤดูร้อนหากอากาศร้อนมากก็ทำให้สาโทไม่สามารถต้มกลับสุราให้ได้ปริมาณที่มากตามเป้าปกติได้ เช่นเดียวกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดการขาดทุน สร้างปัญหาในเรื่องของต้นทุนวัตถุดิบในการผลิตสูง ได้ปริมาณน้ำเหล้าที่น้อยไม่คุ้มกับต้นทุน

3. ปัญหาด้านสุขภาพ

ในกลุ่มชาวบ้านที่ทำการผลิตสุราพื้นบ้าน พบว่า มีปัญหาในเรื่องของสุขภาพดังนี้ คือ

1) ปัญหาของคนหมักสาโท ที่ต้องใช้มืออยู่กับความเปียกชื้นทั้งวัน ส่งผลให้ เกิดการอักเสบเรื้อรัง เป็นเชื้อรา ทำให้เล็บมือบิดเบี้ยวจากปกติหรือเล็บมือไม่แข็งแรง หลายครั้งต้องพยายามใช้ถุงมือพลาสติกระหว่างคนหมักสาโท

2) ปัญหาการปวดหัวจากการต้มกลับสุรา ทำให้หลายคนเป็นหวัดบ่อย มีบางรายเมื่อมีอาการเจ็บป่วยจากการปวดหัว ก็กลายเป็นโรคภูมิแพ้ทางเดินหายใจ แพทย์จึงแนะนำให้หยุดประกอบอาชีพต้มกลับสุรา

3) ปัญหาของการสูดกลิ่นสุราขณะทำการกรอกบรรจุขวด ที่ทำให้เกิดอาการมีนเมา และได้ตั้งข้อสังเกตว่าหากทำงานจุดนี้อย่างต่อเนื่องจะก่อให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพหรือไม่ แต่เมื่อได้สอบถามถึงปัญหานี้กลุ่มผู้หญิงที่รับจ้างกรอกเหล้า กล่าวว่าได้มีการสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันกรอกไม่ได้กรอกต่อเนื่องกันทุกวัน

4) ปัญหาการเมื่อยล้าปวดหลังปวดเอวหลังจากทำงานทั้งวัน ยกของหนัก ทั้งกะละมังที่หมักสาโทถึงต้ม ฟืน กากสาโท ที่ใช้เลี้ยงหมู มีบางรายประสบปัญหาในเรื่องของกระดูกที่มีการยกของหนักที่ผิดท่าทาง ส่งผลให้บั้นเอวคดงอผิดรูปปร่าง และเมื่อเลิกจากการทำงานก็มักมีการตีหมักเล็กน้อยก่อนกลับบ้าน โดยให้เหตุผลว่าตีหมักคนละ 1-5 แก้วช็อต เชื่อว่าจะช่วยให้ผ่อนคลายความเมื่อยล้าได้เป็นอย่างดี

4. ปัญหาด้านมาตรฐานสถานประกอบการ

อีกปัญหาหนึ่งที่กลุ่มผู้ประกอบการเหล้าพื้นบ้านประสบอยู่ในขณะนี้ คือ การปรับปรุงโรงต้มกลับสุราให้ได้มาตรฐานวิสาหกิจชุมชนด้านต่าง ๆ จากแต่เดิมมีการก่อเตาต้มกลับ แบบใช้ก้อนหินขนาดใหญ่ 3 ก้อนมาเป็นเตา ปรับมาใช้เป็นหล่อด้วยปูนเป็นแท่งขนานกันสองด้าน และมีการก่อฟืนแบบให้ลูกไหม้เองตามธรรมชาติ ก็หันมาใช้เครื่องโบลเวอร์ ที่ขับด้วยไฟฟ้าดันลมช่วยเร่งให้เกิดการ

ลูกหม้ออย่างต่อเนื่อง ใช้พื้นที่หม้อต้มกลั่น 1 ครั้งประมาณ 100 กิโลกรัม โดยแต่เดิมจะต้มกลั่นที่ละหม้อได้มีการเพิ่มจำนวนขึ้นตามกำลังของแต่ละคน บางรายต้มทีเดียว 2 หม้อ บางราย 3-4 หม้อต่อการต้มกลั่นหนึ่งครั้ง เพื่อเพิ่มยอดปริมาณการต้มให้ได้สุรามากขึ้นเท่าตัว ให้เพียงพอรองรับกับตลาดที่มีการสั่งซื้อมากขึ้น

การขยายตัวเพิ่มมากขึ้นของการผลิตเหล้าพื้นบ้าน ทำให้มีการดัดแปลงปรับขนาดหม้อต้มกลั่นให้มีขนาดใหญ่ขึ้นหลายเท่าตัวในโรงงานขนาดใหญ่ การเพิ่มขนาดหม้อต้มกลั่นให้ใหญ่ขึ้น ได้ถูกตรวจสอบโดย สรรพสามิตว่าเป็นการใช้หม้อต้มที่ใหญ่เกินขนาดที่ทางกรมสรรพสามิตกำหนด ขนาดของหม้อต้มไม่อยู่ในมาตรฐานของกระทรวงอุตสาหกรรม ซึ่งเมื่อเจ้าหน้าที่มาตรวจพบ จึงประสบปัญหาในเรื่องของการขัดต่อกฎหมายที่จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน แต่ขนาดของสถานประกอบการอยู่ในระดับอุตสาหกรรม ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ได้เข้ามาตรวจสอบแล้วสั่งให้รื้อถอน จึงเกิดปัญหาหลายประการ ทั้งปัญหาเงินลงทุนที่ต้องสูญเสียไป และเมื่อถูกสั่งให้รื้อถอนอุปกรณ์ทั้งหมดที่รื้อถอนนั้นจะจัดการอย่างไร เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันมีหม้อต้มกลั่นแบบไอน้ำ ตามมาตรฐานอุตสาหกรรมถึง 28 โรง ที่จะมีการถูกสั่งให้รื้อถอน จึงเป็นปัญหาที่กลุ่มผู้ประกอบการต้องเผชิญและดำเนินการแก้ไข

จากปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ทางเจ้าหน้าที่ได้เรียกประชุมกลุ่มเหล้าพื้นบ้าน ได้มีหนังสือสั่งตามกฎหมายให้รื้อถอน และอยู่ในช่วงผ่อนผันให้รื้อถอน ก่อนมีกำหนดเข้าตรวจสอบอีกครั้ง สร้างความกังวลใจให้กับกลุ่มผู้ประกอบการเหล้าพื้นบ้านค่อนข้างมาก แต่กลุ่มผู้ประกอบการก็ได้ให้ความร่วมมือและปฏิบัติตามอย่างจริงจัง แม้ว่าต้องแบกรับภาระต้นทุนทั้งหมดก็ตาม

นอกจากนี้ทางภาครัฐยังได้มีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาตรวจสอบและเข้มงวดในมาตรฐานด้านต่าง ๆ ของโรงงาน ทั้งการบำบัดน้ำเสีย ระเบียบการจ้างแรงงาน สุขอนามัยในสถานประกอบการ และอื่น ๆ การพยายามสั่งการให้มีการเปลี่ยนแปลงและปฏิบัติตามระเบียบหรือมาตรฐานต่าง ๆ ในทันทีนั้น ได้สร้างความกดดันให้กับผู้ประกอบการเป็นอันมาก เนื่องจากการผลิตเหล้าพื้นบ้านนั้นยังคงเป็นวิถีชาวบ้าน มีระบบการจัดการที่แตกต่างกับโรงงานหรือสถานประกอบการขนาดใหญ่โดยทั่วไป

5. ปัญหาภาระหนี้สิน

ปัญหาภาระหนี้สินในชุมชนมีเพิ่มมากขึ้น จากการทำธุรกิจเหล้าพื้นบ้านขยายตัวมาก รวมทั้งการเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์และกิจกรรมการผลิตเชิงพาณิชย์อื่น ๆ มีการกู้ยืม เงิน กองทุนหมู่บ้าน ละครัสน กองทุนต่าง ๆ ของชุมชน และธนาคาร เช่น ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เพื่อการลงทุนในธุรกิจและกิจกรรมการผลิตในครัวเรือน แต่ด้วยอัตรารายได้ต่อครัวเรือนสูงขึ้น จึงทำให้การหมุนเวียนหรือรับผิดชอบต่อภาระหนี้สินของชาวสะเทียบนั้นมีสภาพคล่อง สามารถดำเนินการเงินกองทุนในชุมชนได้เป็นอย่างดี แต่ด้วยภาวะเศรษฐกิจปัจจุบัน ประกอบ

กับระบบบริหารจัดการที่ยังก่อให้เกิดหนี้ครัวเรือนเพิ่มขึ้น อาจเกิดปัญหาในระยะยาวได้ และบางส่วนมีการกู้ยืมเงินนอกระบบจากคนในชุมชนเพื่อหมุนเวียนใช้จ่าย ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้อาจมีผลต่อหนี้ครัวเรือนในระยะยาวที่จะกลายเป็นวงจรมั่วที่แก้ไขได้ยาก

ทั้งนี้ปัญหาในการผลิตสุราพื้นบ้านของชุมชนสะเอียบนั้น ได้มีการพยายามแก้ไขปัญหาจากประสบการณ์ของชุมชน ด้วยการมีส่วนร่วมมีข้อตกลงร่วมกัน แต่หลายกรณีปัญหาไม่อาจแก้ไขได้ด้วยชุมชน จำเป็นต้องมีความร่วมมือและคำแนะนำจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ภายหลังหน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาให้คำแนะนำ และมีโครงการต่าง ๆ เข้ามาช่วยส่งเสริมสนับสนุน จนทำให้ชาวสะเอียบสามารถผสมผสานกระบวนการแก้ไขปัญหามาจากประสบการณ์ของตนและวิธีการจากผู้เชี่ยวชาญภายนอกได้มากขึ้น

การสนับสนุนและช่วยเหลือกลุ่มผลิตสุราพื้นบ้านจากภาครัฐ

การผลิตสุราพื้นบ้านตั้งแต่เริ่มต้น ชาวสะเอียบนั้นได้พยายามขับเคลื่อนและเรียนรู้ลองผิดลองถูกด้วยตัวเอง ทั้ง ด้านการผลิต การตลาด การบริหารจัดการ จนสามารถขยายตลาดจนเป็นที่รู้จักของผู้บริโภคอย่างกว้างขวาง จนมาถึงยุคเหล้าเสรีมีความถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้ชาวสะเอียบมีโอกาสพัฒนาศักยภาพการผลิตได้มากขึ้น จนมียอดการจ่ายภาษีและอากรสแตมป์ต่อปีให้แก่รัฐในจำนวนที่สูงและได้รับความสนใจจากภาครัฐในการเข้ามาสนับสนุนส่งเสริมในด้านต่าง ๆ มากขึ้น

จากภาษีของกลุ่มผลิตสุราพื้นบ้านของชุมชนสะเอียบ ที่มีรายได้เข้าสู่ภาครัฐปีละ 500 กว่าล้านบาท ซึ่งถือเป็นสินค้า OTOP ที่มีภาษีให้กับภาครัฐมากที่สุดในฐานะชุมชนในกลุ่มที่ผลิตสุราพื้นบ้าน ได้มีการเปิดพื้นที่ให้กลุ่มผลิตสุราพื้นบ้าน เข้าร่วมในการแสดงสินค้า OTOP และออกร้านในโอกาสงานประจำปีต่าง ๆ ของอำเภอ จังหวัด และระดับประเทศ จนได้รับรางวัลมากมาย เป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย

ปัจจุบันได้มีโครงการส่งเสริมการใช้พลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงานชุมชน เป็นโครงการส่งเสริมการพัฒนาประสิทธิภาพการใช้พลังงาน ในวิสาหกิจชุมชน โดยสำนักงานพลังงานจังหวัดแพร่ ได้นำโครงการ “เตาเศรษฐกิจประยุกต์” ลงสู่ชุมชน เพื่อการปรับปรุงเตาต้มกลั่นให้มีประสิทธิภาพในการควบคุมความร้อนในการต้มกลั่น สามารถลดปริมาณการใช้ฟืน เพื่อลดปัญหาการขาดแคลนฟืนที่กำลังประสบอยู่ ซึ่งเตาแบบดั้งเดิมจะใช้ฟืน 100 กิโลกรัม / ครั้ง / เตา แต่เตาเศรษฐกิจประยุกต์ ใช้ฟืนลดลงเหลือ 50 กิโลกรัม / ครั้ง / เตา โดยนำโครงการนำร่องแบบสมัครเข้าร่วมโครงการจำกัด 70 ราย ซึ่งจะทำการก่อสร้างเตาและให้หม้อต้มกลั่น ฟรี จำนวน 1 เตา ต่อหนึ่งราย เพื่อให้ทดลองใช้เปรียบเทียบกับหม้อต้มกลั่นแบบดั้งเดิม หากผลการเปรียบเทียบการใช้งานเป็นที่พอใจของผู้ใช้ ก็ให้ทำการปรับปรุงและออกค่าใช้จ่ายเองทั้งหมด

ทั้งนี้ข้อดีของเตาเศรษฐกิจประยุกต์ที่ได้รับการรับรองจากพลังงานจังหวัด มีดังนี้

1. สามารถลดคาร์บอนไดออกไซด์จากการเผาไหม้ของฟืนลงได้ 62.5 กิโลกรัม / เตา / ครั้ง
2. สามารถลดการตัดต้นไม้ (โตเต็มที่ 100 กิโลกรัม) ลงได้ 0.5 ต้น / เตา / ครั้ง หรือประมาณ 2.5 ต้น / เตา / วัน
3. สามารถลดการตัดต้นไม้ ประมาณ 10 ต้น / วัน / โรงงาน
4. ลดความเสี่ยงการปนเปื้อนของสารตะกั่วจากหม้อต้มกลิ่น

จากการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของกลุ่มผู้ผลิต เกี่ยวกับโครงการดังกล่าว กลุ่มผู้เห็นว่าข้อดีสามารถช่วยให้ประหยัดฟืนได้มาก แต่การนำเตาเศรษฐกิจประยุกต์มาณรงค์ให้ผู้ผลิตสุรากลั่นชุมชนทดลองใช้มีจำนวนที่น้อยเกินไปหากเทียบกับจำนวนเตาในแต่ละโรงงาน ที่มีเตาต้มกลิ่นโรงงานละ 20-60 เตา และจำนวนโรงงาน 136 โรงงาน ซึ่งถือว่ามียังจำนวนน้อยเกินไป จนเกิดความเหลื่อมล้ำกันในสิทธิการเข้าถึงกิจกรรมที่ทางการจัดมาให้ ซึ่งโครงการที่นำมาณรงค์เป็นการจัดสร้างให้ฟรีทั้งการก่อสร้างและอุปกรณ์ที่เป็นหม้อต้มกลิ่น หากจะรณรงค์อย่างจริงจังควรที่จะทำให้ครอบคลุมทุกโรงงาน เพื่อให้ทุกโรงงานได้ทดลองใช้ และเรียนรู้ไปพร้อมกันได้

นอกจากนี้ทางภาครัฐได้มีหน่วยงานพัฒนาชุมชนจังหวัด ได้จัดโครงการช่วยเหลือด้านความรู้และวิธีการด้านการพัฒนาศักยภาพการตลาด ด้วยการปรับปรุงพัฒนาผลิตภัณฑ์ การบรรจุภัณฑ์ และมาตรฐานการผลิตอื่น ๆ ที่จะช่วยให้เหล่าฟืนบ้านของชุมชนละเอียด ได้รับการยอมรับจากผู้บริโภคในผลิตภัณฑ์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถแข่งขันในตลาดได้มากขึ้น

สถานการณ์และการต่อสู้ต่อรองการควบคุมโดยรัฐท่ามกลางกระแสการล้มเลิกการผลิตสุราฟืนบ้าน

สถานการณ์ปัจจุบันเกี่ยวกับการผลิตสุราฟืนบ้านที่รัฐพยายามเข้ามาควบคุมมากขึ้น จนเกิดกระแสความวิตกกังวลว่าเหล่าฟืนบ้านจะถูกยกเลิก ไม่ให้มีการผลิตอีกต่อไป ซึ่งชาวละเอียดเชื่อว่าเป็นการผลักดันที่มีมายาวนาน ด้วยกลุ่มผู้เสียผลประโยชน์ในตลาดแอลกอฮอล์ ซึ่งเป็นผู้ประกอบการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ระดับประเทศ ที่พยายามให้เหล่าฟืนบ้านไม่สามารถแข่งขันได้ในตลาด เนื่องจากในอดีตได้มีการพยายามทำให้นโยบายดังกล่าวเกิดขึ้นหลายครั้ง แต่ในครั้งนี้นรัฐได้มีการส่งการลงมายังทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้ง สรรพสามิตจังหวัด สายงานปกครองท้องถิ่น หน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อม ป่าไม้จังหวัด สาธารณสุข อุตสาหกรรมจังหวัด และอื่น ๆ เข้ามาตรวจสอบอย่างเข้มงวดในทุกมาตรฐานและสั่งให้มีการแก้ไขโดยมีกำหนดเวลา เช่น การปรับแก้ขนาดหม้อต้มกลิ่นให้เล็กลง การบำบัดน้ำเสีย การประหยัดทรัพยากร มาตรฐานการจ้างงานแบบอุตสาหกรรม สุขอนามัยตามมาตรฐาน และอีกมากมาย ชาวละเอียดที่อยู่ในกระบวนการผลิตเหล่าฟืนบ้านทราบดีว่ากระบวนการดังกล่าวกำลังนำไปสู่การยกเลิกการผลิตเหล่าเสรีได้ในที่สุด จึงได้พยายามทุกวิถีทางด้วยการให้ความร่วมมือกับหน่วย

งานภาครัฐอย่างจริงจัง ในการปรับปรุงแก้ไขมาตรฐานต่าง ๆ ในการผลิต และพยายามต่อรองให้การกำดำเนินการต่าง ๆ มีระยะเวลาผ่อนผันที่ยาวนานขึ้น ผู้ผลิตเหล้าพื้นบ้านมีความกดดันเป็นอันมาก เนื่องจากต้องมีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในทุกจุด ซึ่งในหลายประการเป็นมาตรฐานอุตสาหกรรม ไม่ใช่วิสาหกิจชุมชน และยังต้องใช้เงินทุนค่อนข้างมาก ในการแก้ไขเปลี่ยนแปลง ไม่สามารถทำแบบค่อยเป็นค่อยไปได้ตามวิถีชาวบ้านที่ปฏิบัติกันมา แม้การผลิตจะเป็นเชิงพาณิชย์ แต่กระบวนการบริหารจัดการยังคงใช้ระบบเครือญาติและวัฒนธรรมชุมชนที่ไม่ใช่การใช้เงินลงทุนเพียงอย่างเดียวในการแก้ไขปัญหา

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเองที่ผ่านมาได้คลุกคลีและเห็นความพยายามของชาวสะเอียบในการพัฒนาศักยภาพทุกด้านในการผลิตและจัดจำหน่ายเหล้าพื้นบ้าน บางหน่วยงานมีความเห็นอกเห็นใจและพยายามยืดหยุ่นให้เวลากับชาวบ้านมากขึ้น และพยายามรับฟังและสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาให้มากที่สุด แต่ถึงอย่างไรด้วยภารกิจที่ต้องปฏิบัติอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมตามนโยบาย จึงได้พยายามผลักดันให้ชาวสะเอียบปฏิบัติตามให้ได้มากที่สุด

จากการถูกกดดันทุกทางจากหน่วยงานต่าง ๆ ชาวสะเอียบจึงได้มีการรวมตัวกันเพื่อก่อตั้งเป็น “ชมรมคนทำเหล้าสะเอียบ” เพื่อรวมกลุ่มกันในการแก้ไขปัญหา ติดตามเชิงนโยบาย และสร้างพื้นที่ในการต่อสู้ต่อรองเพื่อความเป็นธรรมกับคนผลิตเหล้าพื้นบ้านสะเอียบ โดยชมรมดังกล่าวมีประธานและคณะกรรมการทำงานร่วมกัน รวมทั้งการติดตามและประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในโครงการตรวจสอบมาตรฐานต่าง ๆ ที่หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องปฏิบัติอยู่ในขณะนี้ด้วย

ชาวสะเอียบมีประสบการณ์การต่อสู้อย่างเข้มแข็งมายาวนาน ในการคัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น ชาวบ้านได้มีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง ผ่านบทเรียนการต่อสู้ต่อรองมาทุกรูปแบบ และทำที่ในการคัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นนั้น แตกต่างจากการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องวิถีชีวิตอาชีพคนทำเหล้าอย่างชัดเจน กล่าวคือ การคัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นนั้น มีความชัดเจน พร้อมต่อสู้แบบแข็งขัน แม้จะใช้กระบวนการเจรจาต่อรอง และจุดยืนสำคัญคือการคัดค้านให้ยกเลิกโครงการอย่างเด็ดขาด ส่วนทำที่ในการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อปกป้องอาชีพเพื่อปากท้องนั้น มีความอ่อนไหว และชาวบ้านมองว่าตนเองเป็นรองในหลายด้าน ด้วยอาชีพคนทำเหล้าคืออาชีพที่สังคมมองแบบสีเทา หรือบางส่วนมีมุมมองด้านลบเพียงด้านเดียว เสี่ยงมากที่การต่อสู้ต่อรองจะเป็นไปแบบแข็งขัน การละมุนละม่อมและเจรจาต่อรองที่ละชั้นตอนจึงเป็นทางออกที่ดีที่สุด แต่ถึงอย่างไรชาวสะเอียบพร้อมที่จะเคลื่อนไหวร่วมกับภาคประชาสังคมอื่น ๆ และเครือข่ายเหล้าพื้นบ้าน ในการแสดงเจตนารมณ์และจุดยืนที่ชัดเจน เพราะอาชีพทำเหล้าพื้นบ้านนั้นคือ อาชีพที่เปรียบเสมือนสายเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงครอบครัวและชุมชนลูกหลานได้รับการศึกษาที่ดี มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ชุมชนมีสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ส่งผลต่อสภาพสังคมที่เข้มแข็งขึ้นด้วย รวมทั้งการส่งเสริมโดยตรงกับความเข้มแข็งของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรและคัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นอย่างเห็นได้ชัด

ดังนั้นแม้ท่าทีการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องอาชีพทำเหล้าที่บ้านนั้น จะโอนอ่อนผ่อนตาม และเน้นให้ความร่วมมือแบบไม่มีเงื่อนไขในการปรับปรุงแก้ไขตามนโยบายภาครัฐ แต่ในจุดยืนของคนละเอียดเบานั้น ต้องการความเป็นธรรมและการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกับอุตสาหกรรมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ขนาดใหญ่หลายบริษัท เพื่อให้ชาวบ้านที่ผลิตเหล้าที่บ้านมีพื้นที่และมีตัวตนที่จะผลิตเหล้าได้อย่างถูกกฎหมาย ด้วยความเชื่อว่าเหล้าที่บ้านไม่ใช่สาเหตุหลักของปัญหาสุราสังคมไทย และชาวบ้านพร้อมที่จะให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ในการป้องกันและแก้ไขปัญหสุราในสังคมอย่างยั่งยืนต่อไป

5.4 สถานการณ์การดื่มสุราของผู้หญิง และบทบาทผู้หญิงในการจัดการปัญหาการดื่มสุรา

จากข้อมูลที่พบในพื้นที่ ผู้หญิงละเอียดเบารู้จักและมีการดื่มสุรามามากตั้งแต่สมัยโบราณ ในอดีตกลุ่มผู้หญิงวัยกลางคนส่วนมากมีการดื่มสุราที่บ้านเล็กน้อยในตอนเย็นก่อนอาหาร เพื่อให้เจริญอาหาร ผ่อนคลายความเมื่อยล้าจากการทำงาน ผู้หญิงละเอียดเบในอดีตต้องรับผิดชอบงานในบ้านและการดูแลบุตรหลาน เก็บหาของป่า หาปลา และทำการเกษตร การดื่มสุราจะดื่มเพียงเล็กน้อยในชีวิตประจำวัน แต่ไม่ได้มีการตั้งวงดื่มเหล้าในโอกาสต่าง ๆ เหมือนกับกลุ่มผู้ชาย ซึ่งทำงานหนัก ล่าสัตว์ ตัดไม้ และทำการเกษตร มักมีการตั้งวงดื่มเหล้าพร้อมอาหารเย็น เช่น ในโอกาสร่วมกันล่าสัตว์ป่ามาได้ ตำเหียน จึงทำอาหารทานร่วมกันพร้อมกับการดื่มกินคนละเล็กน้อย และในงานประเพณีต่าง ๆ กลุ่มผู้หญิงบางส่วนมีการดื่มเพิ่มขึ้นเล็กน้อยเพื่อความสนุกสนาน บางทีก็มีร่วมวงพร้อมกลุ่มผู้ชายด้วย จึงได้มีโอกาสดื่มด้วยกันในงานประเพณีสำคัญต่าง ๆ

ปัจจุบันผู้หญิงในชุมชนละเอียดเบารู้จักและมีโอกาสในการดื่มสุรามากกว่าในอดีต ชุมชนละเอียดเบเป็นพื้นที่นับได้ว่าเป็นชุมชนแหล่งผลิตสุราที่บ้านมาอย่างยาวนาน กลุ่มผู้หญิงในฐานะที่มีอาชีพในการผลิตสุราที่บ้าน แบ่งเป็นผู้หญิงที่เป็นเจ้าของโรงงานและกลุ่มผู้หญิงที่รับจ้างในกระบวนการผลิตสุราที่บ้าน เช่น รับจ้างต้มกลั่นสุรา รับจ้างล้างขวด รับจ้างกรอกสุรา รับจ้างติดตราสินค้า ติดอาคารเสตมป์และบรรจุกล่องออกจำหน่าย โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้หญิงดังกล่าวนี้ เพื่อเปรียบเทียบการดื่มสุราของผู้หญิงแต่ละกลุ่มในชุมชนที่เป็นแหล่งผลิตสุราที่บ้านว่ามีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ซึ่งสุราที่ใช้ดื่มกันมีหลายประเภท คือ มีทั้งสุราที่บ้านที่ตนเองผลิต เบียร์สิงห์ เบียร์ลิโอ เบียร์ช้าง และสุราในท้องตลาด เช่น แม่โขง หงษ์ทอง แสงโสม เป็นต้น

สถานการณ์การดื่มสุราในชุมชนสะเอียบ

แยกพิจารณาออกเป็น 5 กลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มผู้หญิงที่เป็นเจ้าของโรงงานกลั่นสุราที่บ้าน กลุ่มผู้หญิงที่รับจ้างในกระบวนการผลิตสุรา กลุ่มผู้หญิงที่อยู่ในวัยผู้สูงอายุ กลุ่มผู้หญิงในภาคการเกษตร และกลุ่มผู้ชายในชุมชน

กลุ่มผู้หญิงที่เป็นเจ้าของโรงงานกลั่นสุราที่บ้าน

ผู้หญิงกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำ ทำหน้าที่แทบทุกอย่างในการบริหารจัดการโรงงานกลั่นสุราของตนเอง การประกอบกิจการการผลิตสุราที่บ้านของชุมชนสะเอียบ กลุ่มผู้หญิงจะเป็นผู้นำเสียเป็นส่วนใหญ่ ที่คอยทำหน้าที่บริหารจัดการโรงงาน การออกหาตลาดจำหน่าย ส่วนกลุ่มผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวจะทำหน้าที่ใช้แรงงานในการจัดสร้างโรงงาน การขับรถขนส่ง และการควบคุมการผลิต

จากการได้สัมภาษณ์ผู้หญิงกลุ่มที่เป็นเจ้าของโรงงานกลั่นสุราที่บ้านพบว่า จะดื่มสุราเมื่อมีงานสังสรรค์ หรือเทศกาลงานประเพณีต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ งานบวช เทศกาลสงกรานต์ แต่ในชีวิตประจำวันนั้นมีการดื่มบ้างในบางครั้ง และในกลุ่มนี้บางคนไม่ดื่มสุราหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ บางคนมีการดื่มสุราเพิ่มขึ้น รู้จักแยกแยะรสสุราได้มากขึ้นเนื่องจากบ่อยครั้งต้องมีการชิมรสชาติของสุราที่ผลิตจากโรงงานของตนเอง แม้จะมีเครื่องมือช่วยในการวัดดีกรีสุราก็ตาม บางคนที่ไม่ดื่มสุรา หรือมีปัญหาสุขภาพดื่มไม่ได้ก็ให้คนงานในโรงงานเป็นผู้ชิมให้ ซึ่งเป็นทั้งคนงานผู้ชายและผู้หญิง เพื่อให้ได้รสชาติตามที่ตลาดต้องการ

เมื่อถามถึงการติดสุราของเจ้าของโรงงานและคนงานในโรงงานทั้งหญิงและชายได้รับคำยืนยันว่า ไม่มีผู้ใดอยู่ในขั้นของการเสพติดสุรา ด้วยภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบในฐานะผู้นำ ที่ต้องดูแลควบคุมการทำงานในแต่ละส่วน และการอยู่กับสุราทุกวัน มีความเคยชิน ไม่ได้มีความรู้สึกว่าจะอยากดื่มกินตลอดเวลา เห็นว่ามีสุร่าจำนวนมากก็รู้สึกเฉย ๆ จะดื่มมากในช่วงโอกาสสำคัญ แต่ในชีวิตประจำวันมีการดื่มกินบ้าง บางครั้งก็ดื่มเพื่อเลี้ยงฉลองให้คนงานในโอกาสต่าง ๆ เพื่อเป็นการแสดงความมีน้ำใจให้กับคนงานที่ตั้งใจทำงาน

กลุ่มผู้หญิงที่รับจ้างในกระบวนการผลิตสุรา ประกอบด้วย

1) กลุ่มผู้หญิงที่รับจ้างต้มกลั่นสุรา กลุ่มผู้หญิงที่รับจ้างต้มเหล้าร่วมกับสามีนั้นมึบบทบาทหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือในเรื่องของการทำความสะอาดอุปกรณ์ต้มเหล้า หมักสาโท เก็บกากสาโทหลังจากต้มแล้วไว้เลี้ยงหมู ผู้หญิงกลุ่มนี้ส่วนมากจะมีการป้องกันตนเองโดยการสวมเสื้อแขนยาว ใส่หมวกสวมผ้ากันเปื้อนและใช้ผ้าปิดจมูก ส่วนสามีนั้นแทบไม่มีการป้องกันตนเองนอกจากสวมเสื้อแขนยาว

เมื่อถามถึงปัญหาจากควันไฟที่ใช้ฟืนต้มกลั่นสุรา ได้รับคำตอบจากสามีและภรรยาคู่หนึ่งว่า

“ได้ทำอาชีพต้มเหล้ามานานตั้งแต่สมัยที่ยังมีการต้มเหล้าเถื่อนมา จนกระทั่งในปี 2546 ที่มีการตั้งผลิตสุราที่บ้านโดยถูกกฎหมาย ก็ยังไม่เคยป่วยเป็นโรคที่มีสาเหตุมาจากการต้มเหล้าเลย แม้แต่โรคทางเดินหายใจ เช่น โรคหวัด ก็มีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนฤดูกาล ซึ่งคนส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นคนในชุมชนหรือคนในสังคมโดยทั่วไปก็เป็นกันอยู่แล้ว”

ผู้หญิงในกลุ่มนี้จะดื่มเมื่อมีงานสังสรรค์และงานเทศกาล จะมีบ้างบางครั้งที่เหน็ดเหนื่อยจากการทำงานในการต้มกลั่นสุราจะมีการชักชวนกันดื่มสุราในกลุ่มที่มีโรงต้มกลั่นอยู่ในบริเวณเดียวกันและในบางครั้งได้มีการโทรศัพท์ชักชวนเพื่อนที่อยู่ต่างโรงงานมาดื่มด้วยกันหลังจากทำงานเสร็จในตอนเย็น แต่จะเป็นการดื่มเพื่อผ่อนคลายเพียงเล็กน้อย ก็แยกย้ายกันกลับบ้านไปเตรียมอาหารเย็นให้สามีและลูกไม่ถึงขั้นกับเมาไม่ได้สติ

2) กลุ่มผู้หญิงที่รับจ้างกรอกสุรา กลุ่มนี้รับจ้างเป็นรายวัน วันละ 200 บาท การนั่งกรอกสุราใช้วิธีการกรอกทีละ 1 ขวด ทำหน้าที่ เปิด-ปิด ก๊อกที่กรอกสุราลงขวด กลุ่มนี้จะได้รับการสุดดมกลั่นสุรามากกว่าผู้หญิงกลุ่มอื่น เมื่อสอบถามถึงการได้สุดกลั่นสุราเข้าไปแล้วมีอาการมึนเมาหรือไม่ ได้รับคำตอบว่าเริ่มแรกมีอาการมึนเมา แต่เมื่อทำเป็นประจำทุกวันก็จะได้คุ้นชินกับกลิ่น และนอกจากนั้นยังมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันกรอก และจากการที่ทำหน้าที่กรอกเหล้ามาหลายปีก็ยังไม่พบว่าตนเองมีอาการติดสุรา ผู้หญิงในกลุ่มนี้บางคนดื่มสุราด้วย และบางคนไม่ดื่ม

หญิงวัยทำงานมีครอบครัวแล้วคนหนึ่ง ทำงานในหน้าที่กรอกเหล้า ส่วนสามีทำหน้าที่ต้มเหล้าให้สัมภาษณ์ว่า

“ก็มีดื่มบ้างในบางครั้ง แก้วปวดเมื่อย เสรากันไปไม่ถึงกับติดเหล้านะ เพราะบางวันก็ไม่ดื่ม ถ้าไม่มีอารมณ์อยากดื่มก็เฉย ๆ แต่บางครั้งมันก็เครียดเรื่องหนี้สิน ค่าใช้จ่าย ก็มีบ้างดื่มให้สนุกสนานลืมปัญหาไปบ้าง กลับบ้านก็ไม่เครียด”

ผู้หญิงในกลุ่มนี้ส่วนหนึ่ง เป็นแรงงานต่างถิ่น ซึ่งมาจาก สปป.ลาว เนื่องจากในชุมชนขาดแรงงานรับจ้างทำงานบรรจุสุราในโรงงาน ผู้หญิงกลุ่มนี้จะมาทำงานร่วมกับสามี ซึ่งจะมีการดื่มสุรากันบ้างหลังจากที่เหน็ดเหนื่อยจากการทำงานในตอนเย็น

3) กลุ่มผู้หญิงที่รับจ้างติดสติ๊กเกอร์ตราผลิตภัณฑ์ ติดแสตมป์และบรรจุกล่องออกจำหน่าย กลุ่มนี้รับจ้างเป็นรายวันวันละ 150 บาท กลุ่มนี้มีการดื่มสุราในงานสังสรรค์ต่าง ๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานบวช ช่วงเทศกาลต่าง ๆ และมีบางคนที่ไม่ดื่มสุราเลย แม้จะรับจ้างติดตราผลิตภัณฑ์หรือโลโก้ ติดแสตมป์ บรรจุกล่องและรับจ้างต้มกลั่นสุรา แต่กลับไม่เคยดื่มสุราเลย

ผู้หญิงที่อยู่ในกลุ่มนี้จะร่วมดื่มกับกลุ่มผู้หญิงที่รับจ้างกรอกเหล้าในช่วงตอนเย็นหลังจากเลิกงานเช่นเดียวกัน ต่างสนุกสนานเฮฮา เพราะมีความสนิทสนมกันในโรงงานเดียวกัน ดื่มเพียงเล็กน้อยก็แยกย้ายกลับบ้าน แต่จะมีการดื่มมากขึ้นในโอกาสสำคัญ

4) กลุ่มผู้หญิงที่รับจ้างล้างขวดสุรา กลุ่มนี้จะล้างขวดอยู่ที่บ้านตนเอง มีรายได้ตามกำลังการทำงานของตนเองโดยคิดค่าจ้างเป็นกล่อง 12 ขวด หากเป็นขวดใหญ่จะได้ค่าจ้างกล่องละ 5 บาท และขวดเล็กกล่องละ 6 บาท โดยเฉลี่ยแล้วจะมีรายได้ วันละ 200 บาท ผู้หญิงกลุ่มนี้จะมีการดื่มสุราในโอกาสที่มีงานสังสรรค์และช่วงเทศกาล และมีบางคนที่ดีมีแบบเป็นส่วนผสมกับสมุนไพรรักษาร่างกายในตอนเย็นหลังจากทำงานเสร็จ เพื่อเป็นการผ่อนคลายจากการปวดหลังปวดเอวที่ทำงานล้างขวดมาทั้งวัน การดื่มก็จะดื่มคนเดียวบ้างหรือหากพบเจอเพื่อนฝูงที่ผ่านไปมาที่บ้านตนเองก็จะชักชวนมาดื่มด้วยกันคนละ 2-3 แก้ว เพื่อผ่อนคลายความเมื่อยล้าจากการทำงาน และในกลุ่มนี้บางคนที่ไม่เคยดื่มสุราเลย

กลุ่มผู้หญิงที่อยู่ในวัยผู้สูงอายุ

ผู้หญิงในชุมชนกลุ่มนี้ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ผู้หญิงในวัย 60 ปี ขึ้นไปซึ่งถือเป็นวัยสูงอายุ ได้รับเงินช่วยเหลือจาก อบต. เดือนละ 500 บาท แต่ยังสามารถทำงานได้จะรับจ้างต้มกลั่นสุรากับสามี และรับจ้างทำงานบรรจุสุราในโรงงานเป็นรายวัน วันละ 160 บาท กลุ่มนี้จะมีการดื่มสุราหลังเลิกงาน และในโอกาสมีงานสังสรรค์ในชุมชนงานเทศกาลต่าง ๆ

กลุ่มวัยสูงอายุที่อยู่กับบ้าน เป็นกลุ่มที่ถูกหลานไม่ให้ออกไปทำงานให้อยู่บ้านและทำงานบ้าน กลุ่มนี้จะชักชวนกันดื่มในตอนเย็น เมื่อถูกสอบถามถึงการติดสุราได้รับการยืนยันจากผู้หญิงกลุ่มนี้ว่า “ไม่ติดสุรา” เพราะไม่ได้ดื่มจนเมามายจนขาดสติ จะดื่มกันเพราะใช้เป็นดองยาบำรุงร่างกาย และดื่มในปริมาณที่น้อยวันละ 2-3 แก้วช็อต ก่อนทานข้าวเย็นเท่านั้น และไม่ได้ดื่มทุกวัน

กลุ่มผู้หญิงในภาคการเกษตร

ผู้หญิงในภาคการเกษตรส่วนหนึ่งทำการเกษตร ปลูกข้าวโพดในช่วงฤดูฝนเก็บเกี่ยวช่วงฤดูหนาว และช่วงหน้าแล้งทำการผลิตสุรา หรือเลี้ยงหมูและล้างขวดบรรจุเหล้าควบคู่กันในช่วงว่างเว้นจากการเกษตรกรรม ผู้หญิงกลุ่มนี้มักดื่มสังสรรค์หลังการเก็บเกี่ยว ซึ่งมักทำอาหารเลี้ยงเพื่อนบ้านญาติพี่น้องที่มาลงแขกหรือมารับจ้าง และมีการดื่มสุรา ซึ่งเป็นการทานอาหารเย็นร่วมกันในไร่นา วันที่การเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้น แต่มีหลายคนที่ดีมีเป็นประจำวันละเล็กน้อย ร่วมกับกลุ่มผู้ชาย ในแต่ละวันหลังเลิกงานในแปลงเกษตร ซึ่งส่วนใหญ่จะทำกระท่อมไว้นอนพักค้างแรมในไร่ ที่อยู่ในป่าอุทยานแห่งชาติแม่ยมฝั่งตะวันตก ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 13 กิโลเมตร ผู้หญิงในภาคการเกษตรให้สัมภาษณ์ว่าการดื่มสุราในผู้หญิงกลุ่มดังกล่าว มีน้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ ที่ไม่ได้อยู่ใกล้แหล่งผลิตสุรา และมักต้องทำงานใช้แรงงานในการทำไร่ จึงมีการดื่มสุราเพียงเล็กน้อย ผู้หญิงบางคนที่ดีมีทุกวัน เริ่มมีปัญหาสุขภาพบ้าง เนื่องจากมีอายุมากร่างกายไม่ค่อยแข็งแรงเหมือนคนหนุ่มสาว เมื่อเทียบกับผู้หญิงที่ไม่ดื่มสุรา หรือดื่มเป็นครั้งคราว

กลุ่มผู้ชายในชุมชน

จากการสัมภาษณ์ พบว่า กลุ่มผู้ชายที่เป็นสมาชิกของชุมชนมีพฤติกรรมการดื่ม โดยจำแนกเป็นกลุ่ม ได้ดังนี้

1) กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มนี้จะอยู่ในวัยเรียน แต่มีการดื่มสุรากันในช่วงเทศกาล และงานสังคัมต่าง ๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน และเคยมีเหตุการณ์แอบนำเหล้าพื้นบ้านบรรจุในขวดน้ำเปล่าเพื่อดื่มกันขณะนั่งรถนักเรียนเดินทางไปโรงเรียน แต่เรื่องดังกล่าวคนขับรถนักเรียนได้ดักเตือนและแจ้งผู้ปกครองให้สอดส่องดูแลบุตรหลาน ทำให้ปัญหาดังกล่าวหมดไป แต่มีกลุ่มวัยรุ่นผู้ชายที่เป็นเด็กโตเข้าศึกษาในระดับวิทยาลัย ซึ่งต้องพักอยู่ตามหอพักในเมือง บางคนได้นำสุราพื้นบ้านติดตัวไปแบ่งเพื่อน ๆ ที่สถานศึกษาเดียวกันหรือตั้งวงดื่มด้วยกันในโอกาสต่าง ๆ ผู้ปกครองจึงคอยสอดส่องดูแล แต่ค่อนข้างควบคุมยากเพราะเด็กกลุ่มนี้โตเป็นวัยรุ่นและคบเพื่อนฝูง และเหล้าพื้นบ้านในชุมชนหาง่ายพ่อแม่ไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง และเด็กกลุ่มนี้แม้ไม่ได้นำสุราพื้นบ้านไปด้วย ก็มักไปร่วมดื่มกินตามร้านอาหารหรือับบาร์กับเพื่อนฝูงจากหลายพื้นที่ ซึ่งเป็นค่านิยมของเด็กนักศึกษาที่อยู่ตามหอพัก ไกลหูไกลตาพ่อแม่อยู่แล้ว จึงเป็นการยากที่จะห้ามปราม แต่เด็กวัยรุ่นในชุมชนที่ไม่ดื่มสุราหรือเคยลองแต่ไม่เลือกดื่มสุราก็มีอยู่จำนวนมาก

2) กลุ่มพ่อบ้าน ซึ่งอยู่ในสถานะหัวหน้าครอบครัว จะดื่มในช่วงเทศกาล งานสังคัมต่าง ๆ และมักดื่มในโอกาสที่เสร็จสิ้นภารกิจการทำงานในช่วงตอนเย็นหลังจากออกไปทำงานในไร่หรือโรงงานเหล้า หลังจากนั้นจึงชักชวนกันตั้งวงดื่มที่บ้านช่วงอาหารเย็นเป็นครั้งคราว แต่ในบางกลุ่มก็นับว่ามีการดื่มบ่อยครั้ง บางทีแม้ไม่ได้มีการชักชวนกันก็ดื่มเองก่อนทานอาหารเย็นที่บ้านของตน

3) กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มนี้คือกลุ่มผู้ชายที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไป กลุ่มนี้มีจำนวนมากที่เลิกดื่มเนื่องจากปัญหาสุขภาพ ในกลุ่มนี้บางคนเลิกดื่มแต่น้อย แต่สำหรับคนที่ยังคงดื่มอยู่ ซึ่งมีประมาณ 2-3 ราย ที่มักจะมีการดื่มอย่างต่อเนื่องทุกวันและดื่มในปริมาณมากจนมีเมา ซึ่งมีการดื่มมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่วัยหนุ่ม เมื่อมีงานเทศกาลงานสังคัมในชุมชนก็มักจะดื่มในปริมาณมากจนเมา ทำให้ลูกหลานเกิดความห่วงใยและเป็นกังวล แต่ไม่สามารถบังคับให้หยุดดื่มสุราได้

บทบาทผู้หญิงกับการจัดการปัญหาการดื่มสุรา ในชุมชนสะเอียบ

จากการสัมภาษณ์ผู้หญิงกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ต่างเห็นตรงกันว่า ชุมชนในฐานะแหล่งผลิตสุราพื้นบ้าน ทำให้โอกาสในการที่คนทุกกลุ่มในชุมชน โดยเฉพาะผู้หญิง เข้าถึงสุราหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้มากขึ้นจากในอดีต และการเห็นการผลิตและการดื่มสุราที่มีอยู่ทุกวัน เป็นเรื่องปกติ ในวิถีชีวิตประจำวัน การดื่มบ้างเล็กน้อยในแต่ละวัน ไม่ได้ว่าติดสุราและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพและปัญหาในครอบครัว การควบคุมให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งที่ผู้หญิงในชุมชนมักรู้โดยภาระหน้าที่ที่มี

ต่อครอบครัว และสภาพทางเศรษฐกิจที่ทุกคนต้องทำงานหนัก เพื่อให้มีรายได้เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และภาระหนี้สินที่มีมากขึ้น รวมทั้งการบริหารการเงินในธุรกิจ และกิจกรรมการผลิตเพื่อขาย การดื่มสุราของผู้หญิงในชุมชน จะเพิ่มปริมาณมากขึ้นกว่าปกติในวันงานสังสรรค์ หรือเทศกาลต่าง ๆ

ทั้งนี้กลุ่มผู้หญิงในชุมชนละเอียดต่างมองว่า การที่มีการดื่มสุราเป็นประจำ และทำการผลิต ทำให้มีการปรับตัวเคยชิน และดื่มเป็นมากขึ้น ไม่ดื่มโดยขาดสติ และรับผิดชอบต่อหน้าที่ในครัวเรือนอย่าง ไม่บกพร่อง เพราะทุกคนต่างมุ่งเน้นการสร้างเศรษฐกิจในครอบครัว ให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้นทัดเทียมกับครอบครัวอื่น ๆ ทุกคนต้องตื่นแต่เช้า หุงหาอาหาร และนำอาหารไปส่งให้สามีที่ออกบ้านแต่เช้า มีด เพื่อให้อาหารหมูที่เลี้ยงไว้ขาย และทำหน้าที่นั่งข้าวเหล้า ดมเหล้ารออยู่ก่อนแล้วในช่วงเช้า และตนเองก็เริ่มงานในโรงงานเหล้าตั้งแต่เช้าจนถึงค่ำมีดด้วยเช่นกัน ส่วนผู้หญิงกลุ่มอื่น ๆ เช่น ผู้หญิงที่รับจ้างล้างขวด ต่างก็ต้องตื่นแต่เช้าเพื่อทำงานแข่งกับเวลา ให้ได้ปริมาณขวดที่มากในแต่ละวัน จึงจะมีรายได้เพียงพอ ในกลุ่มที่ทำเกษตรกรรมและรับจ้างในกระบวนการผลิตอื่น ๆ ในโรงงานสุราก็เช่นกัน ดังนั้นภาระหน้าที่และการปรับตัวในสภาพแวดล้อมที่ชีวิตประจำวันอยู่กับการผลิตสุรา จึงทำให้การดื่มของผู้หญิงไม่ได้ก่อปัญหาในครอบครัวและชุมชน

นอกจากนี้กลุ่มผู้หญิงในชุมชนละเอียด ซึ่งเป็นแหล่งผลิตสุรากลับริียบเทียบพฤติกรรมกรรมการดื่มสุรากับผู้หญิงต่างชุมชน เช่น ในอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา ที่เป็นชุมชนเกษตรกรรม ที่มักดื่มในเทศกาลต่าง ๆ และในชีวิตประจำวันหลังกิจกรรมการผลิตว่า ดื่มในปริมาณมากกว่า และดื่มเก่งกว่าพวกตนหรือผู้ชายหลาย ๆ คนด้วยซ้ำ การเป็นชุมชนผลิตสุราจึงไม่ใช่ต้นเหตุเดียวที่ทำให้การดื่มสุราในกลุ่มผู้หญิงมีมากขึ้น

ทั้งนี้กลุ่มเด็กและเยาวชนที่อยู่ชุมชน ที่พ่อแม่ไม่ได้ดูแลใกล้ชิด ต่างมีพฤติกรรมกรรมการดื่มในอายุที่เฉลี่ยที่น้อยลงโดยเฉพาะเด็กผู้หญิง แม้ว่าจะไม่ได้มีการแสดงออกในชีวิตประจำวัน แต่ในวันงานประเพณีหรือเทศกาลต่าง ๆ มักมีพฤติกรรมกรรมการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่มากและมีพฤติกรรมเมาสุรามากกว่าในอดีต เด็กเยาวชนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งไม่ได้เรียนหนังสือต่อในระดับที่สูงขึ้นกว่าชั้นประถมศึกษาหรือชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เด็กเยาวชนกลุ่มนี้มีจำนวนน้อยและมักประกอบอาชีพอยู่ในชุมชน และส่วนหนึ่งเรียนหนังสือต่อและพักอาศัยอยู่ในเมืองใกล้กับสถานศึกษา เด็กและเยาวชนกลุ่มนี้มักเรียนรู้การดื่มแอลกอฮอล์จากกลุ่มเพื่อนที่อยู่ในเมือง และมักนิยมดื่มเบียร์มากกว่าสุราพื้นบ้าน

ประเด็นดังกล่าวเป็นข้อกังวลของกลุ่มผู้หญิงในชุมชน เพราะเด็กกลุ่มดังกล่าวคือลูกหลานญาติพี่น้องทั้งสิ้น ซึ่งกลุ่มผู้หญิงมองว่า สาเหตุอาจจะด้วยสภาพแวดล้อมในชุมชนผลิตที่ทำให้แอลกอฮอล์นั้น มีอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน เสมือนเป็นเรื่องปกติธรรมดา ที่สร้างรายได้หล่อเลี้ยงชุมชน ทำให้การห้ามปรามหรือตักเตือนลูกหลานเยาวชนให้ตระหนักในปัญหาดังกล่าว จึงเป็นเรื่องที่ทำได้ยากในบางครอบครัว และลูกหลานอาจมีความเคยชินและมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่ใครก็ปฏิบัติได้

แต่ในทางกลับกันเด็กและเยาวชนผู้หญิงจำนวนมากไม่เคยดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ หรือเคยลองแต่ไม่ชอบดื่ม แม้ว่าพ่อแม่จะเป็นเจ้าของโรงงานสุรา มีการผลิตสุราและเด็กเยาวชนผู้หญิงกลุ่มนี้ก็พบเห็นการดื่มกลั่นสุรามาดังแต่เด็ก แต่ไม่เคยมีความรู้สึกรอยากลองดื่ม เพียงแค่เห็นว่าสุราคือเรื่องธรรมดาที่มีอยู่ในสังคมและสร้างรายได้ให้กับชุมชน แต่การดื่มอย่างเมามายเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมเนื่องจากการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ซึ่งคอยชี้แนะสม่ำเสมอ และส่วนหนึ่งมีการเรียนรู้โทษของการดื่มสุราจากโรงเรียน

แต่การตั้งข้อสังเกตของผู้วิจัยในประเด็นดังกล่าว กลับมองว่าการเป็นชุมชนผลิตสุราที่เข้มข้นมากขึ้น ไม่ได้ทำให้กลุ่มผู้หญิงวัยทำงานจนถึงวัยกลางคนดื่มเครื่องดื่มสุรามากขึ้นจนถึงขั้นติด หรือเกิดปัญหาสุขภาพจากการติดสุรา และเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่ออกไปเรียนหนังสือและกลับบ้านเฉพาะวันหยุด หรือวันเทศกาลต่าง ๆ เท่านั้น และเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่เด็กและเยาวชนนิยมดื่มนั้น ไม่ใช่สุราพื้นบ้าน และเด็กและเยาวชนส่วนหนึ่งก็ไม่เคยดื่มสุราเลย แม้ว่าพ่อแม่จะผลิตสุราเพื่อขายก็ตาม

ดังนั้นการเป็นชุมชนผลิตสุราพื้นบ้านในบริบทชุมชนที่เข้มแข็งนั้น ไม่ได้ก่อให้เกิดปัญหารุนแรงในการดื่มสุรา กลับเป็นชุมชนที่รับมือกับปัญหาการดื่มสุราได้ดีกว่าชุมชนอื่น ๆ เพราะชุมชนมีกฎกติกาที่ปฏิบัติร่วมกันอย่างชัดเจน และชุมชนมีระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น การช่วยกันสอดส่องดูแลและตักเตือนซึ่งกันและกันจึงทำให้ สภาพปัญหาการดื่มสุราในชุมชนละเอียดเบียดไม่ได้ย่ำแย่อย่างที่ควรจะเป็นในพื้นที่ผลิตสุราอย่างเข้มข้นเช่นนี้

การจัดการปัญหาการดื่มสุราของชุมชนละเอียดเบียด

ด้วยชุมชนละเอียดเบียดเป็นชุมชนผลิตสุรา ที่ผ่านการรวมกลุ่มที่เหนียวแน่นด้านการเคลื่อนไหวต่อสู้กับโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น ที่ยาวนาน ด้วยระบบวัฒนธรรมความเชื่อและเศรษฐกิจที่ทำให้ละเอียดเบียดเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง เมื่อผันตัวเองมาเป็นผู้ผลิตสุราเพื่อจำหน่าย ซึ่งส่วนหนึ่งมีกฎกติกาของชุมชนทั้งกฎกติกาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กฎกติกาการอยู่ร่วมกันในชุมชน เช่น การห้ามไม่ให้มีการส่งเสียงดัง หรือใช้เครื่องเสียง หลังเวลา 4 ทุ่ม ห้ามทะเลาะวิวาทกัน หากมีการทะเลาะวิวาทชกต่อยในงานประเพณีต่าง ๆ จะถูกจับดำเนินคดีและปรับทั้งสองฝ่าย มีการตักเตือนกฎกติกาต่าง ๆ ในที่ประชุมของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ผู้ปกครองสอดส่องดูแลลูกหลาน แม้จะเป็นการยากในการหลีกเลี่ยงปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับการดื่มสุราในท่ามกลางการผลิตอย่างเข้มข้น แต่การเป็นชุมชนเข้มแข็งของละเอียดเบียดก็สามารถควบคุมดูแลให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม และด้วยความเข้มแข็งด้านวัฒนธรรมและความสัมพันธ์เครือญาติจึงเป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้ปัญหาการดื่มสุราในชุมชนละเอียดเบียดไม่ได้เป็นปัญหาใหญ่อย่างที่หลายฝ่ายแสดงความกังวล ซึ่งสอดคล้องกับปัญหาการดื่มสุราโดยทั่วไป ที่แท้จริงแล้วมีหลายเหตุปัจจัย ทั้งปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยจากภายนอกที่เป็นสิ่งเร้า ให้คนต้องดื่มสุรา

นอกจากนี้หน่วยงานด้านสุขภาพอย่างสถานอนามัยตำบล และกลุ่ม อสม. ได้มีการรณรงค์ด้านสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ ในเรื่องของการดูแลสุขภาพ รวมทั้งการงดการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในกลุ่มผู้มีความเสี่ยงด้านสุขภาพ แต่ในโครงการต่าง ๆ ยังไม่ได้มีการทำเป็นรูปธรรมในเชิงปฏิบัติการ กิจกรรมส่วนใหญ่จึงเป็นเพียงการรณรงค์ให้ความรู้ความเข้าใจ และคนในชุมชนส่วนหนึ่งมักชักชวนกันงดเหล้าเข้าพรรษาตามความสมัครใจ ไม่ได้มีโครงการที่เป็นรูปธรรมเชิงปฏิบัติที่ชัดเจน ยังคงเป็นเพียงการปฏิบัติเฉพาะบุคคลเท่านั้น

5.5 สรุปและข้อเสนอแนะ

กลุ่มผู้หญิง ในชุมชนสะเคียบต่างมองว่า การดื่มสุรากลุ่มผู้หญิงไม่ได้เป็นปัญหาใหญ่ทั้งต่อสุขภาพและครอบครัว เนื่องจากภาระหน้าที่และความตระหนักต่อปัญหาที่จะตามมา ได้ทำให้กลุ่มผู้หญิงมีความระมัดระวังในการดื่มสุรา และมีการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมที่ทุกครอบครัวมุ่งเน้นที่การสร้างฐานะความเป็นอยู่ และการส่งเสียลูกให้ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น แต่ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป มีงานสังสรรค์และกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ บ่อยกว่าในอดีต ประกอบกับทั้งชายและหญิงต่างร่วมวงสังสรรค์ด้วยกันมากขึ้น ไม่ได้แยกหญิงชายเหมือนในอดีต ทำให้โอกาสในการดื่มสุราของผู้หญิงมีสูงขึ้น แต่ก็ไม่ได้ออกให้เกิดปัญหาอย่างที่ควรจะเป็น แต่สิ่งที่เป็นห่วงและกังวลคือ ปัญหาสุขภาพอันเกิดจากการทำงานในกระบวนการผลิตสุรา ที่เป็นทั้งงานหนัก และมลภาวะทางกลิ่น การสัมผัสกับความชื้น และสถานที่ทำงานไม่ถูกสุขลักษณะ ซึ่งต้องทำงานหนักในสภาพดังกล่าวเป็นเวลาต่อเนื่องยาวนาน ไม่เหมือนกับในอดีตที่ทำการเกษตร ยังคงมีช่วงหน้าแล้งหรือฤดูกาลพักผ่อน ไม่ได้มีการทำการผลิตที่เข้มข้นตลอดทั้งปีเช่นกิจกรรมการผลิตสุรา

อีกปัญหาที่กลุ่มผู้หญิงตระหนักคือ ทำอย่างไรให้การผลิตสุราเป็นเศรษฐกิจที่ยั่งยืน มีระบบที่ดี และรับผิดชอบต่อชุมชนมากขึ้น และปัญหาการดื่มสุราที่เป็นกังวลของกลุ่มผู้หญิง คือ การดื่มสุราของกลุ่มเด็กและเยาวชนที่นับวันมีแต่จะเพิ่มขึ้น และสร้างปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น การหนีเรียน ปัญหาดังกล่าวนี้นี้ แม้ว่าจะไม่ใช่กลุ่มเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่ของชุมชน แต่ก็ยังเป็นปัญหาที่มีมากขึ้น และเกิดพฤติกรรมเลียนแบบ และเห็นการดื่มสุราหรือของมีเมาเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่คนทั่วไปยอมรับได้

อย่างไรก็ตามปัญหาของชุมชนสะเคียบไม่ใช่ปัญหาการดื่มสุราของคนในชุมชน หากแต่เป็นปัญหาการผลิตสุรา ที่ต้องมีการบูรณาการเพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดนโยบาย ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ผลิตที่เสียภาษีเข้ารัฐจำนวนมาก และถูกกำหนดให้ปฏิบัติตามคำสั่งจากภาครัฐเพียงอย่างเดียว ทำให้ปัญหาการผลิตที่ต้องเผชิญกับต้นทุนที่สูงขึ้น แล้วก็ต้องดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตามเงื่อนไขที่รัฐกำหนดโดยไม่มีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ตลอดเวลา และการป้องกันแก้ไขปัญหาที่ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจะเป็นทางออกที่ยั่งยืนมากกว่า และความกังวลของกลุ่มผู้ผลิตสุราพื้น

บ้านในชุมชนละเอียดอีกประการหนึ่งนั้น คือการถูกยกเลิกนโยบายเหล่านี้ ซึ่งจะทำให้ชาวละเอียดสูญเสียรายได้หลักที่หล่อเลี้ยงครอบครัวและชุมชน ซึ่งจะเกิดผลกระทบมากมาย ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคต ชาวละเอียดจึงต้องพยายามหาแนวทางในการพัฒนาปรับปรุงกระบวนการผลิตให้ได้มาตรฐานเป็นที่ยอมรับ และพยายามต่อสู้ต่อรองเพื่อความอยู่รอด โดยไม่ให้อาชีพการผลิตสุราที่บ้านต้องถูกล้มเลิกไป

ดังนั้นภาครัฐ เอกชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชน ควรมีการทำงานร่วมกันในการยกระดับสุราที่บ้านให้มีมาตรฐานทั้งการผลิตและการเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ สามารถเป็นที่ยอมรับในตลาดมากขึ้น และมีมาตรการในการควบคุมดูแลให้การผลิตสุราเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนในทุก ๆ ด้าน และมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการอันเกิดจากการดื่มสุรา เพื่อให้สังคมและสุราที่บ้านอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล และสุราที่บ้านในฐานะภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีพื้นที่ในสังคมและการพัฒนาอย่างเหมาะสม ไม่ใช่การถูกโจมตีและเป็นจำเลยในสังคมเพียงด้านเดียว ในขณะที่ภาคทุนและอุตสาหกรรมการผลิตสุราหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ขนาดใหญ่สามารถทำได้โดยไม่มีกระบวนการที่เหมาะสม การแก้ไขปัญหาสุราในสังคมจึงควรมีการบูรณาการและใช้องค์ความรู้จากงานวิจัยจากหลายภาคส่วนมาเป็นข้อมูลเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและรอบด้านมากที่สุด

ข้อเสนอแนะทางนโยบาย

1. ควรมีการถอดบทเรียนประสบการณ์การผลิตสุราที่บ้าน เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป
2. ควรมีการจัดตั้งกองทุนที่เป็นรูปธรรมในการจัดการปัญหาสุราในชุมชน และมีโครงการต่อเนื่องในการป้องกันและแก้ไขปัญหา
3. ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรมีส่วนร่วมในการบูรณาการปัญหาในการผลิตสุราของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองในการพัฒนาอย่างยั่งยืนในเศรษฐกิจสุราที่บ้าน
4. ควรให้บทบาทผู้หญิงในการจัดการปัญหาสุราในชุมชนมากขึ้น และร่วมกันทำงานด้วยระบบเครือข่ายชุมชนอย่างกว้างขวางและเป็นรูปธรรมมากขึ้น ทั้งชุมชนผลิตและชุมชนผู้บริโภค เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อสภาพปัญหาที่ถูกต้องร่วมกัน และนำไปสู่การป้องกันและแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืนต่อไป

แม่เลี้ยง
ชมนชมน
ไม
สุร

บทที่ 6

สรุปและสังเคราะห์: ปัญหาสุรา และการควบคุมของท้องถิ่น ในมุมมอง เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวสตรีนิยม

ไพบุลย์ เสงสุวรรณ

6.1 ข้อค้นพบจากการศึกษา

ท่ามกลางปรากฏการณ์ของการขยายตัวอย่างกว้างขวางของการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน สังคมภาคเหนือสมัยใหม่ในปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากสังคมชานาหรือชนบทในอดีตอย่างมาก ทั้งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสถาบันครอบครัวและเครือญาติที่ผู้หญิงเป็นและเคยเป็นแกนกลางมาก่อน อุดมการณ์ “ชายเป็นใหญ่” ที่คนชั้นกลางสามารถได้แพร่ขยายมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ผูกติดกับบริโภคนิยม อิทธิพลของพลังแห่งความทันสมัย การขยายตัวของทุนนิยมบนพื้นฐานแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) การขยายตัวของเมือง (Urbanization) การเจริญเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยว (Tourism) และสังคมกำลังเผชิญกับสภาวะความเสี่ยงเพิ่มมากขึ้น งานวิจัยพบว่าประเด็นสำคัญที่เชื่อมโยงกัน 3 ประการคือ 1) ความซับซ้อนของบริบททางสังคมสมัยใหม่ของการดื่มสุราในปัจจุบัน 2) ความหมายทางสังคมของสุราที่ผู้หญิงนิยมขึ้น และ 3) การจัดการพฤติกรรมของการบริโภคสุราเชิงซ้อนทั้งในมิติรัฐ ผู้หญิง ชุมชน และเครือข่ายเพื่อความคุ้มครองปัญหาสุราในชุมชน

1) ความซับซ้อนของบริบททางสังคมสมัยใหม่ของการดื่มสุราในปัจจุบัน

บริบททางสังคมและวัฒนธรรมมีส่วนอย่างสำคัญซึ่งแยกไม่ออกจากมิติพิเศษภาวะของการดื่มสุรา เช่น ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นจากการปะทะ/ประสานกันของจารีตประเพณีและความทันสมัย กระบวนการโลกาภิวัตน์ที่เข้ามากระแทกสังคมได้ส่งผลต่อการรับเอาแนวคิดเสรีภาพและเพศวิถีของ

ประชาชน (สุริยา สมุทคุปดี และ พัฒนา กิติอาษา, 2542; Romero-Mendoza *et al.*, 2005) การขยายตัวของความเป็นเมืองและการไร้ที่ดินของผู้คน อันเป็นผลจากนโยบายการพัฒนาของรัฐและนโยบายส่งเสริมการค้าสุรา ที่ทำให้เกิดการขยายตัวของธุรกิจสุรา รวมทั้งสภาวะแรงกดดันที่ครอบครัวได้รับ (Ibanga *et al.*, 2005) บริบทสังคมแบบใหม่ในปัจจุบันมีความสลับซับซ้อนด้วยสภาพเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมเหล่านี้เอง ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ที่ผู้หญิงภาคเหนือมีการดื่มสุราที่สูงเพิ่มมากขึ้น งานศึกษาก่อนหน้านี้ทั้ง 4 พื้นที่ได้สะท้อนภาพรวมของความเปลี่ยนแปลงของสังคมภาคเหนือซึ่งแตกต่างไปจากสภาพสังคมในอดีตอย่างมาก โดยเฉพาะพลังแห่งความทันสมัย บริโภคนิยม และอุดมการณ์ปีศาจป๊อปที่ชนชั้นกลางยึดถือ ได้ถาถมเข้าสู่สังคมภาคเหนือ จนกลายเป็นสังคมสมัยใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงในแง่ของระบบเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลต่อสถานะอำนาจของผู้หญิง และมีการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดในแง่ของการดำรงชีวิตหรือไลฟ์สไตล์ และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีคิดที่เกี่ยวข้องกับสุราตามไปด้วย ดังนั้นมีความจำเป็นต้องทำความเข้าใจบริบทเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกัน

ประเด็นแรก พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ในช่วงระยะเวลาไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา สังคมชานานภาคเหนือได้ถูกพลิกโฉมไปอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนแบบจารีตเดิมกลายเป็นชุมชนสมัยใหม่ เช่น ชุมชนเมืองหรือชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ซึ่งเป็นผลจากพลังแห่งความทันสมัย บริโภคนิยม การขยายตัวของเมืองจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จากงานวิจัยภาคสนามทั้ง 4 พื้นที่ (พูนสุข ชันธาโรจน์, 2558; เยาวลักษณ์ ยานุช, 2558; วิเศษ สุจินพรัหม และสหทยา วิเศษ, 2558; วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์, 2558) พบว่าการเปลี่ยนแปลงของชุมชนใน 4 พื้นที่ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคสุรา มีพัฒนาการที่แตกต่างกันไปตามบริบทและเงื่อนไขเฉพาะทางประวัติศาสตร์ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ชุมชนฟ้าใหม่: ผู้หญิง ชุมชน กับผลพวงของการพัฒนาเมืองเชียงใหม่

ชุมชนฟ้าใหม่เป็นชุมชนสร้างใหม่ มีลักษณะเป็นชุมชนแออัดหรือสลัมมาก่อน ชุมชนก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2529 ชุมชนไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย เพราะตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะประโยชน์และที่ราชพัสดุของทางราชการชุมชนแห่งนี้เป็นผลพวงของการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ที่มีการขยายตัวของเมืองจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ ผนวกกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐ ทำให้การท่องเที่ยวเมืองเชียงใหม่เฟื่องฟูขึ้นกลุ่มคนจากภายนอกต่างก็อพยพโยกย้ายเข้ามาใช้ชีวิตอยู่และทำงานในเมืองเพิ่มมากขึ้นในชุมชนฟ้าใหม่เองก็มีกลุ่มคนแตกต่างหลากหลายเข้ามาปะปนผสมปนเปออาศัยอยู่ด้วยกัน ทั้งกลุ่มที่เป็นเครือญาติกัน กลุ่มคนที่อพยพมาจากถิ่น ต่างอำเภอ หรือต่างจังหวัด รวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ และกลุ่มแรงงานอพยพข้ามชาติที่เวียนเข้า-ออกชุมชนจวบจนกระทั่งปัจจุบัน

เมื่อเชียงใหม่กลายเป็นเมือง วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากวิถีชีวิตท้องถิ่นแบบจารีตเดิม ผู้หญิงเองก็ไม่อยู่ในฐานะที่เป็นแกนกลางของครอบครัวและเครือญาติแบบสังคมมาตาลัยเดิม เนื่องจากเป็นชุมชนสร้างใหม่จึงลักษณะของการย้ายที่อยู่อาศัยไม่ได้ย้ายเข้าบ้านฝ่ายหญิง แต่จะเป็นลักษณะแต่งงานแล้วย้ายออกไปสร้างครอบครัวของตัวเอง บางส่วนย้ายออกไปซื้อที่อยู่ใหม่ที่มีความมั่นคงกว่า ในชุมชนความเชื่อและการนับถือสายตระกูลฝ่ายหญิงเสื่อมสลายลง คนที่เข้ามาใหม่ไม่ได้นับถือสถาบันครอบครัวและเครือญาติฝ่ายหญิงทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของความเชื่อและพิธีกรรมผีปู่ย่าเสื่อมคลายลง ในปัจจุบันการนับถือสายตระกูลฝ่ายหญิงของลูกหลานเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากสถานะอำนาจของผู้หญิงหดหายไป ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมแบบมาตาลัย และพิธีกรรมความเชื่อและการนับถือผีบรรพบุรุษ มีนัยยะสำคัญที่ทำให้พฤติกรรมทางเพศของผู้หญิงและผู้ชายเปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งพฤติกรรมการดื่มสุรา ซึ่งเป็นผลของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนเมือง

เมื่อการท่องเที่ยวเฟื่องฟูขึ้น สถานบันเทิงในเมืองเชียงใหม่ก็ผุดขึ้นตาม เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยือนทำให้ความต้องการแรงงานในสถานบันเทิงต่าง ๆ ขยายตัวขึ้น ส่งผลให้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง รวมทั้งชุมชนฟ้าใหม่ ออกมาทำงานตามสถานบันเทิง และอาชีพในงานบริการบางประเภทต้องเกี่ยวข้องกับกาาดื่มสุราอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น ผู้ช่วยบาร์เทนเดอร์ในสถานบันเทิง สาวนั่งดริงค์ในบาร์เบียร์ เป็นต้น การท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมกาาบริโภคสุราของคนในชุมชนและการจำหน่ายสุราในพื้นที่ ทำให้เกิดการขยายตัวอย่างกว้างขวางของการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนทำงาน และวัยรุ่นที่เข้าพอกักในชุมชน ดังนั้นการดื่มสุราไม่จำกัดเฉพาะคนชั้นล่างหรือคนจนเท่านั้นแต่ยังรวมทั้งคนชั้นกลางด้วย ซึ่งมีนัยยะของวัฒนธรรมของการดื่มสุราที่แตกต่างกันมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ชุมชนฟ้าใหม่มีความซับซ้อนในตัวเองในแง่ของกลุ่มคนที่หลากหลาย ทั้งในเชิงอายุ หรือรุ่นที่มีการเปลี่ยนแปลงมาถึงสามรุ่นแล้ว และในเชิงพื้นที่ที่เขอพยพมาจากหลากหลายกลุ่มมาอยู่ร่วมกันความสัมพันธ์ของคนหลายรุ่นทั้งคนเดิมที่มีอาชีพต่าง ๆ กัน ชุมชนมีพัฒนาการของการรวมตัวกันมายาวนาน เนื่องจากการที่จะถูกไล่ออก หรือไล่ออกจากชุมชน ทำให้ผู้คนในชุมชนรุ่นแรก ๆ ต้องหันมาพูดคุยกัน ถ้าชุมชนไม่สามัคคีกันก็อาจจะทำให้หลังภายนอกมาจัดการได้ง่าย ๆ ดังนั้นเงื่อนไขของความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยส่งผลให้คนในชุมชนต้องรวมตัวกัน ซึ่งบทเรียนและประสบการณ์ดังกล่าวที่ชุมชนสั่งสมไว้ได้กลายมาเป็นทุนสำหรับคนรุ่นต่อ ๆ มา โดยเฉพาะผู้หญิงรุ่นสอง ที่เคยร่วมในเหตุการณ์เรียกร้องสิทธิในที่อยู่อาศัย ได้พัฒนาตนเองและขยับออกมาสานงานพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน

1 อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่อง “ผีเจ้าที่” ของคนในชุมชนยังดำรงอยู่ ในชุมชนมี “ศาลเจ้าพ่อประตูก้อม” ซึ่งมีมาก่อนการก่อตั้งชุมชนอยู่แล้ว ชาวบ้านในชุมชนใช้เป็นที่พักทางจิตใจ กราบไหว้เป็นสิริมงคล นอกจากวัดหลาย ๆ วัดที่อยู่ละแวกนั้น ชาวบ้านจะรวมตัวกันไหว้ช่วงเทศกาลต่าง ๆ เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ เข้าพรรษา ในฐานะ “เสื่อบ้าน” หรืออารักษ์บ้าน คอยปกป้องรักษาคนในชุมชน

กลุ่มคนที่หลากหลายเหล่านี้เอง ได้เข้ามาปฏิสัมพันธ์กันและจัดการโครงการลดละเลิกเหล้าขณะเดียวกันก็ทำงาน “เชิงรุก” มากขึ้น โดยเน้นการสร้าง “ความรู้” หรือติดอาวุธทางปัญญาให้กับคนรุ่นใหม่เพื่อให้รู้เท่าทันสถานการณ์ และหลุดพ้นการครอบงำจากอุดมการณ์ปีศาจไปได้อย่างดีที่สุดในที่สุด

ยิ่งไปกว่านั้น ผู้หญิงไม่มีอำนาจในชุมชนที่จะมาจัดการตรงกันข้ามกลับจะต้องเป็นคนที่มาคอยแก้ปัญหาต่อสิ่งที่เกิดในชุมชนต่างหากทั้งนี้ผู้ชายเองบอกว่า ถ้าเรื่องไฟฟ้า ประปา ให้ผู้ชายทำ แต่ถ้าเรื่องการดูแล การบริการเรื่อง “หุยมหิม” ผู้ชายไม่ทำ แต่ให้ผู้หญิงทำแทน เพราะฉะนั้นโครงการ เช่น ลดละเลิกเหล้าจึงให้ผู้หญิงเป็นผู้จัดทำเพื่อที่จะแก้ปัญหา ผู้ชายก็ผลักราะปัญหาในชุมชนให้เป็นภาระหนักที่ผู้หญิงต้องแบกรับเพิ่มมากขึ้น เพราะผู้นำชายมองว่าเรื่องสุราอาจจะไม่ใช่เรื่องใหญ่ในชุมชนนี้ กลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นผู้ชายไม่ได้ให้ความสำคัญต่อปัญหาสุร่าเท่าใดนัก ดังนั้นจึงมีผู้หญิงเพียงไม่กี่คนที่อยู่ในกลุ่มผู้นำหมู่บ้าน เข้ามาทำงานในประเด็นนี้ฉะนั้นปัญหาสุร่าเกี่ยวข้องกับประเด็นเพศภาวะอย่างมาก ในแง่ของบทบาทและอำนาจของผู้หญิงที่เปลี่ยนแปลงไป

หมู่บ้านตีนธาดู: ผู้หญิง ชาติพันธุ์ กับความไม่เท่าเทียมของการพัฒนา

หมู่บ้านตีนธาดูเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทขนาดเล็กที่ตั้งห่างจากตัวเมืองปายเพียง 5 กิโลเมตรเท่านั้น เป็นชุมชนเกษตรกรรมเดิมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ชุมชนแถบนี้ได้รับอิทธิพลของความเจริญจากการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวที่รุกคืบเข้ามาและชุมชนมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทั้งชาวบ้านที่เป็นคนเมือง คนไต (ชาวไทใหญ่) กะเหรี่ยง และลื้อเนื่องจากเป็นเมืองชายแดนติดต่อกับประเทศพม่า มีการเคลื่อนย้ายของทั้งผู้คน สินค้า เงินตรา และวัฒนธรรมข้ามไปมาอย่างยาวนานทำนองเดียวกันบ้านตีนธาดูก็มีทั้งชาวบ้านที่เป็นคนเมือง และคนไต โดยเฉพาะ “ไตนอก” (ไทใหญ่ที่ไม่ได้รับสัญชาติไทย) ที่เข้ามาอาศัย เพื่อทำงานรับจ้าง

การท่องเที่ยวของแม่ฮ่องสอนเติบโตขึ้นหลังจากรัฐบาลจัดวางให้แม่ฮ่องสอนเป็นเมืองท่องเที่ยวในปี พ.ศ. 2542 ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2552 การท่องเที่ยวในเมืองปายก็เริ่มขยายตัวอย่างรวดเร็ว เมื่อภาพของเมืองปายได้รับการนำเสนอผ่านภาพยนตร์เรื่อง “PAI in love” ทำให้เมืองปายกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วประเทศ นักท่องเที่ยวต่างต้องการเข้ามาท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวได้กระตุ้นให้ปัญหาที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ ทั้งปัญหาด้านการผลิต ปัญหาสิทธิและการจัดการทรัพยากร ปัญหาการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ ที่กระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นด้วยท่ามกลางการเติบโตของการท่องเที่ยว ชาวบ้านในพื้นที่ต้องปรับตัวรับมือกับกระแสการท่องเที่ยวที่ขยายเข้ามาอย่างมากเกิดการกว้านซื้อที่ดินของนายทุน เพื่อพัฒนาเป็นโรงแรม ร้านอาหาร รีสอร์ท และเกสต์เฮาส์รองรับนักท่องเที่ยว ราคาที่ดินพุ่งสูงขึ้น ความขัดแย้งและการแย่งชิงที่ดินเริ่มปะทุขึ้นอย่างต่อเนื่องรูปแบบวิถีการผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป บ้านตีนธาดูก็กำลังเผชิญปัญหาดังกล่าวเช่นกัน เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ขาดความมั่นคงในสิทธิเหนือที่ดิน อีกทั้งสภาพที่ดินขาดความอุดม

สมบูรณ์และขาดแคลนน้ำ ทำให้ชาวบ้านประสบปัญหาด้านการเกษตรยิ่งกว่านั้น ชาวบ้านตื่นธาตุไม่ได้ รับประทานจากการท่องเที่ยวมากนัก เพราะหมู่บ้านตื่นธาตุเป็นเพียงหมู่บ้านทางผ่านไปสู่อำเภอเมือง ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ตกอยู่กับนายทุนรายใหญ่ ๆ เจ้าของธุรกิจและบริษัทท่องเที่ยวที่มาลงทุนในพื้นที่ รวมทั้งเจ้าของกิจการเกสต์เฮาส์ หรือร้านค้าต่าง ๆ (จำหน่ายสุรา) ดังนั้นสถานการณ์มีแนวโน้มที่ชาวบ้านลุ่มเสี่ยงต่อการสูญเสียที่ดินในครอบครองมากขึ้นเรื่อย ๆ

การท่องเที่ยวกระตุ้นให้เกิดความเจริญของเมืองปายส่งผลให้ตลาดแรงงานด้านบริการ แรงงานกรรมกรก่อสร้าง รวมทั้งแรงงานภาคการเกษตร มีความต้องการสูง แรงงานอพยพข้ามชาติ โดยเฉพาะชาวไทยใหญ่ได้เคลื่อนย้ายเข้ามาในพื้นที่และอาศัยอยู่ในหมู่บ้านตื่นธาตุจำนวนมากเช่นกัน อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงสังคมของเมืองปายไปสู่ความทันสมัย เกิดกระแสบริโภคนิยมมากขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านเองมีความต้องการสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันเพิ่มมากขึ้น จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องใช้จ่ายเงินส่งผลให้การใช้จ่ายเงินและค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้น แต่รายได้อาจไม่เพียงพอกับความต้องการ นำไปสู่ ภาวะหนี้สินของครอบครัวที่กระทบต่อเศรษฐกิจครัวเรือนและชุมชน และเป็นปัญหาครอบครัวติดตามมาได้

ท่ามกลางปัญหาต่าง ๆ ที่ชุมชนเผชิญ การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ก็ได้กลายเป็นปัญหาของหมู่บ้านตื่นธาตุด้วย การดื่มสุราแพร่ขยายไปสู่คนในวงกว้างรวมทั้งผู้ชาย ผู้หญิง และแรงงานชาติพันธุ์ข้ามชาติ ปัญหาสุรากลายเป็นภาระที่ชุมชนและผู้หญิงต้องแบกรับเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วยมีการขับเคื่อนางนวดเหล่าโดยชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหา โดยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา หน่วยงานราชการสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) สสส. และเครือข่ายองค์กรงดเหล้า หรือภาคประชาชน อีกทั้งกลุ่มผู้หญิงเป็นพลังสำคัญในการสานต่องานการขับเคื่อนรณรงค์งดเหล้าในชุมชน จนกระทั่งเป็นหมู่บ้านต้นแบบจัดการปัญหาสุรา และเป็นหมู่บ้านปลอดเหล้า 100% (งานศพปลอดเหล้า)

หมู่บ้านด้าม่อน: จาก “ชุมชนค้าประเวณี” สู่หมู่บ้านศีล 5

หมู่บ้านด้าม่อนเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทที่ตั้งห่างจากตัวเมืองพะเยา 10 กิโลเมตร เป็นชุมชนเกษตรกรรมเดิม ที่ปัจจุบันชาวบ้านประกอบอาชีพแตกต่างกันหลากหลายมากขึ้น ทั้งทำการเกษตร รับจ้าง (กรรมกรและก่อสร้าง) ค้าขาย รับราชการ ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา และมีส่วนน้อยเป็นชาวคริสต์ (นิกายโปรเตสแตนต์) ในอดีตพื้นที่แถบนี้มีปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “สาวล่องใต้” ซึ่งสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมแบบบริโภคนิยมที่ไปกระทบกับสถานภาพและบทบาทของผู้หญิง เพราะทำให้สถานะอำนาจของผู้หญิงที่เคยมีหดหายไปผู้หญิงจากหมู่บ้านในชนบทภาคเหนือ (พะเยา-เชียงราย) ถูกเปลี่ยนเป็นวัตถุหรือสินค้าทางเพศที่สามารถซื้อ-ขายได้ในตลาดการค้าประเวณีจากความคาดหวังของครอบครัวที่ผู้หญิงต้องกลายเป็นสาวหาเงิน ด้านหนึ่งอาจมองว่าสถานะดังกล่าวได้สร้างแรงกดดันต่อสภาพจิตใจของผู้หญิงอย่างมาก การดื่มเหล้าอาจจะจะเป็นทางออกหนึ่งที่

ช่วยระบายความอัดอั้น คับข้องใจ ความเมอาอาจจะช่วยปลดปล่อยตนเองจากความทุกข์ หรือความรู้สึกผิดที่มีอยู่ได้บ้าง แม้จะเพียงชั่วคราวครั้งชั่วคราวก็ตาม แต่อีกด้านหนึ่งสามารถมองได้ว่าการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของผู้หญิงทำงานในสถานบริการบันเทิงก็เป็นเรื่องของการทำงานด้วย

สภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม การขยายตัวของอุตสาหกรรมบริการนันทนาการ รวมทั้งพลังอำนาจของรัฐในการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และอิทธิพลของทุนนิยม ส่งผลให้ธุรกิจการค้าสุราขยายเข้าสู่ชุมชน ทำให้เกิดปรากฏการณ์ของการดื่มสุราเพิ่มมากขึ้น ไม่เว้นแม้แต่ผู้หญิงในชุมชนเอง ก็หันมาดื่มกันเพิ่มมากขึ้นขณะเดียวกันการดื่มสุราของคนในหมู่บ้านตำบ่อนจากเดิมที่เคยดื่มเฉพาะในงานประเพณีหรือหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตก็กลายมาเป็นการดื่มในชีวิตประจำวัน เรียกได้ว่าในทุกกิจกรรม ทั้งดื่มหลังเลิกงาน ในงานประเพณี งานรื่นเริง งานศพ และประเภทเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ก็ไม่จำกัดเฉพาะเหล่าต้มกลั่นแบบเดิม แต่ยังมีทั้งสุราพื้นบ้าน เบียร์ และเหล้าสีราคาที่ไม่แพงมากนัก การเข้าถึงก็สะดวกการดื่มสุราของคนในชุมชนจึงมีจำนวนเพิ่มขึ้นแต่การดื่มสุราก็ก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมาย ทั้งการทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกาย ความขัดแย้งและความรุนแรงในครอบครัว สภาพกดดันและความตึงเครียดของสมาชิกในครัวเรือน ฯลฯ

จากสภาพปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นในชุมชน รวบรวมปี พ.ศ. 2553 ผู้นำในท้องถิ่นที่เป็นพระสงฆ์สมาชิกสภาเทศบาล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อสม. ได้เริ่มขับเคลื่อนงานและรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้ความรู้โทษภัยของสุราแก่ผู้นำและประชาชนในแต่ละหมู่บ้าน เช่น การรณรงค์งดเหล้าในงานศพงดเหล้าเข้าพรรษา งานบวช งานบุญต่าง ๆ ประชุมทำความเข้าใจกับผู้นำและประชาชน แจกใบปลิว โดยกำนันตำบลบ้านต้าทำเป็นตัวอย่าง กิจกรรมเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากทางอำเภอ เทศบาลตำบลบ้านต้าและได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสปสข.การรณรงค์งดเหล้าในเทศกาลและงานบุญประเพณีต่าง ๆ รวมทั้งกิจกรรมทางด้านศาสนาเช่น ปฏิบัติธรรม ถือนิเวศน์ เข้าวัด ส่งผลให้สถานการณ์การดื่มสุราของคนในชุมชนและผู้หญิงในตำบลบ้านต้ามีจำนวนลดลง ภาพลักษณ์ของหมู่บ้านอาจจะเรียกได้ว่า “หมู่บ้านนักบุญ” มีการทำกิจกรรม เช่นโครงการ “หมู่บ้านศีล 5” การเชิดชู “บุคคลต้นแบบเลิกเหล้า” และการ “คืนคนดีสู่สังคม” ฯลฯ โครงการเหล่านี้เป็นผลของการจัดการสุราผ่านความรู้แบบโรดยานวัตกรรม และศีลธรรมจริยธรรมพุทธศาสนาเป็นหลัก

ชุมชนสะเอียบ: จากหมู่บ้านท่าไม้เถื่อนสู่ชุมชนผลิตสุราพื้นบ้าน

ชุมชนสะเอียบเป็นชุมชนเก่าแก่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่ยม ในเขตอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ตามนโยบายอนุรักษ์ป่าของรัฐ รัฐบาลที่ผ่านมาพยายามผลักดันโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น² มานานหลายปี ตามนโยบายการพัฒนาของรัฐแต่ถูกคัดค้านจากชาวบ้าน และกลุ่มนักอนุรักษ์และนักวิชาการ

2 เดิมโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นหนึ่งในโครงการผันน้ำกก-ยม-อิง-น่าน และปัจจุบันกรมชลประทานเสนอโครงการเขื่อนยมบน-ยมล่าง แทนโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น

บางส่วน ต่อต้านโครงการอย่างหนักในปัจจุบันชาวบ้านยังประกอบอาชีพทางการเกษตร แต่รายได้หลักที่เคยได้จากการทำไม้ (เถื่อน) เปลี่ยนแปลงไปเป็นอุตสาหกรรมการผลิตสุร่าพื้นบ้านแทนถือได้ว่าชุมชนสะเยียบเป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายสุร่าพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงมากที่สุด แห่งหนึ่งของภาคเหนือตอนบน มีการผลิตสุร่าพื้นบ้านในปริมาณที่สูงมาก และมีการนำสุร่าออกจำหน่ายในวงกว้างกว่า 30 จังหวัดทั่วประเทศ

อย่างไรก็ดี การผลิตสุร่าพื้นบ้านของชุมชนสะเยียบมีความซับซ้อนเนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับนโยบายของภาครัฐที่ต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และขณะเดียวกันก็ต้องการพัฒนาไปพร้อม ๆ กันด้วย ดูผิวเผินเหมือนว่านโยบายอนุรักษ์ธรรมชาติไม่น่าจะมีอะไรเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาสุร่า แต่ความจริงแล้ว นโยบายอนุรักษ์ธรรมชาติของรัฐกลับเกี่ยวข้องกับประเด็นสุร่าอย่างมาก ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างซับซ้อนเพราะในมุมมองของชาวบ้าน สุร่าพื้นบ้านที่ผลิตขึ้นเป็นทรัพยากรที่เข้ามาแทนที่การทำไม้ ซึ่งเคยเป็นอาชีพที่สร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำให้แก่ชาวบ้านในชุมชน แต่ในปัจจุบันอุตสาหกรรมสุร่าพื้นบ้านได้เข้ามาแทนที่ทรัพยากรไม้เพื่อที่จะดำรงชุมชนเอาไว้ และตอบรับกับนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐจากข้างนอก เป็นสภาวะที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นหรือต้องผูกติดกับตัวทรัพยากรไม้ไปเรื่อย ๆ เนื่องจากการต้มเหล้าต้องพึ่งพาไม้ผืนฉะนั้นการผลิตสุร่าพื้นบ้านเป็นสินค้าของชุมชนสะเยียบ เป็นผลจากนโยบายรัฐที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ทั้งนโยบายการอนุรักษ์ป่า และนโยบายการพัฒนาโครงการสร้างเขื่อน เป็นเงื่อนไขสำคัญ ซึ่งไม่ใช่ชาวบ้านอยู่ ๆ ก็อยากจะทำเหล้า

ประเด็นที่สอง ผู้หญิงในสังคมวัฒนธรรมบริโภคนิยม

ในบริบทกระแสบริโภคนิยม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ส่งผลต่อระบบครอบครัวและเครือญาติ ที่กระทบต่อสถานะอำนาจของผู้หญิงที่เคยมีในฐานะแกนกลางของครอบครัวและเครือญาติ และพฤติกรรมของคนที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งการขยายตัวของเมืองส่งอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชนเมือง ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท และชุมชนชนบท ที่รับเอาบริโภคนิยมเข้ามาเพิ่มมากขึ้น รัฐบาลเองก็ส่งเสริมและพัฒนาอุตสาหกรรม การเกษตรสมัยใหม่เพื่อการค้า แต่ครอบครัวชาวนาจำนวนมากประสบกับภาวะหนี้สิน จากความล้มเหลวของการผลิตทางการเกษตร ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้คนชุมชนต่างต้องเร่งแสวงหาเงินตราเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดกระแสการอพยพเข้าสู่เมืองเพื่อหางานทำและอาศัยอยู่ในชุมชนฟ้าใหม่ แรงงานอพยพข้ามชาติในหมู่บ้านดินธาตุและเกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ผู้หญิงล่องใต้” ขึ้นในช่วงทศวรรษ 2530 ยิ่งไปกว่านั้น ในช่วงทศวรรษ 2540 รัฐบาลเปิดให้ชุมชนสามารถผลิตเหล้าเสรีจำหน่ายได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ชาวบ้านในชุมชนสะเยียบจึงทำการผลิตสุร่าพื้นบ้านเพื่อจำหน่ายได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

ในบริบทความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายใต้ลัทธิบริโภคนิยมและเสรีนิยม ที่เน้นสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลเป็นหลัก ส่งผลต่อวิถีคิดและพฤติกรรมของผู้หญิงและประชาชนในชุมชน กล่าวคือ ในปัจจุบันการดื่มสุร่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมบริโภค เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมในแบบ

บริโภคนิยม ทำให้เกิดค่านิยมที่ว่าสุราก็เหมือนเครื่องดื่ม (Beverage) อื่น ๆ ทั่วไป ที่สามารถดื่มในโอกาสต่าง ๆ ได้ เช่น งานเทศกาล งานประเพณีก็ต้องมีสุรাজัดเตรียมไว้ต้อนรับ เป็นต้น ดังนั้นค่านิยมดังกล่าวมีนัยของกระบวนการทำให้การดื่มสุราในชีวิตประจำวัน และการดื่มในงานเทศกาลหรืองานประเพณีเป็นเรื่องปกติธรรมดา (Normalization of alcohols) ส่งผลให้เด็กและเยาวชนเห็นว่าการดื่มสุราเป็นเรื่องปกติธรรมดาตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม ชุมชนไม่ได้ปฏิเสธการดื่มสุราในทุกกรณี แต่ยอมรับการดื่มสุราที่เหมาะสมพอดี

การดื่มสุราแบบยอมรับได้

จากงานวิจัยทั้ง 4 พื้นที่ นักวิจัยชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงมีความเห็นตรงกันว่าเราสามารถอยู่ร่วมกับสุรา (Live with alcohol) ได้ แทนที่จะมองว่าสังคมต้องปลอดสุราอย่างสิ้นเชิง ในสายตาของผู้หญิงในหมู่บ้านตำบ่อน เห็นว่า การดื่มสุราแบบยอมรับได้คือ “ดื่มแบบไม่ให้เกินพอดี” ดื่มแล้วไม่สร้างปัญหา ความเดือดร้อนรำคาญใจแก่คนอื่นหรือไม่สร้างความอับอายและการถูกคนอื่นดูถูกเหยียดหยามขึ้นในครอบครัวหรือไม่ทำให้ครอบครัวมีปัญหาทางเศรษฐกิจและครอบครัวแตกแยก หรือดื่มแล้วไม่ขาดสติจนก่อความรุนแรงต่อเด็กและผู้หญิงในครอบครัว การล่อลวงละเมิดทางเพศ หรือสร้างความรู้สึกไม่ปลอดภัยนำไปสู่การทำร้ายร่างกาย ส่วนผู้หญิงในหมู่บ้านดินธาตุ เห็นว่า ชุมชนยอมรับการดื่มสุราของชาวบ้านในระดับที่ไม่ถึงกับเมามายทั้งในช่วงวันธรรมดาและช่วงเทศกาลและงานบุญต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า “ดื่มอย่างมีความรับผิดชอบทางวัฒนธรรม” มีที่ทางให้แก่คนที่อยากดื่มอยู่ได้และไม่ละเมิดระเบียบกติกาศรีธรรมเนียมนิยมปฏิบัติของชุมชน อีกทั้งผู้หญิงในทุกพื้นที่วิจัยเห็นว่า การดื่มสุราของผู้หญิงเองไม่ใช่ปัญหา ซึ่งประเภทสุราที่ผู้หญิงดื่มมักจะเป็นเบียร์และไวน์และไม่นิยมดื่มเหล้าขาว ส่วนการดื่มสุราของผู้ชายที่มากเกินไปจนกระทั่งเมามาย อาจจะไปสู่ปัญหาความรุนแรงและปัญหาสังคมต่าง ๆ หรือการดื่มสุราของเยาวชนที่ไม่รู้เท่าทัน ต่างหากที่เป็นปัญหา

การดื่มสุราที่ยอมรับได้มีนัยยะของความรับผิดชอบต่ออย่างชัดเจน ซึ่งที่ผ่านมามักจะมีข้อโต้แย้งว่า ยอมรับให้สามารถดื่มสุราแบบรับผิดชอบต่อได้ แต่การดื่มก็เลยเกิดจนขาดความรับผิดชอบต่อ แต่มุมมองของผู้หญิงในชุมชนละเอียดเห็นว่า โดยทั่วไปผู้ใหญ่จะรู้ว่าตนเองควรจะดื่มแค่ไหน เพราะมีภาระงานรออยู่ เขาจะไม่มัวแต่จะดื่มเหล้า ผู้หญิงเองก็เคยดื่มเหล้าตามเทศกาล ปัจจุบันโอกาสดื่มมีมากขึ้น จึงหันมาดื่มบ่อยขึ้นทุกวัน แต่ไม่ถึงขั้นเมามาจนเกิดปัญหา นี่ก็คือความรับผิดชอบต่อในทัศนะของผู้หญิง ผู้ใหญ่จะมีความรับผิดชอบต่อ แต่สำหรับเด็กและเยาวชนน่าห่วง ผู้หญิงกลัวว่าเด็ก ๆ ของตน จะไม่สามารถรับมือกับสุราได้ แต่จะพูดหรือตักเตือนก็ทำได้ไม่เต็มปาก เพราะตนเองก็ดื่มสุราเช่นกัน การดื่มสุราของเยาวชนจึงเป็นประเด็นที่ปรากฏในทุกพื้นที่ซึ่งผู้หญิงและชาวบ้านต่างก็มีความกังวลใจว่าเยาวชนในชุมชนจะคิดว่าการดื่มเหล้าเป็นเรื่องปกติธรรมดา จากการได้เห็นผู้ใหญ่ในชุมชนดื่มสุราก็เป็นประจำจนชินตา

อย่างไรก็ตาม การเห็นคนดื่มเหล้าไม่ได้ทำให้ผู้นั้นคิดที่จะไปดื่มเหล้าแม้แต่ผู้หญิงในชุมชนบางคน รวมทั้งนักวิจัยที่เติบโตมากับสภาพแวดล้อมที่มีการผลิตสุราที่บ้านก็ไม่ดื่มเหล้าเช่นกัน ฉะนั้นเงื่อนไขอะไรกันแน่ที่ทำให้เด็กและเยาวชนหันไปดื่มเหล้า? อาจจะเป็นเงื่อนไขที่เกี่ยวกับสภาพครอบครัว เช่น มีปัญหาครอบครัว พ่อแม่หย่าร้าง ชีวิตซึมเศร้า จึงหันไปดื่มเหล้าเพื่อดับทุกข์ หรืออาจจะเป็นเรื่องของการสร้างอัตลักษณ์ (Identity) หรือแสดงตัวตน (Self) ในบริบทของยุคสมัยใหม่ด้วยการดื่มสุรา เบียร์ และไม่ดื่มสุราที่บ้าน เพราะเป็นสัญญาณแห่งความล้ำสมัย หรือความเซ็กซี่ (ดูหัวข้อ 2 การนำเสนอตัวตนหรืออัตลักษณ์)

ภาพลักษณ์ของชุมชนสะเอียบที่เป็นแหล่งผลิตสุราที่บ้าน ถูกมองไปในทางไม่ดีว่าเป็นผู้ที่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม เพราะการผลิตและจำหน่ายสุราเป็นต้นเหตุที่ทำให้ประชาชนหันมาดื่มสุราและประสบปัญหาติดเหล้า เมมาแล้วก่อปัญหาทะเลาะวิวาทกัน สร้างปัญหาความรุนแรง อุบัติเหตุ บาดเจ็บและการเสียชีวิต ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อผู้หญิง ครอบครัว ชุมชนและสังคมในวงกว้าง ยิ่งไปกว่านั้นผู้หญิงเองก็ซึมซับรับเอาวัฒนธรรมบริโภคนิยม โดยหันมานิยมดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์กันมากขึ้นด้วย ซึ่งส่งผลกระทบต่อสถานภาพของผู้หญิง เพราะผู้หญิงถูกคาดหวังว่าจะต้องเป็นผู้หญิง “ดี” ในแบบจารีต แต่ถ้าเธอหันมาดื่มสุราก็จะถูกมองว่ามีภาพพจน์ไม่ดี เช่น ถูกตราหน้าว่า “แม่หญิงฮ้าย” หรืออาจจะไปมีเรื่องพิพาทในเชิงชู้สาวได้ง่าย ส่วนกรณีผู้นำหญิง เธอต้องคำนึงถึงเรื่องการรักษาภาพพจน์ทั้ง “ผู้นำ” และ “ความเป็นเพศหญิง” ไปพร้อมกันด้วย (เช่น หมู่บ้านตำม่อน)

ส่วนรูปแบบและพฤติกรรมกรรมการดื่มสุราของชาวบ้านในชุมชน มีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ ชาวบ้านมักจะดื่มสุรากันในช่วงเทศกาลและงานประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน บางส่วนดื่มสุรากันหลังเลิกงานเป็นประจำ รวมทั้งวัยรุ่นก็กินดื่มกันในงานเลี้ยงสังสรรค์ต่าง ๆ (เช่น หมู่บ้านตำม่อน ชุมชนสะเอียบ) แต่ผู้หญิงกังวลใจกับกลุ่มวัยรุ่นและนักเรียนที่หันมาดื่มสุรากันเพิ่มมากขึ้นนอกจากนั้นยังพบว่า ในชุมชนสะเอียบยังมีผู้สูงอายุบางรายดื่มหนัก จำนวน 2-3 รายที่ดื่มหนักจนลูกหลานห่วงกังวล เพราะไม่สามารถบังคับให้หยุดดื่มได้

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้หญิงกลุ่มตัวอย่าง ที่มีประสบการณ์การดื่มแอลกอฮอล์ในพื้นที่วิจัย 4 แห่ง ด้านพฤติกรรมกรรมการดื่มสุราของผู้หญิงเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มตัวอย่างผู้หญิงดื่มสุรา พบว่ามีจำนวนความเสี่ยงต่อการติดเหล้าต่ำเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ หมู่บ้านตำม่อน (ร้อยละ 66.7) หมู่บ้านตีนธาตุ (ร้อยละ 58.0) ชุมชนฟ้าใหม่ (ร้อยละ 56.6) และชุมชนสะเอียบ (ร้อยละ 39.1) ในทางกลับกันมีจำนวนความเสี่ยงต่อการติดเหล้าสูงเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ชุมชนสะเอียบ (ร้อยละ 23.9) ชุมชนฟ้าใหม่ (ร้อยละ 21.7) หมู่บ้านตีนธาตุ (ร้อยละ 18.0) และหมู่บ้านตำม่อน (ร้อยละ 14.3) ซึ่งกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่คิดว่าตนเองไม่ติดเหล้า และผู้หญิงดื่มสุราชุมชนสะเอียบทั้งหมดมั่นใจใจว่าตนเองไม่ติดเหล้า แม้ว่าจะมีอัตราเสี่ยงต่อการติดเหล้าสูงก็ตาม รวมทั้งความเห็นต่อการบำบัด

ตนเองติดเหล้า ทั้ง 4 พื้นที่ที่มีแนวโน้มเหมือนกันคือ อันดับแรกเลือกที่จะพบแพทย์ที่โรงพยาบาล และรองลงมาคือการหักดิบ

ผู้หญิงในชุมชนละเอียดเบ ในฐานะผู้ผลิตสุราที่บ้าน ยังมองว่าทำอย่างไรให้การผลิตสุราที่บ้านมีความยั่งยืนและรับผิดชอบต่อชุมชนมากขึ้นการดื่มสุรานิด ๆ หน่อย ๆ เป็นเรื่องปกติในแต่ละวัน ไม่ได้ถือว่าติดเหล้า ไม่ก่อปัญหาต่อสุขภาพและปัญหาครอบครัว การดื่มของผู้หญิงดังกล่าวไม่ได้เป็นการ “กินเหล้าแบบไร้สติ” การดื่มของผู้หญิงในชุมชนผลิตสุราที่บ้าน อาจจะน้อยกว่าผู้หญิงในชุมชนที่ไม่ใช่แหล่งผลิตเสียด้วยซ้ำไป กลุ่มผู้หญิงเห็นว่าการเป็นแหล่งผลิตสุราที่บ้านไม่ได้เป็นสาเหตุของการที่มีผู้หญิงดื่มสุราเพิ่มมากขึ้น

ประเด็นที่สาม อคติทางชนชั้นและความลึกลับของนโยบายภาครัฐ

ในทัศนะของชาวบ้าน ชุมชนละเอียดเบและหมู่บ้านตำม่อนมือติดทั้งดงาม ในแง่ที่มองว่าเหล้าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้พื้นบ้านดั้งเดิมที่ดำรงอยู่ในชุมชนมีวัฒนธรรมการดื่มมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ดังนั้นเหล้าจึงไม่ใช่ปัญหา แต่ในปัจจุบันในสายตาของผู้หญิงในชุมชนเองกลับเห็นว่า การดื่มสุราได้กลายเป็นปัญหา เพราะประสบกับปัญหา เช่น ผู้หญิงติดเหล้า ผู้ชายเมาเหล้าทำร้ายเมียและลูก คนเป็นโรคพิษสุราเรื้อรัง ทัศนะเช่นนี้เป็นการมองในเชิงปัญหาสุขภาพและสังคม ซึ่งไม่ใช่เรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือตัวองค์ความรู้พื้นบ้าน

“ปัญหาสุรา” คืออะไรกันแน่? ถ้ามองในแง่ความหมาย “ปัญหาสุรา” เป็นสิ่งประกอบสร้างที่เกี่ยวข้องกับรัฐและสถาบันภายนอกต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น สสส. สคส. สำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (สคอ.) สปสช. สถาบันหรือองค์กรเหล่านี้มีบทบาทค่อนข้างมากในการประกอบสร้างความเป็น “ปัญหาสุรา” ขึ้นมา ซึ่งปฏิบัติการของสถาบันเหล่านี้ ในนามรัฐและภาคประชาสังคม เช่น การตั้งคณะกรรมการควบคุมแอลกอฮอล์ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชาติจนกระทั่งระดับท้องถิ่น หรือการจัดทำโครงการประเภท “ค่ายบำบัดคืนคนดีสู่สังคม” ซึ่งเป็นคำที่มีนัยยะแฝงว่า การที่เป็นคนที่ดื่มสุราเป็นคนไม่ดีไปโดยปริยาย

แต่เมื่อพิจารณาภาพใหญ่ระดับประเทศ จะพบเห็นกลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่ดื่มไวน์ราคาแพง ๆ แต่ไม่เห็นว่ารัฐจะเข้าไปจัดการอะไร เราเห็นในคนชนชั้นสูงดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จำนวนมาก แต่ไม่เห็นว่าสังคมจะตีตราว่าเป็นเรื่องความไม่ดีหรือคนไม่ดี หรือต้องนำกลุ่มคนเหล่านี้เข้าโครงการบำบัดแต่อย่างใด ตรงกันข้ามโครงการประเภทนี้กลับลงไปในระดับหมู่บ้าน (รวมทั้งชุมชนที่โครงการวิจัยนี้ทำการศึกษาดูด้วย) ซึ่งผู้คิดและจัดทำโครงการเหล่านี้มองว่า ชาวบ้านเป็นตัวอย่งของแบบแผนประชากรที่ไม่ดี เพราะฉะนั้นประเด็นนี้สะท้อนให้เราเห็นว่าสังคมยังมีความขัดกันทางชนชั้นที่แฝงไปด้วยอคติและการเลือกปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมกัน

นอกจากสังคมมีความขัดกันทางชนชั้นแล้ว นโยบายภาครัฐในการควบคุมและจัดการสุราก็มีความลึกลับอยู่ภายในด้วย สถานะที่ชุมชนดำรงอยู่ในทุกวันนี้ รัฐเองก็ไม่ได้ไปทางเดียวกัน ในด้านหนึ่งรัฐฉวยใช้ประโยชน์จากสุราที่บ้านที่ส่งเสริมให้เป็นสินค้าประเภท OTOP ดังปรากฏในชุมชนสะเอียบที่ได้รับรางวัลผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนยอดเยี่ยม จากกรมโรงงานอุตสาหกรรม ประจำปี พ.ศ. 2554 รางวัลประเภทผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมสืบสานมาจากบรรพบุรุษ และหลายรางวัลจากโครงการ OTOP ระดับประเทศ รัฐได้ประโยชน์จากโครงการเหล่านี้ แต่รัฐในอีกด้านหนึ่งก็มีนโยบายงดเหล้าส่งเสริมโครงการรณรงค์เลิกเหล้าในหมู่บ้าน ลักษณะข้อยกเว้นของนโยบายภาครัฐดังกล่าวทำให้เราไม่ทราบแน่ชัดว่าตกลงรัฐจะตัดสินใจดำเนินการอย่างไรกับเรื่องสุรา

เรื่องสุราที่จริงแล้วเป็นภาพสะท้อนของสังคมไทย เพราะว่าเรื่องนี้ถูกผลักดันให้เหวี่ยงไปมาอยู่ในความไม่อยู่กับร่องกับรอยของนโยบายภาครัฐตลอดมา ซึ่งคำถามสำคัญคือ ในซีกของภาครัฐที่ผลักดันนโยบายเลิกเหล้าด้วยการใช้วาทกรรมคนดีกับความดี ผลลัพธ์ที่ปรากฏขึ้นคือเกิดการเบียดขับอีกฝ่ายหนึ่งให้ไปที่อยู่ในซีกของคนไม่ดีกับความไม่ดี ดังที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านในชุมชนสะเอียบที่มีอาชีพ "สีเทา" ผลิตสุราที่บ้านเพื่อจำหน่าย หรือที่ติดกับผู้ดื่มสุราในชุมชนเอง ถ้าเรามองว่าการดื่มเหล้าเป็นสิ่งไม่ดี เป็นเรื่องของความไม่ดี เราเองก็จะไม่สามารถตอบโจทย์ในเรื่องอดีตที่เรามีภูมิปัญญาในการผลิตเหล้าขึ้นมาได้เลย เพราะนั่นคือความขัดกันเอง ฉะนั้นเรายังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการสร้างวัฒนธรรมการดื่มแบบพอดี (Moderate drinking) หรือการดื่มแบบรับผิดชอบ (Responsible drinking) ซึ่งมีกลไกต่าง ๆ มากมายในการที่จะทำให้ประชาชนมีคุณภาพหรือมีวัฒนธรรมในการดื่มที่รับผิดชอบต่อผู้คนและสังคม

2) ความหมายทางสังคมของสุรา (Social Meaning)

เมื่อพิจารณาประเด็นสุราในมิติของการให้ความหมาย จะพบว่าเกี่ยวข้องกับคำ 4 คำคือ "สุรา" "ดื่มสุรา" "ติดสุรา" และ "พิษสุราเรื้อรัง" โดยสองคำแรกคือ "สุรา" และ "ดื่มสุรา" ไม่ได้มีความหมายเชิงบวกหรือลบ ซึ่งนักมานุษยวิทยาให้ความสำคัญกับสองคำนี้ค่อนข้างมากในฐานะที่เป็นวัฒนธรรม เพราะเมื่อพิจารณางานศึกษาทางด้านสังคมวิทยา-มานุษยวิทยาจะเห็นว่าค่อนข้างให้น้ำหนักกับการทำความเข้าใจว่า เครื่องดื่มสร้างโลกอย่างไรบ้างเช่น *สำนวนของแมรี ดักลาส (Mary Douglas)* เขียนไว้ว่า "เครื่องดื่มสร้างโลกแบบที่มันเป็นไปได้" (Drinks construct the world as it is) (Douglas ed., 1987) ดังนั้นจากมุมมองเช่นนี้ การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในแทบจะทุกสังคมที่นักมานุษยวิทยาไปศึกษานั้น เป็นกิจกรรมทางสังคม (Social act) ซึ่งส่วนใหญ่ดื่มกันเป็นกลุ่มก็เพราะว่าแอลกอฮอล์ทำหน้าที่บางอย่าง เพราะฉะนั้นนักมานุษยวิทยาจึงให้ความสำคัญกับมิติวัฒนธรรมอันหลากหลายของแต่ละชุมชนในการดื่ม แต่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับนัยยะของสองประเด็นหลังในงานศึกษานัก นั่นคือ "ติดสุรา" และ "พิษสุราเรื้อรัง" ในขณะที่สาขางานศึกษาทางด้านสาธารณสุขและการแพทย์ มักให้ความสำคัญกับ

สองประเด็นหลังค่อนข้างมาก โดยมีแนวโน้มที่จะมอง 4 คำนี้ว่ามีความหมายเดียวกัน กลุ่มสาธารณสุขและการแพทย์ มักจะทักท้วงเอาว่าสองประเด็นแรกเท่ากับสองประเด็นหลัง³

งานศึกษาชุดนี้ไม่ได้ต้องการเสนอว่าเรื่องการติดสุราไม่ได้เป็นปัญหา เพราะในสภาพความเป็นจริงหลายประเทศมีอัตราของผู้ชายที่เป็นโรคพิษสุราเรื้อรังค่อนข้างสูงมาก ซึ่งเป็นปัญหาในเชิงสุขภาพทางการแพทย์จริง ขณะเดียวกันผู้หญิงเองก็มีบทบาทสูงมาก ลูกขึ้นมาแก้ไข้ปัญหา รวมทั้งมีขบวนการต่อต้านสุราที่นำโดยผู้หญิงอีกด้วย (Marshall and Marshall, 1990) ดังนั้น เราไม่สามารถมองปัญหาการติดสุราเป็นแต่เพียงเรื่องทางการแพทย์อย่างเดียวเท่านั้น เพราะการดื่มสุราจนกระทั่งติดสุราไม่ได้เป็นปัญหาที่ตัวผู้ดื่ม แต่การดื่มสุราหรือติดสุราเป็นผลของปัจจัยเงื่อนไขทางสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองต่างหากจะนั่นคำถามสำคัญคือ เมื่อไหร่ที่วัฒนธรรมการดื่มกลายเป็นสิ่งที่มีแนวโน้มที่จะทำลายล้างหรือสร้างความเสียหายให้แก่สังคม

ประเด็นแรก ความหมาย “สุรา” ในมิติสังคมวัฒนธรรม

ในแต่ละวัฒนธรรมให้ความหมายกับสุราต่างกันซึ่งโมเดลของแต่ละชุมชนหรือหมู่บ้านที่ดำเนินไปเป็นคนละเส้นทางกันทั้ง ๆ ที่อยู่ใก้ภาคเหนือเหมือนกันชุมชนละเอียดมองสุราเป็นสินค้าเป็นทรัพยากรอันมีค่าเป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่ช่วยให้ชุมชนเติบโตสามารถสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจและสังคมได้แต่ชุมชนฟ้าใหม่หมู่บ้านตีนธาดูหมู่บ้านตำบ่อมองสุราว่าเป็นปัญหาทางสังคมดังนั้นการที่แต่ละวัฒนธรรมให้ความหมายของสุราต่างกันแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านไม่จำเป็นต้องคิดเหมือนกันและชาวบ้านไม่จำเป็นต้องคิดเหมือนแพทย์หรือเหมือนสาธารณสุขหรือเหมือนรัฐหรือเหมือนนักวิชาการ (นักมานุษยวิทยา) เสมอไปเพราะชุมชนแต่ละแห่งผ่านการเปลี่ยนแปลงมาแตกต่างกันซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสุราจึงผูกติดอย่างมากกับประวัติศาสตร์เฉพาะที่อย่างแยกไม่ออก (จากข้อค้นพบข้อที่ 1) ในงานวิจัย ชาวบ้านและผู้หญิงมีแนวโน้มในการนิยามสุราและให้ความหมายการดื่มสุรา ด้วยมุมมองแบบหน้าที่นิยม (Functionalism) ค่อนข้างมาก เช่น สุราในพิธีกรรมที่ชุมชนสืบทอดจากบรรพบุรุษ หรือการดื่มสุรา บ้างก็ดื่มเพื่อเป็นหน้าเป็นตา บ้างก็ดื่มเพื่อเข้าสังคม บ้างก็ดื่มเพื่อสุขภาพ (Newman *et al.*, 2006b) รวมทั้งดื่มเพื่อเฉลิมฉลองของคนชั้นสูง อย่างไรก็ดี ความหมายทางสังคมของสุราและการดื่มสุรามีความแตกต่างหลากหลาย และลื่นไหล ไม่หยุดนิ่งตายตัว ความหมายของสุราและการดื่มสุรา

3 ในโลกตะวันตก นักมานุษยวิทยาโจมตีนักวิชาการสายสาธารณสุขว่ามีแนวโน้มที่จะทำให้ทุกอย่างเป็นเรื่องทางการแพทย์ (Medicalization) ส่วนนักวิชาการสายสาธารณสุขเองก็โจมตีนักมานุษยวิทยาว่า มีแนวโน้มที่จะมองสุราในแง่ตีหมัด ในแง่ที่ว่าสุราสร้างชุมชนสร้างความเป็นปึกแผ่น สุราเป็นวัฒนธรรมที่ทำให้ชาวบ้านมีรากทางประวัติศาสตร์ หรือแม้กระทั่งเมืองค้ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น แม้ว่ามานุษยวิทยาช่วงหลังจะหันมาให้ความสำคัญกับสุรากับแอลกอฮอล์ในมิติของปัญหาก็คงยืนอยู่บนจุดเดิมก็คือว่า ไม่ค่อยเห็นด้วยกับการที่จะลดทอนประเด็นเรื่องเหล่านี้ให้เป็นการดื่มในระดับของปัจเจกบุคคล นักมานุษยวิทยาให้ความสำคัญกับบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่มีผลทำให้บุคคลนั้นหันเข้าไปหาสุรา การติดสุราไม่ได้เกิดจากอากาศธาตุ (นวนล้อย ตรีรัตน์, 2557) กล่าวอีกอย่างหนึ่ง เป็นการครอบงำของผู้ที่มีอำนาจมากและเหนือกว่า

ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้อง มีนัยยะที่เป็นทั้งวาทกรรม ทูตทางสังคม และแฝงด้วยมิติเพศภาวะและเพศวิถี ขณะเดียวกันเราจะเห็นการปะทะกันไปมาระหว่างชุดวาทกรรมว่าด้วย “ความเมา” หลายชุด ทั้งการแพทย์ ศีลธรรมจริยธรรม รัฐ ชุมชน และในมุมมองจากผู้หญิง

การดื่มสุราในฐานะที่เป็นวาทกรรม

นิยามคำว่า “สุรา” มีหลากหลายแง่มุมมาก และคำว่า “การดื่มสุรา” ก็ไม่สามารถที่จะให้คำจำกัดความเป็นเพียงนิยามเดียว ที่มาจากปรากฏการณ์ที่มองจากมุมเดียวได้ นิยามที่แตกต่างกันนี้ก็ไม่เคยหยุดนิ่ง ฉะนั้นวาทกรรมว่าด้วยสุราจึงมีหลายชุดมาก ในอดีตจะเห็นว่าความหมายทางสังคมของสุราเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมมีความเด่นชัดอย่างมาก หรือเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนสถานภาพของคน และการเปลี่ยนแปลงขั้นตอนของชีวิต การเกิด การเจ็บป่วย การตาย แม้ว่าในบริบทสังคมสมัยใหม่ (ดังที่กล่าวแล้ว) ความหมายของสุราในฐานะ “อำนาจศักดิ์สิทธิ์” ในพิธีกรรมก็ยังคงมีอยู่ แต่ไม่ได้กลายเป็นปัญหาที่น่ากังวลใจ ทั้งนี้ชาวบ้านเชื่อว่าสุราเป็นส่วนหนึ่งในพื้นที่จารีตประเพณี ที่ไม่ถูกตั้งคำถามจากชุมชน สุราเป็นที่ยอมรับในเงื่อนไขการประกอบพิธีกรรมตามจารีตประเพณี โดยมีสถานะศักดิ์สิทธิ์เชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ เชื่อมระหว่างลูกหลานที่มีชีวิตอยู่กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

ขณะที่สังคมสมัยใหม่ ปรากฏความหมายของสุราในมิติสังคมวัฒนธรรมแบบอื่น ๆ โดยเฉพาะการบริโภคสุราในชีวิตประจำวัน เมื่อเครื่องดื่มแอลกอฮอล์กลายเป็นสินค้าที่สามารถหาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาดและร้านค้าต่าง ๆ การดื่มสุราในชีวิตประจำวันจึงมีความเด่นชัดมากกว่าเรื่องของพิธีกรรม ฉะนั้นการบริโภคสุราในชีวิตประจำวันต่างหากที่อาจจะเป็นปัญหาที่เราต้องมาพิจารณา ทั้งนี้มีความจำเป็นที่เราจะต้องแยกแยะให้ออกระหว่างการดื่มสุราทั่วไป ซึ่งอาจจะไม่ก่อปัญหาหรือสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น กับการดื่มสุราแบบไม่บันยะบันยังหรือเมาหัวราน้ำ หรืออย่างที่ผู้ชายถูกเรียกว่า “ขี้เหล้าหลวง” ผู้หญิงถูกเรียกว่า “แม่หญิงฮ้าย” เป็นต้น

งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า ในชุมชนมีวาทกรรมที่ซับซ้อนเกี่ยวกันหลายชุด วาทกรรมแต่ละชุด ทั้งวาทกรรมของรัฐ วาทกรรมของแพทย์ วาทกรรมของพระ และวาทกรรมของชุมชน บางครั้งก็สนับสนุนหรือขัดแย้งกัน เช่น วาทกรรมแพทย์และวาทกรรมพระ ดื่มสุราไม่ดีต่อสุขภาพ ทำให้ขาดสติสัมปชัญญะ แต่บางทีก็ไม่ตรงกัน ขัดกันไปมา เช่น วาทกรรมแพทย์เอง ดื่มสุราไม่ดีต่อสุขภาพ แต่ถ้าดื่มไวน์ดี แก่โรคหัวใจ ทำนองเดียวกัน วาทกรรมทางศาสนาก็มีสองด้านเช่นกัน สุราทำให้ผู้ดื่มขาดสติ แต่พุทธศาสนาก็พร่ำสอนเราว่าเดิน “ทางสายกลาง” (Moderate) คือไม่ได้ถึงกับห้ามดื่มสุราเด็ดขาด ส่วนคริสเตียนถือว่าการดื่มไวน์คือการดื่มพระโลหิตของพระเยซู ดังนั้นการดื่มไวน์ไม่ได้หมายความว่าจะเป็นบาปแต่อย่างใด แต่มีนัยยะที่ลึกซึ้งทางด้านจิตวิญญาณ ไม่ได้เป็นเรื่องที่ถกเถียงกันเพียงผิวเผินฉาบฉวยว่า แอลกอฮอล์หรือไม่แอลกอฮอล์ เมาหรือไม่เมา ดังนั้นในแง่นี้แอลกอฮอล์เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจหรือเป็นเรื่องของสถานะของอำนาจ

ทำนองเดียวกันผู้หญิงและชาติพันธุ์ก็ต่อรองกับวาทกรรมชุดต่าง ๆ ในแง่ที่เป็นการปรับตัวรับมือกับปัญหาสุรา เมื่อกระบวนการปรับตัวเริ่มต้นที่ความคิด และความคิดก็ได้มาจากวาทกรรมชุดต่าง ๆ ที่วิ่งวนอยู่รอบ ๆ ตัว ดังนั้นในท้ายที่สุดแล้วผู้หญิงและชาติพันธุ์ดึงเอาวาทกรรมใดมาใช้ช่วงเวลาไหน และในสถานการณ์ใด ผู้หญิงในชุมชนสะเยียบเห็นว่าการดื่มสุราที่บ้านที่ตนผลิตเอง เช่น ในเวลาหลังเสร็จงานนั้น “ดี” เป็นการผ่อนคลายความเครียด ได้สังสรรค์ในหมู่คนทำงานด้วยกัน (รูปแบบการดื่มสุราในลักษณะนี้ยังปรากฏในหมู่บ้านตำม่อนโดยเฉพาะในกลุ่มคนงานรับจ้างในเมืองและแรงงานรับจ้างภาคเกษตรกรรม และหมู่บ้านดินธาตุในกลุ่มคนงานรับจ้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทยใหญ่) ผู้หญิงในชุมชนสะเยียบยังมองว่าสุราชุมชนที่ตัวเองผลิตด้วยไม่มีสารพิษเจอปน แต่การดื่มสุราสรรพสามิต “ไม่ดี” มีอาการเมาค้าง ซึ่งชาวบ้านไม่รู้ว่าโรงงานสรรพสามิตผสมสารอะไรลงไปบ้างหรือไม่ ไม่สามารถตรวจสอบได้ ส่วนประเด็นลูกหลานหันมาดื่มกันมากขึ้นนั้น เห็นว่า แม้ว่าจะเป็นสุราที่บ้านของชุมชนเอง เด็กเยาวชนดื่มก็ “ไม่ดี” เช่นกัน ทั้ง ๆ ที่มีความห่วงกังวลต่อพฤติกรรมกรรมการดื่มสุราของลูกหลาน แต่ตัวผู้หญิงเองกลับพูดได้ไม่เต็มปากว่าเหล้าไม่ใช่อะไร จะดื่มนิดหน่อยได้ยังไงเพราะตนเองก็ทำเช่นกัน กรณีเช่นนี้สะท้อนให้เห็นพลวัตของการปะทะโต้ตอบกันไปมาระหว่างวาทกรรมชุดต่าง ๆ ผู้หญิงใช้วาทกรรมดื่มสุราเพื่อความสุขในกรณีของตนเองดื่มสุราที่บ้านแล้ว “ดี” ตอบโต้กับวาทกรรมรัฐที่หนุนหลังสุราสรรพสามิตว่า “ไม่ดี” แต่ตัวผู้หญิงเองกลับใช้วาทกรรมหลักทางการแพทย์และศีลธรรมจริยธรรมมาอธิบายการดื่มสุราของเด็กเยาวชนว่าถ้าไม่รู้เท่าทันสุรา ขาดสติ “ไม่ดี” ทำให้อดเป็นห่วงไม่ได้

ขณะเดียวกันตัวผู้หญิงและชุมชนเองถูกกดดันจากวาทกรรมของกลุ่มต่อต้านสุรา ที่มองว่าการดื่มสุราของผู้หญิงเอง ส่งผลกระทบต่อหลายประการคือ นอกจากจะถูกประทับตราว่าเป็น “ผู้หญิงไม่ดี” ยังกระทบกับเศรษฐกิจ เพราะเมื่อเมาแล้วไม่สามารถไปทำงานได้ ทำให้ขาดรายได้ เกิดปัญหาทะเลาะเบาะแว้งในครอบครัว ผู้หญิงที่ดื่มติดกันนาน ๆ อาจทำให้ติดสุราหรือเป็นโรคพิษสุราเรื้อรัง ลูกหลานในครอบครัวเองสุมเสี่ยงที่จะดื่มสุราจากการเลียนแบบพ่อแม่ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดความรู้สึกผิดกับตัวเอง (Quilt) เกิดความละอาย ไม่สามารถกล่าวตักเตือนเด็กเยาวชนว่าไม่ควรดื่มสุราได้ ความรู้สึกที่ว่าผิดทำให้ผู้หญิงกลายเป็น “คนอื่น” (Thongchai Winichakul, 2000) ที่ไม่ใช่พวกเรา ซึ่งในที่นี้คือกลุ่มต่อต้านสุราที่บ้านและ/หรือรณรงค์ลด ละ เลิกเหล้า กลุ่มดังกล่าวนี้อาจจะมองว่าผู้หญิงหรือชุมชนผลิตสุราที่บ้านยังไม่ใช่ “เรา” ยังเป็น “คนอื่น” ดังนั้นการที่ผู้หญิงถูกมองว่าเป็น “คนอื่น” และตนเองก็รู้สึกว่าเป็น “คนอื่น” จริง ๆ ก็ยิ่งกดทับซ้ำลงไปอีก ทำให้ตัวตน (Self) ถูกทำลายไปอย่างมาก ทำให้ขาดความมั่นใจ ขาดความมีศักดิ์ศรีของการเป็นสมาชิกของสังคม

อย่างไรก็ดี ปรากฏว่าผู้หญิงในหมู่บ้านตำม่อน ให้ความหมายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่ตนเองบริโภค เช่น ไวน์คูลเลอร์ ว่า “ไม่ใช่สุรา” เพื่อการต่อรอง การให้ความหมายเช่นนี้เพื่อตอบโต้กับวาทกรรมหลักเรื่องผู้หญิงดื่มสุราเป็น “ผู้หญิงไม่ดี” เพราะไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงที่ดื่มแอลกอฮอล์จะเป็นผู้หญิงไม่ดีเสมอ วาทกรรมดังกล่าวเป็นการประทับตราแบบเหมารวมต่อผู้หญิง (Stereotyping)

ที่หยาบกระด้างเกินไป ดังนั้นการให้ความหมายกับเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของผู้หญิงดังกล่าว จึงเป็นการนำเสนองภาพลักษณ์ผู้หญิงให้แยกออกจากศีลธรรมของสุรา (Immoral of alcohols)

ดังนั้นวาทกรรมที่กลายเป็นวาทกรรมหลักที่รัฐนำมาเป็นตัวตัดสินคือวาทกรรมที่หนุนหลังด้วยวิทยาศาสตร์การแพทย์ เมื่อนโยบายรัฐที่เป็นวาทกรรมนี้ถูกนำมาใช้ปฏิบัติ ก็ทำให้ผู้ที่นำเอานโยบายมาปฏิบัติมองประชาชนเป็นเพียงถูก-ผิด การที่รัฐรับเอานโยบายที่มีทัศนคติแบบคับแคบบแบบถูก-ผิดมาปฏิบัติในพื้นที่ ก็ยิ่งทำให้เกิดการแบ่งแยกถูก-ผิดชัดเจนยิ่งขึ้น แต่ในความเป็นจริงในชุมชนที่นักวิจัยทั้ง 4 โครงการเข้าไปทำการศึกษา ชาวบ้านไม่ได้มองหรือแบ่งแยกเป็นถูก-ผิดแบบแยกขาวแบ่งข้างตายตัว แต่มีลักษณะที่หลวม ๆ กันอยู่ ดังจะเห็นตัวอย่างหมู่บ้านตีนธาตุ ซึ่งท่านเจ้าอาวาสได้นำมโนทัศน์เรื่อง “ความเมตตา” ในพุทธศาสนามาใช้ในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนดื่มสุรากับคนไม่ดื่มสุราอย่างประนีประนอม ท่านหลวงพ่อกล่าวว่า “เราแบ่งใจให้เขา” ในสายตาท่านมองผู้ที่ต้องทำความผิด (ดื่มเหล้า) อย่างมีเมตตา และความเมตตาเองก็มีความหมายเหนือไปกว่าเรื่องของการอดทน (Tolerate) อย่างในการเมืองตะวันตก อีกทั้งความเมตตายังสามารถขยายขอบเขตไปสู่เรื่องของ “การให้อภัย” ได้อีกด้วย

การดื่มสุราในฐานะที่เป็นทุนทางสังคม

การดื่มสุรามีแง่มุมต่างกัน 2 ด้านคือ ด้านหนึ่ง ดื่มสุราเพื่อ “ความสุข” กับอีกด้านหนึ่ง ดื่มสุราเพื่อ “ดับทุกข์” ทั้งนี้จากมุมมองของผู้หญิง การดื่มเหล้าเพื่อความสุขผู้หญิงใช้คำว่า “กินเอาม่วน” “เข้าสังคัมกับเพื่อน ๆ ไม่ใช่เมาเมา หัวราน้ำ” แต่เป็นเรื่องสนุกสนานบันเทิง เช่น การดื่มเหล้าเพื่อสังสรรค์และพักผ่อนบ้าง ดื่มคลายเครียดบ้าง แก้ปวดเมื่อย “แก้เอาจ” บ้างดื่มเพื่อเข้าสังคัม บ้างดื่มเพื่อสานและกระชับความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนฝูง และคนในครอบครัว ระหว่างสามี-ภรรยา เครือญาติ หรือกับเพื่อนบ้าน หรือระหว่างหัวหน้า-ลูกน้อง ฯลฯ

ในแง่นี้สุรามีนิยามที่เป็น “ทุนทางสังคม”⁴ แม้ว่าผู้หญิงจะไม่ได้ใช้คำว่า “ทุนทางสังคม” โดยตรง แต่จากข้อมูลการวิจัยชุมชนฟ้าใหม่ สะท้อนให้เห็นมีดินนี้อย่างชัดเจน เพราะพฤติกรรมกรรมการดื่มสุร่าข้างต้นนั้น มีนิยามแฝงซ่อนอยู่ภายใน เช่น “วงเหล้า” เป็นพื้นที่บอกเล่าสารทุกข์สุกดิบ แบ่งปันประสบการณ์ชีวิตของตนเองและคนในครอบครัว แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ ทั้งเรื่องทั่ว ๆ ไป ประเด็นสังคม และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงานและเศรษฐกิจ พื้นที่วงเหล้าทำให้เกิดเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ (ที่ไม่ได้จัดตั้งขึ้น) ที่จะเป็ประโยชน์ทั้งในทางเศรษฐกิจและ

4 ในทัศนะของ ปีแยร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ทุนทางสังคมหมายถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม หรือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ที่สามารถสร้างมูลค่าและแปรเปลี่ยนเป็นผลประโยชน์หรือความได้เปรียบทางเศรษฐกิจได้ เช่น เครือญาติ สมาคมวิชาชีพ ความมีหน้ามีตา ความเป็นที่เคารพนับถือ บูร์ดิเยอ ใช้แนวคิดนี้ในการศึกษาการครอบงำทางอำนาจในสังคม โดยเน้นการวิเคราะห์ที่ยุทธวิธีในการเพิ่มพูนทุนและการผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งมี “ผลประโยชน์” เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคมได้ (Bourdieu, 1972; ชนิดา เสจิมไพศาล, 2550: 84-85)

สถานภาพทางสังคมของผู้ดื่ม เช่น รักษาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านาย-ลูกน้องในหน้าที่การงาน หรือ การแสดงสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่สูงกว่าคนอื่น ๆ ในชุมชน

ทำนองเดียวกัน ชุมชนละเอียดที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ และหลายรัฐบาลที่ผ่านมามีผลักดันโครงการก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น แต่ถูกคัดค้านอย่างหนักจากหลายฝ่าย รวมทั้งชาวบ้านในพื้นที่ด้วย ชาวบ้านในชุมชนละเอียดได้รวมตัวเคลื่อนไหวต่อต้านต่อเนื่องมาหลายสิบปี การรณรงค์เคลื่อนไหวต้องใช้ทุนจำนวนมาก ชาวบ้านใช้เงินสะสมบางส่วนที่ได้จากการผลิตและจำหน่ายสุราพื้นบ้านเป็นทุนทางเศรษฐกิจด้านหนึ่งเพื่อรักษาความเป็นชุมชนเอาไว้ โดยนำเงินส่วนหนึ่งมาใช้เป็นทุนต่อสู้คัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น และเงินทุนอีกส่วนหนึ่งยังใช้ในการพัฒนาชุมชน เช่น สมทบทุนในการพัฒนาโรงเรียน เป็นต้น ขณะเดียวกันชาวบ้านได้เปลี่ยนทุนทางเศรษฐกิจที่สะสมได้ไปเป็นทุนทางสังคม เพื่อรักษาสถานภาพทางสังคมหรือชนชั้นของตนเอาไว้ เช่น ในโอกาสพิเศษแม่เลี้ยง (เจ้าของโรงงาน) จะจัดงานเลี้ยงให้แก่คนงานในโรงงาน แน่ใจว่ามีทั้งเหล้าและเบียร์เสิร์ฟให้ อันเป็นการแสดงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อของเจ้านายต่อลูกน้อง ซึ่งมีนัยยะของอำนาจเชิงสัญลักษณ์ที่สร้างความชอบธรรมให้แก่แม่เลี้ยงได้เป็นที่ยอมรับในหมู่คนงานและชาวบ้านในชุมชน

อย่างไรก็ตามเราควรระมัดระวังในประเด็นการใช้สุราเป็นต้นทุนทางสังคม เพื่อกำหนดเป็นนโยบายแก้ไขปัญหาพฤติกรรมกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในภาพรวม เพราะอันที่จริงแล้วสุราถูกใช้ไปเพื่อผลประโยชน์ของการเพิ่มทุนทางเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคล และผลิตซ้ำหรือรักษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมเอาไว้ หรือแม้แต่ผู้หญิงใช้สุราเป็นเครื่องมือในการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชน เหล่านี้ล้วนอยู่บนเงื่อนไขบริบทและสถานการณ์เฉพาะของชุมชน ที่เราจำเป็นต้องนำมาพิจารณาประกอบ ซึ่งไม่สามารถสร้างข้อเสนอหรือกำหนดเป็นนโยบายในลักษณะทั่วไปได้

การดื่มสุราในมิติเพศภาวะและเพศวิถี

การดื่มสุราเป็นพื้นที่ของผู้ชาย ในมิติสังคมวัฒนธรรมการดื่มสุราแสดงออกถึงวิถีของ “ลูกผู้ชาย” ผู้ชายได้รับอภิสิทธิ์ให้สามารถดื่มสุราได้ การดื่มสุราของผู้ชายเป็นเรื่องปกติธรรมดาเมื่อผู้ชายมีอำนาจมากขึ้นในสภาพสังคมแบบชายเป็นใหญ่ ผู้ชายเองให้คุณค่าต่อการดื่มสุราในฐานะที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของ “ความเป็นชาย” ขณะที่คุณค่าของความเป็นหญิงแบบจารีตหรือผู้หญิงที่ดี (แม่-เมีย-ลูกสาว) ผู้หญิงต้องไม่ดื่มสุรายาเมาไม่แสดงกิริยาไม่สุภาพต่อหน้าผู้คนที่สาธารณะการดื่มสุราของผู้หญิงในชีวิตประจำวัน จึงไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมการดื่มของผู้หญิงถูกมองว่าไม่ใช่เรื่องปกติ เพราะฉะนั้นผู้หญิงที่ดื่มสุราในชีวิตประจำวันมักจะถูกมองว่าเป็นผู้หญิงไม่ดีทั้งนี้ผู้หญิงจะถูกคาดหวังจากสังคมว่าจะต้องเป็น “ผู้หญิงที่ดี”

อย่างไรก็ดีในวัฒนธรรมชุมชน เช่น หมู่บ้านตำบอง อนุญาตให้ผู้หญิงดื่มสุราได้ในช่วงเทศกาล เช่น ปีใหม่เมือง หรือในเงื่อนไขการดื่มยาต้องเหล้าบำรุงร่างกายยามเจ็บป่วย เป็นต้น อีกทั้งผู้หญิงที่

ดื่มเหล้าในชุมชนเองมองว่าการที่ผู้หญิงดื่มสุราในชีวิตประจำวันไม่ใช่เรื่องเสียหายหรือสร้างความเสื่อมเสียชื่อเสียงแต่อย่างใดผู้หญิงให้คุณค่าว่าการดื่มสุราในแง่ของความเท่าเทียมทางเพศแสดงถึงความมั่นใจในตนเองความเข้มแข็งความกล้าหาญกล้าคิดกล้าตัดสินใจเป็นตัวของตัวเองผู้ชายดื่มแล้ว “เก่ง” แต่ผู้หญิงดื่มแล้ว “ไม่ดี” เป็นอคติทางเพศที่สังคมสร้างมายาคติขึ้นมาเสียมากกว่า

สุราในฐานะเป็น “ยาบำรุง” ร่างกาย และรักษาโรค เช่น ความเชื่อว่าการดื่มสุราในปริมาณเล็กน้อยถือเป็นยาบำรุงร่างกายและยาอายุวัฒนะ ซึ่งเชื่อว่าจะแก้เรื่องความดันโลหิตต่ำ ซึ่งก็ขัดแย้งกับหลักวิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ ในมิตินี้สุรายังเกี่ยวข้องกับเพศวิถี เช่น ความเชื่อเรื่อง “ยาโป๊” ซึ่งเป็นหนึ่งในสรรพคุณของสุรา ความเชื่อดังกล่าวมีมายาภาพ (Myth) มาโดยตลอด เพราะเชื่อว่าถ้าดื่มสุราแล้วจะเข้มแข็ง ฮึกเหิม แข็งแกร่ง ทนทานต่าง ๆ นานา ความเชื่อเหล่านี้สะท้อนออกในชื่อชนิดของเหล้าดองต่าง ๆ เช่น นารีผลลักอก ทำนองเดียวกัน คำว่า “ยาอายุวัฒนะ” ที่ซ่อนรหัสหลายอย่างไว้ โดยเฉพาะประเด็นเพศภาวะ เพราะมีความเชื่อเบื้องหลังคือเป็นรูปแบบชีวิต (Lifestyle) ของผู้ชายที่เป็นผู้กำหนดว่าอายุวัฒนะสำหรับผู้ชาย เช่น โดไม่รู้ล้ม ตาเดมาลิ้มไม้เท้า ม้ากระที่บิลอง ฯลฯ

ประเด็นที่สอง วาทกรรม “ความเมา”

วาทกรรมการดื่มสุราเพื่อดับทุกข์เป็นการให้ความหมายสุราในฐานะ “หนทางหลุดพ้น” จากสภาวะกดดันทางจิตใจ (แม้ว่าจะชั่วครวญก็ตาม) เช่น การดื่มสุราเพื่อให้ “เมา” จะได้ลืมความทุกข์หรือความเครียดต่าง ๆ นานาที่เผชิญอยู่ในชีวิตจริง ฉะนั้นตัวเหล้าเองไม่ใช่สาเหตุของความชั่วร้ายโดยตรง แต่ทว่ามีปัจจัยอื่น ๆ ต่างหากที่ทำให้ผู้คนหันมาดื่มเหล้า (จนเมามาย)

แล้ว “ความเมา” เป็นอย่างไร แบบไหนเรียกว่าไม่เมา แบบไหนคือเมาดี เมาแล้วยิ้ม เมาแล้วบรรลู่ แบบไหนคือเมาไม่ดี เมาอาละวาด เมาทุบตี เหล้านี้ล้วนเป็นวาทกรรม คำว่า “เมา” ในภาษาไทยมักจะมีนัยยะในเชิงลบ สำหรับแพทย์สมัยใหม่ และศีลธรรมจริยธรรมที่เป็นกระแสทั่ว ๆ ไป มองความเมาเป็นสิ่งไม่ดี หรือ “เลว” อย่างเดียว ในทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ (Medical Science) หมายถึง intoxication เช่น เมาเหล้า (Alcohol intoxication) ที่ยึดในเรื่องสุขภาพมาเป็นประเด็นนำ ซึ่งมีนัยยะเป็นวาทกรรม หรืออำนาจ/ความรู้หลักในสังคมไทย กล่าวคือ ความหมายของ “ความเมา” ทางการแพทย์ถูกนิยามให้กลายเป็น “ความจริง” ผ่านระบบความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ ผนวกกับคุณธรรมจริยธรรมทางด้านศาสนา ซึ่งทรงพลังอำนาจในกำหนดคุณค่าทางสังคม จี้หรือตัดสินว่าใครดี/ไม่ดี เพราะว่า intoxication มีความหมายเหลืออม ๆ กับการขาดสติ ดังนั้นรัฐนำวาทกรรมหลัก “ความเมา” ไปใช้ร่วมกับวาทกรรมรองชุดอื่น ๆ โดยเฉพาะในเรื่องอุบัติเหตุ เช่น การเชื่อมโยงการดื่มสุรากับการขับขีรถยนต์ ใช้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์การแพทย์และนำเสนอข้อมูลสถิติอุบัติเหตุที่เกิดจากการเมาแล้วขับอย่างเป็นระบบ จากวาทกรรมดังกล่าวนำไปสู่การกำหนดนโยบายและการรณรงค์ เช่น “เมาไม่ขับ” หรือเชื่อมโยงการดื่มสุรากับปัญหาสังคมที่ยากต่อการจัดการเข้าไว้ด้วย ทั้งปัญหาอาชญากรรม

ความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ และโรคภัยไข้เจ็บ (Newman and Saranya, 1999) อีกทั้งถ้าเมาแบบ intoxication แล้วจำเป็นจะต้องทำการล้างพิษหรือถอนพิษ (Detoxification) เพื่อรักษาสุขภาพที่ดี การล้างพิษจึงได้กลายเป็นกระแสนิยมของสังคมอยู่ในปัจจุบัน

นอกจาก “เมา” ที่ถูกแปลว่า intoxication แบบวิทยาศาสตร์การแพทย์แล้ว ยังมี “เมา” แบบอื่น ๆ ที่มีนัยยะหรือความหมายเชิงสังคมด้วยหรือไม่ในมิติวัฒนธรรม “เมา” ถูกตีความว่ามีอำนาจ เช่น เมาแล้วเข้าถึงพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์⁵ ดังนั้นความเมาในมิติทางสังคมวัฒนธรรมจึงมีหลายความหมาย มิได้มีความหมายเดียวอย่างตายตัว บางครั้งบ่งบอกความหมายเดียวกัน แต่ไม่ได้ใช้คำว่า “เมา” เช่น สภาวะเคลิ้ม ๆ เป็นสภาวะกึ่ง ๆ กลาง ๆ สภาวะที่มีความสุข เช่น เคลิบเคลิ้มไปกับบทเพลง ซึ่งไม่ถึงกับเมาเพลง แต่อาจจะชอบมาก เป็นต้น หรือที่เรารู้สึกว่าช่างเพื่อนต้องดื่มก่อนถึงจะเพื่อนได้ หรือเข้าถึงศาสตร์บางอย่าง ซึ่งเป็นสภาวะแบบก้ำ ๆ กึ่ง ๆ ระหว่างความจริง (Reality) กับสิ่งที่ไม่ใช่ความจริง ในความหมายที่เขาเองตีความ ทั้งนี้เนื่องจากการจะเข้าถึงสภาวะการแสดงจินตนาการออกมา (Express) หรืออารมณ์ความรู้สึก ในสภาวะปกติอาจทำไม่ได้ อาจเกิดความเคอะเขิน ซึ่งคล้ายคลึงกับคนทรงที่อยู่ใต้อารมณ์ก้ำ ๆ กึ่ง ๆ เช่นกัน ดังนั้นช่วงหรือระยะทางจากการดื่มไปจนถึงการเมาจึงมีหลายขั้นตอน ซึ่งอาจจะรวมทั้งสภาวะกึ่ง ๆ กลาง ๆ ด้วย

ประเด็นที่สาม การนำเสนอตัวตนใหม่หรืออัตลักษณ์

การนำเสนอตัวตนหรืออัตลักษณ์ (Identity) ของผู้หญิงและชาติพันธุ์ ที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสู่ความทันสมัย และตอบโต้กับการลดทอนสถานภาพและบทบาททางเพศและชาติพันธุ์ ประกอบด้วย 2 แนวทางคือ

แนวทางแรก เน้นด้านการบริโภคซึ่งการดื่มสุราไม่ได้มีความหมายแต่เพียงการเสพสุราในเชิงชีว-กายภาพตามความต้องการหรือความอยากอย่างเดียวนั้นแต่ยังมีนัยยะในเชิงสังคมวัฒนธรรม นั่นคือ การบริโภคความหมายหรือสัญลักษณ์ในสังคมสมัยใหม่ เช่น วัยรุ่นนำเสนอภาพตัวตนที่ทันสมัยผ่านการดื่มสุรา เยาวชนมักจะไม่ดื่มเหล้าที่บ้านและയാดอง เพราะเป็นภาพลักษณ์ (Image) ที่ไม่ทันสมัย “เขย” วัยรุ่นเลือกดื่มโดยเฉพาะเบียร์ หรือเหล้าสีแบรนด์ต่าง ๆ ที่แสดงสัญลักษณ์ “ความทันสมัย” ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นเป็นตัวตนผ่านการใช้ชีวิต หรือไลฟ์สไตล์ (Lifestyle) หรือรสนิยมที่แสดงออกผ่านการบริโภค (Consuming self)

5 “เมา” ในภาษาไทยที่ไม่จำกัดความหมายเฉพาะ intoxication เช่น ภาพยนตร์จีนไอ้หนุ่มหมัดเมา “สู้กันอย่างเมามัน” ก็คือการต่อสู้ที่ไม่อยู่ในกรอบ ไม่ได้ชกในตำรา พลิ้วไปได้เรื่อย ๆ ในแง่นี้สภาวะเมาจึงเป็นสภาวะของการท้าทายคัมภีร์ หรือท้าทายกรอบหรือสิ่งที่เป็นการ เป็นแบบแผน เป็นสำนัก ส่วนหลักในภาษาวรรณคดีใช้คำว่า “น้ำอัมฤตย์” ซึ่งมีนัยยะเชิงบวก ดังจะเห็นว่ามีการใช้เหล้าเป็นเครื่องดื่มเพื่อผูกให้มันแน่นแฟ้น เป็นเพื่อนตาย เช่น การดื่มน้ำสาบานเป็นการผูกมิตรแบบผู้ชาย

6 ในสังคมอินเดียแดง ผู้ที่อยู่ในภาวะเมาสามารถติดต่อกับอำนาจเหนือมนุษย์ได้

การดื่มสุรายังเป็นการแสดงออกถึง “ความเป็นชาย” (Masculinity) หรือ “ลูกผู้ชาย” การบริโภคสัญลักษณ์ที่แสดงอัตลักษณ์ให้คนอื่นเห็นและชื่นชม กลายเป็นช่องทางให้กลุ่มทุนและธุรกิจเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ แสวงหาผลประโยชน์ทางการค้าด้วย เมื่อธุรกิจเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เข้าใจประเด็นและสามารถจับกระแสของการดื่มได้ จึงโหมกระหน่ำโฆษณาผลิตภัณฑ์ของตน เพื่อดึงดูดความสนใจของวัยรุ่น ซึ่งเราไม่แปลกใจเลยที่เห็นป้ายโฆษณาเบียร์ขนาดใหญ่ที่เห็นได้เด่นชัดติดอยู่บริเวณหน้าสนามกีฬาประจำจังหวัดหลายแห่ง หรือร้านเบียร์ที่ตั้งข้าง ๆ สนามฟุตบอลหญ้าเทียมขนาดเล็กที่กระจายในเขตเมือง เพื่อให้บริการลูกค้าที่ “เล่นบอลเสร็จ กินเบียร์ต่อ” ได้ทันที นี่ดูจะเป็นวัฒนธรรมของผู้ชาย

การดื่มสุราที่แสดงออกถึง “ความเป็นหญิง” (Femininity) เช่น เป็น “ผู้หญิงทำงาน” มี “ความมั่นใจ” ในตนเอง และ “พึ่งตนเอง” ซึ่งผู้หญิงในพื้นที่วิจัยนิยมดื่มเบียร์มากกว่าเหล้า เพราะในสังคมไทยที่ผ่านมา ผู้ชายครอบครองพื้นที่ของการดื่มสุรามายาวนาน เห็นได้จากการที่ผู้ชายได้รับการยอมรับให้สามารถดื่มเหล้าได้ การดื่มเหล้าเป็นการแสดงออกด้านเพศภาวะความเป็นชาย แต่ผู้หญิงดื่มสุราถูกมองว่าเป็น “ผู้หญิงไม่ดี” การที่ผู้หญิงหันมาดื่มสุราก็เพิ่มมากขึ้น นอกเหนือจากการได้รับลัทธิอุดมการณ์เสรีนิยม ที่แสดงถึงเสรีภาพส่วนบุคคลแล้ว ยังเชื่อว่าเป็นการแสดงออกซึ่ง “ความเท่าเทียมทางเพศ” (ซึ่งอาจจะจริงหรือไม่จริงก็ได้) เพราะที่ผ่านมาผู้หญิงตกอยู่ในสถานะที่ต่ำต้อยกว่าผู้ชายมานาน ในแง่นี้ถือว่าการดื่มสุราของผู้หญิงมีนัยยะที่เป็นการตอบโต้หรือท้าทายต่อกรอบอุดมการณ์อำนาจแบบชายเป็นใหญ่ อย่างน้อยผู้หญิงในพื้นที่วิจัย มองว่าผู้หญิงดื่มเหล้าไม่ได้เป็นปัญหา

แนวทางที่สอง ให้ความสำคัญกับสาเหตุของการดื่มสุราที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับการพัฒนาของรัฐ เมื่อรัฐเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมหรือไม่เป็นธรรม ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมของความยากจน (Culture of poverty) หรือภาวะความยากจน เช่น ไร้ที่ดิน ชีวิตถูกพรากออกจากทรัพยากรที่เคยมี ฯลฯ กลายเป็นคนจนที่ไร้อำนาจต่อรอง หมดทางเลือกในชีวิต สิ้นหวังจากการหาทางออกในชีวิตไม่ได้ หรือต้องเผชิญปัญหาต่าง ๆ นานารุมเร้า จนทำให้สูญเสียตัวตน (Self) คนจนเหล่านี้จึงหันไปดื่มสุราเพื่อดับทุกข์หรือผ่อนคลายความรู้สึกที่กลัดกลุ้มอยู่ในจิตใจ การดื่มสุราเพื่อให้ลืมความทุกข์ดังกล่าว เกิดขึ้นกับทั้งผู้หญิงและผู้ชาย เช่น ความรู้สึกล้มเหลวกับชีวิต จากความคาดหวังที่ผู้ชายจะต้องเป็นผู้นำครอบครัวที่ดี ความเม้าจากการดื่มสุราได้เป็นหนทางหลีกเลี่ยงจากความทุกข์นั้น ขณะเดียวกันผู้หญิงบางคนก็หันไปดื่มสุรา เพราะความกลัดกลุ้มที่เกิดจากปัญหาต่าง ๆ ที่ถาถมเข้ามาเปรียบดั่งมรสุมชีวิตผู้หญิงเผชิญกับความเครียดและความทุกข์ในครอบครัวเช่นปัญหาเศรษฐกิจค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันไม่เพียงพอ ฯลฯ อีกทั้งสังคมยังคาดหวังต่อผู้หญิงว่าต้องเป็นผู้หญิงที่ดีเป็นแม่ที่ดีเป็นเมียที่ดีและเป็นลูกสาวที่ดีภายใต้อุดมการณ์เย้าเรือนผู้หญิงถูกคาดหวังให้ต้องดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัวให้ “อยู่ดีกินดี” และดูแลเศรษฐกิจภายในครัวเรือนควบคุมค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนทำให้ผู้หญิงหาหนทางที่จะปลดปล่อยตนเองออกจากวังวนปัญหาด้วยการเที่ยว-กิน-ดื่ม เพราะฉะนั้นการดื่มสุราจึงกระทบต่อสุขภาพของครัวเรือนและชุมชนหรือสังคมในวงกว้าง เช่น ส่งผลกระทบต่อครอบครัว

มีภาระด้านรายจ่ายของครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น สุดท้ายผู้หญิงเองก็ต้องแบกรับภาระต่าง ๆ ของครอบครัว จำเป็นต้องออกมาดิ้นรน พยายามทำทุกอย่างเท่าที่ตนจะทำได้ เพื่อประดับประดาครอบครัวให้อยู่รอด หรือมีความมั่นคงในชีวิตของครัวเรือน

จากมุมมองของการตีมูลค่าเพื่อสร้างตัวตน และการตีมูลค่าเพราะสูญเสียตัวตน งานวิจัยชี้ให้เห็นว่ามีมิติที่หลากหลายและซ้อนทับกัน ทั้งมิติชนชั้น ชาติพันธุ์ เพศภาวะ และวัย ภายใต้โครงข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม เนื่องจากว่าการตีมูลค่าไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น และพฤติกรรมของการตีมูลค่าไม่ใช่เป็นเพียงประเด็นปัญหาทางด้านการแพทย์ แต่ยังเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม ความเชื่อ และคุณค่าร่วมทางสังคม ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการตีมูลค่าเครื่องมือแอลกอฮอล์ และความซับซ้อนในการจัดการสุรา

3) การจัดการสุราในมิติเชิงซ้อน

การจัดการและควบคุมสุราสามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเด็นคือ แนวทางในการมองปัญหา (Approaches) ยุทธศาสตร์ของการจัดการ (Strategies) และการควบคุมสุราโดยชุมชน กล่าวคือ

ประเด็นแรก ด้านแนวทางในการมองปัญหา

ที่ผ่านมามีการมองปัญหาการบริโภคสุราแบบโรคยานุวัต (Medicalization) ที่อยู่บนพื้นฐานความรู้แบบวิทยาศาสตร์การแพทย์ (Medical Science) แนวทางนี้มองปัญหาการบริโภคสุราเป็นเรื่องทางการแพทย์ ที่มีฐานคิด 2 ประการคือ ประการแรก ฐานคิดที่มองการบริโภคสุราเป็นปัญหาของปัจเจกส่วนบุคคล เมื่อไหร่ก็ตามที่มองการบริโภคสุราเป็นปัญหาเฉพาะทางการแพทย์ ปัญหา ก็จะกลายเป็นปัญหาส่วนตัว ซึ่งแต่ละบุคคลต้องจัดการเอง ในมุมมองนี้ การจัดการระดับปัจเจกบุคคลคือการบำบัดรักษาโรคที่เกี่ยวข้องเนื่องจากการตีมูลค่า เช่น การบำบัดผู้ติดสุรา และการรักษาโรค เช่น โรคพิษสุราเรื้อรัง อาการประสาทหลอน โรคตับ โรคไต โรคระบบทางเดินอาหาร และประการที่สอง ฐานคิดที่มองปัญหาการบริโภคสุราแบบแยกส่วน นอกจากจะมองว่าเป็นปัญหาส่วนบุคคลแล้ว ยังมองว่าเป็นปัญหาของร่างกายอย่างเดียว ซึ่งเมื่อบริโภคสุราแล้วจะทำให้เกิดปัญหาทางกาย เช่น โรคตับแข็ง พิษสุราเรื้อรัง ฯลฯ บริโภคสุราแล้วทำให้เกิดอุบัติเหตุ เช่น เมาแล้วขับ บาดเจ็บ เสียชีวิต เป็นต้น

แนวทางนี้ปรากฏชัดเจนในการดำเนินงานของหน่วยงาน เช่น สสส. ที่มีฐานคิดวิทยาศาสตร์การแพทย์ ได้นำข้อมูลเชิงประจักษ์การณณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคสุรา ทั้งสถิติจำนวนผู้ดื่ม ปริมาณการดื่ม จำนวนผู้ป่วย จำนวนอุบัติเหตุ คนเจ็บ และผู้เสียชีวิต ฯลฯ มาแสดงให้เห็นว่าเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพื่อลดจำนวนคนดื่มเหล้า สสส. พยายามผลักดันการแก้ปัญหาสุราในระดับนโยบาย รวมทั้งให้การสนับสนุนหน่วยงานด้านสาธารณสุข องค์กร และเครือข่ายภาคประชาสังคม เช่น สคส. ดำเนินการติดตามและเฝ้าระวังปัญหาสุรา และประสานความร่วมมือกับองค์กรท้องถิ่นต่าง ๆ

ทำการรณรงค์ลด ละ เลิกเหล้า เพราะฉะนั้นวิธีคิดของ สสส. ต่อประเด็นปัญหาสุรา สะท้อนการมองโลกแบบแคบที่ยังไม่ทำให้เข้าใจความซับซ้อนของปัญหาสุราได้อย่างชัดเจนดีพอ ผลลัพธ์ของการมองโลกเช่นนี้ ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่คับแคบตามไปด้วย

ส่วนงานวิจัยนี้พยายามเสนอแนวทางในการมองปัญหาอีกแนวทางหนึ่งคือ **แนวทางด้านสังคมและวัฒนธรรม (Social and cultural approach)** ในการจัดการพฤติกรรมกรรมการบริโภคสุรา แนวทางนี้มองเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่เป็นองค์รวม (Holistic) นั่นคือ การมองภาพรวมว่าบริบทของสังคมเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้ความหมายของสุราและการดื่มสุราเปลี่ยนแปลงไป และมองเห็นสภาพปัญหากรรมการบริโภคสุราขยายเชื่อมโยงกับทั้งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เกี่ยวโยงกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งสัมพันธ์กับสถานะอำนาจของผู้หญิงที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย มุมมองเช่นนี้นำไปสู่ชุดคำถามที่สำคัญคือ ในการจัดการและควบคุมการบริโภคสุรารายในชุมชน เราจะสามารถใช้ “ชุมชน” เข้ามาแก้ปัญหสุราได้จริงหรือไม่ วิธีควบคุมสุราจะเป็นอย่างไร และผ่านการจัดการแบบไหน

ประเด็นที่สอง ยุทธศาสตร์ของการจัดการ

ยุทธศาสตร์ในการจัดการปัญหาสุราของไทย ประกอบด้วย 3 รูปแบบคือ 1) รูปแบบที่เน้นใช้รัฐในการจัดการผ่านกฎหมายควบคุม 2) รูปแบบที่เน้นชุมชนในการจัดการผ่านผู้หญิงที่อยู่ในชุมชน และ 3) รูปแบบที่มองชุมชนที่มีบุคคลสำคัญ (Key persons) นอกเหนือไปจากผู้หญิง ที่สามารถจะทำงานหรือสานงานได้ ซึ่งงานวิจัยชี้ให้เห็นว่ามีความต่างระหว่างความพยายามในการควบคุมสุราโดยชาวบ้านกับรัฐ และการจัดการควบคุมสุราในชุมชนมีลักษณะเชิงซ้อนและยืดหยุ่น ไม่ใช่ยึดติดอยู่กับยุทธศาสตร์รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอย่างตายตัว

ยุทธศาสตร์ที่เน้นใช้รัฐในการจัดการผ่านกฎหมายควบคุม

จากสถานการณ์ปัญหาสุราในปัจจุบัน รัฐรับมือกับปัญหาและดำเนินการใน 2 แนวทางควบคู่กันคือ **แนวทางแรก เน้นทางด้านกรแพทย์ (Medical approach)** บนฐานความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ ที่เชื่อในความเป็นเหตุเป็นผลเชิงประจักษ์ (Empirical rationale) โดยมองว่าการดื่มสุราส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกาย เช่น โรคพิษสุราเรื้อรัง (Alcoholism) ที่จัดการผ่านแผนกจิตเวช นอกจากนั้นส่งผลเกี่ยวเนื่องแก่สังคม ทั้งระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ และยังคงสูญเสียงบประมาณจำนวนมากในการรักษาพยาบาลและแก้ไขปัญหาลังคมรวมทั้งสูญเสียทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นสมาชิกในสังคมการมองเช่นนี้เป็นการเหมารวมการดื่มสุราว่าเป็นปัญหาทั้งหมดโดยไม่แยกแยะให้เห็นผู้ดื่มสุรากับเงื่อนไขแวดล้อมบริบททางประวัติศาสตร์และสภาพทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

แนวทางที่สอง เน้นในเชิงสังคม-วัฒนธรรม รัฐใช้นโยบายและมาตรการทางกฎหมาย เป็นเครื่องมือจัดการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พ.ร.บ. ควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ปี พ.ศ.

2551 ที่ได้รับการปรับปรุงขึ้นมาใหม่ สืบเนื่องจากที่ผ่านมา สสส. มีภารกิจหลักด้านการส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งในปี พ.ศ. 2546 ส่งเสริมกิจกรรมรณรงค์งดเว้นอบายมุขในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา ในปี พ.ศ. 2547 จัดตั้งสำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.) ขึ้น และจัดตั้งประชาคมงดเหล้าทุกจังหวัด เพื่อให้การสนับสนุนองค์กรภาคประชาสังคมให้รณรงค์ “งดเหล้าเข้าพรรษา” และสร้าง “พื้นที่ปลอดเหล้า” ในช่วงเทศกาลและงานประเพณีต่าง ๆ รวมไปถึงการจัดทำโครงการ “คืนคนดีสู่สังคม” บนพื้นฐานรัฐราชการแบบสาธารณสุข ภายใต้ พ.ร.บ. ควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ดังกล่าว การควบคุมสุราภาครัฐ สสส. เป็นหัวหอกหลักในการดำเนินงาน มีลักษณะร่วมศูนย์อำนาจจัดการผ่านกลไกสำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (สคอ.) ที่มี ผอ. สำนักงานควบคุมโรคติดต่อ กระทรวงสาธารณสุขเป็นประธาน และอำนาจการปกครองด้านสาธารณสุขลดหลั่นลงไปสู่ส่วนภูมิภาค ผ่านกลไกคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จังหวัดที่มีผู้ว่าราชการฯ เป็นประธานโครงข่ายระบบราชการของจังหวัดและสาธารณสุขเอื้ออำนวยให้รัฐสามารถขยายอำนาจการปกครองทางการแพทย์ลงไปถึงระดับอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน เพื่อให้ควบคุมพฤติกรรมกรรมการบริโภคสุราของประชากรให้เป็นไปอย่างมีเอกภาพและประสิทธิภาพ แม้ว่ารัฐจะเปิดโอกาสให้ภาคประชาสังคมและองค์กรอิสระ เช่น สสส. สปสช. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) สคล. และนักการเมืองท้องถิ่น เข้ามาสนับสนุนผ่านกลไกของสาธารณสุข ยิ่งเป็นการสนับสนุนให้รัฐกระชับอำนาจการปกครองทางการแพทย์ให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

การจัดการสุราแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่รัฐเช่นนี้ทำให้การจัดการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ขาดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจากประชาชนและผู้หญิงในชุมชน เมื่อเป็นเช่นนี้ ปัญหาก็คือ สังคมจะมีความตระการในการจัดการควบคุมปัญหาสุราอย่างไร เพราะลำพังรัฐใช้มาตรการทางกฎหมายและนโยบายกำกับควบคุมสุราอย่างเดียวไม่เพียงพอ ทั้งนี้ผู้หญิงจากหมู่บ้านตำม่อนมีมุมมองต่อการจัดการปัญหาสุราที่รัฐใช้มาตรการทางกฎหมายกำกับควบคุมว่าสามารถใช้ได้ผลกับข้าราชการฝ่ายปกครองเท่านั้น เช่น ปลัดอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เนื่องจากมีการห้ามดื่มสุราในสถานที่ราชการ

ส่วนผู้หญิงจากหมู่บ้านดินธาตุเห็นว่า มาตรการทางกฎหมายที่ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ทั้งการควบคุม ตรวจจับร้านค้า หรือผู้ประกอบการในเขตเมืองปาย ได้รับการชื่นชมจากนักรณรงค์เลิกเหล้า นอกจากจะไม่สัมฤทธิ์ผลแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบตามมาด้วย เช่น การล่อซื้อสุราจากฝับบเป็นวิธีการที่ไม่ดี เพราะกลายเป็นการยั่วยุให้คนกระทำผิด อีกทั้งการสั่งปิดสถานที่จำหน่ายสุราหรือสถานบันเทิงที่ละเมิดกฎหมาย เช่น ฝับบ ก็กระทบต่อพนักงานรับจ้างที่ต้องตกงานด้วย ยิ่งกว่านั้นนโยบายของรัฐที่จัดทำผ่านการรณรงค์ลด ละ เลิกเหล้า สร้างความอึดอัดให้กับผู้หญิงในหมู่บ้านดินธาตุและผู้หญิงในหมู่บ้านตำม่อน เห็นว่า ทั้งยังขาดการสร้างกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนการเลิกเหล้าอย่างจริงจัง และการอบรมผู้นำชุมชน และ อสม. หมู่บ้าน เกี่ยวกับผลกระทบของสุราไม่มีการเผยแพร่ถ่ายทอดสู่ชุมชน และขาดโครงการต่อยอด ส่วนผู้หญิงในชุมชนสะเอียบเห็นว่า มาตรการของ

รัฐในการควบคุมการประกอบกิจการสุราพื้นบ้าน ที่ดำเนินการผ่านกลไกของกรมสรรพสามิต เพื่อให้ได้ ตามมาตรฐานของกระทรวงอุตสาหกรรม เป็นการจัดการและควบคุมแบบรวมศูนย์ไว้ที่รัฐ ซึ่งชุมชนไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมกำหนดกฎเกณฑ์ใด ๆ ทั้งสิ้น

ดังนั้นสุราอาจจะเป็นหรือไม่เป็นปัญหาก็ได้ แต่ทัศนคติแบบเหมารวมและรวมศูนย์การจัดการโดย ขาดความเข้าใจในปัญหาสาเหตุของการดื่มสุราของผู้คนต่าง ๆ ที่นำไปสู่การรณรงค์บนพื้นฐานความ เชื่อแบบ “สังคมปลอดเหล้า” (Live without alcohol) ยากที่จะเป็นจริงได้ รวมทั้งการใช้ความรู้ในการ จัดการประเด็นปัญหาสุราในสังคมไทย ตั้งอยู่บนหลักการด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ จึงเกิดการผูกขาด ความรู้โดยผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์ซึ่งมีข้อจำกัดด้านมุมมองที่ไม่กว้างขวางเพียงพอ ขาดมุมมองใน มิติอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมิติเพศภาวะ อีกทั้งยังเน้นการมองผู้หญิงเป็นแต่เพียง “เหยื่อ” ของการ พัฒนาที่ไม่เท่าเทียมเพียงด้านเดียว

ยุทธศาสตร์ที่เน้นชุมชนในการจัดการผ่านผู้หญิงที่อยู่ในชุมชน

การจัดการปัญหาสุราผ่านผู้หญิงในชุมชนเป็นยุทธศาสตร์อันใหม่ที่งานวิจัยชิ้นนี้พยายามเสนอ เพราะผู้หญิงในท้องถิ่นเองที่ตระหนักถึงปัญหาการบริโภคสุรา และมีเครือข่ายสตรีในชุมชนทำหน้าที่ เป็นผู้นำหรือเป็น “หัวหอกทะเลงฟัน” ปัญหาสุรา เนื่องจากวิถีชีวิตของผู้หญิงในชุมชนเมือง ชุมชนใหม่ แบบชายแดน หรือชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ และชุมชนที่เคยผ่านประสบการณ์การค้าประเวณี กำลังเผชิญ กับการเปลี่ยนแปลงโลกสมัยใหม่ อิทธิพลของโลกาภิวัตน์ที่ไหลจากข้างนอก ผ่านข้อมูลข่าวสาร หรือ ผู้คนข้ามแดน เข้ามากระแทก ส่งผลให้ผู้หญิงต้องฟัน “ความเป็นชุมชน” ของการสร้างความรู้ผู้หญิง ในการควบคุมสุรา ในชุมชนฟ้าใหม่ผู้หญิงต้องต่อสู้ต่อรองกับแรงกดดันจากภายนอกและรุกขึ้นมา ปกป้องผู้หญิงของตนเอง ในชุมชนสะเทียบผู้หญิงต้องต่อสู้ต่อรองกับการอนุรักษ์และการพัฒนาของรัฐ ในหมู่บ้านตำบองผู้หญิงต้องออกมาต่อสู้กับตราบาปที่เขาได้รับ ซึ่งการค้าประเวณีเป็นบาดแผลลึกมาก และเป็นความทรงจำที่เจ็บปวด และในหมู่บ้านดินธาตุผู้หญิงและชาติพันธุ์ต้องต่อสู้กับภาวะชายขอบ และความเป็น “คนอื่น” ที่สังคมไทยยึดเยียดให้ เหล่านี้ส่งผลให้ผู้หญิงมีความสามารถออกมาต่อสู้ต่อ รองในประเด็นปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งประเด็นสุราด้วย

ยุทธศาสตร์ที่มองชุมชนที่มีบุคคลสำคัญนอกเหนือไปจากผู้หญิง

นอกเหนือไปจากผู้หญิง ยังมีบุคคลสำคัญ (Key persons) ที่จะสามารถทำงานหรือสานงาน จัดการและควบคุมสุราได้ ซึ่งอาจจะเป็นเยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้รู้ในชุมชน รวมทั้งพระสงฆ์ในองค์กร ศาสนาต่าง ๆ ครูในสังกัดโรงเรียนในพื้นที่ สมาชิก อบต. และเทศบาลตำบล ฯลฯ บทบาทของกลุ่ม บุคคลและองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่เหล่านี้ แตกต่างกันไปตามเงื่อนไขหรือลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ ส่วนรูปแบบการทำงานจะเน้นรูปแบบของ “เครือข่าย” ประสานความร่วมมือกับภาครัฐ บุคลากรด้าน สาธารณสุข รวมทั้งการหนุนเสริมจากภาคประชาสังคม โดยเฉพาะเครือข่ายองค์กรงดเหล้าในพื้นที่ด้วย

ประเด็นที่สาม การควบคุมสุราโดยชุมชน

นอกจากรัฐกับชาวบ้านมองสุราในมิติที่ต่างกันแล้ว ระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองก็มองสุราแตกต่างกัน ซึ่งนำไปสู่การควบคุมสุราที่ไม่เหมือนกัน ความพยายามในการควบคุมสุราโดยชุมชนในพื้นที่วิจัยสามารถสรุปประเด็นย่อยได้ 5 ประการคือ 1) ผู้หญิงเป็นประชากรผู้กระตือรือร้น 2) เป้าหมายชัดเจน แต่วิธีการยืดหยุ่น 3) ความเข้มแข็งภายในชุมชนและการหนุนเสริมภายนอก 4) เครือข่ายความรู้ของผู้หญิง และ 5) ปัญหาและอุปสรรค ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ผู้หญิงเป็นประชากรผู้กระตือรือร้น (Active citizen)

งานวิจัยนี้มองปัญหาเฉพาะในด้านที่เกิดจากผู้ขายดื่มสุราเป็นหลัก ซึ่งผู้หญิงต้องลุกขึ้นมาจัดการแก้ปัญหา เนื่องจากผู้หญิงในชุมชนเองมองผู้หญิงที่ดื่มสุราว่าไม่เป็นปัญหา เพราะ ไม่ได้ดื่มมากเกินไปพอตี "ม" หรือ รดดื่มแบบรับผิดชอบ เพราะฉะนั้นภาพของผู้หญิงดื่มสุราในพื้นที่วิจัยทั้ง 4 แห่งค่อนข้างแตกต่างจากภาพผู้หญิงในภาคเหนือที่มีการดื่มสุราจำนวนมากที่ถูกนำเสนอผ่านงานศึกษาวิจัยที่มีมาก่อนหน้านี้ ซึ่งตัดขาดออกจากบริบทเชิงโครงสร้างที่กำกับชีวิตของผู้ดื่มไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่ปรากฏสภาพปัญหาการบริโภคสุราของผู้หญิงในงานวิจัยมากนัก มีเพียงพื้นที่หมู่บ้านต้าม่อนและชุมชนฟ้าใหม่ที่ได้นำเสนอภาพประสบการณ์ของผู้หญิงบางรายที่ถูกประทับตราว่าเป็น "แม่หญิงฮ้าย แม่หญิงขี้เหล้า" มหรือสาวนักดื่ม ที่ต่างก็ประสบกับมรสุมในชีวิตและครอบครัว ต้องฟันฝ่าปัญหาอุปสรรคและวิกฤติต่าง ๆ โดยลำพัง ท่ามกลางอำนาจที่มีอยู่น้อยนิด

ผู้หญิงในชุมชนต่างต้องการที่จะแก้ไขปัญหสุรา หรือลดผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนและในครอบครัวซึ่งสาเหตุหลักที่ทำให้กลุ่มผู้หญิงลุกขึ้นมาจัดการเป็นเพราะโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้หญิงสูญเสียสถานะอำนาจเดิมที่เคยมี ทั้งการสูญเสียบทบาทการเป็นผู้ผลิตของสังคมบทบาทในกิจกรรมการผลิตหายไปแกนกลางของครอบครัวและเครือญาติหายไป แต่ต้องแบกรับภาระการผลิตซ้ำทางสังคมจนแทบจะไม่มีอำนาจใด ๆ ซึ่งอำนาจควบคุมอยู่ในมือผู้ชายแทน ผู้ชายเป็นใหญ่ ส่วนผู้หญิงไม่มีอำนาจเมื่อครอบครัวและชุมชนเผชิญกับปัญหาการบริโภคสุราในชีวิตประจำวันของสมาชิกในครอบครัวและชุมชนท่ามกลางปัญหาอื่น ๆ ที่รุมเร้า ทั้งปัญหาเศรษฐกิจปัญหาที่อยู่อาศัยปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ผู้หญิงก็ยิ่งถูกรีดร้องให้ต้องเข้ามาประคับประคองความอยู่รอดของครอบครัวและชุมชน รวมทั้งแก้ไขปัญหสุราอีกด้วย

งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงมีความกระตือรือร้นในการระดมสรรพกำลังเพื่อยกระดับสถานะอำนาจของตนในฐานะผู้ผลิตของสังคม เข้ามามีบทบาทในกิจกรรมการผลิตบทบาทในงานพัฒนาชุมชน และบทบาทจัดการปัญหาชุมชน ในเรื่องของการดื่มสุราในพื้นที่ เราจะเห็นได้ว่าผู้หญิงเข้าไปอยู่ในพื้นที่สาธารณะ ทั้งในฐานะผู้นำชุมชนอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) อบต. เพื่อทำงานพัฒนาชุมชน ขณะเดียวกันก็พยายามเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาการดื่มสุราโดยผ่านกลุ่มองค์กรสตรีหรือเครือข่ายสตรีในชุมชนด้วย

แต่กว่าที่ผู้หญิงเหล่านี้จะได้รับการยอมรับจากสังคมและความไว้วางใจจากชุมชนพวกเธอต้องฝ่าฟันกับคำติฉินนินทา คำสบประมาท ถูกดูถูกแคลนต่าง ๆ นานา โดยเฉพาะจากผู้ชายในชุมชน ผู้หญิงเหล่านี้ผ่านอุปสรรคเหล่านี้ไปได้ด้วยความเชื่อใน “ความเป็นหญิง” ของตนเอง ซึ่งความเป็นหญิงในแง่นี้มีลักษณะเป็นสารัตถะเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic essentialism) (Spivak, 1998) ที่กลุ่มผู้หญิงด้อยอำนาจใช้ความเป็นเพศหญิงที่มีอยู่ร่วมกันผลิตสร้างอัตลักษณ์ร่วม ถือว่าเป็นยุทธศาสตร์ทางการเมืองเพื่อยก ระดับและทำให้ชุมชนของพวกเธอเองก้าวไปข้างหน้า เพราะฉะนั้น ในกรณีนี้เพศภาวะของผู้หญิงจึงมีนัยยะของการเป็นเวที หรือพื้นที่ให้ผู้หญิงช่วงชิง-ฉวยใช้ในการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจได้เช่นกัน

บทบาทของผู้หญิงในฐานะนักจัดการ ผู้หญิงในชุมชนฟ้าใหม่หมู่บ้านด้าม่อนและหมู่บ้านตีนธาตุ ได้ใช้กิจกรรมการรณรงค์เชิงสังคมลด ละ เลิกเหล้าภายในชุมชน เช่น งดเหล้าเข้าพรรษา” ดงงานศพปลอดเหล้า” “งานงานบุญปลอดเหล้า” และ “บุคคลต้นแบบเลิกเหล้า” เป็นเงื่อนไขการเข้าร่วมและมีบทบาทในการจัดการปัญหาสุรา ผู้หญิงได้เชื่อมประสานกันภายในหมู่บ้านและประสานกับองค์กรและภาคีต่าง ๆ จากภายนอกชุมชน เพื่อขับเคลื่อนงาน กิจกรรมรณรงค์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของผู้หญิง ท่ามกลางอำนาจที่มีไม่มากนัก และความสัมพันธ์ของคนหลากหลายรุ่น และหลากหลายกลุ่ม ส่วนผู้หญิงในชุมชนสะเอียบมีบทบาทอย่างสำคัญในการควบคุมด้านเศรษฐกิจ เป็นกำลังหลักในการผลิตและจำหน่ายสุราที่บ้าน

ผู้นำหญิงในพื้นที่วิจัย มีความปรารถนาแรงกล้าและกระตือรือร้นในการจัดการปัญหาสุราในชุมชน ผู้นำหญิงในชุมชนฟ้าใหม่ ท่านหนึ่งถึงกับกล่าวว่า “ชุมชนต้องกล้าออกมาปกป้องผู้หญิงของตนเอง” ความกระตือรือร้นของผู้หญิงในชุมชนมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ที่เรียนรู้มาในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณ์การต่อสู้เรียกร้องสิทธิและความมั่นคงในที่อยู่อาศัยร่วมกับคนรุ่นพ่อแม่ ซึ่งถูกแรงกดดันในเรื่องการไล่รื้อจากภายนอกและได้นำประสบการณ์การเคลื่อนไหวต่อสู้ มาปรับประยุกต์และต่อยอดความรู้ในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเพศภาวะ กฎหมายที่ใช้เป็นเครื่องมือให้ผู้หญิงเข้าถึงความยุติธรรม ทำให้มีมุมมองต่อประเด็นปัญหาของผู้หญิงที่ละเอียดลึกซึ้ง รวมทั้งนำไปสู่เรื่องของการจัดการและควบคุมสุราโดยชุมชนด้วย

กลุ่มผู้นำหญิงในหมู่บ้านด้าม่อนเป็นกลุ่มแนวหน้าที่มีบทบาทอย่างสำคัญในเรื่องการควบคุมและจัดการพฤติกรรมเครื่องดื่มสุราในชุมชน แม้ว่าจะมีพระสงฆ์และผู้นำชุมชนริเริ่มงานมาก่อนในอดีต กลุ่มผู้หญิงเป็นสมาชิกของ “เครือข่ายแม่หญิงพะเยา” ที่มีประสบการณ์การทำงานด้านพัฒนา เด็ก เยาวชนสตรี และครอบครัว ร่วมกับมูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา มาอย่างยาวนานกว่า 20 ปี ได้แทรกเข้าไปมีบทบาทในการรณรงค์ดังกล่าว และยังคงสานงานต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งทำงานพัฒนาชุมชนในหลายส่วน ทั้งกลุ่มแม่บ้าน อสม. ศูนย์ให้คำปรึกษาสุขภาพผู้หญิง สมาชิกสภาเทศบาลตำบล ศูนย์พัฒนาครอบครัวโดยชุมชน คณะกรรมการพัฒนาบทบาทสตรีระดับตำบล คณะกรรมการยุติธรรมรุนแรงในครอบครัว ทีมสหวิชาชีพตำบล

ผู้นำหญิงในหมู่บ้านดินธาตุท่านหนึ่ง สวมหมวกหลายใบ เป็นสมาชิก อบต. อสม. แขนงนำเครือข่ายประชาคมงดเหล้าระดับอำเภอ และยังเป็นแม่ค้าในชุมชนอีกด้วย ในฐานะที่เป็นแม่ค้าที่มีความรู้และประสบการณ์ในการทำงานมานาน จึงมีสำนึกรับผิดชอบและยึดถือคุณธรรมและกตีกาสังคม ไม่ขายสุราให้คนที่เมาขาดสติ ไม่ขายสุราให้เยาวชนอายุต่ำกว่า 20 ปี ไม่ขายสุราในวันพระ กรณีนี้สามารถกล่าวได้ว่า “คนขายเหล้ามาเป็นคนรณรงค์เลิกเหล้า”

ส่วนผู้หญิงในชุมชนสะเอียบดูเหมือนว่าจะมีบทบาทตรงข้ามกับกลุ่มผู้หญิงในพื้นที่วิจัยอื่น ๆ บทบาทหลักคือเป็นผู้ผลิตสุราที่บ้าน แม้ว่าจะไม่มีบทบาทในการรณรงค์งดเหล้า แต่ผู้หญิงในชุมชนนี้ก็เสนอภาพบรรยากาศว่าชาวบ้านสามารถควบคุมพฤติกรรมการดื่มสุรารายในชุมชนได้ ซึ่งในฐานะแม่แล้ว ผู้หญิงสะเอียบก็รู้สึกเป็นห่วงต่อชีวิตของลูกหลาน ที่อาจจะต้องเกี่ยวข้องกับสุรา เนื่องจากอาชีพที่ตนเองทำอยู่เป็นอาชีพ “สีเทา” จึงเกิดความรู้สึกผิดในใจ และผู้หญิงเหล่านี้ได้ตระหนักและครุ่นคิดอยู่ว่าทำอย่างไรจะผลิตสุราที่บ้านได้อย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม

เป้าหมายชัดเจน แต่วิธีการยืดหยุ่น

แม้ว่าเป้าหมายสูงสุดในการรณรงค์แก้ไขปัญหสุราที่ระบาดในชุมชนจะอยู่ที่ “ชุมชนปลอดเหล้า” แต่ในความเป็นจริงการบรรลุเป้าหมายสูงสุดเป็นไปได้ยากมาก ผู้หญิงในพื้นที่วิจัยจึงยอมรับได้ที่จะยังคงมีการดื่มสุราในชุมชนอยู่ แต่มีเงื่อนไขว่าจะต้องไม่สร้างความเดือนร้อนรำคาญใจให้แก่เพื่อนบ้านใกล้เคียง ไม่ก่อปัญหากระทบต่อคนในครอบครัวและชุมชน หรือดื่มสุราแบบรับผิดชอบต่อสังคม ส่วนการจัดการภายในชุมชน กลุ่มผู้หญิงใช้ยุทธวิธีแบบนุ่มนวล เพื่อทำอย่างไรให้ผู้ดื่มสุราตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบที่มีต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม ไน่ม่น้าวชักจูงให้ลดปริมาณการดื่มลง และเลิกดื่มสุราได้ในท้ายที่สุด

กลุ่มผู้หญิง (เช่น ชุมชนฟ้าใหม่ และหมู่บ้านตำม่อน) พยายามปรับใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ ทั้งค่านิยมในระบบสังคมแบบจารีต ระบบเครือญาติ และระบบอาวุโส ในการดึงชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งลักษณะการทำงานไม่ใช่อำนาจดบังคับ แต่ใช้วิธีการโน้มน้าวจิตใจ ชักจูงให้ผู้ดื่มสุราตระหนักถึงปัญหา และให้กำลังใจกัน ซึ่งเป็นการเปิด “พื้นที่ปลอดภัย” ให้ผู้ดื่มสุราและคนใกล้ชิด จนกระทั่งตัดสินใจลดหรือเลิกเหล้าด้วยตนเอง กลุ่มผู้หญิงให้ความสำคัญกับประเด็นความอ่อนไหวทางเพศภาวะ มีการรับฟังเสียงของผู้หญิง โดยไม่ละเลยผู้ชาย มองผู้ชายในฐานะพันธมิตร ไม่ใช่ศัตรู กิจกรรมมีความยืดหยุ่นตามสถานการณ์ และความต้องการของผู้เข้าร่วม เช่น การอภิปรายกลุ่ม (Focus group) มีการแบ่งกลุ่มย่อย ทั้งผู้หญิงและครอบครัวที่ได้รับผลกระทบ กลุ่มผู้หญิงที่สามีเลิกเหล้า ผู้หญิงดื่มสุราผู้ชายต้นแบบเลิกเหล้า กลุ่มเด็กและเยาวชน และการเยี่ยมให้กำลังใจ

ในพื้นที่วิจัย นักวิจัยพบว่าการจัดการสุราของกลุ่มผู้หญิงที่ได้รับการสนับสนุนจากเครือข่าย มีการบูรณาการความรู้เกี่ยวกับสุราในหลายมิติ ทั้งการแพทย์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และสตรีนิยม

(จะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป) โดยดำเนินงานในลักษณะของการประสานแผนงานและความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ กล่าวคือ

กลุ่มผู้หญิงในชุมชนฟ้าใหม่ จัดทำโครงการให้ความช่วยเหลือผู้หญิงในชุมชนผ่านการจัดตั้ง “ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กในชุมชน” ที่ดึงกลุ่มผู้หญิง อสม. กลุ่มผู้สูงอายุเข้ามาช่วยงานในการช่วยเหลือผู้หญิงในชุมชนที่ประสบปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรุนแรงในครอบครัว ที่มีสาเหตุจากการดื่มสุรา ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 กลุ่มผู้หญิงได้รับงบประมาณสนับสนุนจากมูลนิธิเพื่อนหญิง มาดำเนินโครงการ “ลดละเลิกเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก” และได้สานงานต่อเนื่องยาวนานกว่า 10 ปี จนกระทั่งปัจจุบัน มีการปรับกระบวนการที่เน้นมาตรการเชิงรุกในเรื่องของการป้องกันมากขึ้น โดยขยับกลุ่มเป้าหมายจากเดิมที่เป็นผู้ดื่มสุราและคนใกล้ชิดในครอบครัว มาสู่เด็กและเยาวชนมากขึ้น เพื่อเตรียมความพร้อมให้รู้เท่าทันสถานการณ์ และสอดแทรกแนวคิดสิทธิมนุษยชนของสตรี และความเสมอภาคทางเพศด้วย

กลุ่มผู้หญิงในหมู่บ้านตำม่อน เข้าร่วมจัดทำโครงการอบรมการแก้ไขปัญหาคีรติกรรมแอลกอฮอล์ในชุมชน โครงการหมู่บ้านศีล 5 โครงการเฝ้าระวังความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัว การให้คำปรึกษาแก่เด็ก เยาวชน สตรี ที่ประสบปัญหาการกระทำความรุนแรงในครอบครัว โครงการรณรงค์งดเหล้าในงานศพ วันเข้าพรรษาอบรมให้ความรู้ โครงการค่ายครอบครัว สร้างความสัมพันธ์ที่ดี ลดปัญหาในครอบครัว และการลงพื้นที่เยี่ยมบ้าน

กลุ่มผู้หญิงในหมู่บ้านตีนธาตุได้สานต่องานในฐานะผู้สนับสนุนค้ำจุนพระพุทธศาสนา และนักพัฒนาชุมชน ที่มองข้ามอดีตทางชาติพันธุ์และเพศภาวะ เพื่อทำงานกับทั้งชาวบ้านด้วยตนเองในชุมชนและกับกลุ่มแรงงานข้ามชาติชาวไทยใหญ่ ที่ถูกกดทับจากรัฐและสังคมที่มีอคติทางชาติพันธุ์ โดยมองเขาในฐานะ “คนอื่น” และ “คนเลว” ผ่านกฎหมายสัญชาติ นโยบายความมั่นคงของชาติ และทัศนคติต่อต้านการดื่มสุรา การจัดการควบคุมสุราโดยชุมชนของหมู่บ้านต้นตีนธาตุ ดำเนินการมานานหลายสิบปี ก่อนที่ภาครัฐและภาคประชาสังคมจะดำเนินงานรณรงค์เลิกเหล้าในภายหลัง

ความเข้มแข็งภายในชุมชนและการหนุนเสริมภายนอก

ในอดีตหมู่บ้านภาคเหนือ มีความสัมพันธ์ของคนในชุมชนค่อนข้างเหนียวแน่น สถาบันครอบครัวและเครือญาติแบบมาตุพงศ์ที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมายาวนานยังคงดำรงอยู่ การอ้างความเป็นชุมชนเอาไว้ได้ แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมไปจากเดิมอย่างมาก งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า ความเข้มแข็งภายในของชุมชนขึ้นอยู่กับปัจจัยเงื่อนไขที่ชุมชนแต่ละแห่งผ่านประวัติศาสตร์มาแตกต่างกันอย่างไร ชาวบ้านมีความต่างกันหลายลักษณะ ทั้งในทางชาติพันธุ์ เพศภาวะ ชนชั้น และกลุ่มผลประโยชน์ ทำให้มีความแตกต่างทางความคิด อิทธิพลและอำนาจของภาครัฐและอุดมการณ์บริโภคนิยมได้เข้ามาแทรกแซงและกำกับอย่างเข้มข้นมากหรือน้อยอย่างไร รวมทั้งศักยภาพในการแสวงหาความร่วมมือและการสนับสนุนจากภายนอก

ชุมชนฟ้าใหม่เป็นชุมชนเมืองที่แตกต่างจากหมู่บ้านในอดีตอย่างมาก เนื่องจากพื้นที่มีจำกัด มีสภาพเป็นชุมชนแออัด ที่ไม่เอื้ออำนวยให้สามารถจัดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามความสัมพันธ์ครอบครัว และเครือญาติแบบมาตาลีได้ ผู้หญิงจึงมีอำนาจไม่มากนัก แต่ความสัมพันธ์แบบเครือญาติยังคงเหนียวแน่น ทำให้ปฏิสัมพันธ์ของคนสามรุ่นที่อยู่ภายในชุมชนมีความผูกพันกันอยู่ แต่เมื่อผู้คนจากภายนอกที่กระจัดกระจายอยู่นอกพื้นที่ในต่างอำเภอ ต่างจังหวัด และต่างชาติพันธุ์ก็อพยพตามความเจริญเติบโตของเมืองเชียงใหม่ เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน (กลุ่มที่มาเช่าห้องพัก และกลุ่มชาติพันธุ์ และแรงงานข้ามชาติไทใหญ่) ความสัมพันธ์แบบเครือญาติของคนในชุมชนเดิม ไม่สามารถสร้างความผูกพันในการหลอมรวมหรือผนึกกำลังผู้คนที่เข้ามาใหม่ได้ ในทางตรงข้ามกลับมีลักษณะของการกีดกันผู้ที่อพยพเข้ามาใหม่ โดยมองว่าไม่ใช่พวกเดียวกัน แต่เป็น “คนนอกชุมชน” ที่เวียนเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนแบบชั่วคราว ปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของกลุ่มคนหลากหลายกลุ่ม ทั้งในแง่พื้นที่ที่ผู้คนอพยพมา ทั้งคนเดิมที่มีอาชีพต่าง ๆ กัน ส่งผลให้การจัดการ “โครงการลดละเลิกเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก” ที่ดำเนินการโดยกลุ่มผู้หญิงในชุมชนจำกัดอยู่แต่เฉพาะสมาชิกในชุมชนเท่านั้น ซึ่งไม่รวมเอาคนนอกชุมชนที่เวียนเข้ามาพักอาศัยอยู่ตามหอพักชั่วคราวเข้าไว้ด้วย แต่ผลกระทบทำให้เป็นหน้าที่ของเจ้าของหอพักในการสอดส่องดูแลตักเตือน ไม่ให้คนนอกชุมชนเหล่านี้ดื่มสุราจนเมามายและก่อความรำคาญขึ้นในชุมชน

หมู่บ้านดินธาตุมีความแตกต่างทั้งทางชาติพันธุ์และกลุ่มผลประโยชน์ในชุมชน ความแตกต่างทางชาติพันธุ์คือ คนเมืองกับคนไทใหญ่ ซึ่งคนสองกลุ่มนี้มีวิถีคิด พิธีกรรมและความเชื่อแตกต่างกัน ทำให้การใช้แอลกอฮอล์ในพิธีกรรมและพฤติกรรมการบริโภคสุราแตกต่างกันไปด้วย ในปี พ.ศ. 2519 มาตรการทางสังคมเริ่มต้นจากการนำของพระสงฆ์ และได้ผลจริงจังในปี พ.ศ. 2523 โดยห้ามชาวบ้านที่ดื่มสุราหรือเมาเข้าวัด รวมทั้งการผลักดันงานประเพณีปลอดเหล้าของผู้นำชุมชน มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ซึ่งกลุ่มผู้หญิงได้สานต่องานเรื่อยมา ส่วนความแตกต่างระหว่างกลุ่มที่ได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยว (ผู้หญิงบางคนขายเหล้า เป็นเจ้าของเกสต์เฮาส์) กับกลุ่มที่ไม่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยว ไม่ได้ส่งผลให้กลุ่มรณรงค์ในเรื่องการลดละเลิกเหล้าต้องต่อรองกับกลุ่มที่ต้องการได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เนื่องจากกลุ่มที่ได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวไม่ได้รับผลประโยชน์มากมายอย่างที่คาดคิดเอาไว้ และการท่องเที่ยวก็ไม่ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ยิ่งกว่านั้นกลุ่มผู้นำหญิงที่รณรงค์ลดละเลิกเหล้าเป็นกลุ่มเดียวกันกับกลุ่มที่คาดว่าจะได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวด้วย

ส่วนการสนับสนุนจากภายนอกกลุ่มผู้หญิงในชุมชนฟ้าใหม่ทำโครงการร่วมกับ “มูลนิธิเพื่อนหญิง” ซึ่งรับการสนับสนุนจากงบประมาณจาก สสส. แต่ไม่ได้ทำงานร่วมกับ สสส. โดยตรง โครงการเริ่มจากชุมชนได้ร่วมทำวิจัยเรื่องผลกระทบสุราในฐานะปัจจัยร่วมที่ก่อให้เกิดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว และต่อมาพัฒนาเป็นโครงการลดละเลิกเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก แม้ว่าต่อมาไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ กลุ่มผู้หญิงก็ยังทำงานต่อเนื่อง โดยอาศัยช่วงมีการชุมชนต่าง ๆ ในชุมชน

สอดแทรกวิถีคิดหรือระดมความเห็นคนในชุมชน ซึ่งบางกิจกรรมไม่ต้องใช้เงินทุน อาศัย “จิตอาสา” ปัจจุบันกำลังพัฒนาโครงการที่จะขอรับทุนจาก สสส. ผ่านทาง “มูลนิธิหญิงชายก้าวไกล” เพื่อดำเนินกิจกรรมสำหรับเยาวชน ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับโครงการลดละเลิกเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก

กิจกรรมสำคัญที่รณรงค์ในหมู่บ้านตีนธาตุคืองานบุญปลอดเหล้าในวัด เช่น งานสงฆ์น้ำพระธาตุ งานกรฐิน ผ้าป่า และกิจกรรมปลอดเหล้าในงานประเพณีต่าง ๆ ภายในชุมชน การรณรงค์ดังกล่าวงานศพได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก สปสช. ในปี พ.ศ. 2553 ต่อมาเครือข่ายองค์กรงดเหล้าที่ได้รับการสนับสนุนโดย สสส. เข้ามาหนุนเสริมงานชุมชนในภายหลังจนกระทั่งได้รับการยกย่องให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบการจัดการสุรา เป็นหมู่บ้านงานศพปลอดเหล้า 100% ความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจากความร่วมกันของคนในชุมชน ทั้งชาวบ้านด้วยกันเองและกลุ่มชาวไทยใหญ่ที่อพยพเข้ามาใหม่ ผู้นำเองก็มีความกระตือรือร้น และให้ความสำคัญกับการควบคุมพฤติกรรมกรรมการดื่มสุราของคนในชุมชน มีศักยภาพในการประสานความร่วมมือได้ดี

กลุ่มผู้นำหญิงในหมู่บ้านตำม่อนได้มีบทบาทในงานพัฒนา ซึ่งมีประวัติศาสตร์มายาวนานอยู่แล้ว ปัจจุบันผู้หญิงเข้าไปมีบทบาทในพื้นที่การเมืองท้องถิ่น ทำงานบริหารท้องถิ่น และการถ่ายทอดความรู้ อีกทั้งยังทำงานในการต่อต้านการค้าเด็กและสตรี ร่วมกับหน่วยงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์(พม.) แกนนำเครือข่ายแม่หญิงพะเยา มองว่าปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ไม่ใช่เรื่องส่วนตัว แต่เป็นปัญหาสังคม โดยวิเคราะห์ว่าความรุนแรงที่เกิดในครอบครัวมีสาเหตุมาจากปัญหาการดื่มสุราเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้หญิงโดยตรง จึงจำเป็นต้องแก้ไขปัญหการดื่มสุรา ปัจจุบันสถานการณ์การดื่มสุราในระดับตำบลลดลง โดยมีแกนนำชุมชนเป็นตัวอย่างที่ดี อีกทั้งมีแกนนำเครือข่ายแม่หญิงพะเยาที่มีความเข้มแข็งอยู่ในชุมชน เอาจริงเอาจังกับการรณรงค์ไม่ให้มีการดื่มสุราในงานเทศกาลและงานประเพณีต่าง ๆ ชุมชนได้สร้างกฎระเบียบหมู่บ้าน การควบคุมการดื่มสุราในชุมชนก็เป็นหนึ่งในกฎระเบียบ โดยห้ามดื่มสุราในงานทอดกฐิน งานบุญในวัด ถ้าละเมิดฝ่าฝืนมีการปรับโทษ อีกทั้งองค์กรทางด้านศาสนา ได้แก่ วัด และคริสตจักร มีส่วนมากเช่นกันในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับปัญหาสุราในชุมชน โดยใช้หลักการทางพุทธศาสนา เช่น หลักศีล 5 แบบพุทธ หรือการระมัดระวังในการดำเนินชีวิตแบบคริสต์

ผู้หญิงในชุมชนละเอียดมีบทบาทร่วมกับผู้ชายในชุมชนแทบทุกกิจกรรมของชุมชน ซึ่งชุมชนมีพื้นฐานของความเข้มแข็งภายในดี ความเป็นเครือญาติยังมีความเหนียวแน่นมั่นคง อีกทั้งส่งเสริมประสบการณ์จากการต่อสู้เคลื่อนไหวเพื่อปกป้องชุมชน สภาพแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติในอดีตเป็นทุนเดิมชาวบ้านจึงเรียนรู้ในการวิเคราะห์สถานการณ์และการชิงไหวชิงพริบ ซึ่งภายในเองมีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้คนรุ่นใหม่ ๆ ด้วย ชุมชนสร้างกฎระเบียบร่วมกันในชุมชน รวมทั้งการควบคุมพฤติกรรมกรรมการดื่มสุราในชุมชนเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย ซึ่งผู้ชายจะมีบทบาทผู้นำในระดับชุมชนเด่นชัดมากกว่าผู้หญิง ไม่ว่าจะป็นกรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิก อบต.

เพราะต้องติดต่อสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการ และภาคส่วนต่าง ๆ จากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถูกทางการเพ่งเล็งจับจ้องมาโดยตลอด และปัจจุบันยังเป็นเป้าหมายของกลุ่มรณรงค์เล็กเหล่าที่พยายามจะเข้าไปสร้างสัมพันธ์ด้วย แต่ผู้หญิงจะมีบทบาทเด่นในระดับครัวเรือน การควบคุมการผลิตและการจัดการด้านเศรษฐกิจ (สุรา) เพื่อให้ธุรกิจสุร่าพื้นบ้านสามารถอยู่ได้ในระยะยาว เพราะมีปัญหาในด้านการผลิต เช่น มีต้นทุนการผลิตสูง กระบวนการต้นและกลั่นต้องใช้ไม้พินจำนวนมาก ปัญหาด้านอาชีวอนามัย เช่น การสัมผัสส่น้ำหมักสุราหรือสาโทนาน ๆ ทำให้มือติดเชื้อรา เล็บผิดรูป และหลุดลอก สูดควันพินดื่มจากการต้มกลั่นสุร่านาน ๆ เสี่ยงต่อโรคทางเดินหายใจและภูมิแพ้ สูดกลิ่นสุร่าที่ระเหยทำให้เกิดอาการมีเนมาได้ รวมทั้งประสบปัญหาทางด้านการยศาสตร์ (Ergonomics) หรือสภาพการทำงานที่ไม่เหมาะสมทำให้ร่างกายเจ็บป่วย ทั้งนี้หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องได้ลงมากำกับควบคุมการผลิตอย่างเข้มข้นและเข้มงวดมากขึ้น อีกด้านหนึ่งก็ต้องหาหนทางในการรับมือกับกระแสรณรงค์ลดเล็กเหล่า ที่มองว่าสุร่าพื้นบ้านเป็นปัญหาทำให้ประชาชนดื่มสุร่าเพิ่มมากขึ้น จึงเป็นความวิตกกังวลอย่างมากของผู้หญิงในชุมชนที่ผลิตสุร่าพื้นบ้าน อีกทั้งความพยายามในการริเริ่มแนวคิดสวัสดิการชุมชน เช่น หนีบยกเรื่องการจัดตั้งกองทุนมาเป็นประเด็น เพื่อรับมือกับปัญหาสุร่าที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายภาครัฐ

เครือข่ายความรู้ของผู้หญิง

ผู้หญิงภายในชุมชนร่วมกับชาวบ้านและเครือข่าย วิเคราะห์ปัญหาการบริโภคสุร่าของคนในชุมชน เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหหรือแสวงหาทางออก (Solution) ที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ งานวิจัยทั้ง 4 พื้นที่ชี้ให้เห็นว่ามีความพยายามของผู้หญิงในการสานความร่วมมือกันในรูปแบบเครือข่าย โดยการบูรณาการความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับสุร่าที่ได้รับและเรียนรู้มา ทั้งทางด้านการแพทย์ (สุขภาพ) ด้านสังคม-วัฒนธรรม (สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา) และสตรีนิยม (เพศภาวะ สิทธิ และกฎหมาย) เข้าด้วยกัน

ชุมชนฟ้าใหม่ พบว่าผู้นำหญิงปรับใช้ความรู้หลากหลายในการดำเนินงาน เช่น การจัดทำโครงการ “ลดละเลิกเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก” ผู้หญิงบูรณาการความรู้หลายแขนง เช่น ความรู้ด้านสุขภาพ ความรู้ด้านสังคม และสิทธิมนุษยชนสตรี จนเกิดเครือข่ายความรู้ของผู้หญิงขึ้น แกนนำผู้หญิงในชุมชนฟ้าใหม่และผู้นำหญิงในชุมชน 5 ธนวาที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ต่างผ่านการอบรมอาสาสมัครกฎหมายเพื่อผู้หญิงชนบท ที่ดำเนินการโดยศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มาด้วยกัน จึงมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันอย่างดี สามารถแบ่งปัน ทั้งประสบการณ์ในชีวิตและความรู้สึกภายในร่วมกัน ในฐานะคนหัวอกเดียวกัน เข้าใจและช่วยให้กำลังใจกันและกัน รวมทั้งการเข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงเข้าร่วมกิจกรรมเวทีประชุม สัมมนา เสวนาต่าง ๆ พัฒนาตนเอง และสนับสนุนงานรณรงค์ในชุมชน จนเกิดเป็นเครือข่ายความรู้ขึ้น

ในพื้นที่วิจัยหมู่บ้านตีนธาตุ กลุ่มผู้หญิงสร้างความร่วมในการทำงานรณรงค์ลดละเลิกเหล้าผ่านเครือข่ายสตรีที่ได้รับการเรียนรู้ การเสริมสร้างศักยภาพและบทบาทผู้นำสตรี ซึ่งสามารถวิเคราะห์และเข้าใจปัญหาสุราในชุมชน ที่ไม่จำกัดเฉพาะมิติทางด้านสุขภาพอย่างเดียว แต่ยังเชื่อมโยงมิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ภายในชุมชน ความสัมพันธ์ในครอบครัว และเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างคนเมืองและชาวไทใหญ่ และการตระหนักถึงบทบาทของตนในฐานะแกนนำผู้หญิง ที่รณรงค์แก้ไขปัญหาคาการดื่มสุราของคนในชุมชนอย่างจริงจัง โดยไม่จำกัดการควบคุมและจัดการสุราในชุมชนที่เน้นสังคมปลอดภัย ตามเงื่อนไขของมาตรการทางนโยบายและกฎหมายที่รัฐบาลกำหนดขึ้น แต่กลุ่มผู้หญิงได้จัดการความรู้ด้านสุขภาพ ความคิดพื้นฐานศีลธรรม และจริยธรรม และมาตรการทางสังคมที่มีลักษณะยืดหยุ่นตามเงื่อนไขและความเหมาะสมของชุมชน

ในหมู่บ้านตำม่อน กลุ่มผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการควบคุมสุราในชุมชน ผ่านเครือข่ายแม่หญิงพะเยาที่ได้รับการอบรม สัมมนา ศึกษาดูงาน และเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพ ส่งเสริมและพัฒนามาตรการผู้นำสตรี รวมทั้งมีทักษะและความรู้ด้านการเมืองท้องถิ่น ซึ่งต่างก็ตระหนักและเข้าใจดีว่าปัญหาการดื่มสุราในชุมชนส่งผลกระทบต่อครอบครัว และชุมชนโดยรวม ดังนั้นการควบคุมสุราในชุมชนของผู้หญิงมีรูปแบบการดำเนินงานแบบเครือข่าย ที่เน้นกิจกรรมการให้กำลังใจผู้ที่งดหรือเลิกเหล้า โดยการเยี่ยมบ้าน เข้าไปพูดคุยอย่างต่อเนื่อง แทนการนำผู้ติดสุราเข้ารับอบรมและการบำบัด อีกทั้งยังผสมผสานการใช้มาตรการทางสังคมในชุมชน และมาตรการทางกฎหมายของทางภาครัฐ เราจะได้เห็นว่านอกจากผู้หญิงจะได้รับความรู้และประสบการณ์จากการทำงานในเครือข่ายแล้ว ยังทำให้ได้รู้จักเครือข่ายองค์กรที่ทำงานในประเด็นที่เหมือนหรือใกล้เคียงกันมากขึ้น ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ต่อยอดความรู้และขยายงานลงสู่ชุมชนได้เพิ่มขึ้น ประสบการณ์และความรู้ และเครือข่ายผู้หญิงเหล่านี้ จึงไปเสริมพลัง (Empower) ให้แก่กลุ่มผู้หญิงในชุมชนให้เพิ่มพูนขึ้นด้วย

ปัญหาและอุปสรรค

ประการแรก งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า ภายใต้เงื่อนไขบริบทสังคมสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อน การจัดการและควบคุมสุราโดยชุมชนเต็มไปด้วยปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากอิทธิพลของความคิดแบบเสรีนิยม ที่ดึงดูดให้ชาวบ้านหันมาบริโภคสุรากันมากขึ้น หรือความเจริญเติบโตของเมืองและการขยายตัวของกาท่องเที่ยว ที่ดึงดูดให้ผู้คนจากที่ต่าง ๆ อพยพเข้ามาพักอาศัยอยู่ในชุมชนมากขึ้น จนบางครั้งไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมกาการดื่มสุราของคนนอกที่เข้ามาอาศัยในชุมชนได้ ดังนั้นการจัดการและการควบคุมสุราจึงมีความยุ่งยากและสลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น

ประการที่สอง ท่ามกลางการรณรงค์ลดละเลิกเหล้า ชาวบ้านในชุมชนต้องเผชิญกับปัญหา "อคติทางชนชั้น" จากสังคม เพราะชาวบ้านที่ดื่มสุรา มักจะตกเป็นเป้าของการโจมตีผ่านสื่อในรูปแบบต่าง ๆ ว่าเป็นคนจนที่ไม่มีความรู้ ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ขณะที่คนชั้นกลาง หรือคนชั้นสูง ที่มีฐานะ

ลาก ยศ สรรเสริญ ตี๋มเครื่องตี๋มแอลกอฮอล์หุ ุ ราคาแพง ุ ไม่ได้เป็นปัญหาที่จะต้องไปแตะต้อง แต่อย่างใด ดังนั้นเราจะแก้ปัญหาคูรา ทำมกลางอดติทางชนชั้นในสังคมได้อย่างไร

ประการที่สาม ในระหว่างการดำเนินกิจกรรมรณรงค์ลด ละ เลิกเหล้าในชุมชน ผู้หญิงที่ลุกขึ้นมาปกป้องผู้หญิงของตนเอง ต้องเผชิญกับ “อคติทางเพศ” โดยเฉพาะจากผู้ชาย ซึ่งถือว่าเป็นขวากหนามสำคัญ ที่ผู้นำหญิงต้องฟันฝ่าไปให้ได้ เพราะกว่าที่ผู้หญิงจะก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำ กว่าที่จะได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชน และการยอมรับจากผู้ชาย เป็นเรื่องยากลำบากมาก เธอต้องสั่งสมความรู้และประสบการณ์จากสถานการณ์รอบตัว และปรับใช้ความรู้จากที่ได้มาจากเครือข่ายความรู้ และการชิงไหวชิงพริบเพื่อช่วงชิงพื้นที่กับผู้ชายในชุมชนและสังคม

6.2 ข้อถกเถียงเชิงทฤษฎี

นอกเหนือไปจากการค้นหาความรู้และแนวทางข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการพัฒนาแล้ว การวิจัยนี้อาจจะชี้ชวนให้เกิดการถกเถียงกันในเชิงทฤษฎีด้วย กล่าวคือ

ประการแรก การเปลี่ยนแปลงของสังคมมาตาลัยในสังคมภาคเหนือจากกระบวนการพัฒนาซึ่งวางอยู่บนฐานกระบวนการทัศน์ครอบงำแบบชายที่ผ่านมาทำให้สถานะอำนาจของผู้หญิงถูกลดทอนลงไปอย่างมาก ผู้หญิงถูกเบียดขับออกจากการเป็นผู้ผลิตในสังคมสังคมปั่นป่วนไปหมดเพราะจารีตเดิมที่มีอยู่ไม่ทำงานอีกต่อไปแล้วข้อถกเถียงที่ปรากฏขึ้นคือ ด้านหนึ่ง มองว่าการขับเคื่อนรณรงค์ปัญหาสุราที่มีความพยายามดึงผู้หญิงเข้าร่วมดำเนินกิจกรรม ทั้งการรณรงค์ ลด ละ เลิกสุราการประชุม อบรมสัมมนา ร่วมกับสมาชิกอื่น ๆ ในชุมชนและเครือข่าย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาชุมชนนั้น เป็น “ยุทธศาสตร์ชุมชน” ที่มีนัยยะทั้งการพัฒนาสิทธิสตรีและปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายให้เท่าเทียมกันมากขึ้น (สมยุภัทร เสียงสุวรรณ, 2550) กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ ผู้หญิงต้องแย่งชิงพื้นที่กับผู้ชาย เพื่อสร้างตัวตนใหม่ โดยเชื่อมโยงกับบทบาทหน้าที่ทางสังคม ทำมกลางความขัดสนทั้งโอกาสทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง(สมยุภัทร เสียงสุวรรณ, 2550: 88)โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการต่อสู้เพื่อห้ามหรือต่อต้านการตี๋มสุราคือ การขยายบทบาททางจารีตซึ่งผู้หญิงเล่นบทในฐานะผู้คุมบังเหียนของผู้ชายและรักษาความสงบสุขมาโดยตลอด กรณีที่ผู้หญิงก้าวเข้าสู่เวทีสาธารณะเพื่อแสดงบทบาทเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงกับความอ่อนไหวของผู้หญิงในการตอบสนอง (Marshall and Marshall, 1990; อ้างใน Hezel, 1991: 222)

7 การลดคุณค่าของผู้หญิงอาจจะพิจารณาได้จากทั้ง 1) ด้านอุดมการณ์ทางวัฒนธรรม บทบาทและภาระหน้าที่ของผู้หญิง ผลผลิตของผู้หญิง และสภาพแวดล้อมทางสังคมของผู้หญิง (Social Milieux) 2) เครื่องมือเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic devices) เช่น ผู้หญิงมีคุณสมบัติของมลภาวะและ 3) การจัดรูปแบบเชิงโครงสร้างสังคม (Social structural arrangement) ที่กีดกันผู้หญิงจากการมีส่วนร่วมหรือเชื่อมต่อกับขอบเขตของสังคมที่อำนาจดำรงอยู่ (Ortner, 2000: 358)

ขณะที่อีกด้านหนึ่ง มองว่าเป็นการผลักรากให้กับผู้หญิงเพิ่มมากขึ้นเพราะเมื่อเกิดปัญหาสังคม (รวมทั้งปัญหาการบริโภคสุราในชุมชนด้วย) ใครก็วิ่งเข้าไปหาผู้หญิงเพื่อให้ช่วยเหลือแต่กลับไม่มอบอำนาจให้ผู้หญิง ซึ่งถือว่าไม่ยุติธรรมต่อผู้หญิงอย่างมาก เพราะสังคมไม่ยอมรับสถานะของผู้หญิง ดังนั้นถ้าเรายังไม่ไปเปลี่ยนพื้นฐานทางสถาบันให้เกิดการเปลี่ยนมุมมองทางวัฒนธรรมที่ไปลดคุณค่าของผู้หญิงเสียใหม่แล้วละก็ ไม่มีทางที่ความคิดและข้อเสนอทางวัฒนธรรมในเรื่องความเท่าเทียมทางเพศ ภาวะจะสำเร็จได้ ไม่ว่าจะเรียกร้องให้เกิดการแก้ไขกฎหมาย หรือความเสมอภาคทางเพศ (Ortner, 2000: 367)⁸ หรือแม้แต่การเพิ่มบทบาทผู้หญิงในงานพัฒนาและการแก้ปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ก็ตามความจริงแล้วเราควรที่จะพิจารณาว่าเมื่ออำนาจของผู้หญิงลดลงแล้วเราจะฟื้นอำนาจของผู้หญิงอย่างไร (ยศ สันตสมบัติ, 2535; 2548) ก่อนที่จะไปครุ่นคิดแก้ไขปัญหาสุรา ซึ่งเป็นปัญหาเล็ก ๆ เมื่อเทียบกับสถานะอำนาจของผู้หญิงที่ถูกกดทอนลงไป

ประการที่สอง ข้อถกเถียงว่าด้วย “ความเป็นชุมชน” ได้แก่ ข้อถกเถียงระหว่างชุมชนกายภาพ (Physical community) ที่มีขอบเขต (Boundary) กับชุมชนทางสังคม (Social community) ซึ่งเป็นชุมชนแห่งความสัมพันธ์ ส่วนข้อถกเถียงชุดที่สามครอบคลุมทั้งสองชุดแรก นั่นคือ **ชุมชนในฐานะที่เป็นวาทกรรม**ซึ่งสามารถอธิบายข้อถกเถียงของสองกลุ่มแรกได้ งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า คนในชุมชนจะเป็นผู้กำหนดหรือนิยามขึ้นมาเองว่าอะไรคือ “ชุมชน” ของพวกเขา/เธอกำหนดว่าตรงไหนคือชุมชนของเขา/เธอ และตรงไหนไม่ใช่ หรือกำหนดว่าใครจะอยู่ในชุมชนของเขา/เธอบ้าง และคนไหนที่ไม่ได้อยู่ในชุมชนของเขา/เธอ ขณะเดียวกันการนิยามชุมชนนี้ก็ยิ่งเชื่อมโยงกับชุมชนในทางกฎหมายหรือชุมชนในแบบทางการต่าง ๆ ด้วย เช่น ผู้ชายคนหนึ่งมีอาการเมาเหล้าอย่างหนักอยู่ในชุมชนฟ้าใหม่ทั้ง ๆ ที่เป็นอาณาเขตชุมชนหรือหมู่บ้านที่เป็นทางการ แต่ชาวบ้าน (ผู้หญิง) ที่นักวิจัยไปพูดคุยด้วยกลับบอกว่าชายคนดังกล่าวไม่ใช่คนในชุมชนของตน เป็นต้น ฉะนั้นจะเห็นว่าความหมายของ “ชุมชน” มีความยืดหยุ่นที่สำคัญคือไม่มีนิยามที่ตายตัว เพราะถ้าเมื่อไหร่ที่ชุมชนมีลักษณะที่ตายตัวก็อาจจะเกิดปัญหายุ่งยากได้

ประการที่สาม การที่ผู้หญิงออกมาปลดปล่อยภาระและความกดดันจากปัญหาความยากจนและความรุนแรงภายในครอบครัว ทำให้ยกระดับการถกเถียงเรื่องครอบครัวมากขึ้น ในเรื่องที่ว่าอำนาจในครอบครัวเป็นของใคร อย่างไรก็ตาม ข้อถกเถียงในหมู่นักสตรีนิยมที่ถกเถียงกันมานานแล้วว่า ครอบครัวมีคุณลักษณะเป็นสาธารณะ (Public) หรือส่วนตัว (Private) ซึ่งมีความโน้มเอียงที่มองแบบแยกขั้วออกจากกันแต่ในปัจจุบันนั้น (รวมทั้งจากงานวิจัยด้วย) ครอบครัวไม่ใช่มีคุณลักษณะแค่เพียง

8 การเปลี่ยนแปลงสถาบันทางสังคม เช่น ผ่านการแก้ไขกฎหมาย การให้โคเวตการจ้างงาน ไม่สามารถที่จะส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานะของผู้หญิงได้ ถ้าภาษาทางวัฒนธรรมและภาพพจน์ที่มีต่อผู้หญิง (Imagery) ยังคงเอื้ออำนวยให้การมองแบบลดคุณค่าของผู้หญิงดำรงสืบเนื่องต่อไป ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงข้อสันนิษฐานทางวัฒนธรรม (Cultural assumptions) ผ่านสำนึกของทั้งกลุ่มผู้หญิงและผู้ชายที่เกิดขึ้น เช่น การปรับเปลี่ยนทางการศึกษา ภาพพจน์ในสื่อมวลชน ก็ไม่ประสบความสำเร็จเช่นกัน ถ้าพื้นฐานทางสถาบันของสังคมไม่เปลี่ยนไปเพื่อที่จะเพิ่มพลังและสนับสนุนมุมมองทางวัฒนธรรมให้เปลี่ยนไป (Ortner, 2000: 367)

เป็นสาธารณะหรือส่วนตัวอย่างที่เคยถกเถียงหรือเข้าใจกันมาก่อนเท่านั้น ครอบครัวยังมีคุณลักษณะแบบชุมชน (Communal) ด้วย ลักษณะแบบชุมชนเป็นสภาวะที่ กิ่ง ๆ สาธารณะและกิ่ง ๆ ส่วนตัวด้วยเช่นกัน สภาวะที่ กิ่ง ๆ กลาง ๆ เช่นนี้มีสถานะเป็น “พื้นที่ที่สาม” (Thirdspace) ซึ่งหมายถึงพื้นที่ใหม่ ๆ ที่มีพลวัตของปฏิสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว

การมองสุรามีหลากหลายมิติ ในกรณีการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์นี้มีประเด็นที่ถกเถียงกันมากคือ ฝ่ายหนึ่งมองว่า การดื่มสุราเป็นเรื่องส่วนตัวของผู้ดื่ม ซึ่งแต่ละคนมีสิทธิที่จะดื่มได้ไม่ไร้เรื่องของคนอื่น เป็นสิทธิส่วนบุคคลในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่ง โดยเฉพาะฝ่ายนโยบายเห็นว่า สิทธิของปัจเจกบุคคลมากกว่าสิทธิของคนอื่น ไข่ทุกคนมีสิทธิส่วนบุคคลแต่เมื่อสิทธินั้นไปกระทบหรือละเมิดสิทธิของคนอื่น เราจะจัดการกับปัญหานี้อย่างไร

ข้อเสนอที่ได้จากงานวิจัยทั้ง 4 พื้นที่คือ ถ้ายึดผู้หญิงหรือชุมชนเป็นตัวตั้ง ผู้หญิงหรือชุมชนก็จะมองว่าอะไรเป็นปัญหาสำคัญสำหรับเขา จริงอยู่ที่การดื่มสุราระทบกับสังคมโดยรวมด้วย แต่การแก้ปัญหาของชาวบ้านก็ไม่ใช่ว่าจะต้องมา “ห้าม” แต่เป็นในลักษณะที่ว่าดื่มสุราได้แค่ไหนถึงจะพอและยอมรับได้ เพราะฉะนั้นจึงมีลักษณะของการต่อรองกันเสียมากกว่า ลักษณะเช่นนี้เป็นการจัดการที่ผู้หญิงใช้ภายในชุมชนเพราะว่าไม่ใช่เป็นเส้นแบ่งที่ตายตัวว่าตรงนี้ห้าม (ดื่มสุรา) แต่มีความยืดหยุ่น เช่นกรณีชุมชนฟ้าใหม่ ผู้ชายคนหนึ่งเมานัก ขนาดที่ลุกไปไหนไม่ได้ ต้องนอนแบบไม่ได้สติ แต่ผู้หญิงในชุมชนบอกว่าชายคนนี้ไม่ใช่คนในชุมชน ถ้าพิจารณาเพียงปรากฏการณ์เฉพาะหน้า เราจะตอบไม่ได้ว่าหมายความว่าอะไร ซึ่งกรณีแรงงานอพยพข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้าน เห็นได้ชัดเจนมาก เพราะผู้หญิงและชาวบ้านในชุมชนจะบอกว่าไม่ใช่คนในชุมชน อย่างไรก็ตามก็กรณีหมู่บ้านดินธาตุ ถึงแม้พวกเขาจะเป็นแรงงานอพยพข้ามชาติชาวไทยใหญ่ แต่ผู้หญิงในชุมชนก็ไม่ได้แบ่งแยกหรือกีดกันพวกเขาออกไปจากกระบวนการเคลื่อนไหวเรื่องการควบคุมสุราโดยชุมชน ตรงกันข้ามกลับพยายามดึงเข้ามาร่วมกระบวนการ (Inclusive) ในฐานะที่เป็นกำลังแรงงานในชุมชน

ในประเด็นการต่อสู้ต่อรองนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับงานศึกษาลักษณะนี้ของที่อื่นในต่างประเทศ โดยเฉพาะแรงงานไทยข้ามชาติ ที่ไปแสดงพฤติกรรมในสวนสาธารณะที่เขาสร้างเป็นชุมชนจินตนาการของเขา ในฮ่องกง ไต้หวัน เกาหลี สิงคโปร์ เป็นพื้นที่ที่ต้องต่อสู้มากที่สุดระหว่างแรงงานไทยแรงงานต่างประเทศและแรงงานในประเทศของเขาเอง สำหรับพวกเขาสวนสาธารณะกลายเป็น “พื้นที่ปลอดภัย” ซึ่งกฎระเบียบต่าง ๆ ทั้ซับซ้อนกันอย่างมาก ในสวนสาธารณะที่ถูกสร้างเป็นชุมชนจินตนาการนั้น พวกเขาได้มาพูดคุยในเรื่องราวสารทุกข์สุกดิบของชีวิต พฤติกรรมการแสดงออกทางเพศของกลุ่มเพศภาวะที่หลากหลาย หรือการแสดงออกทางเพศวิถีอย่างเปิดเผย ยกเว้นการดื่มเหล้า เพราะว่าการจ้องจะจับกุมหากพวกเขาดื่มสุราในสวนสาธารณะ พวกเขาบ่อยครั้งนั่งเล่นไพ่กัน แม้ว่าจะผิดกฎหมาย ซึ่งตำรวจก็จ้องจะจับกุม แต่พวกเขาก็จะอ้างว่าไม่ได้เล่นการพนัน ซึ่งที่จริงแล้วมีเล่นเอาเงินกัน (สุรียา สมุทคุปต์,

2558; สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิติอาษา, 2542) ส่วนกรณี “คนผี” คือแรงงานข้ามชาติชาวไทยที่ไปทำงานยังประเทศเกาหลีใต้ โดยพยายามหลีกเลี่ยงอำนาจรัฐและกฎหมาย มีนัยยะที่ชี้ชวนให้ตั้งคำถามว่า เป็นพื้นที่หรือรูปแบบของการต่อต้านใช่หรือไม่ (Suriya Smutkupt, 2014)

6.3 ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยได้นำเสนอภาพปัจจุบันของการจัดการและควบคุมสุรา ที่ต่างไปจากอดีต อย่างมาก ซึ่งเราจำเป็นต้องหันมาพิจารณาประเด็นสุราในแง่มุมใหม่ ๆ เพื่อทำความเข้าใจการควบคุมสุราตามความเป็นจริงทางสังคม สำหรับงานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะดังนี้

ประการแรก การทบทวนและปรับเปลี่ยนมุมมอง

1) การพยายามที่จะให้ประชาชน “เลิกเหล้า” นั้นจะเห็นว่ามีความโน้มที่จะทำให้บางชุมชนกลายเป็นหมู่บ้านนักบุญและบางหมู่บ้านกลายเป็นผู้ทำบาป กระบวนการรณรงค์เช่นนี้ไม่น่าจะเป็นแนวโน้มที่ดี ซึ่งจะทำให้หมู่บ้านที่มองสุราหรือใช้สุราเป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ตกอยู่ในภาวะอิหลักอิเหลื่อ เพราะเป็นเหตุให้คนทำบาป ให้คนติดสุราดังนั้นกระบวนการรณรงค์แบบนี้ ซึ่งสร้างความเกลียดกลัวและการประณาม จำเป็นที่จะต้องทบทวนใหม่

2) สสส. หรือฝ่ายนโยบายที่เกี่ยวข้อง ควรปรับเปลี่ยนมุมมองให้มาสนใจกับการสร้าง “พื้นที่ปลอดภัย” ให้เป็นพื้นที่ของผู้ดื่มสุราและสมาชิกในครอบครัวและคนใกล้ชิดได้เผยตัวตน เปิดใจ เล่าปัญหา ทบทวนชีวิต สร้างความเข้มแข็งด้านจิตใจ และค้นหาทางออกได้อย่างยั่งยืน แทนที่จะพยายามสร้างหรือขยาย “พื้นที่ปลอดภัย” ที่มีลักษณะของการกีดกันผู้ดื่มสุราและผู้ผลิตสุราพื้นบ้าน ผลักพวกเขาออกไปอยู่ชายขอบของสังคมมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งไม่ได้เป็นผลดี ที่จะช่วยให้สามารถแก้ปัญหาที่ต้นเหตุของการดื่มสุราได้อย่างแท้จริง

3) สสส. หรือฝ่ายนโยบายที่เกี่ยวข้อง ควรปรับเปลี่ยนมุมมองให้มาสนใจกับการสร้าง “พื้นที่” ของผู้หญิงและกลุ่มคนไร้อำนาจ (Subaltern) ในชุมชนและสังคม โดยพยายามรับฟังเสียง (ที่ขาดหายไป) ของพวกเขาและเขาเหล่านี้ให้มาก ๆ เนื่องจากผู้หญิงได้แบกรับภาระต่าง ๆ ทั้งด้านการผลิตและการผลิตซ้ำของสังคมมาอย่างยาวนาน ส่วนกลุ่มคนไร้อำนาจก็ถูกละเลยอยู่เสมอ จนกลายเป็นคนไร้ตัวตนอยู่ในสังคมไทย ทั้ง ๆ ที่ก็มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เช่นเดียวกับคนหมู่มาก

ประการที่สอง การสนับสนุนการศึกษาและวิจัย

1) การศึกษาปัญหาสุรา ควรเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจสภาพปัจจัยและเงื่อนไขของบริบทเชิงโครงสร้าง และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ที่กำลังอยู่เป็นอันดับแรก อันดับต่อมา ความพยายามที่จะดึงผู้หญิงให้เข้ามามีส่วนร่วมในการรณรงค์ในเรื่องสุรานั้น ควรจะมีแนวทางหรือกระบวนการในการมอบหรือคืนอำนาจให้กับผู้หญิงไปพร้อม ๆ กันด้วย มิฉะนั้นจากเจตนาดีจะกลายเป็นการผลักระยะให้ผู้หญิงเพิ่มมากขึ้นโดยไม่ตั้งใจ ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาแนวทางหรือกระบวนการในการมอบหรือคืนอำนาจให้กับผู้หญิงว่าควรเป็นอย่างไร

2) ชาวบ้านมีวิธีคิดในการจัดการและการควบคุมสุราแบบไม่ใช้แยกข้าวแบ่งฝายถูก-ผิด หรือ ดี-ชั่ว แบบตายตัว การแบ่งแยกข้าวแบบตายตัวนี้ นำไปสู่การกีดกันคนดื่มสุรา และสร้างความเป็น “คนอื่น” ขึ้นในชุมชนและสังคม เพราะฉะนั้นแนวทางที่ควรจะเป็นจึงควรมีลักษณะของการประสานความร่วมมือและการดึงเข้าร่วม เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ระหว่างสุรา ผู้ดื่ม ผู้จำหน่าย และผู้ไม่ดื่ม ซึ่งงานวิจัยนี้ได้สะท้อนให้เห็นวิธีคิดนี้ไว้บ้างแล้ว อีกทั้งประเด็นการดื่มสุราแบบที่เหมาะสมพอดีและรับผิดชอบ มีกลไกทางสังคมกำกับอยู่ ดังนั้นจึงควรศึกษาให้เข้าใจกลไกการกำกับควบคุมการดื่มแบบยอมรับได้ว่าเป็นอย่างไร

ประการที่สาม การหนุนเสริมปฏิบัติการในชุมชน

1) ควรเข้าใจว่าเรื่องของสุรามีเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาของสังคมในเรื่องอื่น ๆ เช่น พฤติกรรมของเยาวชน ดังนั้นจึงควรให้การสนับสนุนกระบวนการจัดการและควบคุม (สุรา) ภายในชุมชน ที่กลุ่มผู้หญิงในฐานะผู้ริเริ่ม หรือผู้สานต่องาน กำลังดำเนินการขับเคลื่อนในชุมชน ทั้งมาตรการเชิงรับ เช่น ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กในชุมชน สำหรับผู้ประสบเหตุเฉพาะหน้าหรือปัญหาฉุกเฉินเร่งด่วนและที่สำคัญอย่างยิ่งคือ มาตรการเชิงรุก เช่น กระบวนการสร้าง “กำลังใจ” ให้ผู้ดื่มสุรา สมาชิกในครอบครัว และบุคคลใกล้ชิด ได้หลอมรวมกัน เพื่อลด ละ เลิกสุรา หรือกิจกรรมค่ายครอบครัว ค่าอบรมเยาวชน โดยมีการสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของสตรี ความเท่าเทียมทางเพศ และการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความยุติธรรม เพื่อเสริมอำนาจและติดอาวุธทางปัญญาให้แก่ผู้หญิงและเยาวชน ให้มีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทัน และสามารถป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นได้ แทนการตามแก้ปัญหาแบบไม่สิ้นสุด

2) ควรสนับสนุนกระบวนการกระจายอำนาจ ที่มุ่งพัฒนากระบวนการจัดการตนเองโดยชุมชน ให้สามารถควบคุมและจัดการสุรา (ทั้งการผลิตและการบริโภค) ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม ซึ่งไม่ใช่เป็นการกระจายภารกิจ และผลักระยะให้ชุมชนหรือผู้หญิงเป็นผู้แบกรับ ภาครัฐต้องให้อำนาจในการกำหนดทางเลือกในการแก้ไขปัญหา และตัดสินใจในชะตาชีวิตของตนเอง เช่น เปิดโอกาสให้เกิดกระบวนการปลูกจิตสำนึกและสร้างการเรียนรู้ด้วยตนเองที่เป็นจริง ปล่อยให้ชุมชนพัฒนากระบวนการจัดการสุราพื้นบ้านขึ้นมาเอง เช่น การจัดตั้ง “กองทุนสวัสดิการ” โดยไม่เข้าไปแทรกแซงหรือปิดกั้น

3) ควรจะสร้างกระบวนการยกระดับมาตรการทางสังคมสู่วาระของท้องถิ่นให้เกิดขึ้น เช่น การตั้งบุคคล (ทั้งหญิงและชาย) และกลุ่มองค์กรที่หลากหลายในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อสานเครือข่ายความรู้และพัฒนาต่อยอดมาตรการทางสังคมในระดับชุมชนไปสู่วาระท้องถิ่นต่อไป

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ (2543) “ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา” ใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (บก.) *วิถีใหม่แห่งการพัฒนา: วิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย* กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (หน้า 265-281)
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2544) “ผู้หญิงกับเศรษฐศาสตร์” ใน *สตรีศึกษา 2 ผู้หญิงกับประเด็นต่าง ๆ* กรุงเทพฯ: คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
- กนิษฐา ไทยกล้า และคณะ. (2557) *ฝ่าระว่างสถานการณ์การผลิต จำหน่าย และการดื่มสุราพื้นที่จังหวัดพะเยา* เชียงใหม่: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- กล้าแผ่นดิน (2555). “โครงการกล้าแผ่นดินด้วยเศรษฐกิจพอเพียง” (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา <http://www.meetham1.com/index.php?lay=show&ac=article&id=539237909>
- เก่งกิจ กิติเรียงลาภ (2558) “จาก“มดลูกก็ปัจจัยการผลิต” ถึงภาคบริการ: ทำไมผู้หญิงต้องปลดแอกตัวเองจากระบบทุนนิยม”. (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา <http://www.blogazine.pub/blogs/group-of-comrades/post/5276>. (เข้าถึงเมื่อ 6 มีนาคม 2558)
- เกษียร เตชะพีระ (2537) *ย้อนศรวันเวย์* กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาและฝึกอบรมนักร้อง และหนังสือพิมพ์ผู้จัดการ
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2549) “พหุลักษณะทางการแพทย์: มุมมองมานุษยวิทยากับความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพ” ใน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (บก.) *พหุลักษณะทางการแพทย์กับสุขภาพในมิติสังคมวัฒนธรรม* กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- ไกรศักดิ์ ศรีพนม (บก.) (2550) *ชุมชนปลอดภัย ชีวิตปลอดภัย* สุรินทร์: โครงการหนังสือดอกตูบป่า และวิทยาลัยการจัดการทางสังคม เครือข่ายองค์กรงดเหล้า สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
- คณะทำงานจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้านบ้านตำม่อน (2558) “แผนพัฒนาหมู่บ้านเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีและเสริมสร้างความเข้มแข็งของหมู่บ้านตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พ.ศ. 2558 บ้านตำม่อน หมู่ที่ 12 ตำบลบ้านตำม่อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา”. (เอกสารอัดสำเนา)
- คม ชัด ลึก (2558ก, 6 มกราคม) “อาชญากรรม: ปิศาจ 7 วันอันตราย ตาย 341 เจ็บ 3,117” *คมชัดลึกออนไลน์*. (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา <http://www.komchadluek.net/detail/20150106/198963.html>. เข้าถึงเมื่อ 22 กันยายน 2558
- คม ชัด ลึก (2558ข, 16 เมษายน) “อาชญากรรม: สรุปล 7 วันอันตราย สงกรานต์ตาย 364 เจ็บ 3,559”. *คมชัดลึกออนไลน์* (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา <http://www.komchadluek.net/detail/20150416/204794.html>. เข้าถึงเมื่อ 22 กันยายน 2558

- โครงการเพื่อคัดเลือกหมู่บ้านดีเด่น (2558) “ผลงานของหมู่บ้านดีม่อน หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านด้า อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา”. โครงการเพื่อคัดเลือก หมู่บ้านดีเด่น (บ้านสวย เมืองสุข) ประจำปี พ.ศ. 2558. (เอกสารอัดสำเนา)
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ (ม.ป.ป.) “ผู้หญิง เพศภาวะและการพัฒนา” เอกสารประกอบการเรียนวิชาสตรีศึกษา ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข (2550) *เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์* กรุงเทพฯ: คบไฟ. แปลจาก L' *economie des biens symboliques, chapitre 6 (pp. 175-215), extrait de Raison pratiques, sur la theorie de l'action dont Pierre Bourdieu est l'auteur.*
- เขษณา รัชดาพรธนกุล และชุษณะ รุ่งปัจฉิม (2552) การประเมินผลการบังคับใช้กฎหมายตาม พ.ร.บ. *ควบคุมเรื่องแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในเขตจังหวัดกรุงเทพมหานคร: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กรมสุขภาพจิต สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) และศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.)
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ (2543) “นิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย กรณีศึกษา โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ดารุณี จงอุดมการณ์ สำราญ พูลทอง กนิษฐา ป้องศิริ บัทมา ชะวาลิรัตน์ กิตติยาพร จันทรัมย์ พวงเพชร สิงหาวาระ จริญญา โคตรชนะ และสิทธิรัตน์ พรหมญาคา (2555) *ผลของการปฏิบัติการในชุมชนตามรูปแบบ ‘กุมภวาปีโมเดล’ ต่อสภาพการดื่มสุราไม่พึงประสงค์ในชุมชน: รายงานวิจัย คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น* ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- ทิวช จตุรพฤษ (2541) *เสียงของคนชายขอบ ศักดิ์ศรีความเป็นคนของชาวลีซอ* เชียงใหม่: เครือข่ายชาติพันธุ์ศึกษา ศูนย์ภูมิภาคเพื่อการศึกษาสังคมศาสตร์และการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ทักษพล ธรรมรังสี (บก.) (2556) *สถานการณ์การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และผลกระทบในประเทศไทย ปี 2556* กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ กระทรวงสาธารณสุข และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- ทักษพล ธรรมรังสี และคณะ (2555) *สุราไม่ใช่สินค้าธรรมดา* กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (พิมพ์ครั้งที่ 2) แปลและเรียบเรียงจาก Thomas Babor, R.C., Sally Casswell, Griffith Edwards, Norman Giebrecht, Kathryn Graham, Joel Grube, Linda Hill, Harold Holder, Ross Homel, Michael Livingston, Esa Osterberg, Jurgen Rehm, Robin Room, Ingeborg Rossow, 2010. *Alcohol No Ordinary Commodity: Research and Public Policy*. New York: Oxford University Press.

- ทานาเบ, ชิเกฮารุ (2551) ชุมชนกับการปกครองชีวญาณ: กลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวีในภาคเหนือของไทย กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- เทพินทร์ พัชรานุรักษ์ (2541) พฤติกรรมการบริโภคสุรา: ทบทวนองค์ความรู้ สถานการณ์ และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ภายใต้โครงการการสืบสานวัฒนธรรมไทยสู่สุขภาพที่ยั่งยืน นนทบุรี: สำนักพัฒนาวิชาการ แพทย์ กรรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข
- นพวรรณ สามไพบุลย์ (2553) “ผู้ป่วยพิษสุราเรื้อรังกับความเจ็บป่วยของสังคมไทย” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร (สาขามานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- นวลน้อย ตรีรัตน์ (2557) “10 ปีของการขับเคลื่อนเรื่องสุรา” ใน กรรณจรียา สุขรุ่ง ปิยนาด ประยูรหนูเพียร แสนอินทร์ (บก.), เรื่องเล่าก้าว 10: งานวิจัยเด่นรอบทศวรรษแห่งการเรียนรู้และการขับเคลื่อน นโยบายเพื่อลดปัญหาแอลกอฮอล์ในสังคมไทย กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (หน้า 8-32)
- นิษฐา หรุ่นเกษม (2556) จับได้ คาหนัง คาเขา กลยุทธ์การสื่อสารการตลาดของธุรกิจแอลกอฮอล์ กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- นิทัศน์ ศิริโชติรัตน์ (2554) “การทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับการห้ามโฆษณาผลิตภัณฑ์เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ อย่างสิ้นเชิง” วารสารสาธารณสุขศาสตร์ 41(3): 270-282
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2541) วัฒนธรรมความจน? กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543) คนจนกับนโยบายการทำให้จนของรัฐ กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผลพ.)
- นิวัตร สุวรรณพัฒนา (2541) ชุมชนค้าประเวณี เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ และมูลนิธิ Henrich Boll Foundation
- ประเวศ วะสี (2544) ยุทธศาสตร์การแก้ความยากจนอย่างบูรณาการ ในเหล่าพี่น้องบ้าน กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการเมือง
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2524) “ปรัชญาและวิธีการวิเคราะห์ของเศรษฐศาสตร์การเมือง” ใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ และสมเกียรติ วันทะนะ (บก.), จากเศรษฐศาสตร์การเมืองถึงสังคมไทย กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วลี (หน้า 1-43)
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2543) “วิกฤติการณ์แห่งการพัฒนา” ใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (บก.), วิถีใหม่แห่งการพัฒนา: วิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (หน้า 1-11)
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2555) รื้อถอนการพัฒนา ความยั่งยืนทางนิเวศ และความยุติธรรมทางสังคม บทวิพากษ์เศรษฐศาสตร์การเมือง ชลบุรี: กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา

- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ สังคิต พิริยะรังสรรค์ (2537) **คอร์ปชั่นกับประชาธิปไตย** กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษา
เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พงษ์เดช สารการ (2552) **การประเมินผลพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ในพื้นที่จังหวัด
อุบลราชธานี: รายงานวิจัย การสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กรมสุขภาพจิต สถาบันวิจัยระบบ
สาธารณสุข (สวรส.) และศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.)**
- พงษ์ศักดิ์ อ้นมอย (2553) **การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ครั้งแรก การดื่มแบบเมาหัวราน้ำและผลกระทบจากการ
ดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของเยาวชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิษฐ์ : รายงานการวิจัย สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กรมสุขภาพจิต สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)
และศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.)**
- พีรธร บุญยรัตพันธุ์ และคณะ (2555) **โครงการจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการลดผลกระทบทางสังคม
จากสถานการณ์สุรากับเยาวชนไทยในอนาคต กรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก: รายงานการวิจัย สถาบัน
เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.) และสำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)**
- พูนสุข ชันธาโรจน์ (2558) **การจัดการปัญหาสุราของผู้หญิงในชุมชนเมือง: กรณีศึกษาชุมชนฟ้าใหม่: รายงาน
ฉบับสมบูรณ์ ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)**
- ภูมิวิไล ศิริพลเดช (2550) **“เพศภาวะและการพัฒนาในสังคมชนบทลาว : กรณีศึกษาโครงการพัฒนาฝายน้ำ
ตาน” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาสตรีศึกษา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**
- มูลนิธิเพื่อนหญิง (ม.ป.ป.) **พัฒนาการเครือข่ายชุมชนลดเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก.** กรุงเทพฯ:
บริษัท พิมพ์ดี จำกัด.
- ยศ สันตสมบัติ (2535) **แม่หญิงสีขาวตัว: ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย** กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่น
พัฒนา
- ยศ สันตสมบัติ (2548) **“การทำความเข้าใจ “เพศสถานะ”และ “เพศวิถี” ในสังคมไทย” ใน อมรา พงศาพิชญ์
(บก.), เพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(หน้า 1-40)
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. (2558, สิงหาคม 19). **วัฒนธรรมการดื่ม. สืบค้นเมื่อ 19 สิงหาคม 2558 จาก [http://
blogazine.pub/blogs/yukti-mukdawijitra/post/5484](http://blogazine.pub/blogs/yukti-mukdawijitra/post/5484)**
- เยาวลักษณ์ ศรีคำภา (2552) **“การเปลี่ยนแปลงด้านอาหารและบทบาทหญิงชายในบริบทการพัฒนา ของ
ชุมชนสะเอียบ ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่” วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (สาขา
วิชาภูมิศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.**

- เยาวลักษณ์ ยานุกช (2558) ผู้หญิงกับการจัดการ “สุราพื้นบ้าน”ของชุมชนสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่: รายงานฉบับสมบูรณ์ ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์ (2542) “ผู้หญิงในสังคมหมู่บ้าน” วารสารสังคมศาสตร์ (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) 11(2): 22-51
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์ (2545) สถรีนิยม : ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20 กรุงเทพฯ : คบไฟ
- วิง มีเดช (2545). ชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อม. (เอกสารอัดสำเนา)
- วิเศษ สุจินพัทธม และ สหัทยา วิเศษ (2558) สุรานารีกับการจัดการตนเองของชุมชนในจังหวัดพะเยา: รายงานฉบับสมบูรณ์ ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ (2544) ค่านิยมเกี่ยวกับครอบครัวในเครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงอีสาน(เย้า) ภายใต้วิถีการผลิตเชิงพาณิชย์และระบบสังคมที่ให้อำนาจผู้ชายเป็นใหญ่ กรณีศึกษาแม่ค้าชาวอีสานในตลาดแห่งหนึ่งของชุมชนเมืองเชียงใหม่ เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ (2545) “พลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงอีสาน (เย้า) ภายใต้ผลกระทบของการพัฒนา” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการพัฒนาสังคม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ (2546) “หวย ผู้หญิงชายชอบกับความหมายที่มองไม่เห็น” ใน พิจิตรา ศุภสวัสดิ์กุล (บก.), พันเกม เรียนรู้ เท่าทัน การพนัน ปีที่ 2 ฉบับที่ 7 กรกฎาคม - กันยายน 2556. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน.
- วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ (2558) การจัดการปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แบบมีส่วนร่วมของสตรีและชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ บ้านดินธาตุเพื่อยกระดับสุนโยบายท้องถิ่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน: รายงานฉบับสมบูรณ์ ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- เวทิน ขาดิกุล (2542) “แนวคิดสตรีนิยม Marxist ในประเทศไทย” บทความเพื่อการสัมมนาวิชาการ “พื้นฐานความคิดสตรีศึกษาไทย” คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (30-31 กรกฎาคม 2542)
- ศิริรุ่ง ศรีสิทธิพิศาล (2557) ““เหล่า”: บทบาทและความสัมพันธ์ของชุมชนปกากะญอท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย” วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 10(2): 225-252
- ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน (2557) หวย: ความรู้และความหมายในมุมมองของผู้หญิง กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา

- สมภาร จุลอักษร สมสุข โฉมเจริญ ปลดดา เหมโลหะ พรทิพย์ โพธิ์ศรีประเสริฐ อาภรณ์ สุวรรณเฉษาเลิศ
 ดรุณี ตันติเจริญวิวัฒน์ และผ่องพิศ อินทวิเศษ (2550) ผลการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการลดการ
 ดื่มสุรา ณ ชุมชนคลองไทร อ.ท่าฉาง จ.สุราษฎร์ธานี: รายงานวิจัย ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.) โรง
 พยาบาลสวนสราญรมย์ กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)
 และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- สมยุภัทร์ เสียงสุวรรณ (2550) “แนวคิดและการต่อสู้ของ “เฟมินิสต์” ชาวบ้าน ในชุมชนแออัดสองแห่ง
 ในเมืองเชียงใหม่” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการพัฒนาลังคัม) มหาวิทยาลัย
 เชียงใหม่
- สรिता อีระวัฒน์สกุล, จิราพร สุวรรณธีรางกูร และวราภรณ์ ปัญณวลี (2549) การดื่มและมาตรการเพื่อลดการ
 ดื่ม กรณีศึกษา 2 ชุมชนภาคเหนือ กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา (ศวส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุน
 การสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข
- สุศักดิ์ ไชยสงค์, กัณณพนต์ ภักดีเศรษฐกุล และทักษพล ธรรมรังสี (2556) รายงานสถานการณ์การบริโภค
 เครื่องดื่มแอลกอฮอล์รายจังหวัด พ.ศ. 2554 กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา
- สุริยา สมุทคุปดี (2558) “เรื่องเล่าของ “คนไกลบ้าน” ผู้หญิงอีสานผู้ช่วยแม่บ้านในฮ่องกง: บันทึกภาคสนาม
 ของ “นักเรียนวัฒนธรรมต่างแดน”” (เอกสารอยู่ระหว่างการจัดพิมพ์)
- สุริยา สมุทคุปดี และ พัฒนา กิติอาษา (2542) มานุษยวิทยากับโลกาภิวัตน์: รวมบทความ นครราชสีมา:
 ห้องไทยศึกษาทีศน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
- สุริยา สมุทคุปดี พัฒนา กิติอาษาศิลปกิจ ตี๋ขันติกุล และจันทนา สุระพินิจ (2539) ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรม
 ของลัทธิพิธีและวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษาทีศน์ สำนัก
 เทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
- โสภิตา วีรกุลเทวัญ (2546) การนำเสนอความเป็นตัวตนของหญิงบาร์เบียร์ เชียงใหม่: มุขนิธผู้หญิง กฎหมาย
 และการพัฒนาชนบท และศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อริยา เศวตามร์ (2557) “มุมมองเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวสตรีนิยมต่อบทบาทผู้หญิง”, ใน ศูนย์ศึกษาปัญหา
 การพนัน, หวย: ความรู้และความหมายในมุมมองของผู้หญิง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุล.
- BMC Women’s Health (2011) “Behind the silence of harmony: risk factors for physical and
 sexual violence among women in rural Indonesia”, Retrieved 16 February 2015, from
 website:<http://www.biomedcentral.com/1472-6874/11/52>.
- Bourdieu, Pierre (1972) Outline of the Theory of Practice. (translated by Richard Nice, 1977),
 Cambridge: Cambridge University Press.
- Chiba University (2015) “Drinking and Smoking”, Retrieved 10 May 2015, from website: <http://www.chiba-u.ac.jp/international/isd/english/regulation/smoking.html>].

- Darunee Tantiwiranond (2004) "Womens participation in Promotion of Social Development: Overviews", in Karen Mokate (ed.), *Women's Participation in Social Development: Experiences from Asia, Latin America and the Caribbean*. Washington, DC: Inter-American Development Bank, (pp. 1-28).
- Davis, Richard (1984) "MuangMatrifocality", *Mankind* 14 (4): 263—271.
- Douglas, Mary (ed.) (1987) *Constructive Drinking: Perspectives on Drink from Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Emslie, Carol, Kate Hunt and Antonia C. Lyons (2012) "Older and wiser? Men's and women's accounts of drinking in early mid-life", *Sociology of Health & Illness* 34 (4): 481-496.
- Fox, Robin (1989) *The Search for Society: Quest for a Biosocial Science and Morality*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Flyvbjerg, Bent (2000) "Ideal Theory, Real Rationality: Habermas Versus Foucault and Nietzsche", A Paper for the Political Studies Association's 50th Annual Conference, The Challenges for Democracy in the 21st Century, London School of Economics and Political Science, 10-13 April 2000.
- Global Post (2010) "Alcohol consumption in Indonesia", Retrieved 16 February 2015, from website: <http://www.globalpost.com/dispatch/indonesia/100330/alcohol-consumption-indonesia>.
- Heath, Dwight B. (1987) "Anthropology and Alcohol Studies: Current Issues", *Annual Review of Anthropology* 16: 99-120.
- Hezel, Francis X., S.J. (1991) "Review of Silent Voices Speak: Women and Prohibition in Truk, by Mac Marshall and Leslie B. Marshall", *The Contemporary Pacific* 3(1): 221-223.
- Higuchi, Susumu, Suzuki, Kenji, Matsushita, Sachio, Osaki, Yoneatsu (2015) "Young People's Drinking Behavior in Japan", Retrieved 10 May 2015, from website: www.icap.org/LinkClick.aspx?fileticket=fMW8of1JAgU%3D&tabid.
- Ibanga, Akanidomo J., Adebola V. Adetula, Zubairu Dagona, Haruna Karick, and Ochiyna Ojiji (2005) "The Contexts of Alcohol Consumption by Men and Women in Nigeria", in Isidore S. Obot and Robin Room (eds.), *Alcohol, Gender and Drinking Problems: Perspectives from Low and Middle Income Countries*. Geneva: World Health Organization, (pp. 143-166).
- Irvine, Walter (1984) "Decline of Village Spirit Cults and Growth of Urban Spirit Mediumship: the Persistence of Spirit Beliefs, the Position of Women and Modernization", *Mankind* 14(4): 315-324.
- Jakarta Post (2014) "Liquor bylaws will not stop people from drinking", Retrieved 16 February 2015, from website: <http://www.thejakartapost.com/news/2014/03/27/liquor-bylaws-will-not-stop-people-drinking-activist.html>.

- Katjasungkana, Nursyahbani (2004) "Gender and Transformative Legal Aid: An Analysis of APIK, the Indonesian Women's Association for Justice", in Karen Mokate (ed.), *Women's Participation in Social Development: Experiences from Asia, Latin America and the Caribbean*. Washington, DC: Inter-American Development Bank, (pp. 147-162).
- Keiko, Nakamura, Atsuko, Tanaka, Takehito, Takano (1993), "The social cost of alcohol abuse in Japan", Retrieved 23 February 2015, from website: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/8412152>.
- Kim Wooksoo and Kim Sungjae (2008) "Women's alcohol use and alcoholism in Korea", *Substance Use & Misuse* 43: 1078-1087.
- Lee, Kye-Seong (2013) "The Relationship of Alcohol and Crime in Korea", Retrieved 23 May 2015, from website: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3653072/>.
- Lee, Minjee, Stefani, Katherine M. and Park, Eun-Cheol (2014) "Gender-specific differences in risk for intimate partner violence in South Korea", Retrieved 23 May 2015, from website: <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/14/415/prepub>.
- Lindsey, Timothy (ed.) (1999) *Indonesia: Law and Society*. Leichardt, N.S.W.: Federation Press.
- Marshall, Mac and Leslie B. Marshall (1990) *Silent Voices Speak: Women and Prohibition in Truk*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.
- McCurry, Justin (2012) "South Korea cracks down on alcohol-fuelled violence", Retrieved 23 May 2015, from website: <http://www.theguardian.com/world/2012/jul/12/south-korea-alcohol-violence>.
- Metha, Manjari (1996) "Our Lives are no Different from that of Our Buffaloes", in Dianne Rochelean, Barbara Thomas-Slyter and Esther Wangari (eds.), *Feminist Political Ecology: Global Issues and Local Experiences*. London & New York: Routledge.
- Mokate, Karen ed. (2004) *Women's Participation in Social Development: Experiences from Asia, Latin America and the Caribbean*. Washington, DC: Inter-American Development Bank.
- Mutari, Ellen (2000) "Feminist Political Economy: A Primer", in Ron Baiman, Heather Boushey, and Dawn Saunders (eds.), *Political Economy and Contemporary Capitalism: Radical Perspective on Economic Theory and Policy*. Armonk: M. E. Sharpe, (pp. 29-35).
- Newman, Ian M. and Saranya Innadda (1999) "Alcohol Use among a Sample of Thailand Adolescents", *Educational Psychology Papers and Publications*. Paper 101. Educational Psychology, Department of University of Nebraska — Lincoln, Retrieved 10 August 2015, from website: <http://digitalcommons.unl.edu/edpsychpapers/101>.

- Newman, Ian M., Duane F. Shell, Tiandong Li, and Saranya Innadda (2006a) "Buddhism and Adolescent Alcohol Use in Thailand", *Educational Psychology Papers and Publications. Paper 96*. Educational Psychology, Department of University of Nebraska — Lincoln, Retrieved 10 August 2015, from website: <http://digitalcommons.unl.edu/edpsychpapers/96>.
- Newman, Ian M., Duane F. Shell, Qu Ming, Xue Jianping, and Michelle R. Maas (2006b) "Adolescent Alcohol Use: Mixed Methods Research Approach", *Educational Psychology Papers and Publications. Paper 92*. Educational Psychology, Department of University of Nebraska — Lincoln, Retrieved 10 August 2015, from website: <http://digitalcommons.unl.edu/edpsychpapers/92>.
- Ortner, Sherry B. (2000) "Is Female to Male as Nature Is to Culture?", in R. Jon McGee and Richard L. Warms (eds.), *Anthropological Theory: An Introduction History*, (Second edition). Mountain View, California: Mayfield Publishing Company, (pp. 356-368).
- Partners for Prevention (2013) "Why do some men use violence against women and how can we prevent it?", *Quantitative findings from United Nations Multi-country Study on Men and Violence in Asia and the Pacific*. Bangkok: UNDP, UNFPA, UN Women and UNV. Retrieved 16 February 2015, from website: <http://www.partners4prevention.org/sites/default/files/resources/p4p-report.pdf>.
- Pearce, Diana (1978) "The Feminization of Poverty: Women, Work, and Welfare", *The Urban & Social Change Review* 11 (1-2): 28-36.
- Reddock, Rhoda (1996) "Why Gender? Why Development", in Jane L. Parpart M. Patricia Connelly and V. Eudine Barriteau (eds.), *Theoretical Perspectives on Gender and Development*. Vancouver: The Commonwealth of Learning, (pp. 19-44).
- Rai, Shirin M. and Georgina Waylen (2014) "Feminist Political Economy: Looking Back and Looking Forward", in Shirin M. Rai and Georgina Waylen (eds.), *New Frontiers in Political Economy*. New York: Routledge, (pp. 1-18).
- Romero-Mendoza, Martha, Maria Elena Medina-Mora, Jorge Villatoro and Ana Durand (2005) "Alcohol Consumption Among Mexican Women: Implications in a Syncretic Culture", in Isidore S. Obot and Robin Room (eds.), *Alcohol, Gender and Drinking Problems*. Geneva: World Health Organization, (pp. 125-142).
- Sasaki, Masahito (2008) "Family and Their Children in Japan: Demographic Changes, Marital Instability and Child Rearing Stress", Retrieved 23 February 2015, from website: <http://aska-r.aasa.ac.jp/dspace/bitstream/10638/961/1/0026-004-200803-055-064.pdf>.
- Sasaki, Masahito and Terry L. Wilson (1997) "Marriage and Divorce in Japan", *Journal of Divorce & Remarriage* 26 (3/4): 125-135.

- Scheper-Hughes, Nancy (1992) *Death Without Weeping: The Violence of Everyday Life in Brazil*. Berkeley: University of California Press.
- Schneider Helen, F.L. Marcis, J. Grard, L. Penn-Kekana, D. Blaauw, and D. Fassin (2010) "Negotiation Care: Patient Tactics at an Urban South Africa Hospital", *Journal of Health Services Research and Policy* 15(3): 137-142.
- Seoulistic (2015) "Drinking Culture in South Korea and Why it's Important", Retrieved 20 May 2015, from website: <http://seoulistic.com/korean-culture/drinking-culture-in-south-korea-and-why-its-important/>.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1998) *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*. New York and London: Routledge.
- Suriya Smutkupt (2014) "Being Khon Phi as a Form of Resistance among Thai Migrant Workers in Korea", *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia* 29 (3): 721-737.
- Tanabe, Shigeharu (1991) "Spirits, Power and Discourse of Female Gender: The Phi Meng Cult of Northern Thailand", in ManasChitakasem and Andrew Turton (eds.), *Thai Construction of Knowledge*. London: School of Oriental and African Studies, University of London.
- Telegraph (2013) "British backpacker died after drinking poisoned <g>gin</g> in Indonesia", Retrieved 16 February 2015, from website: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/indonesia/10063641/British-backpacker-died-after-drinking-poisoned-gin-in-Indonesia.html>.
- Tempo.Co (2014) "Eradicating Bootleg Alcohol", Retrieved 16 February 2015, from website: <http://en.tempo.co/read/news/2014/12/07/080626856/Eradicating-Bootleg-Alcohol>.
- Thai PBS (2015) "Another bootleg alcohol tragedy: At least 10 dead in W Java", Retrieved 16 February 2015, from website: <http://englishnews.thaipbs.or.th/another-bootleg-alcohol-tragedy-least-10-dead-w-java>.
- The Cabin Chiang Mai (2015) "Alcohol Rehab for Indonesians", Retrieved 16 February 2015, from website: <http://www.thecabinchiangmai.com/international-rehab/alcohol-rehab-indonesia>.
- The Grand Narrative (2009) "Sex, Sensibility and the Bottom Line: Evolving Images of Women in Korean Soju Advertising", Retrieved 11 September 2015, from website: <http://thegrandnarrative.com/2009/09/14/soju-advertisements-2/>.
- The International Center for Alcohol Policies (2008) "Alcohol and Violence: Exploring Patterns and Responses", Retrieved 23 February 2015, from website: http://www.icap.org/Portals/0/download/all_pdfs/Violence%20Monograph.pdf.
- The Wall Street Journal (2012) "As South Korea Tackles Drinking Culture, Samsung Sets Guidelines", Retrieved 25 May 2015, from website: <http://blogs.wsj.com/korearealtime/2012/11/29/as-south-korea-tackles-drinking-culture-samsung-sets-guidelines/>.

-
- Thongchai Winichakul (2000) "The Others Within: Travel and Ethno-Spatial Differentiation of Siamese Subjects 1885-1910", in Andrew Turton (ed.), *Civility and Savagery: Social Identity in Tai States*. London: Curzon Press, (pp. 38-62).
- Wijeyewardene, Gehan (1984) "Northern Thai Succession and the Search for Matriliney", *Mankind* 14(4): 286—292.
- Wilsnack, Richard W., Sharon C. Wilsnack, and Isidore S. Obot (2005) "Why Study Gender, Alcohol and Culture?", in Isidore S. Obot and Robin Room (eds.), *Alcohol, Gender and Drinking Problems*. Geneva: World Health Organization, (pp. 1-23).
- World Service Group (2012) "Indonesia: Control over the Alcoholic Beverages Industry", Retrieved 16 February 2015, from website: <http://www.worldservicesgroup.com/publications.asp?action=article&artid=4916>.